

17150

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
(SANAT TARİHİ) ANABİLİM DALI

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

KASTAMONU'DA TÜRK DEVRİ MİMARİSİ
VE
ŞEHİR DOKUSUNUN GELİŞİMİ
(18.YÜZYIL SONUNA KADAR)

DOKTORA TEZİ

Z.Kenan BİLİCİ

Tez Yöneticisi:Prof.Dr.M.Oluş ARIK

ANKARA-1991

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	II-III
I. BAŞLARKEN.....	IV-XIII
A. ÇALIŞMANIN NİTELİĞİ, AMACI VE KRONOLOJİK SINIRI.....	IV-VI
B. YÖNTEM HAKKINDA.....	VII-X
C. KAYNAKLAR VE YAYINLAR.....	XI-XIII
II. GİRİŞ.....	1-8
A. COĞRAFİ BİLGİLER.....	1
B. KASTAMONU'NUN TARİHÇESİNE BİR BAKIŞ.....	2-6
1. Türk Hakimiyetinden Önce Şehir Hakkında Bilinenler.....	2-3
2. Türk Devrinde Kastamonu'nun Tarihi.....	3-6
III. KATALOG.....	9-208
A. ASLİ KURULUŞLARINI KISMEN YA DA TAMAMEN KORUYABİLMİŞ	
BİNALAR.....	9-164
1. İÇKALE.....	9-12
2. KÜLLİYELER.....	13-44
a. İSMAİL BEY KÜLLİYESİ.....	13-30
b. YAKUP AĞA KÜLLİYESİ (AĞA İMARETİ).....	31-44
3. CAMİLER VE MESCİTLER.....	45-85
a. ATABEY CAMİSİ VE TÜRBESİ.....	45-50
b. İBNİ NECCAR CAMİSİ.....	51-59
c. NASRULLAH CAMİSİ.....	60-66
d. SİNAN BEY CAMİSİ.....	67-71
e. HASAN EFENDİ CAMİSİ (KARANLIK CAMİ).....	72-74
f. MUSA FAKİH CAMİSİ (ZEYİNİZADE CAMİSİ).....	75-77
g. ALACA MESCİT.....	78-79
h. KUBBELİ MESCİT.....	80-81
i. TOPÇUOĞLU CAMİSİ.....	82-85
4. MEDRESE	
a. REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ MEDRESESİ	
(MÜNİRE MEDRESESİ; BAYRAKLI MEDRESE).....	86-89

5. TÜRBELELER.....	90-106
a. KARANLIK EVLİYA TÜRBEŚİ.....	90-92
b. İSÁ DEDE TÜRBEŚİ (ATABEY TÜRBEŚİ).....	93-98
c. AŐIKLI SULTAN TÜRBEŚİ DENİLEN BİNA.....	99-104
d. ŐEYH ŐABAN-I VELİ TÜRBEŚİ.....	105-106
6. DARÜŞŞİFA	
a. YILANLI DARÜŞŞİFA (ALİ BİN PERVANE HASTAHANESİ; PERVANE OĞLU ALİ ŞİFAHANESİ).....	107-115
7. HANLAR.....	116-131
a. İSMAİL BEY HANI (KURŞUNLU HAN).....	116-119
b. BALKAPANI HANI (PEMBE HAN).....	120-122
c. YANIK HAN (YANIKZADE HACI İSMAİL AĞA HANI).....	123-127
d. REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ HANI (AŞİR EFENDİ HANI; URGAN HAN).....	128-131
8. BEDESTEN (KARANLIK BEDESTEN).....	132-135
9. HAMAMLAR.....	136-153
a. FRENŐSAH HAMAMI (EMİR CEMALEDDİN FRENŐSAH HAMAMI).....	136-138
b. BEY HAMAMI (İSFENDİYAR BEY HAMAMI).....	139-141
c. ARABAPAZARI ÇİFTE HAMAMI.....	142-145
d. ÇİFTE HAMAM (HALİMİ ÇELEBİ HAMAMI; MAHKEMEALTI HAMAMI).....	146-150
e. DEDE SULTAN HAMAMI (DEDE HAMAMI).....	151-153
10. SIBYAN MEKTEBİ	
a. SİNAN BEY SIBYAN MEKTEBİ.....	154-155
11. KÜTÜPHANE	
a. REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ KÜTÜPHANESİ...	156-157
12. KÖPRÜ	
a. NASRULLAH KÖPRÜSÜ.....	158-161
13. ŞADIRVAN	
a. NASRULLAH ŞADIRVANI.....	162-164
B. ASLİ KURULUŞ ÖZELLİKLERİNİ KAYBETMİŞ OLAN BİNALAR....	165-194

1. CAMİLER VE MESCİTLER.....	165-194
a. ABDÜLCEBBAR CAMİSİ.....	165
b. AKMESCİT (SERVER MESCİDİ).....	166
c. ALPASLAN MESCİDİ.....	167
d. AYICILAR CAMİSİ.....	168
e. CEBRAİL MESCİDİ.....	169
f. DEVECİLER CAMİSİ (DEVECİ SULTAN CAMİSİ).....	170
g. FERHAT PAŞA CAMİSİ (HACI KADI CAMİSİ).....	171-172
h. HALİFE SULTAN CAMİSİ.....	173
i. HAMZA AĞA CAMİSİ.....	174
j. HEPKEBİRLER CAMİSİ.....	175
k. HONSALAR CAMİSİ.....	176-177
l. İBRAHİM BEY CAMİSİ (AKTEKKE).....	178
m. İSFENDİYAR BEY CAMİSİ.....	179-180
n. KAZANCILAR MESCİDİ.....	181
o. KÜPCÜĞEZ MESCİDİ.....	182
p. SARAÇLAR CAMİSİ.....	183
r. SARAY CAMİSİ.....	184
s. ŞEYH ŞABAN-I VELİ CAMİSİ.....	185-186
2. TÜRBE	
a. HATUN SULTAN TÜRBE Sİ.....	187-188
3. HAMAMLAR.....	189-194
a. FERHAT PAŞA HAMAMI.....	189
b. KALE HAMAMI.....	190
c. SARAY HAMAMI.....	191
d. VAKIF HAMAMI.....	192
e. YENİ HAMAM.....	193-194

C. ARŞİV KAYNAKLARI VE YAYINLARA GÖRE, GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ

VEYA SADECE KİTABELERİ KALABİLMİŞ BİNALARIN LİSTESİ...	195-208
1. TARİHİ TESBİT EDİLEBİLENLER.....	195-196
2. TARİHİ TESBİT EDİLEMİYENLER.....	197-199

IV. DEĞERLENDİRME.....	209-251
A. Mimari.....	209-242
1. Plan ve Konstrüksiyon:.....	209-228
a. Külliyeleler.....	209-216
b. Camiler ve Mescitler.....	216-220
c. Medreseler.....	220
d. Türbeler.....	220-221
e. Darüşşifa.....	221-222
f. Hanlar ve Bedesten.....	222-224
g. Hamamlar.....	224-227
h. Sıbyan Mektepleri ve Kütüphane.....	227-228
2. Örtü Sistemi:.....	229-233
a. Kubbe.....	229-231
b. Tonoz.....	231-232
c. Ahşap Tavan ve Çatılar.....	232-233
3. Taşıyıcı ve Destek Sistemleri.....	234-235
a. Ayak.....	234
b. Sütun.....	234
c. Payanda.....	235
4. Yapı Malzemesi ve Teknik:.....	236-242
a. Taş.....	236-238
b. Tuğla.....	239-240
c. Taş-Tuğla Almaşık Duvar Örgüsü.....	240-241
d. Ahşap.....	242
B. Süsleme.....	243-248
1. Malzeme ve Teknik:.....	243-248
a. Taş.....	243-244
b. Tuğla.....	244-245
c. Ahşap.....	245
d. Alçı.....	245-246
e. Sıva Üzerine Kalemışı.....	246
f. Mermer.....	246

g.Duvar Resmi.....	247
h.Harç İle Yapılan Süslemeler.....	247
i.Seramik.....	247-248

V.ŞEHRİN TÜRK DEVRİNDEKİ STRÜKTÜRÜ VE GELİŞİMİ İLE İLGİLİ

NOTLAR, TESBİTLER VE YORUMLAR.....	252-292
A.İçkale,Dış Surlar ve Şehir Kapıları Meselesi.....	252-256
B.Şehir Merkezinin Oluşması ve Ulucami Konusu.....	257-260
C.15.Yüzyıla Kadarki Durum-Sur Dışına Taşma Eğilimi.	261-262
D.15-16.Yüzyıllardaki Büyük İmar Hamleleri: İsfendiyaroğulları Devri ve Osmanlı Hakimiyetinden Sonraki Gelişmeler.....	263-271
E.17.Yüzyıldaki Durum.....	272-274
F.18.Yüzyıl:Onarım Yılları.....	275-277
G.Şehirdeki Ticaret Yapıları ve Ticaret Hayatı İle İlgili Bazı Notlar.....	278-281
H.Mahallelerle İlgili Bazı Notlar,Tesbitler ve Düşünceler.....	282-284
İ.Saray Konusu.....	285-286

VI.SONUÇ.....	293-302
---------------	---------

VII.SUMMARY.....	303-304
------------------	---------

VIII.BİBLİYOGRAFYA.....	305-318
-------------------------	---------

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ.....	319-330
----------------------------	---------

HARİTA İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR.....	331-333
------------------------------------	---------

FOTOĞRAFLAR

ŞEKİLLER

HARİTA

Ö N S Ö Z

Türkiye gibi, sanayileşmeye çalışan ve maddi çevresi daha hızlı gelişen toplumların, kendi geçmişlerini bugünkü kimliklerinin tanımlanmasında kullanmak için, daha çok korumak ve gözetmek zorunda oldukları muhakkaktır. Oysa ülkemizde, sanayileşme şehirleşme, şehirleşme ise tarihi anıtları giderek ortadan kaldıran çarpık bir modeli beraberinde getirdiğinden, maddi görüntülerin toplumdaki birleştirici ve bağlayıcı görevleri sona eriyor; gerek anıtın ve gerekse şehir dokusunun tarihî ve estetik mesajları da ortadan kalkıyor. Bugün artık, eski şehirlerimizi bilinçsiz ve güngörmemiş bir spekülasyona teslim etmenin görüntüsü, yüzlerce yıllık sosyal ve kültürel birikimlere sahip bu dokuları, sıradan apartman tarlalarına çevirmiştir. Bu karakteristik durum, Kastamonu için de sözkonusudur. Gerçekten de, sekizyüz yıllık mimari birikim, özellikle son elli yılda, çeşitli nedenlerle ortadan kaldırılmış; geriye, şehrin görkemli panoraması hakkında ancak kopuk kopuk bilgiler veren ve çoğu ilk şeklini kaybetmiş binalar kalabilmiştir. Bunlar, geçmişin sessiz tanıkları olarak, zamanın ve insanların acımasızlıklarına, kadirbilmezliklerine hâlâ direnmeye devam ediyorlar.

Bu çalışma, bu mimarlık ürünlerini vakit kaybetmeden literatüre geçirmeyi amaçlayan "dokümanter bir çaba" olarak nitelendirilmelidir.

Burada, çok kısıtlı imkânlarıyla, şehirdeki binalar hakkında ilk bilgileri derleyen ve yayınlayan Mehmed Behcet, Talât Mümtaz Yaman ve Ahmet Gököglü'nu rahmetle anmak isterim.

Çalışmamız, Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu Müdürlüğü ve Türk-Amerikan İlmî Araştırmalar Derneği'nce desteklenmiştir.

Eksikliklerin bağışlanması ve ilerki çalışmalarda tamamlanması umuyla,

K I S A L T M A L A R

- A.g.e.** : Adı geçen eser.
- A.g.m.** : Adı geçen makale.
- A.Ü.** : Ankara Üniversitesi.
- A.Ü.D.T.C.F.Yay.** : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- bkz.** : Bakınız.
- Çev.** : Çeviren.
- dpnt.** : Dipnot.
- E.Ü.Ed.Fak.** : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- H.Ü.** : Hacettepe Üniversitesi.
- İ.A.** : İslâm Ansiklopedisi.
- İ.T.Ü.** : İstanbul Teknik Üniversitesi.
- İ.Ü.** : İstanbul Üniversitesi.
- İ.Ü.E.Fak.Yay.** : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- K.M.Ş.S.** : Kastamonu Müzesi Şer'iyeye Sicilleri.
- Kültür Bak.Yay.** : Kültür Bakanlığı Yayınları.
- M.E.B.Yay.** : Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- O.D.T.Ü.Mimarlık Fak.Yay.** : Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- p.** : page.
- ş.** : sayfa.
- S.T.Y.** : Sanat Tarihi Yıllığı.
- Şek.** : Şekil.
- T.D.** : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.
- T.K.G.M.K.K.A.** : Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi.
- T.O.E.M.** : Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası.
- T.T.A.E.D.** : Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi.
- T.T.K.** : Türk Tarih Kurumu.
- T.T.K.Yay.** : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- V.D.** : Vakıflar Dergisi.
- V.G.M.** : Vakıflar Genel Müdürlüğü.

V.G.M.Arşivi : Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Arşivi.

GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952. :

GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia-Paflagonya-(Kastamonu,Sinop,Çankırı,Safranbolu,
Bartın,Bolu,Gerede,Mudurnu,İskilip,Bafra,Alaçam,ve civarı)
Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi,Cilt:1,Kastamonu.
1952.

YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,Kastamonu.1935. :

YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,"XVinci asrın sonlarına kadar",I,Kastamonu.
1935.

YÜCEL,Y.,XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi...,Ankara.1980. :

YÜCEL,Y.,XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi,Çoban-Oğulları,
Candar-Oğulları Beylikleri,Türk Tarih Kurumu Yayınları,VII.Dizi-
Sa.74,Ankara.1980.

I. BAŞLARKEN

A. ÇALIŞMANIN NİTELİĞİ, AMACI VE KRONOLOJİK SINIRI

Günümüz sanat tarihi yazıcılığı, sanat ürününe, artık karmaşık bir insan faaliyeti olarak değil, bu ürünlerin, insanlığın tarihi içinde tuttuğu yer olarak bakıyor ve geçmişten günümüze ilettikleri tarihî ve estetik mesajları da sosyal tarih bütünü içerisinde yorumluyor. Oysa Türkiye'de, ister bir müze deposunda veya teşhirinde bulunan küçük eserler üzerinde çalışmak, isterse mimarlık ve şehir tarihi araştırması yapmak, hâlâ çok güç bir iştir ve çok zor şartlar altında yürütülmektedir.

Gerçekten de, mimarlık ve şehir tarihi araştırmalarında karşılaşılan güçlükler ve tahribatın boyutları anlatmakla bitmez.

Görülen odur ki, eski şehirlerin bugünkü bireylerinde, şehirli bilinci eksiktir ya da yoktur. Bir başka deyişle, yüzlerce yıllık sosyal, ekonomik ve kültürel birikimlere sahip şehirlerimiz, bu dokuya titizlenecek ve sahiplenecek bireylerini kaybetmiş; son sahiplerinin hoyratça tutumlar sergilemesine ses çıkaramamış ve kadirbilmez kişilerin elinde giderek daha çok tahrip olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bugün artık, çoğu harabe halindeki camiler, medreseler, türbeler, hanlar, hamamlar, çeşmeler, bu görüntüleri ile kimseyi rahatsız etmiyor; geri kalan eserlerin orasını burasını kemirmek için, insanlarımız, olağanüstü çabalar harcıyorlar. Görünüşe göre, kavramlaşma ve örgütlenmesini oldukça ilerletmiş; gereken yasal düzenlemelerini yapmış olan devlet de, bunca olumsuz gelişmelere karşılık genellikle seyirci kalmakla yetinmiş; politikacıları, devlet adamları, kamuoyu hattâ koruma sorumluları, kısacası toplum olarak bu konuya duyarsız kalınmıştır.

Türkiye gibi, bırakalım şehri ya da mahalleleri, küçük bir sokağı bile doğru dürüst korunamamış bir ülkede, anıtların, sadece şehirle bütünleşen ve ona karakter kazandıran birer öge değil, aynı zamanda belki de yüzlerce belgenin yazdığından daha çok tarihimizi yazdıkları anlaşılana kadar, işten geçmiş olacaktır.

Bu nedenle, mimarlık tarihimiz gibi, Türk şehrinin de gelişme sürecini açıklayan bu eserler üzerinde, vakit geçirmeden çalışmak ve bunları belgelendirmek durumundayız.

İşte bu çalışmada, bir Türk şehrinin, Kastamonu'nun Türk devrine ait yapılarının tam bir envanterinin çıkartılarak, bunların, mimarlık tarihimizde rol oynayacak niteliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır; ayrıca, bu eserlerin oluşturduğu fizikî doku irdelenerek, şehrin fizik-bütün olarak ifade ettiği değerleri aydınlatılmak istenmiş ve mümkün olabildiğince bir "sosyal tarih" yazılmasına çaba harcanmıştır.

Burada, çalışmanın boyutlarını belirleyen iki temel husus üzerinde durmak gerekiyor.

Bunlardan biri, Kastamonu'nun ele alınmasını gerektiren nedenler, diğeri de çalışmanın kronolojik sınıridir.

Bugüne kadar, Türk Sanatı araştırmalarında, çeşitli devirlere ait her türden eserin, değişik özellikleri ile pek çok araştırmaya konu olduğu; bunlar hakkında, bazen devrin üslûbunu, bazen sadece biçim tarihindeki yerlerini, bazen de çok yönlü sanat ilişkilerinde oynadıkları rolü ortaya koyan değişik yorumlar yapıldığı; hattâ kimi bölgesel çalışmalara gidildiği görülmekle birlikte, araştırmaların akademik ve bilimsel bir yön kazandığı yaklaşık yarım yüzyıl boyunca, kuzey-batı Anadolu'nun, nedense pek ihmal edildiği, bu bölgedeki sanat gelişmelerine adeta kayıtsız kalındığı dikkati çeker. Gerçi bu bölgeden, meselâ Kasabaköy'deki Mahmut Bey Camisi gibi çok çarpıcı bir örnek üzerinde sıkça durulduğu, yine Safranbolu için kampanyalar düzenlendiği görülür. Fakat bölgenin geri kalan mimarlık ürünleri, sistematik bir mimarlık tarihi araştırmasına henüz konu edilmediği gibi, bunların mimari nitelikleri de literatüre geçirilmemiş; bölgedeki sanat gelişmeleri ile ilgili bilgilerimiz de büsbütün "mahallî" yayınlar düzeyinde kalmıştır.

Bu husus, dikkatimizi, sözkonusu bölgeye ve bu bölgede her zaman önemli bir yer tuttuğunu düşündüğümüz, fakat bugüne kadar mimarlık tarihi hakkında bilimsel bir çalışma yapılmamış, örnekleri lâıykıyla literatüre kazandırılmamış ve fizik-bütün olarak aydınlatılmamış bir şehre, Kastamonu'ya çevirmemize neden olmuş; bölge ile ilgili, sonradan gerçekleştirmeyi düşündüğümüz çok yönlü bir çalışmanın ilk halkası olarak, önce bir uç şehri, sonra bir beylik başkenti ve nihayet bir sancak merkezi olan bu ilgi çekici şehir ele alınmıştır.

Bu çalışmanın,18.yüzyıl sonu ile sınırlandırılması ise,şehrin fizik gelişme sürecinden çok,esas itibariyle bir üslûp değişiminden kaynaklanıyor. Gerçekten de,çalışmanın başlangıcında,mimarlık tarihindeki üst kronolojik sınır,Cumhuriyet'in ilânına kadar süren devri içine alacak şekilde düşünülmüş;fakat araştırmalar ilerleyip,eserler incelendikçe,şehirdeki mimari örneklerin,iki temel üslûp karakteristiğinde yorumlanabileceği görülmüştür. Bu bağlamda,18.yüzyıl sonuna kadar,aşağı yukarı geleneksel bir çizgi gösteren mimarlık örneklerinin,19.yüzyılda,yüzyılın ikinci yarısındaki idarî reformlar zamanında ve 20.yüzyılın başında,yerlerini,şehrin fizyonomisine yeni bir hava getiren bir yapı üslûbunun temsilcileri olarak,İstanbul'dan "ithal edilmiş",taşralı,klasizan bir mimari zevkin ürünleri diye nitelendirilebilecek binalara bıraktığı görülür.Şehirde mimari boyut değişikliğine yol açan,çoğu azınlıklara ait boyahane,mağaza,atelye ve imalâthane gibi dikkat çekici nitelikleri olan bu tip ticaret yapılarının yanısıra,devletin resmî binaları,okullar ve konutların sayısında da büyük bir artış dikkati çeker.Bu nedenle,bu yapıların özel biçimleri ve şehir dokusundaki konumlarının,ayrı ve yine pek ağır bir çalışmayı gerektirdiği düşünülmüş;hacim olarak çalışmanın ölçülerini aşan bu yapılar,ayrı bir konu halinde ele alınmak üzere,bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir.

B.YÖNTEM HAKKINDA

Mimari eserler ve şehir dokusu üzerinde yoğunlaştırdığımız araştırma ve incelemeler sırasında,incelikli ve eksiksiz bir dokümantasyona gidilmesi düşünülmüş;bununla birlikte kimi çetin problemlerle sık sık karşı karşıya kalınmıştır.

Bunlardan biri,özellikle Ortaçağ yapılarının aslı halini ve mimari özelliklerini bütün yönleriyle anlayabileceğimiz arkeolojik bir kazıdan mahrum oluşumuzdur.Doğrusunu söylemek gerekirse,Ortaçağ şehrinin boyutları da ancak bu yolla aydınlanabilecektir.Kaldı ki,Frenkşah Hamamı gibi,Ortaçağ'ın en erken tarihli eserinin bulunduğu sahanın,zamanla değişen topoğrafya nedeniyle bir hayli çukurda kaldığı görülmekte;sonuçta pek çok anıt gibi,Ortaçağ şehrinin de,bugünkü dokunun birkaç kat altında bulunduğu anlaşıl-maktadır.Nitekim,bugün yeni iş hanları yapılmak amacıyla,şehrin değişik kesimlerinde girilen hafriyatlarda,tesadüfen şehir dokusuna ait önemli unsurlar,hattâ kripta,hamam gibi yapılara ait kalıntılar ortaya çıkartıl-makta;fakat bunların mimari özellikleri anlaşılmadan,üzerlerine yeni bina-lar yapılmaktadır.Hâl böyle olunca,bazı yapıların aslı hali konusunda,şim-dilik karanlıkta kalan kimi noktaların,zamanla ve tesadüfler yardımıyla aydınlanabileceği görülmektedir.

Karşılaşılan bir diğer önemli problem de,özellikle hamamlarda ve hanlarda sözkonusu olmuş;gerek bugün faal durumdaki hamamlarda,-başta kadınlar kısmı olmak üzere-ölçü alınmadığı gibi,içten fotoğraf da çekilememiştir.Yine Balkapanı ve Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nda olduğu gibi,han-larda da pek çok odaya girilmesi ve rölöve çıkartılması mümkün olamamış;bu nedenle tesbit edilebildiği kadarıyla sadece krokileri ile yetinilmiştir. Aynı durum,bugün mesken olarak kullanılan ve içeriden fotoğraf çekmemize "izin" verilmeyen Sinan Bey Sıbyan Mektebi ile bir hayli kargaşaya neden olan Nasrullah Şadırvanı'nda da sözkonusu olmuştur.Geri kalan binaların rölövesi,ilk kez tarafımızdan çıkartılmıştır.

Çalışma ilerledikçe,özellikle tarihlendirme problematiğinin kesin çözüme ulaştırılabilmesi için,arşiv kaynaklarına başvurulması gerekmiş;bu kaynak-lar,tarafımızca,mümkün mertebe sabırla taranmıştır.Sanat Tarihi disiplini

açısından,tarihî kaynakların bazen üslûp incelemelerini saptırdığı düşü-
nülse bile,tarihî kaynakları ortaya koyabilmenin,mimarlık ve şehir tarihi
incelemelerini daha sağlam ve kesin temellere oturtacağı da gözönünde bu-
lundurulmalıdır.Bu bakımdan,çalışmanın pek çok yerinde,esas amaçtan uzak-
laşmadan ve konunun dağılmamasına özen gösterilerek,tarihî kaynaklardan
sıkça yararlanma yoluna gidilmiştir.Fakat bu işin,ne denli güç ve zahmetli
mesailer gerektirdiği malûmdur.Şurası muhakkak ki,sadece mimarlık tarihi
değil;aynı zamanda şehrin sosyal,ekonomik ve siyasî tarihi de bu belgeler-
de "yatmakta",bunların vakit geçirilmeden değerlendirilmesi gerekmektedir.
Bunun için bir ekip çalışmasına ihtiyaç vardır.Nitekim,özellikle Kastamonu
Müzesi'ndeki 113 defterden oluşan şer'i mahkeme sicillerinden,kişisel gay-
retimizle ancak 32 defter taranabilmiştir.Sözkonusu defterlerden,çalışma-
mızla ilgili kayıtların fotokopisini çektirip,bunları da çalışmanın sonuna
eklemek istediğimiz halde,bu girişimimiz mevzuat nedeniyle gerçekleştiril-
memiştir.Aynı şekilde,Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki Kuyud-u
Kadime Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Arşi-
vi'nde bulunan ve yine tarafımızca taranan vakıf defteri,vakfiye,hitabet
ve imamet kaydı,berat,vasiyetnâme... türünden kaynakların da fotokopisini
almak mümkün olamamıştır.

Çalışmada,kitâbelerin istinsahı,bunların orijinal metin ve transkripsi-
yonları ile Türkçe anlamları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmamış;
daha önce M.Behcet,T.M.Yaman ve A.Gökoğlu'nda verilen epigrafik malzeme,
yerinde kontrol edilerek,gerekli düzeltmeler varsa yapılmak suretiyle,bizi
ilgilendiren bânî,inşâ veya onarım tarihi ve sanatçısı gibi yönleriyle
değerlendirilmeye çalışılmış ve yukarıdaki kaynaklara gönderme yapılmıştır.

Çalışmanın ilerleyen sayfalarında,özellikle şehir strüktürü konusunda,
bazen spekülasyona açık konular üzerinde durulduğu görülecektir.Konunun
gerektirdiği kimi hallerde,özellikle tarihî kaynaklarla desteklenemeyen
konularda,subjektif diye nitelendirilebilecek bazı yorumlara gidilmiş olsa
bile,bu gibi hallerde mümkün merteye polemist bir üslûp kullanmaktan özen-
le kaçınılmış;tarihi^topoğrafya ve demografya gibi,çok can alıcı konularda
ise,ileride ortaya çıkabilecek yeni veriler düşünülerek "sessiz" kalınmış-
tır.

Böylelikle çalışma, şu temalarla belirginleştirilmiştir:

Çalışmanın "GİRİŞ" bölümü, coğrafi bilgiler ve tarihçeye ayrılmış; şehrin tarihi de, Türk hakimiyetinden önce ve Türk devrinde olmak üzere ana hatlarıyla özetlenmiştir.

III. Bölüm, "KATALOG" olarak düzenlenmiş ve üç alt başlık altında sınıflandırılmıştır. Buna göre, değerlendirmede verilecek hükümlere esas olmak üzere, aslı kuruluş özelliklerini kısmen ya da tamamen koruyabilmiş 42 eser ele alınmış; bunlar da türlerine göre bir ayrıma tâbi tutularak, kronolojik bir düzen içerisinde incelenmişlerdir. Bunlardan Yakup Ağa Hamamı, külliyenin bir hayli uzağında, şehrin bir başka kesiminde yer almakla birlikte, aynı vakfiyeye bağlandığı için, külliyyeye dahil edilmiş; aynı şekilde bugün tek bir yapı özelliği gösteren Atabey Camisi ve Türbesi de, tek bir katalog maddesi içinde değerlendirilmiştir. Ele aldığımız yapılardan, Sinan Bey Camisi ve sıbyan mektebinin, vaktiyle bir külliyyeye dahil oldukları düşünülmüş; fakat bu külliyenin diğer unsurları ortadan kalktığı için, her iki yapı da ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Katalogta, her eser için tek tip bir inceleme yolu takip edilmiş; bunların inceleme tarihleri ile şehirdeki yerleri belirtildiği gibi, her bir yapıya birer numara verilerek, çalışmanın sonuna eklediğimiz İller Bankası'ndan alınan 1/5000 ölçekli şehir haritasında yerleri de işaretlenmiştir. Her eser "BİNA" başlığı altında, inşâ kitâbesi, bânîsi, yapan, vakfiyesi gibi, doğrudan devri ile ilgili bilgi veren materyaller sunulurken ele alınmış; ayrıca bunlar dışında, eserle ilgili olarak diğer kaynak ve belgelere rastlanabilmişse, bunlar da belirtilmiştir. Aynı şekilde, eserin geçirdiği bir veya birden fazla onarım varsa, bunlar "Geçirdiği Onarım/lar" bahsinde, eğer kitâbe veya kitâbelerle belgelenebiliyorsa bu da "Onarım Kitâbesi/leri"nde gösterilmiştir. Bu başlıkta, son olarak, eserin bugünkü durumuna yer verilmiş; pek çoğu harabe veya bakımsız durumdaki eserler için mümkün mertebe trajik ifadeler kullanılmamaya çalışılmıştır. "BİNA" başlığı altında sıralanan bilgiler içerisinde, karşılığı bulunamamış her soru, ayrıca belirtilmiştir.

Bundan sonra, her eserin ayrıntılı bir mimari tanımı yapılmış ve değerlendirmede kolaylık sağlaması bakımından süslemeleri de ayrı bir başlık altında verilmiş; ayrıca gerekli hallerde binanın restitüsyonu veya tarihlendiril-

mesi bölümleri de açılmıştır.

Notlar, çalışmanın sonunda tek bir bölüm halinde değil, bir kolaylık sağlaması düşünülerek, her eserin sonunda verilmiştir.

Katalogta, ikinci bölüm, aslî kuruluş özelliklerini kaybetmiş olan binalara ayrılmıştır. Bunlar da, türlerine göre sınıflandırılmış; fakat pek çoğunun tarihlendirilmesi mümkün olmadığından, alfabetik olarak ele alınmışlardır.

Katalogun üçüncü bölümü ise, bugün mevcut olmayan eserlerin listesidir. Burada, arşiv kaynakları ve yayınlardan, 18. yüzyılın sonuna kadar inşâ edildiğini tesbit ettiğimiz eserler gösterilmiş; bunlar da tarihi tesbit edilebilenler ve edilemeyenler olarak iki başlıkta toplanmışlardır. İnşâ tarihini veya devrini tesbit edebildiğimiz eserler yapı türlerine göre kronolojik olarak; tarihini tayin edemediğimiz eserler ise, yine yapı türlerine göre ve fakat alfabetik bir sıra ile belirtilmiş; bölüm sonuna da notlar konulmuştur.

Çalışmanın "Değerlendirme" bölümü, mimari ve süsleme olarak iki başlıkta toplanmış; mimari değerlendirmede, katalogta ayrıntılı bir şekilde ele alınan eserler, türlerine göre, plan ve konstrüksiyonlarıyla işlenerek, bunların örtü, taşıyıcı ve destek sistemleri ile yapı malzemesi ve teknikleri hakkında genellemeler yapılmıştır. Süslemede ise, bu eserler üzerinde tesbit ettiğimiz çok çeşitli türdeki dekoratif katkı getirici hususlar, malzeme ve teknikleri ile ayrı ayrı çözümlenmeye çalışılmıştır.

V. Bölüm, tarihi anıtlar ve bunların kronolojileri ile, kimi kaynaklardan hareketle, şehrin Türk devrindeki strüktürünü aydınlatmaya yönelik notlar, tesbitler ve yorumlara dayanır. Burada, kronoloji esasına uygun olarak, şehrin gelişme sürecinde rol oynayan faktörler ele alınmış ve yorumlarda bulunmuş; ayrıca ticaret hayatı ve yapıları ile mahalle ve saray konusunda elde edilen bulgular da ortaya konulmuştur.

C.KAYNAKLAR VE YAYINLAR

Kastamonu'daki mimari eserler ve şehrin gelişiminde rol oynayan kimi faktörler hakkında bilgi edinebilecek önemli bir kaynak grubu, ser'i mahkeme sicilleridir. Bugün Kastamonu Müzesi'nde bulunan ve 113 defterden oluşan bu siciller, vaktiyle çok zor şartlar altında müzeye kazandırılmış; fakat ne yazık ki, bu arada çok büyük bir bölümü Kastamonu Çayı'nın taşması sonucu sular altında kalarak yok olmuştur. Bugün müzedeki sicillerin en erken tarihli olanları, 17. yüzyılın sonlarından başlamaktadır.

Diğer bir kaynak grubu da, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Arşivi'nde bulunan vakfiye defterleridir. Bu defterlerden 19'unda, Kastamonu'daki pek çok yapının vakfiye suretleri vardır. Bu suretlerin hemen hemen tamamı, "defter-i atîkten" kaydolunduğu zikredilerek geç devirlerde "müceddeten" yazılmışlardır. Aynı arşivde bulunan ve vakıf kaydı, teamül ilâmı, berat, hitabet ve imamet kayıtları, vasiyetnâme gibi belgeleri ihtiva eden 9 adet esas defterinde de pek çok bilgi bulmak mümkündür.

Önemli bir kaynak da, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi'nde bulunan vakıf, mufassal, icmal ve derdest defterleridir. Bunlardan muhtemelen 17. yüzyıla ait 554 sayılı vakıf defterinde, çeşitli binaların vakıf gelirleri ve görevlileri ile ilgili çarpıcı bilgiler bulmak mümkündür.

İnceleme, yıllık ve seyahatnâme türündeki yayınlardan, değişik şekillerde yararlanılmıştır.

Bunlardan şehrin antikitedeki ismi konusunda Strabon (1969), Bizans ve Haçlı devrindeki tarihi ile ilgili olarak da Ostrogorsky (1981) ve Runciman (1987) bilgi verirler.

Şehrin Türk devrindeki tarihi ile ilgili olarak derli toplu bir makale, Darkot (1977) tarafından yayınlanmıştır. Çeşitli devirlerdeki tarihî olayların aydınlatılması bakımından Yinanç (1944), Tansel (1953), Wittek (1970) Cahen (1979) ve Gordlevski (1988)'ye müracaat edilebilir.

Şehrin Ortaçağlardaki tarihi ile ilgili bilgi veren önemli bir makale Cahen (1970) tarafından yayınlanmıştır. Bu devirlerle ilgili olarak iki önemli kitap daha vardır. Bunlardan Kaymaz (1970)'in kitabında Pervâneoğulları ile ilgili bilgiler bulunurken, Yücel (1980)'in kitabı, doğrudan doğruya Kastamonu'ya ve şehrin Çobanoğulları ve Candaroğulları tarafından yönetil-

diği zamanlara ait çok değerli ve zengin tarihî bilgiler ile yorumları ihtiva eder.

Şehrin XV.yüzyıldaki durumu ile ilgili olarak Memlûk kaynaklarını yorumlayan Kopruman (1989)'ın makalesinde, ayrıca İbn Batuta'nın şehirle ilgili gözlemlerine de yer verilmiştir.

Doğrudan Kastamonu'ya ve şehirdeki anıtlara yönelik olmasa da, arşiv kaynaklarını ele alan iki makalede de bilgiler bulmak mümkündür. Bunlardan Sahillioğlu (1963)'nda 1484'de işletmeye verilen Anadolu mukataaları arasında Kastamonu darphanesinin de bulunduğunu; hattâ bu darphanede sikke darbına memur olan Haydar Çelebi'nin azatlısı Abdullah bin Abdullah'ın da Kastamonu'da vefat ettiğini öğreniyoruz.

Erdoğan'ın makalesi ise (1968), esas itibariyle Osmanlı devrinde Anadolu'daki camilerde yapılan onarımlarla ilgili olup, bu makalede Atabey ve Yakup Ağa camilerinde yapılan onarımlar hakkında önemli bilgiler vardır.

Bunlardan başka, yine son yıllarda yayınlanan bir makalede, Abdülkadiroğlu (1987)'nun, "kırkanbar" türündeki bir defterde yer alan bilgilere yer verdiği görülmektedir. Kastamonu'da gömülü bulunan evliyaları konu alan bu defterdeki bilgilerin, çoğu kere kronoloji ile uyuşmadıkları için, çok ihtiyatla kullanılmaları gerekmektedir.

Seyahatnâme türünden eserler arasında önemli bir eser İbn Batuta'nın notlarıdır. 14.yüzyılda bu bölgeye gelen ve Kastamonu'ya da uğrayan seyyahın notları arasında şehirle ilgili bazı önemli bilgiler vardır.

1814 yılında şehri ziyaret eden Kinneir'in seyahatnâmesi (1818)'nde şehir ile ilgili pek az bilgi bulunurken, Ainsworth'de (1842) daha çok bilgi vardır. Anlaşıldığına göre, seyyah, kalenin planını ve şehirdeki bazı tarihî kalıntıların planını da çizmiş; fakat bunları yayınlamamıştır. Seyyahın notları arasında şehrin ana üretiminin yün olduğunu, bunların Ankara yünlerinden daha güzel olduğu; erkeklerin genellikle bakırcılık yaparken, kadınların Adana'dan gelen pamukla uğraştıklarını ve bunları İstanbul'a sattıklarını; şehirde, her birinde 4 ile 8 tezgâh bulunan 32 baskı evi ve ayrıca kırmızı renk için 6, mavi renk için 22 olmak üzere toplam 28 boyahanenin bulunduğunu öğreniyoruz. Şehirdeki azınlıkların durumuna da değinen Ainsworth, ermenilerin ibadet için bir handa toplandıklarından da bahseder.

Esasen coğrafyacı olan Leonhard'ın (1915) seyahatnâmesinde ise, şehirle

ilgili pek az bilgi vardır.Buna karşılık,şehrin yüzyılın başındaki durumunu gösteren fotoğraflar çok önemlidir.

Şehirdeki tarihî eserleri ele alan diğer çalışmalar arasında,özellikle üç tanesi dikkat çekicidir.

Bunlardan M.Behcet (1922-23)'in kitabında,şehirdeki pek çok yapının kitâbelerinin ilk kez okunduğu,ayrıca bazı yapıların vakfiyelerine de yer verildiği görülmektedir.Böylelikle Kastamonu'daki mimari eserlerle ilgili bilgi veren en erken tarihli yayın da bu olmaktadır.

Yaman'ın kitabı ise (1935),şehrin 15.yüzyılın sonuna kadarki devirlerini ele alan ve ancak birinci cildi yayınlanabilen geniş çaplı bir araştırmanın ürünüdür.Burada,bizi ilgilendiren yönüyle,şehrin Türk hakimiyetindeki idarecileri zamanında inşâ edilen yapılar,kısa mimari tanımları ve kitâbeleri ile kronolojik olarak ele alınmışlardır.

Gökoğlu'nun kitabı (1952),sadece Kastamonu değil,geniş bir coğrafyaya dağılan bir arazi araştırması niteliğindedir.Burada,Kastamonu'daki her türden eser hakkında,-bilimsel sayılacak bir düzeyde olmasa da,pek çok bilgi bulmak mümkündür ve bütün eksikliklerine karşılık Kastamonu'daki yapılarla ilgili tek el kitabı olma özelliğini hâlâ korumaktadır.Fakat hiçbir yapının plan,kesit gibi mimari çizimlerine yer verilmemiştir.

Buna benzer,fakat çok kısa bilgilerle eserleri tanıtmaya yönelik bir çalışma da,aynı yıl Ozanoğlu tarafından yayınlanmıştır.

Şehrin tarihi gelişimi ile ilgili Kuban'ın (1967) hazırladığı rapor, önemli bilgiler veren bir metindir.Bu çalışmada ayrıca şehrin imar planında dikkat edilecek hususlara da yer almaktadır.

Bunlar dışında kalan çalışmalar,esas itibariyle tek yapı üzerinde tanıtıcı mahiyette genel gözlemler ihtiva ederler.

Bunlar arasında Ünver (1940),Akok (1945),Kızıltan (1958),Çulpan (1975), Önkal (1977),Tunç (1978),Yüksel (1983),Sönmez (1989) ve Demircioğlu'nun (1990) makale ve kitapları sayılabilir.

Şehrin fizikî strüktürü hakkında çok genel bir yoruma,Tanyeli'nin doktora tezinde (1987) rastlanır.

II.GİRİŞ

A.COĞRAFİ BİLGİLER

Kastamonu,Batı Karadeniz bölgesinde, $35^{\circ} 48'$ ve $42^{\circ} 00'$ kuzey enlemleriyle $32^{\circ} 43'$ ve $34^{\circ} 37'$ doğu boylamları arasında yer alır.Batı Karadeniz ve Kızılırmak havzaları içinde kalan il,kuzeyde kıyıya paralel uzanan Küre (İsfendiyar) Dağları ve güneyde de Ilgaz Dağları arasında bulunmakta olup,doğudan Sinop'un Türkeli,Boyabat; güney-doğudan Çorum'un Kargı,İskilip,Bayat; güney ve güney-batıdan Çankırı'nın Yapraklı,Ilgaz,Kurşunlu,Ovacık; batıdan Zonguldak'ın Kurucaşile,Ulus,Eflâni,Safranbolu ve Karabük ilçeleri,kuzeyden de Karadeniz ile çevrilidir.(1).

Ilgaz Dağları üzerindeki en elverişli geçitlerin kuzeyinde yer alan ve Batı Karadeniz bölgesinin en büyük ovasının orta yerinde bulunan il merkezi, Gökırmak nehrine dökülen Karaçomak deresinin (Kastamonu suyu) açtığı geniş bir vadinin kenarında kurulmuştur.Gerek Ilgaz ve gerekse Küre (İsfendiyar) Dağları, tabii bir "duvar" gibi yükselerek,şehri kıyı ve iç kesimlerden ayırmaktadır. Dağlar,bu yapılarıyla,sadece iklim üzerinde etkili olmakla kalmaz; güç geçit verdiklerinden,ulaşımı da olumsuz yönde etkiler (2).Bu husus,şehrin,Kuzey-batı Anadolu'nun tarihî ulaşım yollarının dışında kalmasına neden olmuştur.

Kastamonu ili,madenler bakımından zengin sayılabilecek bir bölgede yer almaktadır.Bunlardan en önemlisi,Küre'deki bakırlı pirit madenleridir.Ayrıca il topraklarında cıva,mermer,manganez,taşkömürü,kalker,kaolin,kuvarsit,şiferton ve asbest yatakları da bulunur (3).

Kuru tarımın yaygın olduğu Kastamonu'da yetiştirilen ürünler arasında tahıl ve baklagiller başta gelmektedir.

İlin merkez nüfusu,göç nedeniyle gelişememiş olmasına karşılık,1980 genel nüfus sayımına göre 35.000'dir (4).

B.KASTAMONU'NUN TARİHÇESİNE BİR BAKIŞ

1.Türk Hakimiyetinden Önce Şehir Hakkında Bilinenler

Şehrin yer aldığı bölgenin iskân tarihi,yakın çevredeki mağara ve kaya mezarları ile buralarda bulunan çanak-çömleklerin de gösterdiği gibi (5), tarih-öncesi çağa kadar inmektedir.Buna karşılık,şehrin geçmişi hakkında bilgi edinebileceğimiz yazılı belge veya kayıt yoktur.Yalnız bazı araştırmacılar, M.Ö. 1400 yıllarında bu havalide yaşayan ve "**Gasgalar**" (Gasgaslar) diye anılan bir kavmin varlığına işaret ederek,bu kavim tarafından iskân edildiği söylenen Paflagonya bölgesi (6) şehirlerinden Tumanna'nın şimdiki Kastamonu olabileceğini;hattâ,şehrin adının da Gas ve Tumanna kelimelerinin birleşmesiyle meydana geldiğini düşünmüşlerdir (7).Aynı husus,Roma Çağı için de ileri sürülmüştür. Nitekim,Strabon'un sözünü ettiği,Roma Çağı Paflagonyasının ikinci derecede önemli şehirlerinden Timonion'un Kastamonu olabileceği,şehrin adının da "**Gas-Timonion**"un galatı olduğu ileri sürülür (8)."**Kastamonu**" kelimesinin etimolojisi ile ilgili bu tekliflere,Gökoğlu,-haklı olarak- şu itirazda bulunur: "Gas'lar (M.Ö.1300) tarihlerinde Etiler tarafından yok edildiğine ve Timonion kelimesini bize haber veren de Strabon olduğuna göre,bu iki kelime ne için (M.S.11)inci yüzyıla,yani Bizanslıların son zamanlarına kadar birleşmiyor? Ne için bu kelime eski edebiyatta yani Yunan,Roma ve Bizans kaynaklarında geçmiyor?"(9).Bu konuda Gökoğlu'nun itirazına katılmamak elde değildir.Gerçekten de,eğer Roma Çağı öncesinde "**Gas-Tumanna**" veya "**Gas-Timonion**" şeklinde anılan bir şehir mevcut olsa idi,bu şehrin,Strabon tarafından da eserinde aynı şekilde kullanılması beklenirdi (10).

Şehrin,Roma Çağı öncesinde ve Roma Çağı'ndaki adı konusunda yapılan bu tartışmaları şimdiye kadar doğrulayıcı hiçbir kanıta rastlanmamıştır.Buna karşılık,bugünkü şehir alanının içinde bulunan Erkek Sanat Okulu'nun altındaki kaya mezarı (**Levha no.1,Foto.no.1-2**) veya İsmail Bey Külliyesi'nin yerleştiği ve "**Şehinşah Kayası**" denilen kayalıktaki bazı mezarlar (**Levha no.2,Foto.no.3-4**) (11),burada M.Ö.7.yüzyıla kadar çıkan bir yerleşme bulunduğunu göstermektedir (12).

Şehrin Bizans devrindeki tarihi de epey karanlıktır.Bilebildiğimiz kadarıyla,7-9.yüzyıllarda "**Opsikion Thema**"sının ilk kuruluşundaki arazi içinde

kalan şehir (13),daha sonra 1025 yıllarında Basileios II devrinde de bu konumunu muhafaza etmiş (14); Komnenos'lar zamanında,1118'de Aleksios'un ve sonradan,-çok tartışmalı olmakla birlikte-1143'de Ioannes II ve 1180'de Manuel I devrinde de Bizans hakimiyetinde kalmış (15); 12.yüzyılın sonunda da kesin olarak Türklerin eline geçmiştir.

Şehrin Bizans devrindeki adı konusunda da çeşitli varsayımlar ileri sürülmüştür.Geç Bizans eserlerinde "Kastamon" diye anılan (16) şehrin,Komnenler zamanında İmparator Aleksios'un burada bir "kale" (Kastra) yaptırmasından dolayı,"Kastra Komnen(os)" sözünden bozma olarak bu şekilde kullanılmış olabileceği ileri sürülmüştür (17).Bu iddia da fazla taraftar bulmamış olmakla birlikte,şehrin 12.yüzyılın başlarına kadar çeşitli kereler Türklerle Bizanslılar arasında el değiştirmesinin ardından,1124 yılında yeniden Bizanslıların eline geçmesi ve böylece Türklerle Bizanslılar arasında daima bir sınır şehri olarak politik bir önem kazanmasının,"Kastra Komnen (os)" adını yayabileceği akla uygun gelebilir (18).

2.Türk Devrinde Kastamonu'nun Tarihi

1071 Malazgirt zaferinden sonra,Karadeniz ile Çanakkale Boğazı,Ege Denizi,Doğu Akdeniz ve Antalya Körfezi'ne kadar yayılan sahanın,Türklerin eline geçtiği bilinmektedir (19).Şu halde,Bizans kaynaklarında "Paflagonya" adı verilen (20) bölgenin Türkler tarafından fethini de 11.yüzyılın sonlarına indirmek yerinde olur.Nitekim o sıralarda Çankırı'yı ve hemen ardından da 1084'de Sinop'u alarak,sınırlarını Karadeniz sahiline kadar genişleten Emir Karatekin'in Sinop,Kastamonu ve Çankırı havalisinde kısa süreli bir hakimiyet tesis ettiği bilinmektedir (21).Bu hakimiyetin 12.yüzyılın başlarına kadar devam ettiği ve şehrin 1101 yılından sonra bir ara Bizanslıların eline geçtiği düşünülebilir. Gerçekten de,bilindiği üzere,I.Haçlı Seferi sırasında Kont Raymond,İmparatorluk sülâlesinin büyük önem verdiği eski "CASTRA COMNENON"u almak ve böylelikle İmparatoruna gösterdiği itaatsizliği affettirebilmek amacıyla orduyu,Kastamonu üzerinden Karadeniz kıyısındaki herhangi bir Bizans şehrine yürümeye ikna etmiş;fakat ordu 1101 Temmuzunda Kastamonu civarına ulaştığında perişan olmuş; akabinde buradan ayrılarak Kızılırmak üzerinden Danişmendli emirinin bölgesine yürümüştü (22).Bu sefer sırasında Şehrin durumu,yeterince açık değildir.Fakat

bu seferden sonra, İmparator Aleksios'un Raymond'u "buz gibi ve soğuk" karşıladığı, eğer Haçlı Seferi ona Kastamonu'yu ve iç Paflagonya'yı kazandırmış olsaydı, belki de Raymond'u affedebileceği bilindiğine göre (23), o vakit şehrin hâlâ Türklerin elinde bulunduğu ve geri alınmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, 1124 yılında, Danişmendoğlu Emir Gazi'nin önce Malatya'ya girerek burayı ilhâk etmesi ve hemen batıya yönelerek Bizanslıların elinden Ankara, Çankırı ve Kastamonu'yu alıp, iktidar sınırlarını Karadeniz kıyılarına kadar genişletmesine bakılırsa (24), şehir 1101-1124 yılları arasında bir ara tekrar Bizans hakimiyetine girmiş olmalıdır. Emir Gazi ile başlayan ikinci Türk hakimiyetinin 1132 (25) veya 1134 (26) yılına kadar sürdüğü, akabinde İmparator İoannes zamanında şehrin tekrar Bizans hakimiyetine girdiği anlaşılıyor (27).

Bu uzun yıllar süren karşılıklı mücadelelerin amacı, herhalde bir yandan Karadeniz kıyılarının güvenliğini sağlamak ve böylelikle İç Anadolu'yu da kontrol altına alarak ticaret yollarını da denetim altında tutacak bir "müstahkem uç bölgesi" elde etmek olmalıdır. Bu itibarla 12.yüzyıl boyunca şehir, politik ve askerî önemi bakımından devamlı surette çekişme konusu yapılmış ve Türkler ile Bizanslılar arasında çeşitli kereler el değiştirmiştir. Bu çekişmenin 1176 Miryakefalon zaferinden sonra II.Kılıç Arslan ve oğlu Ankara Meliki Muinüddin Mesud zamanında da devam ettiği bilinmektedir. Buna karşılık, ister II.Kılıç Arslan isterse Mesud zamanında olsun, -Choniates'in de belirttiği üzere (28)-şehir, 12.yüzyılın sonlarına doğru kesin olarak Selçuklu hakimiyetine girmiş olmalıdır (29). Böylelikle, aşağı yukarı bir yüzyıldan fazla bir süre devam eden mücadelelerden sonra burada bir Türk hakimiyeti tesis edilmiş; 1214 yılında Sultan I.İzzedin Keykavus'un Sinop'u alması ile (30), Kuzey-batı Anadolu'nun fethi de tamamlanmıştı (31).

Şehrin ve bu havalinin 12.yüzyılın sonlarındaki yeni sahipleri Çobanoğulları idi (33). Nitekim Bizanslılara karşı daimi mücadelede bulunan bu aileye, başarılarına mükâfaten Selçuklu Sultanları tarafından Kastamonu ve yöresi iktâ olarak verilmiş (33); böylelikle tahminen bir yüzyıl boyunca şehir Çobanoğulları'nın elinde kalmış; bir ara Pervane Muinüddin Süleyman zamanında Pervaneler tarafından da yönetilmiştir (34).

Şehrin 12.yüzyıl kadar, 13.yüzyıl tarihini de tam anlamıyla yazabilmek güçtür. Aynı şekilde, bu dönemde şehri idare eden Çobanoğullarının menşei ve bu bölgedeki politik strüktürlerini aydınlatılabilmek de epey güç görünmektedir.

Bununla birlikte,şu noktaları belirtmekte yarar vardır:Çoban ailesinin tesis ettiği beyliğin,bu bölgede Selçuklu politik ve idarî geleneklerini devam ettiren bir teşekkül olduğu söylenebilir (35).Fakat bu beyliğin kuruluş aşamaları hakkında,tarihî kaynaklarda doyurucu bilgiler bulmak mümkün değildir.Bu ailenin menşeinin Oğuzların Kayı boyuna mâledilmesi (36) veya,-çok sonraları Hüsameddin Çoban örneğinde olduğu gibi- "bütün ümera arasında en seçkin olanıydı. Diğer uç emirleri her yıl kendisini ziyarete gelirlerdi.Devamlı gaza ile meşgul olarak sayısız ganimetler elde ederdi..." şeklindeki bilgilere dayanarak (37), bu bilgileri Derebeyinin oluşum süreci gibi değerlendirip Çobanoğullarının "bunlar artık...babadan oğula derebeylerdir" diye nitelendirilmesi de (38), tarihlerinin karanlıkta kalan kısımlarını aydınlatmaya yetmemektedir.

Bu ailenin herhalde en ilgi çekici şahsiyeti,Hüsameddin Çoban Bey olsa gerektir.1211-12 yılında Kastamonu Beyi olan (39) bu zâtın,Keykavus ile Keykubad arasındaki taht mücadeleleri sırasında Ankara'da yapılan barışta hazır bulunduğu,Keykavus'un sultanlığında Bizans'a karşı akınları idare ederek gazalar yaptığı ve sayısız kazançlar elde ettiği bilinmektedir (40).Fakat asıl başarısı,Keykubad devrinde yaptığı deniz aşırı bir seferle Suğdak şehrini ele geçirmesidir (41).Kırım'a düzenlenen bu seferden bol ganimetle Sinop'a ve buradan da Kastamonu'ya dönen Hüsameddin Çoban'ın,böylelikle diğer uç beyleri arasında etkili bir nüfûza sahip olduğu ve hakkında destansı mahiyette rivayetler yazılan (42) "karizmatik" bir konuma geldiği muhakkaktır.Fakat buradaki ilgi çekici husus,herhalde,bir Uç Beyi'nin denizaşırı bir askerî seferi gerçekleştirebilmesinde aranmalıdır.

Şehrin Çobanoğulları ve 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollara tâbi olmak üzere Pervaneler tarafından yönetildiğine,yukarıda kısmen işaret edilmiştir.

1291 yılından sonra Paflagonya bölgesinin,Moğollar tarafından Şemseddin Yaman Candar'a tımar olarak verildiği;bu bölgedeki şehirler arasında Kastamonu'nun da bulunduğu anlaşılmaktadır (43).Candaroğulları ailesinin atası ve isim babası olan bu zâtla birlikte,bütün Paflagonya bölgesi,tarihte kâh Candar Oğulları,kâh İsfendiyar Oğulları (44) veya son yıllarında Kızıl Ahmedler (45) olarak anılan bu beylik tarafından yönetilmiş;bu arada Osmanlı fethine kadar Kastamonu'da,150 yıldan daha uzun bir süre bu beyliğin başkentliğini yapmıştır.

Şehir 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı devletine ilhak edilerek (46), Anadolu Eyaletine bağlı bir sancağa merkez yapılmıştır (47). Mülkî taksimat bakımından uzun süre bu özelliğini koruyan Kastamonu, Cumhuriyet döneminde bugünkü sınırlarına kavuşmuştur (48).

NOTLAR

- (1) Cumhuriyetin 50.Yılında Kastamonu, Ankara.1973,s.35;"Kastamonu" maddesi, Yurt Ansiklopedisi,6,İstanbul.1983,s.4569.
- (2) Nitekim 1814 yılında şehri ziyaret eden Kinneir,şehrin pazarlarının malla dolu olmasına karşılık,kar uzun süre yolları kapadığı taktirde,halkın açlığa maruz kaldığını söylemektedir (bkz:KINNEIR,J.M.,Journey Through Asia Minor,London.1818,p.280).
- (3) "Kastamonu" maddesi,Yurt Ansiklopedisi,6,İstanbul.1983,s.4572.
- (4) "Kastamonu" maddesi,Yurt Ansiklopedisi,6,İstanbul.1983,s.4626.
- (5) BOSTANCI,E., "Gökırmak Vadisinde Prehistuvar Araştırmaları,Yeni Paleolitik Buluntular",A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,Cilt X,Sayı:1-2, Ankara.1952,s.,137-143;Ayrıca Gökırmak vadisinde,Germeç Pazarı'nın kuzeyinde Malak Köyü'nün batısında,Devrekâni yönüne doğru sıralanmış bir dizi menhire de rastlanmıştır (bkz:KÖKTEN,K., "Kuzey-batı Anadolu'nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler",A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt IX,Sayı:3,Ankara.1951,s., 201- 214).
- (6) Gasgaların,Anadolu'nun neresinde yaşadıkları meselesi,pek çok tartışmalara neden olmuştur.E.Cavaignac,bunların Kızılırmak'ın batısında,Paflagonya bölgesinde yaşadıklarını kabul eder.bkz:GÜNALTAY,M.Ş.,Yakın Şark II, Anadolu,En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilâsına Kadar,T.T.K.Yay.VIII. Seri-No.3⁻¹¹,Ankara.1946,s.85-dpnt.1.
- (7) YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,Kastamonu.1935,s.,175-176.
- (8) LEONHARD,Paphlagonia,Reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasien, Berlin.1915,s.349'da Paflagonya'nın Bithynia sınırı bölgesinde bir Timonitis ülkesi ve burada da bir Timonion şehri bulunduğu zikreder ki,bu ad, Darkot'u,Kastamonu ile arasında bir isim benzerliğini düşünmeye sevketmiş-

tir (bkz:DARKOT,B., "Kastamonu" maddesi, İ.A.6.cilt, İstanbul.1977,s.400).

- (9) GÖKOĞLU,A., Paphlagonia, Kastamonu.1952,s.31.
- (10) M.Ö.64 veya 63 yıllarında Amaseia (Amasya)'da doğup, en erken M.S.21 yılında muhtemelen doğum yeri olan bu şehirde ölmüş ünlü coğrafyacı ve tarihçi Strabon'un, "Geographia" adlı eserinin daha ziyade Bizans devrinde keşfedildiği, esasen Eski Çağ'da muhtemelen çok okunmadığı anlaşılmaktadır (bkz:STRABON., Coğrafya (Geographika), Kitap XII, Bölüm I-II-III, (İngilizce-den çeviren Adnan Pekman), İ.Ü.E.Fak.Yay.No:1437, İstanbul.1969,s., IV-VI). Kaldı ki, zamanımıza kadar gelen ve bütün kopyaların bundan çıktığı anlaşılan ilk yazmada da pek çok eksiklikler ve yanlışlıklar bulunduğu bilinmektedir (bkz:STRABON., A.g.e,s.IV.).
- (11) LEONHARD,R., A.g.e,s., 257-263; GÖKOĞLU,A., A.g.e,s., 75-80.
- (12) GÖKOĞLU,A., A.g.e,s.79.
- (13) OSTROGORSKY,G., Bizans Devleti Tarihi, Çev:F.İşıltan, T.T.K.Yay.X.Dizi-Sa.7, Ankara.1981, Harita II.
- (14) OSTROGORSKY,G., A.g.e, Harita III.
- (15) OSTROGORSKY,G., A.g.e, Harita IV.
- (16) DARKOT,B., A.g.m,s.400.
- (17) YAMAN,T.M., A.g.e,s.173.
- (18) KUBAN,D., Kastamonunun Tarihi Yapısı ve Bu Yapının İmar Planında Değerlendirilmesiyle İlgili Rapor, İstanbul.1967,s.2; Öte yandan, YAMAN'ın Kastamonu kelimesinin menşei üzerinde verdiği "Kastım moni", "Kosta Bol" gibi örnekler, fanteziye kaçan yorumlardır ve bu yüzden itibar edilmemeleri gerektiği gibi, bilimsel bir değerleri de yoktur (bkz:YAMAN,T.M., A.g.e,s., 173-175.).
- (19) YİNANÇ,M.H., Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, İstanbul.1944,s.85.
- (20) YÜCEL,Y., XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi,..Ankara.1980,s.33.
- (21) TURAN,O., Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul.1980 (3), s.289; CAHEN,C., Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev:Y.Moran, İstanbul.1979,s.88'de 1073-74 yıllarında Kastamonu yöresinin Türklerin elinde bulunduğunu söyler.
- (22) RUNCIMAN,S., Haçlı Seferleri Tarihi, II.Cild, Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187, Çev:F.İşıltan, T.T.K.Yay.X.Dizi-Sa.9¹, Ankara.1987,s., 18-19.

- (23) RUNCIMAN, S., **A.g.e**, s.20.
- (24) RUNCIMAN, S., **A.g.e**, s., 172-173.
- (25) CAHEN, C., **A.g.e**, s.108'de Danişmendli Gümüştekin'in 1132 kışında şehri yeniden ele geçirdiğini söyler.
- (26) RUNCIMAN, S., **A.g.e**, s.173.
- (27) RUNCIMAN, S., **A.g.e**, s.173.
- (28) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s., 33-34.
- (29) WITTEK, P., "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Çev:M.Eren, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, (1969), Ankara.1970, s.218.
- (30) TURAN, O., **A.g.e**, s.298.
- (31) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.35.
- (32) Bu aile için bkz:YÜCEL, Y., **A.g.e**, s., 33-51.
- (33) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.35.
- (34) KAYMAZ, N., **Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman**, A.Ü.D.T.C.F.Yay.202, Malazgirt Zaferinin 900.Yıldönümünü Kutlama Serisi II, Ankara.1970.
- (35) Bu konuda ayrıntılı ve oldukça önemli bir çalışma için bkz:CAHEN, C., "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu Au XIIIe Siècle", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, III, (1971), Ankara.1971, s., 145-158.
- (36) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.35.
- (37) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.36.
- (38) GORDLEVSKI, ., **Anadolu Selçuklu Devleti**, Ankara.1988, s.141.
- (39) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.36
- (40) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.37.
- (41) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s., 38-39.
- (42) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.36.
- (43) YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.54.
- (44) AHMED TEVHİD., "Kastamonu ve Sinobda İsfendiyar Oğulları veyahud Kızıl Ahmedliler", **T.O.E.M.**, Birinci Sene, (İstanbul), 1329 (1911), s., 383-392.
- (45) AHMED TEVHİD., **A.g.m**, s.383-384.
- (46) TANSEL, S., **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti**, T.T.K.Yay.XI.Seri-No.4, Ankara.1953, s., 253-259; YÜCEL, Y., **A.g.e**, s.113.
- (47) DARKOT, B., **A.g.m**, s.401.
- (48) DARKOT, B., **A.g.m**, s.403.

III. K A T A L O G

A. ASLİ KURULUŞLARINI KISMEN YA DA TAMAMEN KORUYABİLMİŞ BİNALAR

İÇKALE

Katalog No.: 1

Levha No. : 3-4

Foto. No. : 5-8

Levha No.: 1

Şekil No.: 1

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Kale, doğuda şehir merkezi, batıda Kerpiçlik, güneyde ise Vakıf deresi denilen üç boğazın ortasında ve 112 m. yükseklikteki tabii bir kayanın üzerine inşa edilmiştir.

Şehir Planındaki No.: 1

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Tesbit edilemedi.

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : ---

Diğer Kaynak ve Belgeler : Şer'iyeye sicillerinden, "Kale zirvesinde" vaktiyle bir mescit bulunduğunu ve bu mescide imam ve müezzin tayin edildiğini öğreniyoruz (1). Sözkonusu mescit, H.1125/M.1713 yılında onarılmıştır (2). Bundan başka, "Kale zirvesinde" bir de mektep bulunuyordu (3). Bugün bu binalardan en ufak iz dahi kalmamıştır.

Geçirdiği Onarım/lar : Kale, 1943 depreminde bir hayli harap olmuş (4); bilâhère özellikle doğudaki sur duvarları ve burçları onarılmıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Epey tahrip olmuş ve aslı halini büyük ölçüde kaybetmiş bulunmakla birlikte, şehrin silüetine çarpıcı bir boyut kazandırmaya devam etmektedir.

Mimari Tanımı:

İçkale, muazzam bir kayalık üzerine, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dik-dörtgen bir kütle halinde inşa edilmiştir. 155 m. uzunluğunda ve 30-50 m. ge-

nişliğindedir (Levha no.3-Foto.no.5)(5).Malzeme,moloz taş olup,taşların arasında vaktiyle ahşapların kullanıldığını gösteren hatıl boşlukları mevcuttur.

Kale,pek düzgün olmayan sur duvarları ve kare ve daire planlı çeşitli burçlarla çevrilmiştir.

İçkaleye,kuzey-doğudaki dik bir yoldan çıkılmaktadır.Bu yolla,ilk kapının yer aldığı dikdörtgen planlı yüksek bir burca ulaşılmaktadır.Burcun kuzey ve güney cephelerine kesme taştan örülmüş basık kemerli birer kapı açılmış; bu kapılar da beşik tonozla irtibatlandırılmıştır.Tonozun doğusundaki bölüme girilebilme imkânı kalmamıştır.Batıda,kalan izlere göre bir merdiven bulunmakta; bu merdivenle üst kata çıkılarak buradaki seğirdime ulaşılmaktadır.

İkinci kapının bulunduğu dikdörtgen planlı burç,ilk burç kadar sağlam değildir.Bu burcun da,kuzey ve güney cephelerine kesme taştan örülmüş basık kemerli birer kapı açılmış;bu kapılar da sivri tonozlu dar ve uzun bir koridorla irtibatlandırılmıştır (6).

Bu burçtan,kalenin güneyindeki geniş bir düzlüğe çıkılmaktadır.Bu kısımda, özellikle batı tarafta,vaktiyle bazı binaların bulunduğu,duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır.Düzlüğün doğu,batı ve güneye bakan kenarlarını,çeşitli burçlar ve girintili çıkıntılı sur duvarları çevirmektedir (Levha no.3-Foto.no.6)(7). Bu sahada,doğudaki sur duvarının ortasında,burca yaslanmış vaziyette duran dikdörtgen planlı bir bina bulunur (Levha no.4-Foto.no.7).Moloz taşlarla inşa edilen binanın güney cephesine dikdörtgen formda bir pencere açılmıştır.Beşik tonozla örtülü bu binanın,sarnıç olması çok muhtemeldir.Bu bina ile ikinci kapının yer aldığı burç arasındaki sahanın batısında,üzeri demir ızgara ile kapatılmış ve "tünel" olduğu rivayet edilen (8) bir delik bulunur.

İkinci kapının yer aldığı burcun batısındaki dik bir rampadan,kalenin kuzeyine çıkılmaktadır.Burada çeşitli sur duvarları ve bina kalıntılarına tesadüf edilmektedir.Bu sahayı çeviren burçların iki kademe yaptığı dikkati çekiyor.Buna göre,kalenin aşağı yukarı ortalarından başlayıp kuzeye doğru uzayan bölüm,hemen hepsi silindirik olan burçlarla çevrilmiş;bu bölümün kuzey ucuna ise ikinci bir kademe oluşturan dikdörtgen planlı burçlar eklenmiştir.Kuzey-batıya doğru çıkıntı teşkil eden burç,"**Bayraklı Burç**" olarak anılmakta;üzerinde de Kırkızlar Türbesi denilen bir yatır bulunmaktadır (9).

İçkalenin,çeşitli dönemlere ait ilavelerle bugünkü şeklini kazandığı mu-

hakkaktır. Gerek bu dönemleri aydınlatmak ve gerekse planını ve iç taksimatını bütün ayrıntılarıyla sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilmek için (10), burada arkeolojik bir kazının yapılması lâzımdır. Buna karşılık, "şimdilik" kaydıyla şu hususun belirtilmesinde yarar vardır: İçkale'nin aşağı yukarı orta bölümünü kaplayan ve etrafı silindirik burçlarla tahkim edilmiş sur duvarlarıyla çevrili bölümün, ilk kuruluş olduğu düşünülebilir. Nitekim doğu kenarın ortasında yükselen ve diğerlerine göre daha sağlam kalabilmiş silindirik burcun inşa tekniği (Levha no.4-Foto.no.8), kaleyi tahkim eden dikdörtgen planlı burçlardan tamamiyle farklıdır. Bu durumda, söz konusu sahanın, -ihtimal Bizans devrine ait- ilk şeklini kısmen koruduğu söylenebilir. Şu halde, şehrin Türk hakimiyetine geçmesinden önce, burada etrafı silindirik burçlarla tahkim edilmiş surlarla çevrili küçük bir kalenin bulunduğu düşünülebilir. Türk devrinde, bu kale büyük ölçüde korunmuş; bu "çekirdeğin" etrafına yeni ilaveler yapılmak suretiyle, bugünkü "İçkale" ortaya çıkmıştır. Birinci ve ikinci kapıların bulunduğu burçlar da, savunmayı güçlendirmek için, bu devirde yapılmış olmalıdırlar. Nitekim ikinci burç ile, batı yöndeki, silindirik burcun bağlandığı sur duvarı arasındaki dilatasyon, dikdörtgen planlı kütle'nin buraya sonradan eklendiğine şüphe bırakmamaktadır (11).

Bu kalede bulunması beklenen bir "Saray" ile, sicillerde adı geçen ve belki de "Erken Türk Devri"ne ait mescit ve herhalde Osmanlı devrinde inşa edilen mektebin de, burada yapılacak bir arkeolojik kazı ile ortaya çıkacağı kanısındayım.

Süsleme:

İçkale'de hâl-i hazırda süslemeye rastlanılmamaktadır.

NOTLAR

- (1) K.M.Ş.S., Defter no.421-Sıra no.34 (H.1111/M.1699-1700); Defter no.426-Sıra no.68 (H.1118/M.1706-07).
- (2) K.M.Ş.S., Defter no.428-Sıra no.169.
- (3) K.M.Ş.S., Defter no.428-Sıra no.336 (H.1126/M.1714).
- (4) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s., 172-174.

- (5) AKOK,M., "Kastamonu Şehri Tarihi İçkalesi", Belleten, Cilt:IX, Sayı:35 (Temmuz 1945), Ankara.1945, s.,401-404.
- (6) AKOK,M., A.g.m., s.403'de, bu burcun yapısının incelenmesinde, "evvelce bir kapılı geçit iken sonradan kuzey tarafına yapılan ek ile, iki kapılı hale konulduğunu" söyler.
- (7) AKOK,M., A.g.m., s.403'de bu bölümden, "surların oturtulduğu kayalığın daha aşağılarında, Ortaçağ şehrini çevreleyen tahkimatın İçkaleye bağlanan bazı artıklarının görülebildiğini" söyler. Bu "artıklar"dan da, maalesef günümüze hiçbir iz kalmamıştır.
- (8) GÖKOĞLU,A., A.g.e., s.126.
- (9) AHMET CEMAL., Kastamonu ve Zonguldak, Millî Kütüphane-Vilâyetlerimiz Serisi, İstanbul.1932, s.27; ABDÜLKADİROĞLU,A., "Kastamonu'da Medfun Evliyadan Bazısı Hakkında Yeni Bir Vesika", Türk Yurdu, Cilt:8, Sayı:1(Şubat 1987), Ankara.1987, s.,39-40'da "Kırkanbar" türüne dahil edilen bir deftere göre, burada "Bayraklı Dede Nâmi ile medfun olan" zâtın, Ali Asgar hazretleri olduğu belirtilmektedir.
- (10) Nitekim toprak altında pek çok kalıntı mevcuttur. Buna karşılık, Ainsworth'ün sözünü ettiği "Hisar ardı denilen yerde"ki kalıntılar 1943 depreminde yıkılarak ortadan kalkmış (bkz: AINSWORTH, W.F., Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia, Vol.I, London.1842, p.82); hattâ yakın zamanlara kadar duran ve Akok'un da gördüğü kalenin kuzey-doğu eteğindeki üzeri beşik tonozla örtülü ve kare planlı burçtan da hiçbir iz kalmamıştır (bkz: AKOK, M., A.g.m., s.403).
- (11) Bu kütlelerin yerinde, vaktiyle silindirik bir burcun bulunduğu düşünülebilir.

İSMAİL BEY KÜLLİYESİ

Katalog No.: 2

Levha No. : 5-31

Levha No.: 2-26

Foto. No. : 9-62

Şekil No.: 2-26

- İnceleme Tarihi** : 1985;Haziran-Temmuz 1989;Temmuz 1990
- Şehirdeki Yeri** : Kendi adıyla anılan mahallede,Aşağı İmaret sokakta ve "Şehinşah" adı verilen kayalık bir tepe üzerinde yer alan külliye,imaret (bugünkü cami),medrese,türbe,han ve sıbyan mektebi ile bunların yol aşırısı karşısında, bugün bir hayli harap vaziyetteki bir hamamdan müteşekkildir (bkz:**Vaziyet Planı,Levha No.2-Şekil No.2**).
- Şehir Planındaki No.** : 2 (İmaret); 3 (Medrese); 4 (Türbe); 5 (Han); 6 (Sıbyan Mektebi); 7 (Hamam).
- İnşâ Kitâbesi** : Külliyeinin esas binası durumundaki imaret,kitâbesi-ne göre H.858/M.1454'de inşâ edilmiştir.Medresenin kapısının üstünde,H.880/M.1475/76;sıbyan mektebinde ise H.920/M.1514 tarihlerini veren kitâbeler mevcuttur (1).Külliyeinin diğer yapıları olan han,türbe ve hamamda kitâbe yoktur.
- Bânîsi** : Candaroğlu İsmail Bey'dir (2).
- Yapan** : Tesbit edilemedi.
- Vakfiyesi** : Külliyeinin H.861/M.1457 tarihinde tanzim edilmiş Arapça bir vakfiyesi bulunmaktadır (3).Ayrıca,külliyeeye ilave olarak yapılan vakıflarla ilgili H.865 Şaban/M.1461 Mayıs tarihli Arapça yazılmış bir vakfiye daha mevcuttur (4).
- Diğer Kaynak ve Belgeler** : Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki Kuyud-u Kadime Arşivi'ndeki 554 sayılı vakıf defterinin 35. sayfasında "Evkaf-ı İmaret-i İsmail Bey" başlığı altında,imaretin vakıflarından bahsedilmektedir.Bu defterin,17.yüzyılda tutulduğu anlaşılmaktadır.

- Geçirdiği Onarım/lar : Külliye 1966-1969 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.Türbenin de 1950 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından onarıldığı bilinmektedir.
- Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.
- Bugünkü Durumu : İmaret,bugün cami olarak kullanılmakta;kuzey-doğusundaki tonozlu mekân ise Kur'ân kursu olarak hizmet vermektedir.Medresede yaşlı ve sakat kimsesiz kişiler barınmaktadır.Türbe ve han kapalı vaziyettedir.Han depo olarak kullanılmaktadır.Sıbyan Mektebi de Müftülüğe bağlı "İsmail Bey Kız Kuran Kursu" haline getirilmiştir.Külliyenin en çok tahribata uğrayan binası ise,hamamdır.Bugün yıkık durumdadır.

BİNALAR

1. İMARET

A.Yeri

İmaret,külliyenin güney-doğu kenarına yerleştirilmiştir.

B.Mimari Tanımı

Düzgün kesme taşlarla inşa edilen imaret,ters "T" plan şemasında,art arda iki kubbeye örtülü bir ibadet mekânı ünitesi (Levha No.5-Foto.No.9) ve bunun iki yanında yer alan tonozlu bölümler ile kuzey cephesindeki beş kubbeli bir son cemaat yerinden müteşekkildir (Levha No.5-Foto.No.10;Levha No.3-Şekil No.3).Harimin kuzey-batı köşesinde,tek şerefeli minaresi yükselmektedir.

Binanın kuzey-doğu köşesinde yer alan tonozlu mekânın (Levha No.6-Foto.No.11),biri doğu ve diğeri de güneye bakan iki penceresi vardır.

Kuzey-batı köşedeki tonozlu mekânların cephelerinde,üstte farklı kottalarda iki mazgal pencere ve altta biri basık kemerli,diğeri de lentolu iki kapı ile bunların ortasında kare formlu ve nisbeten küçük bir pencere bulunur (Levha No.6-Foto.No.12).

Güneyde,bir çıkıntı teşkil eden kubbeli mekânın (Levha No.7-Foto.No.13) doğu ve batı cephesine simetrik olarak birer,güney cephesine ise mihrabın

yanlarına gelecek şekilde iki pencere açılmıştır.Söz konusu bütün pencereler, kesme taştan birer çerçeve içerisine alınmış olup, demir parmaklıklılıdır.

Binayı, üstten, profilli bir saçak kornişini dolaşmaktadır. Kornişin, son cemaat yerinin yan cephelerinde kademe yaptığı dikliği çekmektedir (Levha.No. 7-Foto.No.14).

Ortadaki art arda iki kubbe ve bunlara geçişi sağlayan unsurlar ile yüksek kasnakların teşkil ettiği örtü sistemi, imaretin dış kütle kompozisyonuna büyük bir hareket kazandırmaktadır (Levha No.4-Şekil No.4). Kurşun kaplı kubbeler, tuğladan ve yüksek birer sekizgen kasnak içine alınmış; içteki geçiş unsurları dıştan çapraz eksenlerde kurşun kaplı piramidal çatılarla örtülmüş; nihayet iki kasnak ve bu kısımdaki çatılar da ortadan birbirine bitleştirilmiştir. Kasnakların kubbe akslarına gelen kenarlarına, birer mazgal pencere açılmıştır. Bu pencereler, gittikçe genişleyen açıklıklar şeklinde iç mekâna ışık sağlarlar.

Kuzeydeki son cemaat yerinin revakında, ön cepheye beş, doğu ve batıya ise birer sivri kemer gözü açılmaktadır (Levha No.5-Şekil No.5). Son cemaat yerini, güneyde harim duvarına yerleştirilmiş profilli konsollar ile ön cephenin köşelerinde "L", ortada ise köşeleri pahlanmış kare planlı altı ayak arasına atılan sivri kemerlerin taşıdığı beş kubbe örtmektedir (Levha No.8-Foto.No. 15-16). Ön cephede, revak kemerlerinin üzenği taşları, son derece zarif profilli konsollara oturmaktadır (Levha No.9-Foto.No.17). Ortadaki kemer ise, mukarnaslı konsollar üzerinde yükselmektedir. Bütün kemerler, harim duvarındaki profilli konsollar ile ayaklar arasına atılan ahşap gergilerle birbirine bağlanmıştır.

Son cemaat yerini, ortadaki daha yüksek tutulmuş beş kubbe örtmektedir. Kubbeler, dıştan kurşunla kaplıdır. Ortadaki kubbe, yanlardakilere göre daha zarif bir işçilikle inşa edilmiştir. İçten nervürlü kubbeye, mukarnas dolgulu tromplarla geçilmektedir (Levha No.9-Foto.No.18). İki yandaki kubbeler ise pendentiflerle geçilmiş; pendentiflerin içleri de, üçgen şeklindeki iri dekoratif unsurlarla dolgulanmıştır.

Harimin kuzey duvarının ortasında, duvardan az bir çıkıntı teşkil eden mermer portal yer alır (Levha No.10-Foto.No.19; Levha No.6-7, Şekil No.6-7).

Dıştan sade profilli silmeler ve içten de, üzerine alçak kabartma tekniğinde örgü motifi işlenmiş enli bir bordür (Levha No.10-Foto.No.20) tarafından dikdörtgen bir çerçeve içine alınan portal nişi, iki yanda yarım daire planlı ve

mukarnaslı başlıklara sahip sütuncelerin üzerinde yükselen sivri bir kemerle örtülmüştür. Nişin ortasındaki basık kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla harime dahil olunmaktadır. Basık kemer ile nişi örten sivri kemer, geçmeli mermerlerden örülmüştür. Sivri kemerli bir niş şeklindeki alınlık üzerinde ise, binanın inşâ kitâbesi yer almaktadır (Levha No.11-Foto.No.21):

Çift kanatlı bir ahşap kapı vasıtasıyla dahil olunan harim kısmının zemini, giriş kotundan yaklaşık 1.07 m. yüksekliktedir ve buraya dört basamaklı bir merdiven ile çıkılmaktadır (5).

Derinlemesine dikdörtgen harim, ortada, duvar içerisinde kalan karşılıklı birer gömme ayak (Levha No.11-Foto.No.22) arasına atılan büyük bir sivri kemerle ikiye bölünmüş; her iki bölüm de kubbe ile örtülmüştür (Levha No.8-Şekil No.8). Mihrap önündeki kubbeye (Levha No.12-Foto.No.23), pandantiflerle geçilmektedir (Levha No.9-Şekil No.9). İçleri mukarnaslarla dolguludur (Levha No.12-Foto.No.24). Diğer kubbeye ise tromplarla geçilmiş; trompların içleri de mukarnaslı zarif köşe dolguları ile doldurulmuştur (Levha No.13-Foto.No.25).

Kible duvarının ortasındaki mihrap, yuvarlak kemerle örtülü basit bir niş şeklindedir (Levha No.13-Foto.No.26). Mihrabın sağındaki mimber ise yeni ve son derece sadedir.

Harimin kuzey kenarında ise ahşap bir kadınlar mahfili bulunur.

Harimin kuzey-doğu köşesinde, bugün kadınlar mahfilinin altında kalan bir kapı vasıtasıyla, tonozla örtülü ve dikdörtgen planlı mekâna geçilmektedir (6).

Harimin kuzey-batısındaki iki mekândan güneydekine, harime açılan bir kapı vasıtasıyla girilir. Söz konusu kapı, "L" planlı ve üzeri tonozla örtülü dar bir koridor halinde, harim ile mekânı irtibatlandırmaktadır. Koridordan, üzeri tonozla örtülü bir mekâna geçilir. Burası imaretin mutfığıdır (7). Mekânın harime bitişik doğu kenarında ocak ve fırın bulunmaktadır. Ocağın üzerinde de bir baca yükselir (Levha No.10-11, Şekil No.10-11).

Buraya bitişik diğer mekâna ise, dışarıdan, kuzey-batı köşesine açılmış bir kapı ile girilmektedir. Tonozla örtülü mekânın, kuzey-doğu ve güney duvarlarına nişler açılmıştır. Güney duvarın batı köşesindeki nişin, vaktiyle güneydeki mutfak olarak kullanılan bölümler irtibatlanan bir kapı olduğu, sonradan örülme suretiyle iptal edilip bu hale getirildiği açıkça anlaşılmaktadır. Gerçekten de buradaki kapı iptal edildikten sonra, güneydeki mekânı dışarıya ile irtibatlandırmak için, mekânın batı cephesindeki pencerenin kapı haline dönüştürül-

mesi icab etmiş olmalıdır.Nitekim,söz konusu mekânın kapı sövelerindeki zıvana izleri de,burada vaktiyle bir pencerenin bulunduğu göstermektedir.Şu halde, güneydeki mutfak olarak hizmet veren bölüme,vaktiyle,kuzeydeki kiler olması kuvvetle muhtemel bölümden bir kapı ile girilmekte ve buradan da dar bir koridor vasıtasıyla harime dahil olunmaktaydı.

Harimin kuzey-batı köşesinde yer alan minareye (Levha No.14-Foto.No. 27),kadınlar mahfilinin altındaki bir kapı ile girilmektedir.Kesme taştan inşa edilen tek şerefeli minarenin kaidesi,belli bir yüksekliğe kadar kare planlı olup,sekizgen prizmal bir pabuç ile gövdeye geçilmiştir.Sekizgen planlı gövde de,üstte,onaltıgene dönüşmekte ve mukarnaslı konsollara oturan bir şerefe ile nihayetlenmektedir.Hayli güdük bir karakter arzeden minare peteği ve külah ise,yakın zamanlarda yenilenmiş olmalıdır (8).

C.Süsleme

İmaretin bütün süslemesi,son cemaat yeri revakı ile portalinde toplanmıştır.

Son cemaat yeri revakının ön yüzünde,sivri kemerlerin oturduğu profilli konsollar bulunmaktadır.Bunların her iki yüzüne de,alçak kabartma olarak,rumî motiflerinden meydana gelen bitkisel bir süsleme işlenmiştir (Levha No.14-Foto.No.28).

Portaldeki enli bordür üzerinde yer alan süsleme ise,dilimli profiller halinde son derecesade bir işçilik gösterir.Profilli şeritler,kartuşlar halinde bütün bordür yüzeyini dolayarak,alt köşelerde iri birer palmet motifi ile nihayetlenmektedir (Levha No.15-Foto.No.29).

Portal kemerinin karnında ise,oldukça girift bir geometrik kompozisyon bulunur.Sonsuz karakterli kompozisyonun ana elemanı,yatay ve düşey eksenler üzerinde uzanan sekiz kollu yıldızlar olup,yıldızların aralarında meydana gelen kare sahalarda ise sekizgenler ve beş köşeli yıldızlar oluşmaktadır (Levha No.12-Şekil No.12).

Son cemaat yerindeki en ilgi çekici husus ise,hiç şüphe yok ki,harimin kuzey duvarına füzüle yapılmış cami tasvirleridir.Cephenin sol tarafında,yuvarlak kemerlere oturan beş kubbeli bir son cemaat yerine sahip,tek kubbeli bir cami tasviri yer almaktadır (Levha No.15-Foto.No.30;Levha No.13-Şekil No. 13).Ana kubbenin üzerinde bir aydınlık feneri bulunmakta;kubbenin sağında ise tek şerefeli bir minare yükselmektedir.Son cemaat yeri revakı,gergileri ifade

eden yatay çizgilerle birbirine bağlanmıştır ve altta düşey korkulukları bulunmaktadır. Ayrıca, son cemaat yerini örten kubbelerden ortadaki de, diğerlerine göre daha yüksek çizilmiştir. Caminin sol yanında, son cemaat yerine bitişik olarak uzanan bir duvar ile bu duvarda çift kanatlı bir kapı ile bunun üçgen alınlığı da görülmektedir.

Bu tasvirin, bugünkü binayı gösterdiğine şüphe yoktur.

Portalın sağ yanındaki tasvir ise, mükemmel bir perspektifle işlenmiş "sürrealist" bir denemdir (Levha No.16-Foto.No.31). Tasvirin sol tarafında, geride kare bir gövde üzerinde yükselen ve neredeyse soğanvarî bir kubbe ile örtülü bir cami kompozisyonu işlenmiştir (Levha No.14-Şekil No.14). Kübik gövdesi, yarım kubbelerle desteklenmektedir. Çift kanatlı bir kapısı vardır. Öne doğru gelindikçe, giderek genişleyen bir yol ve bunun iki yanında sıralanan revaklar görülür. Yuvarlak kemerlere sahip revaklar, kubbelerle örtülüdür. Bu kompozisyon önde, tekrar geriye doğru uzanan revaklarla, tasvire olağanüstü bir hareket kazandırmakta; köşelerde yükselen üç şerefeli ikiz minareler de, tasvirin en can alıcı elemanları haline gelmektedir. Gerçekten de, tasvirin en dikkat çekici yeri, bu mükemmel kompozisyona şaşırtıcı bir karakter kazandıran ikiz minarelerdir. Bir gövde üzerinde yükselen ikiz minarelere gölge-ışık verilmek suretiyle, olağanüstü bir plastisite kazandırılmış; ayrıca şerefe kapıları da özellikle vurgulanmıştır. Sağa doğru derinlemesine yönelen revak, geride tekrar dönüp, öne doğru genişleyerek, bu kısımdaki bir binanın yan cephesini de oluşturmaktadır. Bina dört sütunlu ve kemerli bir ön cepheye sahip olup, sadece ön bölümüne inhisar eden kırma bir çatı ile örtülmüştür. Binanın sağa doğru yönelen diğer cephesi ise, düzgün kesme taş sıralarını taklit eden çizgilerle işlenmiştir.

Anlaşılabildiği üzere, bu tasvirler, herhalde son cemaat yerinin harim duvarını değerlendirmek amacıyla başlanan geniş programlı bir süslemeye ait olmalıdırlar. Bu süslemenin tamamlanamadığı, özellikle sağ taraftaki tasvirde açıkça anlaşılmaktadır. Maalesef sanatçısını bilemediğimiz bu tasvirlerin, 19. yüzyılda yapıldığı düşünülebilir (9).

2. MEDRESE

A. Yeri

Külliyenin kuzey-doğu kenarına yerleştirilmiştir.

B.Mimari Tanımı

Dikdörtgen planlı,açık avlulu ve tek katlı bir binadır (**Levha No.15-Şekil No.15**).Batı cephesinde bir giriş eyvanı yer almaktadır.Avlusu,doğu,batı ve kuzeyden on adet tonozlu oda ile çevrilmektedir.Güney cephesinin ortasında ise,cepheden dışa doğru çıkıntı yapan bir "ana eyvan" bulunur (**Levha No.16-Foto.No.32**).Üzeri kubbe ile örtülü olan bu bölüm,kuzeyde,yuvarlak bir kemerle avluya açılmaktadır.

Bina,kaba yonu taşlarla inşa edilmiştir.Batı cephesinde üç,doğu cephesinde dört ve kuzey cephesinde de beş adet pencere bulunur.Güneyde ise,cephenin batı kanadına bir adet pencere açılmıştır.Bunun simetriği olması beklenen doğu kanadındaki pencere ise,buraya sonradan bitleştirilen tuvalet dolayısıyla tesbit edilemediği gibi,avlunun güney-doğu köşesindeki odanın duvarları da sıvandığı için,durumu aydınlatmak büsbütün imkânsız hale gelmiştir.Güneydeki kubbeli bölümün batı duvarında da bir pencere açılmıştır.Doğu duvarda da vaktiyle bir pencerenin mevcut olduğu,bilâhere kapıya çevrildiği ve fakat buraya inşa edilen tuvalet dolayısıyla bu kapının da örülerek iptal edildiği anlaşılmaktadır.

Dikdörtgen formlu pencerelerin büyük bir kısmı,kâh örülerek iptal edilmek,kâh kapı haline getirilmek ve daraltılmak veya genişletilmek suretiyle ilk şekillerini kaybetmişlerdir.Buna göre,avlunun güney-batı,kuzey-batı ve kuzey-doğu köşelerindeki odalar ile bu sonuncusuna güneyden bitişik odanın pencereleri örülerek iptal edilmiş; kuzey cephenin ortasındaki üç tanesi ve köşelerdekiler bir hayli değişikliğe uğramış; güney-doğu köşedeki odanın penceresi ise kapı haline getirilmiştir.

Binanın batı cephesinde yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır.Kapının açıldığı duvar kütlesi,saçak kotunu aşacak şekilde kademelendirilerek,cephe yüzeyine hareket kazandıran bir "portal"e dönüştürülmüştür.Açıklığın üstüne de üç satırlık bir kitâbe yerleştirilmiştir (10).

Yuvarlak kemerli açıklığı kapatan çift kanatlı ahşap bir kapıdan girilerek,beşik tonozla örtülü dar bir eyvan (**Levha No.17-Foto.No.33**) vasıtası ile avluya ulaşılmaktadır (**Levha No.17-Foto.No.34**).Avluyu çeviren odaların hepsi beşik tonozlarla örtülü olup,içlerinde ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır.Bunlar da zamanla değişikliğe uğramışlardır.Güney-doğu köşedeki odanın av-

luya bakan kapısı ise örülerek iptal edilmiş (Levha No.18-Foto.No.35);duvarının önüne de küçük bir tuvalet yapılmıştır.

Odaların kapılarının dikdörtgen formlu ve -hatıl izlerine bakılırsa- düz lentolu oldukları anlaşılmaktadır (Levha No.18-Foto.No.36).Avluya bakan duvarlardaki lama demirleri ise (Levha No.19-Foto.No.37),vaktiyle burada avluyu üç taraftan çeviren ve -ihtimal- çok geç tarihte yapılmış ahşap bir reva- kın bulunduğuna işaret eder.

Avlunun ortasında,1.30 m. çapında ve 0.50 m. yüksekliğinde taştan bir havuz bulunmaktadır.

Düzensiz taşlardan oluşan avlu döşemesi,avluyu çeviren odaların önün- de,yaklaşık 1.00 m. genişlik ve 0.07 m. yükseklikte bir kaldırım meydana geti- rir.Bu döşeme,eyvanın önünde ve avlunun güney-batı köşesinde yer yer bozulmuş ve kaybolmuştur.

Yuvarlak bir kemerle avluya açılan "ana eyvan"ın kubbesi,cepheyi de aşan yüksek bir kasnağın içinde kalmaktadır.Profilli iki ayrı silme ile kade- melendirilmiş kasnağın üst bölümü,geç dönemde eklenmiş;dolayısıyla bu arada kubbe de tümüyle yenilenmiş olmalıdır.Kalan izlerden,kasnağın alt bölümünde, batı kenarına bir pencerenin açıldığı,fakat bu pencerenin de sonradan iptal edildiği anlaşılmaktadır.Bunun da geç devirde yapıldığı muhakkaktır.Nitekim, kubbe ile örtülü mekânın güney duvarında,sıva üzerinde gördüğümüz H.1263 ta- rihi,sadece iki kat sıva üzerinde yer alan barok karakterli süslemelerin ya- pıldığı tarihi vermekle kalmaz; fakat aynı zamanda kasnağın üst bölümünün ve dolayısıyla kubbenin bugünkü şeklini de 1847'de aldığını düşündürür (11).

C.Süsleme

Medresede,hal-i hazırda süslemeye rastlanılmamaktadır.

D.Restitüsyonu Hakkında

Medresenin,inşa edildiği tarihten günümüze kadar,çeşitli kereler el- den geçirildiği ve bu suretle bazı mimari detaylarının değiştiği görülüyor.

Cephelere açılan pencerelerin bugünkü durumuna,yukarıda işaret edil- mişti.Doğu cephede,biri orijinal durumunu koruyan,diğer üçü ise,ikisi örülerek iptal edilmiş,biri de sonradan kapı haline getirilmiş dört pencere mevcuttur. Bunların alt ve üst kotları kadar,konumları da değişiktir.

Kuzey cephede yer alan ve ilk şekillerini bir hayli kaybetmiş pencereler de,herhalde doğu ve batı cephedekiler gibi dikdörtgen formda olmalıydılar.Bu husus,kuzey cephenin köşelerindeki sonradan örülerek iptal edilmiş birer pencereden anlaşılacağı gibi,sözkonusu pencerelerin açıldığı odaların iç tarafındaki izlerden de tesbit edilebilmektedir.

Avlunun etrafında dizilen odalardaki ocakların,vaktiyle çatının üzerinde yükselen bacalara sahip oldukları şüphesizdir.Nitekim,çatıda hal-i hazırda bozulmuş vaziyette baca kürsülerine ait kalıntılar mevcut ise de,kürsü yüksekliğini ve külahını tesbit etmenin imkânı kalmamıştır.

Medresenin herhalde en çok değişikliğe uğrayan bölümü,kubbe ile örtülü "ana eyvan"ı olmuştur.Mekânı örten kubbe,hal-i hazırda kuzey ve güneyde kemerlere,köşelerde ise üçgenlere oturmaktadır (**Levha No.19-Foto.No.38**).Kubbenin,profilli bir silme vasıtasıyla iki bölüme ayrılmış yüksek bir kasnak içinde kalıyor olması,bugünkü konstrüksiyonun,burada vaktiyle mevcut eski kubbenin ve dolayısıyla geçiş unsurlarının yıkılmasından sonra inşâ edildiğine şüphe bırakmaz.Gerçekten de,bugünkü kubbe ve geçiş unsurları ile bunların kasnakla olan irtibatındaki anomal,kubbeli ünitenin ilk şeklini nasıl düşünmemiz gerektiği hakkında bazı ipuçları vermektedir.

Kübik gövde üzerinde yükselen kasnağın,vaktiyle sekizgen bir plana sahip olduğuna şüphe yoktur.Nitekim,sözkonusu sekizgenin güney yarısı bugün dahi görülebilmekte (**Levha No.20-Foto.No.39**);hattâ kübik' gövdenin güney-doğu ve güney-batı köşelerine tesadüf eden diyagonal kenarları ile gövdenin bu köşeleri arasında kalan ve vaktiyle içteki kubbeye geçişi sağlayan unsurları örten çatılar da açıkça tesbit edilebilmektedir.Sekizgenin kuzey yarısı ise,kübik gövdenin kuzey-doğu ve kuzey-batı köşelerine tesadüf eden diyagonal kenarlarındaki dilatasyondan da anlaşılacağı gibi,gövdenin köşelerine kadar muhdes bir duvarla örülmüş; dolayısıyla bu suretle altı kenarlı bir kasnak oluşturulmuştur.Bir başka deyişle,kubbeyi ve geçiş unsurlarını tamamiyle değiştiren bu işlem sırasında,kübik gövdenin kuzey-doğu ve kuzey-batı köşelerine tesadüf eden diyagonal kenarlar da ortadan kalkmış; böylelikle eski kasnağın sadece beş kenarı günümüze ulaşabilmiştir.Profilli bir silme ile ayrılan üst bölümü ise,bu sırada inşâ edilmiş olmalıdır.Böyle bir ilavenin yapılmasını gerektiren husus,kanımca,yeni yapılan kubbenin derin tutulmasından dolayıdır.

Kübik gövdenin üzerinde vaktiyle sekizgen bir kasnağın bulunuyor olması,kareden sekizgene geçişin,çapraz eksenlere yerleştirilen ve dıştan da faz-

la yüksek olmayan piramidal bir çatı ile örtülen tromplarla sağlandığına şüphe bırakmaz.Şu halde,burada da,tıpkı cami,türbe ve imarete olduğu gibi,tromplarla geçilen bir kubbe bulunduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur (**Levha No.15-Şekil No.16 a-b**).

3.Türbe

A.Yeri

Bina,imaretin kuzey-batısında yer alır.

B.Mimari Tanımı

Kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü kübik bir binadır (**Levha No.20-Foto.No.40;Levha No.17-Şekil No.17**).Gövde kısmı tamamıyla düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.Tuğladan yüksek bir sekizgen kasağa oturan kubbesi,dışardan kurşunla kaplanmış;köşelerde kalan kısımlar da içerden tromplar,dıştan da kurşun kaplı piramidal köşe dolguları ile örtülmüştür.

Türbenin kübik gövdesinin bütün cephelerini,profilli bir saçak korniş-i dolaşmaktadır (**Levha No.21-Foto.No.41**).Kubbe ile sekizgen kasnak arasında da ikinci bir korniş bulunur (**Levha No.18-Şekil No.18**).Bu saçığın altında,kasnağın kubbe akslarına gelen yüzlerine birer mazgal pencere açılmıştır.Pencere-ler,üç dilimli kemerle örtülü dikdörtgen açıklıklar şeklindedir.

Binanın kuzey,güney ve batı duvarlarında demir parmaklıklı birer pencere yer alır.Pencereler dikdörtgen formda olup,monoblok taşlarla çerçevelenmektedir.

Binanın doğu cephesinin ortasında dışa doğru az bir çıkıntı teşkil eden portali bulunmaktadır (**Levha No.21-Foto.No.42**).Portal kütleli,üzeri işlenmeden yalın olarak bırakılmış düz ve kaval silmelerden oluşan profillerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır.Portal nişini,iç köşelerdeki yarım daire planlı ve yivlenmek suretiyle işlenerek profil demeti haline getirilmiş sahte sütunceler üzerinde yükselen bir "Bursa kemeri" örtmektedir (**Levha No.22-Foto.No.43**).Sütuncelerin başlık bölümleri,mukarnaslı zarif birer köşe süsü halinde işlenmiştir (**Levha No.22-Foto.No.44**).Bu kısmın üstünde,karşılıklı olarak yerleştirilmiş dekoratif amaçlı küçük birer konsol yer almaktadır.Portal nişini örten kemerin kilit taşı da,aşağı doğru sarkan dekoratif bir unsurla değerlendirilmiştir.

Kemer tablasında,kare bir çerçeve içine alınmış,derinliği az bir niş şeklinde ve üç dilimli kemerle örtülü bir kitâbe yeri bulunur.Lâkin kitâbe konulmamıştır (12).

Portal nişinin içerisinde yer alan sivri kemerli bir kapı açıklığı ile türbeye girilmektedir.Burası kare planlı ve kubbe ile örtülü olup,dört köşesindeki geçiş unsurları,tromptur.Trompların dış yüzleri,dilimli kemer şeklinde işlenmiş olup,kemerlerin içi,köşelere,istiridye kabuğu şeklindeki dekoratif dolgularla bağlanmaktadır (Levha No.19-Şekil.No.19).

Kasnakta,kubbe akslarına açılmış mazgal pencereler de,mekâna doğru genişleyerek üzerleri üç dilimli kemerlerle örtülmüştür.

Türbenin içinde,on adet lahit bulunur (13).

C.Süsleme

Türbedeki yegâne süs unsurları,portalinde toplanmaktadır.Portal nişinin iç köşelerindeki profil demeti halinde yükselen sütunceler,başlık şeklinde, köşeleri pahlanarak üzerlerine mukarnas yuvaları işlenmiş unsurlara sahiptir.Bunların üstünde yer alan konsollara da zarif bir profil verilmiştir.

4.Han

A.Yeri

Külliyenin kuzey kenarının ortasında,medrese ile sıbyan mektebinin arasında yer alır (14).

B.Mimari Tanımı

Kuzey-batı güney-doğu yönünde uzanan,dikdörtgen planlı ve tek katlı bir binadır (Levha No.20-Şekil No.20).Yan cepheleri,kaba yonu taşlarla inşa edilmiş olup,duvar boyunca,zeminden yaklaşık 1.00 m. yükseklikte,dört sıra halinde tuğladan bir hatıl uzanmaktadır (Levha No.23-Foto.No.45-46).Arka cephesi,buraya sonradan bitiştirilen ev dolayısıyla,-maalesef- incelenememektedir.

Binanın en dikkat çekici kısmı,hiç şüphe yok ki,güney-doğu cephesidir. Aynı zamanda basık kemerli giriş açıklığına da sahip olan bu cephe,taş ve tuğlanın kullanıldığı almaşık bir duvar örgüsü ile inşâ edilmiştir (Levha No.24-Foto.No.47).Bir sıra taş ve iki sıra tuğladan oluşan duvar örgüsünde,yatay taş sıralarının arasında bir veya iki sıra düşey tuğla konulmak suretiyle kaset tekniği de uygulanmıştır.Saçığın altındaki dördüncü taş sırasının arasında ise,

tuğlaların yatay ve düşey istiflenmesiyle meydana getirilmiş dekoratif karakterli bir işçilik görülür. Bu şekilde inşa edilen cephe, bir kalkan duvarı halinde yükselmekte ve iki sıra kirpi saçakla nihayetlenerek, arkadaki tonozu da kapatmaktadır. Cephedeki diğer bir önemli husus da, kapı açıklığının yaklaşık 1.20 m. üstünde, yatay düzlemde aralıklarla sıralanan dört adet kare deliğe rastlanmasıdır. Bugün için başka hiçbir iz görülmemesine karşılık, bu deliklerin, vaktiyle hanın önündeki bir sundurmaya ait oldukları muhakkaktır.

Cephenin ortasında yer alan kapı açıklığının basık kemerini, kemer sırtı boyunca tuğladan ikinci bir kemer çevirmektedir.

Demirden çift kanatlı bir kapı ile girilen binanın içi, iki bölümden müteşekkildir. Öndeki giriş mekânı, ortada bir kubbe ile bunun iki yanında tonozlarla örtülü üç bölümden ibarettir. Tromplarla geçilen kubbenin merkezine bir aydınlık feneri açılmıştır. Üzeri tonozlarla örtülü yandaki bölümler ise, büyük blok taşlar kullanılmak suretiyle, giriş kotundan yaklaşık 1.00 m. yükseltilmiştir. Bu mekânların duvarlarında simetrik olarak açılmış ve bugün bir hayli bozulmuş durumda birer ocak bulunmaktadır. Giriş mekânının duvarları ve örtüleri tümüyle sıvalıdır.

Giriş mekânının kuzey-batı duvarının ortasında, tuğladan örülmüş yuvarlak kemerli ve kesme taş söveleri olan bir kapı açıklığı (Levha No.24-Foto.No.48) vasıtasıyla dikdörtgen planlı ve üzeri sivri tonozla örtülü ana mekâna geçilmektedir (Levha No.21-Şekil No.21).

Bu mekânın duvarları ve örtüsünde, malzeme tümüyle moloz taştır. Yan duvarlarda karşılıklı üçer adet mazgal pencere mevcuttur. Bunlar, kenarlarında söveleri olmayan ve duvarın dış yüzeyine doğru gittikçe daralan açıklıklar halindedir. Kuzey-batı duvarında da, üstüste iki mazgal pencere daha bulunmaktadır. Alttaki pencere tuğla kemerli, üstteki ise ahşap hatıllarla desteklenen bir açıklık şeklindedir.

Mekânın bütün duvarlarında, yerden yaklaşık 1.50 m. yükseklikte birbirine yakın aralıklarla yerleştirilmiş ortası delikli taş konsollar (kandillik ?) vardır (Levha No.25-Foto.No.49). Bunların da üstünde 10 X 10 cm. ölçülerinde delikler görülür.

Mekâna geçişi sağlayan kapı açıklığının kemeri, 20 X 20 cm. lik ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Kapı açıklığının yer aldığı duvar yüzeyinde, zeminden yaklaşık 5.00 m. yükseklikte, 25 X 25 cm. ölçülerinde üç tane kare oyuk dikhati çeker.

Mekânı örten sivri tonozun en üst kotunda,merkeze yakın bir yerde, dairesel bir aydınlık deliği,bunun da üstünde bir aydınlık feneri vardır.

C.Süsleme

Hanın giriş cephesinde yer alan ve tuğlaların yatay ve düşey olarak istiflenmesiyle meydana getirilmiş dekoratif karakterli örgü dışında herhangi bir süslemeye rastlanmaz.

5.Sıbyan Mektebi

A.Yeri

Külliyenin güney-batı kenarında ve türbe ile han arasında bulunmaktadır (**Levha No.25-Foto.No.50**).

B.Mimari Tanımı

Kuzey-batı güney-doğu yönünde uzanan bina,biri kubbe ve diğeri de yıldız tonozla örtülü iki bölümden müteşekkildir (**Levha No.22-Şekil No.22**). Binanın etrafı bir ihata duvarı içerisine alınmış olup,bahçesinde küçük bir hazire de mevcuttur.

Binayı kare bir saha içerisinde sınırlandıran ihata duvarı,taş ve tuğladan almaşık bir örgü ile inşâ edilmiştir.Yatay düzlemde alternatif olarak iki sıra taş ve üç sıra tuğlalardan oluşan bu örgü,yaklaşık 2.00 m. yüksekliğinde ve iki yana eğimli blok taşların meydana getirdiği harpuştalı ihata duvarı boyunca devam edip (**Levha No.26-Foto.No.51**),binanın yan cephesine bağlanarak nihayetlenmekte; fakat burada binanın yüksek beden duvarı,doğal olarak bir kot farkı meydana getirmekle birlikte,yatay düzlemdeki taş ve tuğlaların istif şekli bozulmamakta ve 90° dönüp ön cepheyi de dolaşmaktadır.

İhata duvarına ön cephede bir ve yan cephede de dört adet pencere açılmıştır.Pencereler dikdörtgen formlu olup,düzgün kesme taşlarla çerçeve içine alınmışlardır.Şimdiki halde,içleri örülüp kapatılmak suretiyle bütün pencereler iptal edilmiş durumdadır.İhata duvarının güney-doğu ve güney-batı cephelerinde pencereye rastlanmaz.

Kuzey-batı yönüne bakan ön cephede (**Levha No.26-Foto.No.52;Levha No.23-Şekil No.23**),basık kemerli bir kapı açıklığı yer almaktadır (**Levha No.27-Foto.No.53**).Bu kapı açıklığı,üzeri işlenmeden yalın olarak bırakılmış profilli

silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır.Kapı açıklığının üstünde, dört satırlık bir kitâbe yer almaktadır (Levha No.27-Foto.No.54).

Kitâbede ebced ile düşülen H.920/M.1514 tarihi,binanın inşâ tarihi değil,onarım tarihidir.Nitekim,kitâbenin bulunduğu kapı kütlesi ile ilk yapıya ait duvar arasındaki dilatasyon (Levha No.28-Foto.No.55),bugünkü kapının,eski kapının yıkılmasından sonra buraya eklendiğine şüphe bırakmaz.Şu halde,İsmail Bey'in vakfiyesinden de,sıbyan mektebi olarak inşâ edildiği açıkça anlaşılan bu binanın tarihini,vakfiyenin tanzim tarihi olan H.861/M.1457'den önceki bir tarihe,-imaretin de H.858/M.1454 yılında yapıldığı dikkate alınırsa-1454-1457 yılları arasında yerleştirmek icab eder (15).

Bugünkü kapının üstünde ve saçağın hemen altında,profilli birer taş konsol bulunmaktadır.Bu taş konsollar,duvar kalınlığı boyunca uzatılmak suretiyle,duvarın arka yüzünde de aynı şekilde profilli birer konsol halinde niha-yetlenmektedir (Levha No.28-Foto.No.56;Levha No.29-Foto.No.57).Bu husus,sadece ön cephede değil,cephenin arkasında da,vaktiyle bir sundurmanın bulunduğuna işaret eder ki,bu sonuncusunun gerideki tonozlu mekâna ait kemerin ağzını ört-tüğüne şüphe yoktur.Kanımca,sözkonusu sundurma ve konsollar da,buraya eklenen yeni kapının inşaatı sırasında yapılmış olmalıdırlar.

Ön yüzü basık kemerli kapı açıklığının arka yüzü,profilli üzengilere oturan sivri kemer şeklindeki düz bir alınlığa sahiptir ve tuğladan sivri bir kemerle örtülüdür.

Kapı açıklığının sağ tarafında yükselen bina,kare planlı ve kubbe ile örtülü bir bölüm ile,üzeri yıldız tonozla örtülü bir eyvandan ibarettir.Duvar-ları iki sıra kesme taş ve üç sıra tuğladan almaşık bir örgü ile inşa edilmiş olup,her üç cephesinde de birer pencere bulunmaktadır.Kesme taştan bir çerçeve içine alınmış pencereler,demir parmaklıklı ve dikdörtgen formludurlar.Pencere-lerin üstlerinde,tuğladan sivri bir kemerle çerçevelenen sade birer alınlık mevcuttur.Kubbeli bölüm,altta,gövdenin üst kenarlarını sınırlandıran bir saçak kornişi ile belirginleştirilmiş;bunun da üzerine sekizgen yüksek bir kasnak yerleştirilmiştir.Sekizgen kasnağın çapraz köşeleri de,içteki geçiş unsurları olan trompları örten köşe dolguları halinde yükseltilerek,her biri saçak kor-nişine sahip kiremitli çatılarla kapatılmıştır.Böylelikle,kasnağın kubbe aks-larına tesadüf eden kenarları,altta,gövdenin üzerinden,çapraz köşelerde ise bu köşe dolgularının üzerinden yükselerek,sözkonusu ikinci saçak kornişinin

hizasından itibaren sekizgene dönüşmektedir. Bu husus, köşelerdeki çatıların saçak kornişlerine kadar duvarda taş ve tuğla kullanıldığı halde, sekizgeni oluşturan kenarları tümüyle tuğla ile inşâ etmek suretiyle özellikle belirginleştirilmiştir. Kasnağın üstü, profilli bir saçak kornişi ve içteki kubbeyi örten kiremit kaplı piramidal bir çatı ile nihayetlenmektedir.

Kasnağın, kubbe akslarına tesadüf eden kenarlarına sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Kuzey-batı kenardaki pencere ise örülerek iptal edilmiştir. Esasen bu kısımda müdahale gören sadece bu pencere değildir. Bu kısmın köşelerindeki unsurlar da, -ihtimal tonozlu bölümde yapılan bir onarım sırasında- örülerek kapatılmışlardır.

Binaya, üzeri yıldız tonozla örtülü bir eyvan kemeri ile dahil olunmaktadır. Eyvan kemerinin ağzı, bugün kapatılmış ve buraya üç adet pencere ile bir kapı açılmıştır (Levha No.29-Foto.No.58). Eyvanı örten yıldız tonoz, çapraz köşelerde duvara yedirilmiş ve sivri kemerle örtülü gömme ayaklara oturmaktadır. Mekânın kuzey-batı duvarında ön cepheye açılan dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklı bir pencere mevcuttur (Levha No.24-Şekil No.24).

Buradan, güney-doğu duvardaki basık kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla (Levha No.25-Şekil No.25), kubbeli bölüme geçilmektedir (Levha No.26-Şekil No.26). Burası 4.35 X 4.35 m. ölçülerinde kare planlı bir mekândır. Kapı açıklığının yer aldığı duvar hariç, diğer duvarların ortasında birer pencere bulunur. Doğu köşede ise dikdörtgen bir niş yer almaktadır.

Kubbeye geçişi sağlayan tromplar da, nervürlü ve zarif işçilikleri ile iç mekâna çarpıcı bir görünüm kazandırmaktadır (Levha No.30-Foto.No.59).

C.Süsleme

Binada, hal-i hazırda herhangi bir süslemeye rastlanmamaktadır.

6.Hamam

A.Yeri

Külliyenin batısında ve yol aşırı karşısındadır.

B.Mimari Tanımı

Dış ölçüleri itibariyle yaklaşık 28.00 X 8.00 m. boyutlarında olan hamam, hal-i hazırda yıkık ve içine dahi girilemeyecek vaziyettedir. Doğu cephe-

sine de, duvarlarından faydalanılmak suretiyle bir konut inşâ edilmiş (Levha No.30-Foto.No.60); böylelikle soyunmalık yeri tamamiyle değişikliğe uğradığı gibi, duvarları da bir hayli tahrip olmuştur (Levha No.31-Foto.No.61).

Dıştan anlaşıldığı üzere, bina dikdörtgen planlı olup (Levha No.31-Foto.No.62), kaba yonu taşlarla inşa edilmiştir.

Batı cephesinde bir külhan bulunduğu, kalıntılardan da anlaşılan bir husustur. Buna bitişik ve kubbe ile örtülü sıcaklık ve halvetleri ile küçük programlı bir bina olduğu anlaşılmaktadır(16).

C.Süsleme

Büyük ölçüde yıkılmış olan binada, görebildiğimiz kadarıyla süsleme yoktur.

NOTLAR

- (1) Kitâbeler için bkz:GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.201, 332, 341.
- (2) Bkz:YÜCEL, Y., XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi.., Ankara.1980, s., 100-117.
- (3) V.G.M.Arşivi, Defter No.582, s., 225-116.
- (4) Sözkonusu vakfiye, MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s., 125-142'de yayınlanmıştır. Ayrıca bkz:V.G.M.Arşivi, Defter No. 203-Sıra No.281.
- (5) Harimin, giriş kotundan yüksek tutulması, geç devirde yapılan bir onarıma işaret eder. Bilindiği üzere, bu tip örneklerde mihrabın bulunduğu kubbeli bölümün döşeme seviyesi, diğer bölümden bâriz surette daha yüksek tutulmuştur. Burada da, iki mekânın bir kemer vasıtasıyla birbirinden ayrılması, şüphesiz bu mekânların bir bütün olarak görülmek istenmediğinden dolayıdır (bkz:EYİCE, S., "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimaî Bir Müessesesi:Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, XIII (1962-1963), İstanbul.1963, s.6). Hâl böyle olunca, bugünkü döşemenin, geç devirlerde ibadet sahasına yer kazandırmak amacıyla, iki kubbeli mekânın birleştirilmesi suretiyle yükseltildiği muhakkaktır. Nitekim, bu husus, yanlardaki tonozlu mekânların döşeme kotundan da açıkça anlaşılmakta; harim döşemesinin sonradan yükseltildiğini göstermektedir. Şu halde, gerek vakfiyesinde ve gerekse inşâ kitâbesinde "İmaret" olarak inşâ edildiği açıkça belirtilen bu binanın, -vakfiyede de anılan-mescit kısmını, mihrap önündeki kubbeli bölümde

aramak icab eder.Bu durumda,zeminin geç devirlerde yükseltildiği dikkate alınır,şimdiki mihrabın da bu sırada ilave edildiğini,asıl mihrabın ise döşemenin altında kaldığı düşünülebilir.

- (6) Burası,vakfiyede "misafir ve mücavirlerin kalacağı yer" olarak tarif edilmektedir.Bkz:MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.126.
- (7) MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.127.
- (8) Vakfiyede,müezzinin "fırtına ve yağmur olmadıkça" beş vakit ezanı minarenden okuması gerektiği belirtilmektedir.Bkz:MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.127.
- (9) Tasvirin en ilgi çekici elemanı olan ikiz minareye,Merzifon'da Kara Mustafa Paşa Camisi'nin şadırvan kubbesindeki manzara tasviri arasında da rastlanmaktadır.Zileli Emin tarafından 1875 tarihinde yapılan tasvirde de,bir gövde üzerinde yükselen tek şerefeli ikiz minare bulunmaktadır (bkz:ARIK, R.,Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı,Ankara.1976,s.69-Resim 62).
- (10)Kitâbenin buraya sonradan konulduğu bellidir.Vakfiyede,imaretin yakınında ulemayı barındıracak bir medresenin bina edildiği belirtildiğine göre (bkz: MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.126),medresenin tarihini,imaretin tarihi olan 1454 ile ilk vakfiyenin tanzim tarihi olan 1457 yılları arasında düşülmek icab eder.
- (11)Ana eyvanın döşeme kotu,sıva izlerine göre,avludan 3-4 basamak yukarıdadır. Aynı şekilde eyvanın ağzında,vaktiyle avlu ile eyvanı ayıran bir duvar izine rastlanması;bu bölümün kapatılıp,avludan tecrit edildiğini ve girişinin de şimdi örülerek iptal edilmiş doğu duvardaki kapıdan sağlandığını gösteriyor.Bu kapı,metinde de izah ettiğimiz gibi,burada mevcut olan pencerenin genişletilmesi suretiyle elde edilmiştir.Kasnakta,şimdi kapatılmış durumdaki pencere de gösteriyor ki,burası geç devirlerde,-belki de kütüphane olarak-yeni bir fonksiyon kazandırılarak yeniden kullanılmıştır.
- (12)Vakfiyede,İsmail Bey'in "...sıhhati tam,bünyesi kavi bir halde iken medfeni olmak üzere bir kümbet de yaptırdı"ğı yazılıdır (bkz:V.G.M.Arşivi, Defter No.582,s.225-Sıra no.156).Türbeye bir kitâbe konulmamasının nedenini de,İsmail Bey'in Filibe'de ölüp orada gömülmesinde aramak icab eder (bkz:YÜCEL,Y.,A.g.e,s.115).
- (13)Buradaki lahitlerin kitâbeleri için bkz:GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.,281-286.
- (14)Vakfiyede,burada inşâ edilen bir handan bahsedildiğine göre,söz konusu hanın tarihi,imaretin tarihi olan 1454 ile vakfiyenin tanzim tarihi olan

1457 yılları arasında olmak lâzım gelir.

- (15) Vakfiyede açıkça belirtilmese de, "imaret-i mezkûre mahallesinde müte'hil zahid-i âlim kıraat-i tecvîyeden lâzım olanı bilen bir muallim eytam ve sıbyan-ı belde-i talim ve bunlardan bir şer' iltimas etmemek ve talim terbiyede iytimamı ahvaline ziyade nazar ile merağat etmek üzere..." denildiğine bakılırsa, şimdiki binanın bir sıbyan mektebi olarak inşâ edildiğini kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur.
- (16) Vakfiyede gelir getirmesi için vakfedildiği belirtilen hamamın tarihini de, tıpkı türbe, medrese, han ve sıbyan mektebi gibi 1454-1457 yılları arasında düşünmek gerekir.

YAKUP AĞA KÜLLİYESİ (AĞA İMARETİ)

Katalog No.: 3

Levha No. : 32-46

Levha No.: 27-44

Foto. No. : 63-91

Şekil No.: 27-44

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989; Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Alaca Mescit mahallesi, Kefeli sokakta yer alan külliye, cami, medreseler, imaret ve sıbyan mektebinden meydana gelmektedir (bkz: **Vaziyet Planı, Levha No.27-Şekil No.27**). Cami, medreseler ve imaret, bir ihata duvarı içine alınmış olup, külliye giriş de batıdaki tuğladan basık kemerli bir kapı açıklığı ile sağlanmıştır (**Levha No.32-Foto.No.63**). Sıbyan mektebi, külliyenin yol aşırı karşısındadır. Külliyenin diğer yapısı olan hamam ise, Musafakih mahallesinde idi. Bir hayli tahrip olmuş, fakat rölövesi çıkarılabilecek durumda günümüze ulaşabilen bu bina kalıntısı, 1990 yılında tamamıyla ortadan kaldırılmıştır.

Şehir Planındaki No. : 8 (Cami); 9 (I. Medrese); 10 (II. Medrese); 11 (İmaret); 12 (Sıbyan Mektebi); 13 (Hamam).

İnşâ Kitâbesi : Külliyenin ana binası olan caminin kitâbesinde, H. 954/M.1547 tarihinde Yakup Ağa tarafından yaptırılan bir "tamir"den bahsedilmektedir (1). Diğer binalarda kitâbe yoktur.

Bânîsi : Yakup Ağa'dır (2).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : H.965/M.1557-58 tarihinde tanzim edilmiş Türkçe bir vakfiyesi bulunmaktadır (3).

Diğer Kaynak ve Belgeler : Kastamonu Müzesi'ndeki şer'iyeye sicillerinde, külliye oluşturulan binaların onarımı ile ilgili çeşitli bilgiler bulmak mümkündür.

Geçirdiği Onarım/lar : Caminin, ilk önce Yakup Ağa tarafından H.954/M.1547'-de "tamir" ettirildiğini biliyoruz. Daha sonra, H.1103/

M.1691-92 (4),H.1114/M.1702-3 (5),III.Ahmed devrinde H.1116/M.1704-5 (6)'de onarım gören bina,1943'de (7),1954-57,1966,1973,1976-1980 tarihleri arasında da onarılmıştır.Medresenin de H.1103/M.1691-92 (8), H.1105/M.1693-94 (9),H.1114/M.1702-3 (10),H.1171/M.1757-58 (11) ve H.1283/M.1866-67'de (12) onarıldığı anlaşılmaktadır.Bu arada,hamamın da H.1116/M.1704-5'de onarıldığını yine bir kayıttan öğreniyoruz (13).Ne yazık ki,bu onarım faaliyetinin özelliklerini,burada tam anlamıyla tesbit edecek durumda değiliz.

- Onarım Kitâbesi/leri : Bugün sadece camide,Yakup Ağa tarafından yapılan "tamir"e ait kitâbe mevcuttur.
- Bugünkü Durumu : Cami,ibadete açıktır.Medrese,imaret ve sıbyan mektebi,kelimenin tam manasıyla "mezbelelik"tir.II.medresede,zihinsel özürlü sakat ve kimsesiz kişiler barınmaktadır.Hamam ise,ne yazık ki,yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

BİNALAR

1.CAMİ

A.Yeri

Bina,külliyenin doğu kenarında ve şehre hakim bir konumda inşâ edilmiştir (Levha No.32-Foto.No.64).

B.Mimari Tanımı

Kare planlı,üzeri tek kubbe ile örtülü kübik ibadet mekânı ve kuzey cephedeki üç kubbeli bir son cemaat yerinden müteşekkildir (Levha No.28-Şekil No.28).Mihrap,kible duvarından üç kenarlı prizmal bir kütle halinde dışa çıkıntı yapmaktadır (Levha No.33-Foto.No.65).Binanın kuzey-batı köşesinde ise, tek şerefeli minaresi yükselir.

Bina düzgün kesme taşlarla inşâ edilmiştir.

Harimi örten kubbe,dışardan kurşunlu kaplanmış olup,onaltıgen bir kasnağın içine alınmıştır.Bir başka deyişle,içerideki trompların meydana getirdiği

bir sekizgene oturan kubbe kaidesi, dışarıda, geçiş unsurlarını örten duvar kütesinin üzerindeki onaltıgen planlı sahte bir kasnak şeklinde belirtilmiş; bu suretle kubbe eteği de sözkonusu sahte kasnakla gizlenmiştir.

Binanın doğu ve batı cephelerinde, simetrik olarak altta ve üstte ikişer pencere bulunmaktadır. Saçağa yakın pencereler sivri kemerli olup, alçı şebekelidirler. Alttaki pencereler ise, dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklılıdır. Üstlerinde sivri kemerli kavsaradan ibaret sade birer alınlık yer alır. Bütün pencerelerin kemerleri, iki renkli taşlarla örülmüştür.

Güney cephede (Levha No.29-Şekil No.29), mihrap çıkıntısının iki yanındaki pencereler de yan cephedekiler gibi aynı düzen ve işçiliğe sahiptir. Mihrap duvarında ise, yan kenarlarda yine aynı düzen ve formda pencereler bulunurken, ön yüzde mihrabın üstüne tesadüf eden yerde tek bir pencere yer alır.

Geçiş unsurlarını ihtiva eden duvarda ise, güneyde yuvarlak, doğu ve batıda da sivri kemerli ve alçı şebekeli birer pencere açılmıştır.

Caminin kuzeyindeki son cemaat yeri revakında, ön cepheye üç, yanlara ise birer kemer gözü açılmaktadır (Levha No.33-Foto.No.66). Son cemaat yerini, güneyde harim duvarına yerleştirilmiş profilli konsollar ile ön cephede sekizgen planlı dört adet ayak arasına atılan sivri kemerlerin taşıdığı üç kubbe örtmektedir (Levha No.30-Şekil No.30). Ayaklar, üst köşeleri pahlanmış kare kaidelere oturmakta olup, baklavali başlıklara sahiptir. Konsollar ile ayaklar arasına atılan kemerlerde iki renkli taş kullanılmış ve demir gergilerle birbirine bağlanmıştır.

Son cemaat yerinin kubbeleri pandantiflidir. Dıştan sekizgen kasnak içine alınmışlardır.

Harimin kuzey-batı köşesinde tek şerefeli minare yükselir. Minarenin sekizgen planlı kaidesi, binanın harim duvarlarını dolaşan saçak kornişini yakalayarak, kaide üstündeki kısa bir pabuçtan sonra çok yüzlü bir gövde halinde yükselmektedir. Gövde, tek şerefelidir ve petek kısmı sivri kurşun külâhla örtülüdür. Şerefenin taş korkulukları bir hayli tahrip olmuştur.

Harimin kuzey duvarının ortasında, duvardan az bir çıkıntı teşkil eden portal ile yan duvarlarda birer pencere yer alır. Pencereler demir parmaklıklılı ve dikdörtgen formlu olup, alınlıkları, basamak şeklinde bir nişten ibarettir.

Portal, dıştan sade profilli silmelerle, ince uzun bir dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır (Levha No.34-Foto.No.67; Levha No.31-Şekil No.31). Portal

nişi,mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir.İki renkli geçme taşlarla örülen basık kemerli kapı açıklığının sövelerinde de aynı renk ve teknik kullanılmıştır. Kapı açıklığının üstünde ise,altı satırlık inşâ kitâbesi yer alır (Levha No. 34-Foto.No.68) (14).

Çift kanatlı bir ahşap kapı ile girilen ibadet mekânı ünitesinin üzeri tek kubbe ile örtülü olup (Levha No.32-Şekil No.32),dört köşesindeki geçiş unsurları,tromptur.Kubbenin yükü,tromplar ile harım duvarlarının teşkil ettiği sekizgenin köşelerinde lokalize edilmiştir (Levha No.35-Foto.No.69).

Harimin güney duvarı,kubbe aksında,mukarnaslı konsollara oturan bir sivri kemerle boşaltılarak (Levha No.33-Şekil No.33);üç kenarlı prizmal bir kütle halinde cepheden dışa doğru çıkıntı yapmaktadır.Üzeri basık bir yarım kubbe ile örtülü olan bu bölümde,mihrap bulunmaktadır (Levha No.35-Foto.No.70). Düz bir silme ile dikdörtgen bir çerçeve içine alınan mihrap,mukarnaslı bir tepeliğe sahiptir.Nişi,yarım daire planlı sütuncelerin üzerinde yükselen sivri kemerin kuşattığı beş sıra mukarnaslı bir kavsaraya örter (Levha No.34-Şekil No. 34).

Mihrabın önünde,hal-i hazırda,ayaklı birer "mihrap şamdanı" bulunmaktadır.Bu piriç şamdanların kaidesinde,"vakf-ı Yakub Ağa ser-kilârî fi sebil-ullah-ı tealâ der cami-i Kastamoni fi suhur-u Ramazan sene 954,Amel-i üstâd İbrahim ser-kazgâni" yazılıdır.

Mihrap çıkıntısının ön yüzünde,harimin güney-batı köşesine yakın olarak yerleştirilmiş son derece sade,fakat zarif bir mermer mimber bulunur.

Harimin kuzeyinde ise (Levha No.35-Şekil No.35),ahşap bir konstrüksiyon halinde,korkuluklu ve altta "Bursa kemerli" açıklıklara oturan kadınlar mahfili yer almaktadır.

Harim duvarlarına açılmış alçı kafesli pencerelerin içlerine renkli camlar konulmak suretiyle,mekâna bol ışıklı ve ferah bir atmosfer hakim olmaktadır.

C.Süsleme

Binanın en ilgi çekici süsleme unsuru,hiç kuşku yok ki,çift kanatlı ahşap kapısıdır (Levha No.36-Foto.No.71).

Kapı,ortada,bininin ikiye ayırdığı çift kanatlı dikdörtgen bir kuruluş halinde imal edilmiştir.Her bir kanat,simetrik olarak,dört panodan oluşmakta;bunlar da birbirlerinden yatay kuşaklarla ayrılmaktadır.Ortadaki panoları dikdörtgen bir çerçeve içine alıp,ayrıca yatay vaziyette uzanarak birbirinden de ayıran bordüre,üçlü bir kıvrım dal üzerine yerleştirilmiş rumf,

hatayî ve yaprak motifleri işlenmiştir (Levha No.36-Foto.No.72;Levha No.36-Şekil No.36 a).Alçak kabartma olarak işlenen motifler,bazen yuvarlak satırlı ve bazen de oluklu oyma tatbik edilmek suretiyle,zemin üzerinde oldukça plastik bir görüntü meydana getirirler.

Kapının üst kısmında,nisbeten dar dikdörtgen panolarda,sağda "Bu caminin kapısı her zaman sevinçle açılsın",solda ise "Ben Allah'ın birliğine şahadet ederim." meâlinde Arapça yazılar bulunmaktadır.

Yazı panolarının altındaki kare panolardan,sağdaki bugün boştur.Soldakinde ise,bugün bir hayli tahrip olmakla birlikte,ortada sekiz köşeli bir yıldız ile bunun köşelerine bağlanarak yıldızın etrafında kümelenen palmet ve rumf motiflerinin meydana getirdiği merkezî bir kompozisyonun bulunduğu anlaşılmaktadır (Levha No.37-Foto.No.73;Levha No.36-Şekil No.36 b).Neredeyse yüksek kabartma tekniğine yakın olarak işlenmiş motifler,ortadaki yıldızda yuvarlak satırlı,onu çeviren motiflerde ise "v" şeklinde yivli şeritler vasıtasıyla birbirine bağlanarak son derece zarif bir süslemenin son kalıntıları halinde yüzeye yayılmaktadır.

Bunun altındaki dikdörtgen panolardan sağdaki de,ne yazık ki,bugün boştur.Soldaki de,bir hayli tahrip olmakla birlikte,burada sonsuz karakterli bir geometrik kompozisyonun son parçaları kalabilmiştir (Levha No.37-Foto.No.74;Levha No.36-Şekil No.36 c).Kompozisyonun ana şeması,ortadaki sekiz kollu bir yıldız ile yıldızın kollarının,panonun kenarları tarafından kesilen diğer yıldızlarla birleşmesinden meydana gelen bir örgüdür.Bu şekilde,her bir yıldızın kolları arasında beş köşeli yıldız ve sekizgenler yer alır.Örgüyü oluşturan çıtaların her biri,kalan izlere bakılırsa,zemine yapıştırılmıştır.

En alttaki panolar da,maalesef boştur.Sonradan kapatılmış bu kare boşlukların da,yazı panolarının altındaki süsleme örnekleri ile doldurulmuş olduğu muhakkaktır.

Kapı binisi de bir hayli tahrip olmuş vaziyettedir.Kalan izlerden,başlık ve kaidesinde fildişi kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Binanın içindeki geçiş unsurları ve kubbe ile pencere kenarlarına yapılmış yağlı boya süslemeler ise,yakın zamanlara aittir.

2.MEDRESELER

A.Yeri

Caminin batısında ve imaretin de güneyinde kalmak üzere,külliyeinin güney-batı köşesine yerleştirilmiş iki medrese vardır (15).

B.Mimari Tanımı

I.Medrese

Kuzeydeki ilk medrese,doğu-batı yönünde uzanan,dikdörtgen planlı bir binadır (Levha No.37-Şekil No.37).Güneyde,üzeri kubbe ile örtülü dört oda,kuzeyde ise yine üzeri kubbe ile örtülü ve altı bölümlü bir revak bulunmaktadır.

Kubbeli odalar moloz taşlarla inşa edilmiş olup,dıştan düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır.Kubbeler ve geçiş unsurları ile pencere ve kapı açıklıklarını örten kemerlerde ise tuğla kullanılmıştır.

Binanın doğu cephesinde iki pencere bulunur.Bunlardan biri yuvarlak kemerli olup,kubbeli odaya açılmaktadır.Kemerleri,iki renkli taşlarla örülmüştür. Diğer pencere ise,revakın kemer gözüünü kapatan duvardaki sivri kemerli bir açıklığın içerisine yerleştirilmiştir.

Güney cephede,altta,biri doğu köşedeki odaya açılan,üstte ise saçak seviyesine yakın ve kubbe akslarına yerleştirilmiş dört tane olmak üzere toplam beş pencere bulunur.

Batı cephede pencere yoktur.

Kuzeydeki revakın ön yüzüne altı kemer gözü açılmaktadır (Levha. No.38-Foto.No.75).Revakın doğuya bakan kemer gözü,sonradan örülerek kapatılmış;buraya,-yukarıda işaret edilen- bir pencere açılmıştır.Batı yüzü ise,külliyeinin buradan geçen ihata duvarı dolayısıyla sağır tutulmuştur.

Revakı,güneyde,odaların duvarına gömülü profilli konsollar ile ön cephede doğu köşedeki "L" planlı,batı köşedeki ise duvara gömülü iki ayak ve ortada hal-i hazırda dört adet sütunun arasına atılan sivri kemerlerin taşıdığı dört kubbe örtmektedir.Batıdaki iki kubbe,sütun ve kemerler de dahil olmak üzere ortadan kalkmış;sadece güneyde,kubbeye geçiş unsurları kalabilmiştir (Levha No.38-Foto.No.76).Parçalı olduklarından demir kuşaklar içine alınmış sütunlar,kare kaidelere oturmakta olup,sade fakat zarif başlıklara sahiptirler.Revakın ön yüz kemerlerinde iki renkli taş kullanılmış;ayrıca bütün kemerler de demir gergilerle birbirine bağlanmıştır.

Revakı örten kubbelere pandantiflerle geçilmektedir (Levha.No.39-Foto.No.77).

Revak ünitesinin gerisinde,kare planlı ve kubbe ile örtülü dört oda yer almaktadır.Odalara,tuğladan yuvarlak kemerli birer kapı açıklığı vasıtasıyla girilmektedir.Ayrıca bu duvarda,her odaya yine tuğladan yuvarlak kemerli birer pencere açılmıştır.

Odaların her birinde ocak ve nişler bulunmaktadır (Levha No.39-Foto.No.78).Batı köşedeki ocak ve nişler,ihata duvarına açılmış olup,diğer üç mekânda ise doğu duvardadırlar.

Odaları örten kubbelere tromplarla geçilmektedir (Levha No.40-Foto.No.79).Kalan izlerden,kubbelerin,üstte,tuğladan sekizgen kasnaklar içine alındığı belli olmaktadır.

II.Medrese

Güneydeki ikinci medrese,kuzey-güney doğrultusunda uzanan "L" planlı bir binadır (Levha No.40-Foto.No.80;Levha No.38-Şekil No.38).Kaba yonu ve moloz taşlarla inşa edilen binada,"L"nin uzun kenarı boyunca altı ^{oda} sıralanırken, kısa kenarında iki oda vardır.Odaların ön cephelerinde kesme taşlarla çerçeve içine alınmış dikdörtgen formda birer pencere ile,basık kemerli birer kapı açıklığı bulunur.Pencerelerin,tuğladan yuvarlak kemerli sade birer alınlıklara sahip oldukları görülür.Güney-doğu köşedeki odanın penceresi,doğu cephededir. Aynı şekilde güney-batı köşedeki odanın da güneye bakan iki mazgal penceresi vardır.Söz konusu odaların hepsi beşik tonozla örtülü olup,içlerinde ocak ve nişler bulunur.

C.Süsleme

I.medresede,revakın iç yüzünde,duvardaki sıva kalıntılarının üzerinde bazı bitkisel motifli süslemeler varsa da,çok bozulmuşlardır.Kırmızı ve lacivert renklerle çiçek motiflerinin işlendiği bu süslemeler,kanımca geç devre ait olmalıdırlar.

Diğer medresede ise,süslemeye rastlanılmamaktadır.

3. İMARET

A.Yeri

Bina,külliyenin kuzey-batı kenarında ve I.medresenin de kuzeyinde bulunmaktadır (16).

B.Mimari Tanımı

Doğu-batı yönünde uzanan "L" planlı bir binadır (Levha No.39-Şekil. No.39)."L"nin kısa kenarı,kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ve eşdeğerde iki kubbe ile örtülü bölüntüsüz bir mekândır."L"nin uzun kenarında ise,doğu-batı yönünde kare planlı ve üzerleri kubbe ile örtülü üç oda sıralanmakta; bunların da önünde plana uygun olarak yedi kubbe ile örtülü bir revak bulunmaktadır.

Batıdaki dikdörtgen planlı mekân,moloz taşlarla inşâ edilmiş ve dıştan da düzgün kesme taşlarla kaplanmışdır (Levha No.41-Foto.No.81).Diğer kubbeli mekânlarda malzeme kaba yonu taş,revak kemerlerinde ise düzgün kesme taştır.Kubbeler ve geçiş unsurları ile pencere ve kapı açıklıklarını örten kemerlerde tuğla kullanılmıştır.

Batıdaki dikdörtgen planlı mekânın doğu duvarında,altta iki,üstte de bir pencere vardır.Alttakiler mazgal pencere olup,üstteki basık kemerli ve dikdörtgen formludur.Mekânın güney duvarında da,altta basık kemerli bir kapı açıklığı ile üstte yine basık kemerli bir pencere bulunur.

Binanın kuzey duvarında,kubbeli odalara açılan sivri kemerli birer pencere vardır.Doğu cephedeki pencere ise,saçağa yakın bir seviyededir ve sonradan açıldığı muhakkaktır.

Binanın güneyinde,plana uygun olarak yerleştirilen revak,kare planlı ayaklara oturan sivri kemerlerin taşıdığı ve kubbe ile örtülü yedi birimden ibarettir (Levha No.41-Foto.No.82).Masif ayaklar,kare prizma şeklinde basit başlıklara sahiptir.Revak kemerleri,ön yüzde ayaklara,geride ise duvara gömülmüş konsollara oturmakta (Levha No.42-Foto.No.83);konsollar ile ayaklar arası-na atılmış demir gergilerle de birbirine bağlanmaktadırlar.

Revakın ön yüzünü profilli bir saçak kornişi dolaşmaktadır.Revakı örten kubbelere pendentiflerle geçilmiştir.Dıştan yüksek sekizgen kasnaklar içine alınan kubbeler,bu haliyle oldukça basık görünmektedirler.Doğu köşedeki revak kubbesi,tamamiyle çökmüştür.Diğer kubbeler de bir hayli tahrip olmuş vaziyettedir.Revakın güney-batısındaki ("L"nin kısa ucunda kalan) kubbe,diğerlerine göre daha yüksek tutulmuştur.

Revakın gerisinde yer alan kare planlı üç odaya,sivri kemerli kapı

açıklıkları vasıtasıyla girilmektedir. Düz ahşap lentolu kapı açıklıklarında, kemer ile lento arasında vaktiyle sivri kemerli alınlıkların bulunduğu belli olmakla birlikte, bugün hiçbirisi kalmamıştır. Bu duvarda, ayrıca, doğu köşedeki ile onun yanındaki odaya açılan iki pencere bulunmaktadır. Kesme taşlarla dikdörtgen bir çerçeve içine alınan pencereler, tuğladan sivri boşaltma kemerleri ile yekpâre taş alınlıklara sahiptirler. Çerçevelerindeki zıvanalar, vaktiyle demir parmaklıkları olduğunu gösterir.

Odaları örten kubbelere tromplarla geçilmektedir. Batıdaki odanın kubbesi tamamiyle çökmüş; sadece tromplar kalabilmiştir. Bu odanın güney-batı köşesinde, bir hayli tahrip olmuş vaziyette bir ocak ile buna ait tuğla baca kalıntısı mevcuttur (Levha No.42-Foto.No.84).

Diğer odalardan doğudakinde de iki ocak görülür (Levha No.43-Foto.No.85).

Kubbeler, dıştan sekizgen kasnaklar içine alınmışlardır.

Batıdaki dikdörtgen planlı mekânın, eşdeğerde iki kubbe ile örtülü ve bölüntüsüz bir mekân olduğuna daha önce işaret edilmişti. Ne yazık ki, kuzeydeki kubbe tamamiyle yokolmuş; sadece güney yönünde kubbeye geçişi sağlayan pandantifler kalabilmiştir (Levha No.43-Foto.No.86). Kubbelerin yükü, yanlarda duvarlar, mekânın orta yerinde ise, duvara gömülü konsollara oturan yuvarlak bir boşaltma kemeri ile karşılanmış; bu suretle, art arta iki kubbe ile örtülü kare birimlerden oluşan bölüntüsüz bir iç mekân elde edilmiştir.

Güneydeki kubbeli bölümün doğu duvarında, revaka açılan bir pencere bulunmaktadır. Kesme taşlarla çerçeve içine alınan basık kemerli pencere, tuğla örülmek suretiyle kapatılıp iptal edilmiştir. Kuzeydeki bölümün batı duvarındaki dilatasyon da, bu duvarın yenilendiğini gösterir.

C. Süsleme

İmarette herhangi bir süslemeye rastlanmaz.

4. SİBYAN MEKTEBİ

A. Yeri

Külliyenin batısında, medrese ve imaretin yol aşırı karşısındadır(17).

B. Mimari Tanımı

Kuzey-doğu güney-batı yönünde uzanan bina, biri kubbe ve diğeri de

tonozla örtülü iki bölümden müteşekkildir (**Levha No.40-41;Şekil No.40-41**). Hal-i hazırda,güney-batı cephesine bir konut bitişmektedir (**Levha No.44-Foto. No.87**).

Bina,kaba yonu taşlarla inşâ edilmiş;ayrıca üç-dört sıra taş arasına da binanın bütün cephelerini aynı kotta dolaşan,yine üç veya dört sıra tuğla hatıllar yerleştirilmiştir.

Binanın kuzey-doğu cephe duvarı bir hayli tahrip olmuş;tonozla örtülü mekânı sınırlandıran ve kuzey köşeye kadar uzanan bölümü yıkılarak,muhdes bir duvar örülmek suretiyle tamamlanmıştır.Batı köşeye yakın ve kubbeli mekânı sınırlandıran orijinal cephe duvarında,altta,zemine yakın bir seviyede,içleri sonradan örülmek suretiyle iptal edilmiş sivri kemerli iki açıklık bulunmakta (**Levha No.44-Foto.No.88**);bu açıklıkların ortasına gelecek şekilde,üstte,yuvarlak kemerli bir pencere bulunmaktadır.Alttaki,tuğladan örülmüş sivri kemerli açıklıklarda,kuzey-batı cephedeki gibi,vaktiyle kesme taşlarla çerçeve içerisine alınmış dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklı pencerelerin bulunduğu,pencere lentosu ile kemer karnı arasında da sivri kemer şeklinde yekpâre taş alınlıklar olduğu kuvvetle muhtemeldir.Açıklıkları örten tuğla sivri kemerlerin sırtı,yine tuğlalarla çerçvelendiği gibi,esasen kemer köşelikleri de,tuğla ile örülüp,üst ve yan kenarları hafifçe dışa doğru taşırılmak suretiyle tuğlalarla çerçvelenen sathî bir niş içerisine alınmıştır.Bu sathî nişlerin iç yan kenarları,aynı zamanda kemerlerin üzengi seviyesinden başlayacak şekilde,ortada,dikdörtgen bir çerçeve de oluşturmaktadır.Bugün,sıvalı düz bir yüzey halinde görülen bu çerçevede,tıpkı,güney-doğu cephedeki gibi,vaktiyle,tuğlalarla yapılmış geometrik bir süslemenin bulunduğu muhakkaktır.

Aynı husus,kuzey-batı cephe için de geçerlidir (**Levha No.45-Foto.No.89**).Gerçi bugün cephenin sağ tarafı ortadan kalkmıştır;ancak buradaki bir kemer kalıntısına bakarak,tıpkı diğer cephede olduğu gibi,vaktiyle bu cephede de iki pencerenin bulunduğu kolaylıkla tahmin edilebilir ki,pencerelerin üstündeki sathî nişlerin ortasında yer alan ve yine sıvalı düz bir yüzey halinde gördüğümüz dikdörtgen çerçevede de,kanımca aynı geometrik süsleme bulunuyordu.

Binanın ön cephesi,nisbeten daha sağlam kalabilmiştir.Bu cephede,kubbeli mekâna üç pencere açıldığı gibi,tonozlu mekân da,ortada bir sütun ile bölünmüş ikiz kemerli giriş açıklıklarına sahiptir (**Levha No.45-Foto.No.90-**

Levha No.42-Şekil No.42).

Kubbeli mekâna açılan pencereler,diğer cephedekilerle aynı tarz ve malzeme ile inşâ edilmişlerdir.Bunların da kesme taşla çerçeve içine alındıkları ve sivri kemer şeklinde yekpâre taş alınlıklara sahip oldukları muhakkaktır.Bugün bunlardan en ufak bir iz dahi kalmamıştır.Kemerler,yine sathî bir niş içerisine alınmışlardır.Bunların ortasındaki dikdörtgen çerçevede yer alan,tuğlalarla yapılmış zarif geometrik süsleme,cepheye ilgi çekici bir boyut kazandırır (Levha No.46-Foto.No.91).

Üstte,saçağa yakın,yuvarlak kemerli bir pencere daha vardır.İçi,sonradan örülerek kapatılmıştır.

Binanın saçağa yakın üst bölümlerinin sonradan onarım gördüğü anlaşılmaktadır.Üstte ise,profilli taşlarla yapılmış bir saçak korniş,i binayı çepeçevre dolaşmaktadır.Bu taşların bir kısmı,zamanla yerlerinden düşmüştür.

Cephenin sağında,tonozlu mekânın ön yüzünün,bir sütun ile bölünerek, ikiz kemerli bir giriş haline getirildiğine işaret edilmişti.Giriş açıklığını örten sivri kemerler,yanlarda konsollara,ortada ise,kare kaide üzerinde yükselen ve piramidal başlıklı mermer bir sütuna oturmaktadır.

Giriş açıklıklarının yer aldığı mekân,kuzey-batı yönünden muhdes bir duvar örülme suretiyle ilk şeklini kaybetmiş;bu duvara bir de pencere açılmıştır.Kalan izlerden,aynalı tonozla örtülü olduğu anlaşılan bu mekândan,güney köşeye açılmış sivri kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla kubbeli mekâna geçilmektedir.Burası,kare planlı bir mekân olup,tuğla bir kubbe ile örtülüdür.Kubbeye geçiş,tromplarla sağlanmıştır (Levha No.43-Şekil No.43). Kuzey-doğu duvarında biri kare,diğeri dikdörtgen iki niş;güney-batı duvarında ise ortada yarım daire planlı,iki yanında ise dikdörtgen olmak üzere üç niş bulunur.Doğu köşede,kapı açıklığının hemen solunda küçük bir kare niş daha görülmektedir.

C.Süsleme

Binada,ön cephedeki tuğla süsleme dışında bir süslemeye rastlanmaz. Ön cephede,tuğla kemerlerin arasında kalan ve dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış süslemede,yatay ve düşey eksenlere göre her sırada alternatif olarak dizilen tuğlaların meydana getirdiği "mozaik" tarzında geometrik bir kompozisyon yer almaktadır.Bugün hiçbir iz bulunmamasına karşılık,tuğla örgünün aralarında kalan kare boşlukların,vaktiyle çini mozaiklerle dolu olduğu düşünülebilir.

5. HAMAM

A. Yeri

Musafakih mahallesinde ve Musa Fakih (Zeynizâde) Camisi'nin güneyinde idi. Bir evin bahçesinde ve etrafı da evlerle çevrili durumdaki bu hamam harabesi, yakın zamanlarda tamamen yıkılarak, son kalıntıları ile birlikte ortadan kaldırılmıştır (18).

B. Mimari Tanımı

İncelemelerimiz sırasında, binanın sadece sıcaklık bölümünü örten kubbesi ile eyvan ve halvetlerinin kalıntılarının mevcut olduğunu; doğu kanadındaki eyvan ve halvetlerin ise, buraya sonradan inşa edilmiş evin inşaatı sırasında epeyce tahrip olduğunu; diğer bölümlerinin ise tamamen ortadan kalktığını tesbit etmiştik. Mevcut kalıntılara göre, kuzey-güney ve batı yöndeki eyvanlar ile bunların arasında kalan kuzey-batı ve güney-batı köşelerdeki birer halvet, tuğla kubbe ile örtülü sıcaklık bölümüne açılmaktaydı (Levha.No. 44-Şekil No.44). Kubbeye Türk üçgenleri ile geçilmiştir. Bugün, üzerine oturan ev dolayısıyla tahrip olan doğu kanatta da, bir eyvan ve köşelerde birer halvetin bulunduğu muhakkaktır. Bu durumda hamamı, "haçvarî dört eyvanlı ve köşe hücreli tip"e (19) dahil etmemiz mümkündür.

C. Süsleme

Süslemeye rastlanılmamaktadır.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz: GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 207.
- (2) Yakup Ağa'nın, Kanuni Sultan Süleyman devrinde kilercibaşı olduğunu biliyoruz. Hattâ H. 1018/M. 1609-10 tarihli bir belgede "mahalle-i Tarakçı ma' mescid-i Kilarî Yakub" diye bir ibareye rastlamamız, kendisinin Edirne'de de bir mescidi olduğunu gösteriyor (bkz: GÖKBİLGİN, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İ.Ü. Ed. Fak. Yay. No. 508, İstanbul. 1952, s. 57). Kastamonu'daki binaları için H. 965/M. 1557-58'de tanzim ettiği vakfiyesinden, onun, "Larende kazasına bağlı Gaferyad karyesinde bulunan boyahane, kapan ve bedesten ile bedestene bitişik dükkânları", ayrıca "Silivri kazasına bağlı Kabakçı karyesinde Karasu nehri üzerindeki dükkânları"n-da bânîsi olduğu anlaşılmaktadır (bkz: MEHMED BEHCET., Kastamonu

Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23),s.148).Bu zât ile ilgili görüş-
lerimizi 14.dipnotta ayrıntılı olarak belirtmiş bulunuyoruz.

- (3) Vakfiye için bkz:MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.,148-152.
- (4) K.M.Ş.S.,Defter No.414-Sıra No.215.
- (5) K.M.Ş.S.,Defter No.423-Sıra No.126.
- (6) ERDOĞAN,M., "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetle-
ri",V.D.,Sayı:VII,İstanbul.1968,s.159,176.
- (7) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.209'da 1943 depreminde kubbenin çatladığını ve tamir
edildiğini söyler.
- (8) K.M.Ş.S.,Defter No.414-Sıra No.215.
- (9) K.M.Ş.S.,Defter No.416-Sıra No.144 ve 175.
- (10)K.M.Ş.S.,Defter No.423-Sıra No.126.
- (11)GÖKOĞLU,A.,A.g.e.,s.343.
- (12)GÖKOĞLU,A.,A.g.e.,s.343.
- (13)K.M.Ş.S.,Defter No.424-Sıra No.338.
- (14)Kitâbede "reis'ül-Hâzinin" Yakub Ağa'nın,camiyi tamir ettiği yazılıdır.
Bu "tamir"i,bugün için,bütün yönleriyle açıklayacak durumda değiliz.Fakat
her hal-ü kârda,bir tamirin yapılmış olması,burada daha önce bir binanın
mevcut olduğunu gösterir.Nitekim,konuya ilk kez UZUNÇARŞILI tarafından
değinilmiş;Yakup Ağa'nın H.965 yılında Kapıağası iken tanzim ettirdiği
vakfiyesinden,burada daha önce mevcut olan caminin "asıl bânfsinin Ya-
vuz'un hocası Halimi Abdü'l-Halim Çelebi" olduğu,bilâhere 954'de Yakup
Ağa tarafından mektep ile birlikte tamir ettirildiği" söylenmiştir (bkz:
İSMAİL HAKKI (UZUNÇARŞILI).,"Halimi Çelebi Camii yahud Ağa İmaretini",Açık-
söz,Üçüncü Sene,Numara:318,25 Teşrin-i Evvel,1337 (1921),(sayfa numarası
yok).Gerçekten de,vakfiyede "...a'tabe-i A'liyye Ağası Yakub Ağa bin Ab-
dülrahman'ın" 965 tarihinde "Vilayet-i Anadolu'da nefis-i Kastamonide kale
ardında Musafakih mahallesinde vaki olub cem-'i halveti ve camekânı ve
sofa ve külhanı müştemil hamamı ve mezkûr Kastamonide Tahıl pazarında Nas-
rullah Kadı Hamamı kurbünde boyahaneyi" ve diğer bazı kasabalardaki bina-
larını "Kastamonide halk beyununda Ağa İmaretini namıyla ma'ruf cami,medre-
se ve teferruatına vakf ve hasr ve tahsis eylemiş" bulunduğundan bahisle,
bunlardan elde edilecek gelirin bir kısmının "Kastamonide vaki müşairaleyh

bina buyurub ve vakf ittikleri medrese-i mamurelerinin müderrisine ve talebesine ve kasaba-i mezburede akdem ferid-i nasr ve vahid-i dehr merhum Mevlana Halimi Çelebi bina itdiği cami-i şerif ve mabed'ül lâtifin ve mektebin erbabi vezaifi" için sarf olunması yazılıdır (bkz:MEHMED BEHCET., A.g.e.,s.,148-150).Vakfiyedeki bu bilgiler,burada daha önce Halimi Çelebi tarafından inşâ ettirilen bir caminin bulunduğunu göstermekle birlikte, bugünkü caminin o bina olup olmadığını söylememize imkân vermediği gibi, kitâbede "camî etdi misl-i firdevs-i berîn" denilmek suretiyle bir tamirden bahsedilmesi de,tamirin niteliğini açıklamaktan uzaktır.Ancak şu husus da özellikle vurgulanmalıdır:Halimi Çelebi tarafından inşâ ettirildiğini öğrendiğimiz binanın tarihi de,herhalde 16.yüzyıldan daha gerilere gidemez.Nitekim yine Kastamonu'da aynı şahıs tarafından inşâ ettirilen Çifte Hamam'ın tarihinin H.920/M.1514 olduğuna bakılırsa,caminin de yaklaşık aynı yıllarda inşâ edilmiş olması muhtemeldir.Bu durumda,30-40 yıl sonra caminin "tamir"ini gerektiren husus,gerçekte,mevzi bir onarımın değil, kanımca kitâbedeki "camî etdi misl-i firdevs-i berîn" mısraında ifadesini bulan ve "yeniden inşaat"ın sözkonusu olduğu,büyük bir tahribatla açıklanabilir.

- (15) Vakfiyeden,medreselerin Yakup Ağa tarafından inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır.Bu durumda,her iki medresenin inşâ tarihini,Yakup Ağa'nın camiye "tamir" ettirdiği tarih olan 1547 ile vakfiyenin tanzim tarihi olan 1557-58 arasında düşünmek gerekir.
- (16) Vakfiyede,bir imareten söz edilmemesi ciddi şaşırıcıdır.Bununla birlikte,biz,imaretn de Yakup Ağa tarafından ve tıpkı medreseler gibi 1547-1557-58 tarihleri arasında inşâ ettirildiğini düşünüyoruz.
- (17) Vakfiyede,daha önce Halimi Çelebi tarafından inşâ ettirildiği belirtilen bir mektepten söz edilmektedir.Bu husus,şimdiki binanın tarihinin,16.yüzyılın ilk çeyreğine inebileceğine işaret etmekle birlikte,burada külliye-nin bir parçası olarak kabul edilmiştir.
- (18) Vakfiyede,yeri belirtilen ve hattâ "cem-i halveti ve camekânı ve sofa ve külhanı müşt Emil" diye tanıtılan bu hamam da,Yakup Ağa tarafından inşâ ettirilmiştir.Bu durumda,binanın tarihini 1547-1557/58 arasında düşünmek icab eder.
- (19) EYİCE,S., "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", T.D., Cild:XI, Sayı:15 (Eylül 1960), İstanbul.1960, s.108.

ATABEY CAMİSİ VE TÜRBE Sİ

Katalog No.: 4

Levha No. : 46-56

Levha No.: 45

Foto. No. : 92-112

Şekil No.: 45

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Atabey mahallesi, Kefeli sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 14

BİNA**İnşâ Kitâbesi**

: Kuzey cephedeki kapısının üzerinde, H.672/M.1273-74 tarihini veren sülüs yazıyla yazılmış üç satırlık Arapça bir kitâbe mevcuttur (Levha No.46-Foto.No. 92)(1). Bu kitâbenin üzerine konmuş bir taş levhada da, aynalı yazıyla "Maşallah" ibaresi ve H.1215/M. 1800-1 tarihi dikkati çeker.

Bânîsi

: Bazı araştırmacılar, caminin "Atabey" diye anılmasından dolayı, bânîsinin Muzafferüddin Yavlak Arslan olması gerektiğini; türbede de bu zâtın medfun olduğunu ileri sürerler (2). Bu husus yeterince açıklığa kavuşmamıştır (3).

Yapan

: Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi

: Tesbit edilemedi (4).

Diğer Kaynak ve Belgeler

: H.1115/M.1703 ve H.1135/M.1723 tarihli iki belgede, caminin ve vakıflarının onarımı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (5).

Geçirdiği Onarım/lar

: Caminin, pek çok kereler onarımdan geçtiği anlaşıyor. Şimdilik bilebildiğimiz ilk onarım, H.1115/M.1703 yılında yapılmış; bilâhère H.1135/M.1723, H.1215/M. 1800-1 ve H.1288/M.1871-72 (6) yıllarında da onarım görmüştür. Bina ayrıca 1954, 1957 ve 1975-1981 yılları arasında da onarımdan geçmiştir.

Onarım Kitâbesi/leri

: Bugün sadece kuzey cephedeki levhada yazılı olan

H.1215/M.1800-1 tarihi mevcuttur.

Bugünkü Durumu : Son onarımlarla durumu bir hayli sağlamlaştırılmış olup, cami olarak hizmet vermektedir.

Mimari Tanımı

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir binadır (**Levha No.45-Şekil No.45**).Güney-doğu köşesinde,kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir bölüm ile bunun doğu duvarına ekli,dıştan silindirik içten de sekizgen planlı türbe yer alır.Harimin kuzey-batı köşesinde ise minare bulunur.Minarenin sekizgen kaidesi,dışarıya çıkıntı teşkil edecek şekilde saçak hizasına kadar kesme taşlarla inşâ edilmiştir.Saçak hizasında kısa bir pabuçtan sonra, yine düzgün kesme taşlarla yapılmış çok yüzlü minare gövdesi yükselir.Tek şerefeli ve peteği sivri kurşun külahlıdır.

Bina,kaba yonu taşlarla inşâ edilmiştir.Doğu cephesinde,taş sıralarının arasına yatay olarak konmuş tuğlalara rastlanır.Örtüsü,içten düz ahşap tavan, dıştan ise,kiremit kaplı kırma çatıdır.Harim duvarlarını,iki sıra halinde tuğladan bir kirpi saçak çepeçevre dolaşır.

Pencereler,binanın kuzey ve batı cephelerinde,üst üste iki kat halinde düzenlenmiştir.Kuzey cephede (**Levha No.47-Foto.No.93**),girişin iki yanına yerleştirilmiş alttaki ikişer pencere,dikdörtgen formdadır.Kesme taşlarla çerçevelenmişlerdir ve demir parmaklıkları bulunur.Bunların üstündeki pencereler ise,sivri kemerli ve alçı şebekelidirler.

Batı cephe duvarı,minare kaidesinden sonra 7.60 m.de kırılarak,mütemâdi bir kütle halinde uzanmaktadır.Cephenin geniş bölümünde (**Levha No.47-Foto.No.94**),altta dört,üstte de beş pencere mevcuttur.Bu pencerelerden altı üstlü dörder tanesi,kuzey cephedeki gibi,aynı şekilde taksim edilmişlerdir ve formları da aynıdır.Cephenin solundaki beşinci pencere ise,üsttedir.Vaktiyle bunun altında dikdörtgen formlu bir pencerenin bulunduğu anlaşılıyorsa da,bu pencere taşla örülerek kapatılmak suretiyle iptal edilmiştir.İptal edilen sadece bu pencere değildir.Nitekim,cephenin,minare kaidesinden sonra 7.20 m.devam ederek kırılan bölümünde de (**Levha No.48-Foto.No.95**),üstte sivri kemerli iki pencere bulunduğu,bunlardan sağdakinin altında da,-ihtimal yine dikdörtgen formlu-bir pencerenin yer aldığı açıkça görülmektedir.Soldaki pencerenin altında ise,hal-i hazırda taştan yuvarlak kemerli yekpâre bir

taş lento ile söveleri görülebilen, bir açıklığın bulunduğu tesbit edilebilmektedir ki, bu açıklığın kapı olması muhtemeldir. Bütün bu açıklıklar, şimdilik bilemediğimiz bir sebeple kapatılıp iptal edilmişlerdir.

Binanın güney cephesinde, üstte beş, altta da iki pencere vardır. Üstteki pencereler sivri kemerli ve alçı şebekeli olup, alttaki iki pencere de, dikdörtgen formdadır. Kesme taşlarla çerçevesi ve demir parmaklıklılıdır.

Doğu cephe (Levha No.48-Foto.No.96), diğer cephelere göre, daha değişik bir şekilde düzenlenmiştir. Burada, pencerelerin üst üste üç kat halinde yerleştirildiği dikkati çeker. Üstteki dört pencere, sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Bunların altında, kesme taşlarla çerçevelenmiş, demir parmaklıklı dört pencere yer almaktadır; beşinci pencere ise, basık kemerli kapının (Levha No.49-Foto.No.97) üstündedir. Cephenin alt bölümünde, hal-i hazırda, üç pencere vardır. Bunlar da, dikdörtgen formlu olup, kesme taşlarla çerçevesi ve demir parmaklıklılıdır. Bu pencerelerle ortadaki pencereler arasında, tuğladan sivri kemerli alınlıklar bulunur.

Binanın kuzey cephesinin ortasında, basık kemerli bir kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığının önü, dört ahşap direğin taşıdığı basit bir çatı ile örtülmüştür.

Çift kanatlı ve oldukça sade bir ahşap kapı vasıtasıyla dahil olunan ibadet mekânı, kuzey-güney doğrultusunda uzanan onar adet iki sıra ahşap direklerle (Levha No.49-Foto.No.98; Levha No.50-Foto.No.99), ortada daha geniş üç bölüme ayrılmış olup, düz ahşap tavanla örtülüdür. Kuzeydeki iki direklerle birlikte, ibadet mekânını üç yönden çeviren bu taşıyıcıların arasına, ahşap korkuluklu fevkânî bir kat ilave edilmiştir. Bu kata, kuzeyde, sağlı sollu yerleştirilmiş tek kollu merdivenlerle çıkılır. Üst katın kuzey-batısında da minarenin kapısı yer alır.

Güney duvarın ortasındaki mihrap, sivri kemerle örtülü bir niş şeklinde olup, kavsarası da nervürlüdür (Levha No.50-Foto.No.100). Mihrabın sağında, taş bir mimber bulunur (Levha No.51-Foto.No.101).

Binanın güney-doğu köşesindeki türbe bölümlerine, harimin bu köşesindeki yuvarlak kemerli bir açıklıkla girilir. İlk bölüm, dikdörtgen planlıdır. Moloz taşlarla inşâ edilmiş bu bölümün üstü, bağdadî bir tekne tonozla örtülüdür (Levha No.51-Foto.No.102). Kuzey ve güney duvarlarında yuvarlak kemerli ve demir parmaklıklı birer pencere bulunur. Hal-i hazırda, bu bölümde beş adet

ahşap sanduka vardır.

Bu bölümün doğusundaki bir kemer ile, tuğladan inşâ edilmiş türbeye girilir. Türbe, dıştan silindirik (Levha No.52-Foto.No.103). içten de sekizgen kenarlı olup, kurşun kaplı basık bir kubbe ile örtülüdür. İçerisinde üç adet ahşap sanduka mevcuttur. Türbenin kuzeyinde bir kapı, doğu ve güneyinde ise birer pencere bulunur. Kapı, yuvarlak kemerlidir. Pencereler ise dikdörtgen formlu olup, kesme taşlarla çerçeveli ve demir parmaklıklıdır.

Süsleme

Binadaki bütün süsleme, mihrap, mimber ve tavan göbeğinde toplanmaktadır. Mihrabın kavsarası ile mimber yan aynalıkları (Levha No.52-Foto.No.104), pabuçluk, kapı ve korkuluklarına, yeşil, mavi ve kırmızı renklerle işlenmiş çeşitli süslemeler görülür. Bunlardan özellikle mimberin yan aynalıklarındaki palmet ve rumî motifleri ile korkuluklarına işlenmiş tam ve yarım şemseler içindeki kıvrım dal motifleri dikkat çekicidir (Levha.No.53-Foto.No.105). Pabuçluk kısmındaki kemerlerin kenarlarına da barok karakterli çeşitli süslemeler yapılmıştır. Bu süslemelerin 19.yüzyılda yapıldıkları kanısındayım. Aynı şekilde, gerek kasetleme tekniğinde yapılmış olan tavan ve gerekse yıldız şeklinde ve merkezinde kıvrım dal ve üzüm salkımları tasvir edilmiş tavan göbeğinin de (Levha No.53-Foto.No.106) 19.yüzyılda yapıldığı söylenebilir.

Restitüsyonu Problemi

Bina, çeşitli devirlerde pek çok kereler onarılmış ve aslî kuruluşunu büyük ölçüde kaybetmiştir. Binanın ilk şeklini, şu an için tam anlamıyla sağlıklı bir şekilde aydınlatılabilmenin imkânı yoktur. Buna karşılık, şunları söylememiz mümkündür:

H.1115/M.1703 tarihli bir belgede, "...cami-i mezburun kapısından mihraba varınca edayi salât olacak bir mahal olmayup tavan ve kirişleri bozulup ... bu sene-i mübarekede dahi ta'mir olunmaz ise..." şeklindeki bir kayda rastlamamız (7), caminin, o tarihte de kirişlerle taşınan düz ahşap tavanla örtülü bir bina olduğunu gösterebilir; fakat bu bilgi, ilk binanın da böyle olduğu şeklinde yorumlanamaz. Nitekim, gerek cephelerdeki pencerelerin durumu, gerek doğu cephedeki kapı ile kuzeydeki kapı ve gerekse minare gibi unsurlar, bunların Osmanlı devrinde ilave edildiklerine şüphe bırakmadığı gibi, duvar örgüsü ve özellikle binayı çepeçevre dolaşan iki sıra tuğla kirpi saçak da, hiç kuşku yok ki bu devirde yapılmıştır.

Bu husus,türbe bölümlerinde de dikkati çeker.Bugün dikdörtgen bir ünite vasıtasıyla caminin harimiyle irtibatlandırılmış durumdaki tuğla türbenin, vaktiyle camiden ayrı olarak inşâ edildiği her haliyle belli olmaktadır.Nitekim,türbe ile dikdörtgen ünite arasındaki dilatasyon (Levha No.54-Foto.No. 107-108),sözkonusu ünitenin,-ihtimal doğu cephedeki kapı inşâ edildiği sırada-cami ile türbeyi irtibatlandırmak için eklendiğine şüphe bırakmamaktadır.Böylelikle,türbenin batıya bakan portali yeni yapılan ünitenin içinde kalmış;gerrek türbe ve gerekse bu ünite de,güney-doğu köşesinde,duvara açılmış bir kemer vasıtasıyla caminin harimine bağlanmıştır.

Tuğla türbenin doğu ve güneye bakan birer penceresi ile kuzeyindeki kapısının da orijinal olmadığı muhakkaktır.Gerçekten de,kalan izlerden anlaşıldığı üzere,vaktiyle yeşil renkli sırlı tuğlaların basamak şeklinde dizilmesiyle meydana gelen bir işçilikle inşâ edilen türbenin,doğu ve güney yüzünde tuğlaların aniden kesilip,buralara kesme taşlarla çerçevelemiş demir parmaklıklı pencerelerin yerleştirilmiş olması (Levha No.55-Foto.No.109),bunların sonraki devirlerde yapıldıklarının açık bir işaretidir.Esasen,buradaki pencerelerin benzerlerini,caminin cephelerinde de görmekteyiz.

Kuzeydeki kapının durumu da,bunun sonradan eklendiğini gösteriyor.Nitekim,tuğlaların istifi ve dilatasyon,kapının ek olduğuna şüphe bırakmadığı gibi,üstündeki giriş yuvaları da,kapının önünde geç devirlerde yapılmış bir sundurma çatının bulunduğu göstermektedir (Levha No.55-Foto.No.110).

Türbenin silindirik gövdesindeki tuğla süsleme,üstte aniden kesilmekte; gövde,kenarları yuvarlatılmış bir sıra yatay taştan sonra,dört tuğla sırası yükselerek,tuğla bir kirpi saçak ile nihayetlenmektedir (Levha No.56-Foto.No. 111-112).Bu husus,gövdenin üst kısmının ve dolayısıyla kubbenin de orijinal olmadığını gösterir.

Şu halde,burada,13.yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşâ edilmiş ve fakat bugün aslî kuruluş özelliklerini kesinlikle tesbit edemediğimiz,buna karşılık mihrabının ve mimberinin ilk kuruluş yılına ait olduğunu düşündüğümüz bir cami ile,bu caminin güney-doğusunda ve her hal-ü kârda camiden ayrı olarak inşâ edilmiş bir tuğla türbe bulunduğu anlaşılmaktadır ki,bu durumda türbenin de 13.yüzyılda inşâ edildiğini düşünmemiz gerekir (8).

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,Kastamonu.1935,s.89;GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.194.
- (2) MEHMED BEHCET.,Kastamonu Asâr-ı Kadimesi,İstanbul.1341 (1922-23),s.,51-55;YAMAN,T.M.,A.g.e,s.89;GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.194,267.
- (3) Caminin bânîsi,büyük bir tartışma konusudur.Caminin bânîsi olarak kabul edilen Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın,1280'lerde tahta çıktığı bilinmektedir (bkz:YÜCEL,Y.,XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi...,Ankara.1980,s.42).Caminin tarihi 1273-74 olduğuna göre,bânîsinin de,bu zâtın babası Alp Yürek olması gerekir.Fakat bu zâtın hayatı hakkında,ne yazık ki,kaynaklarda hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır (YÜCEL,Y.,A.g.e,s.,40-41).Öte yandan,caminin 1273-74 tarihinde inşâ edilmiş olması da,ilgi çekici bir durumdur.Nitekim ilgili katalog maddesinde belirtildiği üzere,H.671/M.1272-73 tarihinde inşâ edilen Yılanlı Darüşşifası,şehrin o vakitler Pervânelerin elinde bulunduğunu gösteriyor.Bu husus,Atabey Camisi diye anılan binanın,Pervâneler devrinde inşâ edilmiş olduğunu düşündürdüğü gibi,Çobanlar devrinde inşâ edilen caminin Pervâneler devrinde onarıldığı anlamına da gelebilir.
- (4) "Kastamonu'da Atabey Gazi Cami-i Şerifi vakfına aid" H.1308/M.1890-91 tarihli bir Teâmül İlamı'nda,caminin mütevellisi,vakfiyenin kaybolduğunu söylemekte; fakat vakıfları arasında medrese ve Vakıf Hamamı'nı saymaktadır (bkz:V.G.M.Arşivi,Defter No.1760,s.,256-257).
- (5) ERDOĞAN,M., "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri",V.D.,Sayı:VII,İstanbul.1968,s.175,193.
- (6) MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.55'de,kuzeydeki kapının üzerinde biri H.1215,diğeri H.1288 yazılı iki tarihten bahsediyorsa da,H.1288 tarihini bulamadık.
- (7) ERDOĞAN,M.,A.g.m,s.175.
- (8) Sözkonusu türbenin,bir kriptayı ihtiva edip etmediği,yapılacak bir kazı ile aydınlatılabilir.

İBNİ NECCAR CAMİSİ

Katalog No.: 5

Levha No. : 57-65

Levha No.: 46

Foto. No. : 113-127

Şekil No.: 46

İnceleme Tarihi : Mart 1985; Haziran-Temmuz 1989; Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Kendi adıyla anılan mahellede, Atabey sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 15

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Son cemaat yerinde, harimin kuzey duvarının sol tarafına konmuş 0.40 X 0.70 m. ölçülerindeki yekpâre bir taş üzerine sülüs yazı ile yazılmış üç satırlık Arapça inşâ kitâbesinden, binanın H.754/M.1353 yılında Hacı Nusret bin Murat tarafından inşâ edildiği yazılıdır (Levha No.57-Foto.No.113) (1).

Bânîsi : Hacı Nusret bin Murat'tır.**Yapan** : Tesbit edilemedi.**Vakfiyesi** : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler: Kastamonu Müzesi'ndeki H.1135/M.1722-23 tarihli bir şer'iyeye sicilinde, mütevellinin talebi üzerine o vakitler harap durumdaki caminin onarımı için, vakıf gelirlerinin arttırıldığına dair bir kayıt bulunmaktadır (2).

Geçirdiği Onarım/lar : Binanın pek çok kereler onarımdan geçtiği muhakkaktır. 1943 depreminde bir hayli tahrip olan ve son cemaat yeri ile minaresi yenilenen bina, en son olarak 1967 yılında esaslı bir şekilde onarılmıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : 1967 yılında yapılan onarımla, durumu "iyileştirilen" bina, hal-i hazırda cami olarak hizmet vermektedir.

Mimari Tanımı

Düzgün kesme taşlarla inşâ edilen cami, kare planlı ve tek kubbeye örtülü bir harim ile bunun kuzey-batı köşesindeki bir minare ve kuzeyinde üç kubbeli bir son cemaat yerinden müteşekkildir (Levha No.57-Foto.No.114-Levha. No.46-Şekil No.46).

Son cemaat yerinin revakında, ön cepheye üç, yanlara ise birer sivri kemer gözü açılmaktadır. Batı cephesindeki kemer gözünün alt kısmı, demir parmaklıklı üç pencere ile sokaktan ayrılmıştır (Levha No.58-Foto.No.115)(3).

Son cemaat yerini, güneyde harim duvarına yerleştirilmiş profilli konsollar ile ön cephenin ortasında iki sütun ve yanlarındaki birer ayak arasına atılan sivri kemerlerin taşıdığı, 0.70 m. yükseklikteki kasnaklara oturan üç kubbe örtmektedir.

Son cemaat yerinde, harimin kuzey cephesinin batı ucuna yakın bir kısmında, ilgi çekici bir mimari detaya özellikle işaret etmek lâzımdır. Burada, harimin son cemaat yerine bakan dikdörtgen formlu penceresinin üstünde, batıdaki kubbeyi taşıyan içteki profilli konsol ile köşesi pahlanmak suretiyle işlenmiş ve harimden son cemaat yerine doğru bir çıkıntı meydana getiren minarenin kaide kısmı arasında üç dilimli bir kemer bulunmaktadır. Kemer, solda profilli konsol ile birleşerek nihayetlenmekte; sağda ise, kaide boyunca zemine kadar inerek adeta sahte bir niş meydana getirmektedir (Levha No.58-Foto.No.116)(4).

Son cemaat yerini örten kubbelerin içlerine ve pandantiflere tatbik edilen kalem işleri, 1967'deki onarımdan kalmadır.

Caminin simetrik olan doğu ve batı cephelerinde, altta üç, bunlardan ortadakinin üstünde de bir tane olmak üzere dörder pencere bulunmaktadır. Alttaki pencereler dikdörtgen formlu olup, derinliği az bir niş halinde işlenmiş sivri kemerli birer alınlığa sahiptirler. Üstteki pencere ise sivri kemerli ve alçı şebekelidir.

Bir hayli ilgi çekici taş süslemeye sahip güney cephede, ortadaki mihrap duvarının iki yanında, yine dikdörtgen formlu ve sivri kemer alınlıklı ikişer pencere ile, üstte bu pencerelerin ortasına gelecek şekilde mihrap duvarına açılmış sivri kemerli ve alçı şebekeli bir pencere daha yer almaktadır.

Cephenin güney-doğu ve güney-batı köşelerindeki taş süslemelerden, aşağıda etraflıca bahsedilecektir.

Bu cephede, ayrıca saçağa yakın yüzeyde, simetrik olarak yerleştirilmiş birer kuş evi dikkati çeker.

Binayı, profilli bir saçak kornişi çepeçevre dolaşmaktadır.

Harimin kuzey-batı köşesinde yükselen tek şerefeli tuğla minare ise, pabuç kısmından itibaren 1967'deki onarımda yapılmıştır.

Caminin harimine, kuzey duvarının ortasında, 1.45 m. genişliğinde ve 2.20 m. yüksekliğindeki yuvarlak kemerli bir kapı ile girilmektedir (Levha No.59-Foto.No.117). Kapı, üzeri işlenmeden yalın olarak bırakılmış profilli silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır.

Çift kanatlı bir ahşap kapı ile girilen ve üzeri tek kubbe ile örtülü kübik ibadet mekânının dört köşesindeki geçiş unsurları tromptur (Levha No. 59-Foto.No.118). Kubbenin yükü, tromplar ile harim duvarlarındaki kemerlerin meydana getirdiği sekizgenin köşelerinde lokalize edilmiştir.

Harimin kuzey kenarı iki katlıdır. Kadınlar mahfili olan ahşap üst kata (Levha No.60-Foto.No.119), harimin kuzey-doğusundaki tek kollu bir merdivenle çıkılmaktadır. Kuzey-batıda ise, yuvarlak kemerli minare kapısı yer alır. Mina-reye, dönerli taş bir merdivenle çıkılmaktadır (Levha no.60-Foto.No.120).

Harimi örten kubbenin sekizgen kasnağına, kubbe akslarında, sivri kemerli ve alçı şebekeli birer pencere açılmıştır.

Kible duvarının ortasına yerleştirilmiş yarım daire planlı mihrap, 1967'deki onarımda son derece zevksiz renklerle boyanmıştır. Aynı husus, pencerelerin kemerlerinde, trompların içlerinde ve kubbe eteği ile kubbe göbeğinde de dikkati çeker.

Mihrabın sağındaki mimber ise, yenidir.

Caminin kuzey cephesinin önünde, küçük bir haziresi bulunmaktadır. İhata duvarları ile çevrili hazirenin kuzey-batı köşesinde ise, geç devre ait bir çeşme yer almaktadır.

Süsleme

Binanın çift kanatlı ahşap kapısı ile güney cephe duvarına işlenmiş taş süslemeler son derece ilgi çekicidir.

A. Ahşap Kapı:

2.10 m. yüksekliğinde ve 1.40 m. genişliğindeki ahşap kapı, ortada kapı binisinin ikiye ayırdığı çift kanatlı bir kütle halinde yapılmıştır (Levha No.61-Foto.No.121). Kapı kanatlarının alt ve üst kenarları ile yan serenleri işlenmeden yalın olarak bırakılmıştır. Her iki kanat da, üzerine, girift bir örgü halinde birbirine ulanarak ilerleyen, uçları volutlu rumî motiflerinin

işlendiği bordürler tarafından bir çerçeve içine alınmıştır.Yuvarlak satırlı derin oyma tekniğinde yapılmış rumî motifli bordürler,simetrik olarak,ortada düşey,alt ve üstte ise yatay dikdörtgen panoları çerçeve içine alarak,kapı kanatlarının üst kısmında,yuvarlak kemer meydana getirecek şekilde kavislenip nihayetlenmektedir.Bordür tarafından kuşatılan bu yüzeyde,kısa kenarları birbirine bakan ve uzun kenarları kemer formuna uygun olarak dışbükey kavis yapan simetrik üçgen panolar bulunmaktadır.Bu üçgen panoların içi de,yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş rumî motifleri ile dolgulanmıştır.Bu kısmın altında,simetrik olarak yatay dikdörtgen birer yazı panosu yer almaktadır.Çerçeve içine alınan sülüs yazılı panolarda,sağda "Yüce ve Kutsal olan Allah buyurdu ki:",solda ise "Mescitler şüphesiz Allah'ındır.Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın." meâlinde Cin suresinin 18.ayeti yazılıdır (5).Yazı panolarının alt kenarlarına mihlanan üçer kabaralı çivi,kapı kanatlarının arka yüzündeki yatay ahşap kuşakları tutmaktadır.

Yazıların altındaki düşey dikdörtgen formlu panoların üzerine,ortada, çerçeve kenarlarına teğet olarak geçecek şekilde yerleştirilmiş birer daire ile dairenin alt ve üstüne bitişik şekilde damla kesitli birer motif işlenmiştir (Levha No.62-Foto.No.122).Bunların içi,yuvarlak satırlı derin oyma tekniğinde yapılmış bitkisel motiflerden meydana gelen çok sık bir örgü ile dolgulanmıştır.Ortadaki daire içinde bulunan kompozisyonun ana elemanı,merkezdeki altı kollu bir yıldızın kenarlarının uzatılmasıyla elde edilen oniki kollu bir yıldızdır.Bu yıldızın kolları da alttan ve üstten geçecek şekilde uzanarak,çevresinde alternatif olarak kümelenen palmet,lotus ve düğümlü örgülere bağlanmaktadır.Palmet ve lotus motiflerinin taç yaprakları kıvrım dallarla rumî halinde nihayetlenmektedir.Damla kesitli motiflerin içine işlenen palmet ve rumî motiflerinin meydana getirdiği girift örgü ise,oldukça plastik bir görüntü arz etmektedir.Gerek merkezdeki dairenin ve gerekse damla kesitli motiflerin etrafı "V" şeklinde içbükey oluklanmış;bütün kompozisyon ve panonun kenarlarına da oyma kalemiyle sathî yuvalar açılmıştır.

Panonun üst iç köşelerinde ise,kapı halkalarının tutturulduğu dışa taşkın madenî kabaralar yerleştirilmiştir.

Panonun altında yer alan yatay dikdörtgen sahalar da,çerçeve içine alınmıştır.Üzerlerine,yuvarlak satırlı derin oyma tekniğinde rumî motifleri işlenmiştir (Levha No.63-Foto.No.123).Üst kenarlardaki üçer kabaralı çivi,tıpkı

üst panoda olduğu gibi, arka yüzdeki ahşap kuşakları tutmak için mihlanmıştır.

Kapı küntlesindeki en ilgi çekici bölüm, şüphesiz kapı binisidir. İki kanadın ortasında yer alan bu silindirik küntle, boş yer bırakılmamacasına adeta dantela gibi örülmüştür.

Bininin üstündeki başlıkta, sülüs yazı ile "Amel-i Abdullah bin Mahmud el-nakkaş'ül-Engüriye" yazılıdır (Levha No.63-Foto.No.124) (6).

Başlığın altındaki silindirik küntleyi, adeta "balık pulu" izlenimi veren bir süsleme sarmaktadır. Bunun üzerine ise, ters ve düz "S" yaparak ilerleyen rumî motifleri işlenmiştir.

Binin ortasındaki göbek, az önce değindiğimiz dairelerdeki kompozisyonun küçültülmüş bir örneğini tekrarlar.

Binin altında yer alan kaide de, sülüs ile "Amere bi-imaret-i haz'el bab el-mübarek fi el-tis'e min şuhur Zilhicce sene sem'an ve hamsin ve seba mie" yazılıdır (7). Anlaşılacağı üzere, kapının yapımına 758 yılı Zilhiccesi'nin 9'unda; yani 23 Kasım 1357 Perşembe günü başlanmıştır (Levha No.64-Foto.No.125) (8).

Kapının alt, üst ve yan kenarlarında, sonradan birtakım ekler yapıldığı dikkati çekmektedir.

B. Güney Cephedeki Taş Süslemeler:

Binanın güney cephesindeki süslemeler bir hayli ilgi çekicidir.

Bunlardan, güney-batı köşedeki alçak kabartma tekniğinde işlenmiş süslemede, başlıklar üzerinde yükselen bir kemer tasvirine rastlıyoruz. Yaprak motifleri ile bezenmiş başlıkların üzerinde yükselen kemer, "S" ve "C" kıvrımları yaparak, tepeliğinde iki yana doğru volutlanmaktadır. Kemerin içi de, istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiştir. Tamamiyle "barok" karakterli bu süslemede, adeta akroter gibi işlenmiş kemerli bölüm, cephe yüzeyine ilgi çekici bir boyut kazandırmaktadır (Levha No.65-Foto.No.126).

Güney-doğu köşede ise, yine alçak kabartma tekniğinde, fakat bu defa bir cami tasvirinin işlendiğine tanık oluyoruz (Levha No.65-Foto.No.127). Tek kubbeli ve sağ tarafında yükselen tek şerefeli minaresiyle, cami, büyük kubbenin altına işlenen küçük kubbelerden de anlaşılacağı üzere, aynı zamanda üç kubbeli bir son cemaat yerine de sahiptir. Ortadaki kubbenin içine bir pencere işlendiği gibi, minarenin kapısı da belirtilmiştir.

Cami tasvirinin sol alt köşesinde ise, "S" kıvrımlı bir motif yer almak-

tadır.Yivlenmek suretiyle işlenmiş yaprak motifleri,ortada ve üstte volut yaparak,çiçek şeklinde nihayetlenmektedir.

Bu motifin de altında,küçük bir tasvir görülür.Bu,üzeri yivli bir yarım daire ile altındaki üç küçük yuvadan ibaret bir şekildir.

Güney cepheye ilgi çekici bir karakter ve apayrı bir boyut kazandıran bu süslemelerin,binanın ilk inşaatından kalmadığı muhakkaktır.Hâl böyle olunca,gerek cephedeki taş işçiliği ve gerekse pencerelerin durumuna bakarak,caminin,ilk inşaatından çok sonraki bir devirde esaslı bir onarım gördüğünü,fakat onarımın sadece bu cepheye değil,aynı zamanda yan ve hattâ ön cephelere de inhisar ettiğini;dolayısıyla binanın tümüyle elden geçirilip ilk şeklini kaybettiğini kabul etmememiz için hiçbir sebep yoktur.Kanımca,burada "onarım" diye nitelendirdiğimiz işlemi,lokalize bir "iyileştirme çabası" olarak değil;caminin bütününde yarattığı değişikliklere bakılırsa,esasen "yeniden inşaat" olarak düşünmemiz gerekmektedir.Şu halde,bugün "İbni Neccar Camisi" diye anılan binanın,gerçekte,Candarogulları devrinde 1353 yılında Hacı Nusret bin Murat tarafından inşâ edilen bina olmadığı,ilk binanın,-inşâ kitâbesi ve çift kanatlı ahşap kapısı hariç-yıkılarak yok olduğu;bilâhere belki de eski yapının temellerinden yararlanılmak suretiyle ve,-muhakkak ki Osmanlı devrinde-"yeniden" inşâ edilerek bugünkü şeklini aldığı düşünülmelidir (9).

Gerçekten de,sadece yan ve güney cepheler değil,fakat aynı zamanda kuzey cephe de ilk şeklini kaybetmiş;hattâ son cemaat yeri de,binanın yeniden inşaatı sırasında inşâ edilmiş olmalıdır.Nitekim,kuzey cephede harim duvarına gömülü vaziyette duran inşâ kitâbesi ve harime açılan çift kanatlı ahşap kapı,binanın yeniden inşâ edildiğini gösterecek şekilde günümüze kadar ulaşabilmişlerdir.İlk yapıya ait inşâ kitâbesi ve ahşap kapı gibi unsurlar,-bunların binada yeniden değerlendirildiğine bakılırsa-eski yapının da bugünkü caminin sınırları içinde bulunduğu karine oluşturur.

Harim duvarına gömülü vaziyete karşımıza çıkan inşâ kitâbesi,bulduğu yer itibariyle cidden şaşırtıcıdır ve aslî yerinden alınıp bugünkü yerine konulmuş olduğunu gösterir.Gerçekten de,genellikle harime dahil olunan kapıların üstünde görmeye alıştığımız diğer inşâ kitâbeleri gibi,bu inşâ kitâbesinin de,böyle bir yerde bulunması beklenirdi.Aksi taktirde,bugünkü kapı kemerinin üstünde,1967'deki son onarımdan önce yeri boş iken,onarım sonrasında içine

"İbni Neccar Camii, MT.1353" yazılı mermer levhanın yerleştirildiği bir kitâbelik yeri dururken, inşâ kitâbesinin harim duvarına konulmasının izahını yapamazdık. Buna göre, ilk yapının inşâ kitâbesi, sözkonusu binanın yıkılması sırasında yerinden alınarak, ihtimal bugünkü kapı yapılmadan önce, yıkılan binanın bânîsine hürmeten, şimdiki yerine konulmuş olmalıdır. Bir başka deyişle, ilk yapıya ait 0.40 X 0.70 m. ölçülerindeki inşâ kitâbesinin, içi sonradan doldurulmuş kitâbe yerine sığmamasının nedeni, bugünkü kapının, inşâ kitâbesinin şimdiki yerine konulmasından sonra yapıldığına işaret eder.

Çift kanatlı ahşap kapının da, aynı devirde, elden geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla, kapının yan kenarları ile alt ve üst kenarlarına yapılan ahşap ilavelerin nedenini de, eski yapıya ait kanatların, binanın yeni yapılan yuvarlak kemerli kapı açıklığına uymamasında aramak lâzım gelir. Nitekim, eski yapıya ait ahşap kapının tekrar kullanılabilmesi de, ancak kapıya ahşap parçaların ilave edilmesiyle mümkün olmuştur. Kapı kanatlarının, ortadaki bininin başlık ve kaideleri ile aynı hizada kesilerek, dikdörtgen formlu olarak imal edildiğine bakılırsa, ilk yapının, düz lentolu bir kapıya sahip olduğu ileri sürülebilir. Bilindiği üzere, İbni Neccar Camisi ile çağdaş ve yine Candaroğulları devrinde 1367 yılında inşâ edilen Kasabaköy-Mahmut Bey Camisi'nin kapısı da, bu şekilde, düz lentolu bir kapı açıklığına sahip olup, ahşap kapının kanatları ve ortadaki bininin başlık ve kaidesi de doğrudan doğruya lento ve eşik üzerine oturtulmuştur. Bu kapının da, nakkaş Abdullah bin Mahmud tarafından yapıldığı hatırlanacak olursa (10), İbni Neccar Camisi'nin de vaktiyle böyle bir kapı açıklığına sahip olduğu; hattâ ihtimal, bu binanın harim kısmında da Mahmut Bey Camisi'ndeki gibi son derece görkemli ahşap üzerine boyalı nakışlar bulunduğu düşünülebilir.

Caminin güney cephesindeki "barok karakterli" süsleme unsurları ile cami tasviri, kanımca bugünkü binanın ne zaman inşâ edildiği sorusunun cevabına biraz daha yaklaşmamıza imkân verebilir. Bilindiği gibi, bu çeşit bitkisel karakterli iri motiflerden oluşan kabartmalar ve özellikle, sadece mimari plastikte değil, duvar resimlerinde ve mezar taşlarında da karşımıza çıkan "cami tasviri" gibi temalar, "Batılılaşma Dönemi" ile Türk Sanatı'na girmiştir (11). Bu husus, İbni Neccar Camisi'nin bugünkü şeklini, 18-19. yüzyıllarda yapılan esaslı bir inşaat sonucunda kazandığını da gösterir (12). Nitekim, yukarıda işaret edildiği gibi, 1722-23 tarihinde cami vakfının mütevellisininin

"caminin harap vaziyette bulunduğunu" bildirmesine bakılırsa,caminin,18.yüzyıl içerisinde,bugünkü şeklini kazandıran bir onarıma maruz kaldığı ortaya çıkar. Fakat ne yazık ki,bu yeniden yapılanma sürecini açıklayacak belgelerden şimdilik mahrum bulunuyoruz.Buna karşılık,eski yapının tarihe karıştığı ve yerine yeni bir bina yapıldığı ileri sürülebilir ki,günümüze kadar ulaşan bu bina ile güney-doğu köşesine işlenen cami tasviri arasındaki ilgi çekici benzerlik de,kanımca,inşâ edilen yeni binayı temsil etmek üzere,adeta "mücessem ter-simi"ni de,kible duvarına yansıtan bir tutumla açıklanabilir.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:MEHMED BEHCET.,Kastamonu Asâr-ı Kadimesi,İstanbul.1341 (1922-23),s.63;YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,Kastamonu.1935,s.111;GÖKOĞLU, A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.195;YÜCEL,Y.,XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi...,Ankara.1980,s.155.
- (2) K.M.Ş.S.,Defter No.435-Sıra No.131.
- (3) KIZILTAN,A.,Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler,(XIV Yüzyıl Sonuna Kadar),İstanbul.1958,s.51-dpnt.16'da,bunun caminin ilk yapılışına ait olup olmadığı üzerinde durur ve soldaki kemer ayağına bir dış bırakılmış olmasına dayanarak bu pencerelerin cami ile beraber yapıldığını kabul eder.
- (4) Bu nişin,son cemaat yerinin mihrabı olduğu düşünülse bile,düşey eksen üzerinde yer alan pencere,bu ihtimali ortadan kaldırır.
- (5) Kur'ânı-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl),Diyanet İşleri Başkanlığı,Ankara. 1983,s.572.
- (6) Ayrıntılı bilgi için bkz:BİLİCİ,Z.K.,"Kastamonu ve Kasabaköy'deki İki Eseriyle Nakkaş Abdullah bin Mahmud ve Sanat Tarihimizdeki Yeri",V.D. XX,Ankara.1988,s.,85-94.Bu makalenin en son paragrafı ne yazık ki baskıda çıkmamıştır.
- (7) MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.64;YAMAN,T.M.,A.g.e,s.112;MAYER,L.A.,Islamic Wood-carvers and Their Works,Geneva.1958,p.22;ORAL,M.Z.,"Nakkaş Abdullah",Yıllık Araştırmalar Dergisi,II,(1957),A.Ü.İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü,Ankara.1958,s.154;YÜCEL,Y.,A.g.e,s.155;KIZILTAN,A.,A.g.e,s.52'de sanatçının ismini "Ankaralı Mahmut Vakkas'ın oğlu

Abdullah" şeklinde okumuştur. Aynı hatayı, BARIŞTA, H.Ö., "Anadolu Beylikler Dönemi Ahşap İşçiliğinden Bir Sanduka", Millî Kültür, Sayı:44, Ankara.1984, s.93'te de tekrarlamıştır.

Sanatçının nereli olduğunu belirtmek için kullandığı "Engüriye", İlhanlılar zamanında Ankara'nın adıdır. Başka bir deyişle, 13. yüzyılın sonundan itibaren şehrin adı, çeşitli kaynak ve sikkelerde Engüriye olarak anılmaktadır. Bu konuda bkz: DARKOT, B., "Ankara" maddesi, f.A., 1. cilt, İstanbul.1940, s.443.

- (8) ORAL, M.Z., A.g.m., s.155.
- (9) Kızıltan da, cephelerin yıpranmamış olmasının, ilk bakışta "sonraki bir tamir şüphesini uyandırdığı"ndan bahseder. Fakat, "Sinop'ta 1385 tarihli aynı karakterde ve aynı zindelikte olan İsfendiyar Oğulları türbesi görüldükten sonra, bunu iyi bir işçiliğe ve taşın karakterine hamletmek icap ediyor." der (bkz: KIZILTAN, A., A.g.e., s.51-dpnt.14). Bu husus, İbni Neccar Camisi'nde onarım yapılmadığı anlamına gelemez.
- (10) BİLİCİ, Z.K., A.g.m., s., 89-90.
- (11) ARIK, R., Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Sanat Dizisi:24, Ankara.1976; TUNÇEL, G., Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, Kültür Bak. Yay:1056, Tanıtma Eserleri Dizisi:20, Ankara.1989.
- (12) Caminin önündeki hazirenin kuzey-batı ucuna inşa edilmiş çeşmenin, bina ile yakından ilişkisi olduğu düşünülebilir.

NASRULLAH CAMİSİ

Katalog No.: 6

Levha No. : 66-69

Foto.No. : 128-135

Levha No.: 47-48

Şekil No.: 47-48

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Şehrin merkezinde,kendi adıyla anılan Nasrullah meydanında yer alır.

Şehir Planındaki No. : 16

BİNA

- İnşâ Kitâbesi** : Portal kemerinin üstündeki,neshî yazıyla yazılmış üç satırlık Arapça kitâbede,binanın H.912/M.1506 tarihinde inşâ edildiği yazılıdır (1).
- Bânîsi** : İnşâ kitâbesinden de anlaşılacağı üzere,Kastamonu Kadısı Nasrullah bin Yakup'tur (2).
- Yapan** : Tesbit edilemedi.
- Vakfiyesi** : Tesbit edilemedi.
- Diğer Kaynak ve Belgeler** : Kastamonu Müzesi'ndeki şer'iyye sicillerinde,binanın onarımı ile ilgili çeşitli kayıtlara rastlanmaktadır.
- Geçirdiği Onarım/lar** : Cami,H.1159/M.1746;H.1292/M.1875;1945,1956,1970-1972 yıllarında onarılmıştır.
- Onarım Kitâbesi/leri** : Portalin sağında,caminin H.1159/M.1746 yılında Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi tarafından "müceddeden tamir" edildiğine dair bir onarım kitâbesi bulunmaktadır (3).İkinci onarım kitâbesi ise,portalin solundadır ve H.1292/M.1875 yılında Kastamonu Valisi Naşid Paşa tarafından halktan toplanan iane ile caminin tamir ettirildiği yazılıdır (4).
- Bugünkü Durumu** : Bina,bugün de şehrin "Ulu Camisi" olarak hizmet vermektedir.

Mimari Tanımı

Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir binadır (Levha No.47-Şekil No.47).İbadet mekânını dokuz büyük kubbe ve bir küçük kubbe ile iki tekne tonoz örter (Levha No.66-Foto.No.128).

Caminin kuzeyindeki son cemaat yerinin revakında,ön cepheye yedi,yanlara ise ikişer kemer gözü açılmaktadır.

Kuzey-batıda,camiden ayrı olarak tek şerefeli bir minare bulunur.

Binanın doğu cephesinde altta beş,üstte ise dört pencere yer alır.Alttaki pencereler kesme taşlarla çerçevelenmiş olup,dikdörtgen formludurlar.Üstteki pencereler ise,yuvarlak kemerli ve alçı şebekelidirler.Pencere kemerini,kemer sırtı boyunca tuğladan ikinci bir kemer çevirmektedir.

Batı cephede ise,bu defa altta dört,üstte ise beş pencere yer almaktadır.Doğu cephedeki pencerelerle aynı karakterde olan bu pencereler,altlı üstlü yerleştirilmişlerdir.Güney-batı köşeye yakın üstteki ikinci pencerenin altında pencereye rastlanmaması,bunun hemen arkasında,duvar içine yerleştirilmiş ve mahfile çıkan bir merdivenin bulunmasından dolayıdır.

Güney cephede,altta dokuz,üstte de sekiz pencere vardır.

Binanın kuzeyindeki son cemaat yerini,güneyde harim duvarına gömülü profilli konsollar ile,ön cephede,sekiz adet kare planlı ayak (5) arasına atılan basık kemerlerin taşıdığı,ortada kubbe,yanlarda ise üçer tekne tonoz örtmektedir.Son cemaat yeri revakının yan cepheleri,ortada,kare planlı birer ayakla ikişer kemer gözüne ayrılmıştır.Revak kemerleri,bugün camekânla kapatılmış durumdadır.

Son cemaat yerine,ortada,kubbe ile örtülü bölümden girilmektedir.Kubbeye pandantiflerle geçilmiştir.Kubbeli bölümün kemer gözü,diğerlerine kıyasla daha geniş tutulmuş olup,dıştan da,saçak kotunu aşacak şekilde kademelendirilmiştir.

Son cemaat yerinde,harime açılan iki pencere bulunur.Pencerelerin yanlarında ise alçıdan birer mihrabiye vardır.

Harimin kuzey duvarının ortasında,duvardan az bir çıkıntı teşkil eden taş portal,yakın zamanlarda yapılmıştır (6).Buradan,çift kanatlı ahşap bir kapı vasıtasıyla,caminin harimine dahil olunmaktadır.

Harim kısmını,ortada kare planlı dört ayak ve beden duvarları arasına atılan sivri kemerlerin taşıdığı dokuz büyük kubbe örtmektedir.Kubbelere

geçiş, pandantiflerle sağlanmıştır. İstisna olarak, ortadaki kubbeye mukarnaslı tromplarla geçildiği görülüyor. Harimin batısında ise, "L" planlı ayaklar ile duvarlar arasına atılan kemerlerin taşıdığı iki tekne tonoz ile, kuzey-batı köşede nisbeten daha küçük bir kubbe yer alır. Bu kubbeli bölümün kuzeyinde, dıştan, caminin harimine dahil olunan küçük bir kapı bulunmaktadır.

Harimin güney duvarının ortasında, alçıdan basit bir mihrap bulunur. Mihrabın sağındaki ahşap mimber ise, yenidir.

Harimin tekne tonozlar ve küçük bir kubbe ile örtülü olan batı kanadı boyunca, ahşap bir mahfil bulunmaktadır.

Kuzey-batı köşede yer alan kütlemin, ilk binanın minare kaidesi olması muhtemeldir.

Süsleme

Harim kısmında, kubbe ve kemerlerde kalemîşi süslemeler varsa da, bunlar son restorasyonda yapılmıştır.

Restitüsyonu

Bina, pek çok kereler onarılmış ve bu müdahaleler sonucunda ilk şeklinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Gerek belgeler ve gerekse bazı mimari detaylara bakarak şunları söylemek mümkündür:

Kadı Nasrullah bin Yakup tarafından 1506 yılında inşa edilen ilk "mescit"in, bugünkü binanın ancak bir bölümüne inhisar ettiği muhakkaktır. Nitekim, caminin beden duvarlarında, -son cemaat yeri de dahil edilirse- hal-i hazırda dört farklı inşaat aşamasına rastlanması, ilk binanın, çeşitli dönemlerde yapılan "tamir", "termim" ve "tevsi"lerle değişikliğe uğrayıp, şimdiki halini aldığını açıkça göstermektedir. Buna göre, caminin harim kısmında, doğu-batı yönünde uzanan orta sahnın ile kuzeydeki sahnın doğu duvarı kaba yonu ve moloz taş (Levha No.66-Foto.No.129); batı duvarı ise altta düzgün kesme üstte kaba yonu ve moloz taşlarla örülmüştür (Levha No.67-Foto.No.130). Mihrap önünde enine uzanan sahnın duvarları, bir taş iki tuğla sırasından oluşan almaşık örgü ile inşa edilmiştir (Levha No.67-Foto.No.131). Son cemaat yeri ise, kesme taştandır ve binaya sonradan eklendiği, harim duvarıyla birleşen kuzey-doğu köşedeki dilatasyondan da açıkça anlaşılmaktadır (Levha no.68-Foto.No.132). Bu durumda, ilk binanın aslî kuruluşunu şu şekilde düşünmemiz icabeder.

Harimin kuzey cephesindeki inşa kitâbesinde, Kadı Nasrullah tarafından yaptırılan bir "mescit"ten sözedilmesi, bu binanın alelâde bir mahalle mescidi

olduğu anlamına gelmez. Gerçekte, şehrin merkezinde inşa edilen Osmanlı devrine ait bu ilk dinî binanın, tıpkı bugünkü gibi, vaktiyle şehrin "Ulu Camisi" niteliğinde olması beklenirdi. İnşâ kitâbesinin bulunduğu cephenin, pek az değişiklikle, ilk binanın da kuzey cephesi olduğu kanısındayım. Bu durumda, doğu duvarının da bu binaya ait olması lâzım gelir. Nitekim, kuzey-doğu köşeye sonradan eklenen son cemaat yeri ile doğu duvarının birleştiği yerdeki dilatasyon, doğu duvarının orijinal olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Söz konusu duvarın, şimdiki halde yaklaşık 16.80 m. devam edip, almaşık bir örgü ile nihayetlendiğine bakılırsa, kuzeydeki üç kubbe ile ortadaki üç kubbenin örttüğü dikdörtgen ibadet mekânının ilk binaya ait olduğunu; dolayısıyla Kadı Nasrullah'ın inşa ettirdiği binanın altı kubbesi bulunduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur (Levha No. 48-Şekil No. 48). Hal-i hazırda bütün kubbelere pandantiflerle geçildiği halde, istisna olarak ortadaki kubbede mukarnaslı tromp kullanılması da, bu kubbenin, ilk binaya ait ve mihrap önünü taçlandıran kubbe olduğunu düşündürür.

Bina ile ilgili önemli bir diğer husus da, minaresinin yeridir.

Gerçekte, ilk binaya ait minarenin, şimdiki gibi, binadan ayrı olarak kuzey-batı köşede müstâkîlen yükselmesi ihtimal dışıdır. Dolayısıyla, ilk minarenin yerini, bugünkü binanın sınırları içinde aramak icabeder. Nitekim, ibadet mekânının kuzey-batı köşesinde mevcut duvar kütesinin, ilk binaya ait minarenin kaidesi olduğu kanısındayım. Ne yazık ki, bu kütlemin doğu ve kuzey yüzleri sıvandığı için minare kapısının yeri tesbit edilememiştir.

Söz konusu caminin son cemaat yerinin de değişikliğe uğradığı muhakkaktır. Nitekim, bugünkü son cemaat yerinin 19. yüzyılda yapıldığına aşağıda değinilecektir. Kanımca, ilk binaya ait son cemaat yerinin, harim kısmıyla paralellik arzedecek şekilde, üç kubbe ile örtülü olması beklenirdi.

Binanın 1746 yılında "müceddeden tamir" edildiği, kuzey cephedeki onarım kitâbesinde belirtildiği gibi, bu tarihe ait iki şer'iyye sicilinden de açıkça anlaşılmaktadır.

Bunlardan birinde şu kayda rastlanıyor:

"Kastamonuda vaki merhum ve mağfurun leh Valide Sultan tarafından mukadema tamir ve termim olunan Nasrullah Kadı Camii Şerifinin iktiza eden mahalleri tevsi' ve tamir olunmak üzere bundan akdemce belde-i mezbure kadısından vürud eden arz ve ehalinin mahzarlarına binaen bu defa bina ve tamirini kendi

malı ile ettirmek iradesinde olan ruhasat-i hümayûnun irzani kılındığı diğer emr-i şerifimde bast-ü beyan olunup lâkin camii mezkûr dik ve cemaati kesire olmaktan cemaatten bir mikdarı taşrada kalıp velhaletü hazihi tevsi'e muhtac ve tevsi'i dahi camii mezburun civarında vaki bazı büyütnun iştira ve zammına mütevakkıf olmağın ber vechi muharrer camii şerifin canibinde olan kimesnele-
rin mülk-ü arsları kıymeti ile alınıp camii şerife zam ve tevsi etmek murad olundukda mezburlar bey etmede muhalefet eyledikleri inha ve bu babda istifta olundukda fetva-i şerife mucibince amel ve hareket olunmak babında fermân-ı alîşanım sadr olmuştur" (7).

Bu kayıttan,caminin daha 18.yüzyılın ilk çeyreği içinde bir onarım geçi-
rerek,genişletildiğini öğreniyoruz.Fakat öyle anlaşılıyor ki,bu işlem bile,
kalabalık cemaatin camiye sığıp,"taşrada" kalmamasını sağlayamamış;sonuçta
çevredeki bazı evlerin istimlâk edilerek,arsalarından yararlanılmak suretiyle
caminin tekrar genişletilmesi yoluna gidilmiştir.

Kayıtta sözü edilen "tevsi"in,batı cephedeki bir kapı vasıtasıyla da
dahil olunan,ibadet mekânınının batı kanadındaki küçük bir kubbe ve bunun güne-
yindeki tekne tonozla örtülü bölüme inhisar ettiği düşünülebilir.Nitekim,batı
duvarınının,harimin doğu duvarından farklı bir işçilik arzetmesinin sebebini
başka türlü açıklamak imkânı yoktur.

Aynı tarihli bir başka sicilde ise,şu kayda rastlanmaktadır:

"...medine-i Kastamonuda vaki merhum ve mağfurun leh Valide Sultan tabe serahu tarafından bundan akdem müceddeden bina ve dahil ve harici külliye-
n tecdid ve ihya ve derununda kaliçesi fersş olunan müteveffa Nasrullah Kadı
camii şerifinin kaliçelerinin ekseri cemaat-i müsliminin kesretinden müddet-i
vafireden beri istimal ile köhnelenip ve camii şerifin harici dahi müşerrefi
harap olduğundan mahalli harabı tamir ve kaliçelerinin köhneleri tecdid olun-
mak için mahallinde marifet-i şer' ile keşif ve defteri ile der-i devlet
medarıma arz ve ilâm olunmak babında sen ki Mevlana-i mumailleyhsin sana hita-
ben sadr olan emr-i şerifime imtisalen camii şerife bi-nefsihi varılıb tevsi'
ve tamir olunacak mahalleri mimarlar ve sair ebniye ve sükûfa vukuf ve şuuru
olan müslimin ile bad'en-nazar mimarlar ittifakı ile vechi meşruh üzere keşif
ve tahmin ve defter olduğun siz ki Mevlana-i mumailleyhsiz başka başka arz
ve medine-i mezburede sakin ulema ve süleha ve mesaih ve sa'dat ve mühimme
ve sair ehali dahi mahzar birle ilâm etmeleri ile camii merkum kimesnenin

tahtı nezaretinde olmayup vakfın dahi müsaadesi olmamakla bina tamirine kendi malı ile ettirmek iradesinde olana ruhsat verilmesi babında fermân-ı alîşanım sadr olmuştur" (8).

Bu kayıt,18.yüzyılda binanın son cemaat yerinin onarıldığına işaret etmektedir.1746 tarihli onarım kitâbesinde de,caminin harap olduğu ve "müceddeden tamir" edildiği belirtildiğine göre,burada sözkonusu tamirle,son cemaat yeri ve binanın güney kanadının kastedildiği muhakkaktır.Bir başka deyişle, Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi tarafından caminin harap olan son cemaat yeri yenilenmiş;daha önce cemaatin kalabalık oluşu nedeniyle sığılmayan harim kısmı da,güney yönünde genişletilmiştir.Nitekim,güney kanadın duvar işçiliğindeki farklılık da,ancak bu şekilde bir anlam kazanmaktadır (Levha No.68-Foto. No.133;Levha No.69-Foto.No.134).

Son cemaat yerindeki ikinci onarım kitâbesinde,caminin "maili inhidam"dan dolayı Kastamonu Valisi Naşid Paşa tarafından hayırsever halktan toplanan paralarla onarıldığına daha önce işaret edilmişti.Bu onarımın,caminin planında büyük bir değişiklik meydana getirmediği düşünlümelidir.Bugünkü son cemaat yerinin de,bu onarım sırasında binaya eklendiği kanısındayım.Aynı şekilde,şimdiki minare de bu sırada yapılmış olmalıdır.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.,203-204.
- (2) Kadı Nasrullah tarafından 1512 yılında caminin yanına yaptırıldığı söylenen medreseden bugün hiçbir iz kalmamıştır (bkz:GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.342). H.1187/M.1773-74 tarihli bir sicil kaydına göre,Araba Pazarı'nda ve bugünkü Belediye binasının karşısındaki Çifte Hamam'ın da Nasrullah Camisi'nin vakfı olduğu anlaşılıyor (bkz:K.M.Ş.S.,DeFTER No.59-Sıra No.103).Nasrullah Köprüsü de aynı şahıs tarafından inşâ edilmiştir.
- (3) Kitâbe için bkz:GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.,204-205.Kitâbede,Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi'nin camiye onardıktan başka,caminin yanında bir kütüphane ve bir medrese inşâ ettirdiği de yazılıdır ki,bu husus,V.G.M.Arşivindeki 2401 no.lu defterin 333.sayfasında kayıtlı "Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi'nin H.1161/M.1747 tarihli vakfiye sureti"nden de açıkça anlaşılacak-

tadır.Burada sözü edilen medrese,caminin güneyindeki "U" planlı Münire veya Bayraklı Medresesi denilen bina olup,medresenin avlusundaki beşgen planlı ve kubbeli bina da,kitâbede belirtilen kütüphanedir.Dolayısıyla bu binayı,"XIV.-XV.yüzyıl geçişinde yapılmış" bir türbe olarak nitelemek pek doğru değildir (bkz:ARİK,M.O.,"Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri",Anadolu (Anatolia),XI (1967),Ankara.1969,s.73).

- (4) Kitâbe için bkz:GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.,205-206.
- (5) Gökoğlu,şimdiki kare planlı ayakların yerinde vaktiyle sütunların bulunduğunu söyler (bkz:A.g.e,s.203).Nitekim,T.T.K.'da Osman Ferit Sağlam Arşivi'nde (No.10-II) bulduğumuz eski bir fotoğrafta,son cemaat yerindeki sütunlar açıkça görülebilmektedir (bkz:Levha No.69-Foto.No.135).
- (6) Nitekim,Gökoğlu'nun verdiği fotoğrafta,burada basık kemerli bir kapı görülmektedir (bkz:A.g.e,s.204-Resim:79).
- (7) K.M.Ş.S.,No.3007/212,Kayıt No.7/214.
- (8) K.M.Ş.S.,No.3007/212,Kayıt No.7/214.

SİNAN BEY CAMİSİ

Katalog No.: 7

Levha No. : 70-72

Levha No.: 49-50

Foto.No. : 136-141

Şekil No.: 49-50

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Beyçeşlebi mahallesinde ve kendi adıyla anılan sokakta-
dır.

Şehir Planındaki No.: 17

BİNA

- İnşâ Kitâbesi** : Yoktur.Yalnız içte,kubbe eteğini dolayan ayet-el kürsî arasında H.979 tarihi yazılıdır.M.1571/72 yılına tekabül eden bu tarih,caminin inşâsı için ancak "terminus post quem" kabul edilebilir.
- Bânîsi** : Sinan Bey'dir (1).
- Yapan** : Tesbit edilemedi.
- Vakfiyesi** : Tesbit edilemedi.
- Diğer Kaynak ve Belgeler** : Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki Kuyud-u Kadime Arşivi'nde incelediğimiz 554 sayılı vakıf defterinin 41.sayfasında "**Evkaf-ı merhum Sinan Bey Camii der nefsi-i Kastamonu**" başlığı altında,caminin vakıflarından behsedilmektedir.Bu defterin 17.yüz-yılda tutulduğu anlaşılıyor.Aynı şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 203 no.lu defterin 2980 ve 2981.sayfalarında da caminin imamet ve hitâbetine dair bazı kayıtlar mevcuttur.
- Geçirdiği Onarım/lar** : Caminin 1943 depreminde yıkılan kubbesi,1950 yılında da onarılmıştır.Bina,1958 yılında bir onarım daha geçirmiştir.
- Onarım Kitâbesi/leri** : Yoktur.
- Bugünkü Durumu** : Onarım sırasında durumu bir hayli "iyileştirilen" bina,son derece bakımlıdır ve bugün cami olarak hizmet vermektedir.

Mimari Tanımı

Cami, kare planlı, üzeri tek kubbe ile örtülü kübik ibadet mekânı ile, harimin kuzey-batı köşesinde yükselen tek şerefeli bir minarenden ibarettir (Levha No.49-Şekil No.49).

Bina düzgün kesme taşlarla inşâ edilmiştir.Yalnız,kuzey cephenin kabayonu taşlarla örülü olması,bu kesimde vaktiyle bir onarım yapıldığına işaret eder.

Harimi örten kubbe,dışardan kurşunlu kaplanmış;köşelerde kalan kısımlar da içerden tromplar;dışardan da kurşun kaplı çatılarla örtülmüştür.Geçiş unsurlarının altındaki,dışa doğru çıkıntı teşkil eden harim duvarlarının üstü de,binayı çepeçevre kuşatacak şekilde kurşun kaplı eğimli bir çatı ile örtülmüştür (Levha No.70-Foto.No.136).

Harim duvarlarının üstündeki dar bir saçak,kuzey-batı köşede yer alan minarenin konşeli kaide saçağını da yakalayarak,bütün cepheleri dolaşır.Bu saçak üzerinde,kubbe akslarına yerleştirilmiş;altta yuvarlak,üstte ise basık kemerli ve alçı şebekeli,ikişer pencere dört yöne açılmaktadır.Çapraz köşellerdeki geçiş unsurlarını örten çatıların üstünde de basık kemerli ve alçı şebekeli birer pencere bulunmaktadır.

Harimin doğu,batı ve güney duvarlarında üçer pencere vardır.Bunlar,altta iki,bir tanesi de bu pencerenin tam ortasında ve üste olmak üzere,üç cephede de aynı şekilde yerleştirilmiştir.Doğu ve batı cephedeki pencereler simetrik kompozisyonda iken,güney cephedekiler mihrap dolayısıyla ortada daha geniş bir yüzey oluştururlar.Üstteki alçı şebekeli pencereler,sivri kemerli ve tuğladan basit birer alınlığa sahiptirler.Bunların altındaki ikişer büyük pencere ise,her üç cephede de aynı özelliklere sahip olup,dikdörtgen formu ve sivri kemerli kavsaradan ibaret alınlıklara sahiptirler.Alınlıklar da alçı şebekelerle kapatılmıştır.

Caminin herhalde en çok değişikliğe uğrayan ve dolayısıyla ilk şeklini kaybeden kısmı,kuzey cephesi olmalıdır (Levha No.70-Foto.No.137).Hal-i hazırda cephenin ortasında kubbe aksına gelecek şekilde yerleştirilmiş bir portal ile bunun iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş birer pencere bulunmaktadır.Pencereler dikdörtgen formu olup,içleri alçı şebekelerle kapatılmış sivri kemerli kavsaradan oluşan alınlıklara sahiptir.Alınlığı ise,diğer cephedekilerin aksine,tuğlalardan örülmüş bir sivri kemer çerçevelemektedir.

Cephenin ortasında ve dışa doğru az bir çıkıntı teşkil eden dikdörtgen

portal kütlesi,yalın profilli silmelerin kuşatığı sivri kemerli bir nişten ibarettir.Nişin içerisinde,gri ve beyaz renkli geçmeli taşlardan örülmüş basık kemeriyle,harime dahil olunan bir kapı açıklığı yer almaktadır.Bu açıklıktan,çift kanatlı bir ahşap kapı vasıtasıyla harime girilir.

Kaba yonu taşlarla inşâ edilen kuzey cephe,portalin üst kenarı hizasından pencereleri de içine alıp geçerek,minare kaidesi ile kuzey-doğu köşede nihayetlenen sathî bir profille yatay dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır.Bugün için cephede hiçbir iz bulunmamasına karşılık,sözkonusu bölüntünün,vaktiyle burada üç kubbe ile örtülü bir son cemaat yerinin bulunduğuna işaret ettiği düşünülebilir.Nitekim,diğer cephelerin aksine,bu cephenin kaba yonu taşlarla inşâ edilmesi,vaktiyle bir son cemaat yerinin mevcudiyetine; cephenin de son cemaat yerinin yıkılıp ortadan kalkmasından sonra onarım gördüğüne karine oluşturur.Gerçekte,klasik Osmanlı devrinde inşâ edilen böyle bir binanın da,bir son cemaat yerine sahip olması beklenirdi.

Binanın kuzey-batı köşesinde yükselen tek şerefeli minaresine,kuzeydeki, üzeri üç dilimli kemer ile örtülü bir nişin içerisine yerleştirilmiş basık kemerli bir kapıdan çıkılmaktadır.Kapının üstüne yerleştirilmiş iki satırlık kitâbede,"Ey Tanrım,fazıl ve lütfunla cömertlik bağını aç-Bu hane sahibini iki cihanda muradına erdir.1031" yazısı okunur (2).1622-23 yıllarına tekabül eden bu kitâbeye göre,minare ya bu tarihte yapılmış ya da onarım görmüştür.

Çift kanatlı bir ahşap kapı vasıtasıyla girilen ibadet mekânı ünitesinin üzeri,tek kubbe ile örtülü olup,dört köşesindeki geçiş unsurları,tromptur.Kubbenin yükü,tromplar ile harim duvarlarının teşkil ettiği sekizgenin köşelerinde lokalize edilmiştir (Levha No.71-Foto.No.138).Tromplar,zarif birer mukarnaslı konsola oturmaktadır.Trompların yer aldığı diyagonal köşeler de,konsolların seviyesinde yer alan istiridye kabuğu şeklindeki dekoratif köşe dolgularına sahiptir.

Trompların üzerinde,kubbe eteğini dolaşan alçıdan enli bir bordür bulunmaktadır.Bu bordür,esasen,kubbe eteğini çepeçevre dolaşan dar bir "iç balkon"un korkuluğudur.Alt kenarı mukarnaslı bir friz halindeki bu bordürün ortasında,kartuşlar içerisine yazılmış ayet-el kürsî,üstte ise palmet ve rumî motiflerinden meydana gelen ajur tekniğinde yapılmış süslemeler bulunur.

Harim güney duvarı ortasında,mihrap yer alır (Levha No.71-Foto.No.139).Kavsarası,inçe,uzun stalaktit ve üstte sathî,üçgen şeklindeki dolgulardan

oluşan mihrabın dikdörtgen bordürü, ince profillerle konturlanmıştır. Mihrap nişinin alt kısmı beş kenarlıdır. Köşelerde silindirik birer sütunce yer alır.

Mihrabın sağında, yüzeyleri geometrik örneklerle değerlendirilmiş mimber bulunur.

Harimin kuzeyinde ise, ahşap .ir konstrüksiyon halinde, altta sivri kemerler tarafından taşınan kadınlar mahfili mevcuttur.

Harim duvarlarına açılmış pencereler, alçı kafesler arasına yerleştirilen renkli camlarıyla, mekâna oldukça ferah bir görüntü kazandırmaktadır.

Süsleme

Caminin çift kanatlı ahşap kapısı ve taş mimberinde, geometrik kompozisyonlara dayanan bir süsleme ile karşılaşırız.

A. Ahşap Kapı:

Ahşap kapı, ortada kapı binisinin ikiye ayırdığı çift kanatlı bir kuruluştur (Levha No.72-Foto.No.140). Kanatlar, ortada düşey, altta ve üstte ise yatay dikdörtgen panoların meydana getirdiği üç bölümle, simetrik bir düzene sahiptirler. Üstteki panolardan sağdakinde "Lailaheillallah", soldakinde ise "Muhammed Resulullah" yazılıdır. Yazılar, kenarları yivli bir çerçeve içine alınmıştır.

Ortadaki panolar, kısa kenarları boyunca bir kuşak üzerinde dörder adet kabaralı çivilerle, alt ve üstteki yatay dikdörtgen panolardan ayrılır. Kanatların ortasındaki geniş yüzeye sonsuz karakterli geometrik bir kompozisyon işlenmiştir. Kompozisyonun ana elemanı, panonun tam ortasına gelecek biçimde yer alan on kollu bir yıldız ile yıldızın kollarının uzatılmasıyla elde edilen girift bir örgüdür (Levha No.50-Şekil No.50).

Alttaki panoda da, ortadaki altı köşeli bir yıldızın etrafında kümelenen altıgen, yarım altıgen ve ok ucuna benzer şekillerden oluşan geometrik bir kompozisyon yer alır.

Bininin başlık ve kaidesinde ise, bugün bir hayli dökülmüş olmasına karşılık, palmet motiflerinden meydana gelen bir süsleme görülür. Gerçekte, buradaki süsleme, yapılması istenen desenin ahşap üzerine oyulması ve bu boşluklara da şekil verilmiş fildişinin yapıştırılmasıyla elde edilmiştir.

B. Mimber:

Mihrapla sağ taraftaki pencere arasına yerleştirilen taş mimber, geometrik kompozisyonları ile dikkati çeker (Levha No.72-Foto.No.141). Yan aynalıkları, köşkünün alt kenarları, sekiz kollu yıldızdan gelişen sonsuz karakterli geomet-

rik bir örnekle adeta ağ gibi örülmüştür.Merdiven korkulukları ve süpürgelikleri de,ajurlu geometrik örneklerle değerlendirilmiştir.Mimberin sivri kemerli kapısını basit bir örnek çerçeveler.Kemer köşeliklerinde,simetrik olarak yerleştirilmiş,altı köşeli yıldızların işlendiği birer rozet bulunur.Çift kanatlı ahşap kapı ise ajur tekniğinde imal edilmiştir.

Bunlardan başka,gerek kubbe eteğine açılan pencerelerin üzerinde ve gerekse kubbe göbeğinde dikkatimizi çeken yağlıboya süslemeler,son onarımdan kalmadır.

NOTLAR

- (1) Caminin bânîsi,Enderûn'dan yetişerek,Kanunî Sultan Süleyman zamanında çaşnigîrbaşılıkla sarayın bîrun hizmetine çıkan ve daha sonra Malatya, Kastamonu,Gazze,Nablüs sancakbeyliklerinde ve Erzurum Beylerbeyliğinde bulunan Sinan Paşa olabilir (Ayrıntılı bilgi için bkz:UZUNÇARŞILI,İ.H., Osmanlı Tarihi,XVI.Yüzyıl Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar,III.Cilt, 2.Kısım,T.K.Y.Yay.XIII.Dizi-Sa.16^{c2b},Dünya Tarihi,Ankara.1982,s.,340-341).Fakat böyle önemli bir şahsiyetin gerek vakıf defterinde ve gerekse Kastamonu Müzesi'nde tesadüf ettiğimiz 18.yüzyıla ait bir şer'iyeye sicilindeki kayıтта (bkz:K.M.Ş.S.,Defter No.2040-Sıra No.566) "Sinan Bey" diye belirtilmesi,cidden şaşırtıcıdır.
- (2) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.212.

HASAN EFENDİ CAMİSİ (Karanlık Cami)

Katalog No.: 8

Levha No. : 73-75

Levha No.: 51

Foto. No. : 142-146

Şekil No.: 51

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Yeni mahallede,Karanlık Sultan Cami sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 18

BİNA

- İnşâ Kitâbesi** : Doğu cephedeki kapısının üzerindedir.Kitâbede, "mescidin",H.997/M.1588-89'da inşâ edildiği yazılıdır (1).
- Bânfsi** : Kitâbesine göre,Hasan Efendi adında bir zâttır.
- Yapan** : Tesbit edilemedi.
- Vakfiyesi** : Tesbit edilemedi.
- Diğer Kaynak ve Belgeler** : Tesbit edilemedi.
- Geçirdiği Onarım/lar** : Caminin pek çok kereler onarım gördüğü muhakkaktır. Bunlardan sadece 1937 yılında yapılan onarımı biliyoruz (2).
- Onarım Kitâbesi/leri** : Yoktur.
- Bugünkü Durumu** : Caminin doğu cephesinin önünde "Sacayaklı Sultan Türbesi" denilen bir hazire mevcuttur.Cephenin bir kısmı,briketle yapılmış ahşap çatılı bir bölüm ile kapatılmış;dolayısıyla kapı ile altlı üstlü birer pencere de bu bölümün içinde kalmıştır.

Mimari Tanımı

Kuzey-güney yönünde uzanan bina,dikdörtgen planlı olup (Levha No.51-Şekil No.51),içten ahşap tavan,dıştan da kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. Kuzey cephenin ortasında,cepheye bitişik olarak yükselen tek şerefeli minare, yenidir.

Binanın doğu ve güney duvarlarında kesme taş ve tuğla (Levha No.73-Foto.No.142-143), batı duvarında kaba yonu taş, kuzey duvarında ise kaba yonu taş ve tuğla kullanılmıştır (Levha No.74-Foto.No.144).Doğu ve güney cephelerde, harcın, dışta kabarık kullanılmasıyla, taş ve tuğlalar derzlere göre gömülü kalmıştır (3).

Pencereler, doğu ve güney cephelerde üstüste iki kat halinde düzenlenmiştir. Alttaki pencereler, dikdörtgen formdadır. Kesme taşlarla çerçeveli ve demir parmaklıklılıdır. Tuğladan sivri kemerli alınlıkları bulunur. Üstteki pencereler ise sivri kemerli olup, alçı şebekelidirler.

Doğu cephenin kuzey köşesindeki basık kemerli bir kapı açıklığından dar bir son cemaat yerine, oradan da sivri kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla ibadet mekânına girilmektedir. Son cemaat yerinin kuzey-batı köşesine yakın bir yerinde minare kapısı yer almaktadır.

Dikdörtgen planlı ibadet mekânını, "kırlangıç kubbe" diye de tanımlanabilecek bir tavan örtmektedir. Başka bir deyişle, binanın doğu, batı ve güney duvarları ile kuzeydeki kadınlar mahfilinin girişinin üzerine gelecek şekilde ibadet mekânına çapraz yönde dört ana giriş atılmış; bunların da üzerine ortada kare tersim eden tavan girişleri oturtulmuştur. Gerek köşeler ve gerekse orta kısım çitalarla kasetleme tekniğinde yapılmış; tavanın ortasına da boyalı nakışlarla tezyin edilmiş ilgi çekici bir göbek yerleştirilmiştir.

İbadet mekânının güney duvarının ortasındaki mihrap, alçıdır (Levha No.74-Foto.No.145). Mihrabın sağında yer alan ahşap mimber, boyalı nakışlarıyla zarif bir örnektir.

Mekânın kuzeyinde, üç ahşap direğin taşıdığı kadınlar mahfili bulunur.

Süsleme

Güney duvarın ortasındaki yarım daire planlı alçı mihrabın, ilk binaya ait olduğu düşünülebilir. Mihrap kütesini, yanlardan ve üstten mukarnaslı bir bordür çevrelemektedir. Üstte, palmet motiflerinden oluşan bir akroter bulunur. Mukarnaslı bordürde, mukarnas yuvalarının arasına çiçek motiflerinden meydana gelen boyalı nakışlar yapılmıştır. Aynı şekilde, niş kısmı da, dıştan barok karakterli süslemeler (iki yana açılan perde gibi) ile tezyin edilmiştir. Bütün bu boyamaların 18 veya 19. yüzyılda yapıldıkları söylenebilir. Nitekim, mimber ve tavanda da gördüğümüz bu süslemeler, sözkonusu unsurların ilk

binaya ait olmadıklarına şüphe bırakmamaktadır.Dolayısıyla bu unsurların da 18 veya 19.yüzyıla ait oldukları düşünölmelidir.

Ahşap mimberin yan aynalıklarında,kapı ve kürsüsünde yer alan boyalı nakışlar,son derece zarif ve etkileyicidir (Levha No.75-Foto.No.146).Yan aynalıklar çıtalarla altıgen bölümlere ayrılmış;bunların içlerine çiçek motifleri işlenmiştir.Korkuluklara da şemseler içinde çeşitli çiçek tasvirleri yapılmıştır.Bu süsleme,kadınlar mahfilinin korkuluklarının altında ve ahşap direklerde de karşımıza çıktığı gibi,ahşap tavanda da yer almakta ve mekâna çarpıcı bir görünüm kazandırmaktadır.Tavan kirişleri ve göbeğinde de çiçek motiflerinden meydana gelen çok zengin bir süsleme mevcuttur.Çıtaların meydana getirdiği kasetlerin içinde ise,yazılara rastlıyoruz.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.213.
- (2) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.214.
- (3) Buradan da anlaşılıyor ki,caminin beden duvarları bir hayli elden geçmiş ve aslı halinde değişiklikler meydana gelmiştir.Bugün sadece kuzey cephenin kısmen orijinalitesini koruduğu söylenebilir.

MUSA FAKİH CAMİSİ (Zeynizade Camisi)

Katalog No.: 9

Levha No. : 75-77

Levha No.:52

Foto.No. : 147-150

Şekil No.:52

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Kendi adıyla anılan mahallede,Gümüşlüce yolu üzerinde-
rindedir.

Şehir Planındaki No. : 19

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânfsi : Tesbit edilemedi.

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : H.1110/M.1698-99 tarihli bir sicilde,caminin adına tesadüf edilmektedir (1).

Geçirdiği Onarım/lar : Bina,H.1161/M.1748 tarihinde Hacı Ali Efendi adlı bir hayırsever tarafından onarılmış;bu onarımda camiye bir de mimber konmuştur (2).Cami,son olarak 1962 yılında onarılmıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Cami olarak hizmet vermektedir.

Mimari Tanımı

Kareye yakın dikdörtgen planlı ve ahşap çatılı bir binadır (**Levha No.52-Şekil No.52**).Kaba yonu taşlarla inşâ edilmiştir.Son onarımlarda,kaba yonu taşlar,harcın dışta kabarık ve geniş kullanılmasıyla,derzlere nazaran gömülü kalmıştır (**Levha No.75-Foto.No.147**).

Binanın doğu ve batı duvarlarında,altta ve üstte üçer pencere bulunur. Alttaki üç pencere,dikdörtgen formdadır.Kesme taşlarla çerçevelenmiş demir parmaklıkları ve sivri kemer şeklinde,tuğladan sade birer alınlıkları vardır.

Üstteki pencereler ise, sivri kemerlidir. Kemer sırtını, tuğladan kaş kemer şeklinde ikinci bir kemer çevreler.

Güney cephede ise, sadece üst kısımda üç pencere yer alır (Levha No.76-Foto.No.148). Bu pencereler de sivri kemerlidir ve kemer sırtını kaş kemer şeklinde tuğladan ikinci bir kemer çevreler.

Binanın kuzey cephesinde, ahşaptan fevkânî bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Kuzey-batı köşede ise, ahşaptan tek şerefeli bir minare yükselir. Minare, yakın zamanlara aittir.

İbadet mekânına, mihrap aksındaki yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla girilmektedir.

İbadet mekânının üstü, düz bir ahşap tavanla örtülüdür. Tavan, yuvarlak kesitli çitalarla kasetleme tekniğinde inşâ edilmiş; ortasına da ilgi çekici boyalı nakışlı bir göbek yerleştirilmiştir.

Mekânın güney duvarının ortasındaki yarım daire planlı mihrap, alçıdandır. Mihrabın sağında ise, zarif bir ahşap mimber bulunur.

Kuzeydeki fevkânî kadınlar mahfili, mekânın ortasına kadar uzanmaktadır (Levha No.76-Foto.No.149). Söz konusu mahfil, ortada iki ahşap direk ve yanlarda da duvara gömülü bir kiriş üzerinde yükselen ve konsollara oturan ahşap bir konstrüksiyondur. Mahfile, kuzey cephedeki kapı açıklığının sağında bulunan ve duvar içerisine yerleştirilmiş bir merdivenle çıkılmaktadır.

Süsleme

Güney duvarında yer alan yarım daire planlı mihrap kütesini, en dışta, palmet ve çifte rumî motiflerinden meydana gelen iki sıra profilli silme, dikdörtgen bir çerçeve içerisine alır. İnce bir profilden sonra başlayan enli bordüre, sonsuz karakterde geometrik bir kompozisyon işlenmiştir (Levha No. 77-Foto.No.150).

Kompozisyonun ana elemanı, düşey eksen boyunca sıralanan sekiz kollu yıldızlar olup, bunlar, kollarının arasında bulunan beş köşeli yıldız ve sekizgenlerle birbirine ulanarak, bütün bordür yüzeyini dolaşmaktadır. Beş köşeli yıldız ve sekizgen bölümlerin içi, kabaralıdır. Bu enli bordürden sonra, ince bir profille, üzerine yine palmet ve çifte rumî motiflerinin işlendiği bir silme başlar.

Mihrap nişi, burmalı sütuncelerin üzerinde yükselen sivri bir kemerle örtülüdür. Kavsarası, iki sıra mukarnalıdır. Sivri kemerin kilit taşında,

dekoratif bir unsur dikkati çeker.

Köşeliklerde ise,sekiz dilimli çiçek motifi şeklinde birer kabara mevcuttur.

Mihrabın sağındaki ahşap mimber,boyalı nakışlarıyla dikkati çeker.Mimberin yan aynalıklarına son derece zarif bitkisel örnekler işlenmiştir.Kapı kanatları,çeşitli bitkisel motiflerle ajur tekniğinde yapılmış olup,bini ve pervazlarda sedef kakmalar bulunur.

İbadet mekânını örten ahşap tavan da ilgi çekicidir.Tavan,ortada kare şekilli bir bölüme ayrılmış;kareyi meydana getiren kirişlerin üzerine bitkisel motiflerden oluşan bir süsleme işlenmiştir.İç kısım,yuvarlak profilli çıtalarla bölümlendirilerek altıgen ve üçgen sahalar oluşturulmuş;karenin tam ortasına da tavan göbeği konmuştur.Sekizgen tavan göbeğinin içi de bitkisel örneklerle doldurulmuştur.

Tarihlendirilmesi

Binanın tarihini aydınlatacak yazılı kaynaklardan şu an için mahrum durumdayız.Buna karşılık,18.yüzyıla ait bir sicil kaydından,binanın mescit olarak inşâ edildiği;bilâhere mimber konulmak suretiyle camiye çevrildiği anlaşılmaktadır.Gerçi bu kayıt,ilk binanın inşâ tarihini aydınlatmaya yetmez; fakat,bu binanın bir "mescit" olduğu ve ihtimal Musa Fakih adında bir zât tarafından inşâ edildiğini düşünmemize imkân verir.

Kanımca,Musa Fakih'in inşâ ettirdiği bu bina,yine Kastamonu'daki Hasan Efendi Camisi'nin duvar işçiliği ile olan benzerliği dolayısıyla,16.yüzyıla ait olmalıdır.

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.214.
- (2) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.214.Bugünkü caminin,bu şeklini,sözkonusu onarımdan sonra aldığı düşünülebilir.Bu onarımın,caminin bünyesinde meydana getirdiği değişiklikleri tam anlamıyla ortaya koyacak verilerden şu an için mahrumuz.Mimberin bu onarımda camiye konulduğuna bakılırsa,mimberle aynı süsleme repertuvarına sahip olan tavanın da bu onarım sırasında yapıldığı muhakkaktır.Kanımca,ilk binaya ait yegâne değişmeyen unsur,mihrap olmalıdır.Hacı Ali Efendi'nin bu binaya mimber koydurması da,burada daha önce bir mescidin bulunduğu karene oluşturur.

ALACA MESCİT

Katalog No.: 10

Levha No. : 77

Foto. No. : 151

Levha No.: 53

Şekil No.: 53

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Alaca Mescit mahallesinin aynı adlı sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 20

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Tesbit edilemedi.

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : H.1101/M.1689-90 tarihli bir sicilde,mescidin adına tesadüf edilmektedir (1).

Geçirdiği Onarım/lar : Binanın pek çok kereler onarıldığı muhakkaktır. Bunlardan sadece 17.yüzyılda yapılan bir onarımdan haberdarız (2).

Onarım Kitâbesi/leri : Kuzey cephesindeki altı satırlık kitâbeden,mescidin 17.yüzyılda onarıldığı anlaşılmaktadır .

Bugünkü Durumu : Cami olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanımı

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve kubbeli bir binadır (Levha No.53-Şekil No.53).Kuzey-batı köşesinde yükselen tek şerefeli tuğla minaresi,yeni yapılmıştır.

Binanın dış yüzü tümüyle sıvanmıştır.Bu nedenle duvar örgüsü tesbit edilememektedir.Pencereler,güney ve doğu cephede üstüste iki kat halinde düzenlenmiştir.Alttaki iki pencere,dikdörtgen formda ve demir parmaklıklı,üstteki üçü ise ortadaki daha geniş olmak üzere sivri kemerli,dar ve uzundur.

Beden duvarları,bir sıra tuğla kirpi saçak ile bunun üzerindeki tuğla

künklerden oluşan bir saçakla çepeçevre kuşatılmaktadır.

Harimi örten kubbe,dıştan,moloz taşlarla inşâ edilmiş sekizgen bir kasnak içine alınmıştır.Kasnak,üstte,bir sıra tuğla künk ve bir sıra tuğla kirpi saçak kornişini ile nihayetlenmektedir.Kasnak ve beden duvarları arasında kalan kısımlar ile kubbe,üstten kiremitlerle kaplanmıştır(Levha No.77-Foto.No.151).

Binanın kuzeyindeki üç bölmeli son cemaat yeri,içteki iki ayakla harime dahil edilmiş;üzerine de bir mahfil yapılmıştır.Son cemaat yerinin ön cephesinde,kubbe aksında bir kapı,kapının yanında ise birer pencere bulunur.Bu mahal,sivri kemerle üç bölüme ayrılmış;bunların üzeri de sivri tonozlarla örtülmüştür.Son cemaat yerinin kuzey-batı köşesinde minare kapısı yer alır.

Son cemaat yerinden girilen harim kısmı,kare planlı olup,pendantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür.Güney duvarının ortasında alçıdan yarım daire planlı basit bir mihrap ile,sağında basit bir ahşap mimber bulunur.

Süsleme

Binada süslemeye rastlanmaz.

Tarihlendirilmesi

Binanın inşâ tarihini aydınlatacak belgelerden şu an için mahrumuz.H.1101/M.1689-90 tarihli bir sicilde "Alacamescit mahallesi'nde kâin bir mescit"ten bahsedilmesi,binanın bu tarihte mevcut olduğunu gösterir.Fakat bu tarih,bina için ancak "terminus post quem" olarak kabul edilebilir.Bu durumda,binanın inşâ tarihini en geç 17.yüzyıla verebiliriz.

NOTLAR

- (1) K.M.Ş.S.,Defter No.411/I,Sıra No.25.
- (2) Kitâbe için bkz:GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.214.

KUBBELİ MESCİT

Katalog No.: 11

Levha No. : 78

Levha no.:54

Foto. No. : 152

Şekil No.:54

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : İbni Neccar mahallesindedir.

Şehir Planındaki No. : 21

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Tesbit edilemedi.

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : H.1084/M.1673-74 tarihli bir sicilde,"Kubbeli Mescit mahallesi" ibaresine tesadüf edilmektedir (1).

Geçirdiği Onarım/lar : Gököğlü,kubbenin iç tarafında boya ile biri H.1116/M.1704-5,diğeri de 1913 olarak yazılmış iki onarım tarihinin bulunduğunu söyler (2).Yaptığımız inceleme sırasında,bu tarihlere tesadüf edilememiştir.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Yakın zamanlara kadar üzeri ahşap bir çatı ile örtülü durumdaki bina,çatı kaldırıldıktan sonra onarılmıştır (3).Bugün metrük bir haldedir.

Mimari Tanımı

Kare planlı ve tek kubbeli kübik bir binadır (Levha No.78-Foto.No.152; Levha No.54-Şekil No.54).

İbadet mekânını örten kubbe,yüksekçe bir sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır.Tuğla kubbe,vaktiyle kiremitle kaplı iken,son onarımlar sırasında kiremitler kaldırılarak,kurşun kaplanmış;kasnağın dış yüzü de sıvanmıştır. Kasnak ile kübik ibadet mekânı ünitesi arasında kalan köşeler,piramidal köşe

dolguları ile kapatılmıştır.

Binanın güney duvarında,mihrabın iki yanına gelecek şekilde,dikdörtgen formlu birer pencere bulunur.Ayrıca kasnağın,kubbe akslarına isabet eden kenarlarında da üç dilimli kemerle örtülü ve nisbeten dar birer pencere bulunmaktadır.

Binaya,batı cephesindeki basık kemerli bir kapı açıklığı ile girilir.

İbadet mekânını örten kubbeye geçiş,mukarnaslı tromplarla sağlanmıştır.

Güney duvarının ortasında,yarım daire planlı ve alçıdan basit bir mihrap bulunur.

Süsleme

Binada süslemeye rastlanmaz.

Tarihlendirilmesi

Binanın inşâ kitâbesi bulunmadığı gibi,inşâ tarihini aydınlatacak belgelerden de şu an için mahrum durumdayız.

Gökoğlu,"mimari tekniğine göre" binanın 16.yüzyıla ait olduğunu söyler (4).Bu tarih,şüpheli olduğu gibi,duvarlar sıvandığı için malzeme konusunda tutarlı bir tesbit yapabilme imkânı da kalmamıştır.Aynı şekilde,17.yüzyıla ait bir sicilde binanın adına rastlamamız da,inşâ tarihini aydınlatamıyor. Buna karşılık,meselâ İsmail Bey Külleyesi'ndeki cami ve türbeyi hatırlatacak şekilde,burada da karşımıza çıkan yüksek kasnak,kasnağı açılan pencere-lerin biçimi ve mukarnaslı tromp gibi akraba unsurlar,binanın 15.yüzyılda inşâ edilmiş olduğunu düşündürür.

NOTLAR

(1) K.M.Ş.S.,Defter No.412,Sıra No.58.

(2) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.215.

(3) 1985 yılında Kastamonu'ya yaptığımız bir seyahatte,bu çatının mevcut olduğunu gördüğümüz gibi,binanın güney cephesinin önünde de bir çeşmenin bulunduğunu görmüştük.Bu çeşme,bugün yoktur.

(4) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.215.

TOPÇUOĞLU CAMİSİ

Katalog No.: 12

Levha No. : 78-81

Levha No.: 55

Foto. No. : 153-158

Şekil No.: 55

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Kendi adıyla anılan mahalle ve sokaktadır.

Şehir Planındaki No. : 22

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Tesbit edilemedi.

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Yoktur.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Kastamonu Müzesi'ndeki bazı şer'iyeye sicilleri ile Tapu ve kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki Kuyud-u Kadime Arşivi'nde bulduğumuz bir vakfiyede, caminin tarihlendirilmesine yardımcı olacak bazı bilgiler mevcuttur (1).

Geçirdiği Onarım/lar : H.1242/M.1845-46 yılında bir onarım görmüştür (2).

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Bir hayli bakımlıdır ve cami olarak hizmet vermektedir.

Mimari Tanımı

Cami, kare planlı, üzeri tek kubbe ile örtülü kübik ibadet mekânı ile kuzey cephesindeki üç kubbeli son cemaat yeri ve kuzey-batı köşede yükselen tek şerefeli minarenden müteşekkildir (Levha No.78-Foto.No.153; Levha No.55-Şekil No.55).

Bina kaba yonu taşlarla inşâ edilmiştir.

Harimi örten kubbe, sekizgen bir kasnağın içine alınıp, dışarıdan kurşunla kaplanmış; köşelerde kalan kısımlar da içerden tromplar, dışardan da kurşun

kaplı çatılarla örtülmüştür.

Harim duvarlarını profilli bir saçak kornişli dolaşmaktadır.Aynı şekilde sekizgen kasnak da,profilli bir saçak kornişli ile nihayetlenmektedir.

Harimin doğu ve güney duvarlarında beşer,batı cephesinde ise üç pencere vardır.Doğu ve güney duvarlarındaki pencerelerden dördü altlı üstlü,bir tanesi de bunların ortasında ve saçağa yakın bir seviyede olmak üzere yerleştirilmiştir (Levha No.79-Foto.No.154-155).Altılı üstlü yerleştirilen pencerelerden alttaki,demir parmaklıklı ve kesme taşlarla çerçeve içine alınmış dikdörtgen formlu açıklıklar şeklinde olup,lentolarının üzerinde sivri kemerli ve alçı şebekeli birer pencere daha yerleştirilmiştir.Bu pencerelerin kemerleri ise tuğladan örülmüştür.Bunların ortasında ve saçağa yakın seviyede bulunan pencereler,diğerlerine göre daha küçük tutulmuş olup,basık kemerli ve yine alçı şebekelidirler.Bunların da kemerleri tuğladan örülmüştür.

Harimin batı duvarında,hal-i hazırda üç pencere vardır (Levha No.80-Foto.No.156).Pencerelerin düzeni,vaktiyle bu cephede de,diğer cephelerde olduğu gibi,beş pencerenin bulunduğu işaret etmektedir.Nitekim zemine yakın pencerelerin altında,duvarda,alt sıradaki pencerelerin izleri hâlâ görülebilmektedir.Batı duvarının önünden geçen sokak zemininin yükselmesi sonucu,bu cephenin alt hizasındaki pencereler kapatılarak iptal edilmiş (Levha No.80-Foto.No.157);dolayısıyla batı cephe de sokak kotunun altında kalmıştır.

Kuzeyde yer alan son cemaat yeri revakında,ön cepheye üç sivri kemer gözü açılmaktadır (Levha No.81-Foto.No.158).Yan cepheleri sağır tutulmuştur.Üç kubbe ile örtülü son cemaat yerinin,binaya sonradan eklendiği muhakkaktır.Nitekim son cemaat yerinin yan duvarının cami ile bittiği kuzey-doğu köşedeki dilatasyon ve kuzey-batıda,revak ile minare kaidelinin bitişme tarzındaki anomal,bu mahallin eklenti olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

Harimin kuzey-batı köşesinde yükselen minare,kare kaideli ve silindirik gövdeli olup,tek şerefelidir.Minarenin,kaideden sonraki bölümünün orijinal olmadığı anlaşılıyor.

Caminin harimine,kuzey duvarının ortasındaki basık kemerli bir kapı açıklığından girilmektedir.Tek kubbe ile örtülü kübik ibadet mekânının dört köşesindeki geçiş unsurları tromptur.

Harimin kuzey kenarında, fevkânî kadınlar mahfili bulunur. Ahşap mahfilin üst katına, kuzey-doğudaki tek kollu bir merdivenle çıkılmaktadır.

Kible duvarının ortasına yerleştirilmiş alçı mihrap, son derece sadedir. Mihrabın sağındaki ahşap mimber ise, Kastamonulu ahşap ustası Mehmet Ali Özeflanili tarafından yapılmıştır.

Süsleme

Harim kısmında, kubbe eteği ile kubbe göbeğinde yer alan yağlıboya süslemeler, son onarımda yapılmıştır.

Tarihlendirilmesi

A. Gökoğlu, binanın inşâ kitâbesinin bulunmamasına karşılık, "mimarî yapısına göre duvarlar, kubbe ve minarenin kaidesi on beşinci yüz yıl, mahfel, mihrab ve pencere tamirleri on dokuzuncu yüz yıl eseridir" der (3). Binanın 15. yüzyılda inşâ edildiğini ileri sürmek, -herhangi bir kanıt olmadığına göre- bir varsayımdan öteye gidemez.

Kastamonu Müzesi'ndeki şer'iyeye sicillerinde, görebildiğimiz kadarıyla, cami ile ilgili bir kayıt yoktur. Yalnız H.1101/M.1689-90 (4) ve H.1115/M.1703-4 tarihli (5) iki belgede "Topçuoğlu mahallesinde bir yanı kale duvarına muttasıl evlerin satışı"ndan bahsedilmesi, binanın 17.yüzyıl sonlarında mevcut olduğuna işaret eder. Gerçekte, sözkonusu mahallenin, adını burada mevcut camiden aldığı muhakkaktır.

Tapu ve Kadastro Genel müdürlüğü'ndeki Kuyud-u Kadime Arşivi'nde bulunan vakıf defterindeki bir belge, caminin 17.yüzyılın ortalarında da mevcut olduğunu göstermektedir. Vakıf defterinin arasına ilave edilen bu belge, H.1064/M.1653-54 tarihinde tanzim edilen "Kastamonu Sancağından Hacı Ahmed'in Vakfiyesi"dir (6). Vakfiyede, "Kanara mahallesi sakinlerinden... Hacı Ahmed bin İlyas"ın mülklerinden bahsedilirken, "...medine-i mezkûrede Topcu Oğlu Camii Şerifi önünde kabrim dahi ol mekânda olmak üzere bina ettiğim fevkânî suffada..." denilmesi, caminin 17.yüzyılın ortalarında mevcut olduğu anlamına gelir ki, bu husus, vakfiyenin tanzim edildiği 1653-54 tarihini, aynı zamanda caminin inşa tarihi için "terminus post quem" olarak kabul etmemizi de mümkün kılar. Bu durumda, caminin 16.yüzyılın sonu-17.yüzyılın ilk yarısı içinde inşâ edilmiş olması muhtemeldir.

NOTLAR

- (1) Sözkonusu kayıtlar, binanın "Tarihlendirilmesi" bölümünde ele alınacaktır.
- (2) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.215.
- (3) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.215.
- (4) K.M.Ş.S., Defter No.411/I, Sıra No.48.
- (5) K.M.Ş.S., Defter No.425, Sıra No.31.
- (6) T.K.G.M.K.K.A, 554 Sayılı vakıf Defteri, sayfa numarası yoktur.

REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ MEDRESESİ
(Münire Medresesi, Bayraklı Medrese)

Katalog No.: 13

Levha No. : 81-84

Levha No.: 56

Foto. No. : 159-164

Şekil No.: 56

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Nasrullah meydanında, Nasrullah Camisi'nin güneyindedir.

Şehir Planındaki No. : 23

BİNA

- İnşâ Kitâbesi** : Medresenin doğu kanadının kuzey ucunda yer alan mekânın cephesindedir. Kitâbeden, medresenin H.1159/M.1746 yılında Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi tarafından inşâ ettirildiği yazılıdır (1).
- Bânîsi** : Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi'dir (2).
- Yapan** : Tesbit edilemedi.
- Vakfiyesi** : Tesbit edilemedi.
- Diğer Kaynak ve Belgeler** : V.G.M. Arşivi'ndeki 2401 no.lu defterin 333.sayfasında kayıtlı "**Kastamonuda Mehmetoğlu Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi**" vakfına ait H.1161/M.1748 tarihli vakfiye suretinde "...**Kastamonuda Nasrullah-ilkadı camii demekle maruf mabedi celinin canibi kıblisinde liveçhillahil gaffar bundan akdem bina ve imaret eylediğim medresenin...**" şeklinde bir ibareye tesadüf edilmektedir (3).
- Geçirdiği Onarım/lar** : Bina H.1224/M.1810, H.1230/M.1814-15, H.1259/M.1843 ve H.1279/M.1862-63 yıllarında onarılmış (4); son olarak 1984'de yeniden onarılarak "**Vakıflar Öğrenci Yurdu**" haline getirilmiştir.
- Onarım Kitâbesi/leri** : Yoktur.
- Bugünkü Durumu** : Bugün öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanımı

Nasrullah Camisi'nin güneyinde, oldukça geniş bir saha üzerine inşa edilen bina, "U" şeklinde bir plana sahiptir (Levha No.56-Şekil No.56). Batı cephesi, dükkânlarla kapatılmış durumdadır. Güney duvarında kesme taş kullanılmış; taşların arasına da yatay vaziyette bir veya birkaç sıra tuğla yerleştirilmiştir (Levha No.81-Foto.No.159). Doğu cephede kaba yonu taş kullanılmıştır. Beden duvarlarının üstünde tuğladan iki sıra kirpi saçak bulunur. Odalar, dıştan kurşun kaplı tek eğimli bir çatı ile örtülüdür. Çatıda, her odanın birer tuğla bacası yükselmektedir (Levha No.82-Foto.No.160).

Binaya, kuzey-doğudan girilebildiği gibi, caminin güney-batı köşesinde, cami ile medrese arasında bulunan küçük bir kapıdan da girilebilmektedir. İçeride, bir avlu etrafında sıralanan yirmibir oda bulunur. Bu odaların önünde yer alan bir revak kuruluşu, binayı çepeçevre dolaşır.

Revakın gerisinde sıralanan odalar, beşik tonozla örtülüdürler. Revaka bakan yüzlerinde yuvarlak kemerli kapıları ve dikdörtgen formda pencereleri, içeride ise ocak ve dolap nişleri bulunur.

Odaların önündeki revak, beşik tonozla örtülü bir kuruluş olup, istisna olarak güney-doğu ve güney-batı köşesinde birer kubbe yer alır (Levha No.82-Foto.No.161). Revakta, ön cepheye onyediyi kemer gözü açılmaktadır. Kemerler yuvarlak olup, tuğladan örülmüşlerdir (Levha No.83-Foto.No.162). Taş sütunlara otururlar. Revakın cephesi, kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmek suretiyle mütemâdi bir duvar halinde çatı hizasına kadar yükseltilmiş; kemerlerin üstüne de iki katlı pencereler açılmıştır. Alttaki pencereler, kesme taşlarla çerçevesiz ve basık kemerli açıklıklar şeklinde olup, demir parmaklıklıdır. Üstteki pencereler ise, sivri kemerli küçük açıklıklar şeklindedir. Kemer alınlıkları, tuğladandır. Revak cephesinin üstünde, tuğladan iki sıra kirpi saçak bulunur. Son restorasyondan önce çekilen fotoğraflarda, burada, vaktiyle Bağdadî kemerlerle bölüntülü bir revakın bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır (5). Söz konusu revak kaldırılmış ve yerine bugünkü revak yapılmıştır. Bu husus, medresenin güney cephesinin de tamamıyla elden geçirildiğini gösterir (6).

Vaktiyle avluda bulunduğu söylenen ahşap dersane de, yakın zamanlarda yıkılarak ortadan kalkmıştır (7). Bugün avlunun kuzey-doğu köşesinde duran beşgen planlı bina ise, medresenin bânîsi tarafından yaptırılan kütüphanedir.

Medreseye kuzey-doğu köşesinden bitişen bina ise, H.1217/M.1802-3 yılın-

da Çorukzade Ahmed Efendi tarafından yaptırılan sıbyan mektebi ve kütüphanedir (Levha No.83-Foto.No.163;Levha No.84-Foto.No.164) (8).Sözkonusu binaların,vaktiyle medresenin doğusunda bulunan ve Numan Efendi adında bir zât tarafından 18.yüzyılın ortalarında inşâ ettirilmiş;fakat şimdi tamamiyle ortadan kalkmış bulunan "Numaniye Medresesi"nin müstemilâtından olduğu bilinmektedir (9).

Süsleme

Medresede,hal-i hazırda bir süslemeye tesadüf edilememektedir.Yalnız, son restorasyondan önce çekilen fotoğraflarda,medresenin güney-batı köşesindeki odanın dış yüzünde,sıva üstüne yapılmış bir cami tasvirinin varlığı da açıkça görülmektedir (10).Caminin üçer şerefeli altı minaresi bulunmaktadır.Minareler adeta "boynuz" şeklinde ikiz minare olarak tasvir edilmiştir.Hatırlanacağı üzere,bu tasvirin bir benzerine,İsmail Bey Külliyesi'nde imaretin son cemaat yerinde,harim duvarının kuzey cephesinde de tesadüf edilmekte idi.Her iki tasvirin de aynı ustanın elinden çıktığı muhakkaktır.Bu defa,camideki gibi füzüle değil,kalemişi tekniğinde renklendirilmiş bu tasvirin de,19.yüzyıldaki onarımlar sırasında yapıldığı düşünülebilir.Ustasını tesbit edemediğimiz bu ilgi çekici tasvir,maalesef son restorasyonda ya ortadan kaldırılmış ya da sıva altında bırakılmıştır.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:MEHMED BEHCET.,Kastamonu Asâr-ı Kadimesi,İstanbul.1341 (1922-23),s.106'da,kitâbede ebcedle düşülen tarihi yanlışlıkla H.1250/M.1834-35 şeklinde okumuştur.Ayrıca bkz:GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu. 1952,s.344.
- (2) Medresenin bânîsi olan bu zât,bilindiği üzere Nasrullah Camisi'ni de onartmış idi.Nitekim,caminin onarım kitâbesinde,kendisinin camiye onartmakla kalmayıp,"bir kütüphane ve bir medrese" de inşâ ettirdiği açıkça belirtilmektedir.
- (3) Bkz:V.G.M.Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Arşivi'ndeki 37.01-18 no.lu dosya.
- (4) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.344.

- (5) Bkz:dpnt.3'deki bilgi.
- (6) Bununla birlikte,Nasrullah Camisi'nin güney kanadında,Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi tarafından ilave edildiğini düşündüğümüz bölümün de,aynı malzeme ve teknik ile inşâ edildiğini gözden uzak tutmamak gerekiyor.
- (7) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.344.
- (8) MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.105.
- (9) MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.105.
- (10)Bkz:dpnt.3.

KARANLIK EVLİYA TÜRBESİ

Katalog No.: 14

Levha No. : 84-85

Levha No.: 57

Foto. No. : 165-167

Şekil No.: 57

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : İbni Neccar mahallesi,Maymun Çeşme sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 24

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Tesbit edilemedi.

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : V.G.M.tarafından 1966 yılında onarılan türbe,sonra-
dan aynı kurum tarafından 1975-1977 yılları arasın-
da,1979'da ve 1981'de olmak üzere çeşitli kereler
onarılmış;bu sırada merdiven basamakları ile taş
kaplamaları yenilenmiştir.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Etrafı evlerle kuşatılan yapıyı bulmak oldukça zor-
dur.Bugün oldukça bakımsız ve sahihsiz bir halde-
dir.

Mimari Tanımı

Türbe,tamamiyle düzgün kesme taştan inşâ edilmiş olup,kare planlı bir oturtmalık üzerinde yükselen sekizgen prizmal gövdeli ve içten çift cidarlı tuğla bir kubbe,dıştan da taştan sekizgen piramidal külahla örtülü iki katlı bir binadır (Levha no.84-Foto.No.165;Levha No.57-Şekil No.57).

Aynı zamanda oturtmalık vazifesi de gören kriptasına,doğu cephede yer alan iki kollu merdivenin sahanlığı altındaki yuvarlak kemerli bir kapı ile girilmektedir (Levha no.85-Foto.no.166).Kripta,sekizgen planlıdır ve tuğla-
dan basık bir kubbe ile örtülüdür.Duvarlarda ise,kubbe eteğine kadar düzgün

kesme taş kullanılmıştır.Güney kenarının doğu köşesine yakın bir yerinde,kubbe eteğinde açılmış sivri kemerli küçük bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Üst kata,iki kollu ve beşer basamaklı bir merdivenle çıkılarak,doğu kenarındaki,sivri kemerli bir niş içerisine alınmış basık kemerli bir kapı ile girilmektedir.Nişin cephesi,üzere işlenmeden yalın bırakılmış enli bir silme ve buna bitişik pahlı ikinci bir silme ile yanlardan ve üstten çerçeve içine alınmıştır.Nişin iç köşelerinde,yarım daire planlı birer sütunce bulunmaktadır.

Basık kemerli kapı ile girilen üst kat,sekizgen planlı olup,2.95 m. çapında tuğla bir kubbe ile örtülüdür.Duvarlarda ise,kubbe eteğine kadar düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Kubbenin merkezinde,süs unsuru olarak kullanılmış düz türkuvaz sırlı bir seramik tabak mevcuttur.

Türbenin oturtmalığına kuzey taraftan bitleştirilmiş mescit ise,yakın zamanlarda inşâ edilmiştir (Levha no.85-Foto.No.167).

Süsleme

Türbede,süs unsuru olarak sadece üst katın kubbe merkezindeki seramik tabak dikkati çeker.Sözkonusu tabak,düz türkuvaz sırlıdır.

Tarihlendirilmesi

Binanın tarihini aydınlatacak herhangi bir kitâbe veya belgeden şu an için mahrum bulunduğumuz gibi,binanın neden bu adla anıldığını tesbit etmek de mümkün görünmemektedir.Gökoğlu'nun "...bu türbe muhakkak Çobanlar devri hükümdarlarından birine aittir.Belki de Hüsameddin Çoban burada yatmaktadır."(1) şeklindeki yorumu,kesinlikle isbata muhtaçtır.Bu durumda,gerek kubbe merkezindeki sırlı tabak ve gerekse binanın plan tipini dikkate alarak,şunları söylemek mümkündür:

Kubbe merkezindeki seramik tabak,Anadolu Türk Mimarisi'nde sıkça karşımıza çıkan bir geleneğin uzantısı olarak yorumlanabilir.Buna göre,sözkonusu tabağı,Aksaray-Kızıl Minare'nin (1221) şerefe kısmının altında,Akşehir-Ferruhşah Mescidi (1224) cephesinde,Akşehir-Küçük Ayasofya Mescidi (1235) kubbe kasnağında,Antalya-Yivli Minare'nin (1219-1236) minare gövdesinde,Bayburt Kalesi'nde ve Sivas Ulu Camisi'nin minaresinde (13.yüzyıl) kullanılan örnek-

lere dayanarak 13.yüzyıla tarihlendirmek mümkündür (2).

Diğer taraftan, plan bakımından bir karşılaştırma yapılırsa, kübik bir oturtmalık üzerinde sekizgen bir gövdeye sahip olan Kayseri-Çifte Kümbet (1247), Ilgın-Şeyh Bedreddin Türbesi (1286), Konya, Ulaş Baba Türbesi (13.yüzyılın sonu) ve Konya-Ateş Bâz-ı Veli Türbesi (1285) gibi örneklerle olan benzerliği dikkat çekicidir (3).

Bu itibarla, Karanlık Evliya Türbesi'nin de 13.yüzyıla ait olduğu düşünülmelidir.

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.266.
- (2) DEMİRİZ, Y., "Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar", S.T.Y., V, (1972-1973), İ.Ü.Ed.Fak.Sanat tarihi Enstitüsü, İstanbul.1973, s.,176-180.
- (3) ÖNKAL, H., Anadolu Selçuklu Türbeleri, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.1977, s.206.

İSA DEDE TÜRBESİ (Atabey Türbesi)

Katalog No.: 15

Levha No. : 86-87

Levha No.: 58

Foto. No. : 168-171

Şekil No.: 58

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Atabeygazi mahallesi, Kefeli sokakta bulunan türbe, Atabey Camisi'nin kuzeyinde ve caminin yol aşırı karşısındadır.

Şehir Planındaki No. : 25

BİNA

- İnşâ Kitâbesi : Yoktur. Yalnız, eyvan kemerinin sağ ve solundaki kitâbe parçaları, bazı araştırmacılar tarafından binanın inşâ kitâbesi olarak kabul edilmiştir (1). Söz konusu parçalar ile ilgili görüşlerimizi, binanın "Tarihlendirilmesi" bölümünde ortaya koyacağız.
- Bânîsi : Tesbit edilemedi.
- Yapan : Tesbit edilemedi.
- Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.
- Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.
- Geçirdiği Onarım/lar : Tesbit edilemedi.
- Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.
- Bugünkü Durumu : Bina, oldukça iyi korunabilmiş durumdadır. Yalnız, doğu cephesine sonradan bitiştirilmiş bir baraka, cephe görüntüsünü bozmaktadır. Ayrıca batı ve kuzey cephe duvarları da, yarıya yakın bir seviyeye kadar toprak altındadır. Burada küçük bir hazire de bulunmaktadır.

Mimari Tanımı

Bina, kuzey-güney doğrultusunda uzanan kare planlı bir "eyvan türbe" olarak inşâ edilmiştir (Levha No.86-Foto.No.168; Levha No.58-Şekil No.58).

Eyvan kemerinin açıldığı güney cephede malzeme tümüyle kesme taş olup,

diğer cephelerde moloz taş duvar örgüsü kullanılmıştır.

Binanın cephesi, hal-i hazırda güney-doğu ve güney-batı köşelerinde yer alan ve yanlara doğru bir çıkıntı teşkil eden payandalar (Levha No.86-Foto. No.169) tarafından sınırlandırılan bir eyvan kemeri ile güney yönüne açılmaktadır. Eyvan kemerinin, üzenği seviyesinin üstünde kalan kısmı, onarılarak tamamlanmış gibi, ihtimal aynı zamanda eyvan kemerinin içi de doldurulup kapatılarak buraya bir kapı ve iki pencere açılmıştır.

Binanın, vaktiyle bir subasmana oturduğu, güney cephede kalan izlerden açıkça anlaşılmaktadır. Ne var ki, zamanla topoğrafyayı da değiştiren bugünkü zemin dolayısıyla, subasmanın yüksekliğini tesbit etmenin imkânı ortadan kalmıştır.

Güney cephenin, yanlardan, köşelere yerleştirilmiş birer payanda ile sınırlandırıldığına işaret edilmişti (Levha No.87-Foto.No.170). Bundan sonra cephe yüzeyi, üzeri işlenmeden yalın olarak bırakılmış içbükey ve düz profilli iki enli silme vasıtasıyla kademe yaparak içe doğru kapanmakta; bugün sadece sağ taraftaki görülebilen yarım daire planlı sütuncelerin üzerinde yükselen bir kemer ile cephe taksimatı nihayetlenmektedir. Eyvan kemerini yanlardan çeviren silmelerin, subasmanın üzerinde alt kenar boyunca da devam ettiği mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır.

Binanın içi, sivri tonozla örtülüdür. Döşemesi ahşaptır. İçeride üç tane ahşap sanduka bulunmasına karşılık, bunların kimlere ait olduğu belli değildir.

Mekânın doğu cephesinde sivri kemerli bir pencere bulunur.

Binanın güney cephesinin batı ucuna yerleştirilmiş olan çeşme, geç devre aittir.

Süsleme

Binada, hal-i hazırda herhangi bir süslemeye rastlanmaz.

Restitüsyonu

Güney cephesi hariç tutulursa, binanın bugünkü durumunun ilk şeklini koruduğu söylenebilir.

Güney cephedeki mevcut durum gösteriyor ki, bu cephe ile çok oynanmış ve dolayısıyla ilk şeklini de büyük ölçüde kaybetmiştir. Nitekim, cephenin alt kenarı boyunca subasman üzerinde uzanan ve bir nev'i "etek silmesi" oluş-

turan profilli kısımlar, bu müdahaleler ile neredeyse ortadan kalkmış; bu arada muhtemelen büyük ölçüde tahrip olan eyvan kemerinde yapılan onarımlar, sadece kemerin tahribata uğrayan kısmına inhisar ettiği için, cephenin monümental karakteri de yok olmuştur. Gerçekte, profilli silmelerin, payandalarla birlikte yükselerek, köşelerde 90° dönüp mütemâdi bir saçak silmesi halinde eyvan kemerini ve dolayısıyla cepheyi üstten de sınırlandırması beklenirdi. Böylelikle, vaktiyle eyvan kemerini çerçeve içine alan bu silmelerin, cephenin plastisitesini arttırdığını; bütün cephenin de adeta kalkan duvarı halinde yükselen monümental bir kompozisyona sahip olduğunu söylememek için hiçbir sebep yoktur. Bugün, cephe duvarını üstten sınırlandıran beton harpuştanın altındaki izler, cephe yüksekliğindeki anomalî, burada yapılan onarımlarla meydana geldiğine şüphe bırakmamaktadır.

Binanın bir subasman üzerinde tek kat halinde yükseldiğine, bu kısmın da zemin yükseltildiği için tam anlamıyla aydınlatılamadığına yukarıda işaret edilmişti. Bu durumda, tek katlı olarak günümüze ulaşabilmiş olan türbenin, bir alt katı ihtiva edip etmediği, arkeolojik bir kazı yapılmadan anlaşılamayacaktır.

Tarihlendirilmesi

Binanın güney cephesinde, eyvan kemerinin köşeliklerinde yer alan kırık ve bir hayli tahrip olmuş iki kitâbe parçası, bazı araştırmacılar tarafından inşâ kitâbesi olarak yorumlanmış; bunlardan sol taraftaki parçanın üzerinde yazılı ve epeyce bozulmuş "isna...semanemiye" ibarelerinden de binanın hicrî 800'lü tarihlerde inşâ edildiği, dolayısıyla 15. yüzyıla ait olduğu sonucu çıkarılmıştır (2).

Gerçekten de, eyvan kemerinin solundaki kitâbe parçası üzerinde "isna...semanemiye"; sağ tarafta birinci satırda "Amere bi-bina-i haz'el..." ikinci satırda da yalnızca "Ahmed..." ibarelerine rastlamaktayız (Levha No. 87-Foto. No. 171). Geri kalan kısımları kırıldığı ve tahrip olduğu için okunamayan bu parçaların binadaki yerleri, bunların, düşüp kırıldıklarını ve sonradan onarılan cephe üzerinde yeniden, fakat bu kez gelişigüzel kullanıldıklarını düşündürebilir; ne var ki bu husus, sözkonusu parçaların türbeye ait olduklarını kanıtlamaya yetmediği gibi, bunlardan birinin üzerinde yazılı olan tarihi de, türbenin inşâ tarihi olarak kabul etmemizi gerektirmez. Bu konuda epey bilgi verecek olan sağ taraftaki kitâbe parçasından, ne yazık ki, inşâ

edilen yapının türünü bulabilmek ümidi de kalmamıştır. Fakat her hal-ü kârda, gerek iki kitâbe parçasında kullanılan yazı tarzının farklılıklar arzemesi ve gerekse kitâbe parçalarının yer aldığı cephe yüzeyindeki onarımlar dolayısıyla, bu parçaların belki de bu çevredeki iki ayrı binaya ait olduklarını ve düşüp parçalandıkları için, cephenin onarımı sırasında kullanılan diğer taşlarla birlikte ön yüzleri görünecek şekilde buraya konulduklarını kabul etmememiz için hiçbir sebep yoktur.

Yakın zamanlara kadar yayınlara "Atabey Türbesi" şeklinde geçen binanın, bugün "İsa Dede Türbesi" diye anılıyor olması, gerçekte türbenin bânîsini açıklayan tarihî bir kayda dayandığı için değil; kanımca sol taraftaki kitâbe parçasında yazılı "isna...semanemiye" ibarelerinin "galat-ı meşhur" halinde terkip edilerek halk nezdinde "İsa Dede" şeklinde benimsenmesinden dolayı olsa gerektir.

Türbenin içinde yer alan ve Gökoğlu'nun "...Bunlardan birisi açılmış, içinden Candaroğulları tipinde bir lahid çıkmıştır. Bunun şahidelerinde olan yazılar hiç okunamayacak hale gelmiştir. Bunun için içinde yatanların kim olduğu bilinmemektedir. Muhakkak Candaroğulları sülâlesinden bazı önemli şahsiyetlere aittir." diye bahsettiği (3) sandukalar da, binanın tarihlendirilmesine bir açıklık getirmemektedir.

Son yıllarda yayınlanan bir makale ile, Kastamonu Evliyası'ndan bazısı hakkında bilgiler ihtiva eden ve "Kırkanbar" türünde ele alınan bir yazma eserden, "Atabey Câmî-i Şerîfi Karşısında Kemer Altında Medfûn Olan Zât Hakkında İrâd Buyurulmuştur" başlığı altında, bu zâta "Maden Dede" denildiğini; isminin ebu Salih el-müncî olduğunu, kendisinin hicrî 650 tarihinde Atabey Gazi ile birlikte Kastamonu beldesini fethettiklerini öğrenmekteyiz (4). Bu bilgiler, her ne kadar, türbede yatan şahsı ve belki de türbenin bânîsini, hattâ hicrî 650 tarihini de türbeninin inşâ tarihi için "terminus ante quem" olarak kabul edebileceğimizi düşündürüyorsa da, çok geç bir tarihte kaleme alındıklarından, oldukça ihtiyatlı kullanılmak durumundadır. Nitekim, yazmanın bir yerinde, "Birgün Yusuf el-Hemedanî hazretleri Abdülkadir Geylanî hazretlerine, 'ebu Salih el-Müncî'nin yüzüne her kim bakarsa Allah onu ebedî saâdete kavuşturur.' buyurdularında, Geylanî hazretleri, bu zâtın yüzünü görmek için altı aylık yerden kalkarak buldukları yere kadar gitmişlerdir. Geylanî hazretleri ile muasır idiler..." diye verilen bilgilere bakılırsa, ortada kronolojik bir yanlışın varlığı hemen belli olmaktadır. Çünkü ebu Salih el-Müncî'nin

bir yandan Yusuf el-Hemedanî (ölümü 1140) ve Abdülkadir Geylanî (H.470-561/M.1077-1166) ile (5) çağdaş olup,diğer yandan da H.650/M.1252-53'de Atabey Gazi ile birlikte Kastamonu'nun fethinde bulunması imkânsızdır.

Bu durumda,türbenin Anadolu'daki diğer benzerleri ile mukayese edilmesi gerekiyor.Binanın kare planlı olması,tarihlendirme için büyük bir hareket noktası sağlamamaktadır.Bu tipe dahil olan türbelerde,yan ve arka cephelerde duvar ortasına konulan ve genellikle üçgen kesitli olan payandalar bulunmaktadır.Ele aldığımız binada ise,sadece güney cephenin köşelerinde birer payanda rastlıyoruz (6).

Eyvan kemerinin bütünüyle dışa açıldığı güney cephenin,yanlardaki payandalarla birlikte,kalkan duvarı halinde yükselerek monümental bir cephe meydana getirmesi,13.yüzyıldan bazı örnekleri hatırlatmaktadır.Bilindiği üzere bunlardan biri 13.yüzyılın ortasına tarihlendirilen Akşehir-Emir Yavtaş Türbesi,diğeri de 13.yüzyılın sonlarına tarihlenen Konya-Gömeç Hatun Türbesidir. Her iki türbede de,doğu ve batı duvarlarındaki üçgen kesitli payandalar hariç tutulursa,eyvan kemerinin açıldığı cephede,cephenin köşelerine yerleştirilmiş payandalar da bulunmakta ve bütün cephe,gerideki tonozlu bölümü aşarak yükselmektedir.

Bu durumda,ele aldığımız türbenin de şimdilik 13.yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmesi pek yanlış olmayacaktır.

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.287;SÖZEN,M., "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler",Anadolu Sanatı Araştırmaları,I,İstanbul.1968,s.,197-198; ARIK,M.O., "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri",Anadolu (Anatolia),XI (1967),Ankara.1969,s.89;DURUKAN,A-PEKAK,S., "Akşehir-Reis Emir Yavaş Bey (Yavtaş-Yavaşgel) Türbesi",Suut Kemal Yetkin'e Armağan, H.Ü.Armağan Dizisi:1,Ankara.1984,s.132.Bu son yayında,"Anadolu'daki Eyvan Tipi Türbeler" başlıklı Tablo I'de,Atabey Türbesi ile ilgili bazı bilgiler,galiba iyi etüd edilmediği için yanlış verilmiştir.Güney cepheyi köşelerden sınırlandıran unsurlar,herhalde payanda vazifesi görmek için inşâ edilmişlerdir."Üst kat"ta hal-i hazırda bir pencere bulunduğu gibi, alt katının olmadığı belirtilen bir türbenin,alt katında kesme taş ve

moloz kullanıldığını da öğrenmekteyiz.

- (2) GÖKOĞLU, A., *A.g.e*, s.287; SÖZEN, M., *A.g.m*, s.198'de kitâbedeki tarihin "sekiz-yüz küsur" olduğuna dayanarak, yapının en erken 1397, en geç 1460 yılları arasında inşâ edildiğini; "aşağı yukarı" 15.yüzyıl başı veya ilk yarısında yapılmış olduğunu düşünür. ARİK, M.O., *A.g.m*, s.89'da kırık tarihi 8?2 olarak değerlendirip, bunun 802'den 892'ye kadar herhangi bir rakam olabileceğini, dolayısıyla türbenin milâdî 1400 ile 1487 arasında herhangi bir yılda tamamlandığını belirtir.
- (3) GÖKOĞLU, A., *A.g.e*, s.287.
- (4) ABDULKADİROĞLU, A., "Kastamonu'da Medfun Evliyadan Bazısı Hakkında Yeni Bir Vesika", *Türk Yurdu*, Cilt:8 (Şubat 1987), Sayı:1, Ankara.1987, s.41.
- (5) KÖPRÜLÜ, F., *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara.1984 (5), s.66,17.
- (6) Bu husus, moloz taşlarla inşâ edilen doğu, batı ve belki de kuzey cephelerde vaktiyle birer payanda bulunduğu karine teşkil ediyorsa da, bugün cephelerde buna işaret eden hiçbir iz yoktur.

AŞIKLI SULTAN TÜRBESİ DENİLEN BİNA

Katalog No.: 16

Levha No. : 88-90

Levha No.: 59

Foto. No. : 172-176

Şekil No.: 59

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Honsalar mahallesi,Kümbet sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 26

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Tesbit edilemedi.Binanın "Aşıklı Sultan" diye anılması,H.1116/M.1704-5 tarihinde vefat edip,buraya defnedildiği söylenen "Aşıklı dede şeyh Sultan"dan dolayı olsa gerektir (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : Tesbit edilemedi.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Binanın etrafı yakın zamanlara kadar evlerle kuşatılmış iken,1986 yılında alınan kurul kararı gereğince,evler istimlâk edilip yıkılmak suretiyle,bina meydana çıkarılmıştır.Buna karşılık,eyvan kemerindeki sıva artıkları ile alt katın briketle örülmüş duvarı ve asıl önemlisi binaya doğu cephesinden bitişik mescit,son derece çirkin bir görüntü arzemektedir.Binanın alt katındaki beş adet sandukadan birinde mumya bulunmakta ve ziyaretçilere bir camekân içinde bu mumyanın yalnızca ayağı gösterilmektedir (2).

Mimari Tanımı

Bina,kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı ve "eyvan türbe"

şeklinde günümüze kalabilmiştir (Levha No.88-Foto.No.172;Levha No.59-Şekil No.59).

Eyvan kemerinin açıldığı güney cephede malzeme tümüyle düzgün kesme taş olup,diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

Güney cephe,hal-i hazırda iki katlı bir görünüm arzeder (Levha No.88-Foto.No.173).

Alt katın cephesi,briketle örülü bir duvarla kapatılmıştır.Bu duvarda açılan bir kapı vasıtasıyla alt kata girilmektedir.Burası 3.45 X 5.44 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ve 1.92 m. yüksekliğinde sivri tonozla örtülü bir mekândır.İçeride beş adet sanduka mevcuttur.

Üst kat,dikdörtgen planlı ve yine sivri tonozla örtülü bir eyvandan ibarettir.Eyvandanın ağzı,sivri kemerli olarak güney yönüne açılmaktadır.

Güney cepheyi,üzeri işlemeli bir silme,yanlardan sınırlandırmaktadır. Bunu,yalın bırakılmış içbükey profilli bir silme ile yine üzeri işlemeli bir üçüncü silme takip eder.

Eyvan kemerinin alınlığı,dıştan,üzeri işlemeli bir silme ile kademeli olarak kuşatılmaktadır.Kemer ağzı ise dentikülle hareketlendirilmiştir.Kemerin,büyük ölçüde ortadan kalkmış olmasına karşılık,vaktiyle yarım daire planlı burmalı sütuncelerin üzerinde yükseldiği,sol taraftaki sütunce kalıntısından açıkça anlaşılmaktadır.Bu kısımda,kemerin üzengi taşı ile muhtemelen sütunce başlığının bulunduğu ve fakat bugün kırık durumdaki taş arasında bir rozet yer almaktadır.Bu rozetin bir benzerini,üst kat doğu duvarının güney köşesine yakın bir yerinde duvara gömülmüş olarak buluyoruz (3).

Üst katın tonoz karnı ve duvarları,hal-i hazırda kalın bir sıva tabakası ile kaplıdır.Dökülen yerlerden,moloz taşla inşâ edildikleri anlaşılmaktadır.Binaya doğu cephesinden bitişik ve bugün mescit olarak kullanılan bölüm,sonradan tamamıyla yenilenmiştir (4).

Süsleme

Binanın güney cephesinde,cepheyi sınırlandıran enli ve iç taraftaki dar silmeler,kemer alınlığı ve alınlığı çeviren silme (Levha No.89-Foto.No.174) ile biri sol taraftaki kemerin üzengi seviyesinin altında,diğeri de doğu duvarının güney köşeye yakın bir yerinde duvara gömülü iki rozet,süsleme ihtiva eden unsurlar olarak dikkati çekmektedir.

Eyvan kemerini çeviren enli silme üzerine,sathî yivlerin meydana getir-

diği dört çizgi demeti halinde ve sivri köşeleri yatay eksen üzerinde kümele- nen zikzak şeklindeki geometrik kompozisyonlar işlenmiştir.Kompozisyonların içinde kalan üçgen sahalar da,uzun kenarları "V" şeklinde derin oyulmak sure- tiyle işlenmiş ikinci bir kompozisyon halinde,silme kenarı boyunca atlamalı olarak dizilirler.

Buna bitişik,üzeri işlenmeden yalın olarak bırakılmış içbükey profilli silmeden sonra,nisbeten dar bir şerit halinde,cepheyi yanlardan ve üstten çeviren üçüncü bir silme başlamaktadır.Burada,sırtları yuvarlak profilli şeritler vasıtasıyla saç örgüsü şeklinde birbirine alttan ve üstten geçerek dolanan geometrik karakterli bir süsleme dikkati çeker.

Eyvan kemerini dıştan kademeli olarak çeviren silme üzerine meandrlar işlenmiş iken,kemer alnını da sathî yivlerle işlenmiş saç örgüsü şeklindeki bir süsleme kesintisiz olarak dolaşmaktadır.

Gerek güney cephedeki eyvan kemerinin sol taraftaki üzengi taşının altın- da ve gerekse doğu duvarının güney köşesine yakın ve duvara gömülmüş vaziyet- teki monoblok taşlara işlenmiş rozetlerde (Levha No.89-Foto.No.175),girift bir kgeometrik kompozisyon görülür.Kompozisyonun temel elemanı,merkezdeki sekiz köşeli bir yıldızdır.Yıldızın çapraz köşelerini bağlayan sırtları yu- vurlak profilli şeritler,alttan ve üstten kesişerek yıldızın çevresinde onal- tı yarım daire halinde kümelenirler.

Bu süslemelerde,iki ayrı teknikten söz edilebilir.Cepheyi iki yandan sınırlandıran enli silme ile kemer alınlığı ve kemeri çevreleyen silme üze- rinde fazla derin olmayan bir yüzey işçiliği dikkati çekerken,üçüncü silme ile rozetlerde,geometrik örneklerin plastisitesini nisbeten arttıran alçak kabartma tekniğine rastlıyoruz.

Restitüsyonu

Bugüne kadar çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınan bina (5),hal-i hazırda içerisinde beş adet sanduka bulunan bir alt kat ile güneye açılan sivri tonozla örtülü bir üst katı ihtiva etmesinden dolayı,yayınlarla "eyvan türbe" olarak geçmiş;Anadolu'daki diğer benzer örnekleri ile mukayese edile- rek 13.yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiş;fakat gerek alt ve üst katla- rın birbiriyle olan ilişkisi ve gerekse doğu cephesindeki,onarılarak mescit haline getirilmiş tonozlu bölümün üzerinde pek durulmamıştır.

Binanın inşâ tekniği ve özellikle süslemesine bakılarak 13.yüzyıla ta- rihlendirilmesi pek mümkün görünmektedir.Bununla birlikte,binanın fonksiyonu

aydınlatılmaya muhtaçtır.

Hal-i hazırda 7.65 m. yüksekliğindeki güney cephenin, üstte birdenbire kesilmesi, vaktiyle burada saçak silmesi vazifesi gören ve eyvan kemerini üstten sınırlandıran taşların düştüğüne işaret eder. Bir başka deyişle, güney cepheyi ve dolayısıyla eyvan kemerini yanlardan dolaşarak sınırlandıran en dıştaki enli silme ile buna bitişik içbükey profilli silme ve üçüncü silmenin, üst köşelerde 90° dönüp devam ederek, eyvan kemerini bir saçak silmesi halinde sınırlandırması beklenirdi. Nitekim, üzeri işlenmeden yalın bırakılmış içbükey profilli silme ile saç örgüsü şeklinde geometrik bir süslemeye sahip üçüncü silme, eyvan kemerinin üzerinde yatay vaziyette uzanırken, bugün için yapıyı örten muhdes ahşap çatının kirişleri altında kalan kısımlarda, içbükey profilli silmenin üzerinde yer alması gereken süslemeli taşlara ait neredeyse hiçbir iz kalmamıştır. Kanımca, vaktiyle cephenin üst kenarı boyunca uzanan 0.40 m. genişliğindeki bu enli silme, daha çatı inşâ edilmeden önce, taşların düşmesi nedeniyle ortadan kalkmış olmalıdır.

Cepheyi yanlardan çeviren ve süs unsuru ihtiva eden silme ve bordür, bugün alt katın cephesini oluşturan briketle örülmüş bir duvar tarafından bütünü kapanmış durumdadır. Dolayısıyla süslemeli kısımların alt kata tekabül edip etmediği pek anlaşılammaktadır. Araştırmalarımız sırasında, özellikle sol yanda, eyvanı sınırlandıran en dıştaki enli silme üzerinde yer alan geometrik karakterli süslemenin, üst kat zemininin altında ve briketle örülü duvarın arkasında aşağı doğru devam ettiğini tesbit ettik ki, bu dilatasyon, sadece briketli duvarın gizlediği iç taraftaki moloz duvarın değil, fakat aynı zamanda alt kat tonozunun da sonradan inşâ edildiğini gösterir. Gerçekten de, bugün için üst kat zemininin ahşap bir döşeme ile kapatılmış olması, her ne kadar burada tutarlı bir tesbit yapılmasını güçleştiriyorsa da, alt kat tonozunun binanın doğu ve batı duvarlarına oturma şekli ve oldukça kötü işçiliği, burasının her hal-ü kârda sonradan kripta haline dönüştürüldüğüne işaret ediyor. Önemli bir diğer husus da, kriptanın 3.45 m. genişliğinde olmasıdır ki, bu durum, tonozu inşâ etmek için doğu ve batı kenarlarının önüne moloz taş örgülü bir duvar yapılmasını gerekli kıldığından dolayı meydana gelmiş; yani mekân daraltılmıştır. Bu durumda akla şu ihtimal geliyor: Bu bina, vaktiyle eyvan-türbe olarak inşâ edilmemiş; fakat geri kalan bölümleri zamanla ortadan kalkmış bir başka yapının eyvanlı bölümlerinden birisinin son kalıntısı olarak,

şimdilik tayin edemediğimiz bir tarihte alt katı tonozla örtülerek bir nev'i "makam türbesi" haline dönüştürülmüştü.Nitekim binanın,18.yüzyılın başlarında vefat edip buraya defnedildiği söylenen "Aşıklı dede şeyh Sultan"dan dolayı hâlâ "Aşıklı Sultan" diye anılıyor olması da,bu zâtın yarattığı karizmanın bir eyvanı türbe haline getirecek ve hattâ ismini bile verebilecek boyutta olduğunu gösterir.Şu halde,"Aşıklı Sultan Türbesi" denilen bina,vaktiyle ne olarak inşâ edilmişti?

Cephenin güney-doğu köşesini oluşturarak,düşey eksen boyunca sıralanan enli bordür taşları,yatay eksende yaklaşık 0.65 m. ilerleyip,bu kesime inşâ edilmiş mescidin duvarı tarafından birdenbire kesilmektedir.Cephe yüzeyindeki bu anomal,yalnızca mescidin tonozu dikkate alınırsa,bir anlam kazanmaktadır.Gerçekte,doğu yönünde uzanan cephe duvarı,tahrip olduğu için buraya sonradan ilave edilen mescit duvarı dolayısıyla kesintiye uğramış;bu arada tonoz da onarılarak yeni yapılan mescidin örtüsü haline getirilmiştir.Tonozun yüksekliği bugün için 4.94 m.dir.Fakat zemin yükseltilmeden önce 5.68 m. yüksekliğinde idi.

Mescide bugün için iki basamaklı bir merdiven ile çıkılmaktadır.Burası 3.54 X 5.38 m. ölçülerinde,sivri tonozla örtülü bir mekândır.Mihrap,kapı eşiğinin hemen yanında olup,basit ve sonradan yapılmış bir niş şeklindedir.Bu husus,tonozlu bölümün vaktiyle mescit olarak yapıldığı fikrini de tamamen ortadan kaldırır.

Eyvanın batı cephesinin de bir hayli elden geçtiği anlaşılmaktadır.Nitekim bu müdahaleler neticesinde,cephenin değişik kesimlerinde farklı duvar örgüleri dikkati çekerken (Levha No.90-Foto.No.176),kuzey cephe de yandaki mescit yapılırken,inşaat sırasında yenilenmiştir.Bu durumda,ihtimal,batı taraftaki bazı mimari kalıntılar da ortadan kalkmış olmalıdır.Cephenin güney-batı köşesinde payanda gibi yükselen kütleyle de,bu durumda başka türlü yorumlamamız gerekmektedir.Gerçekte bu kütlelerin,tıpkı simetriğinde olduğu gibi,yatay eksende hiç değilse bir taş sırası kadar batı yönünde devam etmesi beklenirdi.Gerçi,özellikle üst kesimlerde taşların düştüğü açıkça belli olmaktadır;ne var ki,batı yönünden bakıldığında,alttaki kesme taşların durumunda herhangi bir değişiklik tesbit edilememekte;taşların yüzeyinde hiçbir izin yer almaması,burada bulunması beklenen bir kapı fikrini de,-hiç değilse şimdilik- ortadan kaldırmaktadır.Öte yandan,aynı taşların güneyden görünüşle-

ri de, burada vaktiyle dik olarak güney doğrultusunda uzanan bir duvarın varlığına işaret edecek şekilde garip bir durum arz etmektedir. Bu hususun, arkeolojik bir kazı ile aydınlatılabileceği kanısındayım. Kaldı ki, eyvanın doğu kısmının da sadece tonozlu bir blümden ibaret olup olmadığı, burasının da bu kez doğu yönünde devam edip etmediği yine bir kazı yapılmadan anlaşılamayacaktır.

Sonuç olarak, "Aşıklı Sultan Türbesi" diye anılan binanın, vaktiyle bir eyvan-türbe değil; 13. yüzyılda inşa edilmiş eyvanlı bir binanın parçası olduğunu ve sonradan türbeye dönüştürüldüğünü kabul etmememiz için hiçbir sebep yoktur.

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 266.
- (2) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s. 266'da binanın alt katındaki sandukalarda iskeletler bulunduğunu söylemektedir. Gökoğlu'nun sözünü ettiği iskeletlerin de, mumya olması ihtimal dahilindedir. ÖNKAL, H., Anadolu Selçuklu Türbeleri, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum. 1977, s. 397'de incelemeleri esnasında "tabutların boş" olduğunu söylemesine bakılırsa, sözkonusu "iskeletlerin" 1970'li yıllarda tamamiyle ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.
- (3) ÖNKAL, H., A.g.e, s. 398'de, doğu duvarın güney köşesine yakın bir yerinde duvara gömülü durumdaki rozetin, büyük bir ihtimalle yerinden düşüp, sonradan şimdi bulunduğu yere konulduğu düşüncesindedir. Önkal'ın iddia ettiği yer, sol taraftaki rozetin simetriği olacak şekilde sağ taraftaki eyvan kemerinin üzengi taşının altı ise, rozetin bulunduğu monoblok taşın ölçüleri bu boşluğa uymadığı için, bu düşüncesine katılmak mümkün değildir.
- (4) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s. 267'de binanın bitişiğinde ikinci bir tonoz daha bulunduğunu, burada bir de baca olduğu için, burasının imaret ocağı olarak sonradan inşa edildiğini söylemektedir. Gökoğlu'nun sözünü ettiği "baca"yı bugün için tesbit etmenin imkânı kalmamıştır.
- (5) SÖZEN, M., "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler", Anadolu Sanatı Araştırmaları, I, İstanbul. 1968, s. 182-183; ARIK, M.O., "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", Anadolu, (Anatolia), XI (1967), Ankara. 1969, s. 89.

ŞEYH ŞABAN-I VELİ TÜRBESİ

Katalog No.: 17

Levha No. : 90

Levha No.: 60

Foto. No. : 177

Şekil No.: 60

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Şeyh Şaban-ı Velî Camisi'nin batısında ve avlu içindedir.

Şehir Planındaki No. : 27

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Türbe,batı cephesindeki basık kemerli kapının üzerinde yer alan kitâbesine göre H.1020/M.1611-12 yılında inşâ edilmiştir (1).

Bânîsi : Derviş Ömer adında bir zâttır (2).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Türbenin doğu cephesindeki kapının üzerinde,bu kapının H.1028/M.1618-19 yılında açıldığı yazılıdır (3).

Geçirdiği Onarım/lar : Türbe,H.1261/M.1845 yılında onarılmıştır (4).

Onarım Kitâbesi/leri : Cami ile türbeyi sınırlandıran avlunun güney kapısı dış yüzündedir (5).

Bugünkü Durumu : Türbede,Şeyh Şaban-ı Velî ve onbeş postnişine ait ahşap sandukalar bulunmaktadır.Bugün kutsal bir önem atfedilir ve sürekli ziyaret edilir.

Mimari Tanımı

Kare planlı ve kubbeli bir binadır (Levha No.90-Foto.No.177;Levha No.60-Şekil No.60).Kare planlı kübik gövdede kaba yonu taş; kasağta ise kesme taş ve tuğla kullanılmıştır.

Binanın batı cephesinin solunda,basık kemerli bir kapı açıklığı bulunur. Pencereler,cephenin ortasında ve iki kat halinde düzenlenmiştir.Alttaki pence-

re dikdörtgen formdadır. Kesme taşlarla çerçevesi ve demir parmaklıklıdır. Bunun üstünde sivri kemerli ve alçı şebekeli bir pencere daha bulunur.

Güney cephede dikdörtgen formda iki pencere, doğu cephede ise basık kemerli bir kapı yer alır.

Kubbe, sekizgen bir kasnak içine alınmış; dıştan da kurşunla kaplanmıştır. Kasnağın, kubbe akslarına gelen yüzlerine sivri kemerli ve alçı şebekeli birer pencere açılmıştır. Kasnağın diyagonal köşeleri ise, içten üçgenler, dıştan da kurşun kaplı çatılarla kapatılmıştır.

Süsleme

Hal-i hazırda bir süslemeye rastlanılmaz.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz: GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 290.
- (2) Bu zâtın, postnişinlerden Ömer-ül Fuadî olması muhtemeldir. Bkz: DEMİRCİOĞLU, Z., Şeyh Şâban-ı Veli ve Postnişinleri, Kastamonu Şâban-ı Veli Derneği Yay: 2, Kastamonu. 1990, s., 20-22.
- (3) Kitâbe için bkz: GÖKOĞLU, A., A.g.e, s. 291.
- (4) Avlu kapısının dış yüzündeki kitâbede, türbenin de cami ile birlikte onarıldığı yazılıdır. Bkz: GÖKOĞLU, A., A.g.e, s. 289.
- (5) DEMİRCİOĞLU, Z., A.g.e, s. 47.

YILANLI DARÜŞŞİFA (Ali bin Pervâne Hastahanesi;Pervane Oglu Ali Şifahanesi)

Katalog No.: 18

Levha No. : 91-98

Levha No.: —

Foto. No. : 178-192

Şekil No.: —

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Küpcügez mahallesinde Yılanlı sokaktadır.

Şehir Planındaki No. : 28

BİNA**İnşâ Kitâbesi**

: Kitâbe,portalın basık kemerli kapısı üzerinde ve üç dilimli bir kemer içerisindedir.Sülüsle yazılmış yedi satırlık arapça kitâbeye göre,darüşşifanın H.671/M.1272-73 yılında inşâ edildiği anlaşılmaktadır (Levha No.91-Foto.No.178)(1).

Bânîsi

: Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman'ın oğlu Mühezzibü'd-Dîn Ali'dir (2).

Yapan

: İnşâ kitâbesinin alt kısmına gelecek şekilde,sağ taraftaki mihrabiyenin üzerinde başlayıp,basık kemerli kapı ile inşâ kitâbesi arasında devam eden ve sol taraftaki mihrabiyenin üzerinde biten sülüs yazılı arapça metinden,yapının mimarı ile birlikte bina nazırını da öğrenmekteyiz. (Levha No.91-Foto. No.179;Levha No.92-Foto.No.180).Buna göre,Darüşşifa'nın Mimarı Sad adında Kayserili bir usta olup (3), binanın inşaatına nezaret eden de Küherbaş'tır (4).

Vakfiyesi

: Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler

: H.1296/M.1878-79 tarihli Kastamonu Salnâmesi'nde "Bu tekke Kadirî tarikatındendir.Cumartesi gecesi zikrolunur.Şeyhleri Hacı Emin ve Hasip Efendilerdir. Burası Yılanlıtekke denmekle marûf Şeyh Abdülfettah Efendi tekkesidir." denmektedir (5).

Geçirdiği Onarım/lar

: Bina,II.Mahmud devrinde,H.1253/M.1837-38'de yanmış ve onarılmıştır (6).Sonradan II.Abdülhamid devrinde

H.1309/M.1891'de ikinci defa onarılmıştır (7).

Onarım Kitâbesi/leri

: Yoktur.

Bugünkü Durumu

: Darüşşifanın bugün yalnız portalı ile sağ yanındaki cephe duvarı ayakta. Yakın zamanlara kadar mevcut olduğu anlaşılan diğer cepheye ait duvar kalıntısından (8) hiçbir iz kalmamıştır.

Darüşşifanın arsası üzerinde zamanla cami, minare, türbe ve türbe odaları (9) gibi çeşitli binalar inşa edilmiş (Levha No.92-Foto.No.181); bu arada portal ve cephe duvarı üstüne de şahsa ait bir ev oturtulmuştur. Cephe duvarındaki bir konsol vasıtasıyla dışarıya doğru taşırılan bu evin, portalin üst köşesinde demir parmaklıklı küçük bir balkonu bile bulunmaktadır (Levha No.93-Foto.No.182). Söz konusu evin kapısı ise, cephe duvarına açılmıştır. Bugün cephe duvarına bir başka ev daha bitişiktir. Bu binalar, darüşşifanın günümüze ulaşabilen son kalıntılarını büyük ölçüde tahrip ettikleri gibi, son derece çirkin bir görüntü de sunarlar.

Mimari Tanımı

Vaktiyle darüşşifanın kuzey cephesinin ortasında yer alan portal, sağ yanındaki duvardan da anlaşılacağı üzere cepheden dışa çıkıntı yapan bir kütle halinde inşa edilmiştir. Portalin cephesine tesadüf eden kısımlarda, malzeme tümüyle düzgün kesme taştır. Buna karşılık, bugün sağır olarak gördüğümüz ve doğuya bakan yan duvarında yer yer düzgün olmayan mermer blokları kullanıldığı gibi, duvarın avluya bakan köşesinde de, bir vakitler tuğla sıraları bulunduğunu gösteren ve fakat tahribat sonucunda büyük ölçüde ortadan kalkmış boşluklar mevcuttur (Levha No.93-Foto.No.183)(10).

Portal kütlelerini, işlenmeden yalın olarak bırakılmış enli bir silme, yarlardan sınırlandırmaktadır. İçbükey profil veren ve düşey doğrultuda yarısı işlenmiş vaziyetteki bir silme ile enli bir bordürden sonra pahlanmak suretiyle işlenmiş bir silme vasıtasıyla, portal kütleleri kademe kademe iç tarafa doğru kapanmaktadır. İç köşelerde, pahlı silmelere bitişik olarak, yarı dairesel planlı iki sütunce bulunur. Sütuncelerin iki kademeli başlıkları vardır; kaideler-

ri ise zamanla yükseltilen yol nedeniyle muhtemelen toprak altında kalmıştır. Sütuncelere bitişik duvar yüzeyinde, karşılıklı olarak birer mihrabiye yer alır. Mihrabiyeleri, enli bir bordür, yanlardan ve üstten dolaşır. Gerek zemin yükseltildiği ve gerekse sonradan yapılan bir müdahale ile içleri taş ve tuğlalarla gelişigüzel doldurularak çimentolandığı için oldukça güdük kalan yarım sekizgen planlı mihrabiye nişlerinin üzerinde, beş sıra halinde mukarnaslı kavsaralar yükselir. Mukarnaslı kavsarala ile bordür arasında kalan köşeliklere ise simetrik olarak birer rozet yerleştirilmiştir.

Mihrabiyeler ve sütunce başlıkları üzerinde, yine karşılıklı olarak, yatay vaziyette, sert ve keskin çizgiler halinde plastisitesi gayet kuvvetle belirtilmiş, dış ve içbükey profilli bir korniş bulunur. Korniş ile yukarıda sözü edilen mimar ve bina nazırının adlarının yazılı olduğu kısım arasında ise, pahlı silmeye bitişik olarak başlayıp içe doğru kırılarak uzanan işlemeli bir silme daha vardır.

Silme ile yazılı taş bloklarının üzerinde yükselen sivri kuşatma kemeri (11), derinlemesine devam ederek, portal kütesine adeta sığ bir eyvan görünümü kazandırır. Duvar yüzeyinde kademe yaparak kuşatma kemerini dolaşan üzeri işlemeli kısım, aynı zamanda kemer alınlığını meydana getirir.

İçte, basık kemerli kapı yer alır. Kapı kemeri, "S" biçimli yuvalara oturan geçme taşlardan inşa edilmiştir.

Kapının üstündeki inşa kitâbesinin iki yanında birer rozet bulunmaktadır.

Kapının avluya bakan iç tarafında yer alan bir sivri kemer, kapı ile avluyu irtibatlandırmaktadır.

Portalın sağında kalan cephe duvarına gelince:

Tamamen düzgün kesme taşlarla inşa edilen cephe duvarında, aşağı yukarı duvarın ortasına gelecek şekilde bir mazgal pencerenin mevcudiyeti açıkça belli olmaktadır (Levha No. 94-Foto. No. 184). Bu pencere, sonradan örülerek kapatılmıştır.

Cephe duvarında en ilgi çekici unsur, kuzey-batı köşesinde ve zemine yakın bir seviyede duvar örgüsü içinde kullanılmış bir mermer parçadır. (Levha No. 94-Foto. No. 185). Şekli oldukça bozulmuş bukranon ve girland kabartmalı bu mermerin, antik döneme ait bir friz parçası olduğuna (12) ve sonradan devşirilerek duvar örgüsü içinde kullanıldığına şüphe yoktur (13). Binaya "Yılanlı Darüşşifa" denilmesi de, bazı araştırmacıların iddia ettikleri gibi, "vaktiyle burasının Kastamonu dahilinde Sarıçay'ın kenarında yılanlık ve metrük bir

mahal olması"ndan dolayı (14) değil,kanımca bu figür yüzünden olsa gerektir(15).

Süsleme

Büyük ölçüde tahrip olan portal kütleleri,yegâne süsleme unsuru olarak, her biri değişik karakterdeki motif ve kompozisyonlarıyla dikkati çeker.

İçbükey Profilli Silme:

Düşey doğrultuda yarısı işlenmiş silmenin iç kenarını,çift çizgiyle konturlu,tepedeki sivri,üç dilimli nişlere benzeyen bir dış sırası,düşey hat boyunca sınırlamaktadır (Levha No.95-Foto.No.186).Sivri uçlar,yatay eksen üzerinde kesişerek,palmete benzer bölmeler meydana getirir.Palmetin taç yaprağını oluşturan kısım da,tekrar iki kol halinde kesişip üstte ve altta yarı dairesel olarak kıvrılıp,ortada bir palmet motifini eliptik olarak çevreleyen rumî motiflerini kavrar.Bu düzen,gerek rumî ve gerekse palmet motiflerinin,sırtları "V" şeklinde yivlenmiş özenli işçilikleri ile alçak kabartma olarak yatay eksen boyunca alternatif devam etmekle birlikte,işlenmeden bırakılmış sahalar da görülür.

Bordür:

Bu enli bordür üzerinde görülen kompozisyon,düşey hat boyunca dizilen ve on kollu yıldızdan gelişen geometrik bir karakter taşır.Kompozisyonu oluşturan temel geometrik elemanlar,düşey eksenlerin merkezindeki on kollu yıldız radyal bağlanıp,etrafında kümelenen bir düzene göre gelişmektedir.Sonsuz karakterli bu geometrik örneğin merkezinde,on köşeli yıldız yer alır.Yıldızın etrafında,alttan ve üstten alternatif olarak kesişen,sırtları "V" şeklinde yivli şeritlerin meydana getirdiği üçgen ve altıgen bölmeler,yıldızın kolları olarak bütün yüzeye dağılmaktadır.Bordür genişliğinde ve düşey eksen boyunca dizilen on kollu yıldızlar,çapraz eksenler üzerinde yer alan ve fakat çerçeve tarafından kesintiye uğrayan yarım on kollu yıldızların kolları ile birbirine bağlanmaktadır.Bu bağlantı kurulurken,kolları ayıran bölmelerde beş köşeli yıldızlar meydana gelir.

Pahlı Silme:

Pahlı silme üzerinde,bitkisel motifli bir süsleme yer almaktadır.Sırtları "V" şeklinde yivli iki ayrı şeritteki oldukça ayrıntılı işlenmiş rumî motifleri,alttan ve üstten kesişerek ters ve düz "S" kıvrımları yaparak bütün silme boyunca dolaşmaktadır.

Sütunceler:

Yarım daire planlı sütuncelerin gövdeleri,üzeri iki yivli şerit halinde

dalgalı eğriler geçmesinden meydana gelen stilize palmet motifleriyle ağ gibi örülmüştür (Levha No.95-Foto.No.187).Sırtları yuvarlak profilli şeritler,bir alttan ve bir üstten geçecek şekilde birbirine bağlanarak,düşey eksen boyunca,stilize palmet motifleri meydana getirirler.

Sütunce Başlıkları:

Sütuncelerin,alttaki dairesel üstteki ise kaidesine doğru daralan piramidal olmak üzere iki kademeli başlıkları vardır.

Altta, palmet ve rumî kombinasyonuna dayanan bitkisel motifler bulunur.Üsttekinde ise akantus yaprakları dikkati çeker.

Mihrabiyeler:

Portal nişinin iki yanında yer alan mihrabiyeleri,sonsuz karakterli geometrik bir örnek,yanlardan ve üstten kuşatmaktadır.Kompozisyonu oluşturan temel geometrik eleman,düşey eksen boyunca dizilen sekiz kollu yıldızlardır (Levha No.96-Foto.No.188).Merkezdeki sekiz köşeli yıldızın kollarının uzatılmasıyla elde edilen,sırtları "V" şeklinde yivli üçgen ve altıgen bölme-ler vasıtasıyla,kollar birbirine bağlanarak bütün bordür yüzeyini kesintisiz dolaşmaktadır.

Mihrabiye nişini örten mukarnaslı kavsaranın alt sırasında,palmet-rumî kombinasyonuna dayanan bitkisel motifler dikkati çeker.

Kavsaranın üstten iki ve üçüncü sırasında ise mukarnasların istiridye kabuğu şeklinde işlendiği görülür.

Mukarnaslı kavsara ile bordür arasında kalan köşeliklerde,simetrik olarak birer rozetin yerleştirildiğine daha önce işaret edilmişti.Rozetlere,merkezden dört yöne açılan palmet motifleri ile bunları çevreleyen rumî motifleri işlenmiştir.

Kornişin Üzerindeki Silmeler:

Silme üzerinde,üç şerit halinde birbirini alttan ve üstten katederek dolaşan ve rumî motiflerinden meydana gelen bir süsleme işlenmiştir.

Kuşatma Kemerini:

Sivri kuşatma kemerinin alınlığını meydana getiren kısımda,daha önce içbükey profilli silme üzerinde rastladığımız,bitkisel motifli süslemenin bir benzeri yer alır.Burada da,iç kenarı çift çizgiyle konturlu,tepedeki sivri,üç dilimli nişlere benzeyen bir dış sırası bulunmakta;sivri uçlar,yatay eksen üzerinde kesişerek,palmete benzer bölmeler meydana getirmektedir.Palmetin taç yaprağı,ortada bir palmet motifini çevreleyen rumî motiflerini kavrayacak şekilde yarı dairesel olarak kıvrılmakta ve bu düzen bütün yüzeyde tekrarlanmaktadır.

Kapı Üstündeki İşlemeli Taş:

Basık kemerli kapının kilit taşı üzerinde yer alan yatay vaziyetteki bir taşta da süsleme dikkati çeker. Burada, ortadaki bir palmet motifini iki yandan sınırlandıran rumî motiflerinden meydana gelen girift bir süsleme yer almaktadır.

İnşâ Kitâbesinin İki Yanındaki Rozetler:

İnşâ Kitâbesinin yer aldığı kısımda, üstte, simetrik olarak yerleştirilmiş iki rozet bulunmaktadır. Rozetlerin içlerine, mühr-ü Süleyman motifi ile altı köşeli yıldızın köşelerine yerleştirilmiş daireler işlenmiştir.

Portal yüzeyinde gördüğümüz bütün bu süsleme örneklerinde malzeme tümüyle kesme taştır.

Süslemenin işlenişinde dört ayrı teknikten bahsedilebilir:

İçbükey profilli silme, pahlı silme, kemer alınlığı ve kapı kemeri üzerindeki işlemeli taşta alçak kabartma dikkati çekerken, enli bordür, mihrabiye bordürü ve sütunce başlıklarında görülen süslemeler, nisbeten daha yüksek kabartma gibi algılanırlar.

Öte yandan, mihrabiye köşeliği ve inşâ kitâbesinin iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş rozetlerde, mihrabiye'nin mukarnaslı kavсарasının alt sırasında ve sütunce gövdelerinde daha yüzeysel bir işleme tarzı görülürken, mihrabiye'nin kavсарalarındaki istiridye kabuğu şeklinde işlenmiş mukarnas sıraları daha plastik bir etki bırakır.

Restitüsyonu

Bugün sadece portali ile sağ yanındaki cephe duvarının kalıntısı kalmış darüşşifanın aslı halini belirleyebilmek oldukça güçtür. Gerçekten de, muhtemelen 19. yüzyıldaki yangından sonra ortadan kalkan darüşşifa odaları gibi, portalin diğer tarafındaki cephe duvarı da, burada açılan yol dolayısıyla, yıkılarak ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, darüşşifanın kuzey-doğu köşesini -Kuran'ın da haklı olarak işaret ettiği gibi (16)- kazı yapmadan tesbit etmek imkânsızdır. Esasen, darüşşifanın planını tam ve sağlıklı olarak anlayabilmek de, arsası üzerinde yükselen cami, türbe, hazire ve evler kaldırılmadan ve arkeolojik bir kazı yapılmadan imkânsızdır.

Fakat, şimdilik bu hususta şöyle bir tahminde bulunmak mümkündür: Portalin güneyinde, hal-i hazırda doğu-batı yönünde uzanan bir cami ile caminin harimine batı yönünden bitişik ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir türbe

yer almaktadır. Gerek caminin güney-doğu köşesi ve gerekse türbenin güney-batı köşesinde kullanılan köşe taşlarının, portalin sağındaki cephe duvarında kullanılan taşlarla olan renk ve işçilik benzerliği, bu bölümlerin ya darüşşifanın dış duvarları ya da hiç olmazsa temelleri kullanılarak inşâ edildiklerini düşündürmektedir. Caminin doğu cephesinin kuzey köşesine yakın bir yerinde, içi sonradan doldurularak iptal edilmiş yuvarlak kemerli bir kapı dikkati çektiği gibi (Levha No.96-Foto.No.189), kible duvarında da akantus yapraklarının işlendiği bir friz parçasının lento olarak kullanıldığı bir başka kapı daha yer alır (Levha No.97-Foto.No.190). Tuğladan boşaltma kemerine sahip kapı kütlesi, zemin yükseltildiği için bir hayli alt seviyede kalmış; şimdilik bilemediğimiz bir nedenle içi doldurularak iptal edilmiştir. Bu kapının hangi amaçla kullanıldığını ve ne zaman açıldığını tesbit etmek mümkün görünmemektedir. Fakat doğu cephedeki kapının, vaktiyle camiye bu yönden bitişik ve türbe olarak kullanılan, ancak bugün tamamıyla ortadan kalkmış bir mekânı cami ile irtibatlandırdığı söylenebilir (17).

Caminin mihrabının, 28.40 m. uzunluğundaki kible duvarının tam orta yerinde ve portal aksı üzerinde yer alması, burada vaktiyle bir eyvanın bulunduğu kare teşkil eder. Nitekim, caminin avluya bakan kuzey dış yüzünde, duvar içerisinde gömülü vaziyette duran bazı süslemeli taş parçalarının (Levha No.97-Foto.No.191), sözkonusu eyvana ait olduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. Portal aksı üzerinde ve fakat portalden daha geniş bir ana eyvanın, avluya bakan kemerinin son kalıntıları gibi görünen bu parçalar, altta silindirik bir sütunce parçası ile bunun üzerinde kavis yapan enli bir bordür parçasından ibarettir (Levha No.98-Foto.No.192). Bu bordürün kavis yaparak eyvan kemerinin ağzını dolaştığı tahmin edilebilir. Sözkonusu her iki parçada görülen süsleme, portalde de karşımıza çıkmaktadır. Silindirik sütunce üzerine işlenen geometrik kompozisyona, hatırlanacağı gibi, portal nişinin iç köşelerindeki yarım daire planlı sütuncelerin üzerinde de rastlanmaktadır. Bunun üzerindeki enli bordür kalıntısında yer alan, fakat bir hayli tahrip olmuş süslemeyi de, aynı şekilde portalin kuşatma kemerinde görmüştük.

Portalın sağındaki cephe duvarının, -Kuran'ın tesbitine göre- 7.95 m. uzanıp keskin bir köşe yaparak, 14 m. kadar güney yönünde devam etmesi ve bundan sonra açık bir şekilde izlenememesi, sonuç olarak sözkonusu duvarın bugün türbe olarak kullanılan mekânın güney-batı köşesinde nihayetleneceğine işaret eder. Aynı şekilde, bugünkü caminin güney-doğu köşesindeki taşların, darüşşifanın hiç değilse bu kesiminin dış sınırını oluşturduğu kabul edilirse, arsanın sınırlarını ve dolayısıyla binanın planını aşağı yukarı belirlememiz mümkün

hale gelebilir.Bu durumda,portalin doğusunda uzanan cephe duvarı ya caminin güney-doğu köşesi hizasında kırılarak darüşşifanın doğu cephesini meydana getirmekte ve böylelikle mesela Sinop-Alaeddin Medresesi gibi (18),bir kanadı diğerinden daha dar olan asimetrik bir plan ortaya çıkmakta; ya da portalin iki yanındaki cephe duvarları eş uzunlukta olup,darüşşifanın doğu cephesi güney-doğu köşeye doğru genişlemektedir.

Şu halde,binanın ilk şeklini açık avlulu,iki veya dört eyvanlı,revaklı ve tek katlı olarak düşünmemiz gerekir.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:ÜNVER,A.S.,Selçuk Tababeti,XI-XIVüncü asırlar,Büyük Selçuk İmparatorluğu ve Orta Zamanda Anadolu Türk Devletleri Tababeti Tarihine Dair,T.T.K.Yay.VIII.Seri-No.7,Ankara.1940,s.73.
- (2) KAYMAZ,N.,Pervâne Mufnü'dfn Süleyman,A.Ü.D.T.C.F.Yay.202,Malazgirt Zafe-
rinin 900.Yıldönümünü Kutlama Serisi II,Ankara.1970,s.167-dpnt.120.
- (3) SÖNMEZ,Z.,Başlangıcından 16.Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar,T.T.K.Yay.VI.Dizi-Sa.30,Ankara.1989,s.297'de mimarın adını "Sa'id el Kayseri" olarak okumak eğilimindedir.Sönmez'e göre,Durağan (Durak/Pervâne Süleyman Hanı) Kervansarayı'nda da aynı ustanın çalışmış olması muhtemeldir(bkz:s.,297-298).Ayrıca bkz:BAYBURTLUOĞLU,Z.,Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatçıları,Yazıt ve Yapıtları,(Doçentlik Tezi),Erzurum. 1981,s.,347-348.
- (4) Bina nazırı Küherbaş'ın adına,Durağan Hanı'nda da rastlanmaktadır.Pervâne Mu'fnü'd-dfn Süleyman bin Ali tarafından 1266 tarihinde inşâ ettirilen yapıda,bina nazırı olarak Küherbaş görev yapmıştır.Hanın inşâ kitâbesin-
de,baba adınının Abdullah diye yazılması,Küherbaş'ın mühtedi olduğunu düşün-
dürüyor.Böylelikle Küherbaş bin Abdullah'ın,bina nazırı olarak bir süre Pervaneoğullarının hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır(Kitâbe için bkz: ERDMANN,K.,Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts,Teil I,Katalog
Abbildungen,Berlin.1961,s.73).SÖNMEZ,Z.,A.g.e,s.,292-293'de bina nazırı-
nın adını Gevherbaş olarak okumaktadır.Fakat kitâbede "vav" harfine rast-
lanmaması,bu iddiayı doğrulamamaktadır.Eğlence Köyü Camisi'nde de Küher-
baş'ın adına rastlandığını belirten Sönmez,meslek ünvanının belirtilme-
mesi ve adının yanında yapılan işin faili olduğunu gösteren herhangi
bir kelimenin kullanılmamasının,Küherbaş bin Abdullah'ın bazı araştır-

tirmacılar tarafından mimar olarak kabul edilmemesine sebep olduğunu yazar ve onun daha çok mimar ve inşaat sorumlusu olabileceğini belirtir. Ayrıca bkz: BAYBURTLUOĞLU, Z., A.g.e, s., 347-348'de Güherbaş olarak okuduğu ismi, bina nazırı olarak kabul eder.

- (5) MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s., 56-57; ÜNVER, A.S., A.g.e, s.72-dpnt.1.
- (6) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.57; YAMAN, T.M., Kastamonu Tarihi, Kastamonu.1935, s.87-dpnt.1; ÜNVER, A.S., A.g.e, s.74.
- (7) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.57; ÜNVER, A.S., A.g.e, s.74.
- (8) SÖZEN, M., Anadolu Medreseleri, Cilt II, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü, Telif Yay:10b, İstanbul.1972, s.147-Şek.29'da portalin solundaki cephe duvarı kalıntısını tesbit etmiştir.
- (9) ÜNVER, A.S., A.g.e, s.196'da darüşşifanın planı verilmektedir. Plandan anlaşılacağı üzere doğu tarafta, ihata duvarı içinde türbe odaları da bulunmaktadır (s.76-dpnt.1'de planın 1932'de çıkartıldığı yazılıdır).
- (10) ÜNVER, A.S., A.g.e, s.73'de "Binanın duvarları üzerinde 45 santim irtifaında tuğladan ve Selçuklu tarzı mimarisinde saçak mevcuttur ve halen muntazam bir vaziyettedir." demektedir. Bu ifadeden, hangi duvarların kastedildiği açıkça anlaşılamiyor.
- (11) Kuşatma kemeri, her ne kadar, bugün için tepe noktasındaki ev tarafından kesintiye uğruyorsa da, bunun sivri kemerli olduğu bellidir.
- (12) ÖNEY, G., "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi", Anadolu, (Anatolia), XII (1968), Ankara.1970, s.24.
- (13) KURAN, A., Anadolu Medreseleri, I. Cilt, O.D.T.Ü., Mimarlık Fak. Yay:9, Ankara. 1969, s.113'de "...yılanın tababet sembolü olması darüşşifanın her iki ön köşesinde de birer yılan figürü konulmuş olması ihtimalini kuvvetlendirir." demektedir. Binanın darüşşifa olarak inşâ edilmesinin, böyle bir ihtimali gerektireceği kanısında değilim.
- (14) ÜNVER, A.S., A.g.e, s.72.
- (15) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.338; KURAN, A., A.g.e, s.113.
- (16) KURAN, A., A.g.e, s.113.
- (17) ÜNVER, A.S., A.g.e, s.196'daki planda, camiye doğu tarafından bitişik mekân görülmektedir.
- (18) Söz konusu bina, Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman tarafından H.661/M.1262-63'de inşâ ettirilmiştir. Plan için bkz; KURAN, A., A.g.e, s.86-Şek.47.

İSMAİL BEY HANI (KURŞUNLU HAN)

Katalog No.: 19

Levha No. : 98-103

Levha No.: 61-62

Foto. No. : 193-202

Şekil No.: 61-62

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Nasrullah meydanında yer alan bina,güneyden Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı (Aşir Efendi Hanı-Urgan Han),batıdan Balkapanı Hanı ve doğudan da Frenk-şah Hamamı ile çevrili durumdadır.

Şehir Planındaki No. : 29

BİNA

İnşâ Kitâbesi

: Yoktur.

Bânîsi

: İsfendiyaroğlu İsmail Bey'dir (1).

Yapan

: Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi

: Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler

: Bazı arşiv belgelerinde,binanın İsmail Bey vakfından olduğu yazılıdır (2).

Geçirdiği Onarım/lar

: Bina H.1134/M.1721-22 (3),H.1170/M.1756-57 (4) yıllarında onarılmış;bilâhere 1943 depreminde harap olmuş (5);1946 yılında ayaklar arasındaki kemerleri ve üst kat örtüsünün kurşunları yenilenmiş(6);1951'de üst katı onarılmış (7);1967-1973 yılları arasında da büyük çaplı bir onarım geçirerek şimdiki halini almıştır.

Onarım Kitâbesi/leri

: Yoktur.

Bugünkü Durumu

: Son onarımlarla durumu bir hayli sağlamlaştırılan bina,bugün çarşı olarak kullanılmaktadır.Alt kat revaklarının kemer gözleri kapatılarak,buralara dükkânlar yapılmıştır.Binanın güney-batı köşesi ile batı cephesinin büyük bir bölümüne,apartmanlar ve ve dükkânlar bitişiktir.

Mimari Tanımı

Kareyeyakın dikdörtgen planlı ve iki katlı bir binadır (Levha No.61-62;Şekil No.61-62).Malzeme,beden duvarlarının üst bölümünde moloz ve kaba yonu taş,altta ise düzgün kesme taştır.Harcın,dışta kabarık ve geniş kullanılmasıyla,kimi taşlar derzlere nazaran gömülü kalmıştır.Üstte,düz bir saçak kornişi,beden duvarlarını çepeçevre dolaşır.Pencereler,cephelerin üst bölümünde,sadece üst kat odalarına inhisar edecek şekilde,kesme taşlarla çerçevesi ve demir parmaklıklı olarak sıralanırlar.Tuğladan yuvarlak kemerli alınlıkları bulunur.Tonozla örtülü üst kat odaları,dıştan,kurşun kaplı eğimli bir çatı ile kapatılmıştır.Aynı şekilde,örtüsü kubbe olan kuzey-doğu ve kuzey-batı köşe ile batı cephenin ortasındaki mescit bölümünün kubbeleri de,dıştan betonla sıvanarak üzerlerine kurşun kaplama yapılmıştır.Ayrıca çatıda,üst kat odalarının ocaklarına ait miğfer şeklinde beton başlıkları olan tuğladan birer baca yükselir.

Binaya,kuzey cephenin ortasına açılmış bir kapıdan girilebildiği gibi,güney cephedeki basık kemerli ve kesme taşlarla dikdörtgen çerçeve içine alınmış dar bir kapıdan da girilebilmektedir(Levha No.98-Foto.No.193).Bu kapının sonradan açıldığı,her haliyle anlaşılmaktadır.

Kuzey cephenin ortasındaki yuvarlak kemerli kapı açıklığının her iki yanında,üçer dükkân bulunmaktadır.Dükkânların yer aldığı cephenin alt bölümünde,malzeme kesme taş olup,taş aralarında tuğla derzler bulunur.Dükkânlar çapraz tonozlarla örtülüdür ve tuğladan birer basık kemerle,ön cepheye açılırlar.Bu odaların,vaktiyle hanın içine dahil oldukları,bilâhere ön yüzlerine kemer açılmak suretiyle sokağa açılan birer dükkân haline dönüştürüldükleri anlaşılıyor.

Benzer bir durum,batı cephedeki dükkânlarda da dikkati çeker.Nitekim,cephenin kuzey-batı köşesine yakın iki dükkân da sonradan açılmıştır.Batı cephenin geri kalan bölümünün önüne,sonradan kemerlerle bölüntülü yeni dükkânlar eklenmiştir.

Giriş,çapraz tonozla örtülü olup,yanlarda sivri kemerle açılan birer sığ eyvan bulunur (Levha No.99-Foto.No.194).Eyvanların karşı duvarlarında birer niş yer alır.Giriş ünitesi,basık bir kemerle,gerideki çapraz tonozla örtülü revaka açılmakta;buradan da tuğladan sivri kemerli bir açıklıkla avluya çıkılmaktadır.Avluyu kuşatan revaklar,üstüste iki kat halinde düzenlen-

miş olup, dikdörtgen planlı ve kesme taş örgülü masif ayaklara oturan tuğla örgülü sivri kemerler halinde cepheye açılmaktadır (Levha No.99-Foto.No.195; Levha No.100-Foto.No.196).

Revak cephelerinde,yatay ve düşey tuğlalarla kasetlenmiş kesme taşlar kullanılmıştır.

Alt kat,kuzeyde tek,doğu,batı ve güneyde ise revak ve revakın gerisinde olmak üzere çift sıra toplam kırk adet kare ve dikdörtgen planlı masif ayak arasına atılan sivri kemerlerle,önde kare,arkada ise eş büyüklükte dikdörtgen birimlerden oluşan çift sıra revak halinde düzenlenmiş;bu birimlerin üzeri de çapraz tonozlarla örtülmüştür (Levha No.100-Foto.No.197)(8)..

Bugün bu birimlerin pek çoğu,muhdes eklerle kapatılmış ve dükkân haline getirilmiştir.

Üst kat revakına,avlunun kuzeyinde,doğu ve batı yönde iki ayrı merdivenle çıkılmaktadır (Levha No.101-Foto.No.198).Merdiven kütleleri,alt kat revakında,ortada daha geniş tutulmuş olan giriş bölümünün iki yanındaki kemer gözlerini kapatmaktadır.Buna karşılık,merdiven sahanlıklarının altı,tuğladan birer basık kemerle,kısmen kemerini de içine alacak şekilde,karşısındaki revak gözüne bindirilip boşaltıldığı için,kuzey revakının köşelerindeki kemer gözleri kapanmamıştır (Levha No.101-Foto.No.199;Levha No.102-Foto.No.200).

Beşik tonozla örtülü üst kat revakı da (Levha No.102-Foto.No.201;Levha No.103-Foto.No.202),köşelerde "L" planlı birer ayak ile bunların arasındaki dikdörtgen planlı dörder ayak üzerine oturan sivri kemerler halinde avluya açılmaktadır.

Revakın gerisinde,muhtelif genişlikte toplam 29 oda sıralanır.Bunlardan güney-doğu ve güney-batı köşedekilerin örtüsü aynalı tonoz;kuzey-doğu ve kuzey-batı köşedekiler ile batı cephenin ortasındaki mescidin örtüleri ise kubbedir.Kubbeli köşe odalarının planı dikdörtgen olup,kuzey ve güney duvarları arasına atılan birer kemer ile taksim edilmişlerdir.Batı cephenin ortasındaki kubbeli mescit de,ortada kare tersim eden bir kubbe ile örtüldükten başka,doğu ve batı duvarları arasına atılan bir kemerle taksimata uğrayarak,bu kısmı da beşik tonozla örtülmüştür.Söz konusu kubbelere,pandanatiflerle geçilmiştir.Diğer bütün odaların örtüleri ise,beşik tonozdur.Odaların kapıları basık kemerli olup,kesme taştandır.İstisna olarak,batı cep-

henin ortasındaki mescidin bir penceresi bulunur.Dikdörtgen formda,kesme taşlarla çerçevesi ve demir parmaklıklıdır.

Üst kat revakının döşemesi de,son onarımlar sırasında karo-mozaikten yapılmıştır.

Süsleme

Binada süslemeye rastlanılmamaktadır.

NOTLAR

- (1) İsmail Bey'in,Kastamonu'daki külliyesi için tanzim ettirdiği H.865/M. 1460-61 tarihli vakfiyesinde,külliye için ayrılan mal ve mülk arasında "Kastamonu merkezinde Attarlar Çarşısında" bina ettirdiği bu yapının adı da zikredilmektedir (bkz:YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,Kastamonu.1935,s.11).Bu durumda,sözkonusu eserin de,İsmail Bey'in tahta geçişi ile vakfiyenin tanzim tarihi olan,1443 ile 1460-61 yılları arasında inşâ edilmiş olması lazımdır.
- (2) K.M.Ş.S.,Defter No.414-Sıra No.169'daki H.1103/M.1691-92 tarihli bir kayıta,"Kurşunlu han demekle maruf" bu hanın,İsmail Bey vakfından olduğu yazılıdır.
- (3) K.M.Ş.S.,Defter No.434-Sıra no.338.
- (4) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.350.
- (5) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.350.
- (6) GÖKOĞLU-A.,A.g.e,s.350.
- (7) V.G.M.Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Arşivi'ndeki 37.01-/4 no.lu dosya.
- (8) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.350'de,alt katta "48 paye üzerine konulmuş..." demek suretiyle,bu kattaki ayak sayısını belirtir.Bugün toplam kırk ayak mevcuttur.Öte yandan,alt katta odaların bulunmaması,bu katın bütünüyle ahır olarak fonksiyon gördüğüne işaret eder.

BALKAPANI HANI (PEMBE HAN)

Katalog No.: 20

Levha No. : 103-106

Levha No.: 63-64

Foto. No. : 203-209

Şekil No.: 63-64

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : İplikçiler Çarşısı'nda, Bedesten'in güneyinde ve yol aşırı karşısında, çevresi ve içi tamamıyla yeni binalarla dolmuş bir kalıntı halindedir.

Şehir Planındaki No. : 30

BİNA

İnşâ Kitâbesi

: Yoktur.

Bânîsi

: Bir sicil kaydından, binanın II. Bayezid tarafından inşâ ettirildiğini öğreniyoruz (1).

Yapan

: Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi

: Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler

: 19. yüzyıla ait bazı şer'iyeye sicillerinde, hanın II. Bayezid tarafından yaptırıldığı ve haremeyn vakfından olduğu anlaşılmaktadır (2).

Geçirdiği Onarım/lar

: Tesbit edilemedi.

Onarım kitâbesi/leri

: Yoktur.

Bugünkü Durumu

: Yakın bir zamana kadar, hiç değilse planı çıkartılabilecek durumda olan bina, 1958'deki yangında büyük ölçüde tahrip olarak, zamanla, doğu, batı ve güney kanadı ortadan kalkmıştır. Bugün sadece kuzeydeki alt kat odaları günümüze kalabilmiştir.

Mimari Tanımı

Binanın günümüze kalabilen kuzey kanadı (Levha No. 63-Şekil No. 63), dıştan iki katlı bir cephe görünümündedir (Levha No. 103-Foto. No. 203). Doğu-batı doğrultusunda uzanan cephenin alt katında, tonozla örtülü bir giriş ünitesi ile bunun solunda üç, sağında ise iki mekân bulunmaktadır. Mekânlar, beşik to-

nozla örtülü olup, kesme taştan yuvarlak kemerlerle sokağa açılmaktadırlar. Kuzey-batı köşedeki en son mekân bir hayli elden geçmiş ve aslî kuruluş özelliklerini kaybetmiştir (Levha No.104-Foto.No.204).

Cephenin üst kısmı, moloz taşlarla inşâ edilmiştir. Burada, hal-i hazırda, alttaki mekânların üzerine gelecek şekilde toplam altı pencere mevcuttur. Bu pencereler, bugün sadece kuzey-doğu ve kuzey-batı köşedekileri mevcut, gerisi tamamıyla ortadan kalkmış olan üst kattaki odaların pencereleridir. Pencereler, kesme taşlarla çerçeve içine alınmış olup, dikdörtgen formludurlar. Cephenin üstünde uzanan tuğla saçak, muhdestir.

Binaya, kuzey cephedeki yuvarlak kemerli bir kapı açıklığından girilmektedir (Levha No.104-Foto.No.205). Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen giriş ünitesi, ortada, doğu ve batı duvarına gömülü, karşılıklı birer ayak arasına atılan tuğladan basık bir kemerle iki eş bölüme ayrılmış; bu bölümlerin üzerleri de tuğladan birer çapraz tonozla örtülmüştür. Güneydeki bölümün doğusunda üç, batısında ise iki oda bulunmaktadır. Beşik tonozla örtülü olan bu odalar da bir hayli tahrip olmuş vaziyettedir.

Binanın üst katına, giriş ünitesinin güney-batı köşesindeki mekânda bulunan dokuz basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin yer aldığı mekânın doğu duvarındaki bir kapı, burasıyla giriş ünitesini irtibatlandırmaktadır (Levha No.105-Foto.No.206).

Üst kat, 1958'deki yangından sonra tamamıyla yıkılmış; sadece kuzey cephe duvarı ile kuzey-doğu ve kuzey-batı köşelerde birer oda kalabilmiştir (Levha No.105-Foto.No.207; Levha No.106-Foto.No.208). Kuzey-doğu köşedeki odaya güney yönünden bağlanan ikinci odanın, sonradan inşâ edildiği her halinden belli olmaktadır. Kuzey-batı köşedeki oda, tıpkı diğeri gibi kaba yonu taşlarla inşâ edilmiştir ve hal-i hazırda, güney cephesinde, dikdörtgen formu ve demir parmaklıklı bir pencere bulunmaktadır. Bugün için hiç bir iz bulunmamasına karşılık, üst kat odalarının tonoz ile örtülü oldukları düşünülebilir.

Binanın doğu, batı ve güneyindeki odalar tümüyle ortadan kalkmıştır. Bir başka deyişle, avlunun etrafındaki odalar ve revaka ait hiçbir iz günümüze ulaşmamıştır. Bu saha, bugün ahşap barakalardan oluşan dükkânlarla bir çarşı halindedir.

Süsleme

Binada süslemeye rastlanılmaz.

Kuzey Kanadın Restitüsyonu

Binanın günümüze ulaşabilen kuzey kanadı, bir hayli tahrip olmuş vaziyettedir. Buna karşılık, kalan izlere göre, hiç değilse bu kısmın aslî kuruluşunu şu şekilde düşünmemiz mümkündür:

Binanın kuzey cephesinde, girişin doğusunda üç, batısında ise iki mekânın mevcut olduğuna yukarıda işaret edilmişti. Kuzey-batı köşedeki mekânın batı cephesindeki çarpıklık, sözkonusu bölümün aslî kuruluşunu kaybettiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla bu anomalini, vaktiyle bu odaya bitişik kuzey-batı köşedeki odanın yıkılmasından sonra meydana geldiğine şüphe yoktur. Şu halde, binanın kuzey cephesinde, girişin her iki yanında vaktiyle sokağa açılan beşik tonozlu üçer mekânın bulunduğu söylenebilir. Bu durumda, sözkonusu mekânın güneyindeki köşe odasının da ortadan kalktığı anlaşılıyor.

Bu husus, üst katta da vaktiyle yedi odanın bulunduğu işaret eder. Gökoğlu'nun üst katta dokuz odanın bulunduğunu söylemesi, yangında tahrip olmadan önce, kuzey-doğu ve kuzey-batı köşedeki odaların güneyinde birer odanın daha mevcut olduğunu gösteriyor (3).

Üst kata, alt kattaki giriş ünitesinin güney-batı köşesindeki mekânda bulunan dokuz basamaklı bir merdivenle çıkıldığına daha önce değinilmişti. Bu mekânın, güney duvarının sağır tutulması ve sadece doğu duvarındaki bir kapı ile giriş ünitesine açılması, sözkonusu merdivenin in-situ olduğuna şüphe bırakmaz. Bu merdivenle, üst kat revakına çıkıldığı muhakkaktır. Nitekim, bu kenarda sıralanan alt kat mekânlarının dış yüzlerinde güney yönüne doğru uzandığı her halinden anlaşılan tuğla kemer kalıntılarına rastlanması (Levha No.106-Foto.No.209), üst katta da bir revak bulunduğunu gösterdiği gibi, alt katta da avluyu çeviren bir revakın varlığına işaret etmektedir. Bugün bu revaktan başkaca bir iz kalmamış olmasına rağmen, örtüsünün çapraz tonoz olduğu düşünülebilir (Levha No.64-Şekil no.64).

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.352-dpnt.1.
- (2) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.352-dpnt.2.
- (3) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.352b

YANIK HAN (YANIKZADE HACI İSMAİL AĞA HANI)

Katalog No.: 21

Levha No. : 107-111

Levha No.: 65-66

Foto. No. : 210-219

Şekil No.: 65-66

İnceleme Tarihi : 1985;Haziran-Temmuz 1989.

Şehirdeki Yeri : Belediye caddesi üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 31

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Yanıkzade Hacı İsmail Ağa adında bir zâttır (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Kastamonu Müzesi'ndeki şer'iyeye sicilleri arasında,hanla ilgili bazı kayıtlar bulunmaktadır (2).

Geçirdiği Onarım/lar : Şimdilik bilebildiğimiz tek onarım H.1224/M.1809 yılında yapılmıştır (3).

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Bina,bugün de kendir ipinin imâl edildiği ve balyalanarak pazarlandığı bir yer olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanımı

Giriş cephesi itibariyle,güney-kuzey yönünde uzanan bina,kuzeye doğru gittikçe genişleyen yamuk planlı bir düzene sahiptir.Özellikle batı ve kuzey cephe duvarlarındaki çarpıklıklar dikkat çekicidir (Levha No.65-Şekil No.65).

Binanın dış duvarları kaba yonu taşlarla inşâ edilmiş;avluyu kuşatan mekânlar ve revaklar da,üstten,kiremit kaplı ve iki yana eğimli ahşap bir çatı ile örtülmüştür.

Binaya,güney cephesinin ortasına açılmış beşik tonozla örtülü bir bölümden girilmektedir (Levha No.107-Foto.No.210).Bu bölümün iki yanında birer mekân bulunur.Bugün manav ve kahve olarak kullanılan bu mekânlar,birer yu-

varlak kemerle ön cepheye açılmakta;yuvarlak kemerli birer kapıyla da tonozlu bölüme bağlanmaktadır.Tonozlu bölümün kuzeyindeki yuvarlak kemerli bir kapı açıklığından girilerek,oldukça basık,diğer bir tonozlu bölüm vasıtasıyla (Levha No.107-Foto.No.211) avluya ulaşılmaktadır.Bu tonozlu bölümün iki yanında birer mekân yer alır.Batıdaki mekânın doğu ve kuzey duvarlarına açılan birer kapı,mekânı tonozlu bölüm ve avlu ile irtibatlandırmaktadır.Ahşap tavanla örtülü mekânın batı duvarı bir hayli elden geçmiş ve aslî halini kaybetmiştir.Doğudaki mekânda da aynı durum tesbit edilebilmektedir.Bu mekânın da kuzey ve doğu duvarları,geç devirlerde yapılmış olmalıdır.Batı duvarında,tonozlu bölüme açılan dikdörtgen formlu bir pencere bulunur.

Tonozlu bölümden geçilerek ulaşılan avlu,beden duvarları boyunca sıralanan bir dizi mekân ve bunların önünde yer alan ahşap revaklarla,dört taraftan çevrilmiştir (Levha No.108-Foto.No.212).Avlunun doğu,batı ve kuzey kenarlarındaki mekân ve revak sırası üç katlı olup,güney kenarı ise iki kat yüksekliğindedir.Gerçekten de,doğu,batı ve kuzeyde,zamanla dolarak yükselen avlu zemininin altında kalmış (Levha No.108-Foto.No.213),fakat bugün hâlâ depo olarak kullanılan bir dizi mekân bulunmakta;bu zemin katların üstünde de,iki kat daha yükselmektedir.Sözkonusu mekânlar,kaba yonu taşlarla inşâ edilmiş olup,ahşap tavanla örtülüdürler.Doğu ve kuzeydeki mekânların kapıları,bugün avlu zemininin altında kalmış ve birinci katın revakı eninde bir koridora açılmaktadır.Bu koridor aynı zamanda birinci katın revakını da oluşturan ahşap direklerle ön cepheye açılmaktadır.

Batı kenardaki mekânlara ise,avlü zeminininden iki üç basamaklı merdivenlerle inilip girilebilmektedir.

Avluyu çeviren birinci katın revakları,kare kesitli ahşap direklerle ön cepheye açılmaktadır (Levha No.109-Foto.No.214).Direklerle üst kat revakının kirişleri arasında,başlık vazifesi gören,enine konmuş ahşap yastıklar bulunur.Batı kenardaki ahşap direklerde,bu yastıklara rastlanmadığı gibi,buradaki revak da aslî halini kaybetmiş durumdadır.Nitekim,vaktiyle revak şeklinde avluya açılan bu kısım,sonradan düşey dikmelerle bölünüp,bunların aralarına da değişik şekillerde istiflenmiş tuğlalar yerleştirilmek suretiyle kapatılarak,birer mekân haline getirilmiş;bu muhdes duvarlara da kapı ve pencereler açılmıştır (Levha No.109-Foto.No.215).Batı cephe duvarı boyunca sıralanan mekânlara ise,vaktiyle revak iken,sonradan kapatılarak

bu hale getirilmiş sözkonusu mekânlardan geçilerek ulaşılabilmektedir. Bina-
nın güney-batı köşesine tesadüf eden iki mekân, aslî halini kaybetmiş durum-
dadırlar. Buna karşılık, revaktan bozma yerlerin gerisindeki yedi adet mekâ-
nın, bölme duvarlarındaki müdahaleler hariç tutulursa, orijinal özelliklerini
daha çok korudukları söylenebilir. Bu mekânların kaba yonu taşlarla inşâ
edildikleri, birer kapı ve pencerelerinin bulunduğu görülüyor. Örtüleri düz
ahşap tavan olmakla birlikte, muhdestir. Duvarda hiçbir iz olmamasına karşı-
lık, vaktiyle tonozla örtülü oldukları muhakkaktır.

Üst kata (Levha No. 66-Şekil No. 66), güneyde, birinci katın revakındaki
iki ayrı merdivenle çıkılabildiği gibi, kuzeydeki bir merdivenle de çıkıla-
bilmektedir (Levha No. 110-Foto. No. 216). Üst katın revakı da, kare kesitli ah-
şap direklerle ön cepheye açılmaktadır (Levha No. 110-Foto. No. 217). Direkle-
rin arasında ahşap korkuluklar bulunur. Binayı örten çatının mertekleri, di-
rekler tarafından taşınan kirişlere oturtulmuştur. Revakların gerisinde, doğu,
batı ve kuzey kenarda onbir, güneyde ise üç mekân yer alır. Bu mekânların av-
luya bakan duvarları ile bölme duvarları, ahşap dikmeler ve aralarına istif-
lenen tuğlalardan müteşekkil bir örgüden ibaret olup, ön yüzlerine birer ka-
pı (Levha No. 111-Foto. No. 218) ve zarif ahşap parmaklıklı (Levha No. 111-
Foto. No. 219) birer pencere açılmıştır. Mekânlar, ahşap çatı ile örtülüdürler.

Güney kenarın ortasında bir mescit bulunmaktadır.

Avlunun ortasındaki çeşme ise yeni yapılmıştır (4).

Süsleme

Binada süslemeye rastlanmaz.

Tarihlendirilmesi

Binanın inşâ kitâbesinin bulunmadığına yukarıda işaret edilmişti. A. Gök-
oğlu, Kastamonu Müzesi'ndeki bir şer'iyeye siciline göre, hanın "H. 1143/M. 1730
yılında Yanık zade Hacı İsmail Ağa tarafından" yaptırıldığını; "bu tarihte
aynı şahıs tarafından hanın avlusuna yaptırılan çeşme kitâbesi"nin de bunu
doğruladığını belirtmektedir (5). Gököğlu'nun sözkonusu ettiği Kastamonu Mü-
zesi'ndeki sicilin kayıt tarihi H. 1143/M. 1730 olup, bu kayıt "Yanıkzade Hacı
İsmail Ağa'nın bina ettirdiği han"ın avlusuna bir çeşme yaptırması ile ilgi-
lidir (6). Gököğlu'nun büyük bir ihtimalle görüp, nedense kitabına dahil etme-
diği bu çeşme kitâbesini maalesef bulamadık. Esasen 1730 yılında yaptırıl-
dığını öğrendiğimiz bu çeşme de ortadan kaldırılmış; yerine bugünkü çeşme

yapılmıştır.Kitâbenin de çeşme ile birlikte ortadan kalktığı muhakkaktır. Bu nedenle sicildeki kayıt,binanın inşâ tarihini değil,sadece bânfisinin kim olduğunu aydınlatmaya yetmektedir.Bu durumda,hanın 1730 yılından önce inşâ edildiği açıktır.Nitekim,Kastamonu Müzesi'nde rastladığımız H.1122/M.1710-11 tarihli bir şer'iyeye sicilinde "Yanıkzade Hacı İsmail Ağa'nın bina ettirdiği Yanık handa üretilen kendir ve urgan"lardan bahsedilmesi (7),binanın 1710-11'de mevcut olduğunu göstermektedir.Şu halde 1710-11 tarihi,bu bina için "terminus post quem" olarak kabul edilebilir ki,bu husus,hanın 17.yüzyılın son çeyreğinde ya da 18.yüzyıl başında yapıldığına karine oluşturur (8).

NOTLAR

- (1) K.M.Ş.S.,Defter No.427-Sıra No.368;Defter No.32-Sıra No.44.
- (2) Bu kayıtlar,"Tarihlendirme" bölümünde işlenmiştir.
- (3) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.355.
- (4) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.355'de,avlunun ortasında 1730 tarihini ve Hacı İsmail Ağa'nın ismini ihtiva eden kitâbesiyle bir çeşme bulunduğunu belirtir. Bugün çeşmeden ve kitâbeden hiçbir iz kalmamıştır.
- (5) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.355.
- (6) K.M.Ş.S.,Defter No.32-Sıra No.44.
- (7) K.M.Ş.S.,Defter No.427-Sıra No.368.
- (8) Bu binanın,şimdiki bina olmadığı muhakkaktır.Gerçekten de,avluyu çeviren mekân sırasının gelişigüzel duvarlarla meydana getirilmiş olması;bunların beden duvarlarındaki dilatasyonu,ayrıca batı kenardaki birinci kat revakının da aynı malzeme ile kapatılıp birer mekân haline dönüştürülmesi,sonuç olarak gerek mekânların ve gerekse ahşap revakların (dolayısıyla çatının),-ihtimal 19.yüzyıl başında yapılan- büyük bir onarım sırasında inşâ edildiklerini düşündürüyor.Nitekim,bugün avlu zemininin altında kalmış mekânlar ile batı kanattaki mekânların,diğerlerinin aksine,kaba yonu taşlarla inşâ edilmiş olmaları,bunların ilk binanın aslı

unsurları olduklarına şüphe bırakmamaktadır.Bu mekânların bugünkü gibi ahşap tavanlı değil,tonozla örtülü olmaları ihtimal dahilindedir.Ne yazık ki,ilk binanın aslı şeklini,bugünkü verilerle ortaya koyma imkânımız kalmamıştır.

REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ HANI (AŞİR EFENDİ HANI;URGAN HAN)

Katalog No.: 22

Levha No. : 112-119

Levha No.: 67-68

Foto. No. : 220-234

Şekil No.: 67-68

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Nasrullah meydanında,Nasrullah Camisi'nin batısında ve İsmail Bey Hanı'nın da güneyindedir.

Şehir Planındaki No. : 32

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Doğu cephenin ortasındaki basık kemerli kapının iç yüzündedir.Onaltı satırlık kitâbede,binanın, H.1162/M.1748-49 yılında inşâ edildiği yazılıdır (1).

Bânîsi : Reis'ül-küttabl Hacı Mustafa Efendi'dir (2).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : V.G.M.Arşivi'ndeki 2401 no.lu vakfiye defterinin 333.sayfasında kayıtlı "Kastamonuda Mehmed oğlu Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi vakfı"na ait H.1161/M.1748 tarihli vakfiyenin suretinde hanın inşaatı ile ilgili bilgiler vardır (3).

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : Bina,H.1230/M.1814-15 (4) ve H.1254/M.1838-39 (5) yıllarında onarılmıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Bina,bugün işhanı olarak kullanılmaktadır.Güney ve batı cephelerine çeşitli binalar bitiştirilmiş ve sözkonusu cepheler tümüyle kapanmıştır.

Mimari Tanımı

Dikdörtgen Planlı, iki katlı (Levha No.112-Foto.No.220) ve avlulu bir binadır.Malzeme,doğu ve kuzey cephelerde,düzgün kesme taş olup,yatay taş sıralarının arasında,dışta kabarik olarak kullanılan harç ile tuğla taklidi derzler ve çeşitli geometrik süslemeler yapılmış;ayrıca her taş sırası da harç ile düşey olarak derzlenmiştir.Üstte,iki sıra tuğla kirpi saçak,beden duvarlarını çepeçevre dolaşmaktadır.Pencereler,cephelerin üst bölümünde,bu kattaki odaların duvarlarına açılmıştır.Kesme taş çerçevesi,basık kemerli ve demir parmaklıklılıdır.Tuğladan sivri kemerli alınlıkları bulunur.İstisna olarak,doğu cephedeki girişin üstüne tesadüf eden pencere ile bunun iki yanında yer alan pencerelerin alınlıkları,kuş evi olarak yapılmıştır.Sözkonusu cephenin kuzey köşesinde,üstte,cepheden dışa çıkıntı yapan bir kuş evi daha bulunur.

Binanın,üst kat odaları,dıştan,kiremit kaplı kırma bir çatı ile kapatılmıştır.Kuzey ve doğu kanatların çatısında,üst kat odalarının ocaklarına ait tuğladan bacalar yükselir.

Binaya,doğu cephenin ortasındaki,basık kemerli bir kapıdan girilmektedir (Levha No.112-Foto.No.221).Kapının her iki yanında üçer dükkân bulunur.Dükkânlar düz tavanlıdır ve beton kirişleri ile ön cepheye açılırlar. Bu odaların,vaktiyle hanın içine dahil oldukları;sonradan ön yüzleri açılmak suretiyle birer dükkân haline getirildikleri söylenebilir (Levha No.113-Foto.No.222).Nitekim,kuzey cephede sıralanan odalar da,benzer bir müdahale ile bugün sokağa açılan birer dükkân haline getirilmişlerdir (Levha No.113-Foto.No.223)(6).

Giriş ünitesi,ortada,sivri bir kemerin ikiye ayırdığı sivri tonozla örtülü dikdörtgen bir bölüm olup,buradan geçilerek avluya çıkılmaktadır (Levha No.67-Şekil No.67).Avluyu kuşatan revaklar,doğu kanat hariç,kuzey, güney ve batıda,üst üste iki kat halinde düzenlenmiştir (Levha No.114-Foto.No.224-225).Kare planlı ve alt katta kesme taş örgülü,üstte ise yekpâre taştan masif ayaklara oturan tuğladan sivri kemerler halinde avluya açılan revaklar,kuzey ve güneyde yedi,batıda ise beş kemer gözünden müteşekkildir (Levha No.115-Foto.No.226).Doğu kanatta ise,altta dört,üstte ise beş kemer gözü vardır (Levha No.115-Foto.No.227).Kemer gözleri,kuzey ve güneyde tamamen,batıda ise kuzeydeki son göz hariç olmak üzere sonradan ön yüzleri

camekânlar, yan taraftaki kemerlerin araları da duvarlarla bölünmek suretiyle, çoğu kare planlı küçük dükkânlar haline getirilmiş; batı ve güney kanatta, vaktiyle revaka açılan odalar da, duvarları kaldırılarak bu dükkânlara dahil edilmiştir. Batıdaki revakın bugün açık bırakılan kemer gözü, dar bir koridor ve bunun ucunda yer alan ve binanın batı cephesine açılan yuvarlak kemerli bir kapı vasıtasıyla, han ile İplikçiler Çarşısı'nı irtibatlandırmaktadır (Levha No. 116-Foto. No. 228).

Alt katta, avlunun doğu kanadını oluşturan revakın, girişin iki yanındaki kemer gözleri ise, biri kuzey, diğeri de güney yönünde olmak üzere, üst kata çıkışı sağlayan iki ayrı merdiven dolayısıyla, büsbütün fonksiyonsuz kalarak kapatılmış (Levha No. 116-Foto. No. 229); bu bölümler de, giriş ünitesine açılan karşılıklı birer dükkân haline getirildikleri gibi, karşılıklı yüzlerindeki kemerler de kaldırılarak, buralara düz atkı atılmak suretiyle, giriş cepheleri kare çerçeve haline sokulmuştur. Revakın güney ucundaki son kemer gözü ise, bu kesimde üst kata çıkışı sağlayan merdivenin sahanlığı, tuğladan basık bir kemerle, güneyindeki revakın kemer gözüne bindirilip boşaltıldığı için, açıkta kalmış; fakat sonradan kapatılıp revak ve gerisindeki oda da tuvalet haline getirilmiştir (Levha No. 117-Foto. No. 230).

Üst kata (Levha No. 68-Şekil No. 68), avlunun doğu cephesine bitişik iki ayrı merdivenle çıkıldığına işaret edilmişti. Bu katı çepeçevre dolaşan revak kemerleri, alt katta olduğu gibi, tonoz içine doğru girinti (penetration) yaparlar (Levha No. 117-Foto. No. 231). Revakın gerisindeki odalar da, tıpkı alt kattaki gibi, sonradan birer dükkân haline getirilmişlerdir ve revaka açılan cepheleri de tamamıyla yenilenmiştir. Odalar, aynalı tonozla örtülüdürler. Bu katın güney-doğu köşesinde yer alan ve doğu cepheden dışa taşan dikdörtgen planlı mekân (Levha No. 118-Foto. No. 232-233), bugün mescit olarak kullanılmaktadır.

Süsleme

Binanın doğu ve kuzey cepheleri ile avluyu kuşatan üst kat revaklarının cephelerinde, taş sıraları arasında yer alan bazı geometrik süslemeler (7) (Levha No. 119-Foto. No. 234) ve kuş evlerinin zarif, dekoratif katkı getiren görünümleri dışında bir süslemeye rastlanmamaktadır.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.353.
- (2) Bu zât,bilindiği üzere,aynı zamanda Nasrullah Camisi'nin güneyindeki medreseyi ve kütüphaneyi de inşâ ettirmiş;ayrıca Nasrullah Camisi'ni de onartmış idi.
- (3) V.G.M.Arşivi,Vakfiye Defteri No.2401,s.333'deki bu vakfiye suretinde şu ifadelere yer verilmiştir:"...Kastamonuda Köyceğiz mahallesinde vaki bir taraftan elhac Ahmet ağa menzili ve bazen esseyid elhac Ahmet menzili ve bir tarafı İbiş oğlu menzili ve bazen mert Şaban menzili ve tarafeyni tarîk-i âm ile mahdud büyü-tü abide ve arsayı müştamil dört kıt'a birbirine muttasıl milk-i menzilleriki inşallahürrahman nukûd-u mevkufem ile müceddeden bir adet kârgir han binasına mübaşeret olunmuştur..."
- (4) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.354.
- (5) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.354.
- (6) Nitekim Gökoğlu'nun kitabında yer alan planda,buraların,hanın içine dahil odalar oldukları açıkça görülmektedir (bkz:GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.362-Kroki 131 B).
- (7) Son zamanlarda yayınlanan ve İzmir Hanları'nı ele alan bir kitapta,18. yüzyıla ait Kızlarağası Hanı'nda da bu tür süslemelerin bulunduğu dikkati çekmektedir (bkz:ERSOY,B.,İzmir Hanları,Atatürk Kültür Merkezi Yay.Sayı:49,Ankara.1991,s.26-Şek.18).

BEDESTEN (KARANLIK BEDESTEN)

Katalog No.: 23

Levha No. : 119-124

Levha No.: 69

Foto. No. : 235-245

Şekil No.: 69

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Nasrullah meydanında, İsmail Bey (Kurşunlu) ve Bal-
kapını hanlarının kuzeyindedir.

Şehir Planındaki No. : 33

BİNAİnşâ Kitâbesi : Yoktur. Buna karşılık, Sultan Cem'in Kastamonu Va-
liliği sırasında, 1468-1474 yılları arasında inşâ
edildiği anlaşılmaktadır (1).

Bânîsi : Sultan Cem'dir (2).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : H.1217/M.1802-3 yılında çıkan bir yangında harap
olmuş ve aynı tarihte onarılmıştır (3). Son onarım
1951 yılında yapılmıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Doğu cephesinin bir bölümü, batı ve güney cephe-
lerindeki dükkânlar bir hayli elden geçmiş ve
yenilenmiştir. Doğu cephesinin diğer yarısı ve
kuzey cephesinde eski dükkânların kalıntıları
hâlâ görülebilmektedir. Bugün, sadece Çarşamba gün-
leri açılan binanın içi de bir hayli bakımsızdır.**Mimari Tanımı**

Kare planlı ve eşdeğerde dokuz kubbe ile örtülü bir binadır (Levha No.

69-Şekil No.69).Malzeme,beden duvarlarında birbirine paralel ve eş aralı uzanan üçer sıra tuğla hatıllı moloz ve kaba yonu taş;dükkânlarda ise,tuğla derzli kesme taştır (Levha no.119-Foto.No.235).Binanın köşelerinde,bağlayıcı olarak düzgün kesme taşlar kullanılmıştır.Kalan izlere göre,beden duvarlarını tuğladan iki sıra kirpi saçak kornişinin çepeçevre dolaştığı anlaşılıyor.Bu saçak kornişinin hemen altında ve kubbe akslarına gelecek şekilde,her cephede üçer pencere bulunur.Pencereler,kesme taşlarla çerçevesi,demir parmaklıklı,dar ve uzun dikdörtgen formdadır.Binayı örten ve her kenarda üçer tane yer alan kubbeler,sekizgen kasnaklara oturur.Kasnaklar tuğla olup,betonla sıvanmışlardır ve tuğladan tek sıra kirpi saçakla çerçevelenirler.Kubbeler,vaktiyle kurşun kaplı iken,kurşunlar sökülüp,yerlerine kiremit döşenmiş;bugün ise betonla sıvanmıştır.Ortadaki kubbe daha yüksek tutulmuş olup,bütün kubbelerin kilit noktalarındaki yuvarlak delikler de birer camekânla kapatılmıştır.

Binanın dört cephesinde de,ortada,dört ana yöne açılan birer kapının mevcut olduğu anlaşılmaktadır.Bugün bu kapılardan yalnızca doğu cephedeki kullanılmaktadır.Diğer kapılar örülerek iptal edilmiştir.

Binanın,doğu-batı aksına göre,doğudaki girişin güneyinde üç,batıda dört dükkânı ve güney cephe boyunca sıralanan yedi,güney-doğu ve güney-batı köşelerde de birer tane olmak üzere toplam onaltı dükkânı mevcuttur.Bu dükkânlar onarılmıştır ve hâlâ kullanılmaktadırlar.Bu onarım sırasında,batı ve güneydeki kapıların bulunduğu kısımlar da dükkân haline getirilmiştir.Doğu-batı aksına göre,doğudaki girişin kuzey yarısına ait üç dükkân ile kuzey cephenin ortasına kadar uzanan üç dükkân ve dolayısıyla kuzey-doğu köşedeki bir dükkân yıkılmış (Levha No.120-Foto.No.236);sadece tuğla tonozlarının izleri kalmıştır (Levha No.120-Foto.No.237).Kuzey cephenin diğer yarısı ve kuzey-batı köşe ile batı cephedeki üç dükkân ise,bedestene bitleştirilen yeni binalar tarafından kesilmiştir.Böylelikle,bedestenin etrafında,vaktiyle dört cephede,ortada bir giriş ünitesi ile yanlarında üçerden altı adet olmak üzere yirmidört ve köşelerdeki birer tane de dahil edilirse,toplam yirmisekiz dükkânın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Batı cephedeki giriş ünitesi (Levha No.121-Foto.No.238-239),aslî halini kısmen korumuştur.Buna göre,kapının iki yanında,doğu-batı yönünde uzanan

iki duvarın sınırladığı dikdörtgen bir ünite teşekkül ettirilmiş; bu ünite de yandakiler güdük birer eyvan olmak üzere iki kemer vasıtasıyla üç kısma taksim edilerek, beşik tonozlarla örtülmüştür. Güney cephedeki giriş ünitesi ise (Levha No.122-Foto.No.240), bugün değiştirilmiş durumdadır. Burada, orta bölümün iki muhdes duvarla bölünerek dükkân haline getirildiği görülmektedir. Buna göre, girişin önündeki beşik tonozlu bölüm, iki muhdes duvarla sınırlandırılarak yan eyvanlarla bağlantısı kesilmiş; eyvanlar da yandaki dükkânlara dahil edilerek, cephelerine basık kemerli kapılar açılmıştır.

Binanın güney-doğu ve güney-batı köşelerinde yer alan birer dükkân, cepheleri çift yöne bakan kuruluşlardır. Cepheleri, dış köşelerdeki kare planlı birer ayak ile yan dükkânların farklı doğrultuda uzanan ikişer duvarı arasına atılan basık kemerler halinde dışa açılmaktadır. Kare planlı bu ünitelerin üstü, pandantif-kubbe ile örtülmüştür.

Doğu cephenin ortasındaki kapı açıklığı (Levha No.122-Foto.no.241) basık kemerli olup, söveleri ve kemer örgüsü kesme taştandır. Kemer sırtı, kesme taştan yastıklarla çerçeve içine alınmış; bunun da üstüne kapı kemeri formunda tuğladan bir boşaltma kemeri ilave edilmiştir. Bunun üzerinde yer alan tuğla tonoz kalıntısı ise, vaktiyle giriş ünitesini örten ve fakat yıkılmış olan beşik tonozla aittir. Aynı husus, kuzey cephedeki, şimdi kapatılmış durumda olan kapının kemeri üstünde de görülür.

Binanın içi, ortadaki dört adet kare planlı ayak ile beden duvarları arasına atılan tuğladan birer yuvarlak kemerle eş büyüklükte dokuz birime ayrılmış; bu kübik birimlerin üstü de eş büyüklükte dokuz kubbe ile örtülmüştür. Kubbelere pandantifle geçilmektedir. Ortadaki kubbeyi taşıyan kare planlı dört ayak, zeminden pek az yükseltilmiş kare kaidelere oturmakta olup, tuğla örgülüdürler (Levha No.123-Foto.No.242). Kemerlerin üzengi seviyelerinde bulunan kare kesitli ikişer boşluk, vaktiyle kemerleri birbirine bağlayan demir gergilere ait yuvalardır.

Binanın zemini, kare tuğlalarla döşenmiş; duvar ve ayakların kaidelerinde bu tuğlalarla döşenerek yükseltilmiştir (Levha No.123-Foto.No.243). Bundan başka, kapı açıklıkları hariç, duvar kenarlarını dar bir seki çepeçevre dolaşmaktadır.

Doğu ve kuzey cephede yer alan kapılar,iç mekâna,tuğladan örölmüş sivri bir kemer Şeklinde açılmakta;kemer içinde de,düz ahşap lento üzerine oturan yine tuğladan örölmüş üç dilimli ikinci bir kemer bulunmaktadır (Levha No. 124-Foto.No.244).

Diğer kapılar ise iptal edilerek,sıvanmışlardır (Levha No.124-Foto.no. 245).

Süslleme

Binada süsllemeye rastlanmaz.

NOTLAR

- (1) BAYSUN,İ.A., "Cem" maddesi,İ.A,3.Cilt,İstanbul.1945,s.70;ayrıca bkz: OZANOĞLU,İ., Kastamonu Kütüğü, İstanbul.1952,s.11;GÖKOĞLU,A., Paphlagonia, Kastamonu.1952,s.,360-361.
- (2) K.M.Ş.S., Defter No.421-Sıra No.151.H.1113/M.1701-2 tarihli bu sicil kaydında,"Bezzazistan"ın Sultan Cem'in vakfından olduğu ve Devrekâni'deki dükkânlarınının da bedestene vakfedildiği yazılıdır.
- (3) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.361.

FRENKŞAH HAMAMI (EMİR CEMALEDİN FRENKŞAH HAMAMI)

Katalog No.: 24

Levha No. : 125-127

Levha No.: 70

Foto. No. : 246-251

Şekil No.: 70

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Şehrin merkezinde, Nasrullah Camisi'nin kuzey-batısında ve İsmail Bey Hanı'nın (Kurşunlu Han) da doğusundadır.

Şehir Planındaki No. : 34

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.Yalnız H.688/M.1289 tarihli vakfiyesinden binanın H.661/M.1262-63 tarihinde inşâ edildiği anlaşılmaktadır (1).

Bânîsi : Emir Cemaleddin Frenkşah'tır.

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Binanın H.688/M.1289 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır (2).

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : H.1130/M.1717-18 ve H.1170/M.1756-57'de onarılan (3) bina,zamanla toprak altında kalmış;1960 yılında üzerindeki gecekondular yıktırılarak bir kazı ile toprak altından çıkartılmış;bilâhere 1962,1964-1966 yıllarında büyük bir onarım geçirerek şimdiki halini almıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Son onarımlar sırasında bozuk bir harç ve moloz taşlarla kötü bir şekle sokulan bina,şehrin en büyük meydanında bir "restorasyon ayıbı" olarak kapalı bir vaziyette durmaktadır.

Mimari Tanımı

Vakfiyesinden "Çifte Hamam" olarak inşâ edildiğini öğrendiğimiz (4) binanın bugün sadece bir bölümü mevcuttur (Levha No.125-Foto.No.246;Levha No.70-Şekil No.70).Halen duvarları tamamiyle yenilenmiş;esasen tuğla olan kubbe ve tonozları da,dıştan son derece çirkin bir şekilde betonla sıvanmıştır (Levha No.125-Foto.No.247).Kuzey cephesinde iki kapı bulunmaktadır. Güney cephesindeki dikdörtgen kapı ise,yan eyvanın duvarına açılmıştır ve son onarımlar sırasında yapıldığı her halinden bellidir (Levha No.126-Foto.No.248).

Doğu-batı doğrultusunda uzanan binanın kuzey cephesinde iki kapı bulunmaktadır.Bunlardan kuzey-doğu köşedeki kapı vasıtasıyla,"L" planlı bir bölüme dahil olunur.Bu kapının yanındaki diğer kapı ile,kare planlı,üstü beşik tonozlu bir aralığa geçilmektedir.Bu kısmın batı duvarında bir niş görülür.Vaktiyle her iki mekânın da,bugün tamamen ortadan kalkmış bir soyunmalık yeri ile irtibatlandığı muhakkaktır.

Kare planlı soğukluğun üstü kubbe ile örtülüdür.Kubbeye,tromplarla geçilmiştir.Kubbenin üstündeki bir tepe ışıklığıyla aydınlatılan soğukluğun kuzey,doğu ve güney duvarlarının önünde bir seki bulunur.

Soğukluğun batı duvarındaki basık kemerli bir kapıdan sıcaklığa geçilmektedir.Sıcaklık ünitesi,üç eyvanlı olup,kuzey-batı,güney-batı ve güney-doğu köşelerinde birer halvet hücresi yer alır.Sıcaklığın üstü,tromplarla geçilen bir kubbe (Levha No.126-Foto.No.249;Levha No.127-Foto.No.250),eyvanların ise sivri tonozla örtülüdür (Levha No.127-Foto.No.251).Kare planlı halvet hücrelerinde örtü kubbe olup,geçişler tromplarla sağlanmıştır.

Sıcaklığın batısındaki eyvanın duvarında,üstte bir pencere bulunur. Dikdörtgen formu bu pencere,gerisindeki beşik tonozla örtülü su deposuna açılmaktadır.Su deposu,binanın batı cephesi boyunca uzanır.

süsleme

Sıcaklık ve halvet hücrelerindeki kubbelere geçişi sağlayan tromp eteklerinde bazı malakârî süslemeler varsa da,çok bozulmuşlardır.

NOTLAR

(1) MEHMED BEHCET.,Kastamonu Asâr-ı Kadimesi,İstanbul.1341 (1922-23),s.,

109-110.

- (2) Vakfiye,M.Behcet tarafından yayınlanmıştır (bkz:A.g.e,s.,109-114).
- (3) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.363.
- (4) Vakfiyeden anlaşıldığı üzere,bu Çifte Hamam,etrafındaki dokuz dükkânla birlikte,Cemaleddin Frenkşah tarafından yaptırılan mescit ve türbeye vakfedilmiştir (bkz:MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.110).

BEY HAMAMI (İSFENDİYAR BEY HAMAMI)

Katalog No.: 25

Levha No. : 128-130

Levha No.: 71

Foto. No. : 252-257

Şekil No.: 71

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Cebrail mahallesinde, Şube sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 35

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : İsfendiyar Bey'dir (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Bir sicil kaydına göre, İsfendiyar Bey tarafından inşâ ettirilerek, İsfendiyar Bey Camisi'ne vakfedilmiştir (2).

Geçirdiği Onarım/lar : H.1111/M.1699-1700 ve H.1160/M.1747 yıllarında onarılan (3) bina, son olarak 1973-1975 yıllarında V.G.M. tarafından onarılmıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Hal-i hazırda hamam olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanımı

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen bir saha üzerinde "haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip"te (4) inşâ edilmiştir (Levha no.71-Şekil No. 71).Güneydeki soyunmalık yeri,zamanla yıkılmış ve yerine bugünkü ahşap çatılı soyunmalık yapılmıştır (Levha No.128-Foto.No.252).Binaya,bu soyunmalık yerinin güney cephesindeki kapıdan girilmektedir.Soyunmalık,ahşap direklerin taşıdığı bağdadi bir çatı ile örtülüdür (Levha No.128-Foto.No.253; Levha No.129-Foto.No.254).Mekânın ortasında,dokuzgen planlı bir havuz bulunur.

Soyunmalık yerinin kuzey duvarına açılmış sivri kemerli bir kapı açık-

lığı ile küçük bir bölüme geçilir. Bu bölümün üstü, köşelerde üçgenlerle desteklenmiş küçük bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ortasında bir ışık gözü bulunur (Levha No.129-Foto.No.255). Bu bölümün her iki yanında birer mekân yer alır. Batıdaki mekân, helaları ihtiva etmekte olup, tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür.

Doğudaki mekân ise, soğukluktur. Üstü kubbe ile örtülüdür. Mekânın batı duvarında, kuzey köşeye yakın sivri kemerli bir kapı açıklığından, köşelerde üçgenlerle desteklenmiş ve üstü kubbe ile örtülü küçük bir bölüme; oradan da kuzey duvarındaki sivri kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla sıcaklık kısmına geçilmektedir. Burada, dört ana yöne rastlayan sivri tonozlu birer eyvan (Levha no.130-Foto.No.256), köşelerde halvet hücreleri ve ortada kubbe olmak üzere standart bir plan şeması uygulanmıştır. Köşelerdeki halvet hücreleri kubbelidir. Sıcaklık kısmını örten ortadaki büyük kubbe, dıştan sekizgen bir kasnak içine alınmıştır.

Sıcaklığın kuzeyindeki eyvanın duvarında yer alan fevkânî pencere, gerisindeki beşik tonozlu su deposuna açılmaktadır. Bunun kuzeyindeki külhan kısmı, bugün ortadan kalkmış durumdadır (Levha No.130-Foto.No.257).

Süsleme

Sıcaklık kısmında, köşelerdeki halvet hücrelerine geçişi sağlayan sivri kemerli kapı açıklıklarının iki yanlarında, üzeri dilimli yırtmaç nişler bulunmaktadır.

Bunların da üstünde, mekânı çepeçevre dolaşan malâkâri süslemeler dikkati çeker.

Tarihlendirilmesi

Hamamın İsfendiyar Bey tarafından yaptırıldığı ve camisine vakfedildiğine yukarıda işaret edilmişti. Bu durumda, hamamın da, 1392-1439 yılları arasında inşâ edilmiş olması gerekir (5).

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 364.
- (2) GÖKOĞLU, A., A. g. e., s. 364.
- (3) GÖKOĞLU, A., A. g. e., s. 364.

- (4) EYİCE,S., "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", T.D., Cild:XI, Sayı:15 (Eylül 1960), İstanbul.1960, s.108.
- (5) İsfendiyar Bey'in hayatı için bkz:YÜCEL, Y., XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi..., Ankara.1980, s., 83-99.

ARABAPAZARI ÇİFTE HAMAMI

Katalog No.: 26

Levha No. : 131-133

Levha No.: 72

Foto. No. : 258-263

Şekil No.: 72

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Arabapazarı'nda,bugünkü Belediye binasının karşısındadır.

Şehir Planındaki No. : 36

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Kadı Nasrullah'tır (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : H.1187/M.1773-74 tarihli bir sicil kaydına göre, Nasrullah Camisi'nin bânîsi Kadı Nasrullah tarafından inşâ ettirilmiş ve camisine vakfedilmiştir (2).

Geçirdiği Onarım/lar : Bina,H.1187/M.1773-74 ve 1973-1981 yılları arasında onarım görmüştür.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Son onarımlarla tahrip olmaktan kurtarılmıştır ve bugün işler durumdadır.

Mimari Tanımı

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen bir alan üzerine "Çifte Hamam" olarak inşâ edilmiştir (Levha No.72-Şekil No.72).Malzeme,kaba yonu taş olup, pencerelerin kemer ve alınlıklarında tuğla kullanılmıştır (Levha No.131-Foto.No.258).

Binanın doğu kanadını kaplayan erkekler kısmının soyunmalık yerine,güney cephesinin ortasındaki basık kemerli bir kapı açıklığı ile girilir (Levha No.131-Foto.No.259).Kapı açıklığının yer aldığı bölüm,dışa taşıntılı dik-

dörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır.Bu kısım,son onarımlar sırasında binaya eklenmiştir.Bu kütlede her iki yanında birer pencere bulunur.Pencere,kesme taşlarla çerçevesi ve demir parmaklıklılıdır.Tuğladan sivri kemer şeklinde alınlıkları vardır.Alınlıkları,üç sıra tuğla ve bir sıra taştan oluşan sivri bir kemer çerçeveler.

Soyunmalık yerini örten büyük kubbe,dıştan sekizgen bir kasnak içine alınmış;köşelerde kalan kısımlar da,içten tromp (Levha no.132-Foto.No.260), dıştan da kurşun taklidi beton sıvalı çatılarla örtülmüştür (Levha No.132-Foto.No.261).Kasnak,iki sıra tuğladan bir kirpi saçak ile nihayetlenmektedir.Kubbe de kurşun taklidi beton ile sıvalı olup (3),tepesinde,kenarlarına yuvarlak kemerler açılmış ve üstü küçük bir kubbe ile örtülü sekizgen bir aydınlık feneri yer alır.Kasnağın güney,kuzey ve doğu kenarlarına sivri kemerli ve alçı şebekeli birer pencere açılmıştır.Tuğladan sivri kemerleri ve çerçeve içine alınmış tuğla köşelikleri bulunur.

Soyunmalık yeri kare planlı olup,doğu ve batı duvarlarında ikişer niş, mekânın ortasında da kenarları dilimli,içinde fıskiyesi bulunan bir havuz yer alır (Levha No.133-Foto.No.262).Mekânın kuzey-doğu köşesindeki sivri kemerli bir kapı ile,üstü tonozla örtülü dar bir koridordan kare planlı bir bölüme geçilir.Bu bölümün üstü,aynalı tonozla örtülüdür (4).

Soyunmalığın kuzey duvarının batı köşesine yakın bir yerinde bulunan sivri kemerli bir başka kapı açıklığı ile,tonozla örtülü dar bir koridora geçilir.Koridorun batı duvarındaki sivri kemerli bir kapı açıklığı ile girilen bölüm "usturalık" olmalıdır ve üstü de aynalı tonozla örtülüdür.Koridorun doğu duvarındaki diğer bir kapı açıklığı vasıtasıyla "soğukluk" kısmına geçilir.Soğukluk kısmı,ortada bir kubbe ile buna doğu ve kuzey yönünde açılan iki eyvan halinde düzenlenmiştir.Soğukluğun batısındaki kubbeli bölüm ise,helaları ihtiva eder.Sivri bir kemerle soğukluk kısmına açılan doğudaki eyvan,yıldız tonozla örtülüdür ve doğu duvarında bir niş mevcuttur.Kuzeydeki,nisbeten dar eyvanın uzun duvarının ortasına açılan sivri kemerli bir kapı açıklığı ile,hamamın "sıcaklık" ünitesine ulaşılır.Burası,haçvari dört eyvanlı ve iki köşe hücreli olarak inşâ edilmiştir.Eyvanlar,ortadaki kubbeli bölüme zarif birer kaş kemerle açılmaktadır (Levha No.133-Foto.No.263).İki halvet hücresi,güneydeki eyvanın doğu ve batı köşelerine yerleştirilmiştir.Kubbe ile örtülüdürler.

Sıcaklığın doğu, batı ve kuzeyindeki eyvanların duvarlarında yer alan sivri kemerli birer fevkânî pencere, gerideki su deposuna açılmaktadır. Su deposu, beşik tonozla örtülü olup, kadınlar kısmını da içine alacak şekilde cephe boyunca uzanır.

Binanın batı kanadını kaplayan kadınlar kısmının soyunmalık yerine, batı cephedeki basık kemerli bir kapı açıklığı ile girilir. Soyunmalık yerini örten kubbe, tıpkı erkekler kısmındaki gibi, sekizgen bir kasnak içine alınmış; köşelerde kalan kısımlar da, içten üçgenler, dıştan da kurşun taklidi beton bir çatı ile örtülmüştür. Kubbe, yine kurşun taklidi beton sıva ile kaplı olup, tepesinde de bir aydınlık feneri yer alır. Kasnağın doğu, batı ve kuzey kenarlarına, sivri kemerli ve alçı şebekeli birer pencere açılmıştır. Tuğladan sivri kemerleri ve çerçeve içine alınmış tuğla köşelikleri bulunur.

Soyunmalık yerinin doğu duvarında bir, güney ve batı duvarlarında da ikişer niş dikkati çeker. Sivri kemerli nişlerden, özellikle doğu duvardaki, mukarnaslı kavsarası ile çarpıcı bir görüntü arzeder.

Mekânın kuzey duvarındaki iki kapıdan köşedeki, hela bölümüne; diğeri de soğukluk kısmına geçişi sağlar. Soğukluk kısmı, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir mekân olup, altı ışık gözü ihtiva eden bir aynalı tonozla örtülmüştür. Doğru ve batı duvarlarında birer, güney duvarında ise iki niş bulunur. Soğukluğun doğu duvarındaki bir kapı ile, üstü beşik tonozla örtülü usturalık ve hela bölümüne geçilir.

Sıcaklık kısmına geçiş, soğukluğun kuzey duvarındaki sivri kemerli bir kapı ile sağlanmıştır. Burası, ortadaki kare planlı ve üstü kubbe ile örtülü bir kısım ve yanlarda, takviye kemerleri ile bölüntülü iki eyvandan oluşan dikdörtgen bir mekândır. Doğru ve batı duvarlarında birer niş, kuzey duvarda ise sivri kemerli büyük bir niş içine alınmış çeşme bulunur. Sıcaklığın kuzeyindeki iki halvet hücresi kubbe ile örtülü olup, geçişler tromplarla sağlanmıştır.

Süsleme

Binada hayli zengin sayılabilecek örtü ve geçiş elemanları dışında süslemeye rastlanmaz.

Tarihlendirilmesi

Sicil kaydına göre, Kadı Nasrullah tarafından inşâ ettirildiğini ve

camisine vakfedildiğini öğrendiğimiz hamam,caminin inşâ tarihi olan H.912/M.1506-7 yılında veya ondan kısa bir süre önce inşâ edilmiş olmalıdır.

NOTLAR

- (1) K.M.Ş.S.,Defter No.59-Sıra No.103.
- (2) K.M.Ş.S.,Defter No.59-Sıra No.103.
- (3) V.G.M.'deki 37.01-/22 no.lu dosyada yer alan fotoğraflardan,onarım öncesinde bütün kubbelerin tuğla oldukları anlaşılıyor.
- (4) Bu koridorun,batı duvarındaki bir kapı ile soğukluk ünitesine bağlandığı muhakkaktır.

ÇİFTE HAMAM (HALİMİ ÇELEBİ HAMAMI;MAHKEMEALTI HAMAMI)

Katalog No.: 27

Levha No. : 134-139

Levha No.: 73

Foto. No. : 264-275

Şekil No.: 73

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989;Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Hepkebirler mahallesi,Çifteshamam sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 37

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Binanın güney cephesindeki portalinde,üç dilimli kemerle örtülü bir niş içerisine alınmıştır (Levha No.134-Foto.no.264).Sülüs yazı ile yazılmış dört satırlık Arapça inşâ kitâbesinden,hamamın H.920/M.1514 yılında inşâ edildiğini anlıyoruz (1).

Bânîsi : Halimî Çelebi'dir (2).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : H.1140/M.1727-28 yılında kazanı,su yoları,döşeme ve diğer yerleri onarılan (3) bina,1955 yılında V.G.M. tarafından bir daha onarılmıştır (4).

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Bina,bugün oldukça metrük bir durumdadır.Erkekler kısmının soyunmalık yerinden soğukluk,sıcaklık ve halvet bölümlerine geçebilmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir.Kadınlar kısmı ise,mayve kasalarının konulduğu bir depo olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanımı

"Çifte Hamam" olarak inşâ edilen bina, kuzey-güney yönünde uzanan oldukça simetrik bir plana sahiptir (Levha No. 73-Şekil No. 73). Erkekler ve kadınlar kısmına ait kubbeli soyunmalık bölümlerinde, kaba yonu taş ve yanısıra tuğla, diğer kısımlarda ise sadece kaba yonu taş kullanılmıştır.

Binanın güney-batı köşesindeki kubbeli bölüm, erkekler kısmının "soyunma yeri" (camekân) dir (Levha No. 134-Foto. No. 265). Bu bölüm, üstte, sekizgen kasnak içerisine alınan bir kubbe ile örtülmüş; köşelerde kalan kısımlar da içerden tromplar, dışardan da eğimli bir beton çatı ile kapatılmıştır. Erkekler ve kadınlar kısmının soyunma yerlerini ayıran bölme duvarı, dışta bir çıkıntı yapmak suretiyle, cephe yüzeyindeki yeknesaklığı bozduğu gibi, soyunma yerlerinin dış ifadesine de daha kütleli bir görünüm kazandırmıştır.

Erkekler kısmının güney cephe duvarında bir portal ile bunun iki yanında altlı üstlü birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Alttaki pencereler, dikdörtgen formlu olup, düzgün kesme taşlarla çerçevelenmekte (Levha No. 135-Foto. No. 266); üstten de tuğlayla örülmüş basık bir kemerle sınırlanmaktadır. Pencere lentosu ile tuğla kemerin arasındaki alınlık ise, yatay istiflenmiş tuğlalarla kapatılmıştır (Levha No. 135-Foto. No. 267). Pencereler, sonradan briketle örülerek iptal edilmiş; alt kısımları da, zamanla yükselen toprağın altında kalmıştır. Üstteki pencereler ise basık kemerli ve sade görünüştedir. Bunlardan başka, kasnağın güneye bakan yüzüne de bir pencere açılmıştır (Levha No. 136-Foto. No. 268). Sivri kemerli pencerenin kemer alını, taş ve tuğlalarla örülmüş; ayrıca köşelikleri de tuğlalarla çerçeve içine alınmıştır.

Cephenin ortasında, sade profillerle çerçevelenen ve cepheden çıkıntı yapan portal yer almaktadır (Levha No. 136-Foto. No. 269). Portal nişini, zarif birer konsol üzerinde yükselen üç dilimli bir kemer örtmekte; alttaki basık kemerli bir kapı açıklığından girilerek, üç basamaklı bir merdiven vasıtasıyla soyunma yerine dahil olunmaktadır. Burası, kare planlı ve kubbe ile örtülü bir mekândır. Kubbeye, köşelerdeki tuğla tromplarla geçilmiştir (Levha No. 137-Foto. No. 270). Doğu ve batı duvarlarının ortasında, karşılıklı olarak, üç dilimli kemerle örtülü birer niş (Levha No. 137-Foto. No. 271) bulunduğu gibi, güney-batı köşede Bursa kemerli, kuzey-batı köşede ise, üstte, basit dikdörtgen formlu birer niş daha vardır.

Soyunma yeri, ortada kare bir saha meydana getirecek şekilde tuğladan bir seki ile çevrilmiş; ortaya ise sekizgen planlı bir havuz yerleştirilmiştir. Ne var ki, sözkonusu fıskiye havuz bugün tamamıyla ortadan kalkmış; sadece temel izleri kalabilmiştir.

Soyunma yerinin kuzey duvarındaki yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla (Levha No.138-Foto.No.272), kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü soğukluk kısmına ulaşılmaktadır. Buradan, doğu duvardaki yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile, yine kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir bölüme geçilmektedir. Burası, tuğla duvarlarla bölüntülü hela ve usturalığın yer aldığı bir mekândır. Mekânın kuzey duvarındaki bir kapı açıklığıyla da sıcaklık ve halvet hücrelerinin yer aldığı bölüme ulaşılmaktadır. Sıcaklık, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekân olup, yan bölümleri sivri beşik tonoz, ortada ise kubbe ile örtülüdür. Ortadaki kubbe, doğu ve batı yönünde eyvan kemerleri ile, kuzey ve güneyde duvarların içine açılmış sağır kemerlerin sınırlandırdığı kare planlı bir üniteyi taçlandırmaktadır. Sıcaklık kısmının kuzeyinde, yuvarlak kemerli kapı açıklıkları ile sıcaklığa bağlanan kubbeli bir çift halvet hücresi yer almaktadır (5).

Binanın kuzeyinde, eni boyunca külhan ve su deposu kısmı uzanmaktadır. Burası, köşelerde kare planlı birer külhan ile ortada dikdörtgen planlı bir su deposundan meydana gelen üç bölüm halinde düzenlenmiş olup, sivri tonozla örtülüdürler. Su deposunun güney duvarında, erkekler ve kadınlar kısmının halvet hücrelerine açılan birer pencere bulunmaktadır.

Binanın doğu kanadını oluşturan kadınlar kısmının planı da, erkekler kısmı gibidir. Buraya güney cephenin ortasında açılmış yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile girilmekte; kapı açıklığının yanlarında ve üstünde de, yuvarlak kemerli birer pencere bulunmaktadır. Kadınlar kısmının kapısının, erkekler kısmı kapısı ile aynı cephede yer alması (Levha No.138-Foto.No.273), sözkonusu kapının sonradan yapıldığına işaret eder. Gerçekte, usûlden olduğu üzere, burada da kadınlar kısmının kapısının, erkekler kısmından görülemeyecek bir yerde, yan tarafta bulunması beklenirdi. Nitekim, kadınlar kısmına ait soyunma yerinin doğu duvarında yer alan ve fakat bugün örülerek iptal edilmiş kapının, vaktiyle kadınlar kısmına girişi sağlayan kapı olduğuna şüphe yoktur. Bu kapının iptal edilip, yeni bir kapı açılmasını gerektiren nedeni, şu an için aydınlatmak mümkün değildir.

Kadınlar kısmının soyunma yeri, dikdörtgen planlı olup, kuzey ve güneyde, duvar enince atılan birer sivri boşaltma kemeri ile ortada bir kare teşkil edilerek; bunun da üzeri kubbeye örtülmüştür. Mekânın doğu ve batı duvarlarında ikişer niş bulunur. Diğer bölümler, erkekler kısmının planı gibidir.

Süsleme

Erkekler kısmının portalindeki profilli konsolların dış yüzlerine, alçak kabartma olarak, palmet ve rumî motiflerinden meydana gelen bitkisel bir süsleme işlenmiştir (Levha No.139-Foto.No.274).

Soyunma yerinde ise, sıva üzerine yapılmış mavi ve kırmızı renkli bazı kalemişi desenler varsa da (Levha No.139-Foto.No.275), nitelikleri pek anlaşılamamaktadır. Geç devre ait oldukları düşünülebilir.

NOTLAR

- (1) Kitâbeyi ilk okuyan M.Behcet, dördüncü satırın başındaki kelimenin, "bir iki harf silik" olduğu için "Aleşah" veya "Alimşah" şeklinde okunabileceğini söyleyerek, kitâbenin bu kısmını "Aleşah bin Sultan Bayezid Han" olarak okur; fakat ebcedle düşülen H.880 tarihinde Bayezid'in henüz tahta geçmediğini belirterek, bu tarihte Sultan olarak anılmasını garip diye niteler. Ona göre, bundan daha garibi de, ne zaman saltanata geçtiği ya da "istiklâl ettiği" bilinmeyen Şehzade Aleşah bin Sultan Bayezid Han için kitâbede "Sultan-ül berreyn hakan-ül bahreyn..." gibi tabirlerin kullanılmasındır. Bu lâkapların daha çok Fatih Sultan Mehmed'e yaraşacağını belirten Behcet, "acaba kitâbe yanlış mı hâk edilmiştir? Bu ciheti nasıl hâl etmelidir?" diye sorarak, Sultan Bayezid'in oğlunun vefatından sonra onun hatırına bu kitâbeyi tanzim ettirmiş olabileceğini, fakat bu tahmininin ne dereceye kadar doğru olduğunu kestiremeyeceğini söyler (bkz: MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s., 94-95). M.Behcet'i tereddüte sevk eden kelime, "Aleşah" veya "Alimşah" değil; esasen baştaki "sin" harfinden de açıkça anlaşılacağı üzere, "Selimşah" olarak okunduğu zaman anlamlı bir terkip oluşturmaktadır. Bu durumda, ebcedle düşülen tarihi de, H.880 değil, gerçekte " ^{سليم} " kelimesinden dolayı H.920, yani M.1514 olarak kabul etmemiz gerekir.
- (2) Hamamın bânîsi olan Halimî Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in hocasıdır. Ha-

tırlanacağı üzere bu zâtın adına Yakup Ağa Külliyesi'nin vakfiyesinde de rastlanmaktadır (bkz;YAKUP AĞA KÜLLİYESİ bölümü).

- (3) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.366.
- (4) Cumhuriyetin 50.Yılında Vakıflar,(Basım yeri ve tarihi yok),s.30.
- (5) Türk hamam tiplerini sıcaklık ve halvet bakımından sınıflandıran önemli bir yayına göre,bu hamam da "onrtası kubbeli,enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip"e dahil edilebilir (bkz:EYİCE,S.,"İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme",T.D.,Cild:XI,Sayı:15 (Eylül 1960),İstanbul.1960,s.,112-114.).

DEDE SULTAN HAMAMI (DEDE HAMAMI)

Katalog No.: 28

Levha No. : 140

Levha No.: 74

Foto. No. : 276

Şekil No.: 74

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : İsfendiyar mahallesinde, Atatürk caddesi üzerindedir
ve Sinan Bey Camisi'nin yol aşırı karşısında bulunur.

Şehir Planındaki No. : 38

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Dede Sultan adında bir zâttır (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : H.1116/m.1704-5 tarihli bir sicil kaydına göre,
Dede Sultan adında bir zât tarafından yaptırılarak, adı geçenin Mevlevihane ve zaviyesine vakfe-
dilmiştir (2).Geçirdiği Onarım/lar : Bina, H.1086/M.1675-76 yılında meydana gelen dep-
remde harap olmuş ve mimarbaşı Şaban'ın idare-
sinde onarılmıştır (3). H.1180/M.1766-67 yılında
kazan, kapı, şadırvan ve diğer yerleri tekrar ona-
rılmıştır (4). Sonradan 1948 ve 1964 yıllarında
da onarım görmüştür.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Çalışır durumdadır.

Mimari TanımıKuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen bir saha üzerine, "ortası kubbeli,
enine sıcaklıklı ve çifte halvetli" olarak (5) inşâ edilmiştir (Levha No.
74-Şekil No.74). Beden duvarları ve soyunmalık yeri, tamamıyla elden geçmiş
ve yenilenmiştir.

Soyunmalık yerine, kuzey cephesinin ortasındaki yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile dahil olunur (Levha No.140-Foto.No.276).Doğu, batı ve kuzey cephelerde, üstte ikişer pencere yer almaktadır.

Soyunmalık yeri, içten ahşap tavan ve bağdadî bir kubbe, dıştan da kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. Kubbenin tepesinde bir aydınlık feneri bulunur. Mekânın ortasında, fıskiyeyle sekizgen bir havuz yer alır.

Soyunmalığın güney duvarındaki bir kapı ile soğukluğa geçilmektedir. Burası, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve iki kubbe ile örtülü bir mekân olarak düzenlenmiştir. Doğusunda, kare planlı ve üzeri kubbeli hela kısmı bulunur. Kubbeye, tromplarla geçilmektedir.

Soğukluk kısmının güney duvarındaki sivri kemerli bir kapı ile sıcaklık ünitesine girilir. Sıcaklık, ortada kare planlı ve kubbeli bir bölüm ile yanlarda sivri kemerle bu bölüme açılan birer eyvandan müteşekkildir.

Sıcaklığın güneyinde, diyagonal birer kapı ile sıcaklığa bağlanan iki halvet hücresi vardır. Zarif bir konstrüksiyona sahip bu hücreler, tromplarla geçilen dilimli ve mukarnaslı kubbeler ile örtülmüştür. Kuzey duvarlarındaki fevkânî birer pencere, gerideki beşik tonozlu su deposuna açılmaktadır. Su deposunun kuzey duvarının ortasında da külhan bulunur.

Süsleme

Binada, halvet hücrelerini örten kubbelerin zarif biçimleri dışında bir süslemeye rastlanmaz.

Tarihlendirilmesi

Binanın inşâ kitâbesinin bulunmadığına, buna karşılık Dede Sultan adında bir zât tarafından inşâ edildiğini ve yine bu zât tarafından yaptırılan Mevlevihane ve zaviyesine vakfedildiğini gösterir bir sicil kaydının mevcudiyetine yukarıda işaret edilmişti. Dede Sultan'ın kim olduğu meçhuldür. Yalnız, vaktiyle sözkonusu hamamın hemen yol aşırı karşısında bulunan ve fakat yıktırılarak arsası üzerine İmam-Hatip Okulu yaptırılan Mevlevihane'deki türbede, Dede Sultan adında bir tarikât ehlinin yattığını, bu zâtın ölüm tarihinin de H.920/M.1514-15 olduğunu biliyoruz (6). Bu zâtın, sicilde adı geçen ve Mevlevihane'nin, dolayısıyla hamamın da bânîsi durumundaki Dede Sultan ile aynı şahıs olduğu muhakkaktır. Bu durumda, hamamın da 16.yüzyılın ilk çeyreği içinde inşâ edildiği anlaşılıyor.

NOTLAR

- (1) K.M.Ş.S., Defter No.13-Sıra No.93.
- (2) K.M.Ş.S., Defter No.13-Sıra No.93.
- (3) K.M.Ş.S., Defter No.13-Sıra No.93.
- (4) K.M.Ş.S., Defter No.2-Sıra No.52.
- (5) EYİCE, S., "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme"T.D., Cild:XI, Sayı:15 (Eylül 1960), İstanbul.1960, s.112.
- (6) MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s.92.

SİNAN BEY SİBYAN MEKTEBİ

Katalog No.: 29

Levha No. : 140-141

Levha No.: 75

Foto. No. : 277-279

Şekil No.: 75

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Sinan Bey Camisi'nin yol aşırı karşısındadır.

Şehir Planındaki No. : 39

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Bina,Sinan Bey Camisi'nin vakıfları arasında olduğuna göre,bânîsinin de Sinan Bey olması lâzım gelir (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : Tesbit edilemedi.

Onarım Kitâbesi/leri : Tesbit edilemedi.

Bugünkü Durumu : Bina,vaktiyle Sinan Bey Camisi'nin imamı tarafından mesken olarak kullanılmıştır.Bugün ise, imamın ailesinden olduğunu iddia eden (?) bir şahıs tarafından,"yıkılarak yerine apartman yapma" isteğiyle yine mesken olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanımı

Kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü kübik bir binadır (Levha No.75-Şekil No.75).Kubbenin üstü,bugün kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülü vaziyettedir (Levha No.140-Foto.No.277).Bina,kaba yonu taşlarla inşâ edilmiş (2),ayrıca iki veya üç sıra taş arasına da üç sıra halinde tuğla hatıllar yerleştirilmiştir.

Binanın güneye bakan cephesinde,altta iki,üstte ise bir pencere bulunur (Levha no.141-Foto.No.278).Alttaki pencereler,kesme taşlarla dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış;sonradan burayı ev olarak kullananlar tarafından moloz taşla kapatılarak iptal edilmişlerdir.Pencerelerin üzerinde, tuğladan sivri kemerle örtülü birer niş bulunmaktadır.Bu nişin içinde, vaktiyle sivri kemer şeklinde taştan yekpâre birer alınlığın bulunduğu düşünülebilir.Üstteki pencere ise,ahşap parmaklıklı basit bir dikdörtgen açıklıktan ibaret olup,ev sakinleri tarafından yapılmıştır.

Binanın batı cephesindeki giriş hariç,diğer cepheleri sağır tutulmuştur.Güney-doğu köşede,duvarın,alttaki pencerelerin hizasına kadar pahlandığı dikkati çekmektedir (Levha No.141-Foto.No.279).

Beden duvarları,tek sıra kirpi saçakla nihayetlenmekte;saçağın üstünde ise,içteki kubbeyi örten kiremitli bir kırma çatı bulunmaktadır.

Binaya,batı cepheindeki basık kemerli bir giriş açıklığı ile dahil olunmaktadır.Kare planlı mekân,pendantiflerle geçilen oldukça basık bir kubbe ile örtülmüştür.

Süsleme

Binada süslemeye rastlanmaz.

NOTLAR

- (1) K.M.Ş.S.,Defter No.2040-Sıra No.566'da kayıtlı H.1145/M.1732-33 tarihli bir sicilde,binanın adı "Sinan Bey Taşmektebi" olarak geçmekte ve Sinan Bey Camisi'nin vakfından olduğu zikredilmektedir.
- (2) Beden duvarlarının üst kısımlarındaki özensiz taş işçiliği,burada bir onarım yapıldığına işaret etmektedir.Bu husus,mekânı örten basık kubbenin de bu onarım sırasında yenilendiğini gösterir.Gerçekte,böylesine bir binada da,kubbenin poligonal bir kasnağa oturması beklenirdi.

REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ KÜTÜPHANESİ

Katalog No.: 30

Levha No. : —

Levha No.: 76

Foto. No. : —

Şekil No.: 76

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Nasrullah Camisi'nin güneyinde, aynı şahıs tarafından yaptırılan medresenin avlusunda bulunmaktadır.

Şehir Planındaki No. : 40

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Reis'ül-küttâb Hacı Mustafa Efendi'dir (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Tesbit edilemedi.

Geçirdiği Onarım/lar : Tesbit edilemedi.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : İçi boştur ve kullanılmamaktadır.

Mimari Tanımı

Kesme taşlarla inşâ edilmiş, beşgen planlı ve tek kubbeli bir binadır (Levha No. 76-Şekil No. 76). Kuzey-batı, güney-doğu ve güney-batı kenarlarında, dikdörtgen formlu birer pencere bulunur. Giriş, kuzey-doğu kenarındaki basık kemerli bir kapı ile sağlanmıştır.

Mekânı örten kubbeye pandantiflerle geçilmiş; kubbenin üstü de kurşun taklidi beton ile sıvanmıştır.

Süsleme

Binada süslemeye rastlanmaz.

NOTLAR

(1) Adı geçen zât, bilindiği üzere, Nasrullah Camisi'ni de onartmış; ayrıca

caminin yanında bir medrese ile ele aldığımız kütüphaneyi de inşâ ettirmiş idi.Bu husus,V.G.M.Arşivi,Vakfiye Defteri No.2401,s.333'de kayıtlı "Kastamonuda Mehmed oğlu Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi vakfı"-na ait H.1161/M.1748 tarihli vakfiyenin suretinden de açıkça anlaşılacaktır.Hatırlanacağı üzere,Nasrullah Camisi'nin son cemaat yerindeki H.1159/M.1746 tarihli onarım kitâbesinde de,adı geçen zâtın bir kütüphane yaptırttığı yazılıdı idi.Bu durumda,kütüphanenin inşâ tarihini 1746 olarak düşünmemiz gerekiyor.

NASRULLAH KÖPRÜSÜ

Katalog No.: 31

Levha No. : 142-143

Levha No.: —

Foto. No. : 280-283

Şekil No.: —

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Hükümet caddesi ile Pilevne Caddesini ayıran Kastamonu Çayı (Karaçomak deresi) üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 41

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Kastamonu kadısı Nasrullah bin Yakup'tur (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Arşiv belgelerinde,köprünün onarımına ait bazı bilgiler bulmak mümkündür.

Geçirdiği Onarım/lar : Köprü,pek çok kereler onarımdan geçmiştir.Şimdilik bilebildiğimiz ilk onarım,18.yüzyılın başlarında yapılmıştır (2).1704 tarihinde Dursun adındaki bir usta tarafından,köprünün duvarları kesme taş ile onarılmış;sonradan aynı yüzyılda bir onarım daha geçirmiştir (3).1946 yılında kesme taşla bir kez daha onarılan köprü (4),1979-1981 yılları arasında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından da onarılmış;bu arada yakın zamanlarda burada yeni ve geniş bir betonarme köprü yapılmak bahanesi ile dinamit patlatılarak ortadan kaldırılmak istenmiş;fakat bu tecavüze müdahale edilerek,tahrip olan kısımlar yeniden onarılmıştır.

Onarım Kitâbesi/leri : Yoktur.

Bugünkü Durumu : Köprü,bugün de şehrin en yoğun iş merkezi durumundaki Nasrullah Camisi ve çevresindeki meydana

bağlantıyı sağlayan önemli bir yay yolu olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanımı

İlk şekli, muhakkak ki, şehrin 16. yüzyıldaki fizikî dokusu ile ilgili bir bütünlük gösteren Nasrullah Köprüsü, bugün de şehrin ticari yoğunluğunu oluşturan merkezinde, mütevazı arnavut kaldırımlı döşemesi ile önemli bir yaya trafiğini yönlendirmektedir (Levha No.142-Foto.No.280).

Tamamen kesme taştan inşâ edilen köprünün, doğudaki daha yüksek ve geniş olmak üzere, yuvarlak kemerli iki gözü bulunmaktadır (Levha No.142-Foto.No.281). En büyük kemer gözü 12 metre, batıdaki ise 8.50 metredir. Bu haliyle köprünün döşeme uzunluğu yaklaşık 25 metre olup, genişliği de 4 metredir.

Köprünün memba tarafında, kemer ayağı üzerinde bir selyaran bulunmaktadır (Levha No.143-Foto.No.282).

Süsleme

Köprüde, hal-i hazırda herhangi bir süslemeye rastlanmaz.

Restitüsyonu

Bir vakitler şehri çeviren surlar ve surlar haricinde şehrin doğu tarafını tahkim ederek doğal bir engel meydana getiren Kastamonu Çayı düşünülecek olursa, şehrin doğu kapısına geçit veren köprünün, bugünkü gibi iki cadde arasında sıkışıp kalmış mütevazı iki kemerli gözden ibaret olmaması gerekir. Kastamonu'nun, gerek 16. yüzyılda da değişmeyen merkezi durumundaki Nasrullah Cami ve çevresindeki meydanın ticari yoğunluğu ve gerekse baraj gölü yapılmadan önce muhakkak ki daha geniş bir yatağı olan Kastamonu Çayı dikkate alınır, burada vaktiyle hem şehrin doğu kapısına geçit veren ve hem de geniş bir dere yatağına sahip olan azgın sulara mukavemet edecek anıtsal bir köprünün bulunması beklenirdi. Nitekim 1930'lu (5) ve hattâ 1950'li yıllarda çekilmiş (6) fotoğraflarında, köprünün doğu yönünde bir kemer gözü'nün daha mevcut olduğu açıkça görülmektedir (Levha No.143-Foto.no.283).

Kastamonu Müzesi'ndeki şer'iyye sicillerine göre, 18. yüzyılda iki kez onarılan köprünün, -yine sicillerde belirtildiği üzere, o vakitler dört kemer gözüne sahip bulunuyor olması, yapının aslî halini aydınlatmak bakımından önem taşımaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, eski fotoğraflarında doğu

tarafındaki bir kemer gözü ile birlikte,yakın zamanlara kadar toplam üç kemer gözüyle gelebilmiş köprünün,sicillerde zikredilen dört kemerinden biri, bu durumda kanımca kale kapısına yakın ve batı tarafındaki en son kemer olmalıdır.Bugün için hiçbir kalıntı veya belge bulunmasa da,yeni yol ve binalar gibi zamanla topoğrafyayı değiştiren dolgular nedeniyle,şehrin zemininin ve tabii ki dere yatağının yükseldiği dikkate alındığında,köprünün doğu tarafında da,batı taraftaki en son kemer gözünün karşılığı olacak şekilde böyle bir kemer gözünün bulunuyor olması hiç de ihtimal dışı değildir.Sicillerde,köprünün dört kemer gözüne sahip bulunduğunun belirtiliyor olması,kanımca doğudaki en son kemerin 18.yüzyıldan önce ortadan kalktığına işaret eder.Bu durumda,16.yüzyılda inşa edilen köprünün,ortaya doğru yükselecek biçimde,en ortadaki daha yüksek ve geniş,yanlarda ise her kemer bir öncekinden daha alçak ve dar olmak üzere sıralanan beş kemer gözüne sahip olduğunu kabul etmememiz için hiçbir sebep yoktur.

Köprü ile ilgili bir başka problem de,memba tarafındaki selyaranların durumudur.Her ne kadar,zamanla dolan dere yatağı ve otlar,neredeyse tempan duvarına kadar yükselerek,tutarlı tesbit yapabilmeyi engeller hale gelmişse de,hal-i hazırda köprünün memba tarafında ve kemer ayağı üzerinde bir selyaranın bulunduğu belli olmaktadır.Kanımca,Kastamonu Çayı'nın baraj gölü yapılmadan önce yatağının daha geniş olduğu ve hattâ mahallince de iyi hatırlandığı üzere,yakın zamanlara kadar çevresindeki bütün binaların alt katını basarak büyük zararlar verecek şekilde taşıdığı dikkate alınırrsa,bugün için tamamen istinat duvarı ile kapatılan diğer iki kemer ayağı üzerinde de vaktiyle birer selyaranın bulunduğu muhakkaktır.

NOTLAR

- (1) K.M.Ş.S.,Defter No.14-Sıra No.32'de kayıtlı H.1116/M.1704-5 tarihli kayıttta,köprünün Kadı Nasrullah bin Yakup'un hayratından olduğu yazılıdır. Bu durumda,köprünün de,Nasrullah Camisi ile aynı tarihlerde veya ondan kısa bir süre önce inşa edilmiş olması mümkündür.Buradaki köprünün,15. yüzyılda aynı yere inşa edilmiş bir köprünün yerine yapıldığı veya onun onarılarak yeniden kullanıldığı da gözardı edilmemelidir.Bu husus, çalışmamızın V.bölümünde de tartışılmıştır.

- (2) Bkz:dpnt.1;ayrıca bkz:GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.433.
- (3) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.43.
- (4) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.433:TUNÇ,G.,Taş Köprülerimiz,Bayındırlık Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü Yay.No:237,Ankara.1978,s.147.
- (5) OZANOĞLU,İ.,Kastamonu Kütüğü,İstanbul.1952,arka kapaktaki fotoğraf;ayrıca bkz:ÇULPAN,C.,Türk Taş Köprüleri,Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar,Ankara.1975,Levha.XCII-Res.77/1.
- (6) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.433-Res.144.

NASRULLAH ŞADIRVANI

Katalog No.: 32

Levha No. : 144-145

Levha No.: 77

Foto. No. : 284-286

Şekil No.: 77

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Nasrullah meydanında,Nasrullah Camisi'nin kuzeyinde
bulunmaktadır.

Şehir Planındaki No. : 42

BİNA

İnşâ Kitâbesi : Yoktur.

Bânîsi : Burada mevcut ilk binanın,caminin de bânîsi
olan Kadı Nasrullah tarafından yaptırıldığını;
sonradan bu bina harap olunca,yerine Hacı Bedii
Ahmed Ağa tarafından şimdiki binanın inşâ edil-
diğini biliyoruz (1).

Yapan : Tesbit edilemedi.

Vakfiyesi : Tesbit edilemedi.

Diğer Kaynak ve Belgeler : Arşiv belgelerinde,binanın onarımı ile ilgili
çeşitli bilgiler mevcuttur.Geçirdiği Onarım/lar : Kadı Nasrullah tarafından inşâ edilen ilk şadır-
vanın su yolları H.1129/M.1716-17'de 700 kuruş
sarfedilerek onarılmıştır (2).Şadırvan sonradan
harap olunca H.1166/M.1752-53'de yerine Hacı Bedii
Ahmed Ağa tarafından şimdiki bina yapılmış (3);
bu bina da H.1279/M.1862-63'de İzbelizade Mus-
tafa Bey tarafından onarılmıştır (4).Binanın son
onarımı 1953-1955 yılları arasında yapılmıştır.

- Onarım Kitâbesi/leri** : Vaktiyle şadırvanın batı duvarının iç yüzünde bulunan H.1166/M.1752-53 tarihli onarım kitâbesi ile kuzey duvarın iç yüzünde bulunan H.1279/M.1862-63 tarihli onarım kitâbesi bugün mevcut değildir.Yine vaktiyle kuzey duvarın dış yüzünde bulunduğu söylenen helâ kitabesinin (5) de bugün nerebulunduğu bilinmemektedir.
- Bugünkü Durumu** : Hâlâ işler vaziyettedir ve meydandaki en zarif anıtlardan biridir.

Mimari Tanımı

Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir saha üzerine inşâ edilmiş çift kubbeli bir binadır (Levha No.144-Foto.No.284;Levha No.77-Şekil No.77).Binanın yapımında kesme taş ve tuğla kullanılmıştır.

Kuzey cephe,kare planlı yedi ayak arasına atılan ve tuğla alınlıklara sahip sivri kemerli altı kemer gözünden müteşekkildir.Güney cephe ise,iki köşede ve tam ortada birer ayak ile bu ayaklar arasındaki ikişer sütuna oturan kemerlerden ibarettir.Böylelikle,tuğla alınlıklara sahip sivri kemerlerden oluşan altı kemer gözü,adeta bir revak halinde cepheye açılırlar.Batı cephe,ortada iki ayakla üç kemer gözüne ayrılmıştır (Levha No.144-Foto.No.285).Doğu cephede ise,ayakların yerini iki sütun almış;cephe de,bu sütunlara oturan ortada dar,yanlarda geniş üç kemer gözüne ayrılmıştır (Levha No.145-Foto.No.286).Pencereler,doğu ve batı cephelerde,ortadaki kemer gözünün üstüne gelecek şekilde birer tanedir.Kuzey ve güney cephelerde ise,ikişer pencere yer alır.Sivri kemerlidirler.Kemer alınları tuğladan örülmüştür.

Cephenin üstünde,tuğladan iki sıra kirpi saçak bulunur.Kubbeler,dıştan sekizgen kasnakların içine alınmıştır.Kubbelere geçiş,pendantiflerle sağlanmıştır.

Her iki kubbenin örttüğü kare ünitelerde,iki şadırvan vardır.Çokgen planlı şadırvarlar,kesme taştan yapılmışlardır ve ortalarında birer fıskiye ile kenarlarında musluklar bulunur.

Süsleme

Şadırvanların kenarlarında bazı taş kabartmalar varsa da, yosunla kaplı olduklarından, pek anlaşılammaktadırlar.

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s., 397-398.
- (2) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s. 397.
- (3) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s., 397-398.
- (4) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s., 398-399.
- (5) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s. 400.

B.ASLI KURULUŞ ÖZELLİKLERİNİ KAYBETMİŞ OLAN BİNALAR

ABDÜLCEBBAR CAMİSİ

Levha No.: ---

Foto. No.: ---

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Kırkçeşme mahallesi, Kavakaltı sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 43

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı bir bina olup, dıştan kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. Tamamiyle yenilenmiştir.

A.Gökoğlu, binanın Abdülcebbar adlı bir zât tarafından bilinmeyen bir tarihte inşâ edildiğini ve H.1162/M.1748-49 yılında onarıldığını söyler(1).

H.1101/M.1689-90 tarihli bir şer'iyeye sicilinde, Abdülcebbar mahallesinin zikredilmesi (2), binanın o vakitler mevcut olduğunu düşündürür. Buna karşılık, binanın aslî hali ve inşâ tarihini aydınlatacak hiçbir belgeye rastlanılamamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 217.

(2) K.M.Ş.S., Defter No. 411/I-Sıra No. 40.

AKMESCİT (SERVER MESCİDİ)

Levha No.: —

Foto. No.: —

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Akmescit mahallesi, Kırkodalar sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 44

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı bir bina olup, dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Tümüyle yenilenmiştir ve orijinal hiçbir değeri yoktur.

A.Gökoğlu, şimdiki eserin yerinde bulunan mescidin, H.1086/M.1675-76 tarihli bir şer'iyeye sicilinde zikredilmesine göre, bu tarihten önce inşâ edildiğini söyler (1). Binanın aslî hali, bânîsi ve inşâ tarihini aydınlatacak hiçbir belgeye rastlanılamamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s.219.

ALPASLAN MESCİDİ

Levha No.: ---

Foto. No.: ---

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Musa Fakih mahallesinde,Gümüşlüce yolu üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 45

Bugünkü bina,"hayırseverler" tarafından inşa ettirilmiş olup,hiçbir orijinal değeri kalmamıştır.

A.Gökoğlu,bugünkü binanın yerinde bulunan ilk mescidin,H.1183/M.1769 yılından önce yaptırıldığını söyler (1).Binanın aslî hali,bânîsi ve inşa tarihini aydınlatacak hiçbir belgeye rastlanılamamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.217.

AYICILAR CAMİSİ

Levha No.: 145

Foto. No.: 287

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Ayıcılar mahallesi,Gölcü sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 46

Bugünkü bina tümüyle yeni olup,hiçbir orijinal değeri yoktur.

A.Gökoğlu,sicillere göre,şimdiki eserin yerinde bulunan binanın,Karabaş Veli adında bir şahıs tarafından inşâ ettirildiğini söyleyerek,"H.1173/M.1759 yılında mevcut olduğuna göre,bu tarihten önce yapıldığını" belirtir (1).Binanın inşâ tarahini aydınlatacak hiçbir belgeye rastlanılamamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.,216-217.

CEBRAİL MESCİDİ

Levha No. : 146

Foto. No. : 288

İnceleme tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Cebrail mahallesi,Uzun sokak üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 47

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı bir bina olup,dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.Binanın doğu,güney ve kuzey cephesi,aslı durumunu pek az korumaktadır.Batı cephesi büyük ölçüde elden geçirilmiş ve ilk şeklini kaybetmiştir.Mihrabı alçıdan olup,basit bir yuvarlak nişten ibarettir.

Bir sicile göre,binanın Cebrail Ağa adında bir zât tarafından inşâ edildiği anlaşılıyor (1).

Mescidin vakfına ait H.1118/M.1706-7 tarihli bir tapu kaydında (2), şimdiki bedestenin üzerine oturduğu arsanın mescidin vakfı olduğu ve üzerine bedestenin inşâ edildiği zikredilmektedir.Bu durumda,mescidin tarihinin 15.yüzyıla kadar gerilere gittiği söylenebilir.

NOTLAR

(1) K.M.Ş.S.,Defter No.411/I-Sıra No.148.

(2) V.G.M.Arşivi,Vakfiye Defteri No.1760,s.,255-256'daki bu kayıta "Cebrail Mescid-i Şerîfinin Defter-i Hakânî suretidir.Âsıtâne-i der karye-i zemini dekâkin haliya bezistan olmuştur,mahsulünden her sene üç yüz akça verürler deyu mukayyedir,Defter-i Atîk haliya suret-i Defter-i Cedid-i evkafı liva-i mezbur budur ki naklolundu,tahriren fi evahir-i şehri şevval-ül mükerrrem sene semane aşere ve miete ve elf" yazılıdır.

DEVECİLER CAMİSİ (DEVECİ SULTAN CAMİSİ)

Levha No.: 146

Foto. No.: 289

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Aynı adla anılan mahalle ve sokaktadır.

Şehir Planındaki No. : 48

Binanın batı duvarında,"harabiyetine binaen" 1958 yılında yeniden imar ve inşâ edildiği yazılıdır.Hiçbir orijinal kısmı kalmamıştır.

Burada daha önce mevcut binanın,kim tarafından ve hangi tarihte inşâ ettirildiğini bilmiyoruz.Yalnız,H.1101/M.1689-90 tarihli bir sicilde,"Deveciler" adıyla anılan bir mahalleden sözedilmesi (1),binanın bu tarihte mevcut olduğu şeklinde yorumlanabilir.

NOTLAR

(1) K.M.Ş.S.,Defter No.411/I-Sıra No.75.

FERHAT PAŞA CAMİSİ (HACI KADI CAMİSİ)

Levha No.: 147-148

Foto. No.: 290-292

İnceleme Tarihi : Temmuz 1989;Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Cebrail mahallesinde,Uzun sokak üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 49

Kareye yakın dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı bina,dıştan da kurşun kaplı bir çatı ile örtülüdür.Kuzey-batı köşede yükselen tek şerefeli minaresinin,pabuç kısmından sonraki bölümü yeni yapılmıştır.Vaktiyle "maili inhidam" olduğundan Belediye tarafından yıktırılan son cemaat yeri,bugün ahşap direklerle taşınan kurşun kaplı bir sundurma ile örtülüdür.Bina,1954-1961 yılları arasında büyük bir onarım geçirmiş ve tümüyle yenilenmiştir.Harim duvarlarını çepeçevre dolaşan tuğla kirpi saçak da,bu onarımlar sırasında yapılmıştır.

Binanın H.967/M.1559-60 tarihinde Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri Ferhad Paşa tarafından inşâ ettirildiğini gösteren kitâbe (1),yakın zamanlara kadar,kuzey cephedeki basık kemerli kapı açıklığının üzerinde yer almakta iken,bugün yoktur ve nerede olduğu da bilinmemektedir.Esasen birdenbire "ortadan kaybolan" sadece bu kitâbe değildir.Nitekim,son onarımlardan önce,kuzey cephenin ortasında dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış basık kemerli bir açıklık iken,bugün cepheden dışa çıkıntı yapan bir portal görünümüne sokulmuş kapı kütesini üstten çeviren silme üzerinde yer alan onarım kitâbesinin üçüncü satırı da (2) değiştirilmiş (?);bunun yerine son derece bozuk bir eski Türkçe ile "967 senesinde Ferhad Paşa tarafından yaptırılmıştır" yazılmıştır.

Şimdi mevcut olmayan inşâ kitâbesine göre,binanın 1559-60 tarihinde Ferhad Paşa tarafından yaptırıldığına yukarıda işaret edilmişti.Kaynaklardan mimarının Sinan olduğu anlaşılmaktadır (3).Basık kemerli kapı açıklığının üzerindeki dört satırlık onarım kitâbesinden,caminin H.1166/M.1752-53

yılında bir onarım gördüğünü (4);üstteki silmenin son satırından da H.1195/M.1780-81 yılında bir onarım daha geçirdiğini anlıyoruz (5).Arşiv belgelerinde de,caminin H.1231/M.1815-16 yılında onarıldığı yazılıdır (6).

Caminin harim kısmını örten ahşap tavanın,bu onarımlar sırasında yapıldığı muhakkaktır (7).

Güney duvarının ortasındaki mihrap ve bunun sağındaki mimberin ise,ilk binaya ait oldukları düşünülebilir.

Mermer mihrap,muhtelif profil ve silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olup,altı sıra mukarnas kavsaralı basit bir niş şeklindedir.

Mihrabın sağındaki mermer mimber ise,son derece zariftir.Pabuçluk kısımları palmet şeklindeki bölümler halinde olup,kapısının üstü de mukarnaslı bir kornişle taçlandırılmıştır.

Hacrimin kuzeyinde,ahşap direklere oturan bir kadınlar mahfili bulunur.

NOTLAR

- (1) Kitâbe için bkz:MEHMED BEHCET.,Kastamonu Asâr-ı Kadimesi,İstanbul.1341 (1922-23),s.84;GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.209.
- (2) Üçüncü satırda "memur-i meremmat-i vakfın kâtibi dedi" ibaresi yazılı idi (bkz:MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.85;GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.210).
- (3) KURAN,A.,Mimar Sinan,İstanbul.1986,s.275.
- (4) Kitâbe için bkz:MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.85;GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.210.
- (5) Kitâbe için bkz:MEHMED BEHCET.,A.g.e,s.85;GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.210.
- (6) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.211.
- (7) ilk binanın kubbeli olması icabeder.

HALİFE SULTAN CAMİSİ

Levha No.: 148

Foto. No.: 293

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Halife Sultan mahallesi, Saçaklı Çeşme sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 50

Bugünkü bina tümüyle yeni olup, hiçbir orijinal değeri yoktur.

A.Gökoğlu, H.1086/M.1675-76 tarihli sicillerde, şimdiki binanın yerinde vaktiyle mescit bulunduğunu, H.1128/M.1715 yılında mimber konularak cami haline getirildiğini söyler (1). Binanın inşâ tarihi, bânîsi ve aslî halini aydınlatacak hiçbir belgeye rastlanılamamıştır (2).

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s.216. Binanın bulunduğu yer, H.1100/M.1688-89 ve H.1101/M.1689-90 tarihli sicillerde "Halife mahallesi" olarak anılmaktadır (bkz: K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.15 ve 65).
- (2) İlk binanın, II. İbrahim Bey'in kızı olan Halime Hatun tarafından inşâ ettirildiği ve sonradan bânîsinin adına izafeten galat halinde Halife Sultan diye anılageldiği düşünülebilir. Bu durumda ilk binanın inşâ tarihini 15.yüzyılın ortası olarak kabul etmek icabeder (Bkz: YÜCEL, Y., XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi..., Ankara. 1980, s.96; ULUÇAY, M.Ç., Padişahların Kadınları ve Kızları, T.T.K.Yay.VII.Dizi-Sa.63, Ankara. 1980, s.11'de "Hatice" der.).

HAMZA AĞA CAMİSİ

Levha No.:—

Foto. No.:—

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Akmescit mahallesi,Eski Çeşme sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 51

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir bina olup,içten ahşap tavan,dıştan da kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür.Tamamiyle yenilenmiş ve aslî halini kaybetmiştir.

Şimdiki eserin yerinde bulunan "mescit"in,Hamza Ağa bin Abdullah adında bir zât tarafından inşâ ettirildiği bilinmektedir.Nitekim adı geçen zât, H.850/M.1446-47 tarihinde tanzim edilen vakfiyesinde,"Kastamonuya tâbi Kuz-yaka nahiyesinde kâin ve vakfiyede hududu müeyyen araziyi müstemilâtıyla birlikte",Kastamonu merkezinde "Bey Oğlu mahallesinde Yukarı Pazarda inşâ ve tesis etmiş olduğu mescide vakf ve hasr ve tahsis" etmiştir (1).Bu husus, mescidin de,bu tarihte veya bu tarihten kısa bir süre sonra inşâ edildiğini açıklamaktadır.

NOTLAR

(1) Vakfiyesi için bkz:MEHMED BEHCET.,Kastamonu Asâr-ı Kadimesi,İstanbul 1341 (1922-23),s.,123-124.

HEPKEBİRLER CAMİSİ

Levha No.: 149

Foto. No.: 294

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Hepkebirler mahallesi,Eligüzel sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 52

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı bir bina olup,dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.Kuzey-batı köşesindeki tek şerefeli minaresi de yenidir.Binanın doğu ve batısında birer türbe bulunur.Bina büyük ölçüde yenilenmiş ve aslı kuruluş özelliklerini kaybetmiştir.A.Gökoğlu,şimdiki eserin yerinde bulunan caminin,H.1086/M.1675-76 tarihli bir şer'iyeye sicilinde geçtiğine göre,bu tarihten önce inşâ edildiğini söyler (1).Binanın aslı hali,bânîsi ve inşâ tarihini aydınlatacak hiçbir belgeye rastlanılamamıştır.

NOTLAR(1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.218.

HONSALAR CAMİSİ

Levha No.: 149

Foto. No.: 295

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Honsalar mahallesi, Hızıroğlu sokağında ve Gökdere caddesi üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 53

Dikdörtgen planlı bir binadır. Duvarları moloz taşlarla inşa edilmiş olup, çatısı ve harim kısmı ahşaptandır.

Camiye, batı cephede, minare kaidesinin yanındaki düz lentolu bir kapı ile girilmektedir. Harim kısmı, dörder ahşap direkle üç sahına ayrılmış; üstü de ahşap bir tavan ve çatı ile örtülmüştür.

Harimin kuzeyinde ahşap bir kadınlar mahfili bulunur. Mahfile kuzey-batı köşedeki ahşap merdivenlerle çıkıldığı gibi, vaktiyle, kuzey cephenin batı köşesine yakın bir yerinde ve üstte bulunan, fakat şimdi iptal edildiği için kullanılmayan bir kapıdan da girilebildiği anlaşılıyor.

Binanın 1850 yılında yapılan esaslı bir onarımla bugünkü halini kazandığı muhakkaktır (1). Nitekim, bu onarım sonucu, cephelerdeki pencerelerin düzeni ve formları değişmiş; hattâ ilk örtüsü kubbe iken (2) ahşap bir konstrüksiyonla kâmil yenilenmiştir. Dolayısıyla bugün ahşap tavanın göbeğinde gördüğümüz boyalı nakışlar da, bu onarımdan sonra yapılmıştır. Buna karşılık, eski camiye ait iki unsur günümüze kalabilmiştir.

Güney duvarın ortasındaki, dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış yarım daire planlı alçı mihrabın, ilk binaya ait olması kuvvetle muhtemeldir. Mihrap kütlesini, en dışta iki sıra mukarnaslı bir bordür dolaşmaktadır. Yalın bırakılmış bir silmeden sonra, ikinci bordür yer almaktadır. Bu bordürün üzerine, iğ biçimli şekiller geçmesinden meydana gelen sonsuz karakterli bir kompozisyon işlenmiştir. Bütün kompozisyon, ortada iki yana köşeli çıkıntılar yapan kapalı şekillerin dik eksenler doğrultusunda birbirine geçme yapmasından oluşmaktadır. İğ biçimli şekiller her eksen üzerinde, bir yatay bir dik olmak üzere alternatif sıralanırlar. Bunların aralarında da beşgenler ve daha büyük olmak üzere sekizgenler yer alır (3). Burada sekizgenlerin içlerini dolduran

kabara şeklindeki yüzeylere, alternatif olarak sıralanacak şekilde çarkı felek ve yıldız motiflerinin işlendiğini görüyoruz. Mihrap nişi, profillerle zenginleştirilmiş sivri bir kemerle örtülüdür. Mihrap kütesinin üstünde, palmet ve lotus kombinasyonuna dayanan bir akroter yer alır.

Caminin minaresinin de, eski binaya ait orijinal bir unsur olduğu muhakkaktır. Binaya bitişmeyen bu minare, kesme taştan bir kaide üzerinde yükselmektedir. Tuğladan inşa edilen gövdeye, kare prizmal kaideden, köşeleri pahlanmak suretiyle daralan bir pabuç vasıtasıyla geçilmektedir. Pabuç ile gövde arasında kalın bir profil mevcuttur. Minare tek şerefelidir.

Binanın aslı halini aydınlatmak şu an için mümkün görünmemektedir. Buna karşılık, şimdiki binanın yerinde bulunan caminin bânîsi ve inşa tarihi hakkında şunları söyleyebiliriz:

15. yüzyılda Kastamonu ve yöresi hakkında bilgi veren çeşitli Memlûk kaynaklarından biri olan Takiyüddin Ahmed bin Ali el-Makrîzî'nin (ölümü 1442) "Kitâbu's-Sülûk li-Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk" adlı eserinde, H.819/M.1417 yılı Şevvâl ayı olayları anlatılırken "...İsfendiyâr da Kastamonu'ya döndü. Orada Mehemed Kirişçi adına hutbe okuttu. Ancak (İsfendiyâr'ın) veziri Hond Sâlâr, kendisinin yaptırdığı camide, O'nun adına hutbe okutmayı kabul etmedi..." şeklinde bir kayıt özellikle dikkat çekicidir (4). İsfendiyar Bey'in veziri olarak zikredilen Hond Sâlâr'ın, caminin bânîsi, dolayısıyla Honsalar'ın da bu adın galatı olduğunu kabul etmemek için hiçbir neden yoktur. Şu halde, Hond Sâlâr'ın inşa ettirdiği caminin tarihini, -İsfendiyar Bey'in veziri olduğuna göre-1392 ile el-Makrîzî'nin vekâyinâmesinin tarihi olan 1417 yılları arasında düşünmek icabeder.

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s.216.
- (2) KARADUMAN, O.K., Kastamonu Camileri, D.T.C.F. Sanat tarihi Bölümü (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara. 1969, s.20.
- (3) Bu tip kompozisyonların kronolojisi, yakın zamanlarda yayınlanan şu ilgi çekici makalede tartışılmıştır: MÜLAYİM, S., "Trabzon Ayasofyası'nın Tarihlenmesinde Geometrik bir Kompozisyonun Kronolojik Değeri", S.T.Y., IX-X, İstanbul. 1981, s., 215-225.
- (4) KOPRAMAN, K.Y., "Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler (19-21 Ekim 1988, Kastamonu), Ankara. 1989, s.19.

İBRAHİM BEY CAMİSİ (AKTEKKE)

Levha No.: 150

Foto. No.: 296

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Aktekke mahallesi,Çengeller sokaktadır.

Şehir Planındaki No. : 54

Bugünkü bina,betondan inşâ edilmiştir.Hiçbir orijinal değeri yoktur.

A.Gökoğlu,şimdiki binanın yerinde,Candaroğlu İbrahim Bey tarafından inşâ ettirilen bir mescidin bulunduğunu ve H.1126/M.1714 tarihinde mimber konularak cami haline getirildiğini söylemekte;ayrıca bu binanın civarında bir de imaretin mevcut olduğunu gösteren bazı belgelerden bahsetmektedir(1). Bir rivayete göre,sonradan çıkan bir yangında sözkonusu cami ve imaret tamamıyla yandığı için,yerine sadece bugünkü cami yapılmıştır (2).Bu durumda, ortadan kalkan ilk binanın,II.İbrahim Bey tarafından 1439-1443 yılları arasında inşâ edilmiş olması muhtemeldir (3).

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.,197-198.

(2) YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,Kastamonu.1935,s.149.

(3) II.İbrahim Bey için bkz:YÜCEL,Y.,XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi...,Ankara.1980,s.,99-100.

İSFENDİYAR BEY CAMİSİ

Levha No.: 150

Foto. No.: 297

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Kendi adıyla anılan mahalle ve sokaktadır.

Şehir Planındaki No. : 55

Dikdörtgen planlı ve ahşap bir binadır.Kuzeyinde ahşap bir son cemaat yeri bulunur.Son cemaat yerinin kuzey-doğu köşesinde ahşaptan tek şerefeli bir minare yükselmektedir.

Harim kısmı ahşap tavanla örtülüdür.Harimin kuzeyinde yine ahşaptan kadınlar mahfili yer alır.Güney duvarın ortasında yarım daire planlı,alçıdan basit bir mihrap,bunun sağında da ahşap bir mimber bulunur.Binada süslemeye rastlanmaz.

Kastamonu Müzesi'ndeki şer'iyye sicillerine göre,caminin bâîsinin İsfendiyar Bey olduğu anlaşılmaktadır.Nitekim,H.1135/M.1722-23 tarihli bir sicilde,İsfendiyar Bey tarafından inşâ ettirilen "fevkânî camii şerîf"ten bahisle,binanın onarıldığı yazılıdır (1).Sözkonusu sicilden,İsfendiyar Bey tarafından inşâ ettirildiği zikredilen bu caminin,onarımdan önceki mimari durumunu bütün yönleriyle aydınlatacak bilgiler bulmanın imkânı yoktur.Fakat, burada bahsi geçen caminin,şimdiki bina olmadığı kuşkusuzdur.Nitekim şimdiki binanın yerinde bulunan ve vaktiyle İsfendiyar Bey tarafından inşâ ettirilip, 18.yüzyılda onarılan bu cami,zamanla harabolmuş;H.1253/M.1837-38 tarihli bir sicile göre,-ihtimal bu caminin temellerinden yararlanılarak-bu tarihte yerine "tecdiden" bugünkü cami inşâ edilmiştir (2).

Şu halde,her iki sicilde de,caminin bâîsinin İsfendiyar Bey olarak zikredilmesi,şimdiki eserin yerinde bulunan caminin de,1392-1439 yılları arasında inşâ edildiğini gösterir (3).

NOTLAR

(1) K.M.Ş.S.,Defter No.435-Sıra No.169.

- (2) K.M.Ş.S., Defter No.107-Sıra No.25. Binanın kuzey-doğusundaki ahşap minare ise 1948'de yapılmıştır (bkz:GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s. 197).
- (3) İsfendiyar Bey'in hayatı için bkz:YÜCEL, Y., XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi..., Ankara.1980, s., 83-99. Kanımca cami, Timur'un Anadolu Beyliklerine 1402 yılında verdiği istiklalin akabinde, İsfendiyar Bey'in Kastamonu'da yeniden tahta çıkışından sonra inşâ edilmiş olmalıdır.

KAZANCILAR MESCİDİ

Levha No.: —

Foto. No.: —

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Belediye caddesi üzerinde, Belediye binasının yol aşırı karşısında ve Çilingir Çarşısı içindedir.

Şehir Planındaki No. : 56

Kare planlı ve ahşap tavanlı basit bir binadır.

A.Gökoğlu,şimdiki binanın yerinde bulunan mescidin arşiv belgelerine göre Murad Paşa tarafından yaptırıldığını;kubbesinin de 1945 yılında yıkıldığını söyler (1).Binanın aslî hali ve inşâ tarihini aydınlatacak bir belge bulunamamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.217.

KÜPCÜGEZ MESCİDİ

Levha No.: 151

Foto. No.: 298

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Hepkebirler mahallesi, İnönü sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 57

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı bir bina olup, dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Cami, H.1272/M.1855-56 yılında Rabia Hatun adında bir hayırsever tarafından onarılarak, bugünkü şeklini almıştır (1). Buna karşılık, batı duvarındaki tuğladan sivri kemerli alınlıkların ilk binaya ait oldukları düşünülebilir.

A.Gökoğlu, ilk binanın Ahi Ali adındaki bir zât tarafından yaptırıldığını, fakat inşâ tarihinin belli olmadığını söyleyerek, H.1086/M.1675-76 tarihli şer'iyeye siciline göre, daha önce inşâ edildiğini belirtir (2).

Binanın aslî hali ve inşâ tarihini aydınlatacak bir belgeye rastlanmamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.218.

(2) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.218.

SARAÇLAR CAMİSİ

Levha No.: 151

Foto. No.: 299

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Saraçlar mahallesi, Yücebıyık sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 58

Bugünkü bina, "hayırseverler" tarafından inşâ ettirilmiş olup, hiçbir orijinal değeri yoktur.

H.1101/M.1689-90 tarihli bir sicilde "Saraçlar mahallesinde kâin" bir mescitten sözedilmektedir (1). Hal-i hazırda adı geçen mahallede, başka bina bulunmadığına göre, sicilde sözü edilen mescidin şimdiki binanın yerinde bulunduğu düşünülebilir. Kim tarafından ve hangi tarihte inşâ edildiğini gösteren belgelerden şu an için mahrumuz.

NOTLAR

(1) K.M.Ş.S., Defter no.411/I-Sıra No.36.

SARAY CAMİSİ

Levha No.: 152

Foto. No.: 300

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Cebrail mahallesinde ve kendi adıyla anılan sokaktadır.

Şehir Planındaki No. : 59

Bugün bir bölümü "Kız Kurân Kursu" olarak kullanılan binanın hiçbir orijinal değeri yoktur.

A.Gökoğlu,şimdiki eserin yerinde bulunan caminin,H.1170/M.1756-57 tarihli sicillerde "Saray Camisi" olarak zikredildiğini,daha eski belgelerde ise "Muharrem Efendi Mescidi" diye anıldığını belirtmekte;bu binanın da H. 1115/M.1703 tarihinde Hacı Mustafa Efendi adlı bir şahıs tarafından tamir ettirildiğini söylemektedir (1).

Binanın aslı hali,bânîsi ve inşâ tarihini aydınlatacak bir belgeye rastlanamamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.,215-216.

ŞEYH ŞABAN-I VELİ CAMİSİ

Levha No.: 152-153

Foto. No.: 301-303

İnceleme Tarihi : Haziran-Temmuz 1989

Şehirdeki Yeri : Musa Fakih mahallesinde,Gümüşlüce yolu üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 60

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir bina olup,içten ahşap tavan,dıştan da kiremit kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür.Kuzey-doğu köşesinde yükselen tek şerefeli bir minaresi vardır.

Doğu cephedeki basık kemerli kapı açıklığının üzerinde yer alan dört satırlık Türkçe kitâbede,caminin H.984/M.1576-77'de Şücâ Efendi adında bir zât tarafından "tecdid" edildiği yazılıdır (1).Burada,"tecdid" edildiği belirtilen binanın,hal-i hazırda caminin güneyindeki hazirede mezarı bulunan Şeyh Ahmedî Sünnetî Efendi tarafından inşâ ettirilen Sünnetî Mescidi veya tekkesi olduğu ileri sürülmüştür (2).Şücâ Efendi tarafından "tecdid" edilen bu bina,bilâhere H.1114/M.1702-3 (3),H.1162/M.1748-49 (4),H.1189/M.1775-76 (5),H.1259/M.1843 (6) ve H.1261/M.1845 yıllarında (7) pek çok onarım geçirmiştir;H.1318/M.1900-1 yılında harap olduğundan yıktırılarak,Mahmut Paşa tarafından yerine şimdiki bina inşâ edilmiştir (8).

Caminin güney duvarının ortasındaki alçı mihrabın,16.yüzyıla ait olduğu düşünülebilir.Yarım daire planlı mihrap nişi,dıştan mukarnaslı bir bordür tarafından dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.Mukarnaslı bordüre bitişik enli ikinci bordür üzerinde sonsuz karakterli girift bir geometrik kompozisyon yer alır.Kompozisyonun ana elemanı,sekiz kollu yıldızlar olup,bunlar, yatay ve düşey eksen boyunca birbirlerine bağlanarak ilerlemektedir.Yıldızların çevresinde,beş köşeli yıldız ve altıgen bölümler oluşmaktadır.

Sivri kemerli nişin köşeliklerinde ise iç biçimli şekiller geçmesinden meydana gelen bir kompozisyon işlenmiştir.Bütün kompozisyon,ortada iki yana köşeli çıkıntılar yapan kapalı şekillerin dik eksenler boyunca birbirine geç-

me yapmasından oluşmaktadır. Bunların aralarında da beşgenler ve daha büyük olmak üzere sekizgenler yer alır.

NOTLAR

- (1) DEMİRCİOĞLU, Z., Şeyh Şâban-ı Veli ve Postnişinleri, Kastamonu. 1990, (bkz: kitabın sonundaki çizim ve kitâbeler bölümü). GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 213'de ebcedle düşülen tarihi yanlışlıkla H. 988/M. 1580 olarak okumuştur.
- (2) DEMİRCİOĞLU, Z., A. g. e. s., 6-7.
- (3) GÖKOĞLU, A., A. g. e. s., 213.
- (4) GÖKOĞLU, A., A. g. e. s., 213.
- (5) Caminin bu tarihte onarıldığını gösteren kitâbe, avlu kapısının iç yüzündedir (Kitâbe için bkz: GÖKOĞLU, A., A. g. e. s., 290. Ebcedle düşülen tarihi, yanlışlıkla H. 1192/M. 1778 olarak okumuştur).
- (6) K. M. Ş. S., Defter No. 617-Sıra No. 194, 195, 196.
- (7) Caminin bu tarihte Sultan Abdülmecid tarafından onarıldığını gösteren kitâbe, avlu kapısının dış yüzündedir (Kitâbe için bkz: GÖKOĞLU, A., A. g. e. s., 289-290.).
- (8) DEMİRCİOĞLU, Z., A. g. e. s., 8-9, dpnt. 1. Caminin avlusundaki şadırvan da bu tarihte yapılmıştır.

HATUN SULTAN TÜRBEŚİ

Levha No.: —

Foto. No.: —

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Kırkçeşme mahallesinde, Selçukoğlu sokağındaki bir evin bahçesindedir.

Şehir Planındaki No. : 61

Kare planlı ve üzeri betondan basık bir kubbe ile örtülü türbe, moloz taşlarla inşâ edilmiş olup, tamamiyle yenilenmiştir (1). Bugün sadece doğu cephesindeki kapının üzerinde, dilimli bir niş içerisine yerleştirilmiş mermer inşâ kitâbesi, orijinal bir unsur olarak günümüze ulaşabilmiştir. Sülüs yazıyla yazılmış üç satırlık Arapça kitâbeden, türbenin Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Hatun Sultan tarafından H.840/M.1436-37 yılında inşâ ettirildiğini öğreniyoruz (2). Türbenin içinde hal-i hazırda sekiz adet mermer lahit mevcuttur (3).

NOTLAR

- (1) YAMAN, T.M., Kastamonu Tarihi, Kastamonu.1935, s.139. Türbenin içinde, duvarlarda ve kubbede, sıva üzerine bazı kalemişi süslemeler vardır. Bunların, kubbede yazılı H.1311/M.1893-94 tarihinde yapıldıkları anlaşılıyor.
- (2) Kitâbe için bkz: MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s.70; YAMAN, T.M., A.g.e, s.139; GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s.272. Binayı inşâ ettiren Hatun Sultan, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı "Selçuk Hatun" olup, II. İbrahim Bey'in de eşidir (bkz: ULUÇAY, M.Ç., Padişahların Kadınları ve Kızları, T.T.K.Yay.VII. Dizi-Sa.63, Ankara.1980, s.11). Bu husus, vaktiyle aynı mahallede bulunan ve yayınlara "Serçeoğlu" türbesi olarak geçen, fakat bugün neredeyse ortadan kalkmış bir bina ile ilgi çekici bir analogi kurmamıza da vesile olmuştur. Gököğlu'nun, bir sicil kaydına göre "Serçrah Hatun" adında birisi tarafından cami ve zaviye

ile birlikte yaptırıldığını söylediği ve fakat bir anlam veremediği bu "külliye"nin, esasen Selçuk Hatun tarafından inşâ edilmiş olması hiç de ihtimal dışı değildir (bkz:GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.292). Bu durumda, sözkonusu yapı topluluğunun tarihinin 15.yüzyılın ikinci çeyreği içinde inşâ edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

- (3) Bunlardan en erken tarihlisi H.883/M.1429 tarihlidir ve İbrahim Bey'in oğlu Orhan Bey'e aittir. Bu husus, türbenin daha sonra inşâ edilmiş olduğunu düşündürüyor.

FERHAT PAŞA HAMAMI

Levha No.: —

Foto. No.: —

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Aktekke mahallesinde, Deveciler Camisi'ne giden yolun üzerindedir.

Şehir Planındaki No. : 62

Şimdiki bina aslî halini büyük ölçüde kaybetmiştir ve hal-i hazırda işler durumdadır.

A.Gökoğlu'nun ifadelerinden anlıyoruz ki, 1950'li yıllarda hamamın sıcaklık ve halvet hücreleri duruyordu (1). Buna göre, kare planlı ve üzeri kubbeli soyunmalık yerinden, dikdörtgen planlı soğukluğa geçilmekte, bu kısmın yanında ise hela bulunmaktaydı. Sıcaklık kısmı ise, ortadaki kubbeli bölüme açılan altı eyvandan oluşmaktaydı (2). Bugün sıcaklık ve halvetlerin büyük bir bölümü ortadan kalkmıştır.

Hamamın Ferhat Paşa tarafından 1559 yılında inşa edildiği ve camisine vakfedildiği anlaşılmaktadır (3).

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 367.

(2) GÖKOĞLU, A., A. g. e., s. 367.

(3) GÖKOĞLU, A., A. g. e., s. 367. Binanın H. 1156/M. 1743-44 ve H. 1208/M. 1793-94 yıllarında onarıldığını da yine aynı kaynaktan öğrenmekteyiz.

KALE HAMAMI

Levha No.: 154

Foto. No.: 304

İnceleme Tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : Atabey mahallesinde,Atabey Camisi'nin kuzeyindedir.

Şehir Planındaki No. : 63

Şimdiki bina büyük ölçüde aslı şeklini kaybetmiştir ve şahıs elinde bulunmaktadır.

A.Gökoğlu'nun ifadelerinden,hamamın "ortası kubbeli enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip"te inşa edildiği anlaşılmaktadır(1).Binanın inşa tarihi ve bânîsi hakkında hiçbir belgeye rastlanmamıştır.

NOTLAR

(1) GÖKOĞLU,A.,Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.368.

SARAY HAMAMI

Levha No.: 154-156

Foto. No.: 305-308

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : İsfendiyar mahallesinde, eski hapishane binasının yanındadır.

Şehir Planındaki No. : 64

Hamamın üzerine vaktiyle ahşap bir ev oturtulmuş; bu suretle bina aslı halini de kaybetmiştir. Bugün ahşap ev de tamamıyla yıkılmış olup, binanın sadece soyunmalık yerine girilebilmektedir. İçerisi tam anlamıyla mezbeliktir (1).

Bugün soyunma yerine ait sadece batı ve kuzey kenarı dolaşan kesme taş sekiler ile ortada sekizgen bir havuz kalabilmiştir. Güney-batı köşede, ılık-ılık geçilen sivri kemerli bir kapı açıklığı varsa da, örtü çöktüğü için buraya ve sıcaklık ile halvetlere girmenin imkânı kalmamıştır. Kaldı ki, binanın aslı halini anlamak, kazı yapılmadıkça imkânsızdır (2).

Bir sicil kaydına göre, hamamın, Saray Camisi'nin vakıfları arasında bulunduğunu öğreniyoruz (3). Bununla birlikte, hamamın inşâ tarihi hakkında şu an için bir bilgiye sahip değiliz.

NOTLAR

- (1) Binanın üstüne oturan ahşap ev, sakinleri tarafından boşaltılmış; zamanla çökmüştür. Bugün hâlâ çatı ve duvarlarda yıkılmalar söz konusudur. Bir hayli tehlike arzeden bu durum, binanın diğer bölümlerine geçişi tamamen engellediğinden, hamamın rölövesini çıkartmak imkânı bulunamamıştır.
- (2) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu. 1952, s. 368'de bu kısımda üzerleri kubbeli beş halvetin bulunduğunu söyler.
- (3) GÖKOĞLU, A., A. g. e, s. 368.

VAKIF HAMAMI

Levha No.: —

Foto. No.: —

İnceleme tarihi : Haziran 1989

Şehirdeki Yeri : İbn Neccar mahallesinde, İbn Neccar Camisi'nin yanındadır.

Şehir Planındaki No. : 65

Büyük ölçüde harap olan ve aslı halini kaybeden hamamın, kare planlı bir soyunmalık yeri vardır. Soyunmalıktan üstü kubbeli bir ılıklığa geçilmekte; buradan da altıgen planlı sıcaklığa ulaşılmaktadır. Halvetlerin, altıgen planlı sıcaklığın kenarlarında yer aldığı anlaşılıyor.

Binanın Atabey Camisi'nin vakıflarından olduğu bilinmektedir (1).

NOTLAR

(1) ERDOĞAN, M., "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", V.D., Sayı:7, İstanbul.1968, s.193.

YENİ HAMAM

Levha No.: 156-157

Foto. No.: 309-310

İnceleme Tarihi : Temmuz 1990

Şehirdeki Yeri : Topçuoğlu mahallesinde,Kuyumcular sokağındadır.

Şehir Planındaki No. : 66

Bina,büyük ölçüde tahrip olmuş ve zamanla soğukluk ve sıcaklık üniteleri ortadan kalkmıştır.Bugün sadece soyunmalık yeri mevcuttur.Bu kısım,baraka ve konutlarla çevrili durumdadır ve sadece kesme taştan inşâ edilmiş kuzey cephe duvarı görülebilmektedir.Cephenin üzerinde,sekizgen kasnak içine alınmış bir kubbe bulunur.Kubbeye tromplarla geçilmiştir (1).

Hamamın,Kara Mustafa Paşa tarafından inşâ edilen medresenin vakfı olduğu anlaşılmaktadır (2).Bu durumda,hamamın da,medrese gibi 17.yüzyıla ait olduğu söylenebilir.

NOTLAR

- (1) A.Gökoğlu,binanın planı konusunda şu bilgileri vermektedir:"Üzeri büyük kubbeli (10 X 10 m.) olan soyunma yeri vardır.(12,5 X 3,60 m.) olan soğukluk kısmının üzerinde üç kubbe vardır.Bunun sol tarafı tuvalet yeri olarak kullanılmaktadır.Yıkanma salonunun önünde (12,5 X 3,60 m.) üç kubbeli bir salon ve bunun ortasında küçük göbek taşı vardır.Arka tarafında yanlarda (3,5 X 3,5 m.) olan iki halvet,ortada bir seki olup,üçünün üzeri de kubbelidir.Buna göre,hamamın soyunma yerinde bir büyük kubbe,soğukluk ve yıkanma yerlerinde de bir hizada dokuz kubbe bulunmaktadır."(bkz:Paphlagonia,Kastamonu.1952,s.368).Bu ifade,hamamın "çok kubbeli sıcaklıklı tip" içerisinde mütalaa edilmesine neden olmuştur (EYİCE, S., "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme",T.D.,Cild:XI,Sayı:15 (Eylül 1960),İstanbul.1960,s.112.).Ne yazık ki,yukarıdaki bilgileri,bina tahrip olduğu için,yerinde tetkik etme im-

kânımız kalmamıştır.

- (2) Bu medresenin varlığına ilk kez M.Behcet tarafından işaret edilmiştir (bkz: Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s.91). Bu eser, bugün mevcut değildir.

C.ARŞİV KAYNAKLARI VE YAYINLARA GÖRE,GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ
VEYA SADECE KİTABELERİ KALABİLMİŞ BİNALARIN LİSTESİ

1. TARİHİ TESBİT EDİLEBİLENLER

a. Camiler ve Mescitler

- Frenkşah Cemaleddin Mescidi (13.yüzyıl)(1)
- Şeyh Mustafa Camisi (16.yüzyıl)(2)
- Evhat Mescidi (16.yüzyıl)(3)
- Bedirgazi Mahallesinde Mescit (18.yüzyıl)(4)
- Gökdere Mescidi (18.yüzyıl)(5)

b. Medreseler

- Atabey Medresesi (13.yüzyıl)(1)
- Sadreddin Süleyman el-Finikî Medresesi (14.yüzyıl)(2)
- İsfendiyar Bey Medresesi (15.yüzyıl)(3)
- Candarlı İbrahim Paşa Medresesi (15.yüzyıl)(4)
- Nasrullah Kadı Medresesi (16.yüzyıl)(5)
- Kara Mustafa Paşa Medresesi (17.yüzyıl)(6)

c. Türbeler

- Frenkşah Cemaleddin Türbesi (13.yüzyıl)(1)
- Yaman bin Mehmed Türbesi (13.yüzyıl)(2)

d. Hanlar

- Acem Hanı (16.yüzyıl)(1)
- Hacı Ahmed Hanı (17.yüzyıl)(2)
- Hacı Mustafa Hanı (17.yüzyıl)(3)
- Turşucu Hanı (18.yüzyıl)(4)

e. Zaviyeler

- Ahi Şorve Zaviyesi (14.yüzyıl)(1)
- Dede Emir Ali Zaviyesi (14.yüzyıl)(2)
- Şadi bin İlyas Zaviyesi (Rufai Tekkesi)(15.yüzyıl)(3)
- Şeyh Mustafa Zaviyesi (16.yüzyıl)(4)

f.Kütüphane, Dar'ül-kurra ve Dar'ül-hadis

Şeyh Mustafa Kütüphanesi (16.yüzyıl)(1)

Kara Mustafa Paşa Dar'ül-kurrası (17.yüzyıl)(2)

Kara Mustafa Paşa Dar'ül-hadisi (17.yüzyıl)(3)

g.Darphane (13.yüzyıl)(1)

2.TARİHİ TESBİT EDİLEMİYENLER

a.Camiler ve Mescitler

- Açıkbaş Camisi (1)
- Akdoğan Mescidi (2)
- Arız Mescidi (3)
- Ars(1?)an Mescidi (4)
- Bey Çelebi Mescidi (5)
- Cem Sultan Mescidi (6)
- Cemal Ağa Mescidi (7)
- Debbağlar Mescidi (8)
- Demirciler Çarşısında Mescit (9)
- Ebubekir Mescidi (10)
- Elbistan Mahallesi Mescidi (11)
- Güzelce Mustafa Efendi Mescidi (12)
- Hacı Abdullah Camisi (13)
- Hacı Ali Camisi (14)
- Hacı Dursun Mahallesinde Mescit (15)
- Hacı Geverk (Kürük?) Mescidi (16)
- Hacı Mustafa Efendi Mescidi (17)
- Hoca Abdülkadir Mescidi (18)
- Hükümet Önünde Ahmed Camisi (19)
- İbn Sadi Mahallesinde Mescit (20)
- İbn Süle Mescidi (21)
- Kale Mescidi (22)
- Kalfa Camisi (23)
- Kanara Mescidi (24)
- Kırkçeşme Mescidi (25)
- Mahkeme Camisi (26)
- Mehmed Ağa Camisi (27)
- Sarı Mescit (28)
- Semerciler Mescidi (29)
- Seydiler Mescidi (30)
- Sofular Mescidi (31)

- Tahir Fakih Mescidi (32)
- Takkeciler Mescidi (33)
- Tarakçılar Mescidi (34)
- Tavuk Hasan Camisi (35)
- Terziler Mescidi (36)
- Türkmenoğlu Mescidi (37)
- Yemeniciler Mescidi (38)

b. Medreseler

- Bedirgazi Mahallesinde Medrese (1)
- Çay Medresesi (2)
- Hacı Mustafa Medresesi (3)
- Hoca Muslihüddin Medresesi (4)
- Numaniye Medresesi (5)

c. Hanlar

- Çukur Han (1)
- Emir Süleyman Hanı (2)
- Hacı Evliya Hanı (3)
- İpşiroğlu Hanı (4)
- Kanara Hanı (5)
- Kapan (?)(6)
- Karaşabanoglu Hanı (7)
- Müftizade Hanı (8)
- Müjdecioğlu Hanı (9)
- Pamuk Kapanı (10)
- Paşa Hanı (Hasan Paşa Hanı, saraçhane ve kahvesi)(11)
- Sürahizade Hanı (12)
- Üzüm Kapanı (13)

d. Zaviyeler

- Akdoğan Zaviyesi (1)
- Daya Sultan Zaviyesi (2)

e.Kalenderhane (1)

f.Mevlevihane (1)

g.Mektep, Muallimhane

Hacı Mustafa Muallimhanesi (1)

Kale Zirvesinde Mektep (2)

Yazıcı Sıbyan Mektebi (3)

h.Köprüler

Akdoğan Köprüsü (1)

Dede Köprüsü (2)

Kanara Köprüsü (3)

NOTLAR**1. TARİHİ TESBİT EDİLEBİLENLER****a. Camiler ve Mescitler**

- (1) **V.G.M.Arşivi**, Defter No.203-Sıra No.2931; Vakfiye tarihi H.688/M.1289 olup, Vakfiye Defteri No.609, s.,119-120'de kayıtlıdır. Söz konusu vakfiye, M.Behcet tarafından yayınlanmıştır (bkz:MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s.,109-114). Binanın 1403 yılında onarıldığı anlaşılmaktadır (bkz:YAMAN,T.M., Kastamonu Tarihi, Kastamonu.1935, s.,133-134).
- (2) MEHMED BEHCET., **A.g.e**, s.82'de binanın H.920/M.1514'de inşâ edildiğini; caminin yanında ise aynı adla anılan bir zaviye ve kütüphanenin bulunduğunu söyler. Ayrıca bkz:YÜKSEL, İ.A., Osmanlı Mimârîsinde II.Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520), V, İstanbul.1983, s.441. Söz konusu bina, **V.G.M.Arşivi**, Defter No.203-Sıra No.2834 ve Defter No.204-Sıra No.182'de "Kırkçeşme mahallesinde vaki Şeyh Mustafa Efendi ibni Resul tekke ve camii şerîf" olarak kayıtlıdır. Ayrıca bkz:**V.G.M.Arşivi**, Vakfiye Defteri No.1993, s.,166-168.
- (3) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu, II.Fasikül, İstanbul.1940, s.151.
- (4) **V.G.M.Arşivi**, Defter No.207-Sıra No.579; Vakfiye tarihi H.1207/M.1792-93 olup, Vakfiye Defteri No.611, s.,138-139'da kayıtlıdır.
- (5) **V.G.M.Arşivi**, Defter No.203-Sıra No.2501; Vakfiye tarihi H.1135/M.1722-23 olup, Vakfiye Defteri No.1760, s.239'da kayıtlıdır.

b. Medreseler

- (1) **K.M.Ş.S.**, Defter No.433-Sıra No.117. Söz konusu medrese Atabey Camisi'nin vakıflarından olup, şimdiki Atabey İlkokulu'nun yerinde bulunuyordu. Medrese H.930/M.1523 yılına doğru harap bir hale geldiği için müderrislerinden El-mevlâ Kastamonulu Cafer Efendi tarafından ahşap olarak yeniden yaptırılmış; bu bina 1906'da Evkaf İdaresi tarafından yıktırılarak yerine yeniden bir medrese yapılmış; bu bina da yakın zamanlarda yıkılarak yerine şimdiki okul yapılmıştır (bkz:YAMAN,T.M., **A.g.e**, s.89). 1723 tarihli bir belgeden, bu medresenin harap durumda bulunduğu anlaşılmaktadır (bkz:ERDOĞAN,M., "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", **V.D.**, Sayı:VII, İstanbul.1968, s.193).

- (2) İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler, Haz: İ. Parmaksızoğlu, M.E.B. Devlet Kitapları-1000 Temel Eser Dizisi:59, İstanbul.1971, s.57; KOPRAMAN, K.Y., "Memlûk Kaynaklarına Göre XV.Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler (19-21 Ekim 1988, Kastamonu), Ankara.1989, s.21.
- (3) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.345.
- (4) GÖKBİLGİN, M.T., XV-XVI.Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İ.Ü.E.F.Yay.No.508, İstanbul.1952, s.423; BARKAN, Ö.L.-AYVERDİ, E.H., İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul.1970, s.82; UZUNÇARŞILI, İ.H., Çandarlı Vezir Ailesi, T.T.K.Yay.VII.Dizi-Sa.66, Ankara.1974, s.104.
- (5) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.90; GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.342.
- (6) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1869, Vakfiye Defteri No.1760, s.244'de kayıtlı bulunan H.1306/M.1888-89 tarihli "Kastamonuda Kara Mustafa Paşa Vakfına Aid İlâm"dan da anlaşılacağı üzere, bina Kara Mustafa Paşa vakfındadır. Ayrıca bkz: MEHMED BEHCET., A.g.e, s.91; GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.342'de medresenin, şimdiki Müze binasının behçesi içinde bulunduğunu, bilâhere yıktırıldığını söyler.

c. Türbeler

- (1) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2931; Vakfiye Defteri No.609, s., 119-120.
- (2) YAMAN, T.M., A.g.e, s., 90-91'den, sözkonusu türbenin 1289'da inşâ edildiği anlaşılıyor.

d. Hanlar

- (1) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.352'den, hanın, Sinan Bey Camisi'nin vakıflarından olduğu anlaşılıyor.
- (2) T.K.G.M.K.K.A., 554 sayılı Vakıf Defteri'nde kayıtlı bulunan ve H.1064/M.1653-54 tarihli "Kastamonu Sancağından el-hac Ahmed'in Vakıfnâmesi"nde, adı geçen inşâ ettirdiği "fevkânî ve tahtanî odaları havi bir han"dan bahsedilmektedir.
- (3) V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.609; Vakfiye tarihi H.1098/M.1686-87 olup, Vakfiye Defteri No.468, s.312'de kayıtlıdır.

- (4) Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi'nin H.1161/M.1748 tarihli vakfiyesinde, sözkonusu hanın kendisi tarafından inşâ edildiği yazılıdır (bkz: V.G.M., Abide ve Yapı İşleri Dairesi Arşivi, 37.01-/18 no.lu "Reis'ül-küttab Aşir Efendi Hanı" dosyasında kayıtlı "2401 no.lu vakfiye defterinin 333. sayfasından alınmış "vakfiye sureti").

e. Zaviyeler

- (1) V.G.M. Arşivi, Defter No.204-Sıra No.191; Vakfiye tarihi H.703/M.1303-4 olup, Vakfiye Defteri No.591, s., 12-16'da kayıtlıdır. Ayrıca bkz: YAMAN, T.M., A.g.e, s., 102-103.
- (2) İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden..., s.58; KOPRAMAN, K.Y., A.g.e, s.22.
- (3) Sadece kitâbesi mevcuttur. Bu kitâbeye göre, sözkonusu zaviye 1414 yılında Şadi bin İlyas tarafından inşâ edilmiştir. Mimarı İbrahim bin Hasan'dır. Bkz: YAMAN, T.M., A.g.e, s.135; GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.334.
- (4) V.G.M. Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2834; Defter No.204-Sıra No.182; ayrıca bkz: MEHMED BEHCET., A.g.e, s.82.

f. Kütüphane, Dar'ül-kurra ve Dar'ül-hadis

- (1) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.82.
- (2) V.G.M. Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1869; Vakfiye Defteri No.1760, s.244.
- (3) V.G.M. Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1869; Vakfiye Defteri No.1760, s.244.

g. Darphane

- (1) SAHİLLİOĞLU, H., "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV.Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, 23ncü Cilt (Ekim 1962-Şubat 1963), No.1-2, s., 171'de, 1484 tarihinde Anadolu mukataalarının işletmeye verildiğini; bunlar arasında Kastamonu darphanesinin de bulunduğunu söyler. Bu darphanede sikke darbına memur olan Haydar Çelebi'nin azatlısı Abdullah bin Abdullah'ın Kastamonu'da vefat ettiğini de yine aynı yayından öğrenmekteyiz (bkz: s.171-dpnt.32). Bilindiği üzere III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in H.670/M.1271-72 ve El-Adil bin Süleyman ile Kötürüm Bayezid'in de 14.yüzyıla ait bazı sikkeleri Kastamonu'da darbedilmişlerdi (ARTUK, İ-ARTUK, C., İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu, Cilt I, M.E.B. Eski Eserler ve Müzeler Genel

Müdürlüğü Yay.Seri:III,No:7,İstanbul.1971,s.378,448-450).Bu husus,Osmanlı devrinde işletmeye verilen darphanenin,daha Selçuklu devrinde mevcut olduğunu açıklamaktadır.

2.TARİHİ TESBİT EDİLEMİYENLER

a.Camiler ve Mescitler

- (1) H.1101/M.1689-90 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer.Bkz:K.M.Ş.S., Defter No.411/I,Sıra No.272.Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (2) V.G.M.Arşivi,Defter No.205-Sıra No.801'deki kayıttan,bu mescidin Cebrail mahallesinde bulunduğu anlaşılıyor.Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (3) H.1084/M.1673-74 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçen (K.M.Ş.S., Defter No.412-Sıra No.40) bu binanın Arız mahallesinde bulunduğu,V.G.M.Arşivi,Defter No.203-Sıra No.966'daki kayıttan da anlaşılmalıdır.Ayrıca bkz:V.G.M.Arşivi,Vakfiye Defteri No.1993,s.158.
- (4) V.G.M.Arşivi,Defter No.204-Sıra No.1161.Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (5) V.G.M.Arşivi,Defter No.206-Sıra No.106.Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (6) KUBAN,D.,Kastamonunun Tarihi Yapısı ve Bu Yapının İmar Planında Değerlendirilmesiyle İlgili Rapor,İstanbul.1967,Liste 2.
- (7) V.G.M.Arşivi,Vakfiye Defteri No.1962,s.105;ayrıca bkz:GÖKOĞLU,A.,A.g.e, s.279.
- (8) H.1110/M.1698-99 tarihli şer'iyye sicilinde adı geçer.Bkz:K.M.Ş.S.,Defter No.411-Sıra No.147;bu mescide hatip tayin edildiğine dair bir kayıt da,V.G.M.Arşivi,Defter No.203-Sıra No.533'de bulunmaktadır.Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (9) V.G.M.Arşivi,Defter No.203-Sıra No.994'deki kayıтта "Timürciler Sûk'unda mescit-i şerîf" diye bahsedilen bu binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (10)GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.221.Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (11)V.G.M.Arşivi,Defter No.204-Sıra No.3373.Binanın yeri tesbit edilemediği gibi,söz konusu mahallenin yeri de tesbit edilememiştir.

- (12) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2862'deki kayıttan, bu binanın Köyceğiz (şimdiki Küpcüğez) mahallesinde bulunduğu anlaşılıyor.
- (13) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.3109'daki kayıttan, bu binanın "Kazancılar Sûk'unda" bulunduğu yazılıdır. Ayrıca bkz: Defter No.204-Sıra No. 3324.
- (14) V.G.M.Arşivi, Defter No.206-Sıra No.880'deki kayıttan, bu caminin Abdülcebbar mahallesinde bulunduğu anlaşılıyor. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (15) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1892'de kayıtlı bu binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (16) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.221. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (17) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.774'deki bir kayıttan, "El-hac Mustafa Efendi İbn İbrahim'in bina ettirdiği" bu mescidin, "Köyceğiz (şimdiki Küpcüğez) mahallesinde namazgâh tâbir olunur medrese derununda" bulunduğu anlaşılıyor. Burada "namazgâh" diye zikredilen medresenin, yıktırılmadan önce şimdiki Gazi Paşa İlkokulu'nun yerinde bulunduğu ve Bakizâde Ahmed Efendi tarafından yaptırıldığı söylenen "Abdülbaki Medresesi" olduğu muhakkaktır (bkz: GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.345). Söz konusu medresenin içindeki mescidin bânîsi olarak zikredilen Hacı Mustafa Efendi'nin kim olduğu meçhuldür; buna karşılık bu zâtın ya H.1115/M.1703-4 tarihinde Saray Camisi'ni onartıp, mimber koyduran ya da Urgan Hanı'nı inşâ ettiren kişilerden birisi olması muhtemeldir. Bu durumda söz konusu mescidin de 18.yüzyıla ait olduğu düşünülebilir.
- (18) H.1101/M.1689-90 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer. Bkz: K.M.Ş.S., Defter No.411/I, Sıra No.197. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (19) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1808'de kayıtlı olan bu binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (20) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.963'deki kayıttan "İbn Sadi mahallesinde mescit-i şerîf" diye zikredilen bu bina, -ihtimal- Defter No.204-Sıra No.1689'da kayıtlı "Sadiler mahallesinde kain camii şerîf" ile aynı binadır. Yeri tesbit edilememiştir.

- (21) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.221. Binanı yeri tesbit edilememiştir.
- (22) 17 ve 18. yüzyıla ait şer'iyeye sicillerinde adı geçer. Bkz: K.M.Ş.S., Defter No.411-Sıra No.66; Defter No.421-Sıra No.34; Defter No.424-Sıra No.321; Defter No.426-Sıra No.68; Defter No.428-Sıra No.169.
- (23) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.220. Binanı yeri tesbit edilememiştir.
- (24) V.G.M.Arşivi, Defter no.204-Sıra No.1757; Defter No.207-Sıra No.325. Kanara mahallesinde bulunan bu mescidin yeri tesbit edilememiştir.
- (25) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.74; Defter No.207-Sıra No.262. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (26) H.1116/M.1704-5 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçen (K.M.Ş.S., Defter No.424-Sıra No.276) bu binaya, V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1124'deki kayıta da tesadüf edilmektedir. Öte yandan V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.136'da anılan ve Vakfiye Defteri No.1760, s., 272-273'de kayıtlı "Kastamonunun Aktekk mahallesinde Urganîzade el-hac Mehmed Bahaüddin Efendi ibni Mehmed Refi bin Abdullah vakfına ait vakfiye"nin suretinde zikredilen "Atîk Mahkeme Camii Şerîfi" de herhalde burada sözkonusu ettiğimiz bina olmalıdır. Bu caminin Halimî Çelebi Hama-mı ile Bedesten arasında yer aldığı muhakkaktır.
- (27) Bu binanın varlığını V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.135'deki bir kayıttan öğreniyoruz. "Defter-i Atîk"ten "müceddeden" yazıldığı anlaşılan bu kayda göre, Şehremini kerimesi Emine Hanım ve Uğurluzade Hacı Mehmed Ağa, "Kastamonuda Topcuoğlu mahallesinde Mehmed Ağanın bina eylediği camii şerîfin mürtezikası için" gelir tahsis etmişlerdir (ayrıca bkz; Vakfiye Defteri No.589, s., 7-12).
- (28) H.1084/M.1673-74 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer. Bkz: K.M.Ş.S., Defter No.412-Sıra No.30. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (29) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.221. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (30) V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1993s., 171-172'deki H.1209/M.1794 tarihli bir kayıta adı geçer. Ayrıca bkz: GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.221. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (31) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1085. Sofular mahallesinde bulunan bu mescidin yeri tesbit edilememiştir.
- (32) H.1135/M.1722-23 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçen (K.M.Ş.S.,

Defter No.435-Sıra No.132) bu binaya, V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1166 ve Defter No.204-Sıra No.437'deki kayıtlarda da tesadüf edilmektedir. Adını verdiği Tahir Fakih mahallesinde bulunan bu mescidin, yakın zamanlara kadar mevcut olduğu bilinmektedir.

- (33) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.221. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (34) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.220. Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (35) H.1101/M.1689-90 tarihli bir şer'iyeye sicilinde "Tavukhasan Camii Şerîfi" diye zikredilen (K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.103) bu bina, V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.146'da "Köyceğiz (şimdiki Küpcügez) mahallesinde vaki Tavuk Hasan Ağa Camii Şerîfi" diye kayıtlıdır.
- (36) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1548.
- (37) V.G.M.Arşivi, Defter No.205-Sıra No.1347'deki kayıttan, bu mescidin "Demirciler Çarşıbaşı"nda bulunduğu anlaşılıyor.
- (38) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1497'de, "Kastamonu Çarşısında Kuyumcularbaşı nam mahalde vaki Yemeniciler Mescit-i Şerîfi denmekle meşhur mescit-i şerîf" şeklinde bir kayıt mevcuttur. Ayrıca bkz: V.G.M.Arşivi, Defter No.205-Sıra No.737.

b. Medreseler

- (1) H.1119/M.1707-8 tarihli bir şer'iyeye sicilinde "Bedirgazi mahallesinde bir tarafı kale suru olan ve bir tarafında medrese bulunan bir ev satışı"ndan bahsedilmektedir (K.M.Ş.S., Defter No.425-Sıra No.147). Binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (2) H.1101/M.1689-90 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.411-Sıra No.106). Yeri tesbit edilememiştir.
- (3) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2645'de Hacı Mustafa bin Şaban tarafından inşâ edildiği kayıtlı bu binanın yeri tesbit edilememiştir.
- (4) H.1103/M.1691-92 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.415-Sıra No.101). V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.887'deki kayıttan yazılı "Muslihiddin Buk'ası", belki de bu medrese ile ilgilidir. Yeri tesbit edilememiştir.

- (5) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.589; Vakfiye Defteri No.1992, s.125.
Ayrıca bkz: GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.345.

c. Hanlar

- (1) H.1097/M.1685-86 tarihli bir şer'iyye sicilinde, bu hanın, "Frenkşah Hamamı kurbünde" olduğu yazılıdır (bkz: K.M.Ş.S., Defter No.425-Sıra No.62).
- (2) H.1205/M.1790-91 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.432-Sıra No.155). Yeri tesbit edilememiştir.
- (3) KUBAN, D., A.g.e, s.3 (Liste). Yeri tesbit edilememiştir.
- (4) KUBAN, D., A.g.e, s.4 (Liste). Yeri tesbit edilememiştir.
- (5) H.1145/M.1732-33 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.2040-Sıra No.708). Yeri tesbit edilememiştir.
- (6) H.1084/M.1673-74 tarihli bir şer'iyye sicilinde, bu hanın tevliyetine dair bir kayıt vardır (K.M.Ş.S., Defter No.412-Sıra No.392). Yeri tesbit edilememiştir.
- (7) KUBAN, D., A.g.e, s.5 (Liste). Yeri tesbit edilememiştir.
- (8) H.1115/M.1703-4 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.422-Sıra No.35). Yeri tesbit edilememiştir.
- (9) H.1268/M.1851-52 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.617-Sıra No.317). Sicilden, bu hanın, İbn Süle mahallesinde Kömür Pazarı'nda ve aşçı Hasan Karhanesi yanında bulunduğu anlaşılıyor.
- (11) H.1101/M.1689-90 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.411-Sıra No.236). H.1104/M.1692-93 tarihli bir diğer sicilde rastladığımız "Hasan Paşa Hanı", bu bina olabilir (bkz: K.M.Ş.S., Defter No.415-Sıra No.333). Ayrıca bkz: K.M.Ş.S., Defter No.416-Sıra No.102. Yeri tesbit edilememiştir.
- (12) H.1127/M.1715 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.430-Sıra No.89). Yeri tesbit edilememiştir.
- (13) H.1096/M.1684-85 tarihli bir şer'iyye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S., Defter No.413-Sıra No.41). Yeri tesbit edilememiştir.

d.Zaviyeler

- (1) T.K.G.M.K.K.A.,554 sayılı Vakıf Defteri,s.33.Yeri tesbit edilememiştir.
- (2) H.1101/M.1689-90 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S.,Defter No.411/I-Sıra No.209).Ayrıca bkz:V.G.M.Arşivi,Defter no.204-Sıra No.3268.Yeri tesbit edilememiştir.

e.Kalenderhane

- (1) T.K.G.M.K.K.A.,554 sayılı Vakıf Defteri,s.29.Yeri tesbit edilememiştir.

f.Mevlevihane

- (1) GÖKOĞLU,A.,A.g.e,s.326.Sözkonusu Mevlevihane,şimdiki İmam-Hatip Okulu'nun bulunduğu yerde idi.Binanın 16.yüzyılda inşâ edilmiş olması muhtemeldir.

g.Mektep,Muallimhane

- (1) V.G.M.Arşivi,Defter No.203-Sıra No.2645.Yeri tesbit edilememiştir.
- (2) H.1126/M.1714 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S.,Defter No.428-Sıra No.336).
- (3) V.G.M.Arşivi,Vakfiye Defteri No.1760,s.261'de,mektebin,Cebraail mahallesinde bulunduğu yazılıdır.Yeri tesbit edilememiştir.

h.Köprüler

- (1) V.G.M.Arşivi,Vakfiye Defteri No.1760,s.273.Yeri tesbit edilememiştir.
- (2) H.1221/M.1806-7 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S.,Defter No.616-Sıra No.308).
- (3) H.1221/M:1806-7 tarihli bir şer'iyeye sicilinde adı geçer (K.M.Ş.S.,Defter No.616-Sıra No.307).Yeri tesbit edilememiştir.

IV. DEĞERLENDİRME

A. Mimari

1. Plan ve Konstrüksiyon:

a. Külliyeler

Katalog bölümünde de değinildiği gibi, Kastamonu'da, Türk devrinde inşa edilmiş binalar, çeşitli zamanlarda yapılan onarım, ilave ve değişikliklerin izlerini taşırlar. Gerçekten de, bu müdahalelerle pek çok bina çeşitli kereler elden geçirilmiş; bunların bir kısmı üstünkörü ve bilgisizce yapılan onarımlarla aslı kuruluş özelliklerini tümüyle kaybetmiş; bu arada pek çok bina çeşitli nedenlerle yıkılarak ortadan kalkmış; kısacası şehir dokusunu oluşturan ve "hayatîyet" veren unsurlar, onları yaratan sosyal, ekonomik ve kültürel şartlarla birlikte zamanla yokolarak, yerlerini yeni bir dokuya terketmişlerdir. Buna karşılık, Kastamonu'nun 18. yüzyılın sonuna kadarki Türk devri panoramasını hayalimizde canlandıracak verileri bulma imkânı yine de vardır. Bu husus, şehrin silüetini etkileyen ve ona çarpıcı boyutlar kazandıran iki külliyeyle özellikle ön plana çıkarıyor.

15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olan İsmail Bey Külliyesi'nin ana binasını, esasen "imaret" olarak yapılan bugünkü cami meydana getirmektedir. Bânîsi tarafından tanzim ve tertip olunan vakfiyesine göre, "misafir ve mücavirlerin" yatıp kalkması ve her türlü ihtiyaçlarının karşılanması düşünülerek inşa edilen binada, bir de mescit bulunmaktadır.

İmaretin planı, mihrap aksında art arda iki kubbenin örttüğü geniş bir dikdörtgen mekân ile bunun iki yanında yer alan tonozlu odalardan oluşmaktadır. Dikdörtgen mekân, ortada geniş bir sivri boşaltma kemeri vasıtasıyla, hacim olarak farklı ölçülere sahip kare planlı iki bölüme ayrılmış; bunlardan, vakfiyeye göre ibadete tahsis edilen mescit 4.24 m., diğer bölüm ise 4.60 m. çapındaki iki kubbe ile örtülmüştür. İki bölümü birbirinden ayıran boşaltma kemerinin ayakları duvara gömülü olup, mescit bölümünde 6 cm., diğer bölümde de, -yan duvarlar mescidin yan duvarları ile aynı düzlemde olmadığı için -yaklaşık 35 cm. çıkıntı yapar. Bu, aynı zamanda, iki bölümün de farklı fonksiyonlara hizmet ettiğini gösteren bir detaydır. Gerçekten de, bu suretle, mescit kısmı daha küçük olmak üzere, hacim olarak birbirinden farklı, kare planlı iki bölüm teşekkül ettirilmiş; hattâ mescit kısmını örten kubbe, diğ-

rine göre daha alçak tutulduğu gibi, bu bölüm de güneye çıkıntı yapmak suretiyle, diğer bölümlerden bariz şekilde ayrılmıştır. Gerçi, şimdi her iki bölüm de, zemin sonradan yükseltilip bütünüyle namaza tahsis edildiği için, bu farklılık işte görülmez; fakat vaktiyle, -diğer pek çok örnekte olduğu gibi (1)- mescit zemininin diğer bölüme göre daha yüksekte bulunduğu ve böylelikle ibadet mekânının, işte de, ayrı tutulduğu muhakkaktır. Mescidin ana kütleleden dışa çıkıntı yapması, doğu, batı ve güney duvarlarına açılan pencereler vasıtasıyla aydınlatılmasına imkân sağlamış; buna karşılık diğer bölüm ise, kasnağın doğu ve batı kenarına açılan birer pencere ve kubbenin merkezine konulan bir aydınlık feneri ile aydınlatılmıştır (2). Bu farklılık, konstrüksiyonda da kendini belli ediyor. Mescit kısmını örten kubbenin yükü, doğrudan doğruya tuğladan sekizgen bir kasnağa oturmakla birlikte, esas itibariyle, dört sivri kemere intikal ettirilerek karşılanmıştır; bu şekilde elde edilen baldağenin kuzey kenarı, mescit ile diğer bölümü irtibatlandırırken, doğu, batı ve güney kenarlarındaki kemerlerin içi yığma duvarlarla kapatılıp buralara pencereler açılmış; dıştan da kesme taşlarla kaplanmıştır. Dolayısıyla bu duvarlar "perde duvar" olup, kubbeyi taşıyan baldağenin kemer ayakları köşelere yerleştirilmiş; kubbe ile kemerler arasında kalan boşluklar ise, içten mukarnas dolgulu pandantifler, dıştan da kurşun kaplı piramidal çatılarla kapatılmıştır. Diğer bölümde ise, ilgi çekici bir durumla karşılaşıyoruz. Burada, kubbeye geçiş, güneyde mukarnaslı pandantiflerle sağlanırken, kuzeyde doğu ve batı köşelere yerleştirilen mukarnaslı tromplar kullanılmıştır. Bu şekilde, kubbenin yükü, yine tuğladan yüksek bir kasnağa oturmasına karşılık, esas itibariyle, güneyde boşaltma kemeri ve yanlarda da beden duvarlarıyla karşılanırken, kuzeyde tromplarla lokalize edilmiştir.

Bu bölümün, imaretin "sofa"sı veya "avlu"su gibi bir fonksiyona sahip olduğu muhakkaktır. Nitekim, kuzey-doğu köşedeki tonozlu mekân ile kuzey-batıdaki mutfakın kapıları, doğrudan doğruya bu bölüme açılmaktadır.

Kuzey-doğu köşedeki tonozlu mekânın, vakfiyeye göre, "misafir ve mücavirlerin" yatıp kalkmasına tahsis edildiği anlaşılıyor. Vakfiyede açıkça belirtilmese de, sözkonusu mekânın "tâbhane" olarak fonksiyon gördüğü düşünülmelidir (3). Buna karşılık, mekânda bir ocağın bulunmaması şaşırtıcıdır (4).

Kuzey-batı kenarda yer alan iki mekândan güneydekinin "mutfak", diğer mekânın ise,-vakfiyede belirtilen-"kiler" olduğuna katalogta değinilmişti.Mutfağı orta bölümle irtibatlandırmak için "L" planlı dar bir koridor yapılmış;ocak da mekânın doğu duvarının kenarına yerleştirilmiştir.Böylelikle,sözkonusu mekânın hacmi,zorunlu olarak,mescidin batı cephesindeki pencereye kadar genişletilmiş;bu nedenle simetri de bozulmuştur.

Mutfak ile kileri ayıran duvarın batı köşesinde,vaktiyle iki mekânı irtibatlandıran bir kapının bulunulduğuna daha önce işaret edilmişti.Hal-i hazırda,bu kapı iptal edilmiş durumdadır.Öte yandan,mutfağın batı duvarındaki pencere de,sonradan genişletilip kapı haline getirilmiştir.Bu değişiklikler yapılmadan önce mutfağa kilerden geçildiği,kilerin de batı duvarının kuzey köşesine yakın bir kapı vasıtasıyla dışarıyla irtibatlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Minare,ortadaki kubbeli bölümün kuzey-batı köşesinde yükselen bir kuruluştur ve kapısı da bu bölüme açılır.Minare kaidesi,belli bir yüksekliğe kadar kare planlı olup,bu kübik kütlemin köşeleri pahlanarak,sekizgen prizmal bir pabuç ile gövdeye geçilmiştir.Sekizgen planlı gövde de,üstte,köşeleri pahlanarak onaltıgene dönüşür ve bir şerefe ile nihayetlenir.Şerefenin altı,oldukça zarif mukarnaslı bir konsolla değerlendirilmiştir.Şerefeden sonraki petek bölümünün orijinal olmadığı muhakkaktır.

Binanın ana kütleminin kuzey cephesindeki son cemaat yeri ise,beş bölümlü olup,her bir bölümün üzeri de kubbe ile örtülmüştür.

Külliyenin inşâını gerektiren nedenlere ileride temas edilecektir.Fakat imaretin planında,Osmanlı mimarisinin etkili olduğu muhakkaktır.Nitekim,İsmail Bey'in Osmanlılarla olan dostâne ve samimi ilişkileri hatırlanırsa (5),bunu doğal karşılamak gerekir.Böylelikle İsmail Bey İmareti,sadece,Kastamonu'da Osmanlı hakimiyetinden kısa bir süre önce inşâ edilen büyük bir külliyeinin ana binasını oluşturmakla kalmıyor;aynı zamanda Osmanlı mimarisinde "zaviyeli"(6),"ters T tipi-kanatlı"(7) veya "çapraz mihverli"(8) diye anılan bir cami grubunun da şehirdeki ilk ve tek temsilcisi oluyor.

Bu durum,medrese için de geçerlidir.Gerçi burada,medrese odalarının önünde avluyu çeviren bir revak kuruluşu görülmez;bununla birlikte,bir avlu etrafında sıralanan odaları ve güneyde "ana eyvan" fonksiyonu gören

kubbeli bölümü ile oldukça simetrik bir plan tatbik edilmiştir (9).Avluyu çeviren odalarda örtü sistemi tonoz iken,güneyde,beden duvarlarından çıkıntı yapan kare planlı "ana eyvan"ın üzeri de kubbe ile örtülmüştür.Özellikle bu bölümün,aslî halini kaybettiğine işaret etmiştik.Dolayısıyla burada, ilk inşaat sırasında,baldaken esasına dayanan bir konstrüksiyonun mevcut olduğu muhakkaktır.Böylelikle,köşelerdeki tromplar vasıtasıyla,kare plan, üstte,yüksek bir kasnak kullanılarak sekizgene çevrilmiş;kubbe de doğrudan doğruya tromplar ile baldakenin kemerleri üzerine oturtularak,dıştan da kasnağın içine gizlenmiştir.Kasnağın bu denli yüksek tutulması,sonraki onarımlardan dolayıdır.Fakat her hâl-ü kârda,ilk inşaat sırasında da,bu kubbeli bölümün,medresenin en önemli unsuru olarak binaya hakim bir kütle halinde düşünüldüğü ve bu suretle gerek baldaken,gerekse kasnağın beden duvarlarını aşacak şekilde yüksek tutulduğu anlaşılıyor.

İsmail Bey'in "sıhhati tam,bünyesi kavi bir halde iken medfeni olmak üzere" inşâ ettirdiği türbesi,oldukça mütevazı bir eserdir.Cami ve medresenin kubbeli eyvanındaki konstrüksiyondan tamamen farklı olarak,burada, kare planlı kübik gövdenin üzerinde,profilli bir saçak kornişi vasıtasıyla, kesin surette gövdeden ayrı tutulmuş yüksek bir sekizgen kasnak teşkil edilmiş;tromplar bu kasnağın köşelerine yerleştirilerek,kubbe de doğrudan doğruya kasnağa oturtulmuştur.

Sıbyan mektebi olarak inşâ edildiğini düşündüğümüz binada ise,durum daha da değişiktir.Tek kubbeli kübik bir bölüm ve bunun kuzeyindeki yıldız tonoz ile örtülü bir eyvandan ibaret olan binada,kare planlı kübik gövde ile üst yapı,profilli bir saçak kornişi vasıtasıyla birbirinden kesin surette ayrı tutulmuştur.Gövdenin üzerinde,köşelerde tromplar kullanılarak içten sekizgen,dıştan ise kare plan tersim eden bir geçiş bölümü yapılmış; bunun üzerinde sekizgen bir kasnak inşâ edilerek,kubbe de,esas itibariyle, alttaki,trompların oluşturduğu sekizgene oturtulmuştur.Dolayısıyla,çift katlı üst yapıda,ikinci kattaki sekizgen kasnak,sadece kubbe eteğini gizleyici bir rol oynar.

Külliyenin diğer bir önemli unsuru da,"Deve Hanı" diye anılan binadır.Dikdörtgen planlı bina,işte,bir duvar ile iki bölüme ayrılmış;bunlardan arka taraftaki geniş bölüm de,-bir hayli tartışmalı olmakla birlikte-

herhalde yolcuların ikâmetine tahsis edilmiştir. Gerçekten de, bu tip binalarda, bu bölüm, bazı araştırmacılar tarafından "ahır" olarak yorumlanmış; böyle binalar da "tek sahınlı ahırlar" içerisinde değerlendirilmiştir (10). Fakat ele aldığımız örnekte, iki bölümü birbirinden ayıran kapı açıklığının dar olması, doğrusunu söylemek gerekirse, bu bölümün "ahır" olarak fonksiyon görmediğini düşündürür. Vakfiyede bu konuda herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte, kanımca, enine dikdörtgen planlı giriş bölümü, hanın daimî personelinin, arkadaki geniş bölüm ise yolcuların ikâmetine tahsis edilmiş olmalıdır.

Külliyenin hamamı, içine girilemeyecek kadar harap olmuştur ve bu nedenle rölövesini çıkartmak imkânı yoktur. Buna karşılık, inceleyebildiğimiz kadarıyla, bu binayı "ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip" (11) içerisinde ele almak gerekir.

Şehirdeki bir diğer önemli yapılar topluluğunu da, İsmail Bey Külliyesi'nden bir yüzyıl sonra, 16. yüzyıl ortalarında inşâ edilen Yakup Ağa Külliyesi oluşturmaktadır. "Ağa İmaretî" diye de bilinen bu külliyedeki binalar da, İsmail Bey Külliyesi'nde olduğu gibi, topografyanın eğim çizgilerine uygun olarak araziye dağınık bir şekilde yerleştirilmişlerdir.

Külliyenin ana binası, camidir. Yakup Ağa tarafından tanzim edilen vakfiyede, burada vaktiyle Halimî Çelebi tarafından inşâ edilen bir camiden bahsedilmekte ve kitâbeden caminin Yakup Ağa tarafından onarıldığı anlaşıl-makta ise de, bu onarımın kısmî bir müdahale şeklinde yorumlanamayacağına, dolayısıyla bugünkü binanın tamamıyla Yakup Ağa'nın eseri olduğuna katalogta işaret edilmişti.

Bugünkü bina, esas itibariyle "tek kubbeli kübik mescit" karakterinde olup, şehrin anıtsal eserlerinden biridir. Kare planlı ibadet mekânını örten 5.46 m. çapındaki kubbe, üstte, kübik gövdenin köşelerine yerleştirilen trompların meydana getirdiği bir sekizgene oturtulmuş; kubbe eteği de, dıştan, geçiş unsurlarını örten duvar kütlelerinin üzerindeki onaltıgen planlı sahte bir kasnakla gizlenmiştir. Mihrabın, dışta, profilli saçak kornişine kadar yükselen ve cepheden dışa doğru çıkıntı yapan üç kenarlı prizmatik bir kütleinin içine yerleştirilmesi, şehirdeki diğer camilerde görülmeyen bir hu-

sustur.Caminin kuzeyindeki son cemaat yeri,genel görünümde etkili bir kuruluştur.Son cemaat yeri revakı,sekizgen planlı serbest dört ayak vasıtasıyla,ön cepheye üç,yanlara ise birer sivri kemer gözü halinde açılmaktadır. Bu şekilde,esasen ölçüleri birbirinden farklı kare planlı üç bölüm teşkil edilmiş;bunların üzeri de bu defa çapları farklı birer kubbe ile örtülmüştür.Son cemaat yerindeki bu şaşırtıcı düzensizlik,portal kütesinde daha da belirgindir.Gerçekten de,harimin kuzey duvarından 60 cm.lik bir çıkıntı yapan portal kütesi,6.75 m. yükselip,son cemaat yeri orta kubbesinin pandantiflerini kapatarak,cephede garip bir anomal meydana getirmektedir.Bu husus,mimarın yeteneksizliğinden değil,kanımca son cemaat yerinde yapılan üstünkörü bir onarımdan kaynaklanmaktadır.Bu durumda,son cemaat yeri orta kubbesinin,diğer iki kubbeye göre,daha yüksek tutulmuş olması beklenirdi.

Caminin silüetinde etkili olan diğer bir unsur da,minaredir.Kuzey-batı köşede yer alan minare,sekizgen planlı bir kaideye sahip olup,kapısı da sekizgenin kuzey kenarına açılmıştır.Kaidenin bütün kenarlarında altta dikdörtgen,üstte ise kare çerçeve içine alınmış sağır nişler bulunmaktadır. Kaide,binanın harim duvarlarını dolaşan saçak kornişini yakalayarak,sekizgen prizmal bir pabuç ile devam etmekte ve çok yüzlü bir gövde halinde yükselmektedir.Gövde,zarif profilli konsollara oturan tek şerefeye sahiptir ve petek kısmı da sivri kurşun külahla nihayetlenir.

Külliyenin diğer yapıları arasında yer alan medreseler,adeta "başka ellerden çıkmışçasına" birbirinden farklı iki bina halinde,külliyenin güney-batı köşesine yerleştirilmişlerdir.

Bunlardan kuzeydeki ilk medrese,konstrüksiyonu,duvar tekniği ve planı ile diğerine göre daha dengeli ve "olgun" bir eserdir.Bugün için,her ne kadar kubbeleri çökmüş ve tam bir "mezbelelik" haline gelmişse de,konstrüksiyona hakim olan mutlak titizliğin izlerini tesbit etme imkânı yine de vardır.Bina,doğu-batı yönünde uzanan kare planlı dört oda ile kuzeyde altı bölmeli bir revaktan ibaret olup,tamamiyle düzgün kesme taştan inşa edilmiştir.Kare planlı odalar,tromplarla geçilen birer kubbe ile örtülmüşler;kubbeler de dıştan birer sekizgen kasnak içine alınmışlardır.Kubbe çapları 1.92 m. olup,dıştan da eş yüksekliktedir.Odaların önündeki revak,köşelerde "L" planlı iki ayak,ortada ise farklı çaplara sahip beş sütun vası-

kubbe ile örtülüdür.Batı kenardaki iki kubbe,aynı zamanda daha yüksektir.

Külliyenin ihata duvarlarının dışında kalan bir unsuru da,sıbyan mektebidir.Bugün oldukça harap ve bakımsız olmasına karşılık,ilgi çekici tuğla süslemeleri ile oldukça "şirin" bir eserdir.Bina,kare planlı bir mekân ile buna bitişik dikdörtgen planlı bir giriş bölümünden ibarettir.Kare planlı mekân,üstte tromplar vasıtasıyla geçilen 2.70 m. çapında tuğla bir kubbe ile örtülmüştür.Giriş bölümündeki örtü ise,aynalı tonozdur.Söz konusu bölüm, ön cepheye,ortada bir sütuna oturan çifte kemerle açılmaktadır.

Şehrin bir başka kesiminde bulunmakla birlikte,Yakup Ağa tarafından tanzim edilen vakfiyeye göre,külliyeye ile aynı tarihte inşâ edilen ve dolayısıyla külliye dahil ettiğimiz hamam,ne yazık ki,son birkaç yıl içerisinde,tamamiyle yıkılıp ortadan kaldırılmıştır.Yıkılmadan önceki son haliyle,sadece sıcaklık kısmı günümüze ulaşabilmiş bina,öyle anlaşılıyor ki,"haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip"te (12) inşâ edilmişti.

b.Camiler ve Mescitler

Kastamonu'nun 18.yüzyılın sonuna kadarki panoramasını belirleyen eserler arasında,cami ve mescitlerin büyük bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ne yazık ki,bu eserlerin büyük bir kısmı yıkılarak ortadan kalkmış;geri kalanların bir kısmı aslı kuruluş özelliklerini tümüyle kaybetmiş;diğer bir bölümü de bu özelliklerini kısmen veya tamamen koruyarak günümüze ulaşabilmişlerdir.

Tesbitlerimize göre,9 cami ve 34 mescit yıkılarak ortadan kalkmıştır.Bunlardan 1 cami ve 4 mescidin tarihi tesbit edilebilmiş;buna karşılık 18.yüzyılın sonuna kadarki bir devrede inşâ edildiklerini düşündüğümüz 8 cami ve 30 mescidin tarihi kesin olarak tayin edilememiştir.

Bugün için şehirde,18.yüzyılın sonuna kadar inşâ edilmiş toplam 27 eser vardır.Bunlardan 13 cami ve 5 mescidin aslı kuruluş özelliklerini kaybedip,çoğu betonarme olmak üzere yeniden inşâ edildikleri anlaşılmış;sonuçta,aslı kuruluş özelliklerini kısmen ya da tamamen koruyabilmiş 7 cami ve 2 mescit ele alınmıştır.

Selçuklu devrinde,12.yüzyılın sonlarından itibaren şehrin bir süre

Çobanoğulları Beyliği tarafından idare edildiği; daha sonra Pervânelerin elinde bulunduğu ve yüzyılın sonlarında da Candaroğulları hakimiyetine girdiği bilinmektedir. Buna karşılık, bir yüzyıldan daha uzun süren bu devreye ait sadece 1 cami günümüze ulaşabilmiştir.

Kitâbesine göre 1273-74 yılında inşâ edildiği anlaşılan Atabey Camisi'nin, Çobanoğulları veya Pervâneler devrine ait olup olmadığı epey tartışmalıdır. Kitâbedeki tarih, binanın Pervâneler devrinde inşâ edildiğini veya burada daha önce Çobanoğulları zamanında inşâ edilmiş bir caminin Pervâneler tarafından onarıldığını düşündürmekte ise de, bunu aydınlatılabilmek mümkün değildir. Bu durum, caminin planı ve aslî kuruluşu için de geçerlidir. Kanımca, ilk binadan günümüze sadece mihrap ve mimber kalmış; duvarlar, pencereler, minare, içteki ahşap direkler ve ahşap çatı konstrüksiyonu ise tamamıyla Osmanlı devrinde yapılmış; dolayısıyla şimdiki halini de Osmanlı devrinde almıştır. Caminin hâlâ "Kırkdirekli" diye anılması da, herhalde Osmanlı devri onarımları ile ilgili olsa gerektir.

14. yüzyıldan da sadece 1 cami kalabilmiştir. Kitâbesine göre, Candaroğulları devrinde inşâ edildiği anlaşılan İbn Neccar Camisi'nin şimdiki hali konusunda tereddütlerimiz olduğunu, bugünkü binanın da, muhtemelen, burada daha önce mevcut "mescit" in arsası korunmak suretiyle, Osmanlı devrinde inşâ edilmiş olabileceğine işaret etmiştik. Gerçekten de, tarihî kaynaklar kadar, binanın konstrüksiyonu ve yapı malzemesi de, bugünkü eserin karakteristik bir Osmanlı devri yapısı olduğunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, sözkonusu binayı "son cemaat yerinin 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha da yaygınlaşması"na örnek olarak verip (13), "Beylikler devrinin gelişen mimari anlayışını görmemek mümkün değildir" diye yorumlamanın (14) imkânı yoktur.

13. ve 14. yüzyıllardaki bu belirsizlik, 15. yüzyılda da devam etmektedir. Nitekim kitâbesi bulunmamakla birlikte bu yüzyıla mâletmek istediğimiz bir tek yapı dikkati çekiyor. "Kubbeli Mescit" diye anılan bu bina, esas itibarıyla mescit olmaktan çok, bir türbeye benzemektedir. Kare planlı gövdesi, oldukça yüksek tutulmuş kasnağı ve ilgi çekici mukarnaslı tromplarıyla bu kubbeli bina, eğer tahmin ettiğimiz gibi 15. yüzyıla ait ise, Candaroğulları devrinde inşâ edilmiş şehirdeki en dikkate değer eserdir.

Şehirdeki diğer cami ve mescitlerin geri kalanları, Osmanlı devrinde inşâ edilen binalardır. Bunlardan Nasrullah Camisi, sadece şehrin "Uluca-misi" olmakla kalmaz; aynı zamanda Osmanlı devrinin de ilk dinî binası olarak karşımıza çıkar.

Nasrullah Camisi'nin bugünkü şeklini 18. ve 19. yüzyılda yapılan onarımlar sonucu kazandığına; Kadı Nasrullah tarafından inşâ edilen ilk binanın ise, eşdeğerde altı kubbe ile örtülü olması lâzım geldiğine katalogta değinilmişti. Buna göre, ortadaki kare planlı iki masif ayak vasıtasıyla mihraba paralel iki sahnin teşkil edilmiş; bunlar da kemerlerle eşdeğerde altı bölüme taksim olunarak, kubbe ile örtülmüşlerdir. İlk binaya ait olduğunu düşündüğümüz doğu duvarının iç yüzünün ortasındaki gömme ayak hâlâ durmakta; kubbelerin yükünü karşılayan diğer kemerler ise, kuzeyde harim duvarına, batı ve güneyde ise serbest dört ayağa oturmaktadır. Şu halde, ilk binada, örtünün kemerler ve harim duvarları tarafından taşındığını, dolayısıyla kuzey ve güney duvarlarda ikişer, batı duvarda ise, -doğudaki ayağın karşılığı olmak üzere- altı gömme ayağın bulunduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. Harimin batısındaki "L" planlı ayakların ayırdığı bölümün 18. yüzyılın ilk çeyreğinde, mihrap önündeki enine sahnin ise 1746'da eklendiğine katalogta değinilmişti. Dolayısıyla, harimin doğu duvarının iç yüzünde yer alan ikinci gömme ayak da, bu tarihe aittir.

Caminin son cemaat yerinin, herhalde bugünkü gibi olması beklenebilir. Nitekim, bu mahallin 19. yüzyılda yapıldığına; ilk kuruluşun ise muhtemelen üç kubbeli olduğuna işaret etmiş; ayrıca harimin kuzey-batı köşesindeki kütleli de, ilk binaya ait "minare kaidesi" olarak nitelendirmiştik.

Böylelikle, Kadı Nasrullah tarafından inşâ edilen yapıyı, benzerlerini Osmanlı mimarisinde bulabileceğimiz bir cami grubunun, Kastamonu'daki ilk ve tek temsilcisi olarak kabul etmek mümkündür (15).

Yüzyılın ikinci yarısında inşâ edilen Sinan Bey Camisi, şehirdeki anıtsal eserlerden bir diğeridir. Kare planlı ibadet mekânı, tromplarla geçilen yüksek bir kubbe ile örtülüdür. "Kubbeli küp" esasında inşâ edilen binada, kare planlı kübik ibadet mekânı, profilli bir saçak kornişi ile üst yapıdan ayrılmakta; üstte ise trompların teşkil ettiği sekizgen bir kasnak yükselmektedir. Dolayısıyla kubbenin yükü, tromplar ve harim duvarlarının teşkil

ettiği sekizgenin köşelerinde lokalize edilmiştir. Bugün için hiçbir iz dahi kalmamış olmasına karşılık, caminin kuzeyinde vaktiyle üç bölmeli bir son cemaat yeri bulunuyor olmalıydı.

Yüzyılın sonlarına doğru inşa edilen Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami) ise, bütün bu örneklerin aksine, oldukça mütevazı bir eserdir. Dikdörtgen planlı bina, içten ahşap tavan, dıştan da kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. Sözkonusu binada asıl ilgi çekici husus, ihtimal 18. yüzyılda yapılmış olan, ibadet mekânını örten tavan ile mimber ve kadınlar mahfilini taşıyan direkler gibi unsurlarda karşımıza çıkan oldukça zengin sayılabilecek boyalı nakışların çeşitliliğinde aranmalıdır.

Benzer bir durum, 16. yüzyıla tarihlendirdiğimiz Musa Fakih Camisi'nde de karşımıza çıkar. Hasan Efendi Camisi'nde olduğu gibi, içten ahşap tavan, dıştan da kiremit kaplı bir çatı ile örtülü olan binada, alçı mihrap veya ahşap mimber, tavan ve kadınlar mahfilinin profilli kirişlerinin altındaki direklerde gördüğümüz boyalı nakışlar, iç mekâna olağanüstü bir görüntü zenginliği kazandırır.

Böylelikle Nasrullah Camisi ile başlayan anıtsal cami inşaatları, son olarak Sinan Bey Camisi'nde tekrarlanmakta ve yüzyılın sonlarından itibaren 18. yüzyılın sonuna kadar şehirde "anıtsal" bir cami inşaatına tanık olunmamaktadır.

Burada, kataloğa dahil ettiğimiz iki binadan da bahsedilmelidir. İnşâ tarihlerini kesin olarak tesbit edemediğimiz bu binalardan, Topçuoğlu Camisi, "tek kubbeli kübik mescit" karakterindedir. Kare planlı ibadet mekânını örten kubbe, doğrudan doğruya kısa bir sekizgen kasmağa oturtulmuştur. Caminin kuzey-batı köşesinde yükselen tek şerefeli minaresinin, kaideden sonraki bölümünün orijinal olmadığı kanısındayım. Aynı şekilde, bugünkü son cemaat yeri de orijinal değildir. Buna karşılık, binanın ilk inşaatı sırasında da bir son cemaat yerine sahip olduğu muhakkaktır.

Aynı şekilde Alaca Mescit diye anılan bina da, esas itibarıyla "tek kubbeli kübik mescit" karakterinde olmakla birlikte, burada son cemaat yerinin, alışıldığı gibi, binanın kuzey cephesinde bulunmadığı dikkati çeker. Son cemaat yeri, ibadet mekânının kuzeyinde, iki ayak vasıtasıyla üç bölüme ayrılmış bir ünite olup, bu ünite doğrudan doğruya ibadet mekânı ile irtibat-

landırılmıştır. Dolayısıyla, burada, "tek kubbeli mekânın öne doğru uzatılarak genişletilmesi yolunda yeni bir deneme" olan (16) İznik-Yeşil Cami planının, geç devirdeki bir temsilcisi ile karşılaşıldığından sözetmek mümkündür.

c. Medreseler

Kastamonu'da tıpkı cami ve mescitler gibi, pek çok medrese de yıkılarak ortadan kalkmıştır. Tesbitlerimize göre, günümüze ulaşamayan medreselerin sayısı 11'dir. Bunlardan 6 medresenin tarihi tesbit edilebilmiş; geri kalan 5 medresenin tarihi ise kesin olarak saptanamamıştır.

Külliyelerin medreseleri hariç tutulursa, şehirde bugün sadece 1 medrese mevcuttur.

Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi tarafından inşa edilen ve bugün "Bayraklı" veya "Münire" medresesi diye de anılan bina, oldukça ilgi çekici bir 18. yüzyıl eseridir. Nasrullah Camisi'nin güneyindeki geniş bir arazi üzerine, bir "U" planı meydana getirecek şekilde inşa edilen binada, doğu, batı ve güney kenar boyunca dikdörtgen planlı ve tonozla örtülü yirmibir oda sıralanmakta; odaların önünde de çepeçevre dolayan bir revak kuruluşu bulunmaktadır. Yuvarlak kemerler halinde cepheye açılan revaklar, beşik tonozla örtülüdür. İstisna olarak, revakın güney-doğu ve güney-batı köşelerinin kubbe ile örtüldüğü görülüyor.

Bu medresenin, vaktiyle Nasrullah Camisi'nin arkasında bulunduğu söylenen Nasrullah Medresesi'nin yerine yapıldığı veya eski medresenin bir bölümünün onarılarak genişletildiği düşünülse bile, bunu doğrulamanın imkanı yoktur.

d. Türbeler

Kastamonu'da, tesbitlerimize göre 2 türbe günümüze ulaşamamıştır.

Bugün için şehirde, 18. yüzyılın sonuna kadar inşa edilmiş 5 türbe saptanmıştır.

Bunlardan hal-i hazırda Atabey Camisi'ne bitişik olmasından dolayı

"Atabey Türbesi" diye anılan türbe oldukça ilgi çekicidir. Bugün muhdes bir bina vasıtasıyla cami ile irtibatlandırılan türbenin, esasen camiden ayrı olarak inşâ edildiğine katalogta değinilmiştir. Her hâl-ü kârda 13. yüzyıla tarihlendirilebilecek olan türbe, tamamiyle tuğladan inşâ edilmiş olup, dıştan silindirik, içten de sekizgen bir kuruluşa sahiptir. Gövdenin üst kısmı sonradan elden geçirilmiş; kirpi saçak ve kubbe de bu sırada eklenmiş olmalıdır. Türbenin bir kriptayı ihtiva edip etmediği ise, yapılacak bir kazı ile aydınlatılabilir.

13. yüzyıla ait olduklarını düşündüğümüz Karanlık Evliya ve "İsa Dede" türbeleri, benzerlerini Selçuklu mimarisinde bulabileceğimiz, birbirinden farklı plan özelliklerine sahip iki eserdir.

Bunlardan Karanlık Evliya Türbesi, kare planlı bir oturtmalık üzerinde yükselen sekizgen prizmal gövdeli ve içten çift cidarlı tuğla bir kubbe, dıştan da taştan sekizgen piramidal külahla örtülü bir bina olup, Anadolu'da 12. yüzyılın ortalarından başlayarak devam eden geleneksel bir biçim ortaya koyar (17). Türbenin kriptası, aynı zamanda oturtmalık vazifesi de görmektedir.

"İsa Dede Türbesi" diye anılan bina ise, kare planlı bir "eyvan türbe" olarak inşâ edilmiştir.

Bazı araştırmacılar tarafından "eyvan türbe" olarak nitelendirilen ve "Aşıklı Sultan Türbesi" diye anılan binanın, türbe olamayacağına; esasen eyvanlı bir binanın (medrese?) parçası olarak ve muhakkak ki 13. yüzyılda inşâ edildiğine, katalogta ayrıntılı şekilde değinilmiştir.

15. yüzyıla ait "Hatun Sultan Türbesi"nin aslî hali bir hayli değişmiş olmakla birlikte, ilk binanın kare planlı ve kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

17. yüzyılın başlarına ait "Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi" de, kare planlı ve yüksek bir kasnağa oturan kubbe ile örtülü olup, tipik bir Osmanlı eseridir.

e. Darüşşifa

Bugün sadece bir bölümü kalabilmiş olan ve "Yılanlı Darüşşifa" diye anılan bina, şehrin Pervânelerin hakimiyetinde bulunduğu sırada inşâ edil-

miştir. Binanın büyük bir kısmı yıkılarak ortadan kalkmış; aslı kuruluşunu saptamak imkânı da kalmamıştır. Buna karşılık, bazı mimari detaylardan hareketle, burada açık avlulu, iki veya dört eyvanlı, revaklı ve tek katlı bir binanın bulunduğu düşünülebilir.

f. Hanlar ve Bedesten

Kastamonu'da, şehir dokusunun en karakteristik unsurları hiç kuşkusuz hanlardır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, bu binalardan 17'si günümüze ulaşmamıştır.

Bugün için şehir merkezinde 4 han ve 1 bedesten mevcuttur.

Şehrin merkezindeki "Kurşunlu Han" diye de anılan İsmail Bey Hanı, 15. yüzyılın anıtsal eserlerinden biridir.

Oldukça geniş bir saha üzerine dikdörtgen planlı, açık avlulu ve iki katlı olarak inşa edilen bina, tipik bir şehir içi hanıdır. Buna karşılık, Kastamonu'daki diğer hanlarla kıyaslandığında, burada değişik bir inşaatın varlığı kendini belli ediyor. Hanın alt katında, kuzey kanadın şimdiki gibi sokağa değil, avluya açılan bağımsız mekânlar halinde düzenlendiği, doğu, batı ve güney kanadın ise, kare veya dikdörtgen planlı masif ayakların taşıdığı çapraz tonozlarla örtülü çift sıra revak halinde bırakıldığı görülmektedir. Bu hususun, sözkonusu bölümlerin ahır olarak kullanıldığına şüphe bırakmadığı kanısındayım. Bu şekilde, yolcuların ikâmetine tahsis edilen üst kat ile ahır olarak kullanılan alt kat, kesin surette birbirinden ayrılmıştır. Alt katın bütünüyle ahır olarak kullanılması, esas itibarıyla pek sık rastlanmayan bir durumdur (18). Bu itibarla, binanın bir şehir içi hanı olmakla birlikte, "kervansaray" gibi fonksiyon gördüğü düşünülebilir (19). Üst katta, batı kanattaki odalar arasına yerleştirilen mescit, tıpkı Geyve Hanı'nda olduğu gibi (20), köşk mescidin bulunmadığı hallerde, uygun bir mekânın ibadete tahsis edildiğini gösteriyor. Bina ile ilgili diğer bir mimari detay da, avludan üst kata çıkışı sağlayan merdivenlerdir ki, şehir içi hanlarında genellikle girişin gerisinden, revak içerisinden sağlı sollu kârgîr merdivenlerle irtibat kurulduğu düşünülürse (21), burada da, merdivenlerin şimdiki gibi revak gözünü iptal ederek değil, revakın içerisinde ayrı bir kuruluş olarak yer alması beklenirdi.

İsmail Bey Hanı'nın gerek planı ve gerekse iç taksimatı, belki de "Balkapanı Hanı" denilen bina için de geçerli olabilir. 15.yüzyılın sonu ve ya 16.yüzyılın hemen başına tarihlendirilebilecek (22) bu bina, gerçi bugün bir hayli harap olmuş ve büyük bir kısmı ortadan kalkmıştır; fakat bunun da iki katlı avlulu bir bina olduğu anlaşılıyor. Binada kuzey kanadın bir bölümünün sokağa açılan dükkânlar halinde yapıldığı; diğer bölümün ise doğrudan doğruya revakla ve dolayısıyla avluyla irtibatlandırıldığı dikkati çekiyor. Üst kata çıkışı sağlayan merdiven ise, giriş bölümüne açılan bir mekânın içine yerleştirilmiştir. Restitüsyon teklifimizden de görüleceği gibi, hanın alt katının, kare planlı ayaklara oturan ve üzerleri çapraz tonozlarla örtülü çift sıra revak ile kuşatıldığı; üst katın ise revaklı ve revakların gerisinde de beşik tonozlarla örtülü odaların bulunduğu söylenebilir. Alt katın, İsmail Bey Hanı'nda olduğu gibi, ahır olarak kullanılmış olması pek mümkündür. Bu husus, binanın bir "kervansaray" olarak fonksiyon gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Nitekim, 19.yüzyıla ait bir imamet kaydında, "Hankapan demekle meşhur Sultan Bayezid Han velî evkafından hankapan nam-ı diğer Kervansaray..." denilmesi (23), binanın büyük bir ihtimalle, İsmail Bey Hanı ile benzer bir fonksiyona sahip bulunduğunu akla getiriyor.

17.yüzyılın son çeyreği ile 18.yüzyılın başlarına tarihlendirdiğimiz "Yanık Han" denilen bina, esas itibarıyla ahşap bir kuruluştur. Başka bir deyişle, hanı sınırlandıran beden duvarları kaba yonu taşlarla inşa edilmiş; içte, mekânlar ve revak kuruluşu ise, bütünüyle ahşap olarak yapılmıştır. Burada, örtü sisteminin de ahşap olduğu dikkati çekiyor.

Şehirdeki en dikkate değer eserlerden biri de, 18.yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olan "Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı"dır. Zamanla aslî halinde kimi değişiklikler yapılmış olmasına karşılık, ilk planı hakkında yine de bilgi verebilmektedir. Dikdörtgen bir saha üzerine avlulu ve iki katlı olarak inşa edilen bina, alt ve üst kattaki odaları ve bunların önünde avluyu çepeçevre dolaşan revakları ile, tipik bir Osmanlı devri binasıdır (24). Hanın, güney-doğu köşesinde çıkıntı teşkil eden fevkânî kuruluşun bir mescit olması ihtimal dahilindedir.

Şehrin ticaret hayatına canlılık kazandıran mimari unsurlardan biri de "Bedesten"dir. Kare bir saha üzerine inşa edilen bina, iki masif ayak

vasıtasıyla dokuz birime ayrılmış; bunların üzeri de dokuz kubbe ile örtülmüştür. Bedesteni kuşatan dükkanların bir bölümü bugün ortadan kalkmıştır. Buna karşılık, çevresinde dükkânları ve anıtsal görünümü ile bedestenin vaktiyle şehrin ticari yoğunluğunun kilit noktasında büyük bir fonksiyon gördüğü muhakkaktır.

g. Hamamlar

Kastamonu'da bugün için, külliyelerin hamamları da mevcut olmak üzere, toplam 12 hamam mevcuttur. Bunlardan 4'ü aslî halini kaybetmiş; 1'i ise büyük ölçüde tahrip olduğundan lâyıkiyle incelenememiştir. Geri kalan yedi hamamdan ikisine, bilindiği üzere külliyelerde değinilmiştir.

Şehirdeki en erken tarihli hamam, vakfiyesine göre 1262-63 tarihinde inşâ edilen ve "Frenkşah Hamamı" diye anılan binadır. Binanın, vakfiyesine göre "Çifte Hamam" olarak inşâ edildiği bilinmekle beraber, bugün için sadece bir bölümü kalabilmiştir. Bu bölüm, her ne kadar gelişigüzel ve üstün-körü yapılan restorasyonlarla aslî kuruluş özelliklerini kısmen kaybetmiş olsa da, yine de ilk inşaatın şekli konusunda fikir verebilmektedir. Günümüze ulaşabilen bu bölüm, şimdiki halde soğukluk, sıcaklık ve su deposundan ibaret olup, soyunmalık yeri ve külhan ortadan kalkmıştır. Binada, alışlagelmiş bir plan tipi uygulanmış olmakla birlikte, sıcaklık kısmının üç eyvanlı ve dolayısıyla halvet sayısının da üç olduğu görülür. Esasen, soğukluk ünitesini meydana getiren iki bölümden güneydeki kubbeli mekânın, sıcaklık kısmına örten kubbeli bölüme açılan bir eyvan olduğu; sonradan kapatılarak kubbeye örtülü bir birim haline getirildiği düşünülse bile, gerek kubbe ve geçiş unsurları ile beden duvarları arasındaki homojenlik, gerekse sıcaklık ünitesinden bu mekâna geçişi sağlamak üzere profillendirilmiş bir kapının bulunuyor olması, bunu imkânsız kıldığı gibi, kuzeydeki tonozlu bölümün de vaktiyle halvet olarak fonksiyon gördüğü ihtimalini ortadan kaldırır. Şu halde, bu binayı Türk mimarisi içerisinde pek sık rastlamadığımız bir örnek olarak düşünmek icabediyor (25). Sıcaklık ünitesinde kubbeye geçiş, çok yüzeysel diyebileceğimiz ve bindirme tekniğinde örülmüş tromplarla sağlanmış; aynı şekilde halvetleri ve soğukluğu örten kubbelere de bu tip unsurlarla geçilmiştir.

15. yüzyılın ilk çeyreği içinde inşâ edildiğini düşündüğümüz "İs-

fendiyar Bey Hamamı", oldukça simetrik ve gelişmiş bir mimari tip sunar. Bina, "haçvarî dört eyvanlı ve köşe hücreli" tip içerisinde ele alınabilir. Güneydeki soyunmalık yeri zamanla yıkılmış ve yerine şimdiki soyunmalık yeri eklenmiştir. Bu kısımdan orijinal olarak günümüze sadece dokuzgen bir havuz kalabilmiştir. Soğukluk kısmı, enine dikdörtgen bir düzen içerisinde üç bölüme ayrılmış; bunlardan ortadaki bölüm iki küçük kubbeye örtülerek, biri soyunmalık diğeri de sıcaklık kısmı ile irtibatlandırılmıştır. Bu kısmın her iki yanındaki kubbeli ünitelerden batıdaki, tuvalet bölümlerini ihtiva etmektedir. Bu bölümde kubbeye tromplarla geçilirken, doğudaki mekânda kubbeye geçiş üçgen pandantiflerle sağlanmıştır. Sıcaklık ünitesi, ortadaki kubbeye dört ana yönde açılan sivri tonozlu birer eyvan ile köşelerde oldukça zengin sayılabilecek biçimler gösteren değişik geçiş unsurlarına da sahip kubbeli halvet hücrelerinden ibarettir. Sıcaklığın kuzeyinde, beşik tonozla örtülü bir su deposu bulunmaktadır. Külhan ise, maalesef zamanla ortadan kalkmıştır. Böylelikle, İsfendiyar Bey Hamamı, Türk mimarisinde çok sık karşımıza çıkan bir plan tipinin de Kastamonu'daki uygulamalarından biri olarak nitelendirilebilir (26).

16. yüzyılın hemen başlarında inşa edilen "Arabapazarı Çifte Hamamı", son derece dengeli ve oldukça ilgi çekici planı, örtü sistemindeki çarpıcı zenginlikleri bulunan geçiş unsurları ile önemli bir kuruluştur. Erkekler kısmında, soyunmalık yerini örten dev kubbeye, malakâri süslemelere sahip tromplarla geçilmiştir. Bu bölümdeki nişlerin de, oldukça zarif mukarnaslı unsurlar ile örtüldükleri dikkati çekiyor. Soyunmalık yerinin kuzey-doğu köşesinde, üst aynalı tonozla örtülü küçük bir odacık bulunmakla birlikte, burasının fonksiyonu aydınlatılamamıştır. Kuzey duvarın batı köşesine yakın bir yerinde bulunan ve profillerle kademelendirilmiş bir niş içerisinde yerleştirilen sivri kemerli bir kapı açıklığı vasıtasıyla soğukluğa ulaşılmaktadır. Söz konusu kapının açıldığı koridorun batısında, aynalı tonozla örtülü küçük odanın, "usturalık" olması muhtemeldir. Soğukluk ünitesi, ortada üzeri kubbeye örtülü kare bir ünite ve buna doğu ve kuzey yönde açılan iki eyvandan ibaret olup, kubbeye geçiş çok zengin mukarnaslı pandantiflerle sağlanırken, eyvanlarda yıldız ve aynalı tonoz kullanılmıştır. Soğukluğun batısındaki kubbeli bölüm, tuvaletleri ihtiva etmekte olup, kubbeye geçiş de

tromplarla sağlanmıştır.Sıcaklık,"haçvarî dört eyvanlı ve iki köşe hücreli" tiptedir.Sıcaklığı örten kubbeye pandantiflerle geçilirken,eyvanlarda değişik örtü biçimleri tatbik edilmiştir.Sıcaklığın güney-doğu ve güney-batı köşelerine yerleştirilen halvet hücreleri ise,kubbeli olup,geçişler mukarnaslı tromplar ve üçgen kuşağı ile sağlanmıştır

Binanın kadınlara tahsis edilen bölümünde ise,daha değişik bir plan tatbik edildiğini görüyoruz.Burada,soyunmalık yerini örten kubbe,erkekler kısmına göre daha küçük tutulmuş olmakla birlikte,geçiş sistemi çok daha zariftir.Burada kubbeye,çok zengin Türk üçgenleri kullanılarak geçildiğini görüyoruz.Soğukluğun kuzey duvarındaki iki kapıdan köşedeki tuvalet bölümüne,diğerleri ise soğukluğa geçilmesini sağlar.Erkekler kısmındaki uygulamanın aksine,soğukluk kısmı enine dikdörtgen planda inşâ edilmiş olup,üzeri de aynalı tonozla örtülüdür.Sıcaklık kısmının,"ortası kubbeli,enine sıcaklıklı ve çifte halvetli" tipte inşâ edildiğine katalogta işaret edilmişti.Sıcaklığı örten kubbeye geçiş,pandantiflerle sağlanmış;buna,birer kaş kemerle açılan eyvanlar da düz çatı ile örtülmüşlerdir.Halvetler ise,kubbeli olup,geçişlerde de zarif mukarnaslı tromplar kullanılmıştır.Hamamın kuzeyindeki su deposu,her iki bölümü de kaplayacak şekilde boydan boya uzanmakta;ortasında da bir külhan bulunmaktadır.Böylelikle,Arabapazarı Çifte Hamamı,gerek inşâ tekniği,gerek plan tipindeki çeşitliliği ve gerekse örtü sistemindeki zengin unsurları ile sadece önemli binalardan biri olmakla kalmıyor;aynı zamanda şehirdeki diğer binalarla karşılaştırıldığında oldukça dengeli ve titiz işçiliğiyle farklılık da gösteriyor.

Arabapazarı Çifte Hamamı'ndan birkaç yıl sonra,1514 yılında inşâ edilen "Halimî Çelebi Hamamı" da,bir çifte hamamdır.Hamamın planında,mutlak bir simetrinin esas alındığı dikkati çekiyor.Buna göre,her iki kısımda da soyunmalık yeri birer kubbeye örtülmüş;buna karşılık erkekler kısmını örten kubbe daha geniş ve yüksek tutulduğu gibi,kubbeye geçiş de tromplarla sağlanmıştır.Her iki kısımda da soğukluğun kare planlı ve kubbeli iki bölüm halinde inşâ edildiği,sıcaklıkta da "ortası kubbeli,enine sıcaklıklı ve çifte halvetli" tipin tatbik edildiği görülüyor.Bu hâl tarzı,Arabapazarı Çifte Hamamı'nın kadınlar kısmında da karşımıza çıkmıştı.

Buna benzer bir uygulamaya,16.yüzyılın ilk çeyreğinde inşâ edildiğini düşündüğümüz "Dede Sultan Hamamı"nda da rastlanıyor.Burada da,soğuk-

luk ve sıcaklık kısımları dikkate alınır, bir benzerlik bulmak mümkündür. Nitekim, soğukluk yine iki kısma ayrılmış; sıcaklık ise "ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli" tipte inşâ edilmiştir. Yalnız burada, Halimî Çelebi Hamamı'ndan farklı olarak, sıcaklığa soğukluk kısmının hela ve usturalık bölümlerinden değil, doğrudan doğruya soğukluğun içinden geçilerek ulaşılmakta; hela ve usturalık bölümleri ise doğu kısmında talî bir mekân olarak kalmaktadır. Dolayısıyla bu kuruluş ile Arabapazarı Çifte Hamamı'nın kadınlar kısmı arasında bir benzerlikten söz etmek mümkündür. Sıcaklık, her ne kadar alışılabilir bir plan tipi gösteriyorsa da, burada, halvet hücrelerinin kapılarının sıcaklığa diyagonal olarak açılması ve sözkonusu mekânların dikdörtgen planlı olup, son derece zarif biçimler gösteren kubbelerle örtülmesi, diğer binalarda rastlanmayan bir husustur.

Şehirdeki diğer hamamlar, zamanla büyük ölçüde değişikliğe uğramış ve aslî kuruluş özelliklerini kaybetmişlerdir. Bunlardan 17. yüzyıla ait "Yeni Hamam"ın, vaktiyle "çok kubbeli sıcaklıklı" tipte inşâ edilmiş olması çok muhtemeldir ki, bu tipin örneklerine pek nadir olarak rastlanır (27).

h. Sıbyan Mektepleri ve Kütüphane

Kastamonu'da günümüze ancak 3 sıbyan mektebi ile bir kütüphane ulaşabilmiştir. Tarihî kaynaklardan, 3 mektep ve 1 kütüphanenin varlığı saptanabiliyor.

15. yüzyılda inşâ edilen İsmail Bey Külliyesi'nin sıbyan mektebi, bu yapı tipinin şehirdeki ilk örneğidir. Sonradan imaret olarak kullanılan bu bina, hatırlanacağı üzere, biri açık, diğeri kapalı iki bölümden meydana gelmekte idi.

Böyle bir plan, çok daha sonra çarpıcı bir örnekte, Yakup Ağa Külliyesi'ndeki sıbyan mektebinde de denenmiş; İsmail Bey sıbyan mektebinin yıldız tonozla örtülü eyvan şeklinde dışa açılan bölümü, bu defa bu binada ikiz kemer şeklinde ön cepheye açılan aynalı tonozla örtülü yarı açık bir birim haline getirilmiştir. 16. yüzyıla ait bu binada, asıl ilgi çekici husus, kanımca yapı malzemesinin çeşitliliğinde aranmalıdır.

Buna karşılık, yine 16. yüzyıla ait "Sinan Bey Sıbyan Mektebi", diğer iki yapıyla kıyaslanınca, çok daha mütevazı bir eser olarak değerlendirile-

bilir. Burada, binanın tek kubbeli kübik bir üniteden ibaret olduğuna ve bu haliyle sıbyan mektebinden çok bir mahalle mescidini andırduğuna işaret etmek gerekir. Kanımca, binanın örtü sisteminde bir değişiklik yapılarak, bu kısım şimdiki gibi doğrudan doğruya beden duvarlarına oturan bir kubbeye çevrilmiştir. Dolayısıyla, burada da diğer iki binada olduğu gibi, kare mekânı örten kubbenin, yüksek bir kasnağa oturması beklenirdi. Nitekim, geçiş sistemlerini oluşturan tromplar, böyle bir inşaatın varlığına işaret ediyor.

Kastamonu'da günümüze ulaşabilen ve 18. yüzyılın ortalarında inşa edilen "Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Kütüphanesi", beşgen planlı ve üzeri kubbeyle örtülü plan tipiyle, bazı araştırmacıları, binanın türbe olabileceğini düşünmeye sevketmiştir. Buna karşılık, sözkonusu binanın bir kütüphane olduğuna katalogta işaret etmiştik. Son derece mütevazı boyutlardaki bu eser, bu türün şehirdeki şimdilik tek temsilcisi olmaktadır.

Tarihî kaynaklardan Kastamonu'da bir dar'ül-kurra ve dar'ül-hadisın bulunduğu anlaşılmakta ise de, bu yapılardan günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

2.Örtü Sistemi:

a.Kubbe

Kastamonu'da,18.yüzyılın sonuna kadar inşâ edilmiş yapıların pek çoğunda,ana örtü elemanı daima kubbe olmuştur.Yarım küre şekilli bu eğrisel örtünün,yapıdaki konumuna göre,çok çeşitli yükseklik ve çaplarda kullanıldığı görülüyor.Bu bağlamda,ilk örtüsü bilinmemekle birlikte İbni Neccar Camisi, Kubbeli Mescit,Yakup Ağa Camisi,Sinan Bey Camisi,Alaca Mescit ve Topçuoğlu Camisi gibi,"kubbeli küp" esasında inşâ edilen bazı dinî yapılarda,ibadet mekânı tek kubbe altında toplanırken,bu sayı,-bir bölümü namaza tahsis edilmiş olsa da-İsmail Bey İmareti'nde iki,Nasrullah Camisi'nde ise (18.yüzyıl onarımı ile) dokuza çıkmaktadır.Bu yapılarda,Nasrullah Camisi hariç tutulursa,ortak özellik olarak,kubbenin daima yüksek bir kasnakla birlikte kullanıldığı dikkati çekiyor.Nasrullah Camisi'nde ise,mihrap aksı ile bunun doğu ve batı kanadındaki,kemerlerle bölüntülü kare birimlerin üzerini örten eşdeğerde dokuz kubbe,fazla yüksek tutulmamış sekizgen kasnaklara oturmaktadır.Sözkonusu yapılardan İbni Neccar Camisi,Yakup Ağa Camisi ve Topçuoğlu Camisi'nde,üç bölümlü son cemaat yeri revaklarının da kubbe ile örtüldükleri görülürken,İsmail Bey İmareti'nin son cemaat yerini beş kubbe örter.Nasrullah Camisi'nin 19.yüzyılda yenilenen son cemaat yerinde,portalin önündeki kare bölümün üzeri de kubbelerdir.Yalnız,bu onarımdan önce,sözkonusu binanın son cemaat yerinin üç kubbeli olması gerektiğine,katalogta işaret etmiştik.

Kubbenin ana örtü elemanı olarak kullanılması,Atabey Camisi'ne bitişik türbe,Karanlık Evliya Türbesi,Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi,Sinan Bey Sıbyan Mektebi ve Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Kütüphanesi gibi,tek mekândan ibaret yapılarda da karşımıza çıkar.Atabey Camisi'ne bitişik türbede,şimdiki kubbenin Osmanlı devrinde eklendiği muhakkaktır.Aynı şekilde,Sinan Bey Sıbyan Mektebi'nde de,dıştan kiremitli bir çatı ile kapatılıp gizlenen kubbenin sonradan yapıldığı;ilk inşaat sırasında kubbenin yüksek bir kasnağa oturduğu kanısındayım.

Tek mekânlı yapılarda karşımıza çıkan bu durum,İsmail Bey ve Yakup Ağa Sıbyan Mektepleri'nde olduğu gibi,kubbenin bazen çift mekânlı yapılarda,bu kez tonoz ile birlikte ve fakat her iki yapıda da kubbe eteği yüksekçe bir kasnağın içine gizlenmiş olsa da,yine de yapıya çarpıcı bir karakter

kazandıracak şekilde kullanılmıştır.

Aynı belirgin kullanım, hamamlarda da görülüyor. Frenkşah Hamamı, İsfendiyar Bey Hamamı, Arabapazarı Çifte Hamamı, Halimî Çelebi Hamamı ve De-de Sultan Hamamı gibi binalarda, soyunmalık, soğukluk, sıcaklık veya halvet hücrelerinin üzerini kapatan kubbeler, çok zengin geçiş unsurları ile birlikte, kubbenin ana örtü elemanı olarak kullanılmasına örnek verilebilir. Bunlar arasında, özellikle Arabapazarı ve halimî Çelebi Çifte Hamamlarında, soyunmalık yerini örten kubbelerin, binaya şaşırtıcı bir yükseklik kazandırdığı vurgulanmalıdır.

Benzer bir durum, bedesten için de sözkonusudur. Yüksek beden duvarlarının üzerinde, iç mekânda, ortada iki masif ayak ve yüksek kemerlerin taşıdığı eşdeğerde dokuz kubbe bulunur.

Kubbenin, kare planlı üniteleri kapatıp binaya anıtsal bir karakter kazandıran bu tür kullanımları dışında, İsmail Bey'in biri külliyesinde, diğeri de çarşı içinde inşâ ettirdiği iki hanı ile Reis-ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi'nde olduğu gibi, sınırlı sayıdaki mekânların örtüsü halinde kullanıldığı da görülür. Bu bağlamda, külliye dahil olan handa (Deve Hanı), giriş bölümünün ortasındaki, iki tonoz ile sınırlanan kare planlı ünitenin üzeri, aydınlık fenerine sahip bir kubbe ile örtülmüş; çarşı içindeki binada ise, sadece üst katın kuzey-doğu ve kuzey-batı köşesindeki odaları ile batı kanatta yer alan mescidin örtüsü olarak kullanılmıştır. Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi'nde de, kubbeye yalnız, "U" planlı revakın köşelerinde rastlanır.

Bir istisna olarak, Bedesten'in çevresindeki dükkânlardan güney-doğu ve güney-batı köşedeki iki mekânın örtüsünde, pandantif-kubbe kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bunların belki de son onarımlar sırasında yapıldığı; ilk örtülerinin ise çapraz tonoz oldukları düşünülebilir.

Kubbe ile ilgili bir diğer husus da, geçiş unsurlarıdır. Buna göre, İbni Neccar Camisi, İsmail Bey Medresesi'nin kubbeli ana eyvanı, İsmail Bey Türbesi, İsmail Bey Hanı (Deve Han), İsmail Bey Sıbyan Mektebi, Kubbeli Mescit, Nasrullah Camisi'nin mihrap aksındaki orta kubbesi, Yakup Ağa Camisi, Yakup Ağa Medresesi (I. Medrese) odaları, Yakup Ağa İmareti'nde "L" planlı yapının uzun kenarında sıralanan üç oda, Yakup Ağa Sıbyan Mektebi, Sinan Bey

Camisi, Topçuoğlu Camisi, Şeyh Şaban-ı Velif Türbesi, Frenkşah Hamamı, İsfendiyar Bey Hamamı, Arabapazarı Çifte Hamamı ile İsmail Bey İmareti'nde, ibadet mekânının güneydeki kubbeli bölümünün sadece güney-doğu ve güney-batı köşelerinde ve son cemaat yeri revakının orta gözünde, kubbeye geçişler tromplarla sağlanmıştır.

Buna karşılık, İbni Neccar Camisi'nin son cemaat yeri, İsmail Bey İmareti'nin mescit ve güneydeki kubbeli bölümün kuzey-doğu ve kuzey-batı köşeleri ile son cemaat yeri, Nasrullah Camisi'nde ibadet mekânı ve son cemaat yerinde portal önündeki kare planlı bölüm, Yakup Ağa Camisi'nin son cemaat yeri, Yakup Ağa Medresesi (I. Medrese)'nin revakı, Yakup Ağa İmareti'nin revakı ve batı kanattaki dikdörtgen ünite, Alaca Mescit'te ibadet mekânı, Bedesten, Arabapazarı Çifte Hamamı'nın kimi bölümleri, Halimî Çelebi Hamamı'nda kadınlar kısmının soyunmalık yeri ve Nasrullah Şadırvanı'nı örten kubbelere pandantiflerle geçildiği görülür.

İsfendiyar Bey, Arabapazarı ve Yakup Ağa Hamamları gibi çok sınırlı yapıda, geçiş unsuru olarak Türk üçgenlerinin kullanıldığı da tesbit edilebilmektedir.

b. Tonoz

Ele aldığımız örneklerde, çok değişik tonoz biçimleri ile karşılaşılır. Buna göre, İsmail Bey İmareti'nin doğu ve batı kanatlarındaki odalar, İsmail Bey Medresesi'nde avlu etrafında sıralanan odalar, Yakup Ağa Medresesi (II. Medrese) odaları, Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi'nin odaları ve revakı, İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)'nın üst kat odaları ile Balkapanı Hanı'nın alt katında gerek sokağa ve gerekse vaktiyle avluya açılan odalar ve Frenkşah Hamamı'nda sıcaklığın orta kubbesine açılan eyvanların örtüsünde beşik tonoz; İsa Dede Türbesi diye anılan eyvan türbe, Aşıklı Sultan Türbesi denilen bina, İsmail Bey Külliyesi'ndeki hanın (Deve Hanı) giriş ünitesinin iki yanındaki mekânlar ve gerideki dikdörtgen planlı mekân, yine İsmail Bey'in çarşı içinde inşâ ettirdiği hanın (Kurşunlu Han) alt kattaki vaktiyle avluya açılan odaları, Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nda giriş bölümü, Bedesten'e bitişik dükkânlar ile İsfendiyar Bey Arabapazarı, Halimî Çelebi, Dede Sultan ve Yakup Ağa hamamlarında, sıcaklığın

orta kubbesine açılan eyvanlarda sivri tonoz kullanılmıştır.

Buna karşılık, İsmail Bey Sıbyan Mektebi'nde kuzeydeki ünite ve Arabapazarı Çifte Hamamı'nın erkekler kısmı soğukluğu gibi sınırlı sayıdaki örnekte yıldız tonoz; İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)'nda üst katın güneydoğu ve güney-batı köşesindeki odalar, Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nın üst kat odaları, Arabapazarı Çifte Hamamı'nın kadınlar kısmı soğukluğu ve Yakup Ağa Sıbyan Mektebi'nde kuzeydeki ünite gibi örneklerde de aynalı tonoz kullanıldığı görülür. Bunlara, geç devirde yapılmış olsa da, Atabey Camisi'nde, cami ile türbeyi irtibatlandıran muhdes binanın bağdadî aynalı tonozu da eklenebilir.

Bunlardan başka, İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)'nın alt katındaki çift sıra revakta ve Balkapanı Hanı'nın giriş ünitesinde sivri bir takviye kemerinin ayırdığı iki kare ünitenin örtüsünde çapraz tonoz kullanılmıştır.

Tekne tonoz kullanımı ise, sadece Nasrullah Camisi'nde, 18. yüzyılda eklenen batı kanat ile 19. yüzyılda yenilenen son cemaat yeri revakında görülüyor.

c. Ahşap Tavan ve Çatılar

13. yüzyıla ait Atabey Camisi'nin ilk örtüsü hakkında kesin bir yargıya varmak şu an için mümkün değildir. Bugün, ibadet mekânını, ortada geniş yanlarda ise daha dar olmak üzere üç sahına ayıran doğu ve batı kanattaki on, kuzeyde ise iki adet kare kesitli ahşap direklerin taşıdığı ahşap tavan ve kırma çatı konstrüksiyonunun Osmanlı devri onarımlarından kaldığı muhakkaktır.

Ahşap tavan ve çatı konstrüksiyonu 16. yüzyıla ait iki binada da karşımıza çıkıyor. Bunlardan Hasan Efendi Camisi'nde (Karanlık Cami), kare planlı tavan, diyagonal olarak binanın doğu, batı ve güneyinde beden duvarlarına, kuzeyde ise, aynı zamanda kadınlar mahfilini de taşıyan kare kesitli iki ahşap direk üzerine oturtulmuş; üstten de kırma bir çatı ile kapatılmıştır. Bu konstrüksiyonun, binanın inşâ tarihi ile çağdaş olmadığı; sonraki bir onarım ile belki de kubbe olan asıl örtünün değiştirildiği düşünülebilir. Nitekim, mimberin üzerinde yer alan ve büyük bir ihtimalle 18. yüzyıla tarihlendirilebilecek boyalı nakışların, hem kadınlar mahfilinde ve hem de

tavanda karşımıza çıkması,tavanın ve ihtimal kadınlar mahfilinin de bu tarihte elden geçirildiği şeklinde yorumlanabilir.

Aynı yüzyıla ait Musa Fakih Camisi'nde de bu tür bir uygulama söz konusudur.Yalnız burada,ibadet mekânını örten tavanın,doğrudan doğruya ahşap kirişler vasıtasıyla beden duvarlarına oturtulduğu dikkati çekiyor.İbadet mekânınının kuzeyindeki kadınlar mahfili ise,kare kesitli iki ahşap direk tarafından taşınan zarif konsollara oturtulmuştur.

Ahşap tavan ve çatı konstrüksiyonu,17.yüzyılın sonu veya 18.yüzyılın başlarına tarihlendirdiğimiz Yanık Han'da da görülür.Burada,avluyu kuşatan mekânlarda olduğu gibi,revaklarda da içten ahşap tavan,dıştan da eğimli bir çatı kullanılmıştır.

3.Taşıyıcı ve Destek Sistemleri:

a.Ayak

Düşey bir taşıyıcı olarak,Kastamonu yapılarında ayak,Nasrullah Camisi ve Bedesten'de olduğu gibi,kare planlı masif bir kuruluş halinde iç mekânda kubbeleri taşıyıcı bir fonksiyon görürken,pek çok örnekte,esas itibariyle revaklarda karşımıza çıkar.Bu bağlamda,İbni Neccar Camisi'nin son cemaat yeri revakının köşelerinde dikdörtgen,İsmail Bey İmareti'nin son cemaat yerinde köşelerde "L",diğerleri dikdörtgen,Yakup Ağa Camisi'nin son cemaat yeri revakında sekizgen,Topçuoğlu Camisi'nin son cemaat yeri revakında ise kare planlı ayaklar kullanılırken,İsmail Bey Hanı'nda (Kurşunlu Han) alt kattaki çift sıra revakta dikdörtgen ve kare,üst katta ise dikdörtgen,Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nda avluyu kuşatan revaklarda altlı üstlü kare planlı ayaklar kullanılmıştır.Aynı şekilde Yakup Ağa İmareti'nde de,"L" planlı revak kuruluşunda kare planlı masif ayaklara rastlıyoruz.

Taştan örülmüş bu kuruluşların yanısıra,bazen Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami) ve Musa Fakih Camisi gibi örneklerde kadınlar mahfilini veya Yanık Han'da avluyu çepeçevre dolaşan revak kuruluşunda olduğu gibi, kare kesitli ahşap direklerin de kullanıldığı görülmektedir.

Nasrullah Camisi'nde ise,son cemaat yeri revakının vaktiyle sütun olan taşıyıcıları,bugün kare planlı ayaklar olarak üst örtüyü taşımaktadırlar.

b.Sütun

Kastamonu yapılarında sütun kullanımı pek yaygın değildir.Ele aldığımız pek az yapıda sütun kullanıldığı görülür.Buna göre,İbni Neccar Camisi'nin son cemaat yeri revakında,Yakup Ağa Medresesi'nin (I.Medrese) revakında,Yakup Ağa Sıbyan Mektebi'nde ve Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi'nin revakında silindirik taş sütunlar kullanılmıştır.

Nasrullah Şadırvanı ise,sütun ve ayak kullanımının zarif örneklerinden biridir.Binanın köşelerinde "L",ortada "T" ve kuzey cephe ile batı cephede kare planlı ayaklar kullanılırken,güney cephede ayaklar arasında ve iki kubbeli bölümün ortasında silindirik taş sütunlar kullanılmıştır.

c. Payanda

Ele aldığımız örnekler içerisinde bir tek yapıda payanda kullanıldığı görülmektedir. Atabey Camisi'nin karşısında, bugün "İsa Dede Türbesi" diye anılan eyvan türbenin sokağa açılan güney cephesinin köşelerinde, köşeden çıkıntı teşkil eden kesme taş örgülü payandalar, cephe boyunca yükselmektedir.

Nasrullah Camisi'nin doğu ve batı cephe duvarlarına inşa edilen payandaların ise, yakın zamanlara ait olduğu anlaşılıyor.

4.Yapı Malzemesi:

Kastamonu'da günümüze ulaşabilen binalarda değişik türde yapı malzemesi ile karşılaşırız.Buna karşılık,özellikle şu noktaya işaret etmek gerekir ki,sözkonusu binaların yapı malzemesi,çeşitli devirlerde yapılan onarımlarla asıl karakterlerini,düzen ve şekillerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir.Bu itibarla,şehirdeki eserlerin yapı malzemelerini sağlıklı bir şekilde etüd etmek imkânı neredeyse kalmamıştır.Bununla birlikte,kronolojik bir sırayla şu genellemeler yapılabilir:

a.Taş

Şehirde,13.yüzyıla ait binalardan Karanlık Evliya Türbesi bütünüyle kesme taştan inşa edilmiştir.Aynı şekilde,"İsa Dede Türbesi" diye anılan eyvan türbenin sokağa açılan güney cephesi,yine "Aşıklı Sultan Türbesi" denilen binanın güney cephesi ve Yılanlı Darüşşifa'nın günümüze kalabilen portal ve yan cephesinde de düzgün kesme taş kullanıldığı görülürken,her iki türbenin yan ve arka cephelerinin moloz taşlarla inşa edildiği dikkati çeker.

Bu yüzyıla ait Atabey Camisi'nin,pek çok kereler elden geçirildiği ve bu suretle aslı yapı malzemesinin günümüze ulaşamadığı düşünülmelidir.Bugün,kaba yonu taştan inşa edilmiş ve yer yer bir sıra ve düzen gözetilmeksizin kullanılmış tuğlalarıyla,hattâ kesme taştan minaresiyle,bu duvar örgüsünün 13.yüzyıla ait olmadığı muhakkaktır.

Yine bu yüzyıldan,Frenkşah Hamamı'nda da,son restorasyonlarla özgün yapı malzemesi bulma ümidi bırakılmamıştır.Buna karşılık,toprak altından çıkarıldığı sıralarda çekilen fotoğraflarından,binanın moloz taşlarla inşa edildiği görülür.

14.yüzyıla ait olmakla birlikte,geç devirlerde bütünüyle yenilenen ve dolayısıyla orijinal karakterini kaybeden İbni Neccar Camisi'nin ilk inşaatında kullanılan yapı malzemesini tesbit edebilmek,ne yazık ki,mümkün değildir.Bugünkü bina,tamamiyle düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Düzgün kesme taş kullanımı,15.yüzyıla ait İsmail Bey Külliyesi'nde de karşımıza çıkar.Burada,külliyenin imareti bütünüyle düzgün kesme taştan inşa edilmişken,türbenin sadece beden duvarlarında kesme taş kullanıldığı görülür.Buna karşılık,medrese,han ve hamamın beden duvarlarında kaba yonu;

örtülerinde ise moloz taş kullanılmıştır.Külliyenin bânîsi İsmail Bey'in çarşı içinde inşâ ettirdiği handa da (Kurşunlu Han),yapı malzemesi olarak, dış cephelerde altta düzgün kesme taş,üstte ise moloz ve kaba yonu taş kullanıldığı görülmektedir.Sözkonusu binanın avluyu kuşatan alt ve üst kat revakındaki ayakların da kesme taşlarla örüldüğü dikkati çeker.

Şehrin Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra inşâ edilen Bedestende ise,beden duvarlarında kaba yonu taş ve bunların aralarında tuğla hatıllar kullanıldığı görülür.

Bu yüzyılın sonundan veya 16.yüzyılın hemen başından kalma Balkapanı Hanı'nda,ana yapı malzemesi,cephenin üst kesimlerinden de anlaşılacağı gibi,moloz taş olmuştur.Yalnız,giriş bölümündeki özenli kesme taş işçiliği,cephenin büyük ölçüde onarım geçirdiğini ve aslî malzemesinin değiştiğini düşündürür.

16.yüzyıla ait Nasrullah Camisi'nin yapı malzemesinde,doğu cephede kaba yonu ve moloz taş;batı cephede altta düzgün kesme taş,üstte ise kaba yonu ve moloz taş kullanılmış;19.yüzyılda yenilenen son cemaat yeri ise bütünüyle düzgün kesme taşlarla inşâ edilmiştir.Buna karşılık,binanın güney cephesi ile güney-batı kenarının bir bölümünde almaşık duvar örgüsü ile karşılaşılır.

Caminin bânîsine atfedilen iki yapıdan,köprüde düzgün kesme taş, Arabapazarı Çifte Hamamı'nda ise beden duvarlarında kaba yonu taş kullanılmıştır.

Aynı yüzyıla ait Halimî Çelebi Hamamı da kaba yonu taşlarla inşâ edilmiştir.

Yüzyılın ortalarından,Yakup Ağa Külliyesi ise,yapı malzemesinin özenli işçiliği ile ön plana çıkar.Külliyenin ana binası durumundaki cami,tamamiyle düzgün kesme taşlarla inşâ edilmiş;ayrıca pencere ve revak kemerlerinin alınlıkları ile portalin basık kapı kemerinde de iki renkli taş işçiliği uygulanmıştır.Külliyenin diğer binalarından medresede de böyle bir işçilik görülür.Bu I.medresenin revak kemerlerinde de iki renkli taşlar kullanılmış;bina ise düzgün kesme taşlarla inşâ edilmiştir.Buna karşılık diğer medresede (II.medrese) yapı malzemesinin kaba yonu ve moloz taş olduğu dikkati çeker.

İmaretin yapı malzemesinden anlıyoruz ki, bu özenli taş işçiliği, belki de I. medreseyi inşâ eden mimarın bu binada da çalıştığını gösterir. Gerçekten de, moloz taş üzerine düzgün kesme taşlarla kaplanmış özenli cephesi, yine düzgün kesme taşlarla örülmüş revakı ve odaların pencere alınlıklarında kullanılan yekpâre taş blokları, konstrüksiyonda olduğu gibi, yapı malzemesindeki benzerlikten dolayı, her iki yapının da tek kişinin elinden çıktığı şeklinde yorumlanabilir.

Külliyenin ihata duvarlarının dışındaki bir diğer ögesi olan sıbyan mektebinde ise, kaba yonu taş ve tuğla hattıllı almaşık bir duvar örgüsü dikkati çeker.

Külliyenin hamamının yıkıldığına daha önce değinilmişti. Yıkılmadan önceki son halinden anlıyoruz ki, bu binada yapı malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır.

16. yüzyıla ait diğer yapılardan Sinan Bey Sıbyan Mektebi'nde kaba yonu taş ve tuğla hattıllı bir duvar örgüsü görülür. Benzer bir uygulama, Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami)'nin kuzey duvarında da karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık, sözkonusu binanın batı duvarı tamamiyle kaba yonu taş duvar örgüsüne sahiptir ki, bu husus cephelerin bir hayli elden geçirildiğine işaret eder.

Bu yüzyıldan Musa Fakih Camisi'nde ana yapı malzemesi kaba yonu taştır.

17 veya 18. yüzyılda inşâ edilmiş olan yapılardan, Şeyh Şaban-ı Velif Türbesi'nde gövdede kaba yonu; kasnakta ise düzgün kesme taş; Topçuoğlu Camisi'nde ibadet mekânı kaba yonu, minare düzgün kesme taş; Alaca Mescit'te beden duvarları beton sıva ile kaplanmakla birlikte, kasnakta moloz taş; Yanık Han'ın beden duvarlarında kaba yonu taş; Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nda doğu ve kuzey cephelerde düzgün kesme taş ve taş sıralarının arasında tuğla taklidi harçla yapılmış derzler, revakın alt katındaki ayaklarda ise düzgün kesme taş; aynı şahıs tarafından yaptırılan kütüphanede düzgün kesme taş kullanıldığı görülmektedir.

Bu suretle, Kastamonu yapılarında taş, kaba yonu, moloz ve düzgün kesme olmak üzere üç şekilde kullanılmıştır.

b. Tuğla

Kastamonu yapılarında tuğla kullanımına daha çok kubbelerde rastlanır. Buna göre, 13. yüzyıldan kalma Frenkşah Hamamı'nın sıcaklık ve halvet hücreleri ile sıcaklığın gerisindeki kare planlı mekânı örten kubbeler, tamamiyle tuğladan inşâ edilmiştir. Aynı yüzyıldan Karanlık Evliya Türbesi'nde ise, üst yapı, dıştan sekizgen piramidal taş bir külahın içine gizlenen taş bir kubbe ile örtülmüşken, aynı zamanda oturtmalık vazifesi de gören kriptanın tuğladan basık bir kubbeye sahip olduğu dikkati çeker. Yine 13. yüzyıldan kalma Atabey Camisi'ne bitişik türbede ise, daha değişik bir durum ile karşılaşılıyor. Kalan izlerden anlaşılıyor ki, türbe dış cephesi bütünüyle sırlı tuğladan inşâ edilmiş olmalıydı. Bugün silindirik cephenin üst kesiminde gördüğümüz kirpi saçak ve basık tuğla kubbenin ilk inşaatından kalmadığı muhakkaktır. Bu suretle, Atabey Türbesi diye anılan bina, sadece bütünüyle tuğladan inşâ edilen tek eser olmakla kalmıyor; aynı zamanda, şehirde sırlı tuğla kullanılan tek eser olma niteliğini de kazanıyor. Gerçekten de, söz konusu türbe dışında, şehirde sırlı tuğla, çini veya çini mozaik gibi 13. yüzyılın karakteristik malzemesine rastlanmaz.

Tuğlanın kubbelerde kullanımını 15. yüzyıldan İsmail Bey Sıbyan Mektebi ile Türbesi'nde ve bu yüzyıldan kaldığını düşündüğümüz Kubbeli Mescit'te de devam eder.

16. yüzyıldan Yakup Ağa Medresesi (I. medrese)'nin odaları ve revakı, İmaretin odaları ve revakı, Sıbyan Mektebi'nin kare planlı ünitesi ve hamamının sıcaklık ve halvet hücrelerini örten kubbelerin de tuğladan inşâ edildikleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda işaret ettiğimiz yapılardan İsmail Bey İmareti ve Türbesi ile Yakup Ağa Medresesi'nde ve Bedesten'de, kasnakların da tuğladan örüldükleri dikkati çekiyor.

Tuğlanın bir başka kullanım sahası da, pencere veya kapı kemerleri ile revak kemerleridir. Bu bağlamda, İsmail Bey külliyesindeki hanın (Deve Hanı) giriş cephesindeki kapı kemerini kuşatan yuvarlak boşaltma kemerinde, yine İsmail Bey'in inşâ ettirdiği hanın (Kurşunlu Han) avluya bakan revak kemerlerinde, Arabapazarı Hamamı'nın pencere kemerlerinde, Yakup Ağa Medresesi'nin (I. Medrese) pencere ve kapı açıklıklarını örten kemerlerde, Yakup

Ağa İmareti'nde yine pencere ve kapı açıklıklarını örten kemerlerde, Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nda ve aynı zâtın inşâ ettirdiği medresesinin revak kemerlerinde, Nasrullah Şadırvanı'nın kemerlerinde tuğla kullanılmıştır.

Tuğla malzemeye bazen pencerelerin kemer alınlıklarında da tesadüf edilir. İsmail Bey Hanı'nın (Kurşunlu Han) üst kat pencerelerinde, Arabazarı Çifte Hamamı'nda, Yakup Ağa Medresesi'nde (II.medrese), Sinan Bey Camisi'nde, Hasan Efendi Camisi'nde (Karanlık Cami), Musa Fakih Camisi'nde ve Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nda, cephedeki pencerelerin tuğladan örüldükleri görülür.

Frenkşah Hamamı, İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han) ve Balkapanı Hanı gibi pek az sayıdaki örnekte, tonozların tuğladan örüldükleri anlaşılmaktadır.

Kubbeye geçişi sağlayan tromp, pandantif veya Türk üçgeni gibi unsurların üzeri bugün büyük ölçüde sıvandığı için, bunların malzemesi hakkında tutarlı tesbit yapabilmek güçtür. Görebildiğimiz kadarıyla Yakup Ağa Medresesi (I.medrese) ile Yakup Ağa İmareti'nde kubbeye geçişi sağlayan unsurlarda bu malzeme kullanılmıştır. Yıkılmadan önceki son durumundan, Yakup Ağa Hamamı'nda, sıcaklığın orta kubbesine geçişi sağlayan üçgenlerde de tuğla kullanıldığı anlaşılmakta idi.

Bunlardan başka tuğla malzemeye, İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han), Yakup Ağa İmareti ve Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı gibi kimi yapıların bacalarında; Bedesten, Alaca Mescit, Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı ve aynı zâtın yaptırdığı medrese ile Nasrullah Şadırvanı'nın saçaklarında kirpi saçak kornişi olarak da rastlanmaktadır.

Alaca Mescit'in saçak ve kasnağın üst kenarlarında kullanılan tuğla künkler, diğer yapılarda görülmeyen bir husustur.

c. Taş-Tuğla Almaşık Duvar Örgüsü

Kastamonu yapılarında, yatay ve düşey almaşıklık olarak karşımıza çıkan bu duvar örgüsünün ielk örneği, İsmail Bey Külliyesi'ndeki handır (Deve Han). Binanın girişinin yer aldığı güney-doğu cephesinde, bir sıra taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık duvar örgüsü görülürken, yatay taş sıralarının arasında bir veya iki sıra düşey tuğla konulmak suretiyle kaset tekniğinin

de uygulandığı dikkati çeker.

Benzer bir almasıklık aynı külliye dahilindeki sıbyan mektebinde de görülür. Binayı kare bir saha içerisinde sınırlandıran ihata duvarı, taş ve tuğladan almasıklık bir duvar örgüsü ile inşâ edilmiştir. Yatay düzlemde alternatif olarak iki sıra taş ve üç sıra tuğladan oluşan bu örgü, binanın yan ve ön cephesini de istif şekli bozulmadan dolaşmaktadır.

Aynı yüzyıldan, İsmail Bey'in şehrin merkezinde inşâ ettirdiği handa (Kurşunlu Han) ise, almasıklık duvar örgüsünü bu defa avluyu kuşatan revakın cephesinde görüyoruz. Burada yatay düzlemde uzanan taş sıralarının arasında, yatay ve düşey olmak üzere birer tuğla yerleştirilmiştir.

Taş-tuğla almasıklık duvar örgüsü, 16. yüzyıla ait iki yapıda da görülür. Bunlardan Yakup Ağa Sıbyan Mektebi'nde, üç veya dört sıra taş arasında, binanın bütün cephelerini aynı kotta dolaşan, yine üç veya dört sıra tuğla hatıldan ibaret almasıklık bir duvar örgüsü tatbik edilmiştir. Hasan Efendi Camisi'nde (Karanlık Cami) ise, almasıklık duvar, binanın sadece doğu ve güney duvarında görülür.

Nasrullah Camisi'ne, 18. yüzyıl onarımları ile eklenen güney cephesi ve bu cephenin batı kanattaki devamında, yatay düzlemde uzanan bir sıra taş arasına iki veya üç sıra tuğlanın yerleştirilmesiyle teşkil edilmiş almasıklık duvar örgüsü yer alır. Taş sıraları, aynı zamanda düşey bir tuğla ile çerçeve içine alınmıştır.

Nasrullah Camisi'nde bu onarımı gerçekleştiren Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi'nin, caminin hemen güneyinde inşâ ettirdiği "U" planlı medresesinde de benzer bir duvar örgüsü ile karşılaşılır. Binanın güney cephesinde yatay düzlemde uzanan kesme taş sıralarının arasında bir veya birkaç sıra tuğla hatıl bulunurken, revak cephesinde de aynı almasıklığı izleyebiliyoruz.

Nasrullah Camisi'nin hemen kuzeyinde, ilk yapımı 16. yüzyıla kadar inen ve fakat şimdiki kuruluşu 18. yüzyıla ait şadırvandan da anlıyoruz ki, almasıklık, bu devirde bir hayli rağbet gören bir duvar örgüsü haline gelmiştir. Nitekim bu binada, gerek revakın cephesi ve gerekse kasnaklarda, bir sıra kesme taş arasında iki sıra tuğla kullanılmış; ayrıca her taş da birer tuğla ile düşey vaziyette kasetlenmiştir.

d. Ahşap

Yapı malzemesi olarak ahşap kullanımına daha çok tavan ve çatı gibi örtü elemanları ile kadınlar mahfili ve bunları taşıyan direklerde, ayrıca kapı ve mimber gibi elemanlarda rastlanır. Bu bağlamda, 16. yüzyıla ait Hasan Efendi (Karanlık Cami) ve Musa Fakih camilerinde iç mekândaki düz tavan, çatı ve mahfiller ile mimber gibi unsurların ahşap malzeme ile yapıldıkları görülüyor.

13. yüzyıla ait Atabey Camisi'nin bugünkü ahşap konstrüksiyonunun geç devir Osmanlı onarımlarından kaldığı muhakkaktır.

Ahşabın ana yapı malzemesi olarak kullanılması ise Yanık Han'da görülür. Bu avlulu ve üç katlı yapıda, beden duvarları kaba yonu taşlarla, kargır alt yapı üzerine oturan ikinci ve üçüncü katlar ile revaklarda ise bütünüyle ahşap kullanılmıştır.

16. yüzyıla ait Yakup Ağa Medresesi ve İmareti'nde, odaların kapı açıklıkları üzerinde yer alan yuvalardan anlıyoruz ki, buralarda vaktiyle düz ahşap lentolar kullanılmıştı. Bugün bunlardan en ufak bir iz dahi kalmamıştır.

B. Süsleme

1. Malzeme ve Teknik:

Kastamonu yapılarının süslemesinde ana malzeme olarak taş, tuğla, ahşap, mermer ve alçı kullanıldığı gibi, sıva üzerine kalemişi, duvar resmi, harç ile yapılan süslemeler de görülür.

a. Taş

Taş süslemenin en erken tarihli örneğine Yılanlı Darüşşifa'da rastlanır. 13. yüzyıla ait binanın günümüze ulaşabilen portal küntlesinde, her biri değişik karakterdeki motif ve kompozisyonlar dikkati çeker. Esas itibariyle bitkisel ve geometrik örneklerden oluşan süsleme programında, yazı unsurunun da bu programa dahil olduğu görülür. Portale çarpıcı bir görünüm kazandıran süslemenin işlenişinde dört ayrı teknikten bahsedilebilir. Buna göre, bazen alçak ve yüksek kabartma tekniğinde işlenen motif ve kompozisyonların yanısıra, mihrabiye köşeliği ve inşâ kitâbesinin iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş rozetlerde, mihrabiye mukarnaslı kavsarasının alt sırasında ve sütunce gövdelerinde adeta linear karakterli daha yüzeysel bir işleme tarzı görülürken, mihrabiye mukarnaslı kavsarasındaki istiridye kabuğu şeklinde işlenmiş mukarnas sıralarının daha plastik ve oylumlu bir etki bıraktığı görülür.

Aynı yüzyıldan kaldığını düşündüğümüz ve bugün "Aşıklı Sultan Türbesi" denilen binada ise, süslemeye güney cephe, cepheyi sınırlandıran enli ve iç taraftaki dar silmeler, kemer alınlığı ve alınlığı çeviren silme ile biri sol taraftaki kemerin üzengi seviyesinin altında, diğeri de doğu duvarının güney köşeye yakın bir yerinde duvara gömülü iki rozette rastlanır. Bu süslemelerde, iki ayrı teknik dikkati çekiyor. Buna göre cepheyi sınırlandıran enli silme ile kemer alınlığı ve kemeri çevreleyen silme üzerinde fazla derin olmayan bir yüzey işçiliği dikkati çekerken, üçüncü silme ile rozetlerde, geometrik örneklerin plastisitesini arttıran alçak kabartma tekniğine rastlıyoruz.

13. yüzyıla ait olmakla birlikte, bu devirden in-situ olarak günümüze yalnızca mihrap ve mimberi ile ulaşabilmiş Atabey Camisi'nde, bu unsurlar üzerinde gördüğümüz ve yeşil, mavi, kırmızı renklerle yapılmış palmet, rumî motifleri, ayrıca tam ve yarım şemseler gibi boyamaların, geç devirde yapıldıklarına tekrar işaret etmemiz yerinde olur.

Benzer bir durum 14.yüzyılda inşâ edilen İbni Neccar Camisi'nde de karşımıza çıkar.Binanın güney cephesinde,biri cephenin güney-batı köşesinde alçak kabartma tekniğinde işlenmiş barok karakterli bitkisel süsleme,diğeri de güney-doğu köşede yine alçak kabartma tekniğinde işlenmiş cami tasviri olarak dikkat çeken bu dekoratif unsurların da,caminin büyük çaplı onarım geçirdiği 18.yüzyıldan kaldığı muhakkaktır.Gerek bu unsurlar,gerekse bu cephenin saçağa yakın kısımlarında yer alan kuş evleri,binaya şaşırtıcı bir dekoratif zenginlik katmakla kalmaz;fakat aynı zamanda taşranın da "Batılılaşıma Dönemi"ni yakından takip ettiğini gösterir.

Taş süsleme örneklerinin bundan sonra giderek azaldığı izlenir. Nitekim,çok sınırlı örnekle de olsa,13.yüzyıl eserlerinin cephelerinde,herhalde,vaktiyle cepheye monümentalite kazandıracak şekilde işlenen taş süslemeler,15.yüzyıla ait İsmail Bey İmareti'nin son cemaat yeri revakının ayaklarındaki konsolların iç ve dış yüzleri ile yine İsmail Bey Türbesi'nin portalinde profilli sütunceler ve bunların üzerindeki mukarnaslı konsollar veya 16.yüzyıldan Halimî Çelebi Hamamı'nın erkekler kısmı soyunmalık yerinin portalindeki profilli konsollar gibi küçük yüzeylerde,kâh rumî-palmet gibi geleneksel motifler kullanılarak,kâh alçak kabartma dolgu elemanları vasıtasıyla kaybolmaya başlar ve son olarak 16.yüzyıldan Sinan Bey Camisi'nin mimberinde,alçak kabartma ve ajur tekniğinde işlenmiş çarpıcı geometrik örneklerde görülür.

b.Tuğla

Tuğla malzeme,süsleme unsuru olarak sadece Yakup Ağa Sıbyan Mektebi'nde karşımıza çıkar.Binanın ön cephesinde,pencerelerin arasında kalan ve dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış kalıntılardan anlıyoruz ki,burada vaktiyle yatay ve düşey eksenlere göre her sırada alternatif olarak dizilen tuğlaların meydana getirdiği "mozaik" tarzında geometrik bir kompozisyon yer almaktaydı.Bugün hiçbir iz bulunmamasına karşılık,tuğla örgülerinin arasında kalan kare boşlukların,vaktiyle çini mozaiklerle dolu olduğu düşünülebilir.

Tuğlanın bu tarz,çıplak kullanımı,almaşık duvar örgüsünde de bir tür dekoratif katkı getirebilmektedir.Nitekim,İsmail Bey Hanı'nda (Deve

Hanı), binanın giriş cephesinde yer alan, yatay ve düşey olarak istiflenmiş tuğlaların meydana getirdiği dekoratif zenginlik, buna örnek olarak verilebilir.

Tuğlanın bir başka kullanım alanı da, sırlı tuğla olarak karşımıza çıkıyor. Bu tür kullanımın şehirdeki tek örneği, Atabey Camisi'ne bitişik türbede karşımıza çıkar. Silindirik planlı yapının dış cephesinde, bugün bir hayli harap olmuş sırlı tuğla kalıntılarından anlıyoruz ki, türbenin cephesini yeşil sırlı tuğlaların basamak şeklinde istiflenmesiyle oluşan geometrik karakterli bir süsleme dolaşıyordu.

c. Ahşap

Ele aldığımız yapılarda, ahşap süslemeye kapı kanatlarında, mimber ve tavan gibi elemanlarda rastlanır.

14. yüzyıla ait İbni Neccar Camisi'nin, bu devre ait çift kanatlı ahşap kapısı, tamamiyle oyma tekniğinde yapılmıştır.

16. yüzyıldan Yakup Ağa Camisi'nin çift kanatlı ahşap kapısı ise, gerek kündekârî tekniğindeki işçiliği ve gerekse kapı binisinin başlık ve kaidesinde kullanılan fildişi malzemesi ile, çarpıcı bir örnek teşkil eder.

Benzer bir uygulamaya yine 16. yüzyıla ait Sinan Bey Camisi'nin çift kanatlı ahşap kapısında da rastlanır.

Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami) ve Musa Fakih Camisi gibi 16. yüzyıla ait eserlerin mimber, tavan ve ahşap direklerinde, büyük bir ihtimalle geç devirlerde yapılmış boyalı nakışlar bulunur.

d. Alçı

Kastamonu yapılarında alçı malzemeye mihraplarda rastlanır. Bunların en erken tarihli örneğinin Honsalar Camisi mihrabı olduğu söylenebilir. 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihlendirdiğimiz bu yapının alçı mihrabı, binanın minare ile birlikte günümüze gelebilen aslı unsurlarıdır.

Alçı mihrap uygulaması, 16. yüzyıla ait üç örnekte de karşımıza çıkıyor. Bunlardan Hasan Efendi Camisi'nin (Karanlık Cami) mihrabı, yanlardan ve üstten mukarnaslı bir bordür tarafından çevrelenen yarım daire planlı

ve sivri kemerle örtülü bir niş şeklindedir.Mihrap kütesini kuşatan mukarnaslı bordürde,mukarnas yuvalarının arasında gördüğümüz boyalı nakıştan çiçek motifleri ile mihrap nişine yapılan perde gibi süslemeler,18 veya 19.yüzyıldan kalmadır.Mihrap kütesinin üstünde palmetli bir akroter bulunur.

Aynı yüzyıldan Musa Fakih Camisi ile bu devre mâlettiğimiz Şeyh Şaban-ı Velî Camisi'nin mihraplarında ise,dikkat çekici bir benzerlik görülür.Her ikisi de kalıplama takniğinde yapılmış mihraplarda,mihrap nişini yanlardan ve üstten kuşatan enli bordüre işlenmiş geometrik örneklerin tasarımı birbirinin aynıdır.Bu husus,her iki mihrabın da aynı şahsın elinden çıktığını düşündürür.

e.Sıva Üzerine Kalemîşi

Kastamonu'da özgün haliyle günümüze ulaşabilen kalemîşi örneği bulunmaz.Nitekim Halimî Çelebi Hamamı'nın erkekler kısmı soyunmalık yeri duvarları ile Yakup Ağa Medresesi'nin (I.medrese) revakında yer alan mavi, kırmızı ve lacivert renkli bazı bitkisel motiflerden meydana gelen kalemîşi süslemelerin geç devirde yapıldıkları anlaşılıyor.Ne yazık ki,bu süslemelerden günümüze pek az iz kalabilmiştir.

f.Mermer

Mermer süslemeye sadece İsmail Bey İmareti'nde rastlanır.İmaretin mermer portalinde,portali yanlardan ve üstten kuşatan enli bordür üzerinde son derece sade bir işçilikle,alçak kabartma olarak bütün bordür yüzeyini dolaşan kartuş şeklinde süslemeler yapılmış;bunların alt köşeleri de iri birer palmet motifi ile bitirilmiştir.

Bu sade süslemeye karşılık,portal kemerinin karnında oldukça girift geometrik bir kompozisyonla karşılaşılır.Kemer karnına gizlenen bu sonsuz karakterli geometrik kompozisyonun ana elemanı,yatay ve düşey eksenler üzerinde uzanan sekiz kollu yıldızlar olup,yıldızların aralarındaki kare sahalarda ise sekizgenler ve beş köşeli yıldızlar bulunur.

g.Duvar Resmi

Bugün bilebildiğimiz tek örneğine,İsmail Bey İmareti'nin son cemaat yeri revakında rastlanır.Son cemaat yerinde,harimin kuzey duvarına füzelenle cami tasvirleri yapılmıştır.Cephenin sağ ve sol tarafına işlenen bu tasvirler,herhalde son cemaat yerinin harim duvarını değerlendirmek amacıyla başlanan geniş programlı bir süslemeye ait olmalıdırlar.Bu süslemenin tamamlanamadığı,özellikle sağ taraftaki tasvirden açıkça anlaşılmaktadır.-Sanatçısını bilemediğimiz bu tasvirlerin 19.yüzyıldan kaldığı düşünülebilir.

Bu tasvirlerin bir benzerine,18.yüzyılda inşâ edilen Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi'nde de tesadüf ediliyordu.Nitekim,son restorasyondan önce çekilen fotoğraflarında,medresenin güney-batı köşesindeki odanın dış yüzünde,sıva üzerine kalemişi tekniğinde yapılmış bir duvar resminin varlığı açıkça görülebilmektedir.Üçer şerefeli altı minaresi bulunan ve minareleri İsmail Bey İmareti'nde olduğu gibi "boynuz" şeklinde ikiz minareli olarak tasvir edilmiş camiden ibaret bu duvar resminin,medresenin 19.yüzyıldaki onarımları sırasında yapıldığı düşünülebilir.Batılılaşma döneminin,kanımca şehirdeki en önemli karakteristiklerinden birini oluşturan bu duvar resmi,ne yazık ki,son restorasyonda ya ortadan kaldırılmış ya da,-belki de kasıtlı olarak-sıva altında bırakılmıştır.

h.Harç İle Yapılan Süsleme

Bu tür süslemeye,sadece Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nda rastlanır.18.yüzyılın ortalarına ait binanın,doğu ve kuzey cepheleeri ile avluyu kuşatan üst kat revaklarının cephelerinde,yatay olarak istiflenmiş düzgün kesme taş sıralarının arasında,dışta kabarık olarak kullanılan harç ile tuğla taklidi derzler yapılmış;bunların üzerlerine de her sırada değişik karakterde olmak üzere,-ihtimal kalıplama tekniğinde-çeşitli geometrik kompozisyonlar işlenmiştir.

i.Seramik

13.yüzyıla tarihlendirdiğimiz Karanlık Evliya Türbesi'nde,iki katlı yapının üst katında,kubbe merkezinde düz türkuvaz sırlı seramik bir tabağın

kullanıldığı görülür.Kubbe merkezinde kullanılan bu tabak,esasen Anadolu Türk Mimarisi'nde sıkça karşılaştığımız bir geleneğin şehirdeki tek temsilcisidir.Nitekim bu tip uygulamalara,Aksaray-Kızıl Minare (1221),Akşehir-Ferruḡah Mescidi (1224),Akşehir-Küçük Ayasofya Mescidi (1235),Antalya-Yivli Minare (1219-1236),Sivas Ulu Camisi (13.yüzyıl) ve Bayburt Kalesi gibi 13.yüzyıl örneklerinde rastlanmaktadır.

NOTLAR

- (1) EYİCE, S., "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimaî Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, XIII (1962-1963), İstanbul.1963, s., 1-80.
- (2) Sözkonusu aydınlık feneri, son onarımlarda elden geçirilerek iptal edilmiş olduğundan, bugün sadece bir süs feneri gibi fonksiyon görmektedir. Buna karşılık, eski bir fotoğraftan (bkz: GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s.202-Resim 78) ve V.G.M.Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı arşivindeki A.Saim Ülgen'in çizdiği kesitten, kubbenin üzerinde vaktiyle bir aydınlık fenerinin bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu husus, bazı örneklerde olduğu gibi, kubbenin altında bir şadırvanın bulunduğunu düşündürüyorsa da, bugünkü muhdes döşeme kaldırılmadıkça bunu anlamamanın imkânı yoktur.
- (3) MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s.127.
- (4) Bu husus, vakfiyede zikredilen "Yazlık" ve "Kışlık" imaretten, hangisinin bu mekân olabileceğine de açıklık kazandıramıyor (bkz: MEHMED BEHCET., A.g.e, s.127).
- (5) YÜCEL, Y., XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi..., Ankara.1980, s., 102-103.
- (6) EYİCE, S., A.g.m, s., 1-8.
- (7) ASLANAPA, O., Osmanlı Devri Mimarîsi, İstanbul.1986, s.38.
- (8) KURAN, A., İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara.1964, s.64.
- (9) ÖTÜKEN, Y., "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, In Memoriam Prof.A.L.Gabriel, Özel Sayı, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.Ankara.1978, s.339.
- (10) ÜNAL, R.H., "Osmanlı Öncesi Dönemden Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı", Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, V, E.Ü.Ed.Fak.Yay.İzmir.1990, s.191.
- (11) EYİCE, S., "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", T.D., Cild: XI, Sayı: 15 (Eylül 1960), İstanbul.1960, s., 112-113.
- (12) EYİCE, S., A.g.m, s., 108-110.
- (13) YETKİN, S.K., İslâm Mimarîsi, A.Ü.İlâhiyat Fak.Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü No.61, Ankara.1965 (3), s.214.

(14)YETKİN,S.K.,A.g.e,s.221.

(15)Çekirdek fikrini "eşdeğerde baldaken"lerin oluşturduğu bu "çok kubbeli" cami tipi,bilindiği üzere,Osmanlı mimarisinde Bursa Ulu Camisi ile başlar ve kendine özgü bir gelişme çizgisi ortaya koyar.Kanımca Nasrullah Camisi'ni de bu çizgi içerisinde ele almak gerekiyor ki,bu anlamda Alaşehir Şeyh Sinan Camisi planı ile ilgi çekici bir analogi kurulabilir (bkz:ASLANAPA,O.,A.g.e,s.94.).

(16)ASLANAPA,O.,A.g.e,s.5.

(17)ARIK,M."Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri",Anadolu (Anatolia),XI (1967),Ankara.1969,s.,67-70.

(18)Sözgelişi,İsmail Bey Hanı ile çağdaş ve yine avlulu,iki katlı olarak inşâ edilmiş Geyve Hanı ile İpek Hanı gibi Osmanlı devri şehir içi hanlarında,bunların müstâkil birer ahıra sahip oldukları bilinmektedir (bkz:BAŞ,A.,Beylikler Dönemi Hanları,Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi),Konya.1989,s.137,141).

(19)V.G.M.Arşivi,Defter No.203-Sıra No.2918'deki bir kayıтта "Mahkeme kurunda vaki İsmail Bey Kervansarayı derununda...dört adet çeşme" bulunduğunu ve bunların "mühimmatı için" bir mezraın vakfedildiğini öğreniyoruz.Hanın içinde bulunduğu zikredilen bu çeşmelerden hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

(20)BAŞ,A.,A.g.e,s.,135-138,Plan 29 a-b.

(21)BAŞ,A.,A.g.e,s.161.

(22)YAMAN,T.M.,Kastamonu Tarihi,Kastamonu.1935,s.128-dpnt.1'de "Yıldırımın Kastamonuyu zapt ve istilâsına delil olmak üzere,hakikî ve katî bir mana ihtiva etmemekle beraber Kastamonu merkezinde İplikçiler çarşısındaki Balkapanı gösterilmektedir.Bir kârvan saray olarak yapıldığında şüphe olmıyan bu bina halen bir kapan olarak kullanılmaktadır..."Yıldırım zamanından kalmadır" denilmesine sebep de,hanın içinde bulunan küçük bir mescidin imam ve müezzinine verilen para,evkaf idaresi tarafından "Yıldırım vakfından" diye verilmekte olmasıdır."der.Hanın tarihlendirilmesi konusundaki düşüncelerimizi daha önce ilgili katalog maddesinde açıklamıştık.

(23)V.G.M.Arşivi,Defter No.203-Sıra No.454.

- (24)CANTAY (GÜREŞSEVER),G., "Türkiye'de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi", IX.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt, Ankara.1989, s., 1381-1390.
- (25)EYİCE, S., A.g.m, s., 108-110.
- (26)EYİCE, S., A.g.m, s., 108-110.
- (27)EYİCE, S., A.g.m, s.112.

V.ŞEHRİN TÜRK DEVRİNDEKİ STRÜKTÜRÜ VE GELİŞİMİ İLE İLGİLİ NOTLAR, TESBİTLER VE YORUMLAR

A.İçkale,Dış Surlar ve Şehir Kapıları Meselesi

Bilindiği üzere,11 ve 12.yüzyıl boyunca Bizanslılarla Türkler arasında sürekli olarak el değiştiren ve böylelikle politik ve askerî bir çekişme konusu haline gelen Kastamonu,12.yüzyılın sonlarına doğru kesin surette Türk hakimiyetine geçmiş idi.

Sözkonusu dönemlere ait yazılı kaynaklardan şu an için mahrumuz.Aynı şekilde,bu dönemleri bütün yönleriyle aydınlabilecek arkeolojik kazılara da ihtiyaç duyulmaktadır.Hâl böyle olunca,İçkale,dış surlar ve şehir kapıları için şimdilik şu gözlemlerde bulunmak mümkündür:

Şehir 12.yüzyılın sonlarına doğru Türklerin eline geçtiğinde,buradaki Bizans varlığının sadece bir kaleden ibaret olduğu düşünülebilir.Esasen,Kastamonu adının etimolojik menşeinin,büyük bir ihtimalle "Castra Comnen"e dayanması da,burasının küçük bir Bizans askerî birliğini barındıran bir "kale" olduğunu akla getirmektedir.Kanımca,bugünkü İçkale'nin belli bir kesimine isabet eden ve ilgili katalog maddesinde konturları ortaya konan bu Bizans kalesi,yakın çevredeki pek çok kale örneğinde olduğu gibi (1),burasının da bir "Bizans Uç Şehri" olmaktan ziyade,11 ve 12.yüzyıllar boyunca bir "askerî istasyon" olarak fonksiyon gördüğüne işaret eder.Gerçekte,Kastamonu'nun,kuzey-batı Karadeniz'in tarihî ulaşım yollarının kesiştiği,birleştiği bir yol şebekesinin düğüm noktası olmaması da,burada vaktiyle etrafı surlarla çevrili bir "Bizans Uç Şehri" bulunduğu ihtimalini zayıflatmaktadır.Nitekim,bugün, şehirde Bizans dönemine ait hiçbir anıt veya kalıntının tesbit edilememesi de,ancak bu şekilde bir anlam kazanmaktadır.Aynı şekilde,bir vakitler,Atabey sokağının bittiği noktada bulunduğu söylenen ve fakat bugün tamamiyle ortadan kalkmış büyük bir duvar kalıntısının,konstrüksiyon itibarıyla Bizans dönemine atfedilmesi de (2) kesinlikle doğrulanmamaktadır.

Kastamonu Türklerin eline geçtiğinde,buradaki Bizans kalesinin,yeni ilaveler yapılmak suretiyle tahkim edildiği ve kısa bir süre sonra etrafı surlarla çevrili bir şehir kurulduğu muhakkaktır.Bir başka deyişle,13.yüzyılda, etrafı "dış sur"la çevrili bir Ortaçağ şehri teşekkül etmiş olmalıydı.Ne

var ki, bugün için bu surlara ait en ufak bir iz dahi kalmadığı gibi, bu "erken Türk dönemi"ne ait hiçbir eser de günümüze ulaşmamıştır. Buna karşılık, surlar hakkındaki rivayetlere, şehir topoğrafyası, eski yapıların konumu ve kronolojisi ile bazı eski yol adları ve yazılı kaynakları gözönüne alarak, Ortaçağ şehrini çeviren dış surların konturları, şehir kapıları ve yol strüktürü hakkında bazı sonuçlara ulaşma imkânı yine de vardır.

Şehir, Selçuklu döneminde, Çobanoğulları tarafından idare edildiği sıralarda, kuzey, güney ve doğudan bir dış surla çevrili ve dolayısıyla yeni ilaveler yapılmak suretiyle tahkim edilmiş kale de, bir "İçkale" halinde şehrin güney-batı köşesinde yer alıyor olmalıydı. Bu surların, her üç yönde de, doğal bir sınır olarak suyla çevrili olduğu kanısındayım. Gerçi bugün şehrin iki yakasını birbirinden ayıran Kastamonu Çayı'ndan (Karaçomak deresi) başka, eski şehri güney ve kuzeyden kuşatan dere yataklarına ait hiçbir emare yoktur; fakat bu derelerin hangi mevkilerden geçtiği bugün bile yaşlılar tarafından çok iyi hatırlanmaktadır.

Buna göre, şehrin güneyinden geçen ve "Gümüşlüce deresi" diye de anılan Vakıf deresi, bugünkü Şeyh Şaban-ı Velf Külliyesi'nin önündeki yol boyunca devam ederek Hisarardı denilen mahalde vadi yatağını izliyor ve İçkale'nin güney-batı eteklerini dolaşıp kıvrılarak İbn Neccar Camisi ve Vakıf Hamamı'nın güneyinden Sinan Paşa Camisi'nin bulunduğu kesimde Kastamonu Çayı'na karışıyordu. Bu derenin zaman zaman taşarak Atabey ve Beyçelebi mahallelerinde meydana getirdiği "hasaratın men-i izalesine mevkuף" olmak üzere "avarız akçasıyla inşa edilmiş olan otuz bir bab dükkân"ın gelirinden yararlanıldığını biliyoruz(3). Bugün üzeri tamamıyla asfaltlanan ve geniş bir cadde haline getirilerek ıslah edilen bu derenin, vaktiyle İçkale'nin su ihtiyacını karşıladığı düşünülebilir. Dere yatağı tesbit edilebildiğine göre, bu durumda, şehri güneyden kuşatan sur duvarının, dere yatağını takip etmesi hiç de ihtimal dışı değildir. Nitekim bu dış surun, Sinan Paşa ve İbn Neccar camilerini içine aldığı bilinmektedir (4). Surun buradaki dere yatağını takip ederek biraz daha batıya doğru devam ettiği söylenebilir. Fakat Atabey sokağının bittiği noktadan sonra surun durumunu tesbit etmenin imkânı kalmamıştır (5). Bu sokağın başında bir şehir kapısının ve -dolayısıyla- bir köprünün bulunduğu muhakkaktır. Nitekim, buradaki köprünün varlığı, yaşlılar tarafından kesinlikle doğrulanabildiği gibi, köprünün Atabey sokağına bakan kısmının merdiven basamakları

da yakın zamanlara kadar gelebilmiş idi.Bu husus,Vakıf Hamamı'nın güneyindeki trafonun önünde yer alan ve fakat şimdi okunamayacak hale gelmiş taş kitâbenin de,sözkonusu köprüye ait olduğunu düşündürmektedir(Levha No.157-Foto.No. 311).

Doğuda,surların durumunu tesbit etmek pek güç değildir.Buna göre,güneyden Sinan Paşa Camisi'ni içine alan sur,kuzeye doğru yönelerek,Kastamonu Çayı boyunca şehrin doğu kenarını sınırlandırmaktaydı.Bu surda,şehir merkezine açılan bir kapının bulunup bulunmadığı yeterince anlaşıl原因amamaktadır.Buna karşılık,bazı araştırmacılar,-haklı olarak-bugün bile trafiğin en yoğun olduğu Nasrullah meydanı ile Hükümet Konağı arasında,vaktiyle şehrin merkezine açılan bir kapının mevcut olduğunu ileri sürerler (6).Gerçekten de,Frenkşah Hamamı ile Yılanlı Darüşşifa gibi 13.yüzyılın ikinci yarısında inşâ edilmiş iki binanın,dere kenarına oldukça yakınlaşmış olmaları,bu yüzyılda şehir merkezinin hiç değilse şimdiki sınırlar içerisinde teşekkül ettiğini göstermektedir.Aynı şekilde,Frenkşah vakfiyesi,adı geçen zâtın hamamı çevresinde dokuz dükkân vakfettiğine göre (7),çarşının da bugün bile 13.yüzyıldaki yerini koruduğu anlaşılıyor.Her ne kadar,13.yüzyıla ait veriler sadece bunlardan ibaret kalıyorsa da,bu kesimin dışarıyla bağlantısının ancak bir sur kapısı ve köprü ile sağlanabileceği,ilk bakışta çok makûl bir öneri olarak düşünülebilir.Hattâ H.1139/M.1726-27 tarihli bir sicil kaydında,"Medine-i Kastamonide vaki Nasrullah cisri başında olan kale divarı kapusu mürûr-u eyyam ile harab ve viran ve kapusunda olan dimur çıbıkları hurda olub zayı olmağla zikr olunan kapunun dimur çıbıkları fûruht olunub bir hayrata sarf olunmasını ehl-i vilayet makûl ve münasib görmeleri ile..." denilmektedir (8).Her ne kadar bu kayıt,şehrin doğusundaki kapı ve köprünün varlığını kesin olarak açıklamakta ise de,bu husus,sözkonusu kapı ve köprünün 13.yüzyılda da mevcut olduğu şeklinde yorumlanamaz.Kaldı ki,Kastamonu Çayı'nın doğusundaki arazinin 13.yüzyılda iskân edildiğini gösteren hiçbir kalıntıya rastlanmaması,burada bir kapı ve köprü bulunduğu ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.Nitekim,büyük bir ihtimalle,13.yüzyılda biri kuzey,diğeri de güneyde iki şehir kapısının bulunuyor olması,bir üçüncü kapı beklentisini,her iki yönden gelen ve şehri hinterlandının önemli bir kısmına bağlayan ana yol düzenine ters düştüğü için hem gereksiz hem de imkânsız kılar.

Şu halde,sicilde zikredilen kapı hangi ihtiyaçtan dolayı ve ne zaman

açılmış olabilir? Bunun cevabını belki de hiç bulamayacağız gibi görünüyor. Ancak şöyle bir spekülasyon, bu sorunun cevabına biraz daha yaklaşmamızı sağlayabilir:

Burada bir kapının açılmasını gerekli kılan neden, kanımca şehrin Kastamonu Çayı'nın doğu yakasına doğru genişlemesi veya diğer bir deyişle şehrin sur dışına taşmasında aranmalıdır. Bugün bu kesimde tarihi bilinen en eski binaların, 1392-1439 yılları arasına tarihlediğimiz **İsfendiyar Bey Camisi** ve **Hamamı** olduğu dikkate alınır, bu sahanın, İsfendiyaroğulları döneminde 15. yüzyılda bütünüyle iskân edildiği anlaşılmaktadır ki, bu husus, sözkonusu kapının inşâ tarihinin 15. yüzyıldan daha geriye gitmesinin pek mümkün olamayacağı anlamına gelir. Dolayısıyla, 15. yüzyılda yeni bir kapı açıldığına göre, doğal olarak burada aynı zamanda inşâ edilmiş bir köprünün de bulunması beklenirdi. Bugünkü köprünün, Kadı Nasrullah'ın vakfından ve 16. yüzyıla ait olduğu dikkate alınır, sözkonusu ilk köprünün yıkıldığı veya onarıldığı düşünülebilir.

Kuzeyde, surların eskiden geçtiği yerler hakkında yazılı kaynaklardan bazı bilgiler elde etme imkânı vardır. Topoğrafya, yol strüktürü ve yol adlarına da bakarak, bu yöndeki sur çizgisinin kabaca tesbit edilmesi mümkündür. Buna göre, Kastamonu Çayı boyunca uzanan ve şehri doğu yönünden sınırlandıran sur, bugünkü Belediye caddesinin bittiği noktadan batıya doğru kıvrılıp, Topçuoğlu mahallesini katederek, Kevser Tepesi diye anılan tepenin eteklerinden bir 13. yüzyıl eseri olduğunu düşündüğümüz ve bugün "**Aşıklı Sultan Türbesi**" denilen binayı içine alıp vadiyi takiben Honsalar civarına doğru uzanıyor olmalıydı. Nitekim H.1115/M.1703-4 tarihli bir sicil kaydında "Topcuoğlu mahallesinde bir yanı kale duvarına muttasıl bir evin satışı"ndan bahsedildiği gibi (9), H.1205/M.1790-91 tarihli bir diğer sicil kaydında "Püre mahallesinde bir yanı kale duvarı olan bir ev"den söz ediliyor olması da (10), sur çizgisinin tayin edilmesini mümkün kılmaktadır. Surun, bundan sonra, İçkale'nin kuzeyindeki tepenin eteklerinden geçerek kaleye bağlandığı düşünülmelidir. H.1119/M.1707-8 tarihli bir sicil kaydında bahsi geçen "Bedirgazi mahallesindeki kale suru" da (11), herhalde bu çevrede bulunuyor olmalıydı. Kuzeydeki bu surun da, tıpkı güney ve doğuda olduğu gibi, dere yatağını takip ettiği muhakkaktır. Gerçekten de, burada vaktiyle, **Kerpiçlik** veya **Gökdere** diye bilinen ve fakat şimdi üzeri kapatılıp asfaltlanarak ıslah edilmiş bir derenin bulun-

duğu bilinmektedir.13.yüzyılda Őhrin doğusunda bir kapının bulunmadığı anlaşıldığına,aynı Şekilde batıda da,-topoğrafyadan dolayı-bir kapının bulunması imkânsız olduğuna göre,güneydeki kapıdan başka,doğal olarak ikinci Şehir kapısının da,bu,kuzeydeki surda yer alması beklenmelidir.Nitekim İsmail Bey Külliyesi'ne giden yolun,buğun bile "**Kale Kapısı Sokağı**" diye anılıyor olması,çarşının çıkıŐında bir Şehir kapısının bulunduğuna karine teşkil eder.Bu sokağın,"AŞağı İmaret Yolu" ile birleştiği meydanlıkta yer alan ve hal-i hazırda "**Sığırpazarı eŐmesi**" diye anılan çeşmeden dolayı,H.1275/M.1858-59 tarihli bir kayıтта rastladığımız "**Sığırpazarı Köprüsü**"nün de (12),vaktiyle bu kapının önünde bulunduğu söylenebilir.

İçkale konusuna tekrar dönersek;Ortaçağ Türk devrinde Anadolu'nun neredeyse hemen her Şehrinde görülen bir karakteriŐtiđin burada da pekala sözkonusu olabileceğine işaret etmemiz gerekiyor.Bu bağlamda,İçkale'nin Ortaçağ fatihleri ve halefleri tarafından,hiç değilse bir süre "**Saray**" olarak kullanıldığı düşünülebilir.Ne var ki,bu yönetim biriminin mimari özelliklerini aydınlatmak için özel sondajlara ve araŐtırmalara ihtiyaç vardır.Şehre hakim bir tepe üzerinde ve oldukça korunaklı bir konumda yer alan bu "Saray",zaman içerisinde ve değişen Őartlara bağlı olarak eski önemini kaybedecek ve Őhrin bir başka kesiminde varlığını sürdürmeye baŐlayacaktır.

Öte yandan,İçkale'nin vaktiyle "**Saray**" olarak kullanılması,"İçkale" ile ilgili katalog bölümünde de işaret edildiği üzere,bazı sicil kayıtlarında zikredilen "**Kale zirvesindeki mescit**"in de,bu döneme ait olduğu Şeklinde yorumlanabilir.

B.Şehir Merkezinin Oluşması ve Ulucami Konusu

13.yüzyılda,şehrin tamamıyla surlarla çevrili olduğundan sözedilmişti. Buna karşılık,Ortaçağ şehrinin strüktürünü belirleyen binalardan pek azı günümüze ulaşabilmiştir.

13.yüzyıla ait binaların,araziye bu kadar dağınık olarak yerleşmeleri, şehrin büyük bir Türk nüfusunu barındırdığı şeklinde yorumlanabilir mi?Bunun cevabını belki de hiç veremeyeceğiz gibi görünüyor.Bununla birlikte,günümüze ulaşabilen binaların konumuna dayanarak,şehrin belli başlı birkaç noktası dışında,geri kalan bölümlerinin bağlık,bahçelik ve mezarlık olduğu ileri sürülebilir.Nitekim,İsmail Bey vakfiyesinden de anlaşılacağı üzere,15.yüzyılın ikinci yarısında dahi,şehrin içinde ve çevresinde bahçe ve bostanlar büyük bir yer tutmaktaydı(13).

Hâl böyle olunca,13.yüzyıl şehri için şu tesbit yapılabilir:Bu dönemde, şehrin iki kapısının bulunması ve kuzeyde bugün bile "Kale Kapısı" denilen bir sokağın bulunuyor olması,şehrin eski strüktürünün belkemiği olan ana yolun çizgisini belirleyebilmek için bir hareket kolaylığı sağlamaktadır. Nitekim Vakıf Hamamı'nın önünden başlayıp Atabey sokağını takip ederek Yakup Ağa Külliyesi'nin yanından Arabapazarı Çifte Hamamı ve şimdi tamamıyla ortadan kalkmış Acem Hanı'na ve çarşıya ulaşan ve buradan da kuzey-doğuya kıvrılarak "Aşıklı Sultan Türbesi" diye anılan binanın biraz aşağısında "Kale Kapısı Sokağı"na bağlanan yolun,şehrin iki kapısını birleştiren ve büyük bir ihtimalle o çağdaki "trace"sini korumuş olan ana yol olduğu pekala tahmin edilebilir (14).Şimdiki halde,13.yüzyıla ait binaların da,bu ana yolun şehir kapılarına yakın kesimlerinde yer aldığı dikkati çekiyor.Buna göre,Vakıf Hamamı,Karanlık Evliye Türbesi,Atabey Cami ve Türbesi ile İsa Dede Türbesi denilen eyvan türbe ve ilk yapılışı muhtemelen 13.yüzyıla kadar inen Kale Hamamı gibi binalar,İçkale'nin doğusunda ve şehrin güney-batı köşesinde,ana yolun iki yanına yerleşmişlerdir.Bu kesimin aynı zamanda Ortaçağ şehrinin de "akropolis"i olduğunu tahmin ediyorum.Buna karşılık,şehrin kuzey kapısı yakınında sadece "Aşıklı Sultan Türbesi" denilen bir bina bulunmaktadır ki, bu binanın,konstrüksiyon itibariyle türbeden çok,eyvanlı bir binanın (medrese?) parçası olduğu muhakkaktır.Bugün sadece kitâbesi kalmış Yaman bin Mehmed türbesi de,belki bu civarda bulunuyordu.Şu halde,bu oldukça "cılız" sayılabilecek verilerle de olsa,ana yolun,şehir kapılarına yakın kesimlerdeki

iskân dolayısıyla,13.yüzyıl Kastamonusuna aksiyon kazandıran önemli bir yerleşme karakteristiği oluşturduğu söylenebilir.

Bu ana yolun,tali yollar vasıtasıyla Frenkşah Hamamı ile Yılanlı Darüşşifa'nın bulunduğu ve büyük bir ihtimalle o çağdaki konumunu korumuş olan şehir merkeziyle irtibatlandığı kanısındayım.Gerçekten de,Yılanlı Darüşşifa ve ondan daha önce vakfiyesinden "Çifte Hamam" olarak inşâ edildiğini öğrendiğimiz ve fakat bugün sadece tek kısmı günümüze ulaşabilmiş Frenkşah Hamamı'ndan başka,yine vakfiyesine göre,hamamın yakınında dokuz dükkândan bahsediliyor olması,çarşının varlığını açıkladığı gibi,şehir merkezinin de bu çevrede teşekkül ettiği anlamına gelir ki,burasının batıdaki ana yol ile irtibatlandığını düşünmemek için hiçbir neden yoktur.Fakat bunu,"Türk çağında çarşıya yeni donatılar eklenmiş de olsa,hem köprünün,hem de çarşının yerinin Bizans döneminden beri değişmediği"(15) şeklinde yorumlamak mümkün değildir.Kanımca,buradaki Bizans varlığı konusundaki düşüncelerimiz de hatırlanacak olursa,şehir merkezinin oluşumu,Bizanslılardan devralınan dokuya yeni ilaveler yapılarak değil,aksine,ilk defa 13.yüzyılda inşâ edilen binalar sayesinde gerçekleşebilmiştir.Bu nedenle,Kastamonu'yu tamamiyle Türklerin elinde şekillenen bir şehir olarak düşünmemiz gerekiyor.

Burada dikkati çeken en önemli husus,binaların kronolojik bakımdan izahı ile herhalde şehir merkezinde bulunması gereken "Ulucami" gibi iki temel konu üzerinde yoğunlaşmalıdır.

Bugün için şehirdeki en erken tarihli binanın,1262-63 tarihi ile Frenkşah Hamamı olduğu bilinmektedir.Vakfiyesinden "Çifte Hamam" olarak inşâ edildiği anlaşılan bu binadan başka,yine aynı vakfiyeye göre,hamamla çağdaş olmak üzere Frenkşah Cemaledin tarafından inşâ edilen ve fakat günümüze ulaşamamış bir de mescit ve türbe bulunuyordu.Sözkonusu mescit ve türbenin de,hamamın yakın çevresinde olduğu varsayılabilir.

Taihi bilinen diğer binalardan Yılanlı Darüşşifa 1272-73,Atabey Camisi ise 1273-74 tarihlidir.Atabey Camisi'nin vakıflarından olması nedeniyle,Vakıf Hamamı ve şimdi bütünüyle ortadan kalkmış bulunan Atabey Medresesi'nin de cami ile aynı tarihe ait olmaları lazım gelir.Buna karşılık,şimdiki halde camiye bitişik türbe ile "İsa Dede" adı verilen türbe,Karanlık Evliya Türbesi,"Aşıklı Sultan Türbesi" diye anılan binanın inşâ tarihleri kesinlikle tesbit edilememektedir.Bu arada,Atabey Camisi'nin yakınlarındaki "Kale Hamamı"nın

ilk yapılışının da 13.yüzyıla indiği düşünülebilir.

Sadece kitâbesi mevcut diğer bir bina,1289 yılında inşâ edildiği anlaşılan Yaman bin Mehmed Türbesi'dir.18.yüzyıla ait sicil kayıtlarında adı geçen ve fakat günümüze hiçbir izi kalamamış "Kale Mescidi"nin de,13.yüzyıla ait olabileceği kanısındayım.

Bunlardan başka,III.Gıyaseddin Keyhüsrev adına "Kastamoniye"de darp edilmiş H.670 tarihli bir gümüş sikke (16),M.1271-72 tarihinde şehirde bir darphanenin de mevcut olduğuna işaret eder.Nitekim 1484 tarihinde işletmeye verilen Anadolu mukataaları arasında Kastamonu darphanesi de vardı.Ne var ki, bu binanın şehirdeki yerini tesbit etmek mümkün değildir.

Kastamonu 12.yüzyılın sonlarında kesin surette Türklerin eline geçtiğine, burada Selçuklu Sultanına tâbi Çobanoğulları Beyliği hüküm sürdüğüne,hattâ uzun yıllar beyliğin başında bulunan ve ünlü Suğdak Seferi'ni gerçekleştiren Hüsameddin Çoban'ın Sinop,Kastamonu ve Çankırı havalisinde etkili bir nüfuza sahip ve 13.yüzyılın ilk yarısında beyliğin başkentinin de Kastamonu olduğu bilindiğine göre,şehirdeki en erken tarihli binanın 13.yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olması cidden şaşırtıcıdır.Bu durum,başkentteki imar faaliyetlerinin 13.yüzyılın ikinci yarısından sonra başladığı şeklinde yorumlanabilir mi?Mevcut binaların kronolojisi,bu soruya "şehrin imarının 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı" şeklinde cevap verilmesini gerektirmekte ise de,şehir merkezinin oluşumunda "Ulucami"nin etkili bir rol oynamış olabileceği de gözardı edilemez.Gerçi bu binadan günümüze hiçbir iz kalmadığı gibi, sonraki dönemlere ait yazılı kaynaklarda da "Cami-i Kebîr" veya "Cami-i Atfık" diye anılan bir binanın varlığından hiç söz edilmemektedir.Bununla birlikte, Frenkşah Hamamı,Yılanlı Darüşşifa,dükkânlar ve nihayet çarşı gibi unsurlar dikkate alınırca,şehir merkezinin oluşumunda,büyük bir ihtimalle 13.yüzyılın ilk yarısında inşâ edilmiş bir "Ulucami"nin rol oynadığını söylememek için hiçbir neden yoktur.Dolayısıyla,iddia edilenin aksine,bu "katedral-cami"nin, hiç değilse 13.yüzyıl Kastamonusunda,şehir merkezinin "varoluş nedeni" olduğu ileri sürülebilir (17).Şu halde,şehir merkezinin yeri aşağı yukarı belirlendiğine göre,söz konusu "Ulucami"nin de,bu çevrede aranması icabeder.Bu hipotezi ortaya koyarken,İçkale'ye bir hayli yakın konumdaki Atabey Camisi'nin şehrin Ulucamisi sayılamayacağına işaret etmek gerekiyor.Nitekim bu bina, hem Frenkşah Hamamı'ndan çok sonraki bir tarihte inşâ edilmiştir ve hem de

aslı kuruluşunda büyük müdahaleler söz konusudur. Bugünkü binanın, bütünüyle 13. yüzyıla ait olması kabul edilemeyeceğine göre, Frenkşah Hamamı yakınlarında, hamamdan daha önceki bir tarihte inşa edilmiş bir Ulucami bulunuyor demektir. Bu binanın yerini tesbit etmek şu an için mümkün değilse de, şimdiki Nasrullah Camisi'nin yerinde bulunuyor olması ihtimal dahilindedir.

C.15.Yüzyıla Kadarki Durum-Sur Dışına Taşma Eğilimi

Şehrin 13.yüzyıldaki durumuna daha önce değinilmişti.Ne var ki,bu dönemde şehri yönetenlerin,imar faaliyetlerine ne ölçüde katkıda buldukları yeterince anlaşılamamaktadır.Bütün belirsizliklerine karşılık,Atabey Camisi'nin ve dolayısıyla Vakıf Hamamı ve Atabey Medresesi'nin bânîsi,herhalde bu sıfatla anılan ve bu uç şehri yöneten Çobanoğulları'ndan bir zât olmalıdır.Frenkşah Hamamı,mescidi ve türbesini inşâ ettiren Cemaleddin Frenkşah hakkındaki bilgilerimiz,onun "Emir" ve "el-Hızır bin İzzed-devle't-ül Aksarayî" adında bir zâtın oğlu olduğundan ibarettir (18).Pervâneler döneminde inşâ edilen Yılanlı Darüşşifa'nın bânîsi ise,Pervane Mu'î-nü'd-dîn Süleyman'ın oğlu Ali idi.Geri kalan binaların kimler tarafından inşâ edildiği kesinlikle bilinmemektedir.Buna karşılık,bu belirsizliği,14.yüzyıl için bir dereceye kadar aydınlatabilme imkânımız vardır.

1353 tarihli "İbn Neccar Camisi",aynı zamanda 14.yüzyıldan günümüze kalabilen tek eserdir.Fakat bunun,daha sonraki dönemlerde büyük ölçüde yenilediği anlaşılıyor.Kitâbesine göre,muhtemelen eşraftan bir zât tarafından "mescit" olarak inşâ edilen ilk binanın,bir 13.yüzyıl eseri olan Vakıf Hamamı'nın kuzeyine yerleştirildiği dikkati çekmektedir.Bu durum,14.yüzyıl ortalarında,güneydeki şehir kapısı civarında yeni bir yerleşmenin teşekkül etmeye başladığı anlamına gelebilir.Nitekim şehrin bu kesiminin,muhakkak ki "İbn Neccar Mescidi"nden dolayı,17.yüzyılda olduğu gibi (19),bugün de "İbn Neccar Mahallesi" diye anılagelmesinin nedeni,bu olsa gerektir.

Bu mescit gibi,bazen zaviyelerin de "yerleşme etkeni olarak tarikatların rolü"nü açıklaması bakımından,sonradan şehirdeki yerleşmelerin çekirdeği haline geldikleri görülebilmektedir (20).Nitekim,Ahi Şorve Zaviyesi'nin,burada önemli bir misyonu olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.1303-4 tarihli vakfiyesinden,Ahi Şorve adındaki bir şeyh tarafından inşâ edildiğini öğrendiğimiz (21) bu bina,gerçi günümüze ulaşamamıştır;fakat,şehrin Beyçelebi mahallesinde,şimdiki Kapalı Spor Salonu'nun hemen arkasında bulunan ve bugün bile "Ahi Şorba (Şorva)" diye anılan bir türbenin varlığı,söz konusu zaviyenin de burada bulunduğunu gösterir.Bu husus,güneyde,şehrin surlar dışına taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.Gerçi Atabey Medresesi,bu eğilimin 13.yüzyılda da var olduğunu gösteriyorsa da,sur dışında yeni bir strüktürün teşekkül etmesi,kanımca

Ahi Şorve Zaviyesi sayesinde gerçekleşebilmiştir. Bu, bir ahi zaviyesinin, 14. yüzyılın hemen başında, yeni yerleşmenin öncülüğünü yaptığını ve böylelikle nüfusun hiç değilse belli bir kesiminin surlar dışına taşmasında özendirici bir rol oynadığını da ortaya koymaktadır.

Bu durum, belki, kaynaklarda "Daya Sultan" diye geçen (22) zaviye için de sözkonusu olabilir. Bu bina maalesef günümüze ulaşamamıştır. İnşâ tarihini 14. yüzyıl olarak düşündüğümüz bu zaviye, şehirde bugün bile "Daya Sultan Türbesi" denilen ve fakat tamamıyla yenilenmiş bir binanın varlığından dolayı, şehrin batısında, surların dışında ve herhalde şimdiki türbeye de bitişik idi. Zaviyenin bânîsi "Daya Sultan"ın kimliği, şimdilik meçhuldür. Her ne kadar zaviyeden hiçbir iz kalmamışsa da, binanın muhtemel yeri, bunun da, tıpkı "Ahi Şorve Zaviyesi" gibi, şehrin batısındaki yeni yerleşmenin öncülüğünü yaptığını düşündürür. Bu ise, 14. yüzyılda, şehrin batısındaki surda üçüncü bir şehir kapısının bulunduğu anlamına geliyor. Nitekim şimdi tamamıyla yıkılmış olan "Acem Hanı"nın çevresinde, bugün bile "Çatlak Kapı" diye anılan sokağın bulunuyor olması, herhalde buradaki kapıdan dolaydır.

Şehirdeki zaviyelerden biri de, "Dede Emir Ali Zaviyesi" idi. Varlığını İbn Batuta'dan öğrendiğimiz (23) ve dolayısıyla 14. yüzyılın ortalarında mevcut olan bu zaviyeden, ne yazık ki, yine günümüze hiçbir iz kalmamıştır. Bu zaviyenin de bânîsi, Batuta'nın "yaşlı, salih bir şeyh" olarak bahsettiği ve ziyaretine gittiği "Dede Emir Ali" adındaki bir ahi şeyhi olmalıdır. Seyyaha, yaşının 163 olduğunu söylemesi, şeyhin bir fantezisi olarak düşünülse bile, bu, şeyhin Kastamonu'da etkili bir nüfuza sahip ve karizmatik bir şahsiyet olduğu gerçeğini değiştirmez. Batuta, şeyhin zaviyesinin "At Pazarı yakınında" bulunduğunu yazıyor. Şehirde, bugün için bu adla anılan bir yer mevcut değildir. Bu ad, her ne kadar şimdiki "Araba Pazarı"nın düşündürüyorsa da, bunu kesinlikle doğrulamak imkânı yoktur. Burası belki de surlar dışında idi.

"At Pazarı" denilen yerde, vaktiyle "Sadreddin Süleyman el-Finikî Medresesi"nin bulunduğunu da, yine Batuta'dan öğreniyoruz (24). Ne var ki, bu binadan da günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

Bütün bu bilgiler, halkın dinî inançlarını temsil eden tarikâtlara ait zaviyelerin, gelişme mekânında önemli rol oynadıklarını ortaya koymakla birlikte, şehrin 14. yüzyıldaki strüktürünün bütün boyutlarıyla anlaşılabilmesi yine de güçtür. Gerçekte 14. yüzyılda Candaroğlu Beyliği'nin başkenti durumundaki şehirde, söz gelişi yine bu beyliğin önemli şehirlerinden olan Sinop'taki mimari eserleri hatırlanırsa (25), bu yüzyıla ait pek çok eserin bulunması beklenirdi.

D. 15-16.Yüzyıllardaki Büyük İmar Hamleleri:İsfendiyaroğulları Devri ve Osmanlı Hakimiyetinden Sonraki Gelişmeler

Bütün belirsizliğine karşılık,14.yüzyılda,bir beylik başkentinin,fizikî dokusuna katılan yeni unsurlar sayesinde gittikçe gelişip büyüdüğüne tanık olunmaktadır.Yüzyılın sonlarına doğru,siyasî ve askerî alandaki çarpıcı gelişmeler (26),Osmanlıların gözlerini bu bölgeye çevirmelerine neden olacak ve şehir 1392'de Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılacaktır (27).1402 Ankara Savaşı'na kadar süren bu ilk Osmanlı hakimiyetinin şehirdeki etkisini bugün için tesbit edebilme imkânı yoktur.Gerçekten de,bu on yıl süren hakimiyetten gözle görünür hiçbir iz kalmadığı gibi,bu hakimiyetle ilgili dönemin tarihî kaynakları da susmaktadır.

1402 Ankara Savaşı'ndan sonra,Timur sayesinde yeniden "hayat bulan" ve fakat bu kez tarih sahnesine "İsfendiyaroğulları" adıyla çıkan beyliğin hükümeti süresince,şehirden önemli yapı faaliyetlerinin olduğu dikkati çekiyor. Bu,Fatih Sultan Mehmed'in Kastamonu'yu kesin surette Osmanlı topraklarına kattığı tarihe kadar sürecektir olan "Birinci Anıtsal İnşaat Çağı" diye de nitelendirilebilir.Bu dönemde şehir surlar dışında büyük ölçüde genişlemiş; doğu,batı ve kuzeyde inşâ edilen zaviye,külliyeye ve camiler çevresinde teşekkül eden yeni mahallelerle her geçen gün biraz daha büyümüştür.

Şehrin çayın doğu yakasına doğru genişlemesi ve bugünkü müzenin karşısından Akteke mahallesine kadar yayılmasında,İsfendiyar Bey'in öncü bir rol oynadığı ileri sürülebilir ki,bu husus,ahi şeyhleri kadar,sultanların da şehir dokusunun gelişmesinde,etkili olduklarını gösterir.Gerçekten de İsfendiyar Bey'in inşâ ettirdiği cami,hamam ve bugün tamamiyle ortadan kalkmış medrese gibi binalar,buradaki yeni yerleşmenin bizzat sultanın iradesine bağlı olarak teşekkül ettiğini açıklamaktadır.1392'den önce Kastamonu'nun II.Süleyman Paşa,Sinop'un ise kardeşi İsfendiyar Bey tarafından yönetildiği;İsfendiyar Bey'in Kastamonu'da idareyi 1402'den sonra aldığı bildirildiğine göre (28),söz konusu ettiğimiz her üç bina da bu tarihten sonra inşâ edilmiş olmalıdır.

İsfendiyar Bey Camisi,hamamı ve ihtimal vaktiyle caminin yakınında bulunan medresesi inşâ edildiği sıralarda,bu civarda önemli bir yapı topluluğu daha bulunuyordu.Bu topluluktan günümüze yalnızca "Hatun Sultan Türbesi" kalabilmiş;zaviye ve cami (mescit?) ise yıkılarak yok olmuştur.Söz konusu

iki binanın da,türbe gibi 1436-37 yılında veya ondan kısa bir süre önce inşa edilmiş olmaları muhtemeldir.

Şehrin bu kesiminde,surlar dışında teşekkül eden yeni mahallelerden biri de,II.İbrahim Bey tarafından inşa edilen caminin çevresinde idi."Aktekke" diye de anılan camiden ve bir vakitler yanında bulunan imarettten dolayı,bugün hâlâ "Aktekke mahallesi" olarak bilinen bu yeni yerleşme,15.yüzyılın ortalarına doğru,şehrin doğu yakasının büyük bir bölümünün iskân edildiğini göstermektedir.

İsfendiyar Bey ile başlayıp oğlu İbrahim Bey ve İbrahim Bey'in eşi Selçuk Hatun ile devam eden bu yapı faaliyetleri,şehrin çayın doğu yakasına doğru genişlemesinde yöneticilerin seçiminin büyük rol oynadığını açıklar mahiyettedir.15.yüzyılın ortalarına kadar uzanan bu değişiklik,kanımcı şehri doğudan kuşatan sur duvarında bir kapı açılmasını gerekli kılmış;şehri doğudaki yeni yerleşme ile irtibatlandırmak için doğal olarak aynı tarihlerde bir de köprü inşa edilmiş olmalıdır.

Batıda,surlar dışındaki binalardan bugün yalnız ikisi günümüze ulaşabilmiştir.

Bunlardan "Honsalar Camisi",daha önce sözünü ettiğimiz "Daya Sultan Zaviye ve Türbesi"nin hemen yakınında,batısına yerleştirilmiştir.Sözkonusu binanın İsfendiyar Bey'in veziri "Hond Sâlâr" tarafından inşa ettirildiğine şüphe yoktur.Caminin yakınındaki bir hafriyatta kısmen ortaya çıkarılan hamamın da,aynı şahıs tarafından yaptırıldığı düşünülebilir.

1446-47 tarihli vakfiyesinden "Kastamonu merkezinde,Bey Oğlu mahallesinde ve Yukarı Pazar"da bulunduğu yazılan (29) "Hamza Ağanın inşa ve tesis ettirdiği mescit" ise,batıdaki yerleşmenin güney ucunda bulunmaktadır.Gerek Daya Sultan Zaviye ve Türbesi,gerekse "Honsalar" Camisi ve Hamamı,batıdaki şehir kapısına bir hayli yakın konumda iken,Hamza Ağa'nın inşa ettirdiği mescidin aksi yönde ve "yukarı Pazar" denilen yerde bulunması,15.yüzyılın ortalarına doğru buradaki yerleşmenin İçkale'ye kadar yayıldığını göstermekle kalmıyor;aynı zamanda şehir merkezindeki "Attarlar Çarşısı (Aşağı Pazar)"-dan başka,burada da bir ticaret merkezinin teşekkül ettiğini açıklıyor.

Şehrin batısında,surlar dışındaki bir diğer bina ise,1414 yılında Şadi bin İlyas tarafından inşa edildiğini bildiğimiz zaviye idi.Bugün tamamıyla ortadan kalkan ve yalnızca kitâbesi kalabilen bu binanın "Honsalar" Camisi

civarında bulunduğu anlaşılır.

Kuzeyde,15.yüzyılın ortalarına doğru inşâ edilen ve buradaki şehir kapısına yakın Halife Sultan Camisi'nden başka,dönemin en anıtsal inşaatına tanık olmaktayız.Osmanlı öncesinin en önemli imar faaliyetini teşkil eden İsmail Bey Külliyesi,aynı zamanda beyliğin de en olgun mimari ürünü olarak kabul edilebilir.

İsmail Bey Külliyesi,şehrin silüetine de çarpıcı boyutlar katmak üzere, yeni yerleşmenin çekirdeğinin teşekkül etmesinde,sultanın ne denli büyük rol oynadığı gösteriyor.Vakfiyede,"Kastamonu beldesi kenârında herkesce Şehinşah kayası nâmı ile ma'rûf hacet-i kebîrin fevkinde imâret-i Emîr nâmı ile ma'rûf yeni imâret"(30)den başka medrese,türbe,han,hamam ve sıbyan mektebinden meydana gelen bu külliyenin,yeni bir yerleşme alanının merkezi olacağı açıktır.Vakfın ve sözkonusu kurumların görevlileri,buranın ilk yerleşikleri olarak zamanla etraflarının şenlenmesine öncülük edeceklerdir.Nitekim,şehirden uzakta,Şehinşah Kayası adı verilen ve adeta müstahkem bir mevki niteliğindeki küçük tepenin üzerinde yer alan bu külliye,sadece yeni yerleşmeyi teşvik etmekle kalmamış;kuzeyden gelen ve şehri hinterlandının önemli bir kısmına bağlayan ticaret yolunun ucunda,beyliğin son görkemli ve gösterişli bina topluluğu olarak önemli bir tarihî misyonu da üstlenmiştir.İsmail Bey'in vakfiyesi,vakıf kurumunun organizasyonu için mükemmel bir örnek olmakla birlikte,vakfiyede şehir ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır(31). Buna göre,şehrin içinde "Kırımlı Çiftliği" denilen bir çiftlik ile bunun güneyinde "Yahudi Mezarlığı" bulunuyordu.Vâkıf,sözü edilen çiftlik ve mezarlıktan "Miskinler Deresi"ne uzanan ve "Kaya Bahçe"yi içine alan;buradan da şehir kapısına bitişip,bunun kuzeyinde cadde tarafını alarak Şehinşah kayasına ve nehre kadar uzanan arazisini bağışladıktan başka,Akkaya deresi ünvanlı ve etrafı Ahî Resul mülkü,Atabey Gazi vakfı ve Yahudi mezarlığı ile çevrili mezraı,ayrıca Subaşı şöhretli İsmail Bey'in oğlu Mecdeddin Murad Bey'den aldığı araziye ve Kastamonu beldesinin alt tarafında güneyden Ebu İshak'ın arazisi,doğudan nehir,kuzeyden Hacı Yusuf ve batıdan da Bakırcı bahçesine bitişik bostanlarını da külliyesine vakfetmiştir.Vakfiyeden,ayrıca Şehinşah kayasının altında "Hatun Bahçesi" denilen bir bahçenin varlığı da öğrenilebilmektedir ki,sözkonusu bahçenin sınırı da güneyde cadde,doğuda nehir,kuzey ve batıda ise vâkıfın mülkü olarak çizilmiştir.

Bütün bu bilgilerin,bugünkü şehir dokusu üzerine aplikasyonu çok güçtür.

Buna karşılık "Kırımlı Çiftliği" ve "Yahudi Mezarlığı"nın (32), kuzeydeki şehir kapısı civarında bulunduğu ileri sürülebilir. Vakfiyede "Miskinler Dere-si" diye tanımlanan derenin, Kerpiçlik veya Gökdere diye de anılan dere ile bir ilişkisi olup olmadığı anlaşılamamaktadır. "Kaya Bahçe"nin yerini tesbit etmek büsbütün imkânsızdır. Fakat burada belirtilen arazinin de kuzeyde, ihtimal surlar dışında olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde, bostanların da surların dışında yer alması akla daha yatkındır.

Surlarla çevrili şehrin içinde, bu döneme ait şimdilik iki binadan haberdarız.

Bunlardan biri, Atabey sokağı üzerinde yer alan ve 15. yüzyılın ilk yarısı içinde inşâ edildiğini düşündüğümüz "Kubbeli Mescit"tir ki, binanın konstrüksiyonu İsmail Bey Türbesi ile büyük benzerlik gösterdiği için, büyük bir ihtimalle türbe ile aynı tarihlerde ve belki de aynı mimar tarafından inşâ edildiğini düşündürür.

Diğer bina ise, şehrin merkezinde bulunan ve İsmail Bey'in inşâ ettirdiği külliye'nin vakfiyesinde, külliye'ye vakfedilen; dolayısıyla 15. yüzyılın ilk yarısı içinde inşâ edilmiş olması lazım gelen İsmail Bey (Kurşunlu) Hanı'dır. Binanın, handan ziyade, yazılı kaynakların da bildirdiği gibi (33), "kervan-saray" olarak fonksiyon gördüğü muhakkaktır. İsmail Bey'in vakfiyesinden "Attarlar Çarşısı"nda bulunduğunu öğrendiğimiz (34) bu anıtsal bina, 15. yüzyılın ortalarına doğru şehrin ticarî aktivitesinin boyutlarını sergilediği gibi, burada farklı dallarda çalışan zanaatkarların ve esnafın meydana getirdiği değişik çarşıların teşekkül ettiğini de düşündürür.

İsfendiyaroğulları devrinde, 15. yüzyıla ait bilebildiğimiz bir diğer husus da, daha önce sözü edilen Frenkşah Mescidi'nin, İsfendiyar Bey zamanında, 1403 yılında Hoca Salâhaddin bin Hasan tarafından onarıldığıdır (35).

1461'de Osmanlı hakimiyetine giren şehirde, 15. yüzyıla ait sadece iki bina günümüze ulaşabilmiştir.

Bunlardan Sultan Cem'in Kastamonu'da Sancakbeyi olarak bulunduğu sırada inşâ ettirdiği Bedesten (Karanlık Bedesten) ile büyük bir ihtimalle yüzyılın sonlarında II. Bayezid tarafından inşâ ettirilen Balkapanı Hanı, şehrin ticaret hayatına büyük boyutlar kazandırmış olmalıdırlar.

Şehirde yine Sultan Cem tarafından yaptırılan bir mescit ve Candarlı İbrahim Paşa'nın bir medresesi de bulunuyordu. Ne yazık ki, bu binalardan gü-

nümüze hiçbir iz kalmamıştır.

15.yüzyıla ait bütün bu bilgilerden,şehrin surlar dışında doğu,batı ve kuzeye doğru genişleyip büyüdüğünü;bu durumun başta sultanlar olmak üzere,yöneticilerin bireysel tercihleri sonucu meydana geldiğini;şehirleşme mekanığında 14.yüzyılda büyük bir rol oynayan zaviyelerin yerini,bu yüzyılda cami,imaret,mescit,medrese,hamam...gibi farklı nitelikteki binalardan oluşan külliyelerin aldığını;öte yandan şehrin oldukça gelişmiş bir ticarî potansiyele sahip olduğunu anlamak mümkündür.Böylelikle,bu binaların çevresinde kümelenip giderek kendiliğinden bir doku oluşturan mahalleler,şehir nüfusundaki artışla beraber,bir süre sonra birbirleriyle bağlanıp konutlar,bahçeler,çarşılarla fizik olarak bütünleşmiş olmalıdır.Burada,surların sınırlayıcı etkisinin pek uzun sürmediği;buna karşılık yine de varlığını koruduğu anlaşılıyor.

16.yüzyılda,Nasrullah Camisi ile başlayan "İkinci Anıtsal İnşaatlar" serisine,Sinan Bey Camisi,ilgi çekici yerleşmesi ve elemanlarıyla Yakup Ağa Külliyesi ve bir Sinan eseri olan Ferhat Paşa Camisi ile birçok bina daha katılmıştır.

Yüzyılın başında,1506'da inşâ edilen Nasrullah Camisi,büyük bir ihtimalle daha önce burada bulunan Selçuklu devrine ait "Ulucami"nin yerine yapılmış olmalıdır.Esasen,daha 13.yüzyılda şekillenen ve giderek hanlar ve bedestenle büyüyen bu çarşı bölgesinde,bir Cuma Camisi'nin de bulunması beklenir.Kanımca,Selçuklu devrinde inşâ edilen bu cami,ya büyük ölçüde tahrip olmuş ya da bir süre sonra ihtiyaca cevap veremez hale gelmiş;16.yüzyılda da arsası üzerinde yeni bir bina yükseltilmiştir.Fakat bu binanın da,ikiyüz yıl sonra ihtiyaca cevap veremediği ve genişletildiği anlaşılıyor.

Kaynaklar,Kadı Nasrullah'ın bir de medresesi bulunduğunu gösteriyor.Bu medreseye ait,ne yazık ki,yine hiçbir iz kalmamıştır.Medresenin,caminin hemen yakınında ve belki de güneyindeki 18.yüzyılda inşâ edildiğini bildiğimiz şimdiki Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi'nin yerinde bulunduğu akla yatkın geliyorsa da,bu kesinlikle doğrulanmamaktadır.

Bunlardan başka,adı geçen zât,caminin kuzeyinde bir şadırvan inşâ ettirmiş;kendi adıyla anılan bir köprü ile Araba Pazarı'ndaki Çifte Hamamı da yaptırdığı camiye vakfetmiş idi.

Şadırvanın daha sonra büyük ölçüde yenilendiği bilinmektedir.

Doğudaki şehir kapısının önünde bulunan köprü ise, ya yeniden yapılmış ya da burada daha önce inşâ edilen köprünün "tecdid"i yoluna gidilmişti.

"Çifte Hamam"ın ise, şehrin batı kapısına yakın bir konumda ve "Aşağı Pazar", "Attarlar Çarşısı" veya "At Pazarı" diye anılan ticaret merkezinin yanına inşâ edildiği anlaşılıyor. Söz konusu bina, aynı zamanda, batı ve kuzeyden gelen iki yolun kesişerek çarşıya uzandığı noktada bulunuyordu.

Şehir merkezindeki bu gelişme, yüzyılın ortalarına doğru inşâ edilen bir külliye ile daha da dinamizm kazanmış olmalıdır. Gerçekten de, Ortaçağ'da şehrin belkemiğini oluşturan ana yolun kenarında, Atabey Camisi ile Araba Pazarı Çifte Hamamı'nı birleştiren yolun üzerinde ve şehir merkezine hakim bir tepe üzerinde inşâ edilen Yakup Ağa Külliyesi, 16. yüzyıl şehir panoramasına çarpıcı boyutlar katmakla kalmamış; aynı zamanda burada mahallenin büyümesine de büyük katkı sağlamıştır. Nitekim, külliyenin ana binası durumundaki caminin yerinde, vaktiyle 16. yüzyılın başlarında Halimî Çelebi'nin inşâ ettirdiği bir mescidin bulunduğunu; hattâ şimdi külliyenin bir parçası durumundaki sıbyan mektebinin de bu zât tarafından yaptırıldığını; dolayısıyla şehrin bu kesiminde bir mahallenin zaten mevcut olduğunu biliyoruz; buna karşılık, söz konusu mescit Yakup Ağa tarafından büyük bir ihtimalle tamamen "yenilenmiş", sıbyan mektebi, medreseler ve imaretin yanısıra, "vakfı mezkûr ittisalinde iki bab kârgîr atfık kârhane ve dört bab timurcu dükkânı" (36) vasıtasıyla, burası, dinî, sosyal, ticarî ve eğitim hizmeti veren önemli "center" haline gelmiştir.

Bu külliyenin aşağı kesimlerinde, güney-doğuda "Mahkemealtı sokağı"nda, Halimî Çelebi tarafından 1514'de inşâ edilen bir Çifte Hamam bulunmaktadır. Bazen "Mahkemealtı Hamamı" diye de anılan bu hamam da, yukarıda sözü edilen Halimî Çelebi tarafından, ihtimal mescit ve sıbyan mektebi ile aynı tarihte inşâ edilmiş olmalıydı. Burada, hâlâ "Mahkemealtı" diye anılan bir sokağın bulunması ise, kanımca, 16. yüzyılda adlî otorite merkezinin yerini de bir ölçüde aydınlatabilmemize imkân sağlamaktadır. Nitekim H.1303/M.1885-86 tarihli bir vakfiye suretinde "Atfık Mahkeme Cami Şerifi" denilmesi (37), şehirde eski bir mahkemenin (Kadılık Makamı) bulunduğunu gösterdiği gibi, söz konusu caminin de bu bina ile aynı tarihlere ait olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Surlarla çevrili şehrin içinde, 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşâ edilen Sinan Bey Camisi'nin durumu daha da ilgi çekicidir. Hemen karşısındaki bir

sıbyan mektebi ve belki de yıkılarak tümüyle ortadan kalkmış diğer binaları ile şehrin güney-doğu köşesine yerleştirilen caminin,şimdiye kadar pek iskân edilmediğini düşündüğümüz bu kesimde ve surların yanbaşıında inşâ edilmiş olması şaşkırtıcı,fakat tahmin edilebileceği gibi imkânsızdır.Nitekim,daha yüzyılın ilk çeyreği içinde,bu kesimde çayın doğu yakasında,şimdiki İmam-Hatip Okulu'nun bulunduğu yerde bir Mevlevihane ile bunun hemen kuzeyinde bir de Hamam inşâ edilmiş;böylelikle şehir,çayın karşı yakasında,güneye kadar büyümüş;hattâ burayı şehir ile irtibatlandırmak için,kaynaklarda "Dede Köprüsü" diye geçen bir de köprü yaptırılmıştı.Ne yazık ki,gerek Mevlevihane ve gerekse köprüden hiçbir iz kalmamıştır.Bu durumda,şehrin bu kesimini çeviren surların,16.yüzyılda ortadan kalktığı veya en azından burada bir kapının açıldığı muhakkaktır.Aksi taktirde,buraya bir köprü yapılması gereksiz olduğu gibi,cami ve sıbyan mektebinin de surların dibinde inşâ edilmesini açıklayamazdık.

Sinan Bey Camisi'nin vakfından olduğunu bildiğimiz ve fakat bugün tümüyle yıkılarak yerine bir işhanı yapılan "Acem Hanı" ise,batıdaki şehir kapısına yakın konumda;Araba Pazarı Çifte Hamamı'nın yol aşırı karşısında iki katlı bir bina idi.

Surlar içinde,bu döneme ait diğer bir bina da,Kale Kapısı Sokağı'ndan Nasrullah meydanına ulaşan yolun üzerinde yer alan ve buradaki mahalleye de adını veren Topçuoğlu Camisi'dir.Caminin kitâbesi bulunmadığı için,inşâ tarihi kesin olarak tesbit edilememekle birlikte,16.yüzyılın sonu-17.yüzyılın başında inşâ edilmiş olmalıdır.

Bu civardaki bir başka bina da,kuzeyde surlar dışında 1588-89'da inşâ edildiğini bildiğimiz Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami)dir.

Kanımca,16.yüzyıldaki dikkat çekici gelişmelerden biri de,surlar dışında şehrin güney-doğu ve güney-batısında teşekkül eden yeni yerleşmeler ile çayın doğu yakasına katılan yeni binalardır.

Güney-doğudaki yerleşmeyi belirleyen binaların,Mevlevihane ve hamam olduğuna işaret etmiştim.

Güney-batıdaki yerleşmenin ise Musa Fakih Camisi'nin çevresinde kümelendiği söylenebilir.Nitekim burada hâlâ aynı adla anılan bir mahalle bulunmaktadır.Caminin bir külliyeinin parçası olduğu akla geliyorsa da,bu kesinlikle doğrulanmamaktadır.Caminin hemen güneyinde,bugün artık tamamıyla or-

tadan kaldırılmış hamamın ise, Yakup Ağa'nın vakfı olduğu bilinmektedir. Söz konusu hamamın, Yakup Ağa'nın inşâ ettirdiği külliyenin sınırları içinde değil de, şehrin uzak sayılabilecek bir yerinde bulunmasının nedeni, büyük bir ihtimalle şehrin bu kesiminin iskân edilmesini özendirmek içindir. Nitekim külliyenin bânîsi, son derece doğru bir tesbitle, "halveti ve camekânı ve sofa ve külhanı müstemil" hamamını, daha önce, külliyesinin kuzeyinde Kadı Nasrullah ve güney-doğusunda da Halimî Çelebi tarafından inşâ ettirilen iki büyük çifte hamamın arasına değil, ihtimal o devirde yeni gelişmeye başlayan "kale ardında Musa Fakih mahallesinde" ve "üç tarafı tarîk-i âm ve bir canibi dellâk Muhiüddin bahçesi ile mahdud" yerde yaptırmıştır. Bu yerin seçiminde, hamamın, vakfın sürekli gelir kaynağını oluşturmasının büyük etkisi olduğu kanısındayım.

Buradaki mahalle, kısa bir süre sonra Şeyh Şaban-ı Velî Dergâh-Camisi'nin inşâ edilmesiyle daha da büyüyecek ve güneydeki şehir kapısından buraya kadar yayılan önemli bir doku meydana gelecektir.

Şehrin doğu yakasında, 1559-60 yılında Ferhat Paşa tarafından inşâ edilen cami, İsfendiyar Bey Hamamı'na, Ferhat Paşa'nın Hamamı da İbrahim Bey Camisi (Aktekke)'ne çok yakın bir konumda bulunmaktadır.

H.993/M.1585 tarihli Muharremzade Mustafa Ağa'nın vakfiyesinden anlıyoruz ki, şehrin bu kesiminde, Cebrail mahallesinde Hacı Abdullah adında bir zât tarafından inşâ edilmiş bir cami, ayrıca tekke, muallimhane ve hamam gibi binalar bulunuyordu(38). Vakfiyede sözü edilen bu binaların yerlerini tesbit edebilmek oldukça güçtür. Bunlardan başka, yine aynı vakfiyede geçen şu satırlar çok dikkat çekicidir: "...andan tekke duvarına ve andan Hacı Abdullah bina ettiği camii şerif duvarından doğru muallimhane ardından Yukarı ve büyük kapıya muntehi olur..."; "...yine mahalle-i mezburede Kara Abdiden iştira eylediğim evler ki garben tarîk-i âm ve kableten yine tarîk-i âm ve şimalen mukaddema evladına vakf eylediğim evlerin duvarına andan anbar kurbündeki küçük kapının kiblî tarafından cami-i şerîf köşesine muntehi olur..."; "...ve yine mekteb ardındaki maslak ve mescid kapısı ve büyük kapı...".

Burada devamlı sözü edilen "küçük kapı" ve "büyük kapı" ibareleri, her ne kadar bunların surlarla ilgili olabileceklerini düşündürüyorsa da, Cebrail mahallesinde surların olmadığı da bilinmektedir. Vakfiyede belirtilen sınırlamalar arasında, nehir veya çay ile ilgili bir bilgi olmadığına göre,

sözü edilen parsellerin su kenarında değil, daha iç taraflarda bulunması beklenir. Vakfiyedeki tekke, muallimhane, mektep, hamam, Hacı Abdullah Camisi gibi sınır tesbit edebileceğimiz binaların yeri de belirlenmemektedir. Buna karşılık sözü edilen hamam ile ya Bey Hamamı ya da Ferhat Paşa Hamamı'nın kastedildiği düşünülebilir. Şayet sözkonusu olan Bey Hamamı ise, vakfiyede belirtilen büyük ve küçük kapılar, hemen bu hamamın güneyinde bulunan ve 16. yüzyılda mevcut olduğunu düşündüğümüz "Saray"ın avlu (harem) kapıları olabilir mi? Bunun cevabını belki de hiç veremeyeceğiz. Bu itibarla yeni belgelerin ortaya çıkmasını beklemek durumundayız.

16. yüzyıla ait diğer binalardan, şimdi mevcut olmayan 1514 tarihli Şeyh Mustafa Camisi, zaviye ve kütüphanesi ile 1561-71 tarihli Evhat Mescidi'nin yerleri kesin olarak tesbit edilememektedir.

E.17.Yüzyıldaki Durum

14.yüzyılda,Candaroğullarının ilk zamanlarında İbn Batuta,Kastamonu'yu, kendi çağının ölçülerine göre,güzel ve büyük bir şehir olarak tanıtmıştı. 15.yüzyılda,İsfendiyaroğulları zamanında başlayan anıtsal inşaatlar,şehir Osmanlıların eline geçtikten sonra da devam etmiş;özellikle 16.yüzyılda İmparatorluğun her yanında olduğu gibi burada da büyük imar hareketlerine girişilmişti.Öte yandan H.980/M.1572-73 tarihli tahrir defterinden,şehirdeki ev sayısınının 46 mahallede 1069 iken,on yıl sonra 1634'e çıktığı anlaşılmaktadır (39).Bu rakamlar,16.yüzyılın sonlarına doğru şehir nüfusunun aşağı yukarı 7000-8000 kişiden meydana geldiğini düşündürüyor.Nüfusun esas itibarıyla müslüman Türklerden oluştuğu,bu arada bir miktar hıristiyan ailesinin de şehirde ikâmet ettiği ileri sürülebilir.Bu devri,bütün yönleriyle gözlerimizin önünde canlandırabilmek epey güçtür.Buna karşılık,toplumun geliştirdiği,tabiattan ayrılmamış,onu içine almış,yarı kırsal şehir düzeni içinde,çarşı etrafında yoğunlaşarak,dere boyunca kuzey ve güney yönlerinde,çevrenin yeşiline karışıp,doğal çevre ile şehir fiziğini birleştiren bir doku hayal edebiliriz.Bu bağlamda,merkezinde çarşısı,şehir içi ve dışındaki büyük küliyeleri,han,hamam,mescit,medrese,türbe gibi binaları,arazinin eğim çizgileri boyunca sıralanarak,ön taraflarında bahçeler ve arkada yollar bulunan diziler teşkil etmek üzere binaların arasına serpiştirilmiş konutları ve tarihî çekirdeğin hakim bir noktasında bütün bu dokuyu taçlandıran İçkalesi ile karakteristik bir Türk şehri meydana gelmiş olmalıydı.

Ne yazık ki,16.yüzyılın ortalarında başlayıp giderek bozulan ekonomi,pek çok sorun getirmiş;bu husus büyük ölçüde ticarete dayanan şehir hayatını da derinden etkilemiştir.Nitekim,1564'de başgösteren zahire kıtlığı uzun sürdüğü için,1565'de Kastamonu kadısına gönderilen buyruktuyla halktan buğday satın alınması istenmiş;ancak madrabazlar buğdayları daha önce ortadan kaldırdıklarından,halk da sıkıntı içine düşmüştü.Kadıların madrabazların elindeki buğdayın müsadere edilmesi emredildiyse de,bu da bir yarar sağlamamış;1573,1574 ve 1575 yıllarında yine kıtlık olmuş;hattâ 1573'de İstanbul'un iaşesi için buğday almaya gelen tüccarlar,Kastamonu'da zorbalıların saldırısına da uğramışlardı (40).

Bir yandan zahire kıtlığı sürerken,diğer yandan da ayaklanmaların başladığı ve şehirde epey tahribat olduğu dikkati çekmektedir.Nitekim,16.yüz-

yıl ortalarından 17.yüzyıl başlarına kadar Anadolu'yu kasıp kavuran suhte ayaklanmalarının merkezlerinden biri de Kastamonu idi.Şehirdeki birçok medresede toplu olarak yaşayan suhtelerin hareketleri denetim altında tutulmadığı için,zorbalar kısa sürede bölgeye hakim olmuş;bu arada Kefe-Anadolu ticaret yolu kesilmiş ve tüccarlar da zor durumda kalmıştı.Suhte ayaklanması çok zor bir şekilde bastırılmış;fakat bu defa 1581'de "Celali isyanları" başgöstermişti.1587'de Kara Hacı adındaki suhte liderinin Kastamonu'da 50 kişiyi işkencelerle öldürttüğünü,şehirde de kapıkullarının sözünün geçtiğini biliyoruz.

17.yüzyıla girildiğinde,1603'de Deli Hasan bütün yöreyi talan etmiş;yandaki adamlarından Yularkastı ise,şehri birkaç kez ateşe vermiş;bu olaylar halkın bir bölümünün can ve mal güvenliği kaygısıyla başka yerlere göç etmesine neden olmuştu (41).

Celali isyanları kanlı bir şekilde bastırıldığında,geride epey tahrip olmuş bir şehir kaldığı muhakkaktır.Gerek bu olayların ve gerekse 1675'de meydana gelen depremin (42),şehirdeki birçok binayı yerle bir ettiği ve ortadan kaldırdığı söylenebilir.Nitekim,belki de bu nedenle şehirdeki 17.yüzyıla ait binaların sayısı azdır.

Bunlardan,bugün için sadece Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi'nin inşâ tarihini kesin olarak biliyoruz.1611-12 yılında yapılan bu türbe,16.yüzyılda onarıp genişletilen dergâh-caminin hemen yanında bulunmaktadır.

Kaynaklardan,ayrıca şehirde Kara Mustafa Paşa'nın inşâ ettirdiği bir medrese,dar'ül-kurra ve dar'ül-hadis ile bir hamamın bulunduğunu öğreniyoruz. Burada sözü edilen hamam,bugün "Yeni Hamam" adıyla Topçuoğlu mahallesi Kuyumcular Çarşısı'nda faal durumda bulunmasına karşılık,orijinalitesinden pek çok şey kaybetmiştir.Diğer binalardan ise,ne yazık ki,günümüze hiçbir iz kalmamıştır.Bunlardan medresenin,vaktiyle şimdiki müzenin bahçesinde bulunduğu bilinmektedir.Diğer binalar ise,müzenin kuzeyindeki ortaokulun bahçesinde idi.Bunlardan dar'ül-kurra'nın 20.yüzyılın başlarında da mevcut olduğu,Leonhard'ın kitabındaki bir fotoğraftan da açıkça anlaşılmaktadır (43).Şimdi tümüyle yok olan bu bina,dikdörtgen planlı ve çift kubbe ile örtülüydü.

Şehrin merkezinde bulunan iki handan da günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

Bunlardan biri,Hacı Ahmed bin İlyas tarafından inşâ edilmişti.Adı geçen

zâtın 1653-54 tarihli vakfiyesinden anlıyoruz ki, sözkonusu han "haffaflar sokağında...bir taraftan kendi mülkü ve üç taraftan tarîk ile mahdud..." olmak üzere "fevkânî ve tahtanî odaları havi..." idi. Bu iki katlı ahşap hanın da çarşıda bulunduğu anlaşılıyor.

1686-87 tarihli bir başka kayıttan, Hacı Mustafa adında bir zât tarafından inşa edildiğini öğrendiğimiz diğer binanın yeri ise tesbit edilememektedir.

Bunlardan başka, 17. yüzyıla ait sicillerde rastlanılan Alaca Mescit, Devciler Camisi, Saraçlar Camisi, Hepkebirler Camisi, Küpçügez Mescidi, Abdülcebar Camisi ve Ak Mescit (Server Mescidi) gibi binaların, hangi tarihte inşa edildikleri kesinlikle saptanamamaktadır. Esasen bu durum, diğer pek çok bina için de geçerlidir. Şayet bu binalar 17. yüzyılda inşa edilmişler ise, bu, 16. yüzyılda anıtsal inşaatlar çağının kapandığını, bundan sonra daha ziyade ahşap tavan ve çatılı basit kârgir binaların inşa edilmeye başlandığı anlamına gelir.

F.18.Yüzyıl:Onarım Yılları

18.yüzyılda,ekonomik gelişmenin getirdiği canlılıkla birlikte,belki de yüzyıllık bir ihmalden sonra şehir yeniden kendini toplamaya başlamış;harap olan binaların büyük bir kısmı onarılmıştır.Bunda,1675 yılında meydana gelen deprem ile 1718'deki yangının büyük etkisi olsa gerektir.

Buna göre;

1702-3'de Yakup Ağa Medresesi,Saray Camisi,Şaban-ı Velî Camisi,Atabey Camisi;1704-5'de Nasrullah Köprüsü,Yakup Ağa Camisi,Kubbeli Mescit,Yakup Ağa Hamamı;1716-17'de Nasrullah Şadırvanı;1717-18'de Frenkşah Hamamı;1721-22'de İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han);1722-23'de İsfendiyar Bey Camisi,İbn Neccar Camisi,Atabey Camisi;1727-28'de Halimî Çelebi Hamamı (Çifte Hamam); 1746'da Nasrullah Camisi;1747-48'de İsfendiyar Bey Hamamı,Musa Fakih Camisi; 1748-49'da Abdülcebbar Camisi,Şaban-ı Velî Camisi;1752-53'de Ferhat Paşa Camisi,onarıma rağmen yıkılan Nasrullah Şadırvanının yerine şimdiki bina; 1756-57'de İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han),Frenkşah Hamamı;1757-58'de Yakup Ağa Medresesi;1773-74'de Arabapazarı Çifte Hamamı;1775-76'da Şaban-ı Velî Camisi;1780-81'de Ferhat Paşa Camisi onarılmıştır.

Bunlardan başka,Nasrullah Camisi'nin 18.yüzyılın ilk çeyreği içinde,köprüsünün de 1704-5'den sonra aynı yüzyılda bir defa daha,Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami)'nin de 18.yüzyılda onarıldıklarını biliyoruz.

Öte yandan İbrahim Bey Mescidi (Aktekke)'ne 1714'de,Halife Sultan Mescidi'ne 1715'de mimber konularak cami haline getirilmiş;"Aşıklı Sultan Türbesi" denilen bina da bugünkü halini büyük bir ihtimalle 1704-5'de almıştır.

18.yüzyılda inşâ edildiğini kesin olarak bildiğimiz az sayıdaki binalardan biri,bugün "Urgan Hanı" veya "Aşır Efendi Hanı" diye de anılan "Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı"dır.1748 yılında inşâ edilen bina,iki katlı anıtsal görünümü,mimari proporsiyonları ve ilgi çekici süslemeleriyle,şehrin ticaret hayatındaki canlılığın açık bir kanıtı gibidir.Esasen adı geçen zâtın,Kastamonu'da pek çok imar hamlesi gerçekleştirdiğini de biliyoruz. Nitekim Nasrullah Camisi'ni onarttığı gibi,caminin hemen arkasında anıtsal bir medrese ve bahçesinde de bir kütüphane inşâ ettirmişti.Adı geçen zâtın tanzim ettirdiği 1748 tarihli vakfiyeden anlıyoruz ki,Topçuoğlu mahallesindeki Turşucu Hanı'nın da bânîsi odur.Bu binadan,ne yazık ki,günüümüze hiçbir iz ulaşmamıştır.

Şehirdeki diğer bir han da,şimdiki Belediye Caddesi üzerinde bulunan "Yanık Han"dır.Yalnız bu binanın 17.yüzyılın sonu-18.yüzyılın başına tarihlendirilebileceğine tekrar işaret etmeliyiz.

Bunlardan başka,1722-23 tarihli vakfiyesinden Gökdere Mescidi'nin ve 1792-93 tarihli vakfiyesinden de Bedirgazi mahallesinde bir mescidin inşâ edildiği anlaşılıyor.

Şehrin 18.yüzyılın sonuna kadar geçirdiği değişiklikler,şüphesiz bunlardan ibaret değildir.Ne yazık ki,şehir strüktürünü oluşturan binaların çoğu yangın,deprem,yıkım ve daha pek çok nedenle günümüze ulaşmamış;20.yüzyıla kalabilen bir kısmı ise zamanla ortadan kaldırılmıştır.Bu şartlarda,doğal olarak şehir dokusunun gelişimi aşama aşama izlenememekte;aradaki büyük tarihi boşluklar,şehrin fizik bütün olarak kavranmasını güçleştirmektedir.

Bununla birlikte,18.yüzyılın sonunda şöyle bir panorama beliriyor:

Selçuklu devrinde Frenkşah Hamamı,Yılanlı Darüşşifa ve Ulucami arasındaki çarşı bölgesi,İsfendiyaroğulları devrinde İsmail Bey Hanı ve Osmanlı hakimiyetinde bedesten,Balkapanı Hanı,ihtimal Selçuklu devri Ulucamisinin yerine yapılan Nasrullah Camisi ve 18.yüzyılda inşâ edilen Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı,medresesi ve kütüphanesi ile bugünkü şekline kavuşmuş; hattâ kuzey ve batıya doğru yayılmıştı.Bu merkez,güneye Mahkemealtı sokağı ve onun devamı olan sokaklarla bağlanırken,doğuda Nasrullah köprüsü ile şehre giren yol da cami önündeki bu çarşıya açılıyordu.

Dinî ve sosyal nitelikli binalarla zenginleşen bu kesime,Osmanlı hakimiyetinde adli yönetim birimleri de katılmış;bu arada şehir merkezine hakim bir tepe üzerinde,16.yüzyılda bir de külliye inşâ edilmişti.

Selçuklu devrinde ve Candaroğullarının ilk zamanlarında sur içi yerleşmede etkili olan ve "akropol" fonksiyonu gören şehrin güney-batı kesimi, 15.yüzyıldan sonra önemini kaybederek,mahalle mescitleri ve bunların çevresinde kümelenen konutları ile yarı-kırsal bir karaktere bürünmüştür.Benzer bir durum,güney-doğu kesimde de izlenebilmektedir.Burada Sinan Bey Camisi ve sıbyan mektebi inşâ edilmiş;onlardan önce burada mevcut Mevlevihane,Dede Sultan Hamamı ve köprüsü ile şehrin iki yakası birleşmiş olmasına karşılık, Sinan Bey Camisi bu kesimde etkili bir rol oynayamamış;hattâ giderek izole olmuştur.Sonraki dönemde yapılan Kara Mustafa Paşa Medresesi ve diğer binalar da şehrin bu kesimini canlandıramamıştır.

Surlar dışındaki yerleşmeler, başlangıçta esas itibariyle kırsal şehir düzenine bağlı kalmış; zaviye, mescit ve külliyelerin çevresinde kümelenmiş nüfus, zamanla yeni mahalle ve sokaklarla birleşerek büyümüş; bu arada güneybatıda Şaban-ı Veli dergâh-camisi ile ,bugün bile itibar gören oldukça önemli dinî bir merkez de teşekkül etmişti.

G.Şehirdeki Ticaret Yapıları ve Ticaret Hayatı İle İlgili Bazı Notlar

Kastamonu'da, şehir merkezinin gelişmesinde ticaretin ve ticaret yapılarının büyük rolü vardır. Başka bir deyişle, şehrin varoşlarında ve sur içi yerleşmenin kimi bölümlerinde, yerleşmeye doğrudan etkisi olan dinî-sosyal nitelikli müesseseler, şehir merkezinin gelişmesinde aynı ölçüde etkili olmayıp daima "secondar" bir konumda kalmış; bu kesim esas itibariyle ticaret sayesinde şekillenmiştir. Gerçekten de, daha Selçuklu devrinde teşekkül eden bu merkez, beylik ve özellikle Osmanlı devrinde inşâ edilen han, çarşı ve pazar yerleriyle giderek büyümüş; 18. yüzyılın sonunda ise herhalde bugünkü şekline oldukça yaklaşmış olmalıydı. Burada kastedilen merkezin sınırlarını, tam anlamıyla belirleyebilmek, takdir edileceği gibi epey güçtür. Buna karşılık, tarihî kaynaklar, eski yapıların kronolojisi, eski çarşı ve pazar yerlerine işaret eden kimi adlandırmalara dayanarak şu tesbitlerde bulunulabilir:

Osmanlı hakimiyetine geçmeden önce, şehrin ticaret hayatı ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır.

Frenkşah Cemaleddin'in vakfiyesinde, 13. yüzyılın ikinci yarısında, adı geçen zâtın inşâ ettirdiği hamamın yakınında dokuz dükkânın bulunduğundan söz edilmesi, çarşının da bu civarda aranması gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

14. yüzyılda şehri dolaşan İbn Batuta, "hiçbir ülkede fiyatları bu şehirden daha ucuz bir yer görmediğini" söyledikten başka, "At Pazarı" diye bir pazar yerinden bahseder (44). Yeri kesin olarak tesbit edilemeyen bu pazarın, şehrin dış kesiminde bulunduğu düşünülebilir.

15. yüzyılda, İsfendiyaroğulları Beyliği zamanında, İsmail Bey'in inşâ ettirdiği "kervansaray", "Attarlar Çarşısı"nda bulunuyordu. Sultan, "Buğday Pazarı"nda bir dükkânı ve bahçeyi de bütün gelirleri ile yeni yaptırdığı külliyesine vakfetmişti (45). Söz konusu pazarın, 16. yüzyılda, Yakup Ağa'nın tanzim ettirdiği vakfiyede belirtilen ve şimdiki Arabapazarı Çifte Hamamı'nın civarına isabet eden "Tahıl Pazarı" ile aynı yer olması pek muhtemeldir. 1446-47 tarihli Hamza Ağa vakfiyesi, şehrin batısında, surlar dışında Bey Oğulu mahallesinde "Yukarı Pazar" denilen bir pazarın bulunduğunu göstermektedir (46). Bu husus, bazı sicillerde "kale altında çarşı" diye zikredilen (47) çarşının yerini de açıklar mahiyettedir.

Bunlardan başka, aynı dönemde Kastamonu'nun atlarının "pek meşhur ve yüksek fiyatlarla" satıldığını; ayrıca doğan ve şahin gibi av kuşlarının ihraç edildiklerini de biliyoruz (48).

Buna "Kastamonu sahtiyânı" denilen (49), özel bir tür dokuma da dahil edilebilir. Diğer taraftan, bu dönemde Sinop Limanı vasıtasıyla karadeniz'deki Ceneviz kolonileri ile yakın ticarî ilişkilere girildiği; bakır ve demir ihracatı yapıldığı anlaşılmaktadır (50).

Bu oldukça "cılız" sayılabilecek bilgiler, takdir edileceği üzere, şehrin Osmanlı hakimiyetinden önceki ticaret hayatının düzeyini ve şehir estetiğine yön veren mimari faaliyetin boyutlarını bütünüyle yansıtmaktan uzaktır. Buna karşılık, İsmail Bey Kervansarayı'nın bulunduğu şimdiki Nasrullah meydanı merkez olmak üzere, bunun kuzeyinde sur kapısı, batısında ise "Mahkemealtı sokağı" denilen kesime yayılan sahanın, çeşitli mesleklerden esnaf ve zanaatkarlarca işgal edilen çarşı ve pazar yerleriyle, İsfendiyaroğulları devrindeki yerleşim düzenini az çok koruduğu söylenebilir.

Osmanlı hakimiyetinin ilk yıllarına ait "Bedesten" ve "Balkapanı Hanı", vaktiyle şehrin ticaret merkezinin kilit yapısı durumundaki "İsmail Bey Kervansarayı"nın hemen yanbaşı ve "Attarlar Çarşısı"nda inşâ edilmişlerdir. Şehrin Osmanlı hakimiyetine geçmesinin akabinde bir bedestenin inşâ edilmiş olması, hiç kuşku yok ki, ticaret hayatına büyük bir canlılık kazandırmış; bir süre sonra buraya katılan "Balkapanı Hanı"yla, yapıların çevresinde oldukça geniş ve birbiriyle bağlantılı büyük bir "iş merkezi" teşekkül etmiştir.

Bu yerleşmenin, çok değişik meslek gruplarını barındıran çarşılar ve çeşitli ürünlerin el değiştirdiği pazar yerleri halinde kümелendiği dikkati çekmektedir. Söz gelişi, bedestenin doğusunda, şimdiki Belediye caddesine paralel olarak uzanan ve güneyden İsmail Bey Kervansarayı ile sınırlanan sokakta "Terziler Çarşısı"nın bulunduğunu biliyoruz (51). Çarşının batı ucunda, çarşı esnafına tahsis edilmiş veya daha çok çarşı esnafı tarafından kullanıldığı için zamanla o çarşının adıyla anılagelmiş bir de mescit vardı. Bedestenin hemen önünde iken, yakın bir tarihte yıktırılarak ortadan kaldırılan bu mescidin arsası, buradaki yaşlı bazı esnaf tarafından hâlâ "Terziler Mescidi Yeri" olarak gösterilmektedir.

"Terziler Çarşısı"nın doğusunda ve Frenkşah Hamamı'nın kuzeyinde uzanarak şimdiki Belediye caddesine bağlanan sokak,tümüyle "Kasaplar Sûk'u" idi (52). Caddenin karşısında ise, "Kuyumcular Çarşısı"nın bulunduğu anlaşılıyor (53). Sözkonusu yerler,bugün de "Kasaplar Sokağı" ve "Kuyumcular Sokağı" diye anılmaktadır.

"Kuyumcular Çarşısı"nın (Kuyumcularbaşı) kuzey ucunda bulunan ve fakat şimdi tümüyle ortadan kalkmış "Yemeniciler Mescidi"(54),bazı arşiv belgelerinde rastladığımız "Yemeniciler Çarşısı"nın da (55) bu civarda bulunduğu- na işaret eder.

Frenkşah Hamamı'nın güneyinde ise,hamam ile Nasrullah Şadırvanı arasında vaktiyle bir "Bakkallar Sûk'u"nun bulunduğunu öğreniyoruz (56).

Bedestenin güneyinde,bedesten ile "Balkapanı Hanı" arasındaki yol,17.yüzyılda "Çilingir Çarşısı"na (57) bağlanıyordu.Bugün "Balkapanı Hanı"nın güneyinde hâlâ "İplikçiler Çarşısı" diye anılan çarşı da,kanımcı Osmanlı devrindeki yerini korumuş olmalıdır.

"Çilingir Çarşısı"nın bulunduğu yerin hemen yakınında,şimdiki Kazancılar Mescidi'nin güneyinde,"Bakırcılar Çarşısı"(58) ve "Kaz(g)ancılar Sûk'u" (59) yer alırken,kuzeyde "Arabapazarında Demirciler Sûk'u" (60) vardı.Bunlardan hâlâ bakırcılıkla uğraşan bir grup esnaf,Bakırcılar Çarşısı'nda ticaret yaparak geçinmektedirler.

Bu kesimin güneyinde,Yakup Ağa camisi ile Alaca Mescit arasından geçerek kuzeye doğru yönelen ve Alaca Mescit sokağının başında doğuya dönerek Mahkemealtı sokağına açılan yerde ise "Kömür Pazarı" bulunuyordu (61).

Bunlardan başka,17.yüzyıla ait bir vakfiyede geçen "Haffaflar Sokağı"(62) ile 18.yüzyıla ait kayıtlarda rastladığımız "Pirinç Pazarı"(63) ve "Debbağ Pazarı"nın (64) yerlerini kesin olarak tesbit etme imkânı yoktur.Bunlardan "Debbağ Pazarı"nın,H.1320/M.1902-3 tarihli bir kayıтта tesadüf ettiğimiz "Cebrail mahallesindeki Debbağlar Camisi"(65) ibaresinden hareketle,şehrin doğu yakasında bulunduğu tahmin edilebilir.

Ticaret hayatının şehir estetiğine kattığı mimari eserlerden de,ne yazık ki,büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır.Bugün şehir merkezinde bu binalardan beş tanesi mevcuttur (66).Oysa bu kesimde 1874'de 43 (67),1892'de ise 45 (68) han bulunuyordu.

Kaynaklar,hanlar,çarşı ve pazar yerleri arasında sayısız berber,tuzcu,es-

kici, sabuncu, sarraf, tüfekçi, saraç ve bakkal dükkânları, tek veya iki katlı mağ(a)zalar, ayrıca fırınlar, kahvehaneler ve atelyelerin bulunduğunu; bunlardan bir kısmının da gayri-müslimler tarafından işletildiğini göstermektedir. Bunlardan başka şehirde "Boyacı karhanesi" veya "Boyahane" denilen atelye ve imalathanelerin sayısı da oldukça fazla idi. Nitekim "Mai boyacı tairesi tarafından tamga mukataası mutasarrıfı Ali Ağa hakkında fazla rüşüm alma davası" ile ilgili H.1101/M.1689-90 tarihli bir mahkeme sicilinden, 17. yüzyılın sonlarına doğru şehirde 40 boyahane bulunduğu anlaşılmaktadır (69). Bu imalathanelerde değişik renkte boyalı iplikler üretiliyor; bunlar da 18. yüzyıla ait bir kayıta rastladığımız gibi, "Penbeci Dükkânı", "Maici Dükkânı" (70) diye zikredilen ayrı ayrı dükkânlarda satılıyordu.

H.Mahallelerle İlgili Bazı Notlar, Tesbitler ve Düşünceler

Anadolu Türk şehrinde "mahalle"nin tarihî gelişimini ve şehir dokusu içindeki rolünü bütün yönleriyle ortaya koyabilmek, çok zahmetli bir çalışmayı gerektiriyor. Kaldı ki, her türlü spekülasyona açık olan "mahalle" konusunu, fizikî olarak tanımlanabilir hale getirmek de epey güçtür. Gerçi son yıllarda, tahrir defterleri ve nüfus kayıt defterleri gibi arşiv belgelerine dayanılarak özellikle Osmanlı devri için demografik açıdan bazı ilgi çekici sonuçlara ulaşılmıştır (71); fakat gerilere doğru gidildikçe tarihî kaynaklar azalıp yokolmakta, bu da konuyla ilgili tutarlı tesbit ve yorumlarda bulunmayı imkânsız kılmaktadır.

Bu durum, doğal olarak, Kastamonu için de sözkonusudur. Gerçekçi olmak gerekirse, şehrin Selçuklu devrindeki mahallelerini belki de hiç öğrenemeyeceğiz. Bilebildiklerimiz, bugün için yalnızca, 17.yüzyıla ait bir sicilde tesadüf ettiğimiz "Atabey Mahallesi"nden ibarettir (72) ki, bu husus, sözkonusu mahallenin Selçuklu devrinden intikal ettiğini ve varlığını Osmanlı devrinde de koruduğunu düşündürür.

14.yüzyıl için de benzer bir durumdan sözedilebilir. Bu bağlamda, kaynaklarda "İbn Neccar mahallesi" diye zikredilen mahallenin de (73), Candaroğlu devrinden kaldığı akla geliyor.

13 ve 14.yüzyıllardaki bu belirsizliği, İsfendiyaroğulları ve Osmanlı devri için hiç değilse bir ölçüde aydınlatılma imkânı vardır (74).

İsfendiyaroğulları Beyliği'nin başkentliğini yaptığı 15.yüzyıl ortalarına kadar, şehir giderek büyümüş ve bu devirde inşâ edilen anıtlar sayesinde yeni yerleşmeler teşekkül etmiş idi. Bu durumda, 17.yüzyıl kaynaklarında rastladığımız bazı mahalle isimlerinin, İsfendiyaroğulları Beyliği devrine kadar inen sözkonusu yeni yerleşmeleri ifade etmesi hiç de ihtimal dışı değildir. Buna göre "Halife (Sultan)"(75), "Aktekke"(76), "Hamza ağa"(77), "Beyçelebi"(78), "İsmail Bey"(79), "Honsalar"(80), "Cemal ağa"(81), "İsfendiyar"(82), "Cebraill"(83), "İbn Süle"(84), "Kırkçeşme"(85), "İbn Sadi"(86) ve "Arız"(87) mahallelerinin, bu devre ait isimlerini korudukları söylenebilir. Taşındıkları isimlerin de gösterdiği gibi, mahallelerin pek çoğu, Kastamonu'yu imar eden şahısların yaptırdıkları vakıf eserlerin çevresinde oluşmuşlar; bazen bânînin veya binanın, bazen de buldukları mevkinin ismi ile anılagelmışlerdir.

Ne var ki, "mahalle", beylik veya Osmanlı devirleri için, kaynaklarda sınırları çizilebilen bir birim olarak tanıtılmamakta; bu da, yukarıda anılan mahalle kuruluşlarının anlaşılabilmesini büsbütün güçleştirmektedir.

Buna karşılık, Kırkçeşme, İsfendiyar, Halife (Sultan), Cebrail ve Akteke mahallelerinin, Kastamonu çayının doğu yakasında; Beyçelebi mahallesinin şehrin güneyinde ve surların dışında, Hamza ağa ve Honsalar mahallelerinin batıda ve İsmail Bey mahallesinin de kuzeyde ve yine surlar dışında yer aldıkları anlaşılmaktadır. Cemal ağa mahallesi de büyük bir ihtimalle kalenin altında ve şimdiki Musa Fakih mahallesinin bulunduğu şehrin güney-batı kesiminde bulunuyor olmalıydı. İbn Süle ve Arız mahallelerinin ise şehir içinde buldukları bilinmesine karşılık, sınırlarını tam anlamıyla çizebilmenin imkânı yoktur.

Bu bilgilere dayanarak, "mahalle" denilen birimin, mescit, cami veya külliye gibi binaların çevresinde kendiliğinden oluştuğu, bunların da zamanla birbirlerine bağlanarak şehir dokusunu meydana getirdikleri akla geliyor. Hattâ, çoğu Osmanlı devrine ait binaların çevresinde teşekkül eden "Alaca Mescit" (88), "Küpçüğez (Köyceğiz)" (89), "Saraçlar" (90), "Abdülcebbar" (91), "Topcuoğlu" (92), "Yeni mahalle" (93), "Deveciler" (94), "Musa fakih" (95) veya bir kısmı daha geç tarihlere de ait "Cevkâni" (96), "Yurt" (97), "Sofular" (98), "Hamidiye (Muhacirler)" (99), "Gökdere" (100), "Çay" (101), "Alpaslan" (102), "Kanara" (103), "Hepkebirler" (104), "Püre (Büre?)" (105), "Bedirgazi" (106), "Hacı Dursun" (107) ve "Tahir Fakih" (108) gibi mahallelerin, büyük bir kısmı, şehrin büyümesi ile paralel olarak, eski mahallelerin de parçalanıp yeni mahallelere bölündüğünü göstermektedir. Nitekim, Osmanlı hakimiyetinden önce kuzeyde surlar dışında sadece İsmail Bey mahallesi bulunurken, Osmanlı devrinde bu kesime "Gökdere" ve "Püre (Büre?)" mahalleleri eklenmiştir. Aynı şekilde, batıda Bedirgazi, güneyde Saraçlar, güney-batıda Musa Fakih, çayın karşı yakasında da Deveciler ve Abdülcebbar gibi mahalleler oluşmuştur. Şehrin içinde ise "Alaca Mescit", "Küpçüğez (Köyceğiz)", Topcuoğlu, Kanara, Hepkebirler, Püre (Büre?), Tahir Fakih gibi bir kısmı bugün bile varlığını koruyan çeşitli mahalleler ortaya çıkmış; bu mahalleler de şehir merkezindeki çarşı ile bütünleşmişlerdir.

Az sayıdaki vakfiyeler hariç tutulursa, çoğu 17. yüzyıl ve sonrasına ait kaynaklarda mahalleler, yalnızca isimleri belirtilmek suretiyle yer belirleyen bir unsur olarak kullanılmakta iseler de, öyle anlaşılıyor ki, büyük

bir kısmında birer mescit bulunuyor;konutlar,bağ ve bahçe gibi mülkler arasında da mektep,hamam,çeşme,tekke,medrese...gibi çeşitli binalar yer alıyordu.Özellikle şehir merkezine yakın mahallelerde "Menzil" diye anılan bir yapı grubu daha vardır ki,genellikle iki katlı ve ahşap olan bu yapılar,bir avlu etrafında dizilen dört veya beşer oda ile mutfak,ahır ve tuvaletten (kenef) oluşmaktaydı ve tüccarlara kiralanıyordu (109).Sözgelişi bugün şehir merkezinde yer alan Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı'nın bulunduğu arsada,han yapılmadan önce vaktiyle birbirine bitişik dört menzilin bulunduğu;bunların satın alınarak,arsaya "müceddeden kârgir bir han binasına mübaşeret olunduğu" adı geçen zâtın vakfiyesinden anlaşılmaktadır.

İtiraf etmek gerekir ki,bütün bu bilgiler "mahalle" denilen birimin fizik bakımdan tanınmasına yardımcı olamadığı gibi,bunların şehir dokusu içindeki rolünü tamamiyle açıklamaktan da uzaktır.Tarihî kaynaklar,mahalleyi şehir dokusu içinde sadece mevki veya adres belirtmek için kullanmakta;dolayısıyla mahalle,şehrin belli bir kesiminin ismi olarak geçmektedir.Bu durumda,mahalleyi,"kendine özgü fizik biçimlenme gösteren bir birim değil;aksine,sokak adı ve parsel numarası kullanılmayan bir şehirde sadece bir yer ya da mevki" diye yorumlamak pek de yanlış olmaz (110).

İ.Saray Konusu

Kastamonu Türklerin eline geçtikten sonra, buradaki Bizans kalesinin çeşitli ilaveler yapılmak suretiyle tahkim edildiğine daha önce değinilmiş; surlarla çevrili şehrin güney-batı köşesinde ve şehre hakim bir tepe üzerinde yükselen bu binanın da, Ortaçağ fatihleri ve halefleri tarafından "Saray" olarak kullanılmış olabileceğine işaret edilmişti. Gerçekten de, tıpkı Diyarbakır, Afyon, Alanya veya Ankara'da olduğu gibi, burada da İçkale'nin yeni bir fonksiyon ve kimlik kazanarak şehrin yönetim merkezi haline geldiği düşünülebilir.

Elimizde bugün için o devre ait kaynak bulunmamasına karşılık, "saray"ın 14.yüzyılda da İçkale'deki varlığını koruduğu söylenebilir. Gerçi, yüzyılın ortalarına doğru şehre gelen İbn Batuta, "saray"ın yeri konusunda bir bilgi vermemektedir; buna karşılık, Kastamonu sultanı "el-Mükrim Süleyman Padişah"ı, İçkale'deki "meclisinde" ziyaret edip huzuruna çıkması pek mümkündür. Nitekim, Kastamonu'ya gelmeden önce Safranbolu'ya uğrayan seyyah, "Süleyman Padişah"ın kardeşi olan Ali Bey'i de, -kendilerini kaleye davet ettiği için- "katına çıkararak" selamlamış; sultanın iltifatlarına nail olmuştu (111). Büyük bir ihtimalle, İçkale'deki yerini İsfendiyaroğulları devrinde de koruyan "saray", şehrin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra, kanımca eski önemini kaybetmiş; 15 ve 16.yüzyıllarda anıtsal inşaatların yoğunlaştığı ve adlî davaları yürüten kurumların (mahkeme-kadılık makamı) kümelendiği şehir merkezine yakın bir yere taşınmış olmalıdır. Şehirde bugün için bu devre ait "saray" diye nitelendirilebilecek bir bina veya harabe yoktur. Şu halde Osmanlı devrinde tesis olunan "saray"ın yeri neresiydi?

Bugün, şehrin doğu yakasında, Cebrail mahallesinde, başta Hükümet Konağı olmak üzere, Askerlik Dairesi, Jandarma Komutanlığı, eski Hapishane, Defterdarlık, İl Halk Kütüphanesi ve okulların yer aldığı, çoğu 19.yüzyıla ait resmî binalar tarafından kuşatılan oldukça geniş bir saha mevcuttur. Bunlardan başka, İl Halk Kütüphanesi'nin kuzeyinde bir cami, eski Hapishane'nin hemen güneyinde de şimdi tamamiyle harap vaziyette bir hamam bulunmakta; her iki bina da hal-i hazırda "Saray Camisi" ve "Saray hamamı" diye anılmaktadır. Kanımca, sözkonusu binaların hâlâ bu adla anılıyor olmaları, bunların saray erkânına tahsis edilmiş olduklarını gösterdiği gibi, Osmanlı devrine ait sarayın da bu civarda aranması gerektiğine işaret eder.

Nitekim Kastamonu Mutasarrıfı Musahip Mustafa Paşa vakfına ait H.1086/M.1675 tarihli bir vakfiyede (112) geçen şu ifadeler, sarayın yerini bu çevrede aramamızı haklı çıkartacak mahiyettedir: "...medine-i Kastamonuda (Cebrail mahallesinde) vaki Cebrail Ağa mescidi şerîfine mevkuf olan arsa üzerine mebniye olub valiler ve mütesellimler sakin oldukları saray bilkülliyye harab olmağla arsası vakfa intikal etmeğın arsa-i mezkûreyi vakfı mezbur mütevellisinden beher yevm ikişer akça icare-i müeccele ile isticar üzrine atyeb-i malımdan ve ahsen-i menalımdan müceddeden bina edüb milki malzım olan fevkânf dört bab odayı ve sofayı ve kenefi ve tahtında ahuru ve canibi kıblisinde keزالık müceddeden bina eyledüğüm kebir ahuru vakfı sahihi mer' ile vakf ve habs edüb şöyle şart eyledüm ki zıkr olunan odalar ve ahurlar liva-i mezburda vali ve mütesellim olanlara beher yevm yirmi beşer akçaya icar olunub icaresinden hasıl olan akçadan dört akçası medine-i mezburede merhum kadı Nasrullah cami-i şerîfnde hatib olanlara verilüb...".

Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı hakimiyetinin ilk yıllarında Cebrail Ağa Mescidi vakfının arsası üzerine inşâ edilen (113) bu "saray", 17.yüzyılın ilk yarısında harap olmuş ve Mutasarrıf Mustafa Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır. "Saray"ın bundan sonra, 18.yüzyılın başlarında bir defa daha onarım gördüğü anlaşılıyor (114).

19.yüzyılda "Hükümet Konağı" adını alan bina, nihayet son olarak H.1275/M.1858-59'da Nesli İsmail Paşa tarafından yeniden elden geçirilmiş; bu arada Sığırpazarı Köprüsü'nden Hükümet Konağı'nın harem dairesi kapısına kadar uzanan kaldırım da onarılmıştır (115). Şimdiki halde, mimari özellikleri konusunda hiçbir bilgimiz olmayan bu bina da, 19.yüzyılın sonlarına doğru ortadan kaldırılarak, yerine bugünkü Hükümet Konağı yapılmıştır.

NOTLAR

- (1) GÖKOĞLU, A., Paphlagonia, Kastamonu.1952, s., 160-171.
- (2) KUBAN, D., Kastamonunun Tarihi Yapısı ve Bu Yapının İmar Planında Değerlendirilmesiyle İlgili Rapor, İstanbul.1967, s.6.
- (3) V.G.M.Arşivi, Defter No.206-Sıra No.859.
- (4) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.172.
- (5) 19.yüzyılda şehri gören Ainsworth, "Hisarardı denilen yerde" dış surlara ait bazı kalıntıların bulunduğunu söylemektedir (bkz:AINSWORTH, W.F., Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia, Vol.I, London.1842, p.82).1943 depreminden sonra İçkale üzerinde bir araştırma yapan Akok da, "surların oturtulduğu kayalığın daha aşağılarında, Ortaçağ şehrini çevreleyen tahkimatın İçkaleye bağlanan bazı artıklarının görülebildiği"ni belirtmektedir (bkz:AKOK, M., "Kastamonu Şehri Tarihî İçkalesi", Belleten, Cilt:IX, Sayı:35 (Temmuz 1945), Ankara.1945, s.403). Yakın zamanlara kadar mevcut olan bu sur kalıntılarında ne yazık ki, bugün için hiçbir iz kalmamıştır.
- (6) GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.172; TANYELİ, Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15.yy), İ.T.Ü.Fen Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul.1987, s.52.Buna karşılık Kuban, daha temkinli olarak "Nasrullah köprüsü inşâ edildiği tarihlerde bu noktada bir kapı olması veya yeni bir kapı yapılmış olması muhtemeldir."der (bkz:KUBAN, D., A.g.e, s.6).
- (7) MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23), s., 110-111.
- (8) K.M.Ş.S., Defter No.3007/212-Sıra no.5.
- (9) K.M.Ş.S., Defter No.425-Sıra no.31.
- (10) K.M.Ş.S., Defter No.432-Sıra no.146.Burada adı geçen Püre mahallesi, "Aşıklı Sultan Türbesi" denilen binadan Honsalar'a kadar uzanıyordu.
- (11) K.M.Ş.S., Defter No.425-Sıra no.147.
- (12) V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.187.Bu kayıтта "Nesli İsmail Paşa'nın Sığırpazarı köprüsünden Hükümet Konağı'nın harem dairesi kapısına kadar uzanan kaldırımın tamiri için" para verdiğini öğreniyoruz.
- (13) MEHMED BEHCET., A.g.e, s., 130-131.
- (14) KUBAN, D., A.g.e, s.6.
- (15) TANYELİ, U., A.g.e, s.53.

- (16) ARTUK, İ-ARTUK, C., İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu, Cilt I, M.E.B.Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay. Seri:III, No:7, İstanbul.1971, s.378.
- (17) TANYELİ, U., A.g.e, s.177.
- (18) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.110.
- (19) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.69.
- (20) KUBAN, D., Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul.1982, s.,152-153.
- (21) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.209.Bu kayıt H.1101/M.1689-90 tarihli-dir.Bu bina, V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.3268'de "Dai Sultan Zaviyesi" olarak kayıtlıdır.
- (22) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.191; Vakfiye Defteri No.591, s.,12-16.
- (23) KOPRAMAN, K.Y., "Memlûk Kaynaklarına Göre XV.Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler (19-21 Ekim 1988, Kastamonu), Ankara.1989, s.,21-22.
- (24) KOPRAMAN, K.Y., A.g.e, s.21.
- (25) ÜLKÜTAŞIR, M.Ş., "Sinop'ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihî Eserler, II. Sinop'ta Candar Oğulları Zamanına Ait Tarihî Eserler", T.T.A.E.D, Sayı:V, İstanbul.1949, s.,160-191.
- (26) YÜCEL, Y., XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi..., Ankara.1980, s., 77-83.
- (27) YÜCEL, Y., A.g.e, s.83.
- (28) YÜCEL, Y., A.g.e, s.88.
- (29) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.123.
- (30) YÜCEL, Y., A.g.e, s.138.
- (31) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.,130-131.
- (32) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.130.Bu bilgi, geç devre ait bazı kaynaklarda sözü edilen azınlıkların 15.yüzyılda da varolduğunu gösteriyor.
- (33) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2918.
- (34) YAMAN, T.M., Kastamonu Tarihi, Kastamonu.1935, s.161.
- (35) YAMAN, T.M., A.g.e, s.,133-134.
- (36) V.G.M.Arşivi, Defter No.1962, s.24.
- (37) V.G.M.Arşivi, Defter No.1760, s.,272.
- (38) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.159.
- (39) DARKOT, B., "Kastamonu" maddesi, İ.A, 6.cilt, İstanbul.1977, s.401.

- (40) "Kastamonu" maddesi, Yurt Ansiklopedisi, 6, İstanbul.1983, s.4587.
- (41) "Kastamonu" maddesi, Yurt Ansiklopedisi, 6, İstanbul.1983, s.4587.
- (42) K.M.Ş.S., Defter No.13-Sıra No.93.
- (43) LEONHARD, R., Paphlagonia, Reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasien, Berlin.1915, s.73-Foto.24.
- (44) KOPRAMAN, K.Y., A.g.m, s., 21-22.
- (45) MEHMED BEHCET., A.g.e, s., 130-131.
- (46) MEHMED BEHCET., A.g.e, s.123.
- (47) K.M.Ş.S., Defter No.428-Sıra No.182, 183.
- (48) UZUNÇARŞILI, İ.H., Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, T.C.Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.T.K.Yay.VIII.Dizi-Sa.2^{al}, Ankara.1984(3), s.145.
- (49) UZUNÇARŞILI, İ.H., A.g.e, s.249.
- (50) UZUNÇARŞILI, İ.H., A.g.e, s., 144-145.
- (51) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1548.
- (52) V.G.M.Arşivi, Defter No.1759-Sıra No.188.
- (53) V.G.M.Arşivi, Defter No.1760-Sıra No., 272-273.
- (54) V.G.M.Arşivi, Defter No.589-Sıra No.205, s.113.
- (55) V.G.M.Arşivi, Defter No.2314, s., 190-191.
- (56) V.G.M.Arşivi, Defter No.1760, s., 272-273.
- (57) K.M.Ş.S., Defter No.411-Sıra No.116.
- (58) V.G.M.Arşivi, Defter No.1760, s., 215-216.
- (59) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1252; Defter No.204-Sıra No.3109.
- (60) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.994.
- (61) K.M.Ş.S., Defter No.617-Sıra No.317.
- (62) T.K.G.M.K.K.A, 554 sayılı vakıf defteri, s.120.
- (63) V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.75; Vakfiye Defteri No.608, s.104.
- (64) V.G.M.Arşivi, Defter No.1760, s.263.
- (65) V.G.M.Arşivi, Defter No.204, s.3317; Vakfiye Defteri No.597, s., 173-158.
- (66) Bugün bunlardan Yanık Han'da hâlâ kendir ve urgan ticareti yapılmaktadır.
- (67) "Kastamonu" maddesi, Yurt Ansiklopedisi, 6, İstanbul.1983, s.45

- (68) "Kastamonu" maddesi, Yurt Ansiklopedisi, 6, İstanbul.1983, s.4589.
- (69) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.28.
- (70) V.G.M.Arşivi, Defter No.1760, s., 234-235.
- (71) Mesela bkz:ERGENÇ,Ö., "XVIII.Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", IX.Türk Tarih Kongresi, (Kongreye sunulan Bildiriler), III.Cilt, T.T.K.Yay.IX.Dizi-Sa.9^b, Ankara.1989, s., 1415-1424.
- (72) K.M.Ş.S., Defter No.411/I, Sıra No.56'daki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil.
- (73) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.69'daki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil; ayrıca bkz:V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.726; Defter No.204-Sıra No.1.
- (74) 16.yüzyıla ait iki tahrir defterinden şehirde 46 mahallenin mevcut olduğuna daha önce işaret edilmişti.Buna karşılık biz 38 mahalle tesbit etmiş bulunuyoruz.
- (75) Bu mahallenin adı H.1100/M.1688-89 tarihli bir sicilde (bkz:K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.15)"Halife";V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.735'de ise "Halife Sultan" olarak geçer.
- (76) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.16 (H.1100/M.1688-89);V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.166; Defter No.207-Sıra No.136; Vakfiye Defteri No.1760, s.246; Vakfiye Defteri No.1760, s.272.
- (77) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.23'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil.
- (78) K.M.Ş.S. Defter No.411/I-Sıra No.82'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil; V.G.M.Arşivi, Defter No.206-Sıra No.347.
- (79) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.97'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil; V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2886; Defter No.205-Sıra No.1274.
- (80) K.M.Ş.S., Defter No.412-Sıra No.74-75'deki H.1084/M.1673-74 tarihli sicil.
- (81) K.M.Ş.S., Defter No.412-Sıra No.85'deki H.1084/M.1673-74 tarihli sicil; V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1760, s., 256-257. Burada adı geçen Cemal Ağa'nın, H.851/M.1447-48'de vefat eden Cemaleddin Ağa olduğu muhakkaktır. Bu şahsın yaptırdığı mescit ve türbe, tamamiyle yok olmuştur (bkz:GÖKOĞLU, A., A.g.e, s.279).
- (82) V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.751; Vakfiye Defteri No.1760, s.215.
- (83) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.13'deki H.1100/M.1688-89 tarihli sicil; V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1101; Defter No.107-Sıra No.3317; Defter No.116-Sıra No.801; Defter No.207-Sıra No.355; Defter No.207-Sıra No.543.

- (84) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.70'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
K.M.Ş.S., Defter No.617-Sıra No.317'deki H.1268/M.1851-52 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1124.
- (85) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.101'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2834; Vakfiye Defteri No.578, Sıra
No.240, s.76'daki H.1062/M.1652 tarihli kayıt.
- (86) V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1993, s.172-163'de bu mahallenin adı
"İbn Sadi"; Defter No.204-Sıra No.1689'da ise "Sadiler" diye geçer.
- (87) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.966; Vakfiye Defteri No.1993, s.158.
- (88) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.25'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1218.
- (89) Bu mahallenin adı, K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.32'deki H.1101/M.
1689-90 tarihli bir sicilde ve V.G.M.Arşivi, Defter No.205-Sıra No.239'da
"Küpcügez"; V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.146, 774, 1497, 1823, 2862;
Defter No.205-Sıra No.1341 ve Defter No.20-Sıra No.1'de ise "Köyceğiz"
olarak geçer.
- (90) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.36'daki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.516.
- (91) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.40'daki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.205-Sıra No.654; Defter No.206-Sıra No.880.
- (92) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.48'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
K.M.Ş.S., Defter No.425-Sıra No.31'deki H.1115/M.1703-4 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.135.
- (93) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.58'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1303.
- (94) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.75'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil;
V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1497; Vakfiye Defteri No.589-Sıra
No.205, s.113; Defter No.204-Sıra No.1566, Vakfiye Defteri No.556-Sıra
No.2, s.49.
- (95) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.412, 1548.
- (96) V.G.M.Arşivi, Defter No.205-Sıra No.1468.
- (97) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1400, 1408; Vakfiye Defteri No.1965, s.
250.
- (98) V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1085.
- (99) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2776.

- (100) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.2501; Vakfiye Defteri No.1760, s.239'-daki H.1135/M.1722 tarihli vakfiye.
- (101) V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1760, s., 248-249.
- (102) V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1760, s., 256-257.
- (103) K.M.Ş.S., Defter No.616-Sıra No.155; T.K.G.M.K.K.A., 554 sayılı vakıf defteri, s.120; V.G.M.Arşivi, Defter No.204-Sıra No.1757; Defter No.207-Sıra No.75, 325, 603, 606.
- (104) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.35'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil; V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1226.
- (105) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.34'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil; Defter No.432-Sıra No.146'daki H.1205/M.1790-91 tarihli sicil; V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1993, s.112.
- (106) K.M.Ş.S., Defter No.425-Sıra No.147'deki H.1119/M.1707-8 tarihli sicil; V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.579.
- (107) V.G.M.Arşivi, Defter No.203-Sıra No.1892; Vakfiye Defteri No.1759, s.188.
- (108) K.M.Ş.S., Defter No.411/I-Sıra No.24'deki H.1101/M.1689-90 tarihli sicil.
- (109) V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.585-Sıra No.5, s.3; Vakfiye Defteri No.1993, s., 41-42.
- (110) TANYELİ, U., A.g.e, s.164.
- (111) KOPRAMAN, K.Y., A.g.m, s.21.
- (112) V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1993, s., 41-42.
- (113) Şehir merkezindeki Bedestenin de Cebrail Mescidi'nin vakıf arsası üzerine inşâ edildiği anlaşılıyor. Bkz: V.G.M.Arşivi, Vakfiye Defteri No.1760, s., 255-256'daki H.1118/M.1706-7 tarihli tapu kaydı.
- (114) K.M.Ş.S., Defter No.433-Sıra No.328'deki H.1132/M.1719-20 tarihli sicil.
- (115) V.G.M.Arşivi, Defter No.207-Sıra No.187; Vakfiye Defteri No.608-Sıra No.248'deki H.1275/M.1858-59 tarihli vakfiye.

VI. SONUÇ

Katalogta tam bir tarifini vermeye çalıştığımız;sonraki bölümlerde de değerlendirme ve tasnife tâbi tuttuğumuz Kastamonu'daki yapıların mimarî özelliklerini,şöyle bir kronolojik sıra içerisinde yorumlayabiliriz:

Şehrin 12.yüzyılın sonlarında kesin olarak Türk hakimiyetine geçtiği ve Selçuklulara bağlı bir uç beyliği tarafından idare edildiği bilinmektedir. 1071 Malazgirt zaferinden sonra,Selçukluların maiyetinde akıp gelen Türk boylarından "Çobanoğulları" olarak tarihe geçen ve adını karizmatik bir lider olduğu anlaşılan Hüsameddin Çoban Bey'den alan bu uç beyliğinin idaresi sırasında,şehirde bu devirden kalan hiçbir esere rastlanmaması şaşırtıcıdır.Gerçekte,özellikle Alaeddin Keykubad zamanında Hüsameddin Çoban Bey'in ünlü denizaşırı Suğdak seferini gerçekleştirep,Karadeniz'deki uluslararası ticareti Selçuklular lehine çevirmesi ve bol ganimetle Kastamonu'ya dönmesi,şehrin Sinop limanı vasıtasıyla Karadeniz ticaretine açıldığını gösterdiği gibi,bu devirde Kastamonu'nun da önemli bir ticaret merkezi haline gelmeye başladığına işaret eder.Dolayısıyla,her ne kadar kuzey-batı Anadolu'nun tarihî ulaşım yollarının dışında kalmış bir bölgesinde yer alıyor olsa da,önemli bir ticari yoğunluğun yaşandığı ve karizmatik bir lider tarafından yönetilen şehirde,bu devre ait birçok müessesenin bulunması beklenebilir.Kaldı ki,Hüsameddin Çoban Bey,fethettiği Suğdak'ta bir dinî teşkilât kurduğu gibi,bir cami inşâ ettirerek,şehre kadı,imam ve müezzinler de atamıştı.Hâl böyle olunca,Kastamonu'da da,daha 13.yüzyılın ilk yarısı içerisinde birçok eserin bulunduğu;fakat bunların günümüze ulaşamadığı söylenebilir.Nitekim,belki de bunun için şehirdeki en erken tarihli bina,13.yüzyılın ikinci yarısından kalmıştır.Emir Cemaleddin Frenkşah tarafından,şehrin Çobanoğulları Beyliği'nce idare edildiği sırada inşâ edilen bu yapı, aynı zamanda beyliğin Kastamonu'daki şimdilik tarihini kesin olarak bildiğimiz ilk mimarlık ürünüdür.Vaktiyle "Çifte Hamam" olarak yapılan ve fakat zamanla fonksiyonsuz kalmak suretiyle,üzeri toprakla dolarak,çarşı merkezinin alt kotunda kaybolan ve ancak yakın tarihte üzerindeki gecekondular ve toprak kaldırılarak açığa çıkarılan bu yapıdan,ne yazık ki,günümüze sadece bir bölümü intikal edebilmiş;deyim yerindeyse üzerine titrenmesi gereken

bu bölüm ise, üstünkörü ve beceriksizce yapılan onarımlarla aslı kuruluş özelliklerinden büyük ölçüde fire vermiştir. Buna karşılık, günümüze ulaşabilen bazı mimari özelliklerinden hareketle, burada, ortası kubbeli, üç eyvanlı ve kubbeli üç köşe halveti bulunan bir sıcaklık planının tatbik edildiğini görürüz. Eğer tesbitlerimiz bizi yanıltmıyor ise, bu hâl tarzına, Anadolu Türk Mimarisi'nde pek sık rastlanmıyor.

13.yüzyılın ikinci yarısından kalan bir diğer eser de, Yılanlı Darüşşifa diye bilinen yapıdır. Fakat, bu yapıdan günümüze sadece kuzey cephesindeki portali ile portalin sağındaki cephe duvarı kalabilmiştir. Durağan Hanı ve Eğlence Köyü Camisi'nde de bina nazırı olarak çalışan ve belki de Pervâne-lerin resmî bir görevlisi olan Küherbaş bin Abdullah'ın nezaretinde, Sa'd adındaki Kayserili bir mimar tarafından, ünlü Selçuklu veziri Pervâne Muinüddin'in oğlu Ali'nin emri ile yapılan ilk binanın, benzerlerini çağdaşı diğer örneklerde de gördüğümüz gibi, muhtemelen açık avlulu, iki veya dört eyvanlı, revaklı ve tek katlı bir kuruluş olduğu söylenebilir.

Aynı tarihlerde, -ihtimal Çobanoğulları devrinde önem kazanan kale altındaki yerleşmede- bir başka yapının daha inşâ edilmiş olduğu görülür. Atabey Camisi olarak bilinen bu bina, inşâ tarihi dolayısıyla, ya Pervâne-ler devrinde kalmıştır ya da Çobanlar devrinde inşâ edilen bir cami Pervâne-ler tarafından onarılmıştır. Yeterince açıklığa kavuşmayan bu husus, caminin geçirdiği büyük onarımlar dolayısıyla, yapının 13.yüzyıldaki kuruluşunu aydınlatmak için mimari karakterinden hareket etmemizi de büsbütün imkânsız kılmaktadır. Buna karşılık biz, ilk yapıdan mihrap ve mimberin günümüze in-situ olarak ulaştığını tahmin ediyoruz.

Caminin güney-doğu köşesinde, Bağdadî aynalı tonozla örtülü muhdes bir bina vasıtasıyla cami ile irtibatlandırılan türbenin de, Atabey Gazi sıfatıyla anılan bir zâta atfedildiği bilinir. Tarihini kesin olarak tayin edemediğimiz, fakat 13.yüzyıldan kaldığını düşündüğümüz, tuğladan inşâ edilmiş bu silindirik kuruluş, pek çok kere onarımdan geçmiş; kubbesi yenilenmiş ve cephesine de kapı ve pencereler açılmıştır. Bu binanın, belki de şehrin fetihine kadar inen bir geçmişi bulunduğu düşünülebilir.

Aynı yüzyıldan Karanlık Evliya Türbesi, sekizgen prizmal gövde ve içten çift cidarlı kubbe, dıştan sekizgen piramidal külâhı ile, çağdaşı olan örnek-

lere benzerken,yine aynı devirden "İsa Dede Türbesi" diye anılan türbe de, "eyvan türbe" geleneğinin şehirdeki tek temsilcisidir.

Bazı araştırmacılar tarafından bir "eyvan türbe" diye nitelendirilen ve bugün "Aşıklı Sultan Türbesi" denilen binanın,bir eyvan türbe olarak inşâ edilmiş olmasının mümkün görünmediği kanısındayım.Öyle anlaşılıyor ki,bu yapı,eyvanlı bir kuruluşun,belki de bir medresenin,günümüze kalabilen son parçasıdır.Ne var ki,yapıyla ilgili sorunları aydınlatabilmek için özel sondajlara ihtiyaç vardır.

Gerek kale altındaki hamam ve gerekse vaktiyle şehrin güney kapısının dibine inşâ edilmiş Vakıf Hamamı gibi 13.yüzyıla ait binalar,ne yazık ki, aslı kuruluş özelliklerini tamamıyla kaybetmişlerdir.

Şehrin Candaroğulları idaresinden günümüze yalnız İbni Neccar Camisi'nin ulaşabildiği görülüyor.14.yüzyılın ortalarında inşâ edilen bu yapı,bugünkü şeklini büyük ölçüde 18.yüzyılda yapılan onarımlarla almış;ilk yapıdan ise sadece kitâbe ve bir çift ahşap kapı kanadı kalabilmiştir.Yine Candaroğulları devrine ait çağdaşı Kasabaköy'deki Mahmut Bey Camisi hatırlanacak olursa,İbni Neccar'ın inşâ ettirdiği "mescit"in de,tıpkı bunun gibi,iç taksimatı tümüyle ahşap olan görkemli bir konstrüksiyona sahip olduğu düşünülebilir.

15.yüzyılda,İsfendiyaroğulları Beyliği zamanında,şehrin önemli mimari gelişmelere sahne olduğu görülür."Birinci Anıtsal İnşaat Çağı" diye nitelendirilebilecek bu devri,esasen tek bir yapı topluluğu temsil etmeye hak kazanıyor.Şehrin kuzeyinde ve bugün bile Şehinşah Kayası diye anılan tepenin üzerinde,topoğrafyanın eğim çizgilerine mükemmel bir konumda oturtulmuş İsmail Bey Külliyesi,aynı zamanda şehrin silüetine çarpıcı boyutlar kazandıran,yüzyılın en önemli yapı topluluğudur.Külliyenin ana binası durumundaki imaretin planında,Osmanlı mimarisinin etkilerini görebilmek mümkündür.Gerçekten de,ters T planında inşâ edilen bu yapı,sadece Osmanlı mimari geleneğinde önemli yer tutan ilgi çekici bir yapı türünün,şehirdeki tek temsilcisi olmakla kalmaz;aynı zamanda,bir sosyal müessesenin kalbi olarak,şehrin surlar dışındaki gelişiminde de önemli bir misyon vazifesi gördüğünü gösterir.Osmanlı mimarisinin etkilerini,külliyenin medresesinde de izlemek mümkündür.Gerçekten de,bu tip,bir avlu etrafında sıralanan odaları ve gü-

ney cepheden dışa çıkıntı teşkil eden,yüksek bir kasnağa oturtulmuş kubbeli ana eyvan kuruluşunun ilk örneklerine,bilindiği üzere erken Osmanlı mimarisinde rastlanıyor.Külliyenin diğer binalarından türbe,kare planlı ve kubbeli,geleneksel bir biçim ortaya koyar.Sıbyan mektebi ise,kubbe ve yıldız tonozla örtülü örtülü iki bölümü ile,külliyenin güney-batı kenarına yerleştirilmiştir.Bugün Deve Hanı diye anılan han ise,ortası kubbeli ve iki yanı tonozla örtülü giriş ünitesi ve gerideki sivri tonozla örtülü dikdörtgen mekânı ile,benzerlerini Beylikler devrinde gördüğümüz yaygın bir plan tipinin şehirdeki tek örneğidir.Külliyenin son yapısı durumundaki hamamın aslî planını tesbit edebilmek mümkün olamamıştır.

Külliyenin bânîsi İsmail Bey tarafından şehrin merkezinde "Attarlar Çarşısı"nda inşâ edilen han (Kurşunlu Han) ise,tipik bir ticaret yapısıdır.Av-lulu ve iki katlı binada,alt katın ahırlara,üst katın ise tüccarların ikâmetine tahsis edildiği;bu suretle binanın bir kervansaray olarak fonksiyon gördüğü söylenebilir.Üst katta,belli bir bölüm mescit olarak kullanılırken,alt katın çift sıra revak halinde bütünüyle ahır olarak fonksiyon görmesi,esasen pek sık rastlanmayan bir özelliktir.

Yine aynı yüzyıldan,İsfendiyar Bey Camisi,ilk kuruluş özelliklerini bütünüyle kaybetmiş;buna karşılık,hamamı daha sağlam bir vaziyette günümüze ulaşabilmiştir.Hamamın,haçvarî dört eyvanlı ve köşe hücreli tipte inşâ edildiği anlaşılıyor.

Aynı yüzyıldan Honsalar Camisi'nden orijinal olarak günümüze yalnızca minaresi ve alçı mihrabı kalabilmiştir.Konstrüksiyonu ve ilgi çekici geçiş unsurları,Kubbeli Mescit denilen kare planlı kuruluşun da,bu devirden kaldığını düşündürüyor.

Şehrin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra,Cem Sultan'ın Kastamonu valisi iken inşâ ettirdiği bedesten,herhalde ticaret hayatına büyük bir dinamizm kazandırmış olmalıdır.Kare planlı yapı,içte masif iki ayak ve kemerler vasıtasıyla,kare planlı dokuz eş üniteye taksim edilmiş;bunların üzeri de eşdeğerde dokuz kubbe ile örtülmüştür.Bedesteni kuşatan dükkânların bir bölümünün ortadan kalktığı görülür.

Şehrin ticaret hayatındaki gelişmelere bir Osmanlı binasının daha katıldığı dikkati çekiyor.15.yüzyılın sonu veya 16.yüzyılın başlarına tarihlen-

dirdiğimiz Balkapanı Hanı,vaktiyle İsmail Bey Hanı'na bitişik olarak ve bedestenin de hemen karşısına inşâ edilmiş;bu suretle şehrin ticaret merkezi büyük ölçüde bu üç binanın çevresinde gelişmiştir.Fakat,bu binadan bugün yalnızca kuzey kanadı günümüze ulaşabilmiştir.Kalan izlerden anlıyoruz ki,burada vaktiyle avlulu,revaklı ve çift katlı bir bina bulunuyor olmalıydı.Alt katın,İsmail Bey Hanı'nda olduğu gibi,bütünüyle ahıra tahsis edilmiş olması bir ihtimaldir.Buna karşılık,alt katın kuzey kanadında,revakın gerisinde odalar dizisi yer alırken,bunların gerisindeki diğer odaların dükkânlar halinde sokağa açıldıkları görülür.Böylelikle,gerek bu dükkânlar ve gerekse bunların yol aşırı karşısında yer alan bedestenin güneyine bitişik dükkânlar,vaktiyle adeta bir "arasta" gibi sokağın iki kenarına sıralanmaktaydılar.

16.yüzyılın hemen başlarında inşâ edilen Nasrullah Camisi,ilk planı eş değerde altı kubbeye örtülü ve üç bölmeli son cemaat yeri ile,Osmanlı hakimiyetinin şehirdeki ilk dinî binası idi.Aynı zamanda,şehrin Ulucamisi olarak fonksiyon gören ve bu niteliğini günümüzde de sürdüren bu bina,cemaat sığmadığı için,18.yüzyılda iki büyük onarımdan geçmiş;ibadet mekânının örtüsü dokuz kubbeye çıkartılmış ve batı kanadı da tekne tonozlarla örtülerek genişletilmiş;son cemaat yeri de 19.yüzyılda bugünkü şeklini almıştır.Caminin altı kubbeli ibadet mekânı,bilindiği üzere çekirdek fikrini eşdeğerde baldakenlerin oluşturduğu ve Osmanlı mimarisinde gelişen çok kubbeli cami tipinin bir uzantısı olarak yorumlanabilir.

Caminin bânîsi tarafından inşâ ettirilen köprü,aynı zamanda bu yapı türünün şehirdeki tek örneği olurken,yine aynı şahsa atfedilen Arabapazarı Çifte Hamamı ise,hamam mimarisinin şehirdeki en anıtsal örneği olarak karşımıza çıkar.Burada,erkekler ve kadınlar kısmını örten ve çok zarif unsurlar kullanılarak geçilen dev kubbeleri ve bunların gerisinde uzanan son derece çarpıcı örtü sistemleri ile dikkati çeken mekânların organizasyonundaki etkili konstrüksiyon,söz konusu binayı,şehrin 16.yüzyıla ait belki de en görkemli eseri olarak gündeme getirmektedir.Yapının erkekler kısmında,haçvarî dört eyvanlı ve iki köşe hücreli tip uygulanırken,kadınlar kısmında ortası kubbeli,enine sıcaklıklı ve çifte halvetli plan tatbik edilmiştir.

Aynı yüzyıldan Halimî Çelebi Hamamı da,bir çifte hamamdır ve ortası kub-

beli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli olarak inşa edilmiştir.

Yine bu yüzyılın ilk çeyreğinden kalan Dede Sultan Hamamı'nda da aynı plan uygulanmıştır.

16.yüzyılda Nasrullah camisi ile başlayan ve yukarıda diğer örnekleri de belirtilen, şehrin "İkinci Anıtsal İnşaat Çağı", ilgi çekici bir külliye ile yüzyılın ortalarında belirginlik kazanıyor.

Şehrin merkezine hakim bir tepe üzerine yerleştirilen Yakup Ağa Külliyesi, yüzyılın önemli bir yapı topluluğudur. Külliyenin ana binası durumundaki cami, "kubbeli küp" esasına göre inşa edilmiş bir eserdir. Caminin batısında yer alan iki medrese, birbirinden farklı planlara sahiptir. Bunlardan I. medrese, dikdörtgen bir saha üzerine inşa edilmiş revaklı bir kuruluş iken, gerideki medresede "L" planı tabik edilmiş; odalar da beşik tonozlarla örtülmüştür. Yapıda revak da bulunmaz. I. medresenin karşısında yer alan imarette de "L" planının tatbik edilerek, odaların ve revakın kubbelerle örtüldükleri görülür. Külliyenin diğer bir unsuru olan sıbyan mektebi, 15.yüzyıldan İsmail Bey Sıbyan Mektebi'nin planında ve fakat bu defa giriş bölümü aynalı tonozla örtülmüş ve silindirik bir sütuna oturan çifte kemerle cepheye açılan bir kuruluş olarak karşımıza çıkar. Külliyenin bir diğer unsuru da, ne yazık ki, bugün tümüyle ortadan kaldırılan hamamdı. Yıktırılmadan önceki son halinden anladığımız kadarıyla, bina, haçvarî dört eyvanlı ve köşe hücreli tipte inşa edilmişti.

Yine aynı yüzyıldan kalan Sinan Bey Camisi, "kubbeli küp" esasında inşa edilen çarpıcı bir konstrüksiyona sahip iken, hemen karşısındaki sıbyan mektebi, kare planlı ve kubbeli oldukça mütevazı bir kuruluş gösterir.

16.yüzyılın diğer yapılarından Hasan Efendi (Karanlık cami) ve Musa Fakih camileri, bütün bu eserlerin aksine, bugün düz ahşap tavan ve çatı ile örtülü ahşap kuruluşlardır. Bunların asıl ilgi çekici taraflarınının, alçı mihrapları ile ahşap mimber ve kadınlar mahfili gibi unsurlarınının üzerine yapılan boyalı nakışlar olduğu belirtilebilir.

16.yüzyılın sonu veya 17.yüzyılın başlarına tarihlenebilecek Topçuoğlu Camisi de, kare planlı ve kubbeli bir eserdir.

16.yüzyılda, şehrin ikinci anıtsal inşaat çağında ortaya konan bu ürünler, 17.yüzyılda yerini, deyim yerindeyse derin bir sükûnete bırakmış gibidir.

Bunda, şüphesiz devrin bozulan ekonomisi, deprem, yangın ve ayaklanmalar gibi doğrudan doğruya şehri etkileyen gelişmelerin büyük rolü olsa gerektir. Nitekim, bütün bu olumsuz gelişmeler mimariye de yansımış; 17. yüzyılda, geçen yüzyılla kıyaslanacak bir eser, belki de bu yüzden inşâ edilmemiş; bir yüz-yıllık gecikmeden sonra şehir kendini ancak 18. yüzyılda toparlamaya başlamış; yapıların büyük bir kısmı onarıldığı gibi, birkaç önemli eser de bu zamanda yapılmıştır.

Gerçekten de, 17. yüzyılda inşâ edilen bina sayısı pek azdır. Bunlardan, en geç bu yüzyılda inşâ edildiğini düşündüğümüz Alaca Mescit, kare planlı, kubbeli ibadet mekânı ile basit bir kuruluştur. Aynı durum, belli ki, bir makam türbesi olarak inşâ edilen Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi için de geçerlidir.

Belki de bu yüzyılın sonundan veya 18. yüzyılın başından kalan Yanık Han, iç kuruluşu bütünüyle ahşap olan tek ticaret yapısıdır. Bina, avlulu ve revaklı tipik bir şehir içi hanıdır. Görebildiğimiz kadarıyla üç katlı olarak inşâ edilmiştir.

18. yüzyıl, adeta tek bir şahsın imar faaliyetleri ile karakterize edilebilir. Gerçekten de, vaktiyle İsmail Bey, Kadı Nasrullah ve Yakup Ağa'nın önderliğinde yürütülen imar misyonunu, bu yüzyılda Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi üstlenmiş gibidir. Bilindiği üzere, bu şahıs Nasrullah Camisi'ni onartmakla kalmamış; caminin hemen güneyine "U" planında revaklı bir medrese ile beşgen planlı ve kubbeli bir kütüphane inşâ ettirdiği gibi, şehrin merkezinde bir de han yaptırmıştır. Avlulu, iki katlı ve revaklı bu dikkat çekici eser, tipik bir geç devir yapısı olarak, bugün de şehrin en önemli iş merkezi olarak fonksiyon görmektedir.

Bugünkü şeklini 18. yüzyılda alan Nasrullah Şadırvanı ise, çift kubbeli örtüsü ve bunları taşıyan ayak ve sütun dizileri ile, şehrin meydanına anıtsallık kazandıran önemli bir kuruluş olarak dikkati çeker.

Bütün bu yapılarda ana örtü elemanı olarak genellikle kubbe kullanılmış; yanısıra beşik, yıldız, aynalı ve çapraz tonozlar gibi örtü sistemleri de tercih edilmiştir. Pek az örnekte ahşap tavan ve çatı görülür. Kubbeyle ilgili diğer bir husus da, geçişlerde tromp ve pandantif kullanımının ağırlıkta olması, Türk üçgenlerine ise çok sınırlı örnekte rastlanmasıdır.

Taşıyıcı ve destek sistemlerinde ayak ve sütun daima tercih edilmiş; pa-

yanda ise sadece bir tek örnekte kullanılmıştır.

Yapı malzemesi esas itibariyle,kaba yonu,moloz ve düzgün kesme olmak üzere taştır.Yanısıra,başta kubbe olmak üzere, pencere veya kapı kemerleri ile revak kemerleri,kemer alınlıkları,pek az örnekte tonoz gibi örtü ve tromp,pendantif veya Türk üçgeni gibi geçiş unsurlarında;saçaklarda ve bacialarda tuğla malzeme dikkati çeker.

Bazı örneklerde görülen taş-tuğla almaşık duvar örgüsü,yatay ve düşey almaşıklık olarak karşımıza çıkarken,yapı malzemesi olarak ahşaba,tavan ve çatı gibi örtü elemanları ile kadınlar mahfili ve bunları taşıyan direklerde,ayrıca kapı ve mimber gibi elemanlarda rastlanır.

Süslemeye ise ana malzeme olarak taş,tuğla,ahşap,mermer ve alçı kullanılmıştır.Ayrıca,duvar resmi,harç ile yapılan süslemeler ve sıva üzerine kalemişi süslemeler gibi,değişik tekniklerde süslemelere de rastlanır.

Taş,alçak veya yüksek kabartma olarak,daha çok kullanım alanı bulurken,tuğla çok sınırlı örnekte karşımıza çıkar.Ayrıca bir tek örnekte sırlı tuğla kullanıldığını görüyoruz.

Kapı kanatlarında,mimber ve tavan gibi elemanlarda kullanılan ahşap,oyma ve kündekârî tekniğindeki uygulamalar halinde kapı kanatlarında yer alırken,16.yüzyıla ait bazı ahşap eserler üzerinde,muhtemelen geç devirlerde yapılmış boyalı nakışlara da rastlanıyor.

Mermer süsleme sadece bir tek yapıda,İsmail Bey İmareti'nin portalinde görülürken,alçı süslemeye de sadece mihraplarda rastlıyoruz.

Bugün tek yapıda görülen duvar resimlerinin 19.yüzyıldan kaldığı düşünülebilir.

Harç üzerine yapılan bazı süsleme örnekleri sadece 18.yüzyıldan bir yapıda,seramik kullanımı da,kubbenin merkezindeki bir tabak halinde yine tek yapıda görülür.

Sıva üzerine yapılan kalemişi örnekleri pek az olup,bunların da geç devirlere ait oldukları anlaşılıyor.

Şehir dokusundaki gelişmelere gelince;

Öyle anlaşılıyor ki,Kastamonu,Ortaçağ'da bütünüyle surlarla çevrili bir şehirdi.Tesbitlerimize göre,bu çağlarda,şehrin iki ana kapısı bulunuyor,her iki kapı arasında bir ana yol uzanıyor ve Ortaçağ binaları da bu ana yolun

şehir kapılarına yakın kesimlerinde yer alıyordu.Kanımca 13.yüzyılda,bu-
günkü Frenkşah Hamamı'nın bulunduğu yerin civarında bir teşekkül etmiş;ana-
yol da,çarşı bölgesine talî yollarla bağlanmış olmalıdır.

Doğu,kuzey ve güneyden,doğal bir sınır olarak suyla çevrili ve esas iti-
barıyla sur içi karakterine sahip bu Ortaçağ şehrinde,ihtimal,daha 13.yüz-
yılın başlarından itibaren İçkale'de konumlanmış bir de saray bulunuyor ol-
malıydı.Sözkonusu saray,giderek eski önemini kaybetmiş ve şehrin bir başka
kesiminde,muhakkak ki Osmanlı devrinde,"saray" adı verilen hükümet konağı
niteliği ile varlığını sürdürmeye başlamıştır.

Şehrin asıl gelişimi 14.yüzyıldan itibaren başlamış gibidir.Nitekim özel-
likle zaviyelerin,tarikatların yerleşme etkeni olarak şehrin sur dışına taş-
masında önemli bir rol oynadıklarından sözedilebilir.Dolayısıyla,surların
sınırlayıcı etkisi,14.yüzyıldan itibaren giderek ortadan kalkacak ve şehir,
başta tarikat ehli şeyhler kadar,sultanlar ve saray mensuplarının kişisel
tercihleri doğrultusunda surlar dışında alabildiğine büyüyecektir.

15.yüzyılda İsfendiyaroğulları ve 16.yüzyılda Osmanlı hakimiyeti sıra-
sında şehir büyük bir ticari canlılık kazanmış;hanlar,çarşı ve pazar yer-
leri ile yeni inşâ edilen külliyeler,cami,hamam gibi binalarla büyük ölçü-
de karakterini kazanmıştır.Bu arada,şehri sınırlandıran Ortaçağ surlarında
yeni kapılar açılmak suretiyle,yeni yerleşme alanları da,şehir merkezi ile
irtibatlandırılmıştır.Dolayısıyla,bu devirde,toplumun geliştirdiği,tabiattan
ayrılmamış,onu içine almış,yarı kırsal şehir düzeni içinde,esas itibarıyla
çarşı etrafında yoğunlaşarak,dere boyunca kuzey ve güney yönlerinde,çevrenin
yeşiline karışıp,doğal çevreyle şehir fiziğini birleştiren bir doku hayal
edebiliriz.Bu bağlamda,merkezinde çarşısı,şehir içi ve dışındaki büyük kül-
liyeleri,han,hamam,mescit,medrese,türbe gibi binaları,arazinin eğim çizgi-
leri boyunca sıralanarak ön taraflarında bahçeler ve arkada yollar bulunan
diziler teşkil etmek üzere binaların aralarına serpiştirilmiş konutları ve
tarihi çekirdeğin hakim bir noktasında,bütün bu dokuyu taçlandıran İçkalesi
ile karakteristik bir Türk şehri meydana gelmiş olmalıdır.

16.yüzyılın bu görkemli panoraması,giderek bozulan ekonomi,kıtlıklar,
ayaklanmalar ve deprem gibi nedenlerle derinden sarsılmış;bu durum şehrin
17.yüzyıl monografisini de etkilemiş ve geride epey tahrip olmuş bir görün-
tü bırakmış olmalıdır.Belki de bu nedenle,yüzyıllık bir ihmalden sonra,18.

yüzyılda neredeyse bütün binaların onarılarak elden geçirildiği ve yeniden düzelen ekonomi ile birlikte,şehrin kendini toparlamaya başladığı görülüyor.

Gerçekten de,şehir, varlığını büyük ölçüde ticarete bağlı olarak sürdürmüştür.Nitekim,oldukça canlı bir ticaret merkezi haline gelmesi,büyük ölçüde beylik ve Osmanlı devrinde inşâ edilen hanlar,bedesten,çarşı ve pazar yerleri sayesinde olmuş;şehrin diğer kesimlerinde daima etkili olan dinf-sosyal nitelikli müesseseler,ticaretin bütün canlılığıyla sürdürüldüğü bu kesimde "secondar" bir konumda kalmıştır.

Özet ve sonuç olarak denebilir ki,Kastamonu,bugün büyük bir kısmı eski tarihî çevrelerinden izole edilen ve şehrin görkemli panoraması hakkında ancak kopuk kopuk bilgiler veren geçmişin sessiz tanıkları durumundaki binalarıyla,Türk mimarlık serüveninin kuzey-batı Anadolu'daki boyutlarını sergileyen karakteristik bir şehirdir.Sekizyüz yıla yakın bir mimarlık birikimini,acımasız bir biçimde ortadan kaldıran son elli yıldan arta kalıp kurtulabilen binalar,heyecan verici mimari gelişmelerin,reformist mimarlık tavrının ürünleri olarak değil,fakat fonksiyonu ön plana çıkaran "faydacı" eserler olarak nitelendirilebilirler.Bu,sade ve gösterişsiz yapılar,çarpıcı mimari çözümlenmeleri ile değil,hacim ve kütle kompozisyonlarındaki tutarlı,mütevazı ve dengeli kuruluşları ile,Türk mimarlık geleneğinin şehir estetiğine kazandırdığı ürünler olarak dikkati çekerler.Bu suretle,uzun yıllar pay-i taht,ardından da Osmanlı devrinde sınırları bugün bile kesin olarak tesbit edilemeyen bir sancağın merkezi olarak Kastamonu,sadece ticari ilişkileri nedeniyle Anadolu'daki mimarlık gelişmeleri ile hemen uyuşan,hattâ Batılılaşma modasını bile izlemeye çalışan bina örnekleri ile değil,fakat aynı zamanda kuzey-batı Anadolu'nun tarihinde de çoğu kere mimarlığa yön verici misyonuyla da dikkat çeker.

VII. S U M M A R Y

Kastamonu is an important city at north-west Anatolia. There is no certain information about city from Antique and Byzantium period. However it can be deemed that there was used as a military station in Byzantium period. City has been taken over by Turks at the end of 12th century.

The oldest dated monument is Frenkşah Hamamı (Frenkşah Bath) which from second part of 13th century. There are very little monuments from same century. This condition also can mean for 14th century.

The city has shown a real development during Principality of İsfendi-yaroğulları at 15th century. In this period, a collection of buildings of an institution has built at northern region of city and an important trading center has been built in a square where named as Nasrullah Square today. Also it can be seen that the city was become larger across out of city-wall.

The Ottoman sovereignty starts from second part of 15th century. In Ottomans period the city has become larger with a collection of buildings of an institution, mosques, medreses, caravansarais and baths which are built in that period and also a central building in the market is added to the commercial activities.

The monumental constructions period of it has been stopped at 17th century and after a century it has started again at 18th century.

The major material of Kastamonu buildings are stone and brick and wooden materials also can be seen.

The dome and vault was preferred in cover systems. However there was some buildings with wooden ceiling and roof.

Usually stone brick and wooden could be seen at the decoration. Also some decorations such as painted, pencil hand makings and wall pictures which comes from latest period can be seen.

I believe that the city was covered with city walls in Middle Ages. The city has kept to this internal city wall character until 14th century and the constructions starts to build firstly at out of city walls at 14th century. None of those has reached to this time. However some of the

buildings has built out of city walls resulting from personal preference of city staffs. I think that whether some constructions or city staffs' building has been effectual for to be larger city.

Ottoman period has been effectual for to be taken today's formations by trade center of city. The monuments which has been built can be accepted as traditional products of Turkish architecture.

VİLLB İ B L İ Y O G R A F Y AI. ARŞİV BELGELERİA. Kastamonu Müzesi'nde Bulunan Kastamonu Şer'iyeye Sicilleri

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>	<u>TARİHİ</u>
1	2	52	H.1180/M.1766-67
2	13	93	H.1116/M.1704-5
3	14	32	H.1116/M.1704-5
4	32	44	H.1143/M.1730
5	59	103	H.1187/M.1773-74
6	107	25	H.1135/M.1722-23
7	411	66	H.1101/M.1689-90
8	411	147	H.1110/M.1698-99
9	411	106	H.1101/M.1689-90
10	411	116	H.1102/M.1690-91
11	411	147	H.1110/M.1698-99
12	411	236	H.1101/M.1689-90
13	411/I	13	H.1100/M.1688-89
14	411/I	15	H.1100/M.1688-89
15	411/I	16	H.1100/M.1688-89
16	411/I	23	H.1101/M.1689-90
17	411/I	24	H.1101/M.1689-90
18	411/I	25	H.1101/M.1689-90
19	411/I	28	H.1101/M.1689-90
20	411/I	32	H.1101/M.1689-90
21	411/I	34	H.1101/M.1689-90
22	411/I	35	H.1101/M.1689-90
23	411/I	36	H.1101/M.1689-90
24	411/I	40	H.1101/M.1689-90
25	411/I	43	H.1101/M.1689-90
26	411/I	48	H.1101/M.1689-90
27	411/I	56	H.1101/M.1689-90

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>	<u>TARİHİ</u>
28	411/I	58	H.1101/M.1689-90
29	411/I	65	H.1101/M.1689-90
30	411/I	69	H.1101/M.1689-90
31	411/I	70	H.1101/M.1689-90
32	411/I	75	H.1101/M.1689-90
33	411/I	82	H.1101/M.1689-90
34	411/I	97	H.1101/M.1689-90
35	411/I	101	H.1101/M.1689-90
36	411/I	103	H.1101/M.1689-90
37	411/I	148	H.1100/M.1688-89
38	411/I	197	H.1101/M.1689-90
39	411/I	209	H.1101/M.1689-90
40	411/I	272	H.1101/M.1689-90
41	412	30	H.1084/M.1673-74
42	412	40	H.1084/M.1673-74
43	412	58	H.1084/M.1673-74
44	412	74-75	H.1084/M.1673-74
45	412	85	H.1084/M.1673-74
46	412	392	H.1084/M.1673-74
47	413	41	H.1096/M.1684-85
48	413	196	H.1097/M.1685-86
49	414	169	H.1103/M.1691-92
50	414	215	H.1103/M.1691-92
51	415	101	H.1103/M.1691-92
52	415	333	H.1104/M.1692-93
53	416	102	H.1105/M.1693-94
54	416	144	H.1105/M.1693-94
55	416	175	H.1105/M.1693-94
56	420	151	H.1113/M.1701-2
57	421	34	H.1111/M.1699-1700
58	421	151	H.1113/M.1701-2
59	422	35	H.1115/M.1703-4
60	423	126	H.1115/M.1703-4

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>	<u>TARİHİ</u>
61	424	276	H.1116/M.1704-5
62	424	321	H.1116/M.1704-5
63	424	338	H.1116/M.1704-5
64	425	31	H.1115/M.1703-4
65	425	62	H.1118/M.1706-7
66	425	147	H.1119/M.1707-8
67	426	68	H.1118/M.1706-7
68	426	90	H.1118/M.1706-7
69	427	368	H.1122/M.1710-11
70	428	169	H.1125/M.1713
71	428	182	H.1126/M.1714
72	428	183	H.1126/M.1714
73	428	336	H.1126/M.1714
74	430	89	H.1127/M.1715
75	431	188	H.1129/M.1716-17
76	432	146	H.1205/M.1790-91
77	432	155	H.1205/M.1790-91
78	433	117	H.1133/M.1720-21
79	433	328	H.1132/M.1719-20
80	434	338	H.1134/M.1721-22
81	435	131	H.1135/M.1722-23
82	435	132	H.1135/M.1722-23
83	435	169	H.1135/M.1722-23
84	616	155	H.1221/M.1806-7
85	616	307	H.1221/M.1806-7
86	616	308	H.1221/M.1806-7
87	617	194	H.1259/M.1843
88	617	195	H.1259/M.1843
89	617	196	H.1259/M.1843
90	617	317	H.1268/M.1851-52
91	2040	566	H.1145/M.1732-33
92	2040	708	H.1145/M.1732-33

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>	<u>TARİHİ</u>
93	3007/212	5	H.1139/M.1726-27
94	3007/212	7/214	H.1159/M.1746

B.Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Arşivi'nde Bulunan Vakfiye Defterleri (V.G.M.Arşivi)

<u>NO</u>	<u>VAKFİYE DEFTERİ NO</u>	<u>SAYFA NO</u>	<u>TARİHİ</u>
1	468	312	H.1098/M.1686-87
2	556	49	H.1241/M.1825-26
3	578	76	-----
4	582	225-116	H.861/M.1456-57
5	585	3	H.1286/M.1869-70
6	589	7-12	-----
7	589	113	H.1300/M.1882-83
8	591	12-16	H.703/M.1303-4
9	597	173-158	H.1320/M.1902-3
10	608	104	H.1164/M.1750-51
11	608	248	H.1275/M.1858-59
12	609	119-120	H.688/M.1259-60
13	611	138-139	H.1207/M.1792-93
14	1759	246	-----
15	1759	188	H.1306/M.1888-89
16	1760	215	-----
17	1760	215-216	H.1320/M.1902-3
18	1760	234-235	H.1165/M.1751-52
19	1760	239	H.1135/M.1722-23
20	1760	244	H.1306/M.1888-89
21	1760	246	H.1247/M.1831-32
22	1760	248-249	H.1307/M.1889-90

<u>NO</u>	<u>VAKFİYE DEFTERİ NO</u>	<u>SAYFA NO</u>	<u>TARİHİ</u>
23	1760	255-256	H.1118/M.1706-7
24	1760	256-257	H.1308/M.1890-91
25	1760	261	H.1311/M.1893-94
26	1760	263	H.1277/M.1860-61
27	1760	272	H.1233/M.1817-18
28	1760	272-273	H.1303/M.1885-86
29	1760	273	H.1303/M.1885-86
30	1962	24	-----
31	1962	105	H.1310/M.1892-93
32	1965	250	-----
33	1992	125	-----
34	1993	41-42	H.1086/M.1675-76
35	1993	112	H.1307/M.1889-89
36	1993	158	H.1306/M.1888-89
37	1993	166-168	H.1062/M.1651-52
38	1993	171-172	H.1209/M.1794-95
39	1993	172-163	H.1308/M.1890-91
40	2314	190-191	H.1300/M.1882-83
41	2401	333	H.1161/M.1748

C.Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Arşivi'nde Bulunan Vakıf Kayıtları,Teamül İlâmları,Berat,Hitabet ve İmamet Kayıtları,Vasiyetnâme İhtiva Eden Esas Defterleri (V.G.M.Arşivi)

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>
1	20	1
2	116	801
3	107	3317

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>
4	203	135
5	203	146
6	203	166
7	203	167
8	203	274
9	203	281
10	203	533
11	203	726
12	203	774
13	203	963
14	203	966
15	203	994
16	203	1124
17	203	1166
18	203	1226
19	203	1252
20	203	1497
21	203	1808
22	203	1823
23	203	1869
24	203	1892
25	203	2501
26	203	2645
27	203	2776
28	203	2834
29	203	2862
30	203	2886
31	203	2918
32	203	2931
33	204	1

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>
34	204	74
35	204	182
36	204	191
37	204	412
38	204	437
39	204	589
40	204	735
41	204	887
42	204	1085
43	204	1101
44	204	1161
45	204	1218
46	204	1303
47	204	1400
48	204	1408
49	204	1548
50	204	1566
51	204	1689
52	204	1757
53	204	3109
54	204	3268
55	204	3317
56	204	3324
57	204	3373
58	205	239
59	205	654
60	205	737
61	205	801
62	205	1274
63	205	1341
64	205	1347
65	205	1468

<u>NO</u>	<u>DEFTER NO</u>	<u>SIRA NO</u>
66	206	106
67	206	347
68	206	859
69	206	880
70	207	75
71	207	136
72	207	187
73	207	262
74	207	325
75	207	335
76	207	516
77	207	543
78	207	579
79	207	603
80	207	606
81	207	609
82	207	751
83	411	116

D.Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kyud-u Kadime Arşivi'ndeki 554
Sayılı Vakıf Defteri

II. İNCELEME, YILLIK VE DİĞER ESERLER

- ABDÜLKADİROĞLU, A., "Kastamonu'da Medfun Evliyadan Bazısı Hakkında Yeni Bir Vesika", Türk Yurdu, Cilt:8, Sayı:1 (Şubat 1987), Ankara. 1987, s., 38-42.
- AHMED TEVHİD., "Kastamoni ve Sinobda İsfendiyar Oğulları veyahud Kızıl Ahmedliler", Tarih-î Osmanî Encümeni Mecmuası, Birinci Sene, (İstanbul), 1329 (1911), s., 383-392.
- AHMET CEMAL., Kastamonu ve Zonguldak, Millî Kütüphane-Vilâyetlerimiz Serisi, İstanbul.1932.
- AINSWORTH, W.F., Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia, Vol.I, London.1842.
- AKOK, M., "Kastamonu Şehri Tarihi İçkalesi", Belleten, Cilt:IX, Sayı:35 (Temmuz 1945), Ankara.1945, s., 401-404.
- ARIK, M.O., "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", Anadolu (Anatolia), XI (1967), Ankara.1969, s., 57-100.
- ARIK, R., Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Yay. Sanat Dizisi:24, Ankara.1976.
- ARTUK, İ-ARTUK, C., İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu, Cilt I, M.E.B.Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdür-lüğü Yay.Seri:III, No:7, İstanbul.1971.
- ASLANAPA, O., Osmanlı Devri Mimarîsi, İstanbul.1986.
- BARIŞTA, H.Ö., "Anadolu Beylikler Dönemi Ahşap İşçiliğinden Bir Sanduka", Millî Kültür, Sayı:44, Ankara.1984, s., 92-94.
- BARKAN, Ö.L-AYVERDİ, E.H., İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul.1970.
- BAŞ, A., Beylikler Dönemi Hanları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.1989.
- BAYBURTLUOĞLU, Z., Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatçıları, Yazıt ve Yapıtları, (Doçentlik Tezi), Erzurum.1981.
- BAYSUN, C., "Cem" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, 3.Cilt, İstanbul.1945, s., 69-81.
- BİLİCİ, Z.K., "Kastamonu ve Kasabaköy'deki İki Eseriyle Nakkaş Abdullah Bin Mahmud ve Sanat Tarihimizdeki Yeri", Vakıflar Dergisi, XX, Ankara. 1988, s., 85-94.
- BOSTANCI, E., "Gökırmak Vadisinde Prehistuvar Araştırmaları, Yeni Paleolitik Buluntular", A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt X, Sayı:1-2, Ankara.1952, s., 137-143.

- CAHEN,C., "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu Au XIIIe Siécle",
Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, (1969), Ankara.1970, s., 145-158.
- CAHEN,C., Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev:Y.Moran, İstanbul.1979.
- CANTAY (GÜREŞSEVER),G., "Türkiye'de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının
Tipolojisi", IX.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan
Bildiriler, III.Cilt, Ankara.1989, s., 1381-1390.
- Cumhuriyetin 50.Yılında Kastamonu, Ankara.1973.
- Cumhuriyetin 50.Yılında Vakıflar, (Basım Yeri ve Tarihi Yok).
- ÇULPAN,C., Türk Taş Köprüleri, Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar, Ankara.
1975.
- DARKOT,B., "Kastamonu" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, 6.Cilt, İstanbul.1977, s.,
399-403.
- DEMİRCİOĞLU,Z., Şeyh Şâban-ı Veli ve Postnişinleri, Kastamonu Şâban-ı Veli
Derneği Yay:2, Kastamonu.1990.
- DEMİRİZ,Y., "Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanak-
lar", Sanat Tarih Yıllığı, V, İstanbul.1973, s., 175-208.
- DURUKAN,A-PEKAK,S., "Akşehir-Reis Emir Yavaş Bey (Yavtaş-Yavaşgel) Türbesi",
Suut Kemal Yetkin'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Ar-
mağan Dizisi:1, Ankara.1984, s., 123-143.
- ERDMANN,K., Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, Teil I, Katalog-
Abbildungen, Berlin.1961.
- ERDOĞAN,M., "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri",
Vakıflar Dergisi, Sayı:7, İstanbul.1968, s., 149-205.
- ERGENÇ,Ö., "XVIII.Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında
Bazı Bilgiler", IX.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiri-
ler, Ankara.1989, s., 1415-1424.
- ERSOY,B., İzmir Hanları, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:49, Ankara.1991.
- EYİCE,S., "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir
Deneme", Tarih Dergisi, Cild:XI, Sayı:15 (Eylül 1960), İstanbul.1960,
s., 99-120.
- EYİCE,S., "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi:Zâviyeler ve
Zâviyeli Camiler", İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, XIII (1962-1963),
s., 1-80.
- GORDLEVSKI, ., Anadolu Selçuklu Devleti, Ankara.1988.

- GÖKBİLGİN, T., XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. No. 508, İstanbul. 1952.
- GÖKOĞLU, A., Paphlagonia-Paflagonya-(Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam, ve civarı) Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Cilt:1, Kastamonu. 1952.
- GÜNALTAY, M.Ş., Yakın Şark II, Anadolu, En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilâsına Kadar, T.T.K. Yay. VIII. Seri-No. 3¹¹, Ankara. 1946.
- İBN BATUTA SEYAHATNAMESİ'NDEN SEÇMELER, Haz: İ. Parmaksızoğlu, M.E.B. Devlet Kıtapları-1000 Temel Eser Dizisi: 59, İstanbul. 1971.
- KARADUMAN, O.K., Kastamonu Camileri, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara. 1969.
- KAYMAZ, N., Pervâne Muînü'd-dîn Süleyman, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. 202, Malazgirt Zaferinin 900. Yıldönümünü Kutlama Serisi II, Ankara. 1970.
- KINNEIR, J.M., Journey Through Asia Minor, London. 1818.
- KIZILTAN, A., Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler, (XIV Yüzyıl Sonuna Kadar), İstanbul. 1958.
- KOPRAMAN, K.Y., "Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Ankara. 1989, s., 17-33.
- KÖKTEN, K., "Kuzey-Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler", A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt IX, Sayı: 3, Ankara. 1951, s., 201-214.
- KÖPRÜLÜ, F., Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Yay: O.F. Köprülü, Ankara. 1984 (5).
- KUBAN, D., Kastamonu'nun Tarihi Yapısı ve Bu Yapının İmar Planında Değerlendirilmesiyle İlgili Rapor, İstanbul. 1967.
- KUBAN, D., Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul. 1982.
- KURAN, A., İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara. 1964.
- KURAN, A., Anadolu Medreseleri, I. Cilt, O.D.T.Ü. Mimarlık Fak. Yayın: 9, Ankara. 1969.
- KURAN, A., Mimar Sinan, İstanbul. 1986.
- KUR'AN -I KERİM VE TÜRKÇE ANLAMI (Meâl), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara. 1983.
- LEONHARD, R., Paphlagonia, Reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasien, Berlin. 1915.

- MAYER, L.A., Islamic Woodcarvers and Their Works, Geneva.1958.
- MEHMED BEHCET., Kastamonu Asâr-ı Kadimesi, İstanbul.1341 (1922-23).
- MÜLAYİM, S., "Trabzon Ayasofyası'nın Tarihlenmesinde Geometrik Bir Kompozisyonun Kronolojik Değeri", Sanat Tarihi Yıllığı, IX-X, İstanbul. 1981, s., 215-225.
- ORAL, M.Z., "Nakkaş Abdullah", Yıllık Araştırmalar Dergisi, II, (1957), A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Enstitüsü, Ankara.1958, s., 153-158.
- OSTROGORSKY, G., Bizans Devleti Tarihi, Çev:F. Işıltan, T.T.K.Yay.X.Dizi-Sa.7, Ankara.1981.
- OZANOĞLU, İ., Kastamonu Kütüğü, İstanbul.1952.
- ÖNEY, G., "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi", Anadolu (Anatolia), XII (1968), Ankara.1970, s., 17-26.
- ÖNKAL, H., Anadolu Selçuklu Türbeleri, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.1977.
- ÖTÜKEN, Y., "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, In Memoriam Prof.A.L.Gabriel, Özel Sayı, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.Ankara.1978, s., 337-371.
- RUNCIMAN, S., Haçlı Seferleri Tarihi, II.Cild, Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187, Çev:F. Işıltan, T.T.K.Yay.X.Dizi, Sa.9¹, Ankara.1987.
- SAHİLLİOĞLU, H., "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV.Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, 23ncü Cilt (Ekim 1962-Şubat 1963), No.1-2, İstanbul.1963, s., 145-218.
- SÖNMEZ, Z., Başlangıcından 16.Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar, T.T.K.Yay.VI.Dizi-Sa.30, Ankara.1989.
- SÖZEN, M., "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler", Anadolu Sanatı Araştırmaları, I, İstanbul.1968, s., 167-209.
- SÖZEN, M., Anadolu Medreseleri, Cilt II, İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü, Telif Yay:10b, İstanbul.1972.
- STRABON., Coğrafya (Geographika), Kitap XII, Bölüm I-II-III, (İngilizceden çeviren A.Pekman), İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yay.No:1437, İstanbul.1969.
- TANSEL, S., Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti, T.T.K.Yay.XI.Seri-No.4, Ankara.1953.

- TANYELİ, U., Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15.yy), İstanbul.1987.
- TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ KILAVUZU-II. Fasikül (C-Ç-D-E-F-G-H), İstanbul. 1940.
- TUNÇ, G., Taş Köprülerimiz, Bayındırlık Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü Yay.No:237, Ankara.1978.
- TUNÇEL, G., Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, Kültür Bakanlığı Yayınları:1056, Tanıtma Eserleri Dizisi:20, Ankara.1989.
- TURAN, O., Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul.1980 (3).
- ULUÇAY, M.Ç., Padişahların Kadınları ve Kızları, T.T.K.Yay.VII.Dizi-Sa.63, Ankara.1980.
- (UZUNÇARŞILI), İ.H., "Halimî Çelebi Camii yahud Ağa İmareti", Açıksöz, Üçüncü Sene, Numara:318, 25 Teşrin-i Evvel 1337 (1919).
- UZUNÇARŞILI, İ.H., Çandarlı Vezir Ailesi, T.T.K.Yay.VII.Dizi-Sa.66, Ankara.1974.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., Osmanlı Tarihi, XVI.Yüzyıl Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar, III.Cilt, 2.Kısım, T.T.K.Yay.XIII.Dizi-Sa.16^{c2b}, Dünya Tarihi, Ankara.1982.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.T.K.Yay.VIII. Dizi-Sa.2^{a1}, Ankara.1984 (3).
- ÜLKÜTAŞIR, M.Ş., "Sinop'ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihî Eserler", Türk Tarih-Arkeologya ve Etnografya Dergisi, Sayı:V, İstanbul.1949, s., 112-191.
- ÜNAL, R.H., "Osmanlı Öncesi Dönemden Yayınlanmamış Üç Menzil Hanı", Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, V, Ege Üniv.Edebiyat Fak.Yay.İzmir.1990, s., 181-191.
- ÜNVER, A.S., Selçuk Tababeti, XI-XIVüncü asırlar, Büyük Selçuk İmparatorluğu ve Orta zamanda Anadolu Türk Devletleri Tababeti Tarihine Dair, T.T.K.Yay.VIII.Seri-No.7, Ankara.1940.
- WITTEK, P., "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Çev:M.Eren, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, (1969), Ankara.1970, s., 193-240.
- YAMAN, T.M., Kastamonu Tarihi, "XVinci asrın sonlarına kadar", I, Kastamonu.1935.
- YETKİN, S.K., İslâm Mimarisi, A.Ü.İlâhiyat Fakültesi, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü No.61, Ankara.1965 (3).

YİNANÇ, M.H., Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, İstanbul.1944.

YÜCEL, Y., XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri, T.T.K.Yay.VII.Dizi-Sa.74, Ankara.1980.

YÜKSEL, İ.A., Osmanlı Mimârisinde II.Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520), V, İstanbul.1983.

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

LEVHA NO. 1-FOTO.NO. 1	Erkek Sanat Okulu Altındaki Kaya Mezarları
LEVHA NO. 1-FOTO.NO. 2	" " "
LEVHA NO. 2-FOTO.NO. 3	Şehinşah Kayası ve Kaya Mezarları
LEVHA NO. 2-FOTO.NO. 4	" "
LEVHA NO. 3-FOTO.NO. 5	İçkale-Doğudan Görünüş
LEVHA NO. 3-FOTO.NO. 6	" "
LEVHA NO. 4-FOTO.NO. 7	İçkale'deki Sarnıç
LEVHA NO. 4-FOTO.NO. 8	İçkale'deki Bizans Devrine Ait Olması Muhtemel Silindirik Burç
LEVHA NO. 5-FOTO.NO. 9	İsmail Bey İmareti-Minareten Örtüye Bakış
LEVHA NO. 5-FOTO.NO.10	" " -Son Cemaat Yeri
LEVHA NO. 6-FOTO.NO.11	" " -Doğu Cephe
LEVHA NO. 6-FOTO.NO.12	" " -Batı Cephe
LEVHA NO. 7-FOTO.NO.13	" " -Dışa Çıkıntı Yapan Mescit Bölümü
LEVHA NO. 7-FOTO.NO.14	" " -İmaretin Batı Kanadındaki Odaların Cepheleri
LEVHA NO. 8-FOTO.NO.15	İsmail Bey İmareti-Son Cemaat Yeri
LEVHA NO. 8-FOTO.NO.16	" " "
LEVHA NO. 9-FOTO.NO.17	" " "-Orta Kubbeyi Taşıyan Ayakta Mukarnaslı Konsollar
LEVHA NO. 9-FOTO.NO.18	İsmail Bey İmareti-Son Cemaat Yeri Orta Kubbesi ve Kubbeye Geçiş Sistemi
LEVHA NO.10-FOTO.NO.19	İsmail Bey İmareti-Portal
LEVHA NO.10-FOTO.NO.20	" " "
LEVHA NO.11-FOTO.NO.21	" " -İnşâ Kitâbesi
LEVHA NO.11-FOTO.NO.22	" " -İbadet Mekânındaki Boşaltma Kemerli ve Geçiş Sistemi
LEVHA NO.12-FOTO.NO.23	İsmail Bey İmareti-Mescit Bölümü
LEVHA NO.12-FOTO.NO.24	" " -Mescit Bölümünü Örtten Kubbe ve Geçiş Unsurları
LEVHA NO.13-FOTO.NO.25	İsmail Bey İmareti-Güneydeki Kubbeli Bölümde Tromplar
LEVHA NO.13-FOTO.NO.26	" " -Mescit Bölümündeki Baldaken Konstrüksiyon

- LEVHA NO.14-FOTO.NO.27 İsmail Bey İmaret-i-Minare
- LEVHA NO.14-FOTO.NO.28 " " -Profilli Konsollardaki Süsleme
- LEVHA NO.15-FOTO.NO.29 " " -Portaldeki Süslemeden Detay
- LEVHA NO.15-FOTO.NO.30 " " -Son Cemaat Yeri Doğu Duvarındaki
Tasvir
- LEVHA NO.16-FOTO.NO.31 İsmail Bey İmaret-i-Son Cemaat Yeri Batı Duvarındaki
Tasvir
- LEVHA NO.16-FOTO.NO.32 İsmail Bey Medresesi-Güney-doğudan görünüş
- LEVHA NO.17-FOTO.NO.33 " " -Giriş Eyvanı
- LEVHA NO.17-FOTO.NO.34 " " -Giriş Eyvanı ve Avluyu Kuşatan
Odalar
- LEVHA NO.18-FOTO.NO.35 İsmail Bey Medresesi-Avlunun Güney-Doğu Köşesindeki
Bugün İptal Edilmiş Olan Oda Kapısı
- LEVHA NO.18-FOTO.NO.36 İsmail Bey Medresesi-Avluyu Kuşatan Odalar
- LEVHA NO.19-FOTO.NO.37 " " -Odaların Avluya Bakan Cephe-
lerinden Bir Lama Demiri
- LEVHA NO.19-FOTO.NO.38 İsmail Bey Medresesi-Kubbeli Ana Eyvan
- LEVHA NO.20-FOTO.NO.39 " " -Ana Eyvandaki Kasnağın Dıştan
Görünüşü
- LEVHA NO.20-FOTO.NO.40 İsmail Bey Türbesi
- LEVHA NO.21-FOTO.NO.41 " " -Güneyden Görünüş
- LEVHA NO.21-FOTO.NO.42 " " -Portal
- LEVHA NO.22-FOTO.NO.43 " " -Portalde İnşâ Kitâbesinin Boş
Yeri
- LEVHA NO.22-FOTO.NO.44 İsmail Bey Türbesi-Portalde Sütun ve Profilli Konsol
- LEVHA NO.23-FOTO.NO.45 İsmail Bey Hanı (Deve Han)-Güney-Batı Cephe
- LEVHA NO.23-FOTO.NO.46 " " " -Kuzey-Doğu Cephe
- LEVHA NO.24-FOTO.NO.47 " " " -Güney-Doğu Cephe
Almaşık Duvar Örgüsü
- LEVHA NO.24-FOTO.NO.48 İsmail Bey Hanı (Deve Han)-Giriş Bölümündeki Ocak
- LEVHA NO.25-FOTO.NO.49 " " " -Taş Konsollardan
(Kandillik?) Detay
- LEVHA NO.25-FOTO.NO.50 İsmail Bey Sıbyan Mektebi

LEVHA NO.26-FOTO.NO.51	İsmail Bey Sıbyan Mektebi-İhata Duvarı
LEVHA NO.26-FOTO.NO.52	" " " -Kuzey-Batı Cephe
LEVHA NO.27-FOTO.NO.53	" " " -Portal
LEVHA NO.27-FOTO.NO.54	" " " -Onarım Kitâbesi
LEVHA NO.28-FOTO.NO.55	" " " -Portaldaki dilatasyon
LEVHA NO.28-FOTO.NO.56	" " " -Portalın İçten Görünüşü
LEVHA NO.29-FOTO.NO.57	" " " -Portalın Üzerindeki
	Konsollar
LEVHA NO.29-FOTO.NO.58	İsmail Bey Sıbyan Mektebi-Yıldız Tonozla Örtülü Mekânın Cepheden Görünüşü
LEVHA NO.30-FOTO.NO.59	İsmail Bey Sıbyan Mektebi-Kubbeli Mekândaki Geçiş Sistemi
LEVHA NO.30-FOTO.NO.60	İsmail Bey Hamamı
LEVHA NO.31-FOTO.NO.61	" "
LEVHA NO.31-FOTO.NO.62	" "
LEVHA NO.32-FOTO.NO.63	Yakup Ağa Külliyesi-Külliye Giriş Kapısı
LEVHA NO.32-FOTO.NO.64	Yakup Ağa Camisi-Şehir Merkezinden Görünüşü
LEVHA NO.33-FOTO.NO.65	" " -Güney Cephe
LEVHA NO.33-FOTO.NO.66	" " -Son Cemaat Yeri
LEVHA NO.34-FOTO.NO.67	" " -Portal
LEVHA NO.34-FOTO.NO.68	" " -Kitâbe
LEVHA NO.35-FOTO.NO.69	" " -İbadet Mekânını Örtten Kubbe ve Geçiş Sistemi
LEVHA NO.35-FOTO.NO.70	Yakup Ağa Camisi-Mihrap
LEVHA NO.36-FOTO.NO.71	" " -Ahşap Kapı Kanatları
LEVHA NO.36-FOTO.NO.72	" " -Kapı Kanadından Detay
LEVHA NO.37-FOTO.NO.73	" " - " "
LEVHA NO.37-FOTO.NO.74	" " - " "
LEVHA NO.38-FOTO.No.75	Yakup Ağa Medresesi (I.Medrese)-Revak Konstrüksiyonu
LEVHA NO.38-FOTO.NO.76	" " " -Revakın Batı Kanadında Yıkılmış Olan Kubbeler
LEVHA NO.39-FOTO.NO.77	Yakup Ağa Medresesi (I.Medrese)-Revaktan Görünüş
LEVHA NO.39-FOTO.NO.78	" " " -Odalardaki Ocaklardan Biri

LEVHA NO.40-FOTO.NO.79	Yakup Ağa Medresesi (I.Medrese)-Odalardaki Geçiş Sistemi
LEVHA NO.40-FOTO.NO.80	Yakup Ağa Medresesi (II.Medrese)
LEVHA NO.41-FOTO.NO.81	Yakup Ağa İmareti
LEVHA NO.41-FOTO.NO.82	" " -Revak Konstrüksiyonu
LEVHA NO.42-FOTO.NO.83	" " - " "
LEVHA NO.42-FOTO.NO.84	" " -Ocak ve Tuğla Baca Kalıntısı
LEVHA NO.43-FOTO.NO.85	" " -Doğu Köşedeki Odadan İki Ocak
LEVHA NO.43-FOTO.NO.86	" " -Batı Kanatta Kubbeye Geçiş Sistemi
LEVHA NO.44-FOTO.NO.87	Yakup Ağa Sıbyan Mektebi
LEVHA NO.44-FOTO.NO.88	" " " -İptal Edilen Pencere
LEVHA NO.45-FOTO.NO.89	" " " -Kuzey-Batı Cephe
LEVHA NO.45-FOTO.NO.90	" " " -Giriş Cephesi
LEVHA NO.46-FOTO.NO.91	" " " -Giriş Cephesinde Tuğla
	"Mozaik" Süsleme
LEVHA NO.46-FOTO.NO.92	Atabey Camisi-İnşâ Kitâbesi
LEVHA NO.47-FOTO.NO.93	" " -Kuzey Cephe
LEVHA NO.47-FOTO.NO.94	" " -Batı Cephe
LEVHA NO.48-FOTO.NO.95	" " -Batı Cephedeki Kapatılan Pencere ve Kapı
LEVHA NO.48-FOTO.NO.96	Atabey Camisi-Doğu Cephe
LEVHA NO.49-FOTO.NO.97	" " -Doğu Cephedeki Kapı
LEVHA NO.49-FOTO.NO.98	" " -İbadet Mekânı
LEVHA NO.50-FOTO.NO.99	" " - " "
LEVHA NO.50-FOTO.NO.100	" " -Mihrap
LEVHA NO.51-FOTO.NO.101	" " -Mihrap ve Mimler
LEVHA NO.51-FOTO.NO.102	" " -Cami İle Türbeyi İrtibatlandıran Muhdes
	Bağdadî Tonozla Örtülü Bölüm
LEVHA NO.52-FOTO.NO.103	Atabey Camisi-Camiye Bitişik Türbe (Atabey Türbesi)
LEVHA NO.52-FOTO.No.104	" " -Mimlerdeki Taş Üzerine Yapılan Boyamalar
LEVHA NO.53-FOTO.NO.105	" " - " "
LEVHA NO.53-FOTO.NO.106	" " -Tavan Göbeği
LEVHA NO.54-FOTO.NO.107	" " -Camiye Bitişik Türbede Dilatasyon
LEVHA NO.54-FOTO.NO.108	" " - " "

- LEVHA NO.55-FOTO.NO.109 Atabey Camisi-Camiye Bitişik Türbede Sırlı Tuğla
LEVHA NO.55-FOTO.NO.110 Türbe-Muhdes Kapı
LEVHA NO.56-FOTO.NO.111 " -Cephenin Üst Kenarını Sınırlandıran Muhdes
Kirpi Saçak
LEVHA NO.56-FOTO.NO.112 Türbe-Dilatasyon
LEVHA NO.57-FOTO.NO.113 İbni Neccar Camisi-İnşâ Kitâbesi
LEVHA NO.57-FOTO.NO.114 " " " -Kuzey-Batıdan Görünüş
LEVHA NO.58-FOTO.NO.115 " " " -Son Cemaat Yeri
LEVHA NO.58-FOTO.NO.116 " " " - " " "
LEVHA NO.59-FOTO.NO.117 " " " - " " "
LEVHA NO.59-FOTO.NO.118 " " " -İbadet Mekânında Kubbeye Geçiş
Sistemi
LEVHA NO.60-FOTO.NO.119 İbni Neccar Camisi-Kadınlar Mahfili
LEVHA NO.60-FOTO.NO.120 " " " -Minare Kapısı
LEVHA NO.61-FOTO.NO.121 " " " -Ahşap Kapı Kanatları
LEVHA NO.62-FOTO.NO.122 " " " -Ahşap Kapıdan Detay
LEVHA NO.63-FOTO.NO.123 " " " - " " "
LEVHA NO.63-FOTO.NO.124 " " " - " " "
Usta Kitâbesi
LEVHA NO.64-FOTO.NO.125 İbni Neccar Camisi-Ahşap Kapıdan Detay
İnşâ Kitâbesi
LEVHA NO.65-FOTO.NO.126 İbni Neccar Camisi-Güney Cephe (1943'deki depremten
Sonra)
LEVHA NO.65-FOTO.NO.127 İbni Neccar Camisi-Güney Cephedeki Cami Tasviri
LEVHA NO.66-FOTO.NO.128 Nasrullah Camisi
LEVHA NO.66-FOTO.NO.129 " " -Doğu Cephedeki Muhdes Payanda
LEVHA NO.67-FOTO.NO.130 " " -Batı Cephe
LEVHA NO.67-FOTO.NO.131 " " -18.Yüzyılda Yapılan Güney Cephe
LEVHA NO.68-FOTO.NO.132 " " -Son Cemaat Yeri
LEVHA NO.68-FOTO.NO.133 " " -Batı Cephede 18.Yüzyılda Eklenen
Kısım
LEVHA NO.69-FOTO.NO.134 Nasrullah Camisi-Doğu Cephedeki Dilatasyon
LEVHA NO.69-FOTO.NO.135 " " -Son Cemaat Yeri (Bugün Ayakların
Bulunduğu Yerlerde Sütunların Bulunduğu Görülüyor)

- LEVHA NO.55-FOTO.NO.109 Atabey Camisi-Camiye Bitişik Türbede Sırlı Tuğla
 LEVHA NO.55-FOTO.NO.110 Türbe-Muhdes Kapı
 LEVHA NO.56-FOTO.NO.111 " -Cephenin Üst Kenarını Sınırlandıran Muhdes
 Kirpi Saçak
 LEVHA NO.56-FOTO.NO.112 Türbe-Dilatasyon
 LEVHA NO.57-FOTO.NO.113 İbni Neccar Camisi-İnşâ Kitâbesi
 LEVHA NO.57-FOTO.NO.114 " " " -Kuzey-Batıdan Görünüş
 LEVHA NO.58-FOTO.NO.115 " " " -Son Cemaat Yeri
 LEVHA NO.58-FOTO.NO.116 " " " - " " "
 LEVHA NO.59-FOTO.NO.117 " " " - " " "
 LEVHA NO.59-FOTO.NO.118 " " " -İbadet Mekânında Kubbeye Geçiş

Sistemi

- LEVHA NO.60-FOTO.NO.119 İbni Neccar Camisi-Kadınlar Mahfili
 LEVHA NO.60-FOTO.NO.120 " " " -Minare Kapısı
 LEVHA NO.61-FOTO.NO.121 " " " -Ahşap Kapı Kanatları
 LEVHA NO.62-FOTO.NO.122 " " " -Ahşap Kapıdan Detay
 LEVHA NO.63-FOTO.NO.123 " " " - " " "
 LEVHA NO.63-FOTO.NO.124 " " " - " " "

Usta Kitâbesi

- LEVHA NO.64-FOTO.NO.125 İbni Neccar Camisi-Ahşap Kapıdan Detay
 İnşâ Kitâbesi
 LEVHA NO.65-FOTO.NO.126 İbni Neccar Camisi-Güney Cephe (1943'deki deprem
 Sonra)
 LEVHA NO.65-FOTO.NO.127 İbni Neccar Camisi-Güney Cephedeki Cami Tasviri
 LEVHA NO.66-FOTO.NO.128 Nasrullah Camisi
 LEVHA NO.66-FOTO.NO.129 " " -Doğu Cephedeki Muhdes Payanda
 LEVHA NO.67-FOTO.NO.130 " " -Batı Cephe
 LEVHA NO.67-FOTO.NO.131 " " -18.Yüzyılda Yapılan Güney Cephe
 LEVHA NO.68-FOTO.NO.132 " " -Son Cemaat Yeri
 LEVHA NO.68-FOTO.NO.133 " " -Batı Cephede 18.Yüzyılda Eklenen

Kısım

- LEVHA NO.69-FOTO.NO.134 Nasrullah Camisi-Doğu Cephedeki Dilatasyon
 LEVHA NO.69-FOTO.NO.135 " " -Son Cemaat Yeri (Bugün Ayakların
 Bulunduğu Yerlerde Sütunların Bulunduğu Görülüyor)

LEVHA NO.70-FOTO.NO.136	Sinan Bey Camisi
LEVHA NO.70-FOTO.NO.137	" "
LEVHA NO.71-FOTO.NO.138	" " -İbadet Mekânında Geçiş Sistemi
LEVHA NO.71-FOTO.NO.139	" " -Mihrap
LEVHA NO.72-FOTO.NO.140	" " -Ahşap Kapı Kanatları
LEVHA NO.72-FOTO.NO.141	" " -Mimberdeki Süsleme
LEVHA NO.73-FOTO.NO.142	Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami)
LEVHA NO.73-FOTO.NO.143	" " " " "
LEVHA NO.74-FOTO.NO.144	" " " " "
LEVHA NO.74-FOTO.NO.145	" " " " " -Mihrap
LEVHA NO.75-FOTO.NO.146	" " " " " -Ahşap Mimber
LEVHA NO.75-FOTO.NO.147	Musa Fakih (Zeynizade) Camisi
LEVHA NO.76-FOTO.NO.148	" " " " "
LEVHA NO.76-FOTO.NO.149	" " " " " -Kadınlar Mahfili
LEVHA NO.77-FOTO.NO.150	" " " " " -Alçı Mihrap
LEVHA NO.77-FOTO.NO.151	Alaca Mescit
LEVHA NO.78-FOTO.NO.152	Kubbeli Mescit
LEVHA NO.78-FOTO.NO.153	Topçuoğlu Camisi
LEVHA NO.79-FOTO.NO.154	" " -Güney Cephe
LEVHA NO.79-FOTO.NO.155	" " -Doğu Cephe
LEVHA NO.80-FOTO.NO.156	" " -Batı Cephe ve Minare
LEVHA NO.80-FOTO.NO.157	" " -Batı Cephede Altta Kapatılan Pencere
LEVHA NO.81-FOTO.NO.158	Topçuoğlu Camisi-Son Cemaat Yeri
LEVHA NO.81-FOTO.NO.159	Reis'ül-Küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi- Güney Cephe
LEVHA NO.82-FOTO.NO.160	Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi- Güney Cephe
LEVHA NO.82-FOTO.NO.161	Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi-Revak
LEVHA NO.83-FOTO.NO.162	" " " " " - "
LEVHA NO.83-FOTO.NO.163	" " " " " - Doğu Cephede 19.Yüzyılda Eklenen Sıbyan Mektebi ve Kütüphane
LEVHA NO.84-FOTO.NO.164	Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi- Sıbyan Mektebi

- LEVHA NO.84-FOTO.NO.165 Karanlık Evliya Türbesi
 LEVHA NO.85-FOTO.NO.166 " " " -Merdiven Sahanlığının
 Altındaki Kripta Kapısı
 LEVHA NO.85-FOTO.NO.167 Karanlık Evliya Türbesi-Türbeye Bitiştirilen Mescit
 LEVHA NO.86-FOTO.NO.168 "İsa Dede Türbesi" Denilen Eyvan Türbe
 LEVHA NO.86-FOTO.NO.169 " " " " "
 LEVHA NO.87-FOTO.NO.170 " " " " " -Payanda
 LEVHA NO.87-FOTO.NO.171 " " " " " -Cephedeki
 Kitâbe Parçası
 LEVHA NO.88-FOTO.NO.172 "Aşıklı Sultan Türbesi" Denilen Bina
 LEVHA NO.88-FOTO.NO.173 " " " " "
 LEVHA NO.89-FOTO.NO.174 " " " " " -Cephedeki
 Süsleme
 LEVHA NO.89-FOTO.NO.175 "Aşıklı Sultan Türbesi"Denilen Bina-Eyvanın İç
 Yüzündeki Rozet
 LEVHA NO.90-FOTO.NO.176 "Aşıklı Sultan Türbesi" Denilen Bina-Batı Cephe
 LEVHA NO.90-FOTO.NO.177 Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi
 LEVHA NO.91-FOTO.NO.178 Yılanlı Darüşşifa-İnşâ Kitâbesi
 LEVHA NO.91-FOTO.NO.179 " " -Portal Yan Mihrabiyesi ve Bina
 Nazırı Küherbaş'ın Kitâbesi
 LEVHA NO.92-FOTO.NO.180 Yılanlı Darüşşifa-Portal Yan Mihrabiyesi
 LEVHA NO.92-FOTO.NO.181 " " -Portalın Üzerine Oturtulan Binalar
 LEVHA NO.93-FOTO.NO.182 " " - " " " "
 LEVHA NO.93-FOTO.NO.183 " " -Portalın yan cephesinde tuğla
 kalıntıları
 LEVHA NO.94-FOTO.NO.184 Yılanlı Darüşşifa-Cephe Duvarında Kapatılan Mazgal
 Pencere
 LEVHA NO.94-FOTO.NO.185 Yılanlı Darüşşifa-Cephe Duvarında Spolie Olarak
 Kullanılmış Bukranion Tasvirli Mermer Parça
 LEVHA NO.95-FOTO.NO.186 Yılanlı Darüşşifa-Portal Bordüründeki Süsleme
 LEVHA NO.95-FOTO.NO.187 " " -Portal Bordürü ve Sütunce
 Üzerindeki Süslemeler
 LEVHA NO.96-FOTO.NO.188 Yılanlı Darüşşifa-Mihrabiyeden Detay
 LEVHA NO.96-FOTO.NO.189- " " -Caminin Cephe Duvarında,Altta
 İptal Edilen Yuvarlak Kemerli Kapı

- LEVHA NO. 97-FOTO.NO.190 Yılanlı Darüşşifa-Caminin Güney Duvarında İptal Edilen Kapı ve Spolie Friz
- LEVHA NO. 97-FOTO.NO.191 Yılanlı Darüşşifa-Caminin Kuzey Cephesinde İlk Yapıdan Kalan Süslemeli Parçalar
- LEVHA NO. 98-FOTO.NO.192 Yılanlı Darüşşifa-Caminin Kuzey Cephesinde İlk Yapıdan Kalan Süslemeli Parçalar-Detay
- LEVHA NO. 98-FOTO.NO.193 İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)-Güney Cephe
- LEVHA NO. 99-FOTO.NO.194 " " " " -Giriş Bölümü
- LEVHA NO. 99-FOTO.NO.195 " " " " -Avludan Revaklara Bakış
- LEVHA NO.100-FOTO.NO.196 İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)-Avludan Revaklara Bakış
- LEVHA NO.100-FOTO.NO.197 İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)-Güney Kanattan Çapraz Tonoz
- LEVHA NO.101-FOTO.NO.198 İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)-Avlunun Kuzeyinde Merdivenler
- LEVHA NO.101-FOTO.NO.199 İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Han)-Merdiven Sahanlığı
- LEVHA NO.102-FOTO.NO.200 " " " " -Merdiven
- LEVHA NO.102-FOTO.NO.201 " " " " -Üst Kat Revakı
- LEVHA NO.103-FOTO.NO.202 " " " " - " "
- LEVHA NO.103-FOTO.NO.203 Balkapanı Hanı (Pembe Han)-Kuzey Cephe ve Sokağa Açılan Dükkânlar
- LEVHA NO.104-FOTO.NO.204 Balkapanı Hanı (Pembe Han)-Kuzey-Batı Köşedeki Oda
- LEVHA NO.104-FOTO.NO.205 Balkapanı Hanı (Pembe Han)-Giriş Bölümü
- LEVHA NO.105-FOTO.NO.206 " " " " -Merdivenli Kısma Geçişi Sağlayan Kapı
- LEVHA NO.105-FOTO.NO.207 Balkapanı Hanı (Pembe Han)-Kuzey-Doğu Köşe
- LEVHA NO.106-FOTO.NO.208 " " " " -Avluya Bakan Kuzey-Batı Köşedeki Oda
- LEVHA NO.106-FOTO.NO.209 Balkapanı Hanı (Pembe Han)-Avlu Revakına Ait Tuğla Kemer Kalıntıları
- LEVHA NO.107-FOTO.NO.210 Yanık Han-Giriş Cephesi
- LEVHA NO.107-FOTO.NO.211 " " " " -Giriş Bölümü-Üst Kattaki Mescit

- LEVHA NO.108-FOTO.NO.212 Yanık Han-Avludan Kuzey Revaka Bakış
 LEVHA NO.108-FOTO.NO.213 " " -Doğu Kanattaki Revak,Altta Zemin Kat Odaları Görünüyor
- LEVHA NO.109-FOTO.NO.214 Yanık Han-Batı Revaka Bakış
 LEVHA NO.109-FOTO.NO.215 " " -Batı Revakında Kapatılan Bölümler
 LEVHA NO.110-FOTO.NO.216 " " -Kuzeyden,Güneydeki Giriş Bölümüne Bakış
 LEVHA NO.110-FOTO.NO.217 " " -Revakın Ahşap Kohstrüksiyonu
 LEVHA NO.111-FOTO.NO.218 " " -Üst Kat Revakı
 LEVHA NO.111-FOTO.NO.219 " " -Ahşap Pencere Şebekelerinden Örnek
- LEVHA NO.112-FOTO.NO.220 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı
 LEVHA NO.112-FOTO.NO.221 " " " " " -Giriş (Üstte Harç Üzerine Yapılan Süslemeler)
- LEVHA NO.113-FOTO.NO.222 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Girişin Sağındaki Cephe Duvarı ve Dükkânlar
- LEVHA NO.113-FOTO.NO.223 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Kuzey Cephe
 LEVHA NO.114-FOTO.NO.224 " " " " " -Avlu ve Revak
- LEVHA NO.114-FOTO.NO.225 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Revak Kuruluşu
- LEVHA NO.115-FOTO.NO.226 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Avludan Batı Kanattaki Revaka Bakış
- LEVHA NO.115-FOTO.NO.227 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Avlunun Doğusundaki Revak ve Merdivenler
- LEVHA NO.116-FOTO.NO.228 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Kuzey-Batı Köşedeki Kapı
- LEVHA NO.116-FOTO.NO.229 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Merdiven ve İptal Edilen Revakın Kemer Gözleri
- LEVHA NO.117-FOTO.NO.230 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Merdiven Sahanlığının Altındaki Boşaltma Kemer ve Tuvalet
- LEVHA NO.117-FOTO.NO.231 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Üst Kat Revakı ve Odalar
- LEVHA NO.118-FOTO.NO.232 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Güney-doğu Köşede Çıkıntı Yapan Kuruluş

- LEVHA NO.118-FOTO.NO.233 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Güney-doğu Köşede Çıkıntı Yapan Kuruluş
- LEVHA NO.119-FOTO.NO.234 Reis'ül-küttab Hacı Mustafa Efendi Hanı-Cephedeki Harç Üzerine Yapılan Süsleme
- LEVHA NO.119-FOTO.NO.235 Bedesten
- LEVHA NO.120-FOTO.NO.236 " -Doğu Cephe
- LEVHA NO.120-FOTO.NO.237 " -Kuzey Cephedeki İptal Edilen Kapı ve Dükkânlar
- LEVHA NO.121-FOTO.NO.238 Bedesten-Kuzey Cephedeki İptal Edilen Kapı ve Dükkânlar
- LEVHA NO.121-FOTO.NO.239 Bedesten-Kuzey Cephedeki İptal Edilen Kapı ve Dükkânlar
- LEVHA NO.122-FOTO.NO.240 Bedesten-Güney Cephe Dükkân Haline Getirilmiş Bölüm
- LEVHA NO.122-FOTO.NO.241 Bedesten-Doğu Cephedeki Kapı
- LEVHA NO.123-FOTO.NO.242 " -İç Mekân
- LEVHA NO.123-FOTO.NO.243 " - "
- LEVHA NO.124-FOTO.NO.244 " -İç Mekânda,Batıdaki İptal Edilen Kapı
- LEVHA NO.124-FOTO.No.245 " -Doğudaki İptal Edilen Kapının İç Yüzü
- LEVHA NO.125-FOTO.NO.246 Frenkşah Hamamı
- LEVHA NO.125-FOTO.NO.247 " " -Onarılan Örtü Sistemi
- LEVHA NO.126-FOTO.No.248 " " -Güney Cepheye Sonradan Açılan Kapı
- LEVHA NO.126-FOTO.NO.249 " " -Sıcaklık Kubbesi
- LEVHA NO.127-FOTO.NO.250 " " -Sıcaklık Kubbesinde Geçiş Unsuru
- LEVHA NO.127-FOTO.NO.251 " " -Sıcaklığa Açılan Eyvan
- LEVHA NO.128-FOTO.NO.252 Bey Hamamı
- LEVHA NO.128-FOTO.NO.253 " " -Soyunmalık Yeri
- LEVHA NO.129-FOTO.NO.254 " " - " "
- LEVHA NO.129-FOTO.NO.255 " " -Örtü Sistemi
- LEVHA NO.130-FOTO.NO.256 " " -Sıcaklık Ünitesi
- LEVHA NO.130-FOTO.NO.257 " ", -Su Deposunun Arkasındaki Külhan
- LEVHA NO.131-FOTO.NO.258 Arabapazarı Çifte Hamamı
- LEVHA NO.131-FOTO.NO.259 " " " -Erkekler Kısmı Soyunmalık Yeri Kubbesi

- LEVHA NO.132-FOTO.NO.260 Arabapazarı Çifte Hamamı-Erkekler Kısmı soyunmalık
Yeri Kubbesi
- LEVHA NO.132-FOTO.NO.261 Arabapazarı Çifte Hamamı-Kadınlar Kısmı Soyunmalık
Yeri Kubbesi
- LEVHA NO.133-FOTO.NO.262 Arabapazarı Çifte Hamamı-Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yeri ve Ortadaki Havuz
- LEVHA NO.133-FOTO.NO.263 Arabapazarı Çifte Hamamı-Erkekler Kısmı Sıcaklık
Sıcaklık Ünitesi
- LEVHA NO.134-FOTO.NO.264 Halimî Çelebi Hamamı-İnşâ Kitâbesi
- LEVHA NO.134-FOTO.NO.265 " " " -Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yeri Kubbesi
- LEVHA NO.135-FOTO.NO.266 Halimî Çelebi Hamamı-Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yeri Cephesinde İptal Edilen Pencere
- LEVHA NO.135-FOTO.NO.267 Halimî Çelebi Hamamı-Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yeri Cephesinde İptal Edilen Pencere
- LEVHA NO.136-FOTO.NO.268 Halimî Çelebi Hamamı-Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yerinde Kubbe ve Kasnak
- LEVHA NO.136-FOTO.NO.269 Halimî Çelebi Hamamı-Portal
- LEVHA NO.137-FOTO.NO.270 " " " -Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yerinde Kubbeye Geçiş Sistemi
- LEVHA NO.137-FOTO.NO.271 Halimî Çelebi Hamamı-Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yerinde Niş Kavsarası
- LEVHA NO.138-FOTO.NO.272 Halimî Çelebi Hamamı-Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yerinde Soğukluğa Geçilen Kapı
- LEVHA NO.138-FOTO.NO.273 Halimî Çelebi Hamamı-Kadınlar Kısmı Soyunmalık
Yeri Kubbesi
- LEVHA NO.139-FOTO.NO.274 Halimî Çelebi Hamamı-Portaldaki Süslemeden Detay
- LEVHA NO.139-FOTO.NO.275 " " " -Erkekler Kısmı Soyunmalık
Yerinde Sıva Üzerine Kalemîşi Süslemeler
- LEVHA NO.140-FOTO.NO.276 Dede Hamamı
- LEVHA NO.140-FOTO.NO.277 Sinan Bey Sıbyan Mektebi
- LEVHA NO.141-FOTO.NO.278 " " " -Cephe
- LEVHA NO.141-FOTO.NO.279 " " " -Pahlı Köşe

LEVHA NO.142-FOTO.NO.280	Nasrullah Köprüsü-Memba Tarafından Görünüş
LEVHA NO.142-FOTO.NO.281	" " -Mansap Tarafından Görünüş
LEVHA NO.143-FOTO.NO.282	" " -Kemer Ayağındaki Selyaran
LEVHA NO.143-FOTO.NO.283	" " -1930'larda köprünün görünümü, Sağ Tarafta Üçüncü Kemer Gözü Görünüyor
LEVHA NO.144-FOTO.NO.284	Nasrullah Şadırvanı-Kuzey Cephe
LEVHA NO.144-FOTO.NO.285	" " -Batı Cephe
LEVHA NO.145-FOTO.NO.286	" " -Doğu Cephe
LEVHA NO.145-FOTO.NO.287	Ayıcılar Camisi
LEVHA NO.146-FOTO.NO.288	Cebrail Mescidi
LEVHA NO.146-FOTO.NO.289	Deveciler Camisi
LEVHA NO.147-FOTO.NO.290	Ferhat Paşa Camisi
LEVHA NO.147-FOTO.NO.291	" " -Son Cemaat Yeri
LEVHA NO.148-FOTO.NO.292	" " -Portalde İnşâ ve Onarım Kitâbeleri
LEVHA NO.148-FOTO.NO.293	Halife Sultan Camisi
LEVHA NO.149-FOTO.NO.294	Hepkebirler Camisi
LEVHA NO.149-FOTO.NO.295	Honsalar Camisi
LEVHA NO.150-FOTO.NO.296	İbrahim Bey Camisi (Aktekke)
LEVHA NO.150-FOTO.NO.297	İsfendiyar Bey Camisi
LEVHA NO.151-FOTO.NO.298	Küpcügez Mescidi
LEVHA NO.151-FOTO.NO.299	Saraçlar Camisi
LEVHA NO.152-FOTO.NO.300	Saray Camisi
LEVHA NO.152-FOTO.NO.301	Şeyh Şaban-ı Velî Camisi
LEVHA NO.153-FOTO.NO.302	" " " -Mihrap
LEVHA NO.153-FOTO.NO.303	" " " - "
LEVHA NO.154-FOTO.NO.304	Kale Hamamı
LEVHA NO.154-FOTO.NO.305	Saray Hamamı
LEVHA NO.155-FOTO.NO.306	" -Soyunmalık Yeri
LEVHA NO.155-FOTO.NO.307	" - " "
LEVHA NO.156-FOTO.NO.308	" - " " (Sağda Soğukluğa Geçilen Kapı)
LEVHA NO.156-FOTO.NO.309	Yeni Hamam-Soyunmalık Yeri Kubbesi
LEVHA NO.157-FOTO.NO.310	" - " "
LEVHA NO.157-FOTO.NO.311	Trafo Önündeki Kitâbeli Taş (Köprü Taşı?)

HARİTA İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

BİNALARIN LİSTESİ

<u>NO</u>	<u>BİNA</u>
1	İÇKALE
2	İSMAİL BEY İMARETİ
3	İSMAİL BEY MEDRESESİ
4	İSMAİL BEY TÜRBESİ
5	İSMAİL BEY HANI (DEVE HANI)
6	İSMAİL BEY SİBYAN MEKTEBİ
7	İSMAİL BEY HAMAMI
8	YAKUP AĞA CAMİSİ
9	YAKUP AĞA MEDRESESİ (I.MEDRESE)
10	YAKUP AĞA MEDRESESİ (II.MEDRESE)
11	YAKUP AĞA İMARETİ
12	YAKUP AĞA SİBYAN MEKTEBİ
13	YAKUP AĞA HAMAMI
14	ATABEY CAMİSİ VE TÜRBESİ
15	İBN NECCAR CAMİSİ
16	NASRULLAH CAMİSİ
17	SİNAN BEY CAMİSİ
18	HASAN EFENDİ CAMİSİ (KARANLIK CAMİ)
19	MUSA FAKİH CAMİSİ (ZEYNİZADE CAMİSİ)
20	ALACA MESCİT
21	KUBBELİ MESCİT
22	TOPÇUOĞLU CAMİSİ
23	REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ MEDRESESİ (MÜNİRE MEDRESESİ; BAYRAKLI MEDRESE)
24	KARANLIK EVLİYA TÜRBESİ
25	İSA DEDE TÜRBESİ (ATABEY TÜRBESİ)
26	AŞIKLI SULTAN TÜRBESİ DENİLEN BİNA
27	ŞEYH ŞABAN-I VELİ TÜRBESİ
28	YILANLI DARÜŞŞİFA (ALİ BİN PERVANE HASTAHANESİ;PERVANE OĞLU ALİ ŞİFAHANESİ)

<u>NO</u>	<u>BİNA</u>
29	İSMAİL BEY HANI (KURŞUNLU HAN)
30	BALKAPANI HANI (PEMBE HAN)
31	YANIK HAN (YANIKZADE HACI İSMAİL AĞA HANI)
32	REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ HANI (AŞİR EFENDİ HANI; URGAN HAN)
33	BEDESTEN (KARANLIK BEDESTEN)
34	FRENKŞAH HAMAMI (EMİR CEMALEDDİN FRENKŞAH HAMAMI)
35	BEY HAMAMI (İSFENDİYAR BEY HAMAMI)
36	ARABAPAZARI ÇİFTE HAMAMI
37	ÇİFTE HAMAM (HALİMİ ÇELEBİ HAMAMI; MAHKEMEALTI HAMAMI)
38	DEDE SULTAN HAMAMI (DEDE HAMAMI)
39	SİNAN BEY SIBYAN MEKTEBİ
40	REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ KÜTÜPHANESİ
41	NASRULLAH KÖPRÜSÜ
42	NASRULLAH ŞADIRVANI
43	ABDÜLCEBBAR CAMİSİ
44	AKMESCİT (SERVER MESCİDİ)
45	ALPASLAN MESCİDİ
46	AYICILAR CAMİSİ
47	CEBRAİL MESCİDİ
48	DEVECİLER CAMİSİ (DEVECİ SULTAN CAMİSİ)
49	FERHAT PAŞA CAMİSİ (HACI KADI CAMİSİ)
50	HALİFE SULTAN CAMİSİ
51	HAMZA AĞA CAMİSİ
52	HEPKEBİRLER CAMİSİ
53	HONSALAR CAMİSİ
54	İBRAHİM BEY CAMİSİ (AKTEKKE)
55	İSFENDİYAR BEY CAMİSİ
56	KAZANCILAR MESCİDİ
57	KÜPCÜĞEZ MESCİDİ
58	SARAÇLAR CAMİSİ
59	SARAY CAMİSİ
60	ŞEYH ŞABAN-I VELİ CAMİSİ
61	HATUN SULTAN TÜRBESİ

<u>NO</u>	<u>BİNA</u>
62	FERHAT PAŞA HAMAMI
63	KALE HAMAMI
64	SARAY HAMAMI
65	VAKIF HAMAMI
66	YENİ HAMAM

HARİTA ÜZERİNDEKİ İŞARETLER

- 35 : Bina ve Şehir Planındaki Numarası
- : Muhtemel Sur Çizgisi
- : Ortaçağ Boyunca Ana Yol Şebekesi
- : Köprü
-] [: Sur Kapısı

Foto.No.1

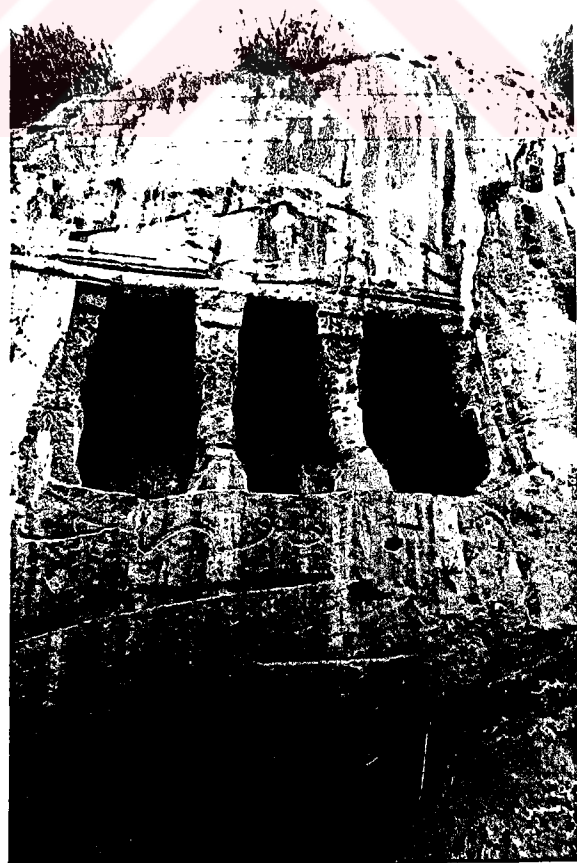

Foto.No.2

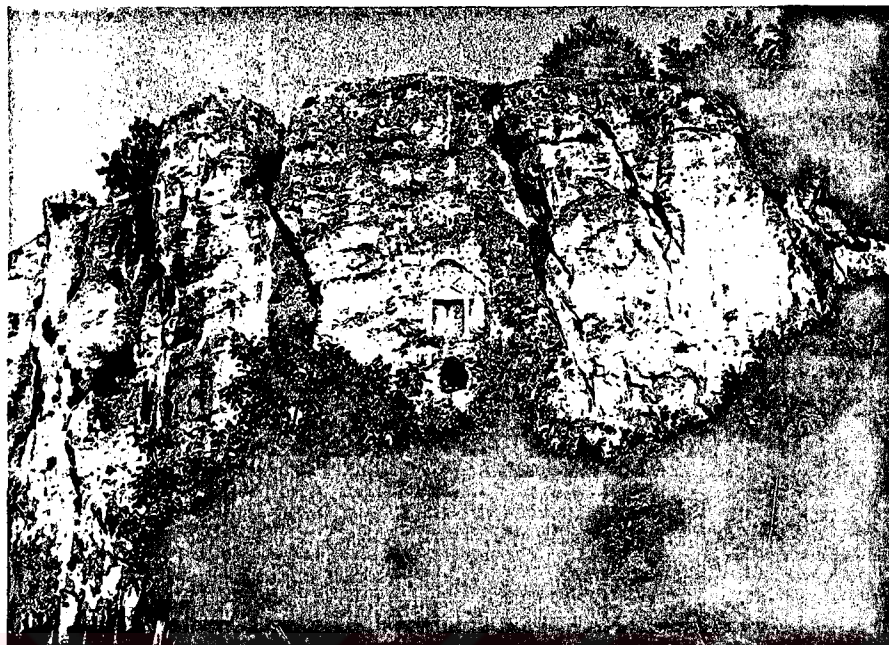

Foto.No.3

Foto.No.4

Foto.No.5

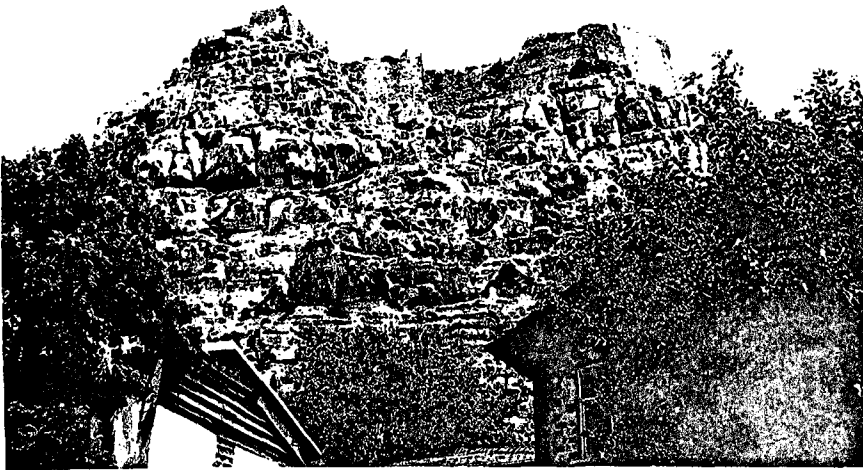

Foto.No.6

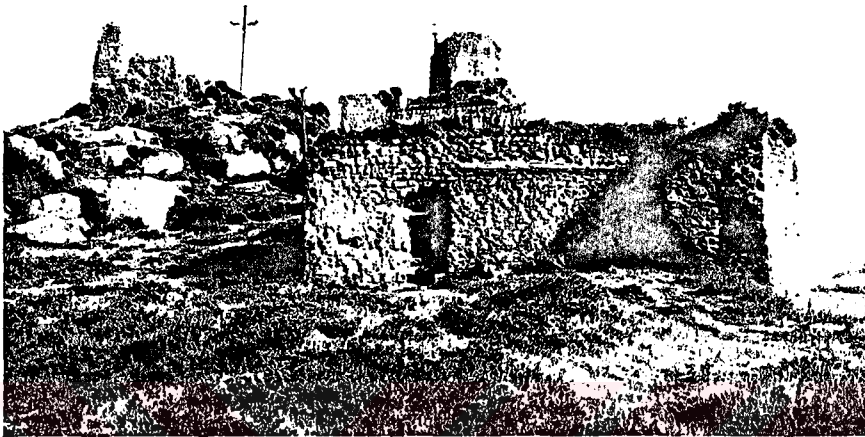

Foto.No.7

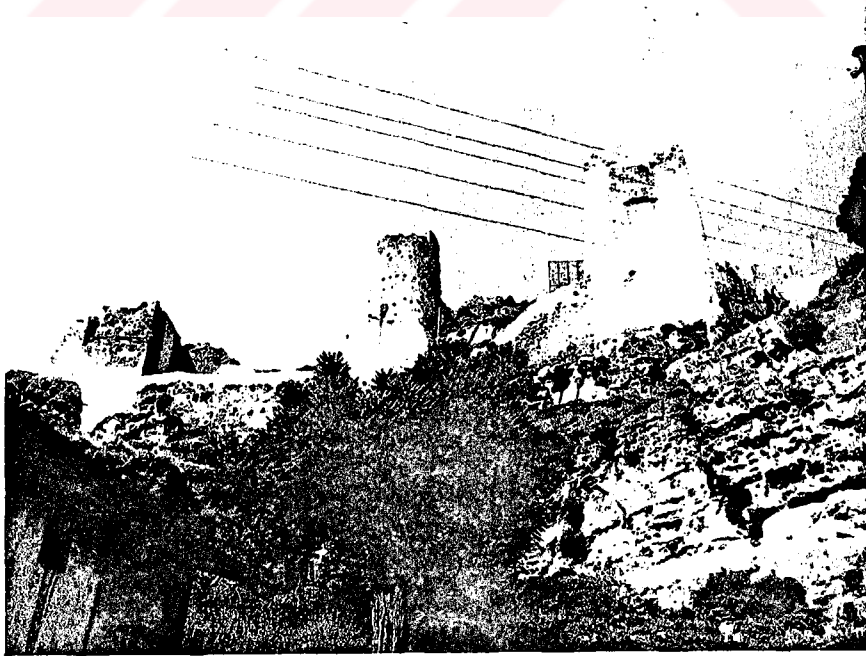

Foto.No.8

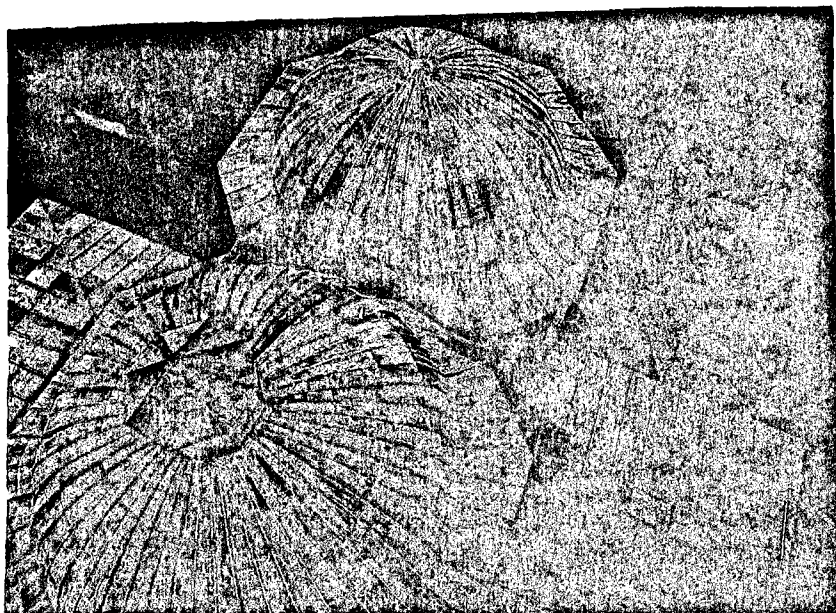

Foto.No.9

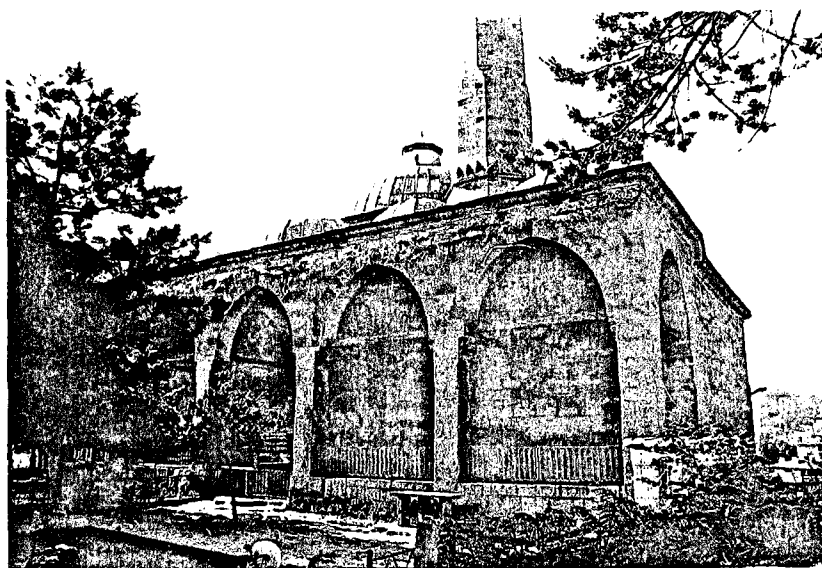

Foto.No.10

Foto.No.11

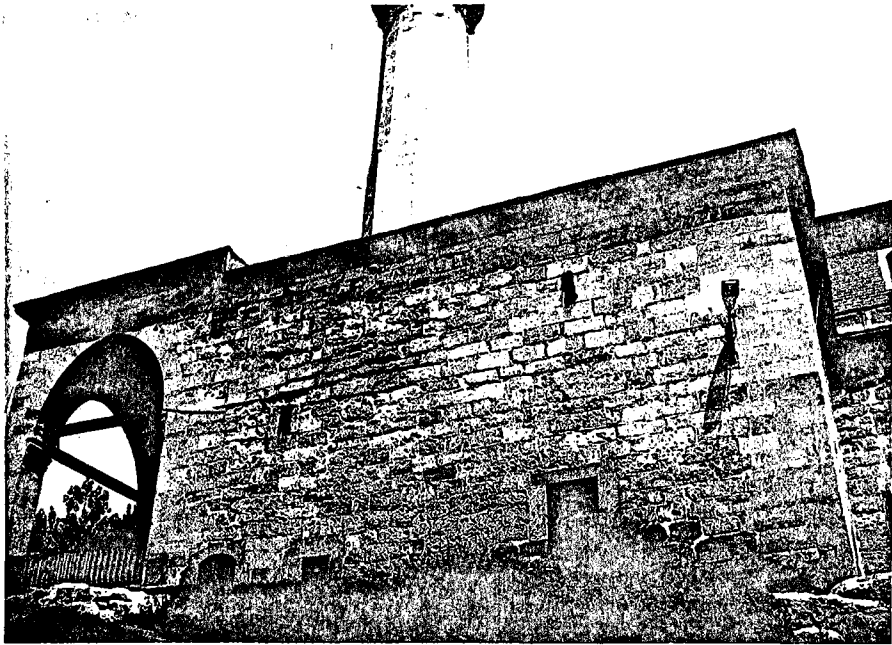

Foto.No.12

Foto.No.13

Foto.No.14

Foto.No.15

Foto.No.16

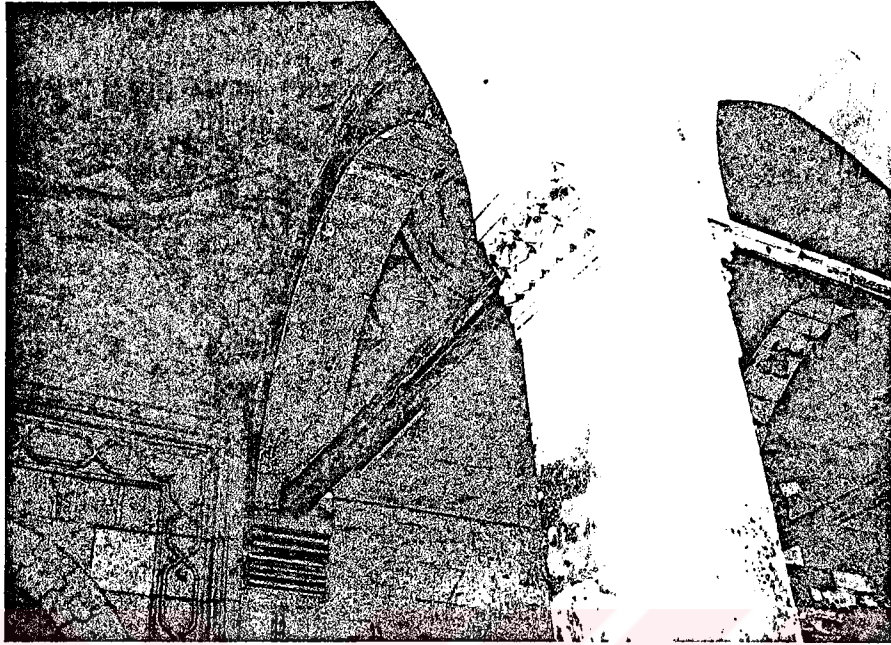

Foto.No.17

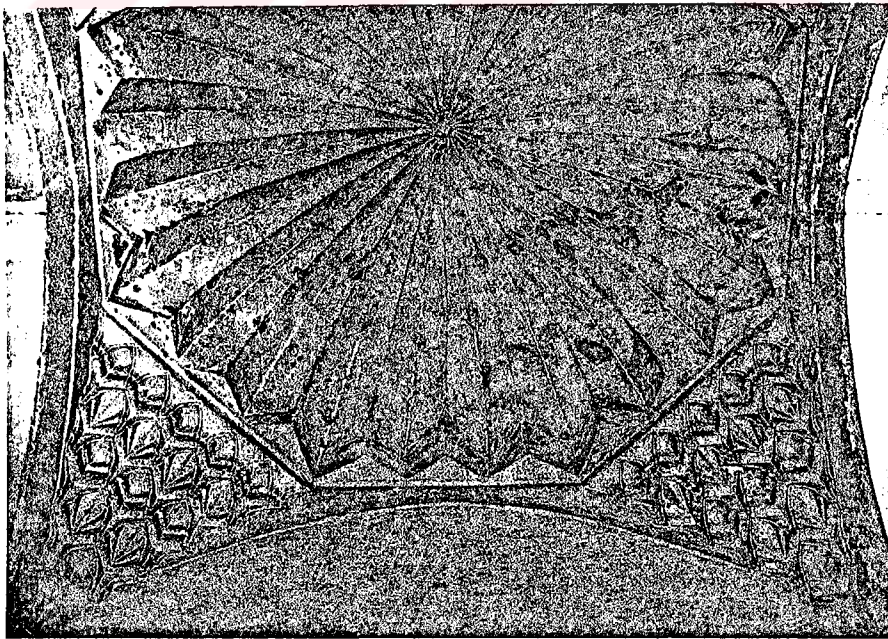

Foto.No.18

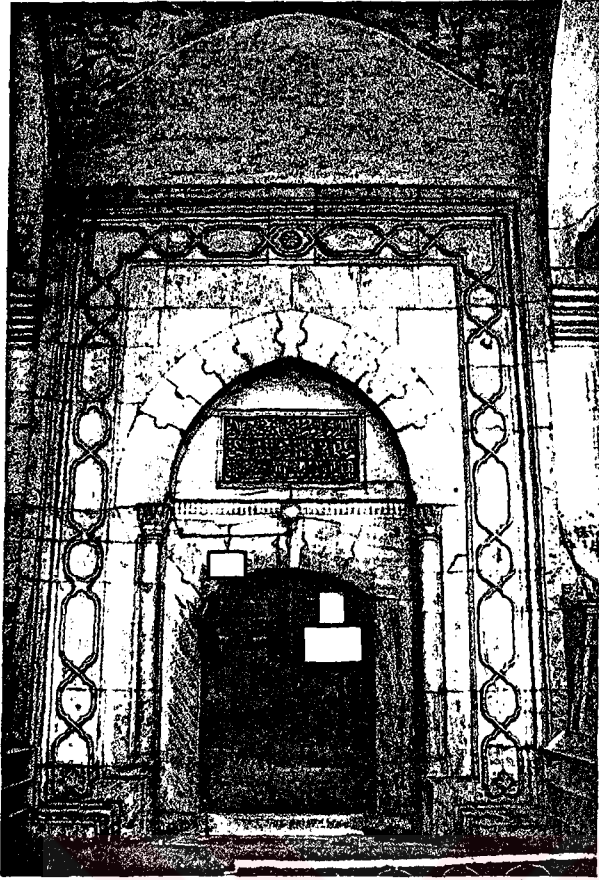

Foto.No.19

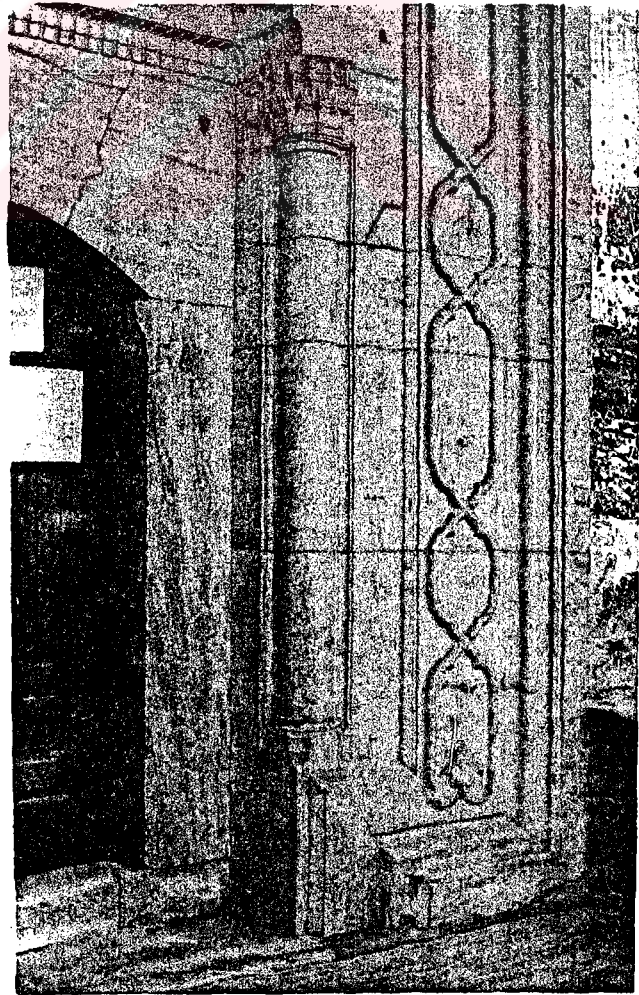

Foto.No.20

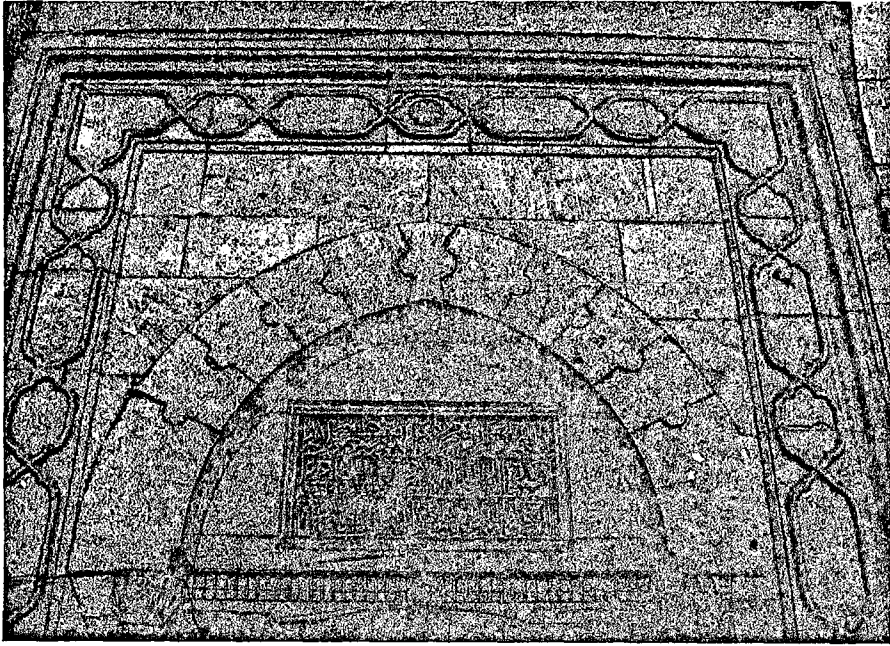

Foto.No.21

Foto.No.22

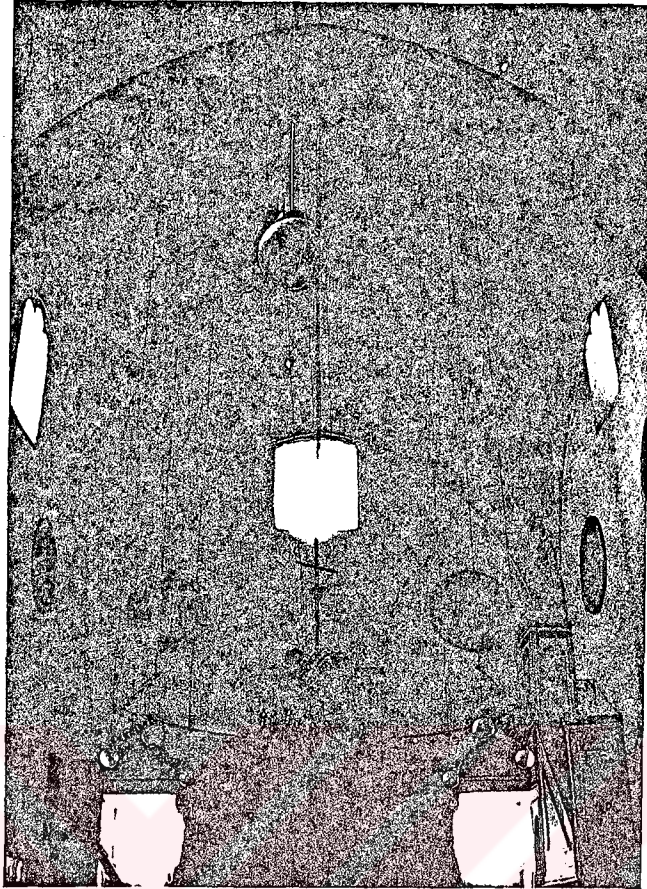

Foto.No.23

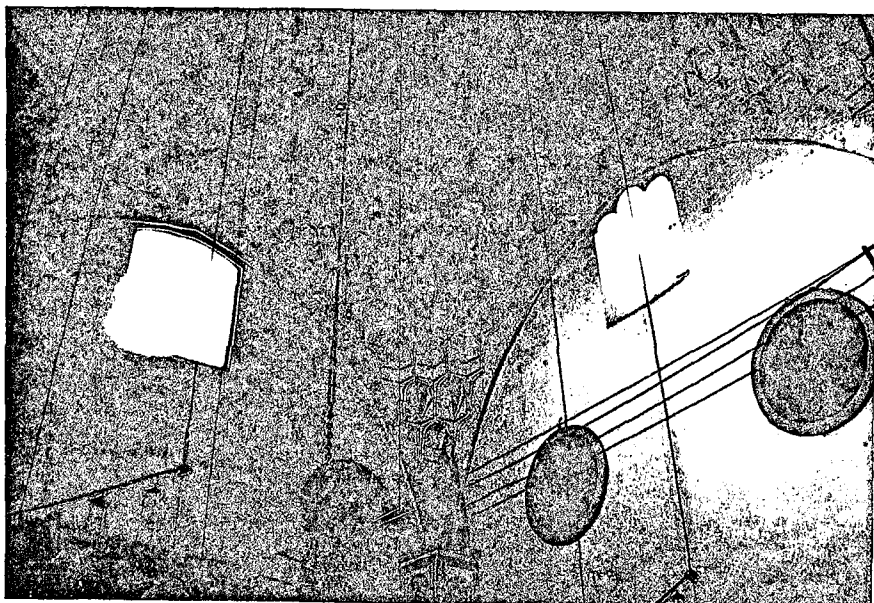

Foto.No.24

Foto.No.25

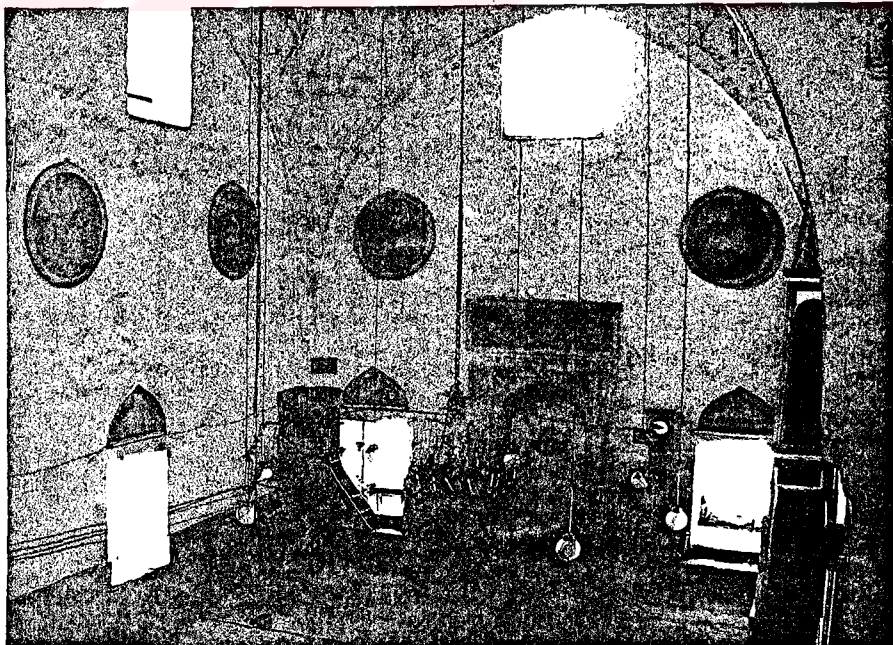

Foto.No.26

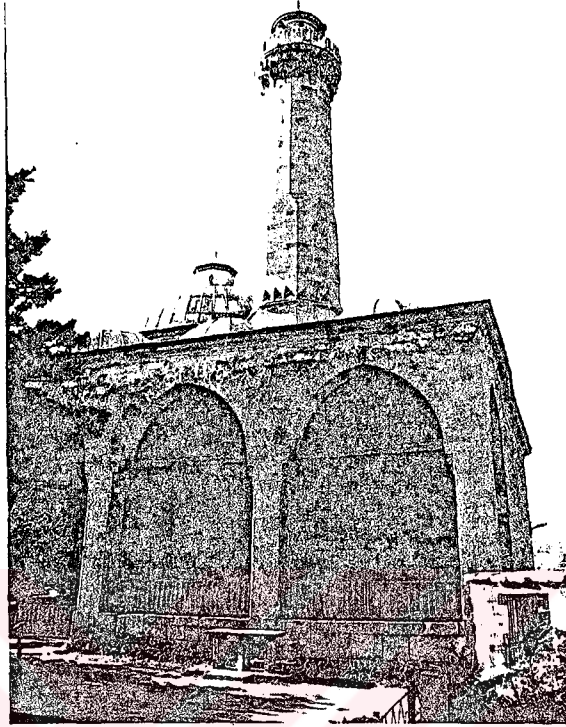

Foto.No.27

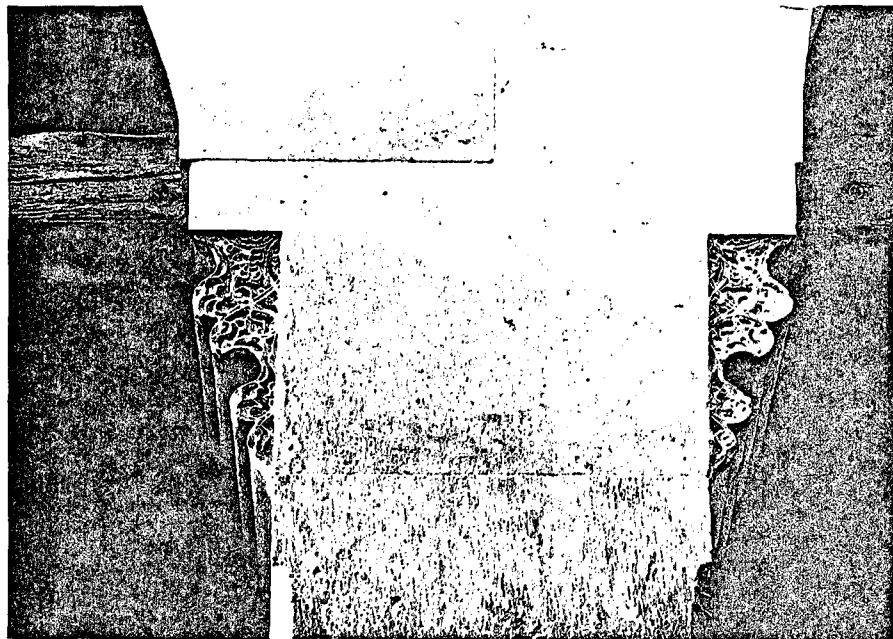

Foto.No.28

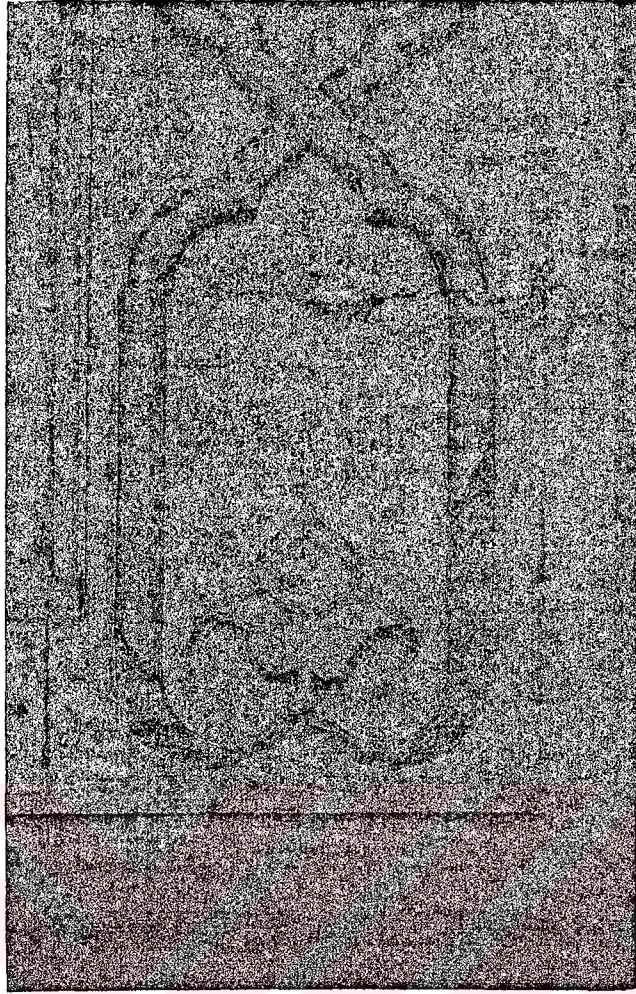

Foto.No.29

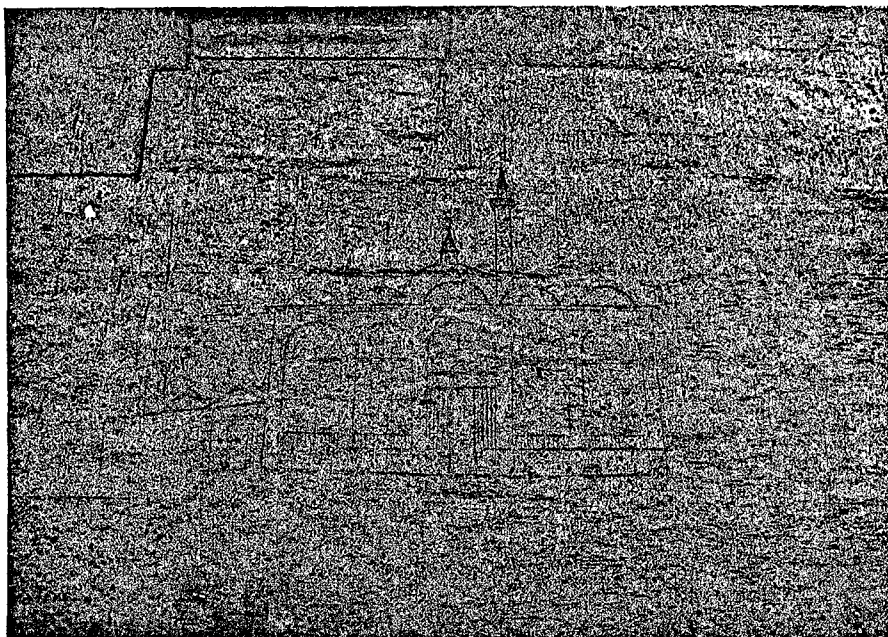

Foto.No.30

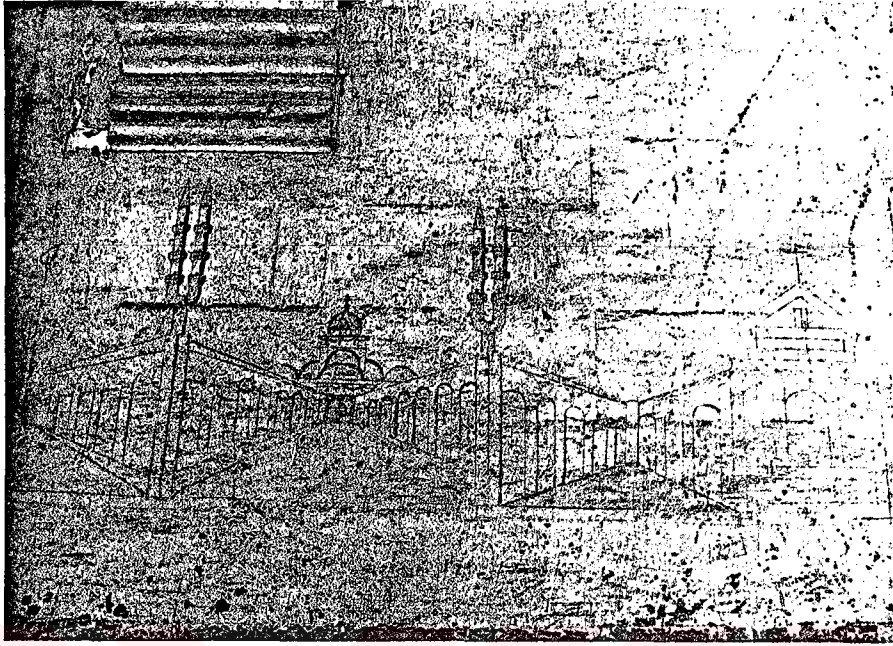

Foto.No.31

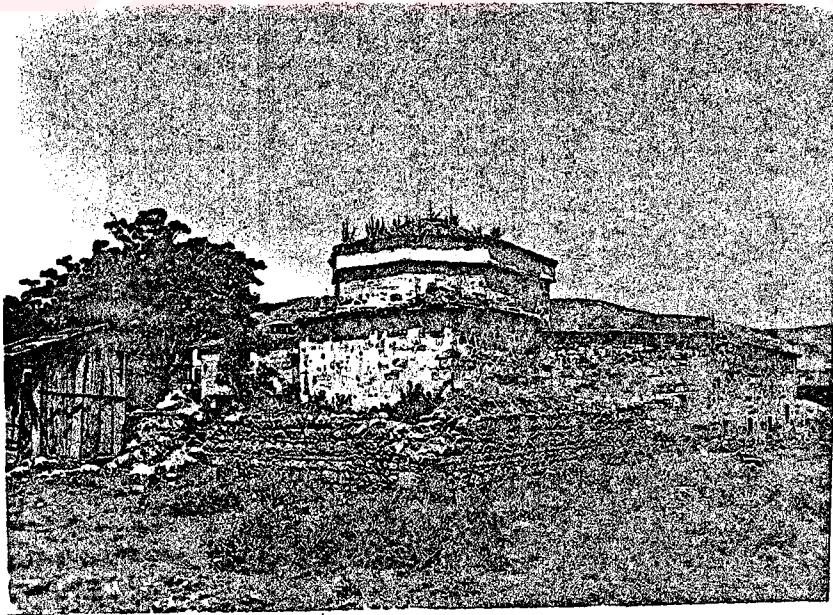

Foto.No.32

Foto.No.33

Foto.No.34

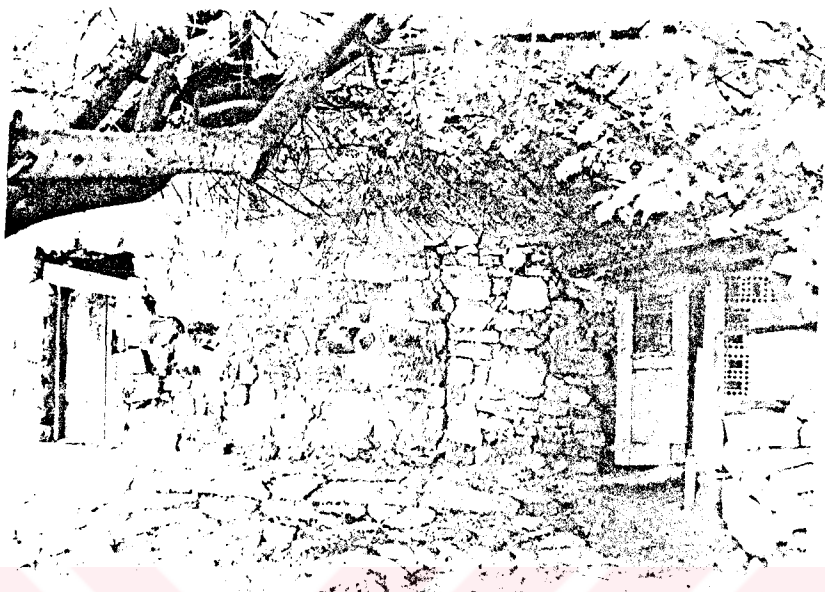

Foto.No.35

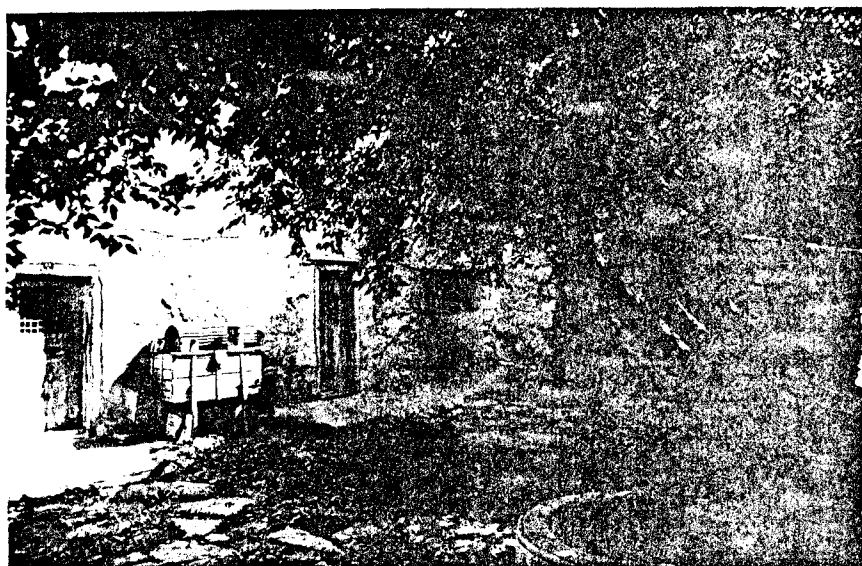

Foto.No.36

Foto.No.37

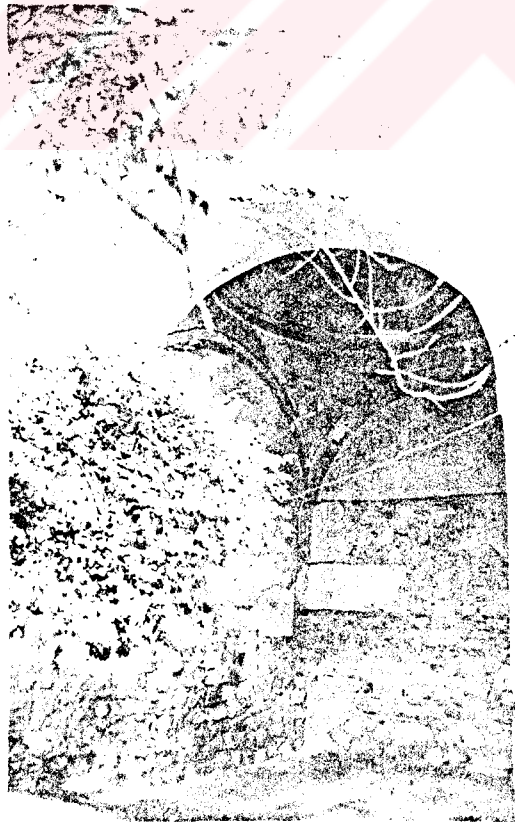

Foto.No.38

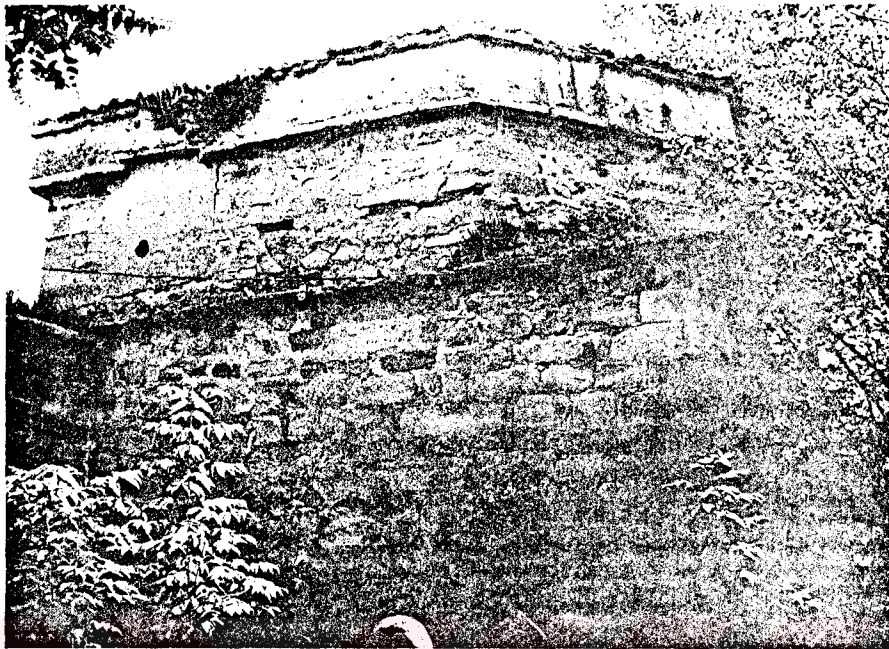

Foto.No.39

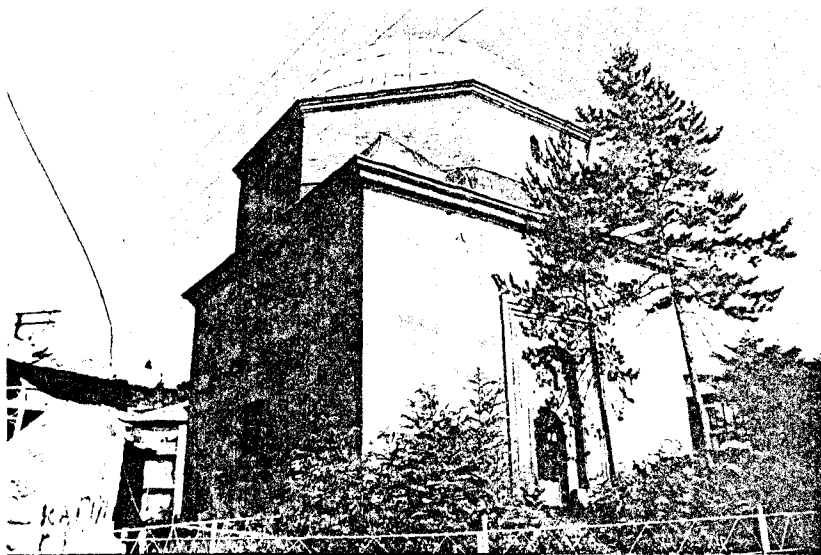

Foto.No.40

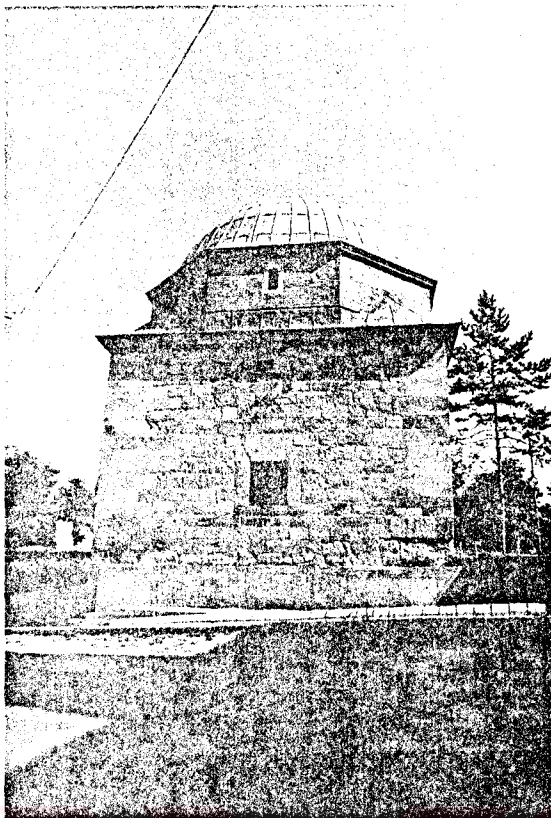

Foto.No.41

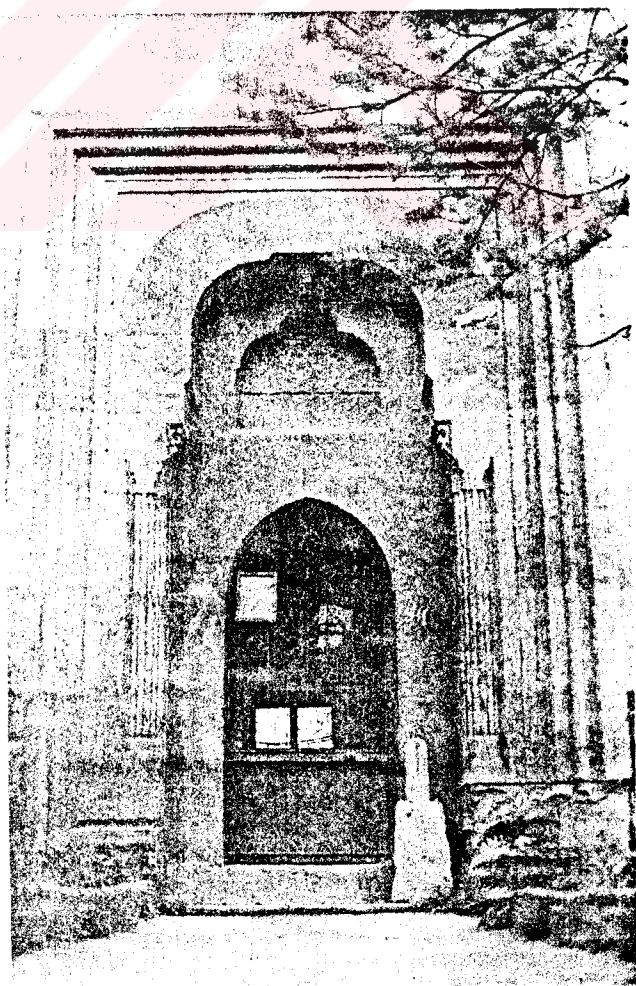

Foto.No.42

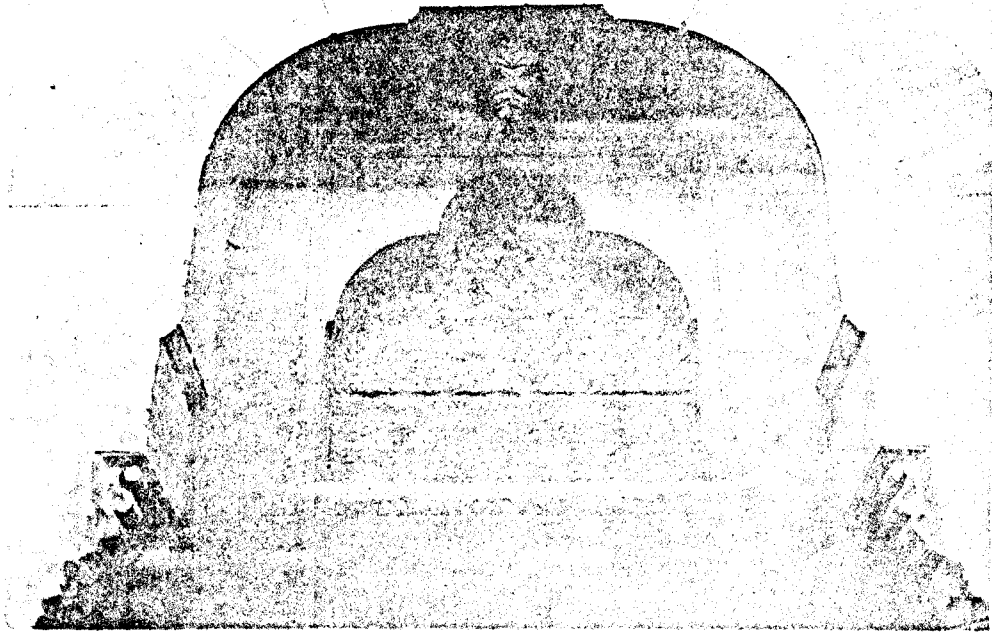

Foto.No.43

Foto.No.44

Foto.No.45

Foto.No.46

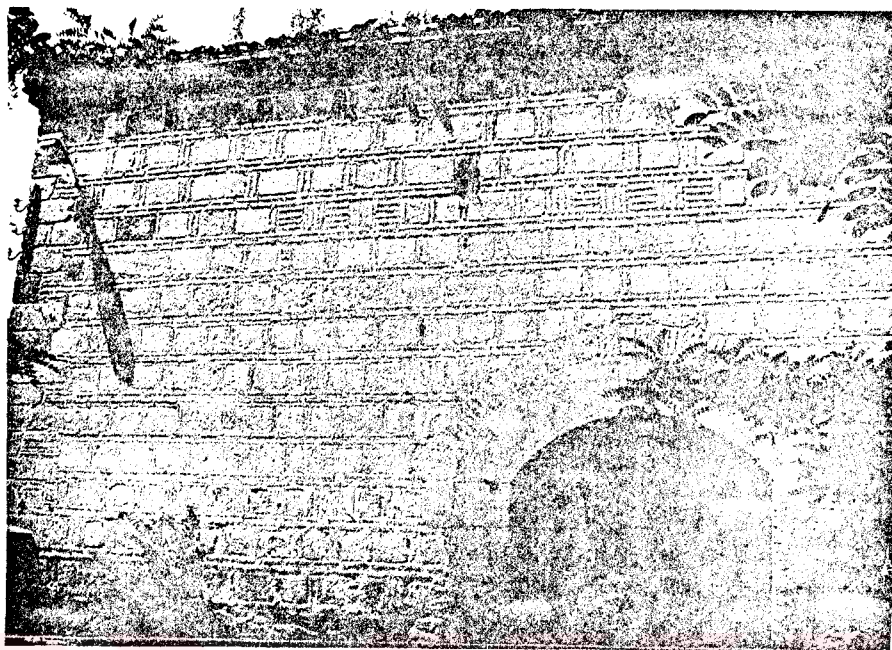

Foto.No.47

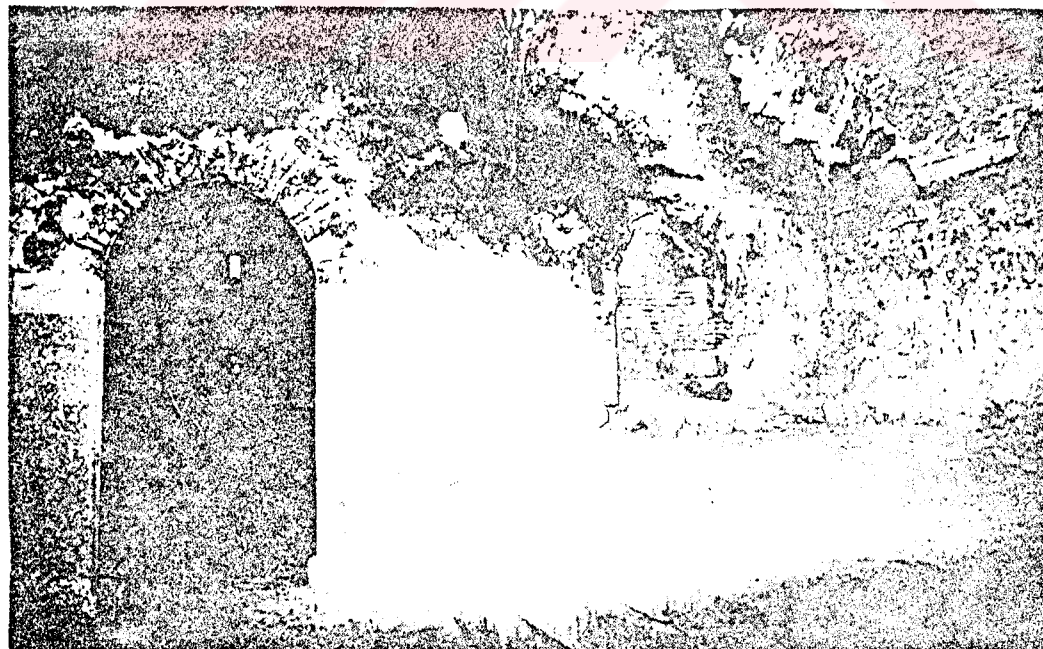

Foto.No.48

Foto.No.49

Foto.No.50

Foto.No.51

Foto.No.52

Foto.No.53

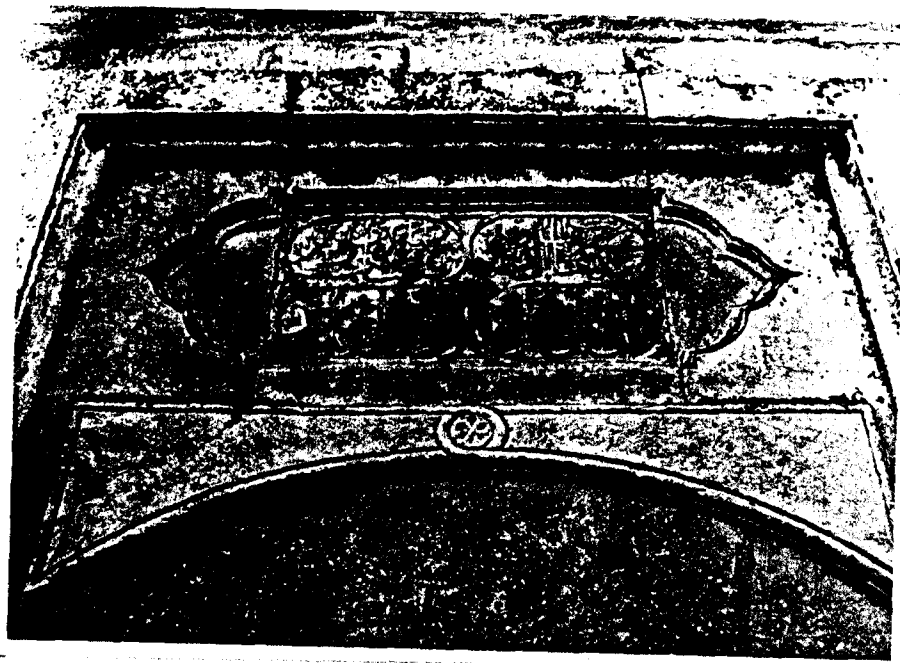

Foto.No.54

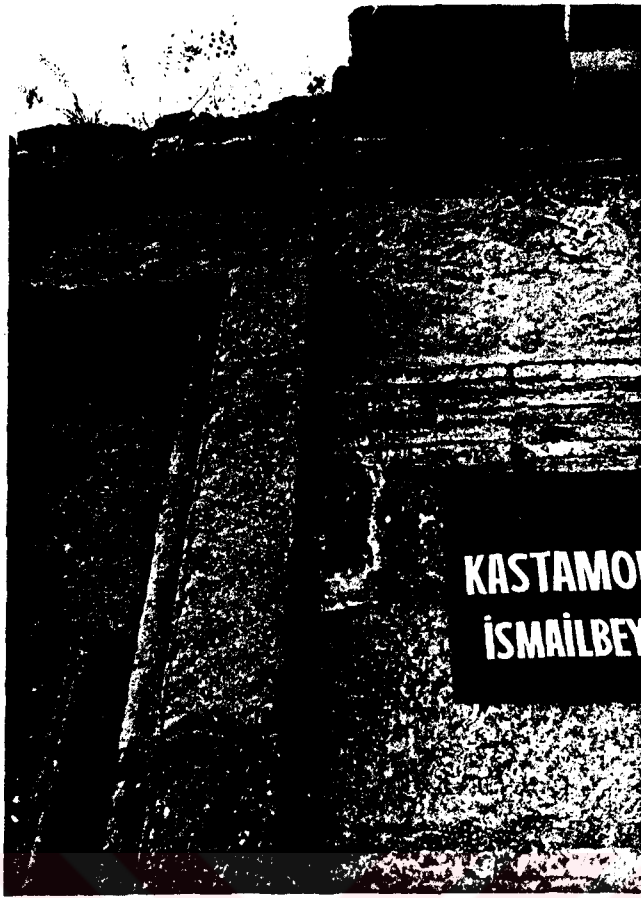

Foto.No.55

Foto.No.56

Foto.No.57

Foto.No.58

Foto.No.59

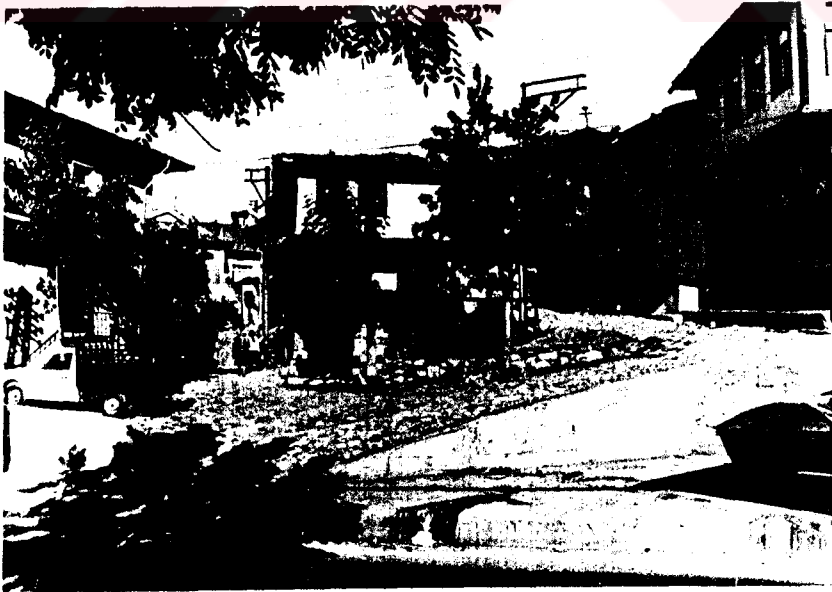

Foto.No.60

Foto.No.61

Foto.No.62

Foto.No.63

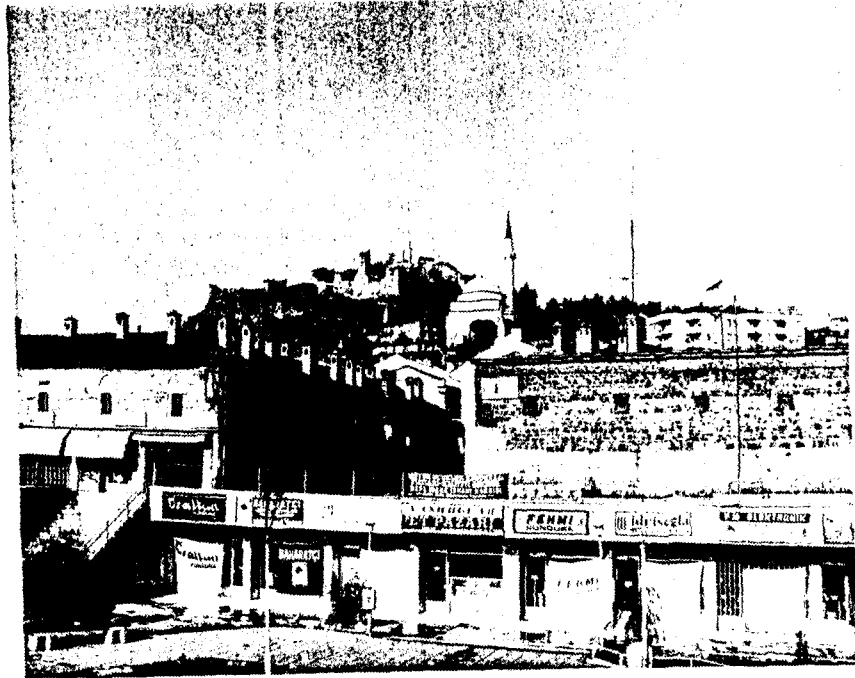

Foto.No.64

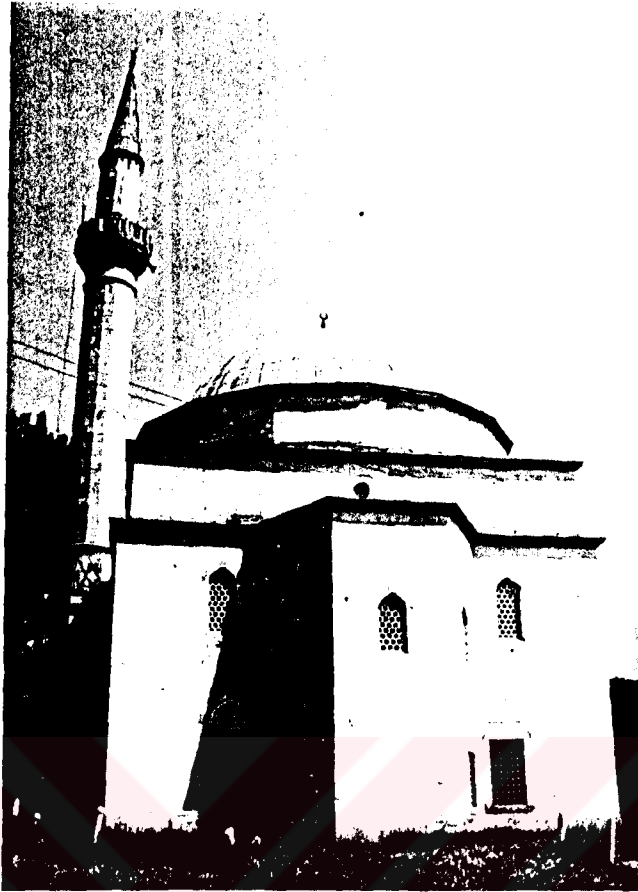

Foto.No.65

Foto.No.66

Foto.No.67

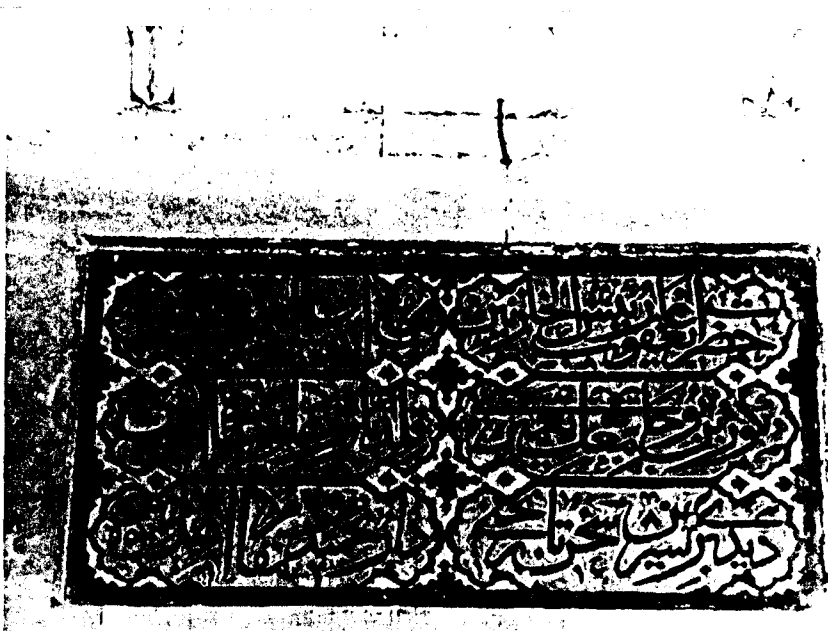

Foto.No.68

Foto.No.69

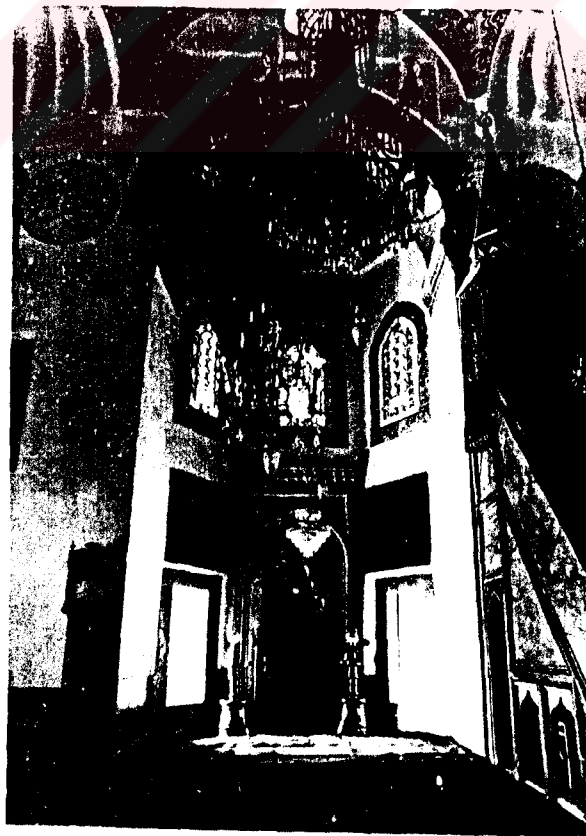

Foto.No.70

Foto.No.71

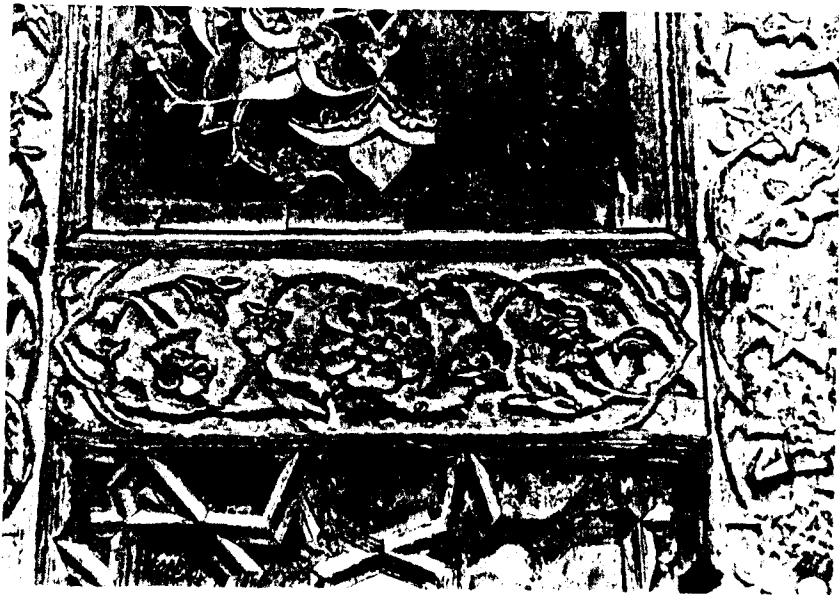

Foto.No.72

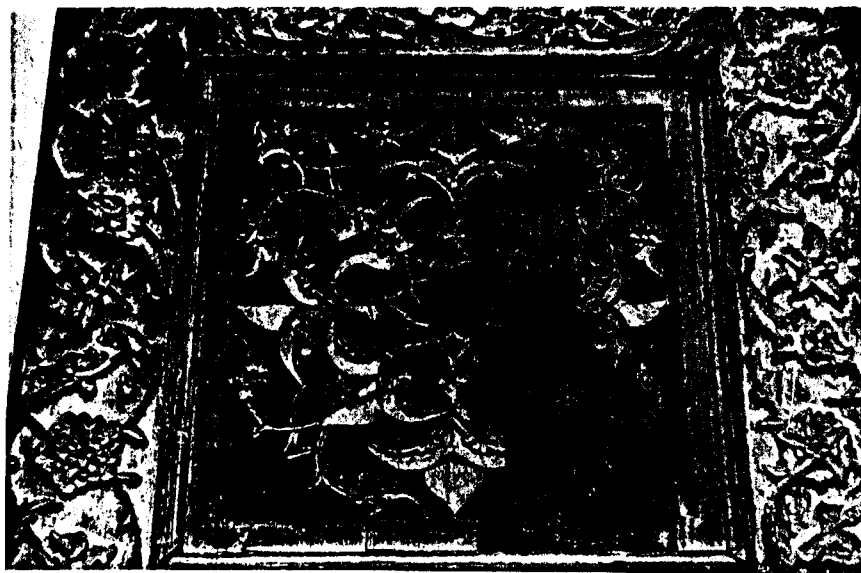

Foto.No.73

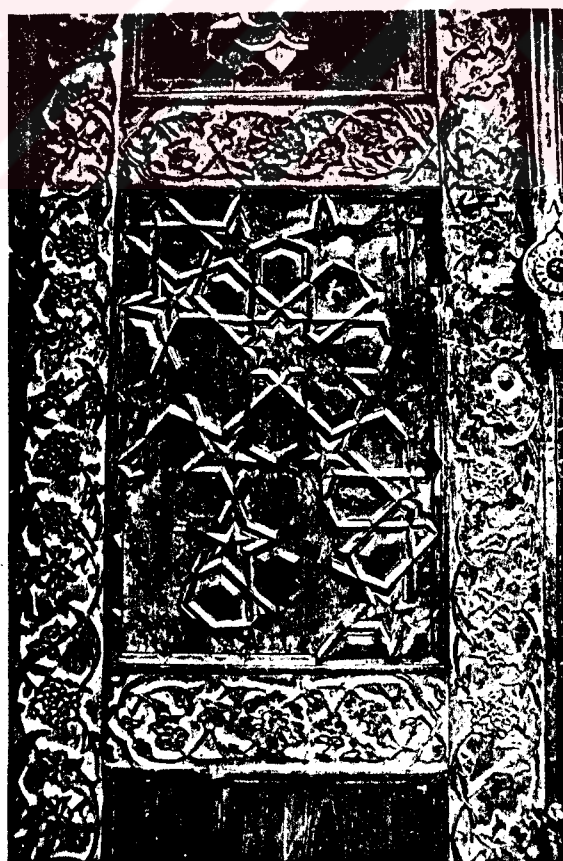

Foto.No.74

Foto.No.75

Foto.No.76

Foto.No.77

Foto.No.78

Foto.No.79

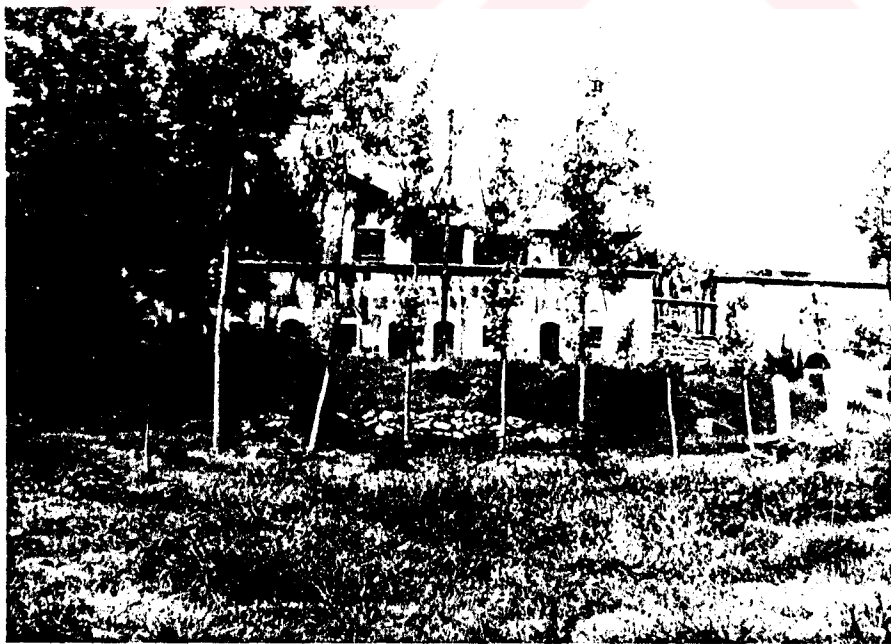

Foto.No.80

Foto.No.81

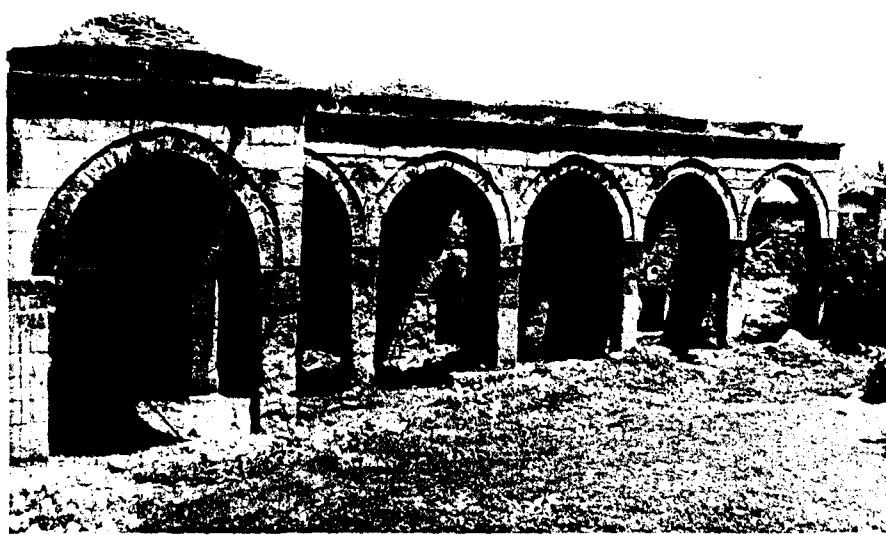

Foto.No.82

Foto.No.83

Foto.No.84

Foto.No.85

Foto.No.86

Foto.No.87

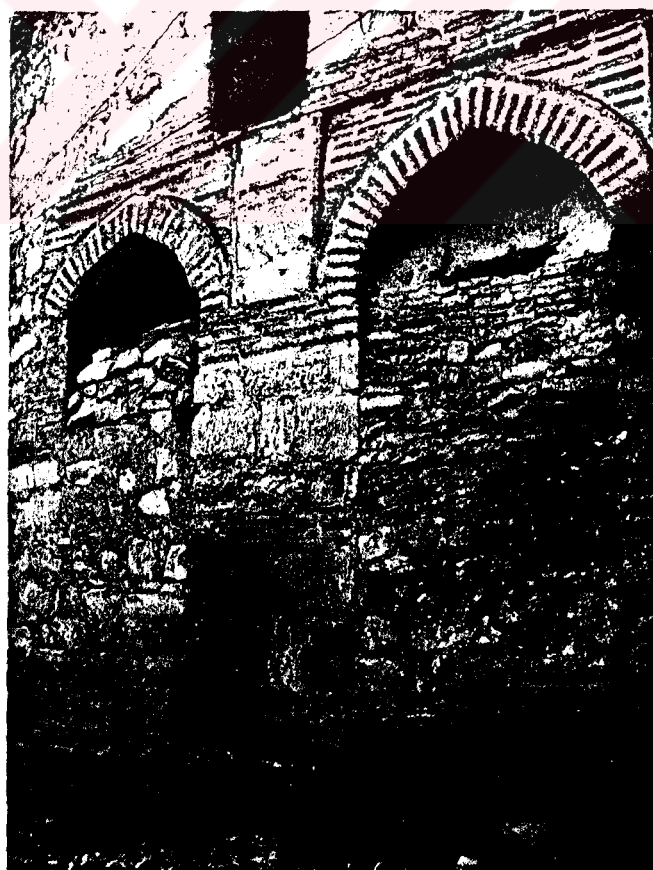

Foto.No.88

Foto.No.89

Foto.No.90

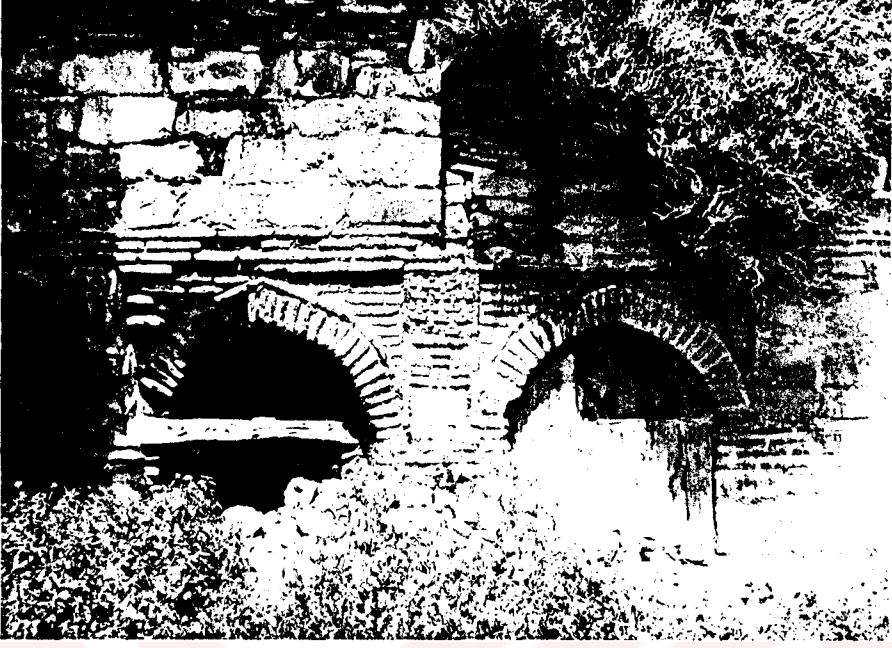

Foto.No.91

Foto.No.92

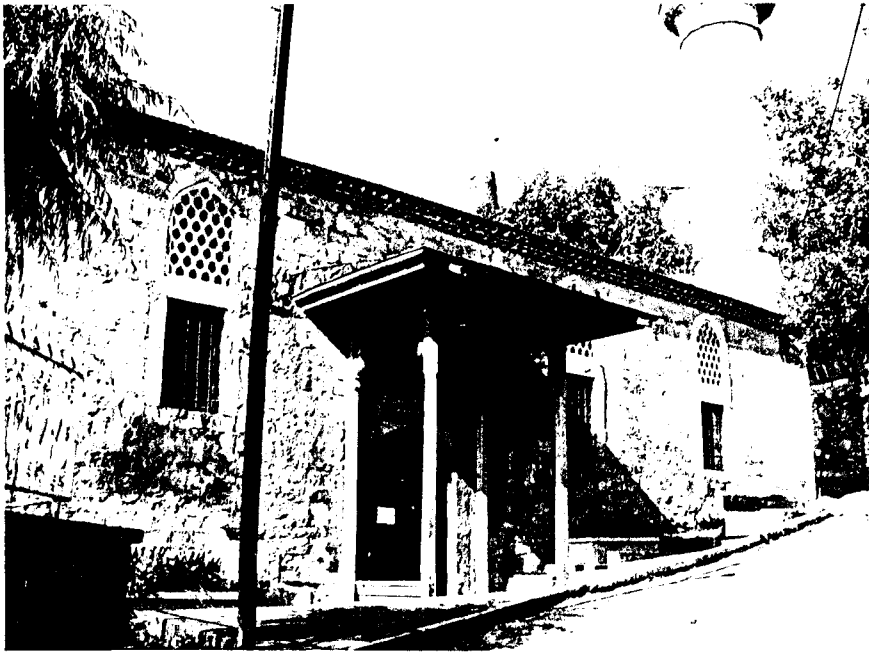

Foto.No.93

Foto.No.94

Foto.No.95

Foto.No.96

Foto.No.97

Foto.No.98

Foto.No.99

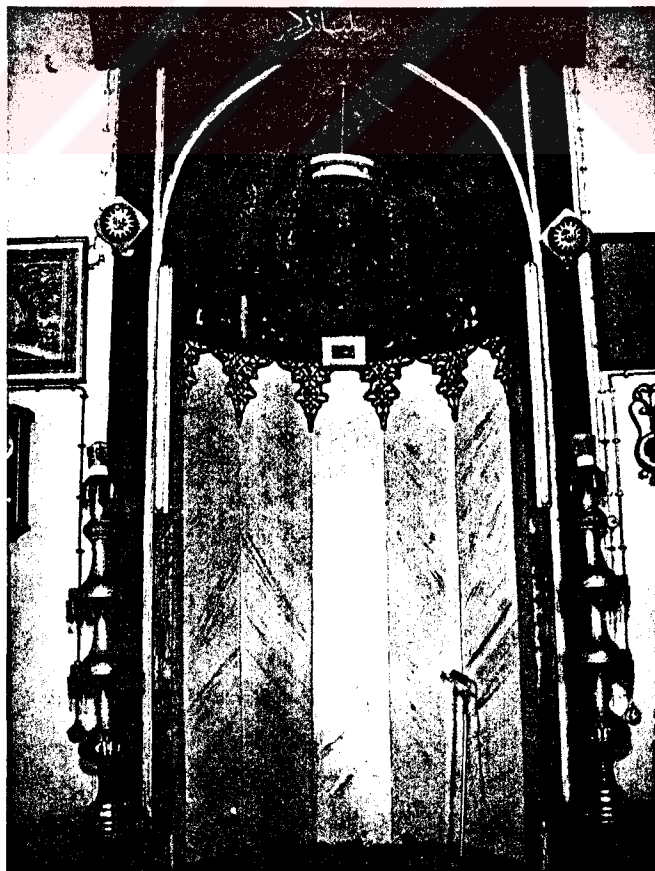

Foto.No.100

Foto.No.101

Foto.No.102

Foto.No.103

Foto.No.104

Foto.No.105

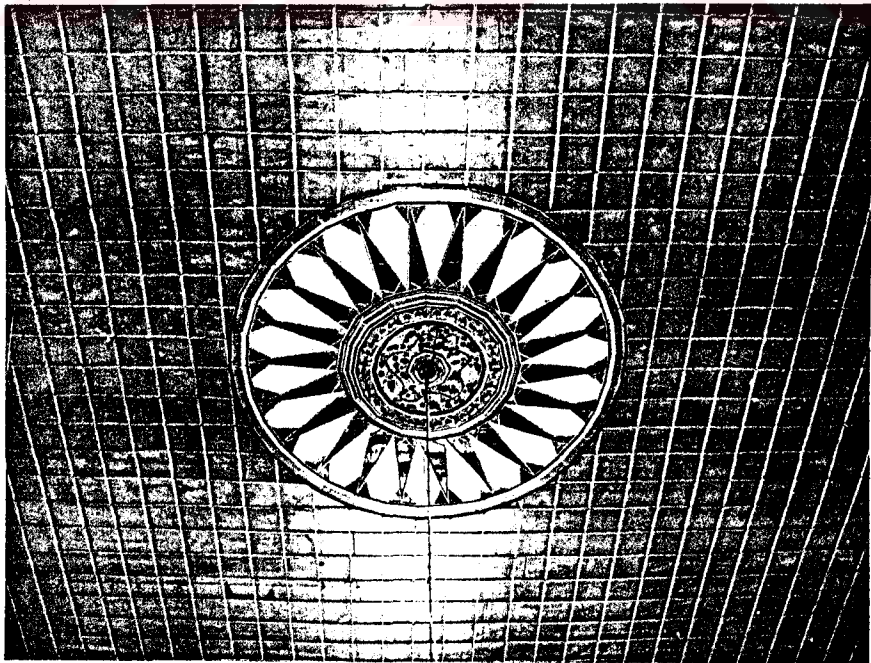

Foto.No.106

Foto.No.107

Foto.No.108

Foto.No.109

Foto.No.110

Foto.No.111

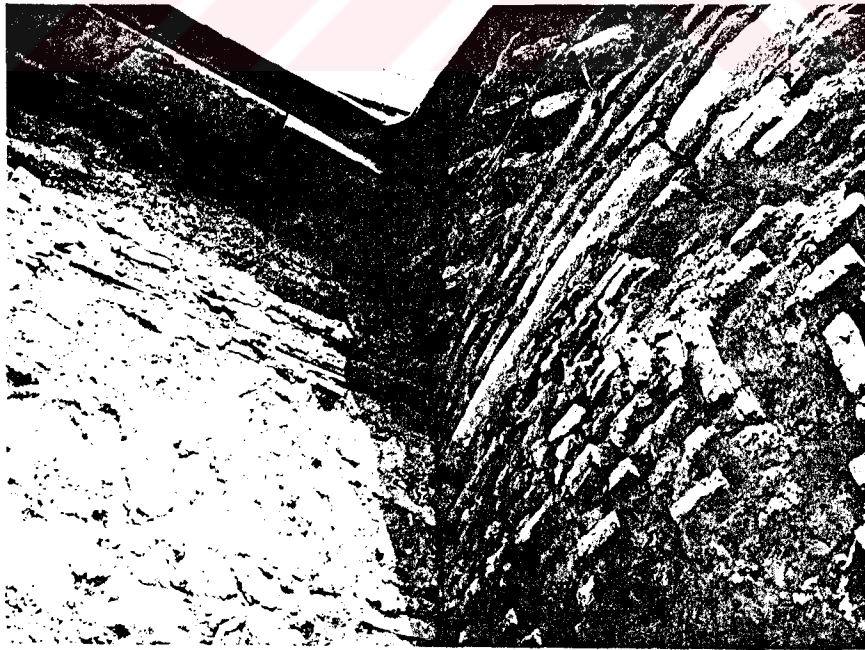

Foto.No.112

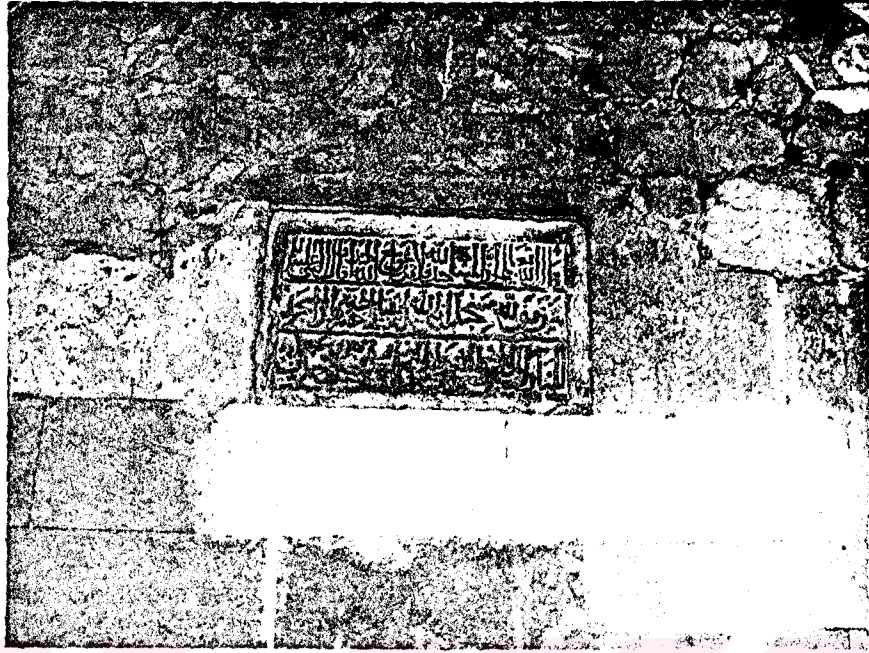

Foto.No.113

Foto.No.114

Foto.No.115

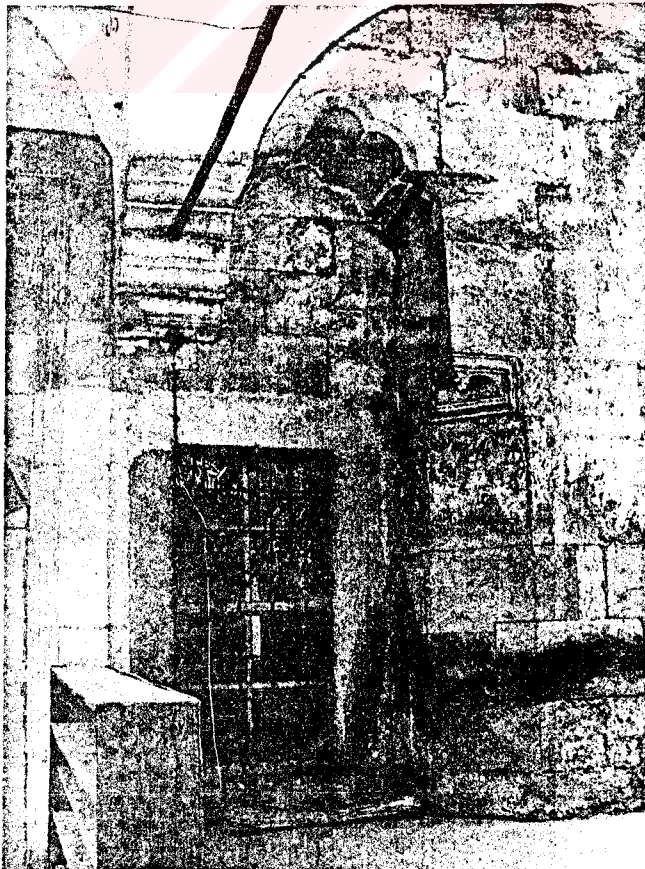

Foto.No.116

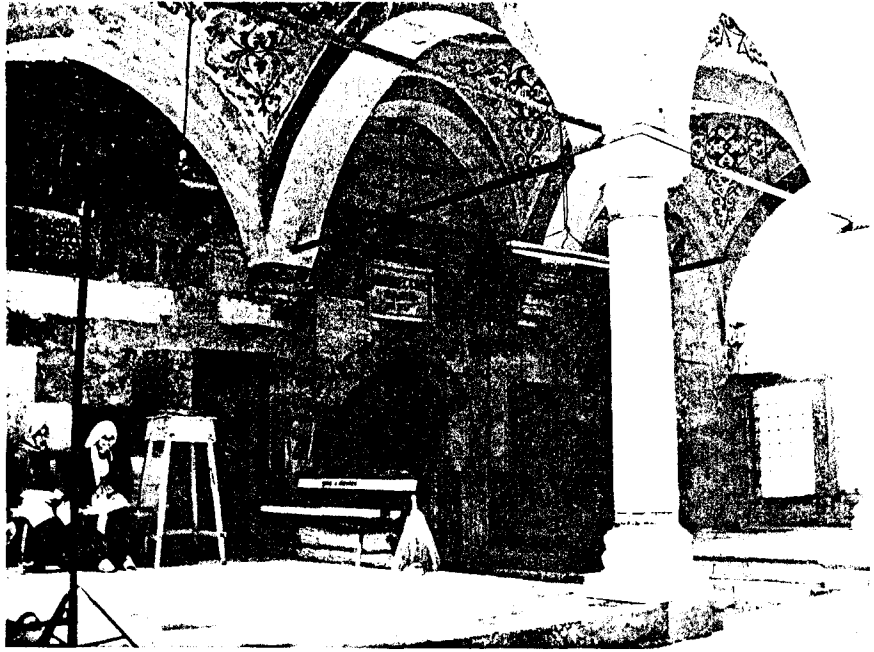

Foto.No.117

Foto.No.118

Foto.No.119

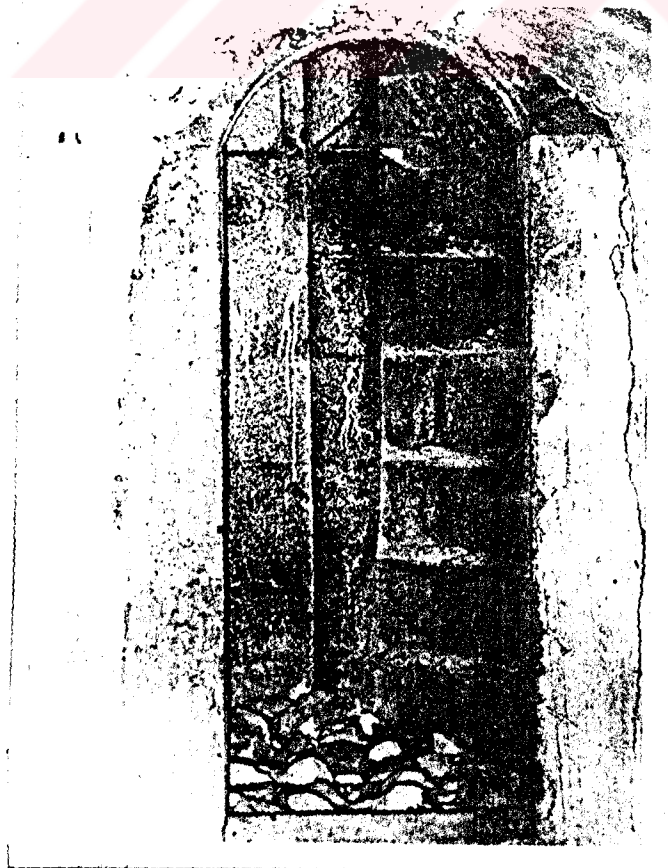

Foto.No.120

Foto.No.121

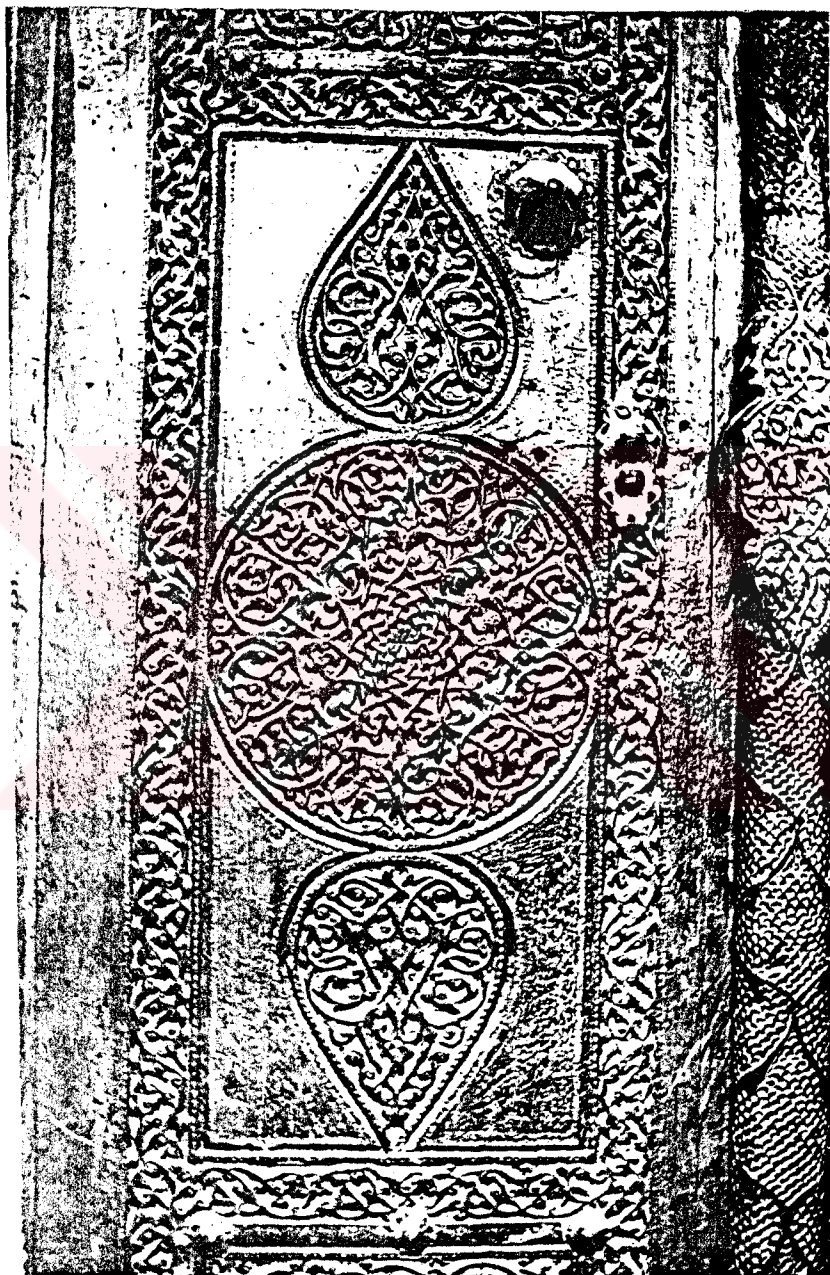

Foto.No.122

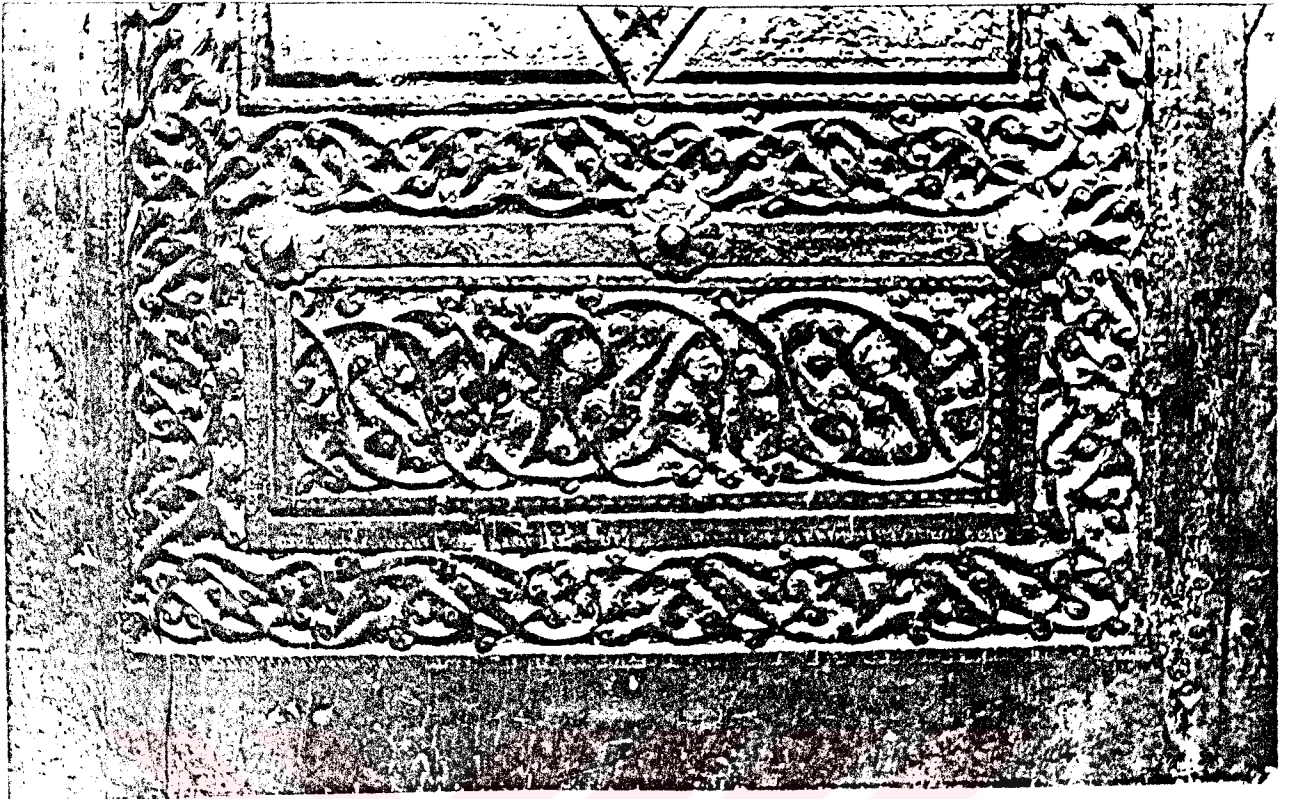

Foto.No.123

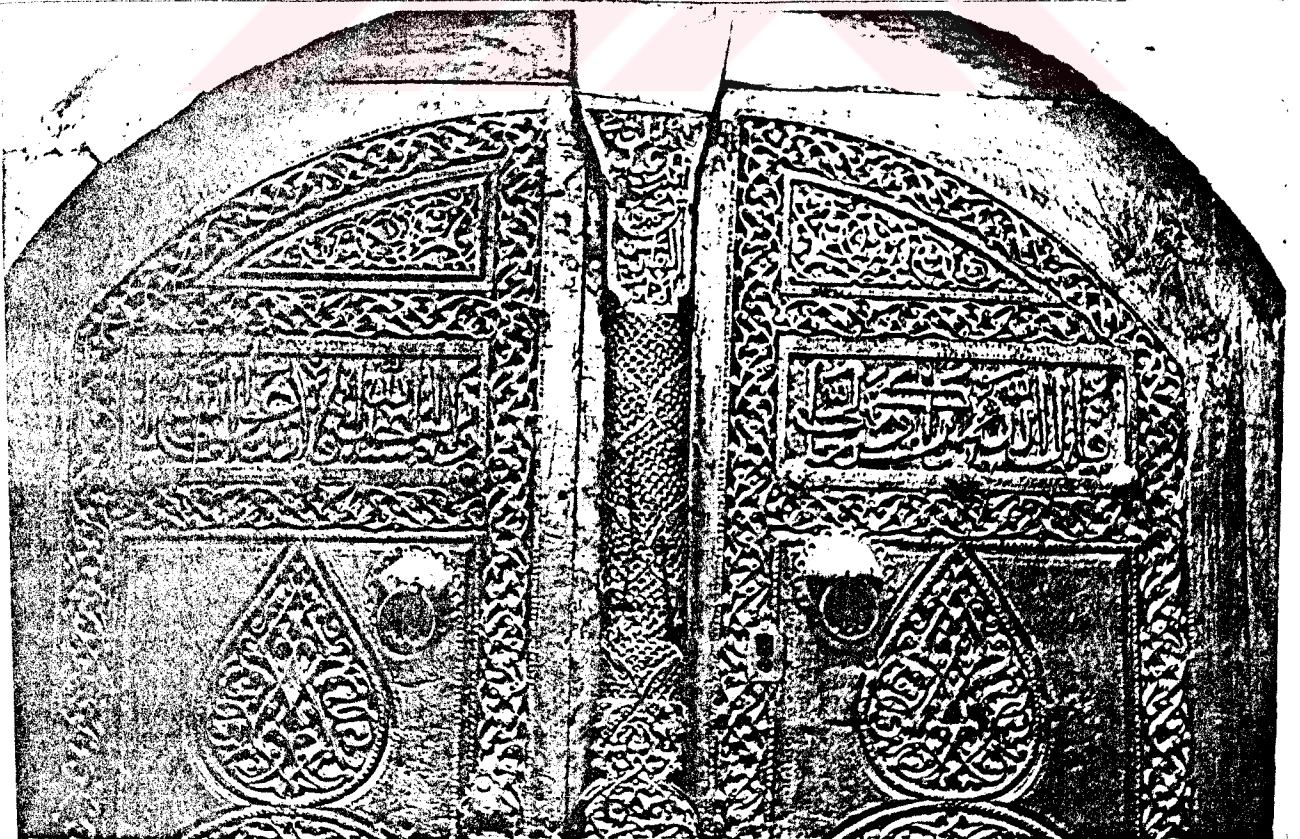

Foto.No.124

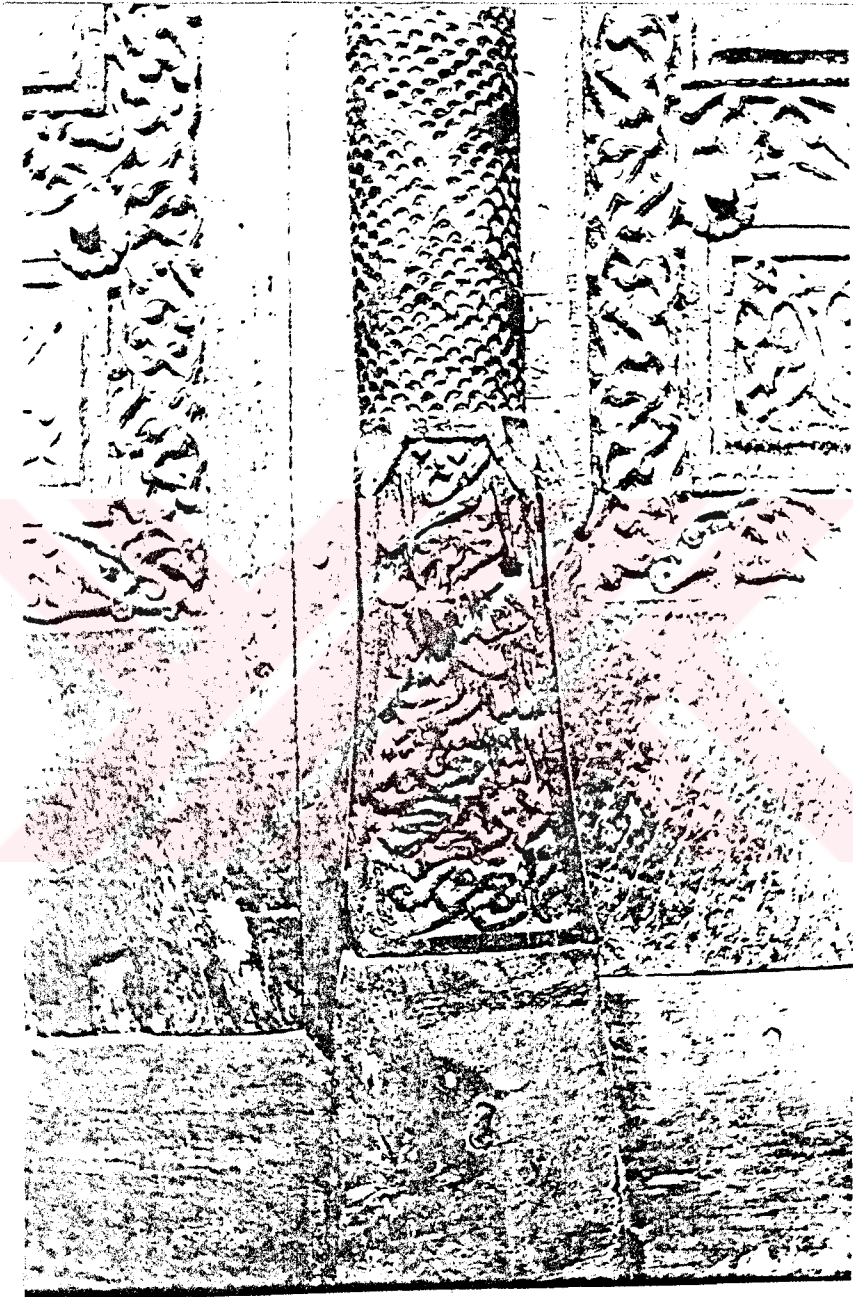

Foto.No.125

Foto.No.126

Foto.No.127

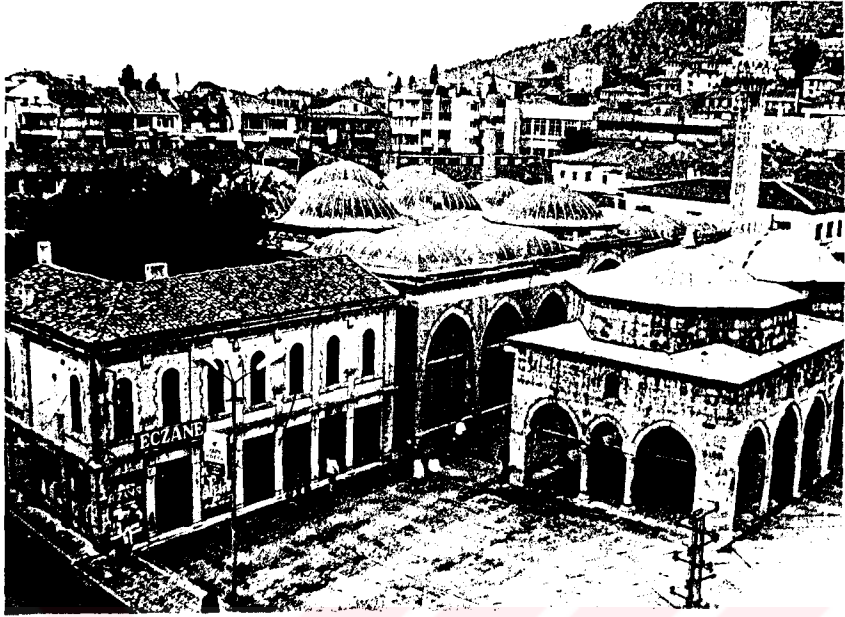

Foto.No.128

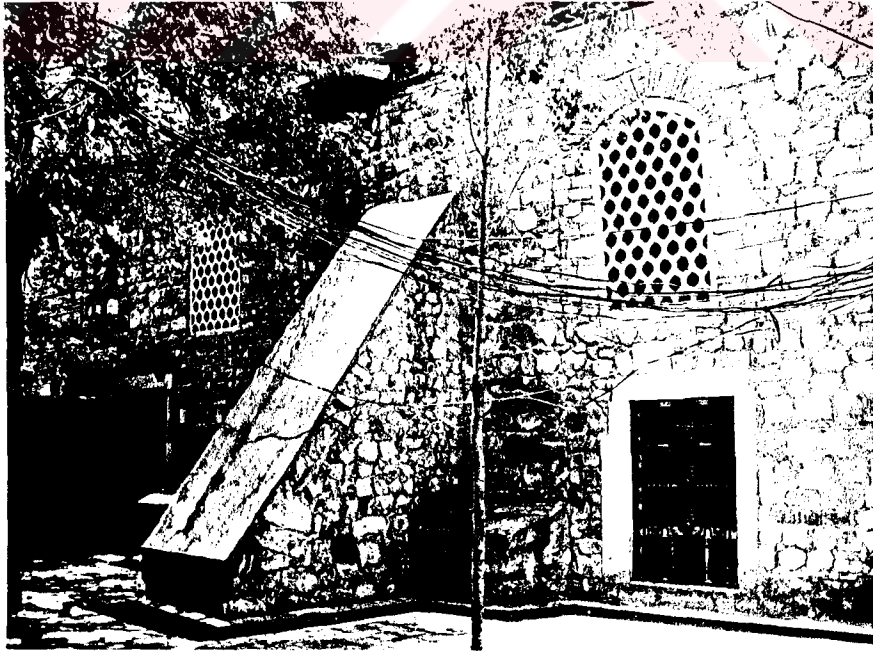

Foto.No.129

Foto.No.130

Foto.No.131

Foto.No.132

Foto.No.133

Foto. No.134

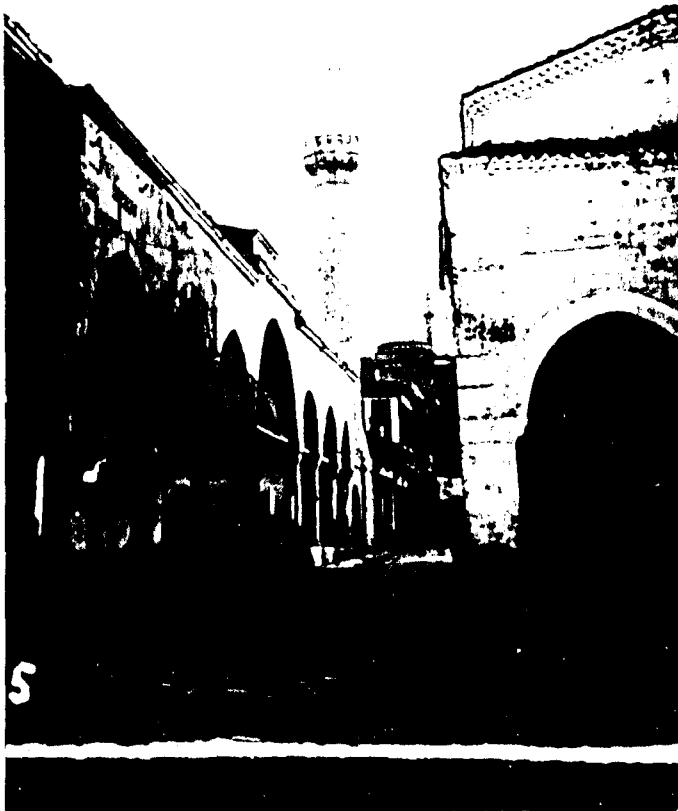

Foto. No.135

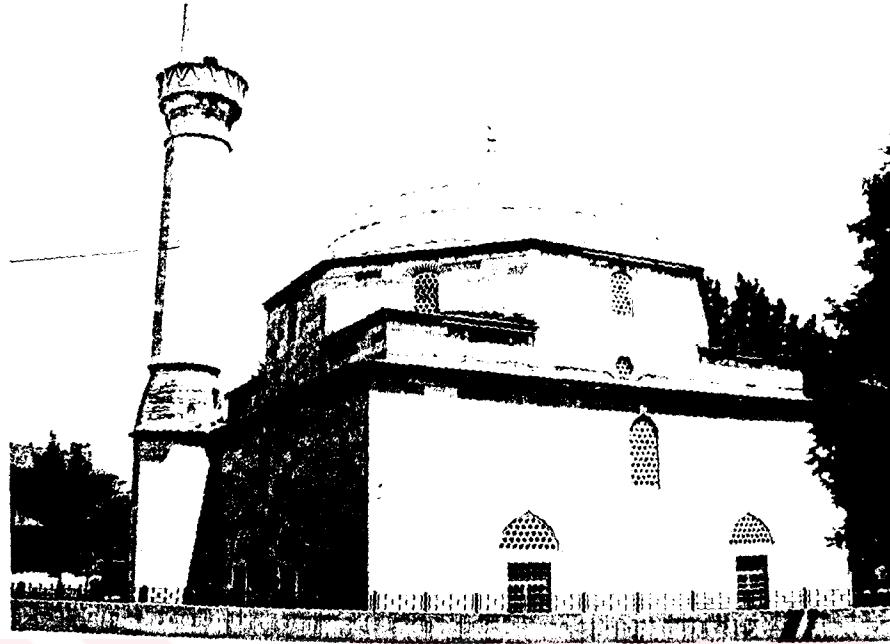

Foto. No. 136

Foto. No. 137

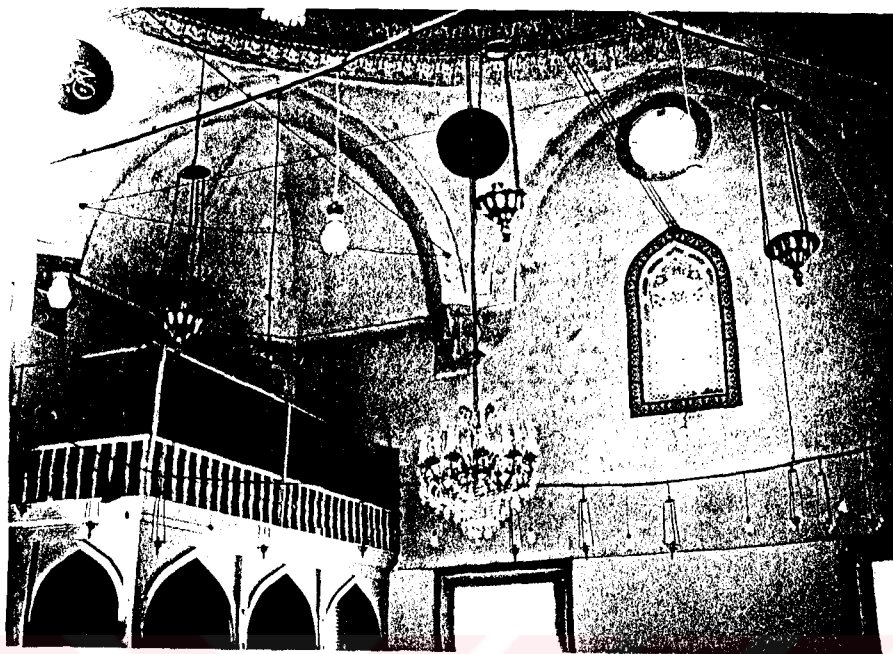

Foto.No.138

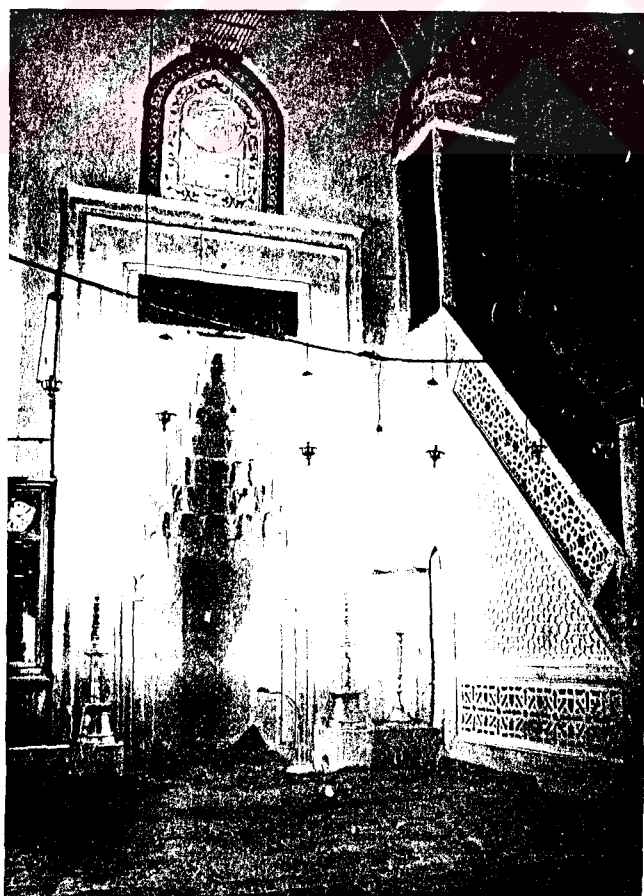

Foto.No.139

Foto.No.140

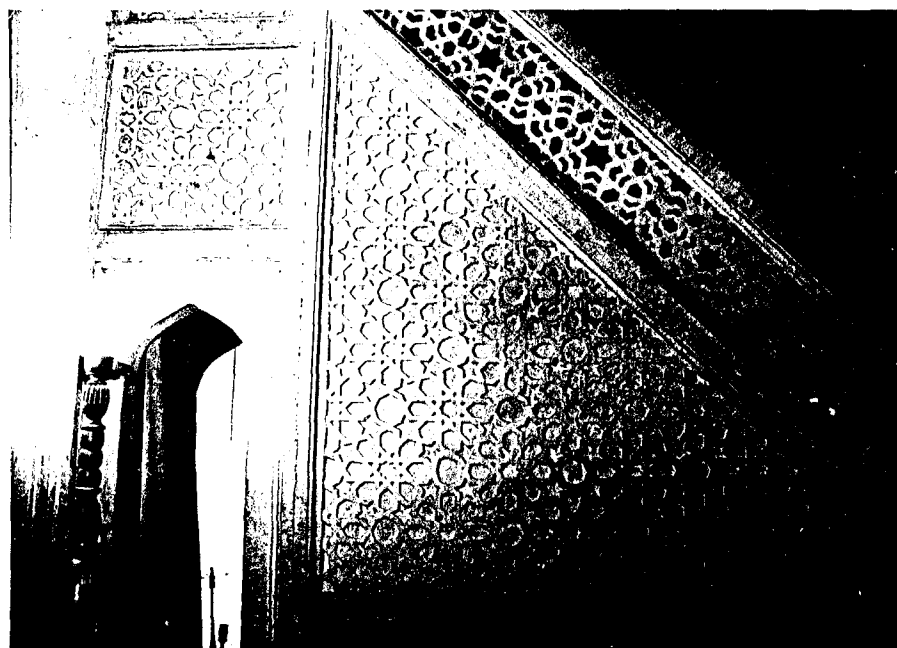

Foto.No.141

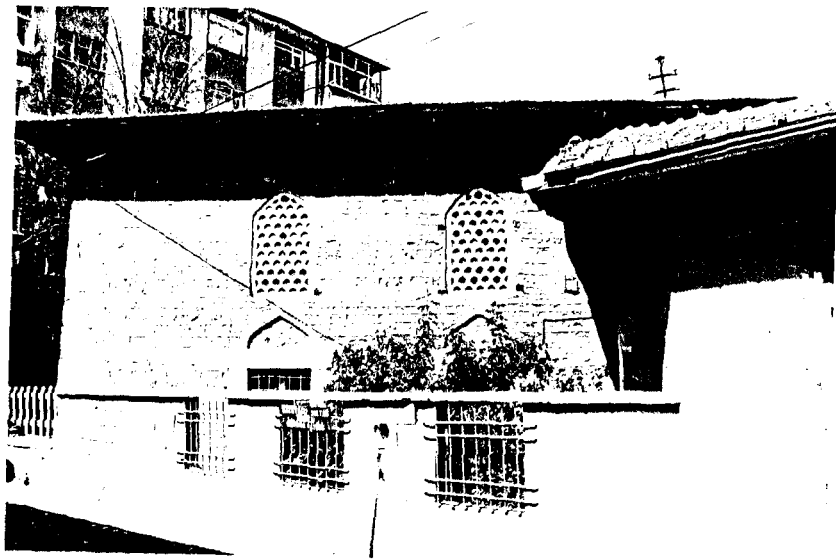

Foto.No.142

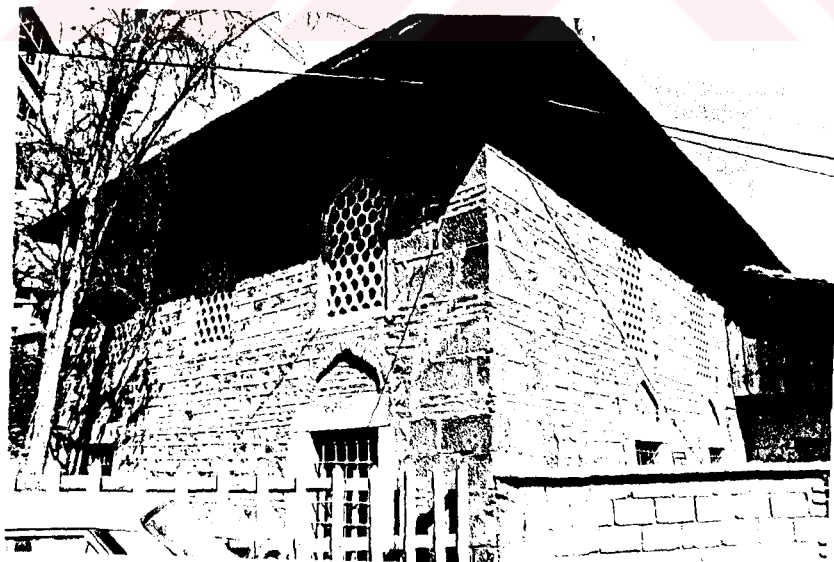

Foto.No.143

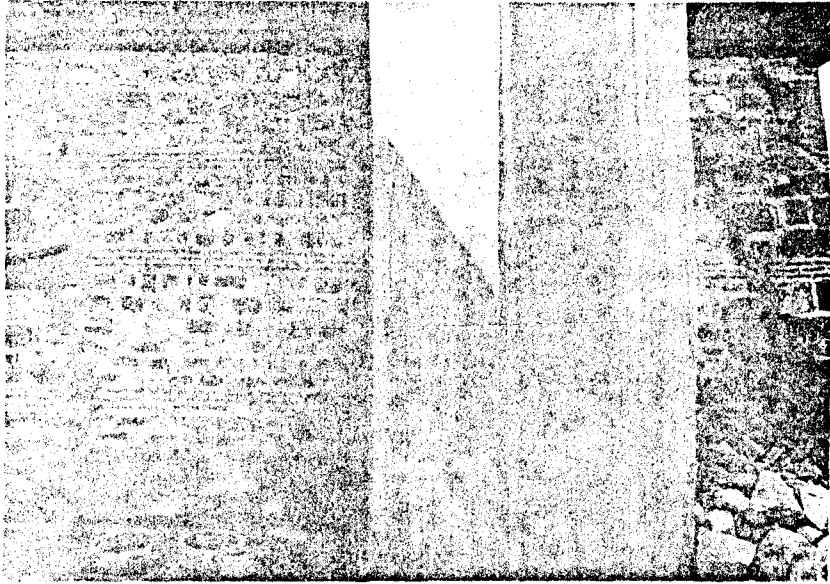

Foto.No.144

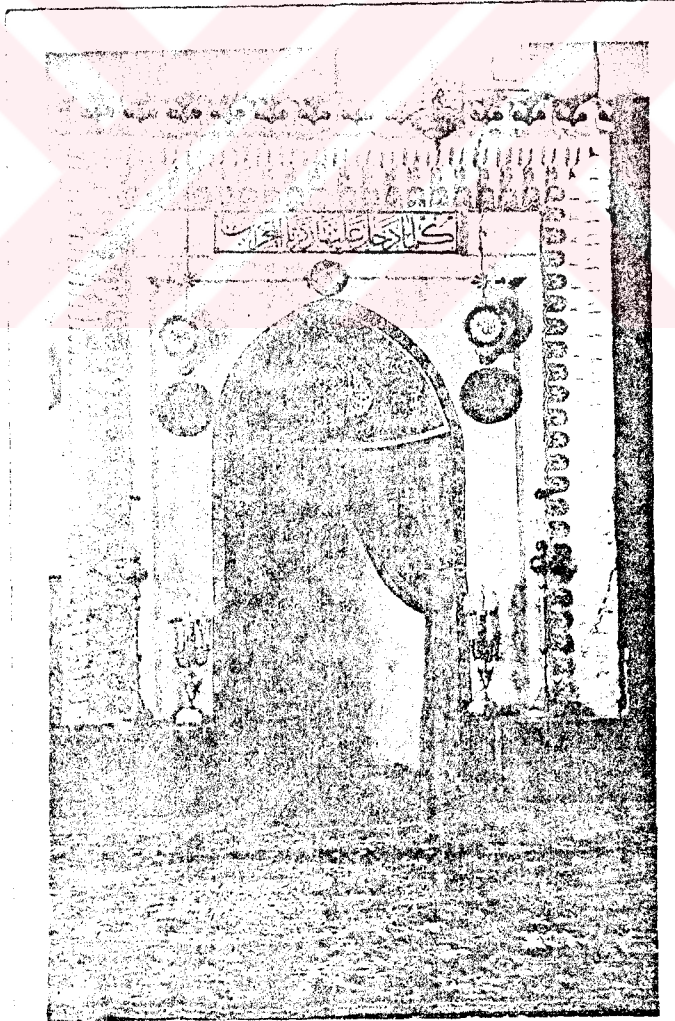

Foto.No.145

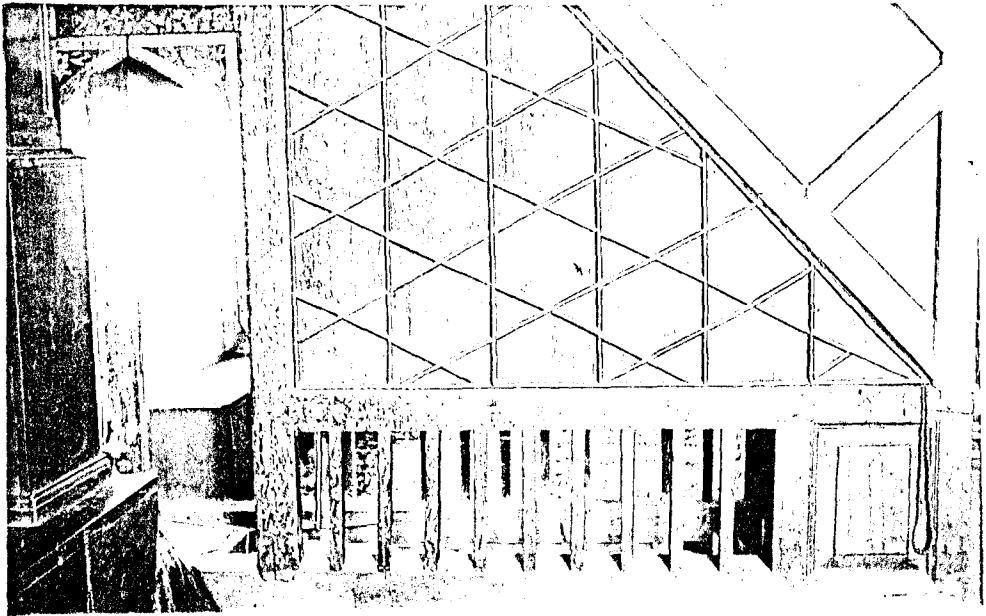

Foto.No.146

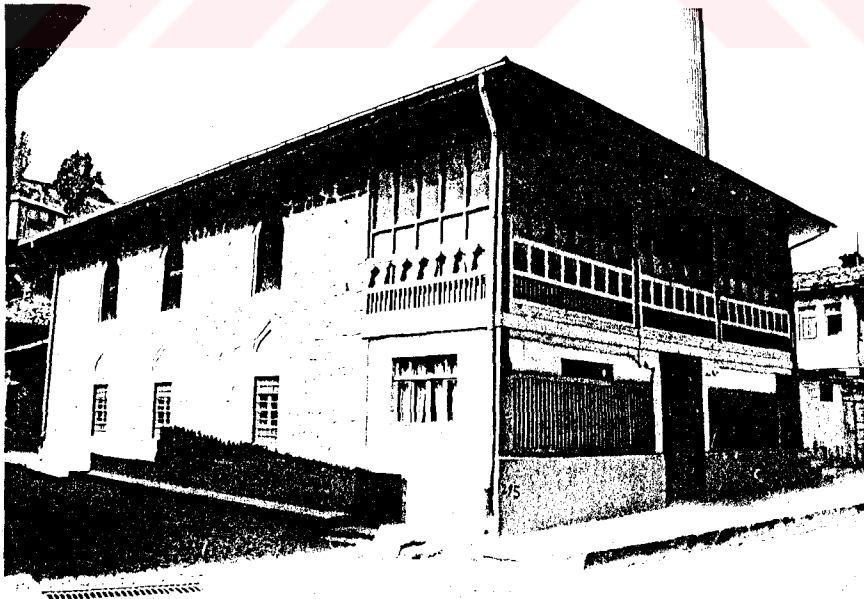

Foto.No.147

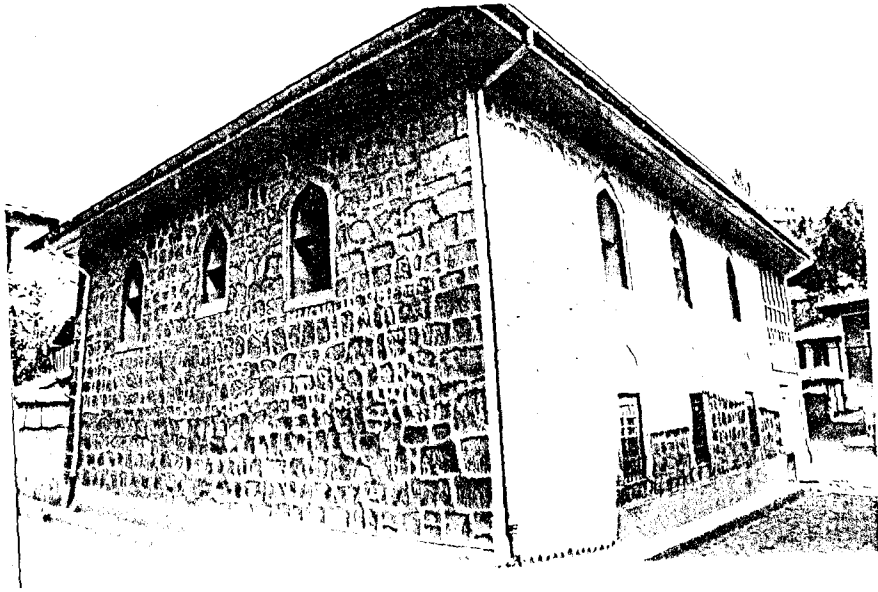

Foto.No.148

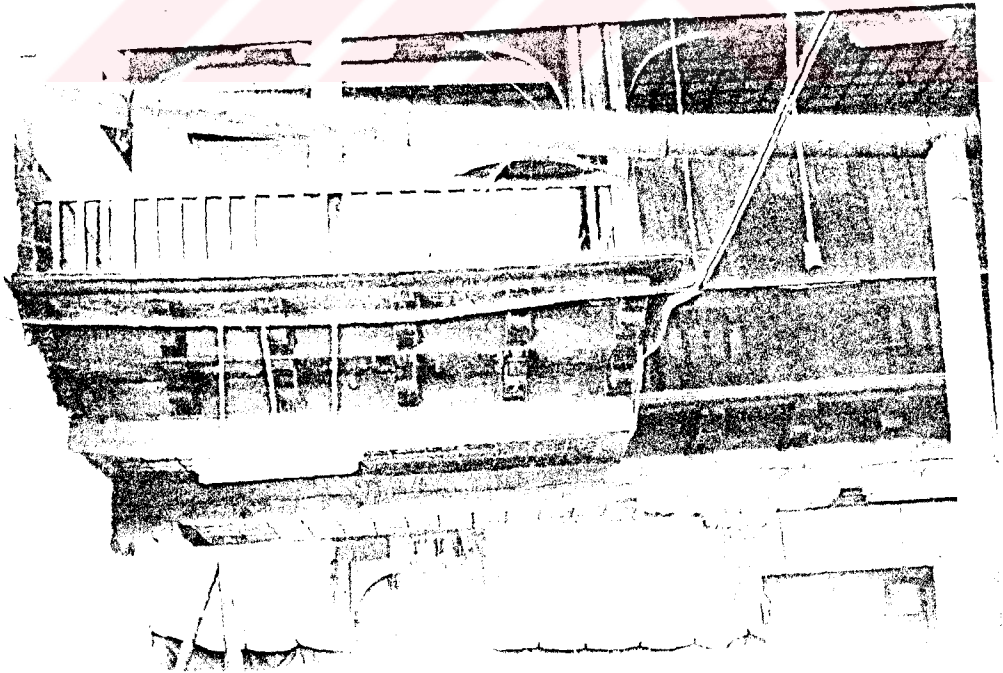

Foto.No.149

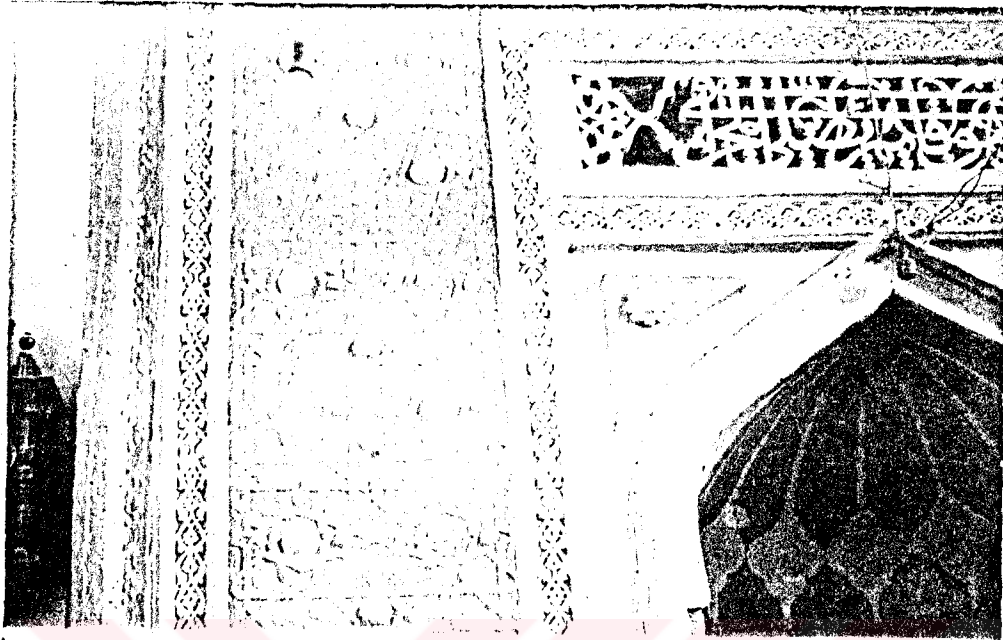

Foto.No.150

Foto.no.151

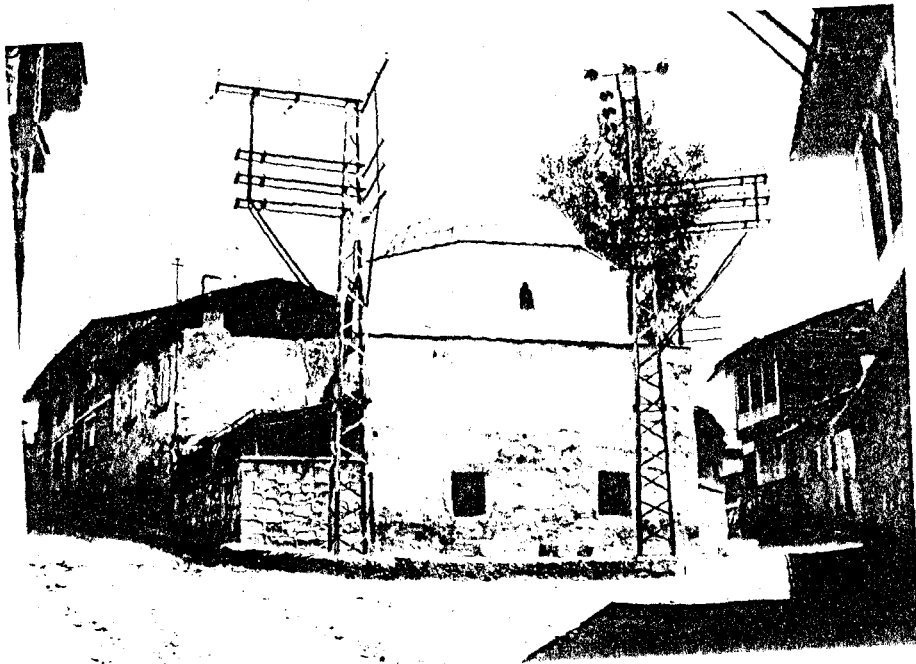

Foto.No.152

Foto.No.153

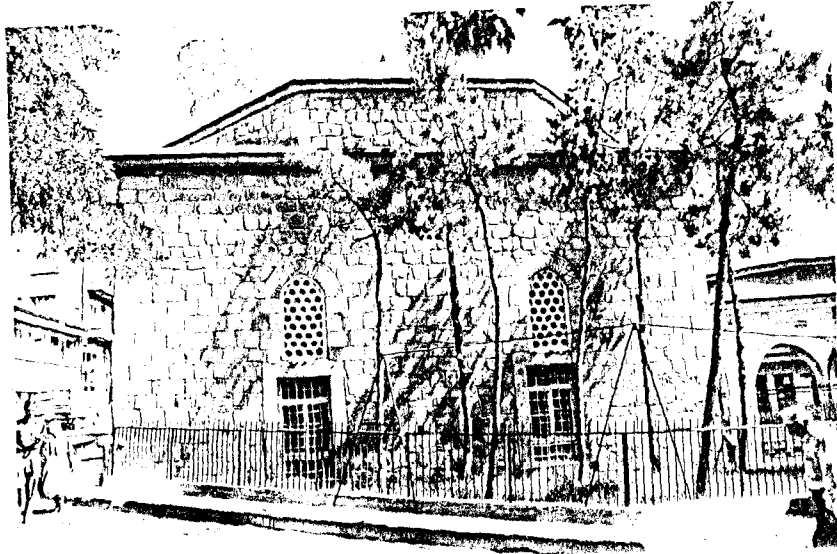

Foto.No.154

Foto.No.155

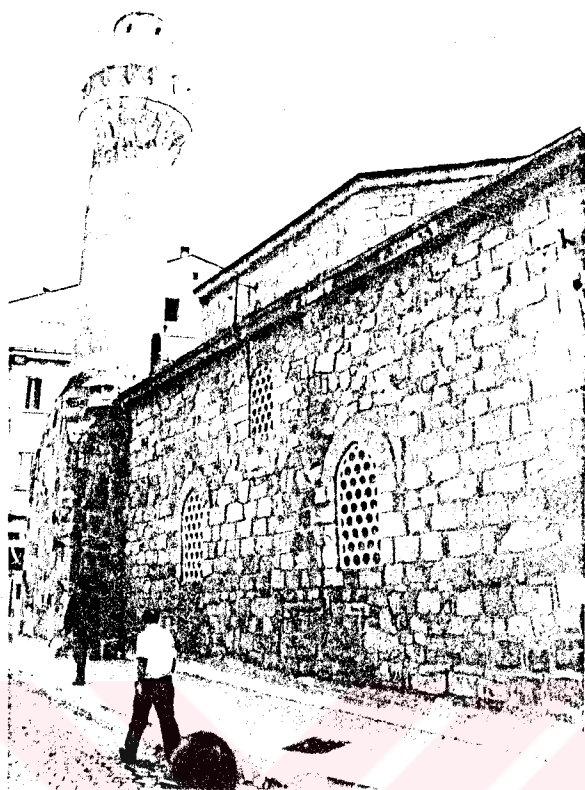

Foto.No.156

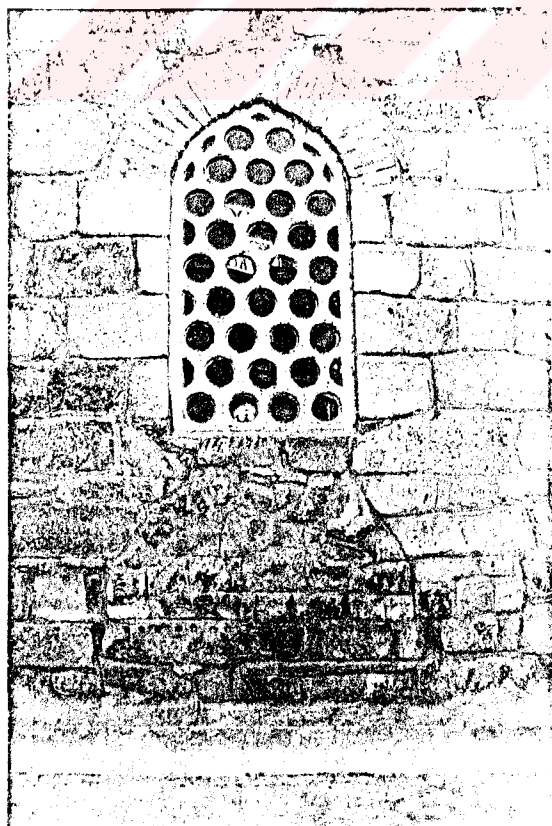

Foto.no.157

Foto.No.158

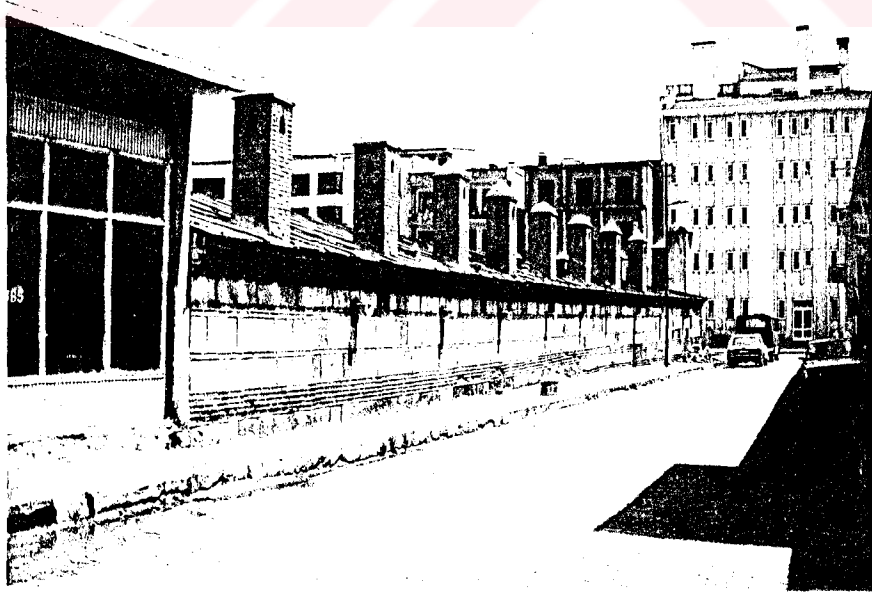

Foto.No.159

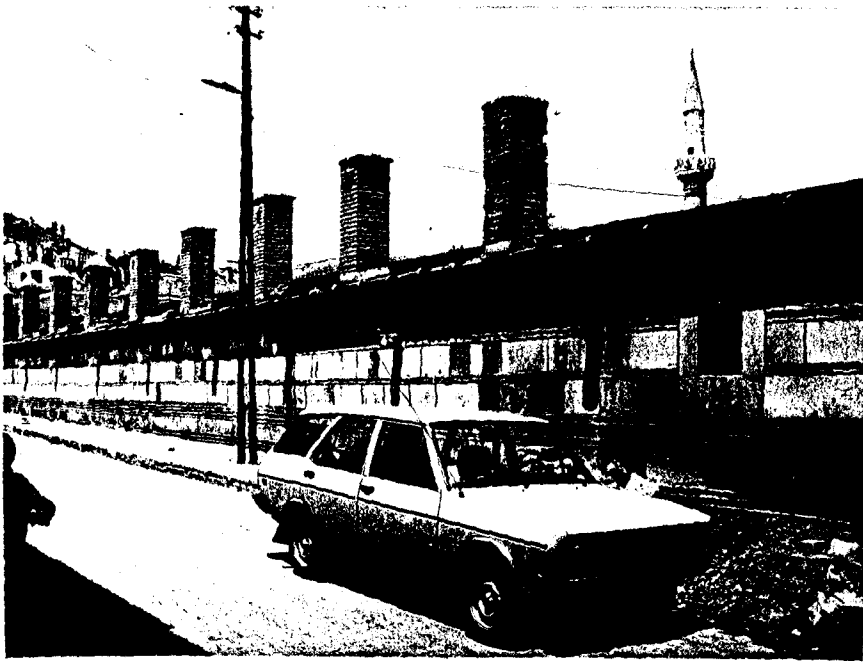

Foto.No.160

Foto.No.161

Foto.No.162

Foto.No.163

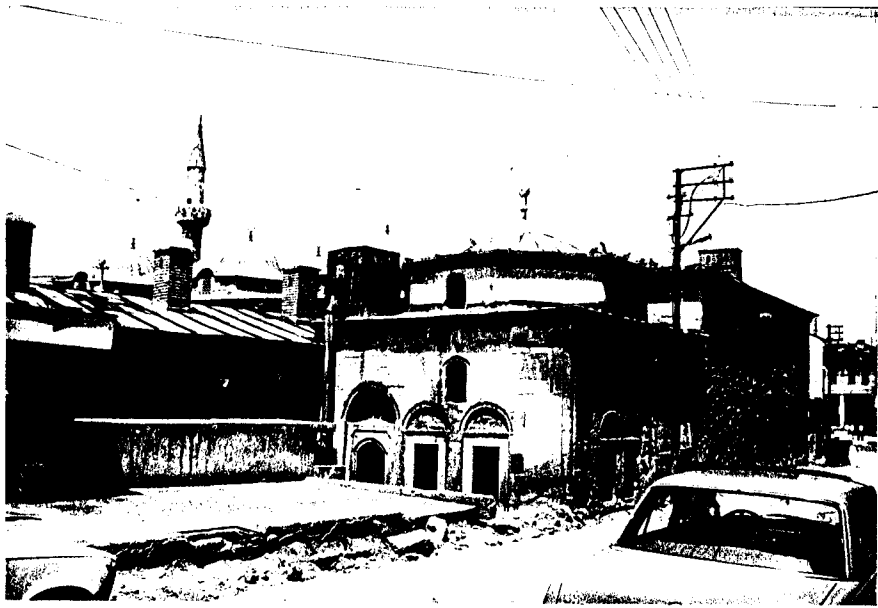

Foto.No.164

Foto.No.165

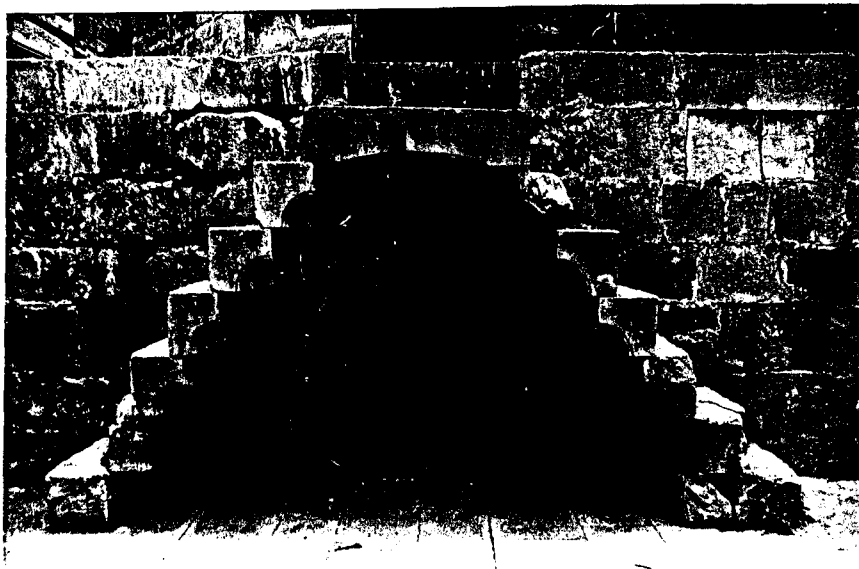

Foto.No.166

Foto.No.167

Foto.No.168

Foto.No.169

Foto.No.170

Foto.No.171

Foto.No.172

Foto.No.173

Foto.No.174

Foto.No.175

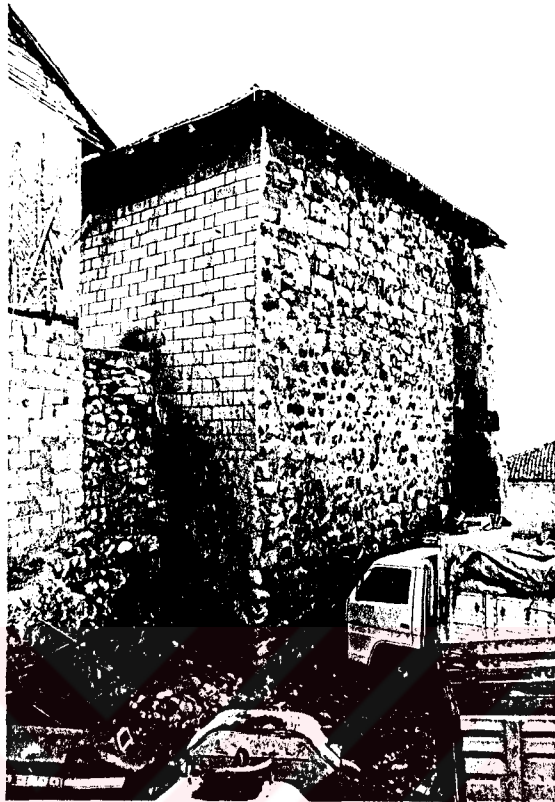

FOTO. NO. 176

FOTO. NO. 177

FOTO.NO.178

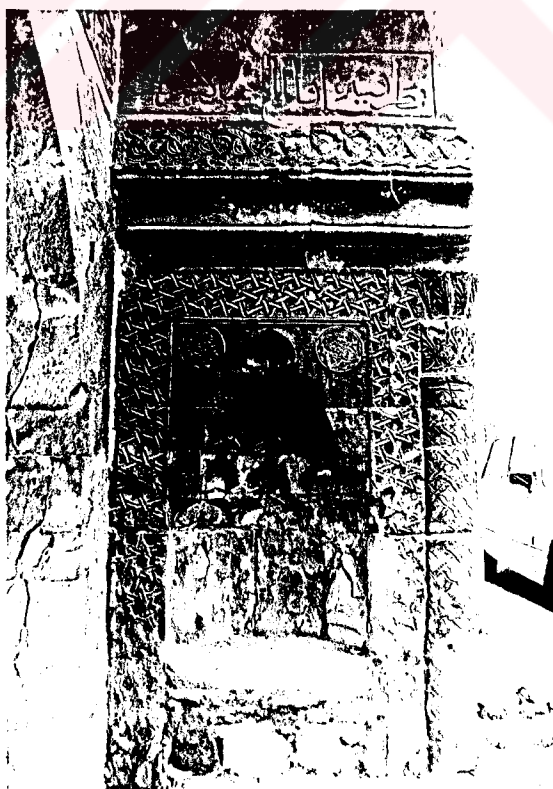

FOTO.NO.179

Foto.No.180

Foto.No.181

Foto.No.182

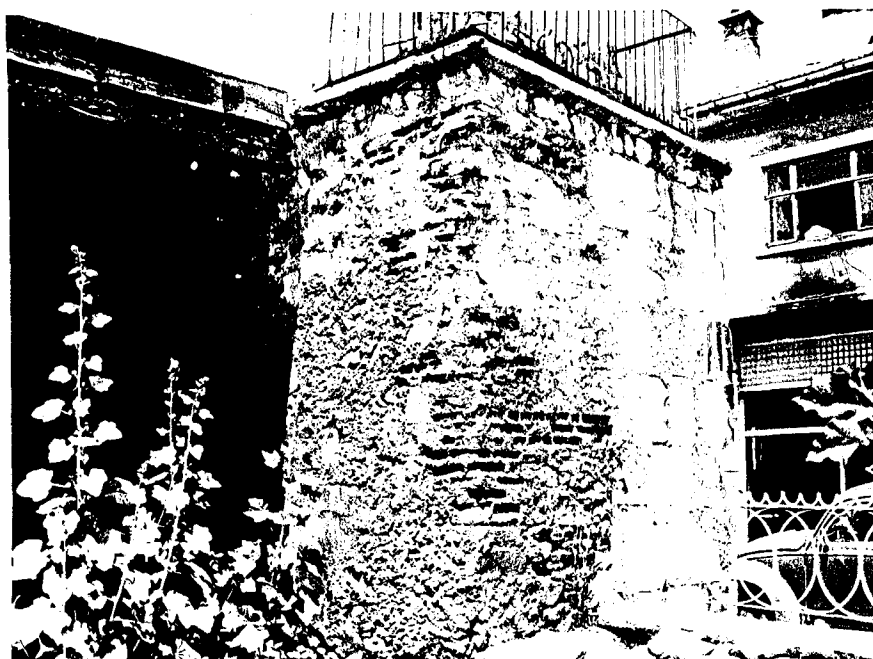

Foto.No.183

Foto.No.184

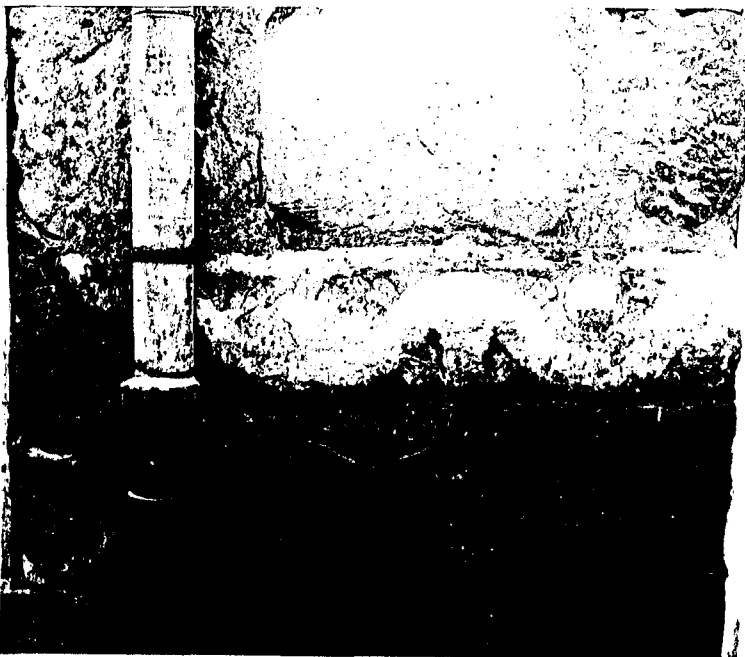

Foto.No.185

Foto.No.186

Foto.No.187

Foto.No.188

Foto.No.189

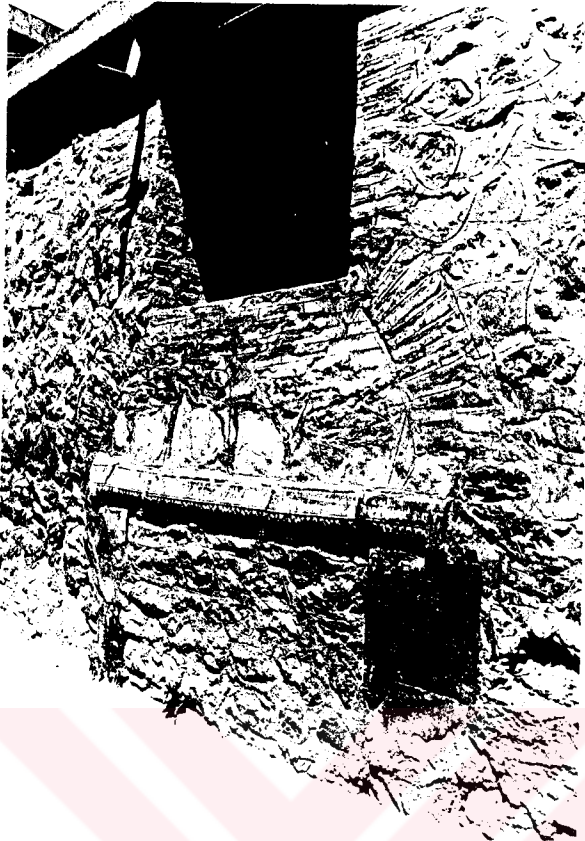

Foto.No.190

Foto.No.191

Foto.No.192

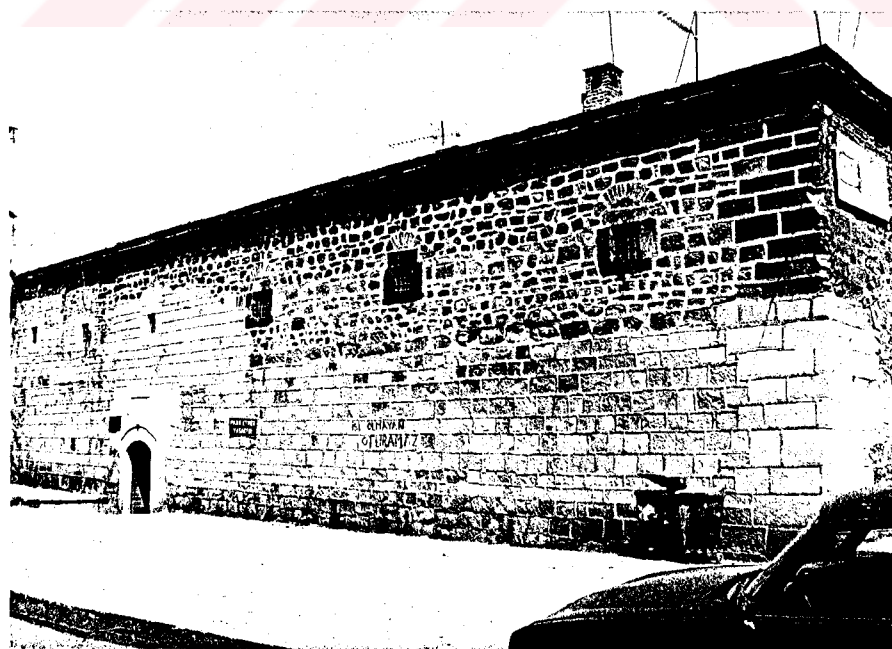

Foto.No.193

Foto.No.194

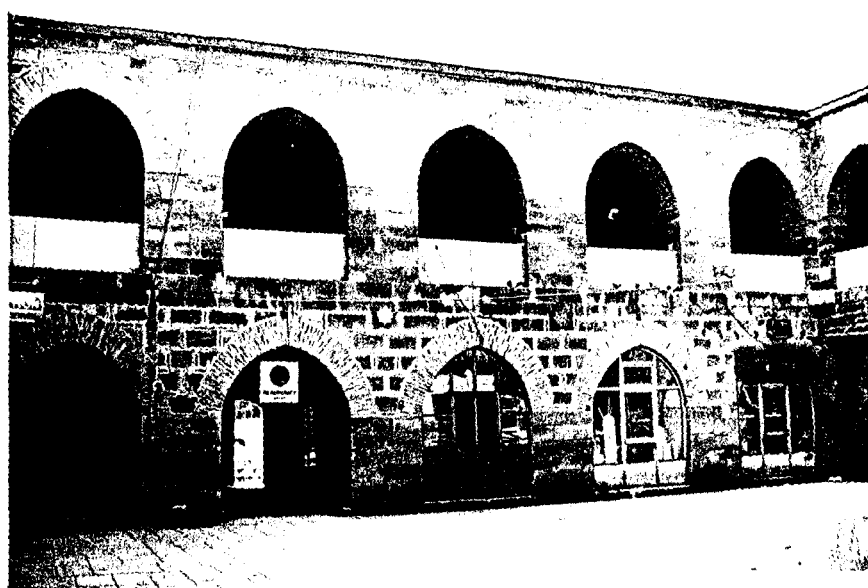

Foto.No.195

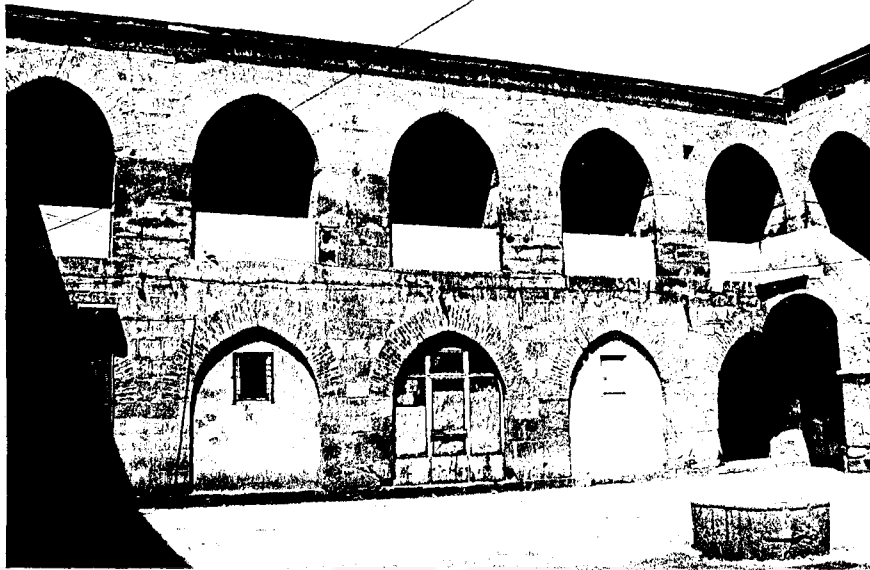

Foto.No.196

Foto.No.197

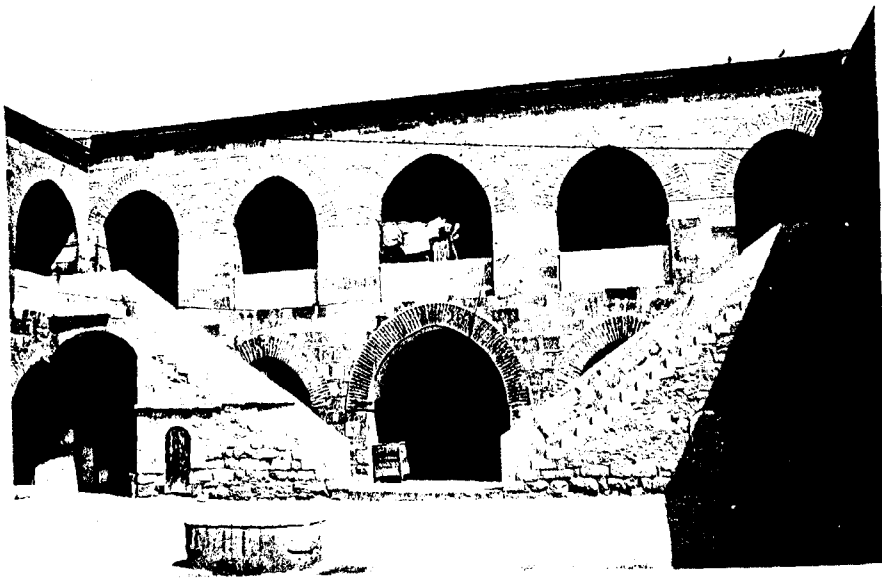

Foto.No.198

Foto.No.199

Foto.No.200

Foto.No.201

Foto.No.202

Foto.No.203

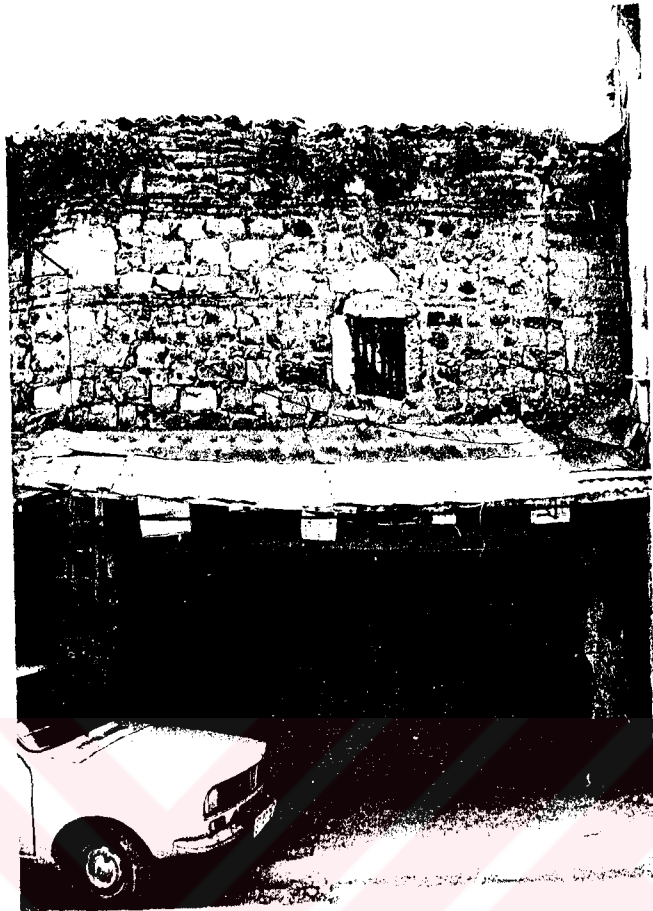

Foto.No.204

Foto.No.205

Foto.No.206

Foto.No.207

Foto.No.208

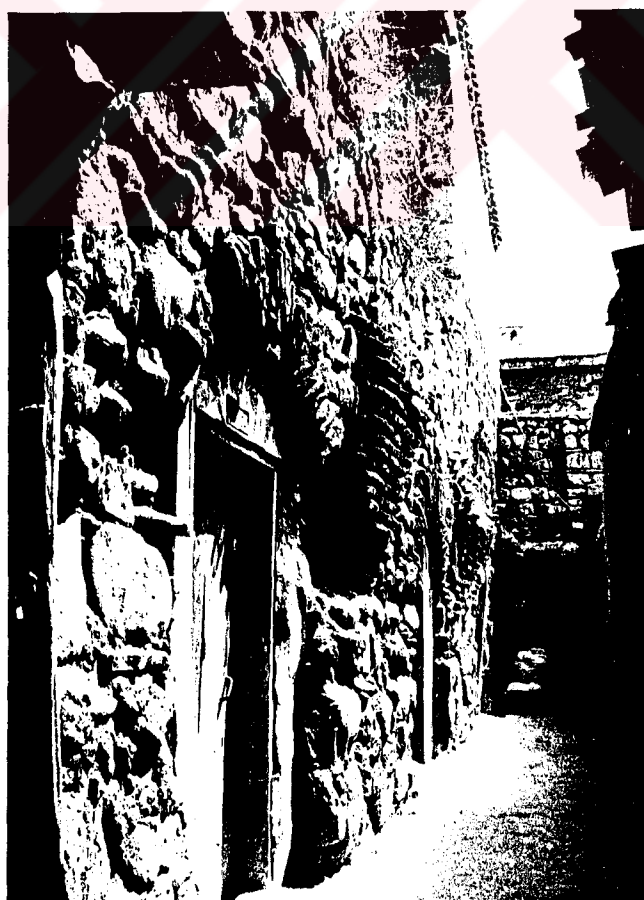

Foto.No.209

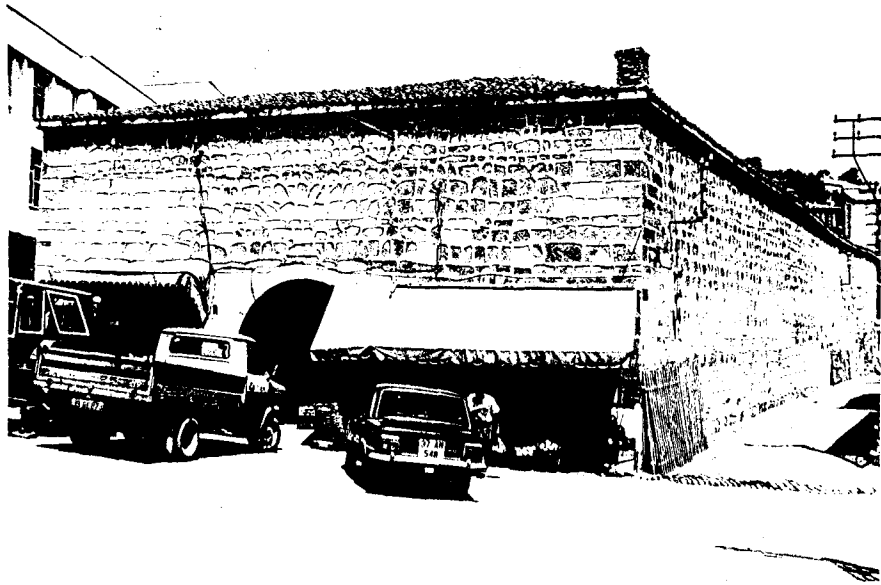

Foto.No.210

Foto.No.211

Foto.No.212

Foto.No.213

Foto.No.214

Foto.No.215

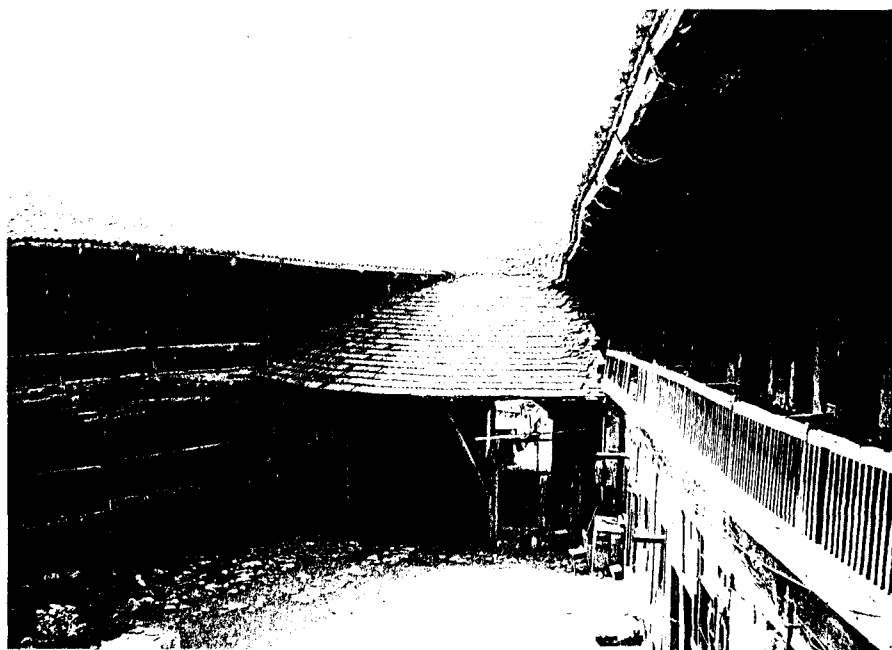

Foto.No.216

Foto.No.217

Foto.No.218

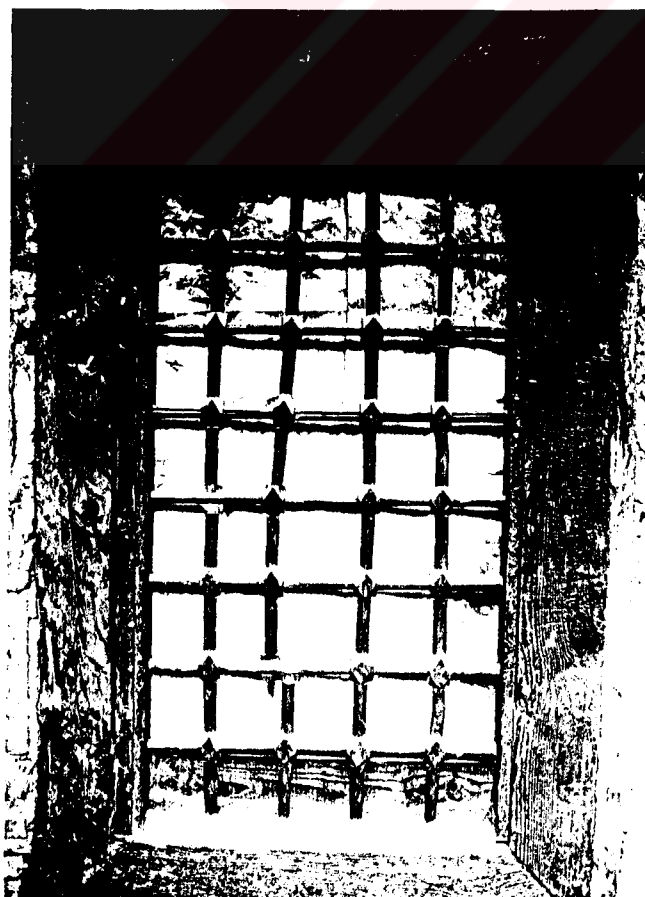

Foto.No.219

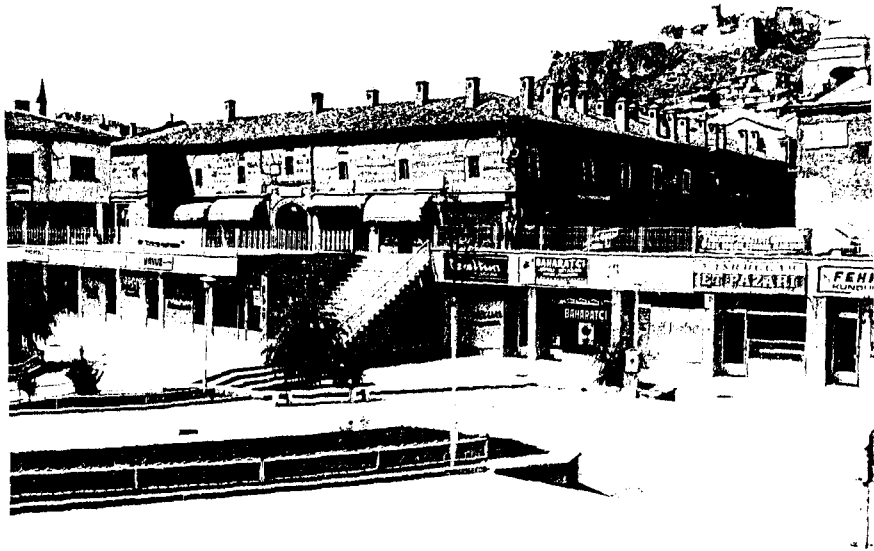

Foto.No.220

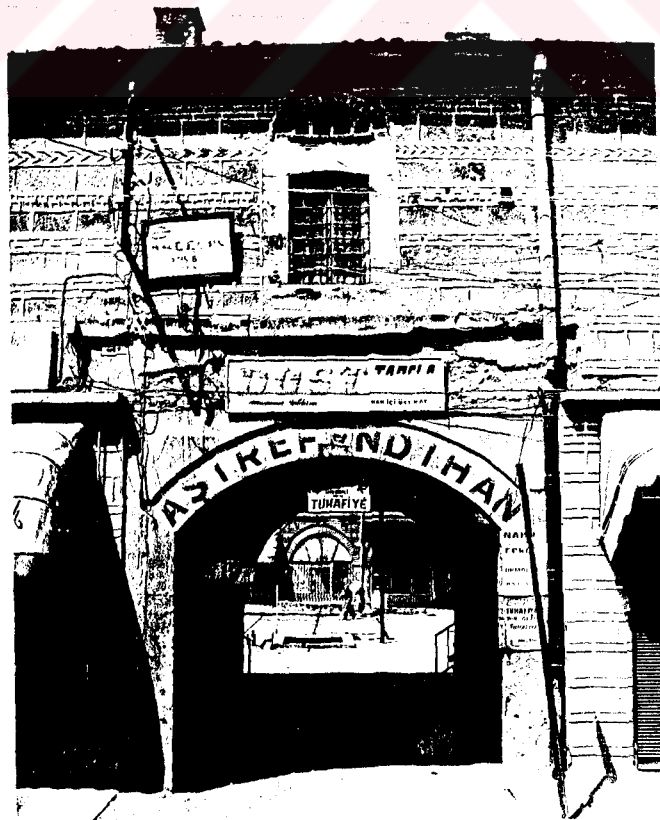

Foto.No.221

Foto.No.222

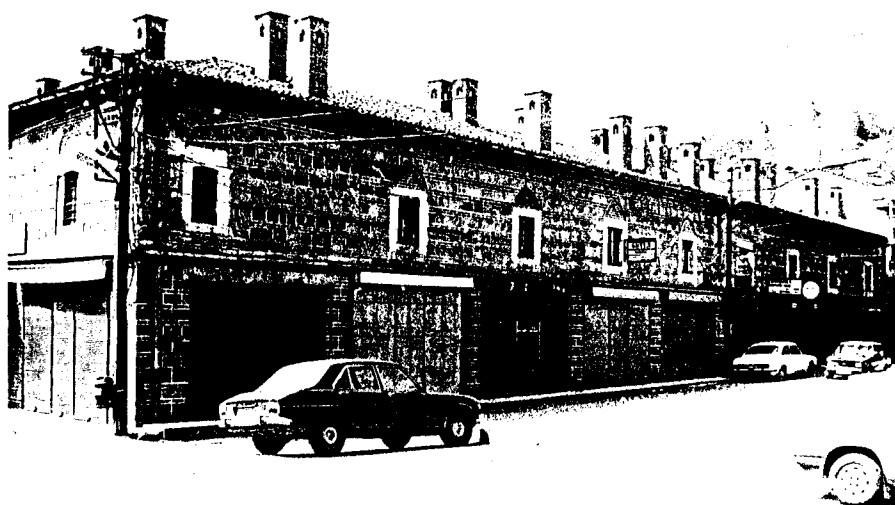

Foto.No.223

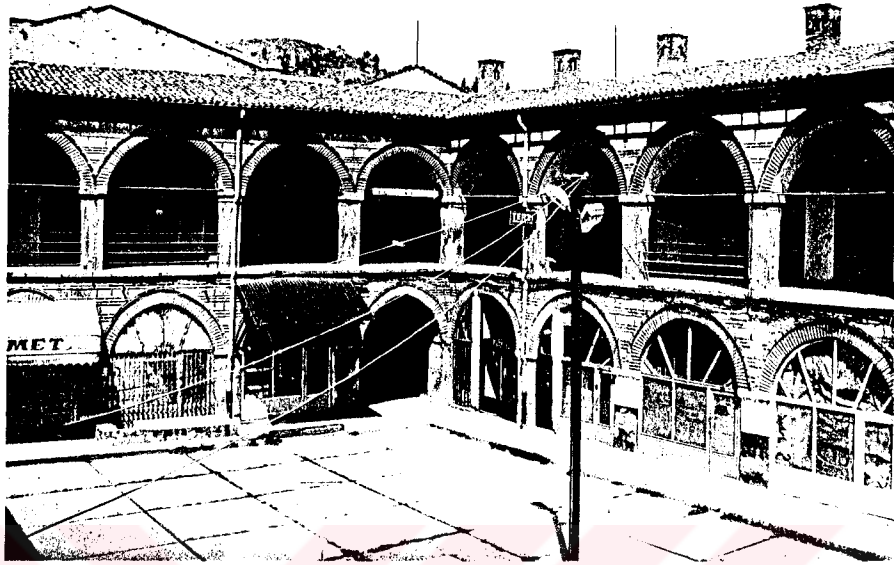

Foto.No.224

Foto.No.225

Foto.No.226

Foto.No.227

Foto.No.228

Foto.No.229

Foto.No.230

Foto.No.231

Foto.No.232

Foto.No.233

Foto.No.234

Foto.No.235

Foto.No.236

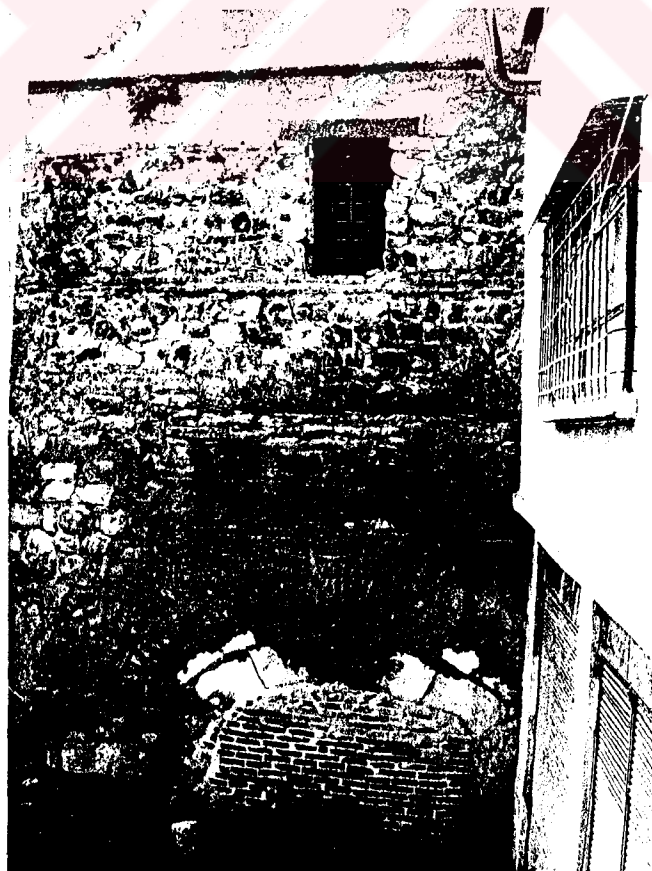

Foto.No.237

Foto.No.238

Foto.No.239

Foto.No.240

Foto.No.241

Foto.No.242

Foto.No.243

Foto.No.244

Foto.No.245

Foto.No.246

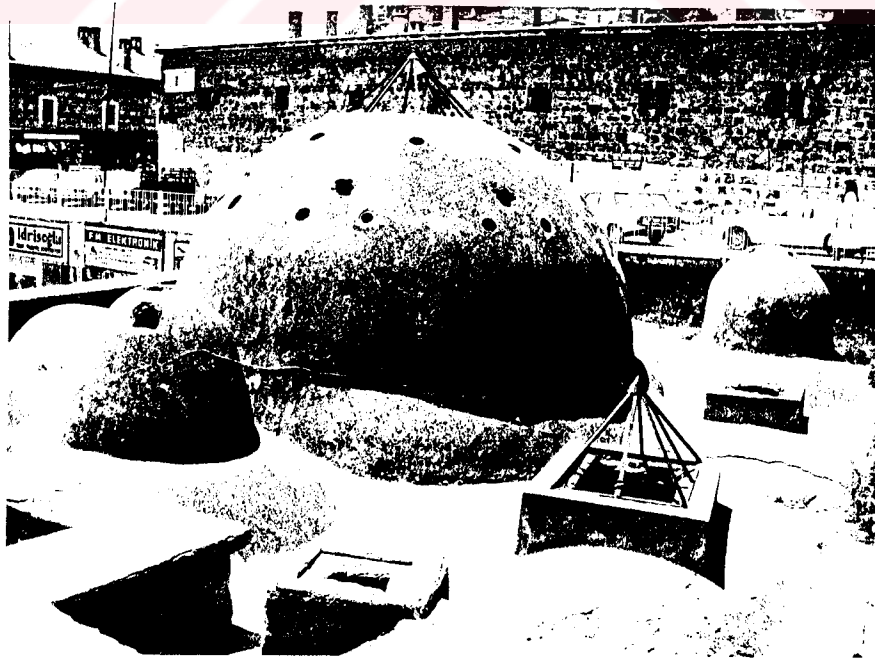

Foto.No.247

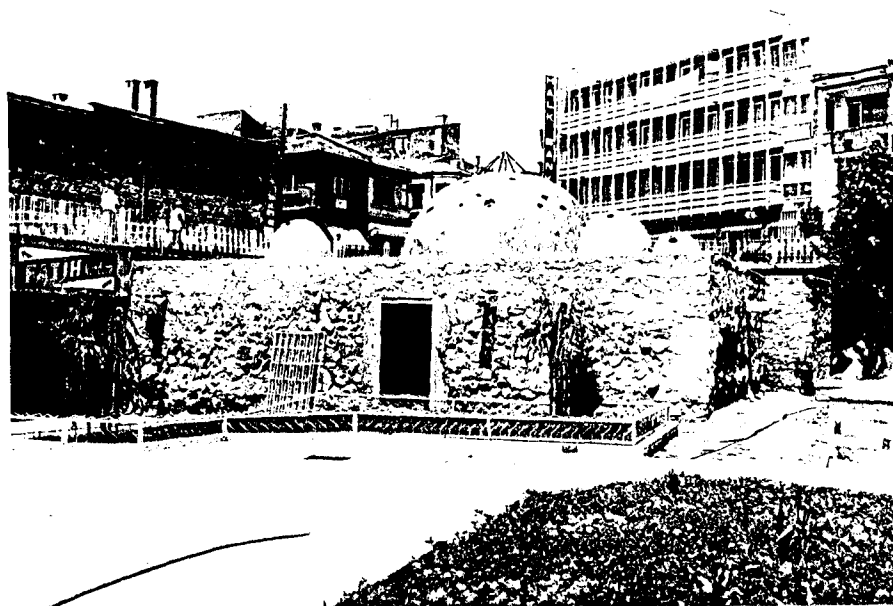

Foto.No.248

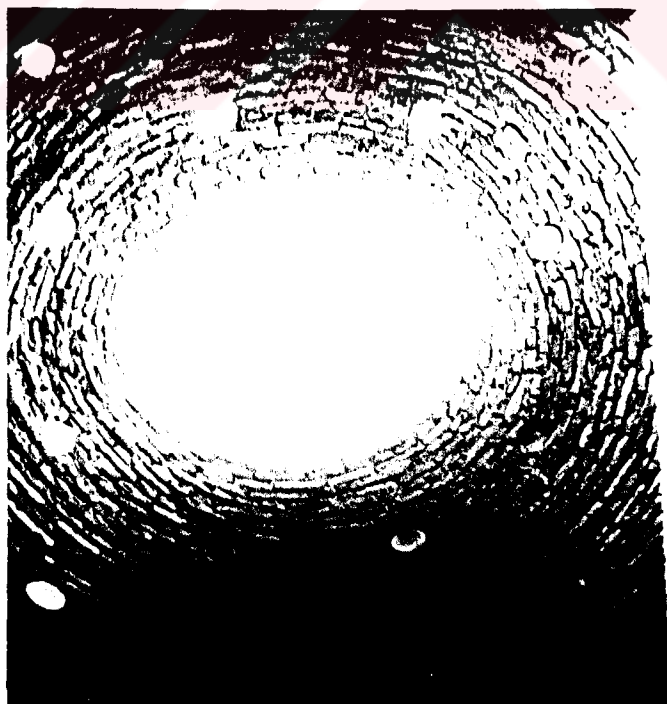

Foto.No.249

Foto.No.250

Foto.No.251

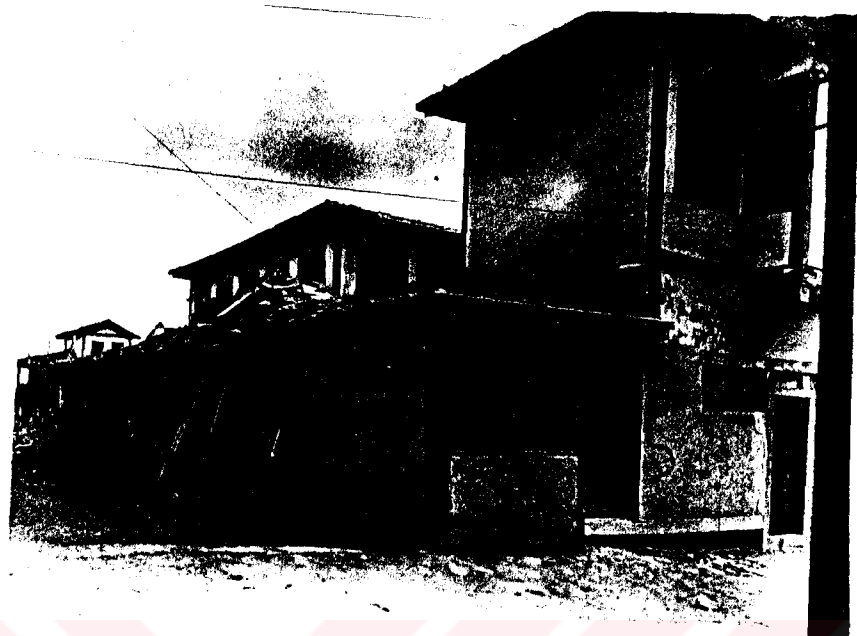

Foto.No.252

Foto.No.253

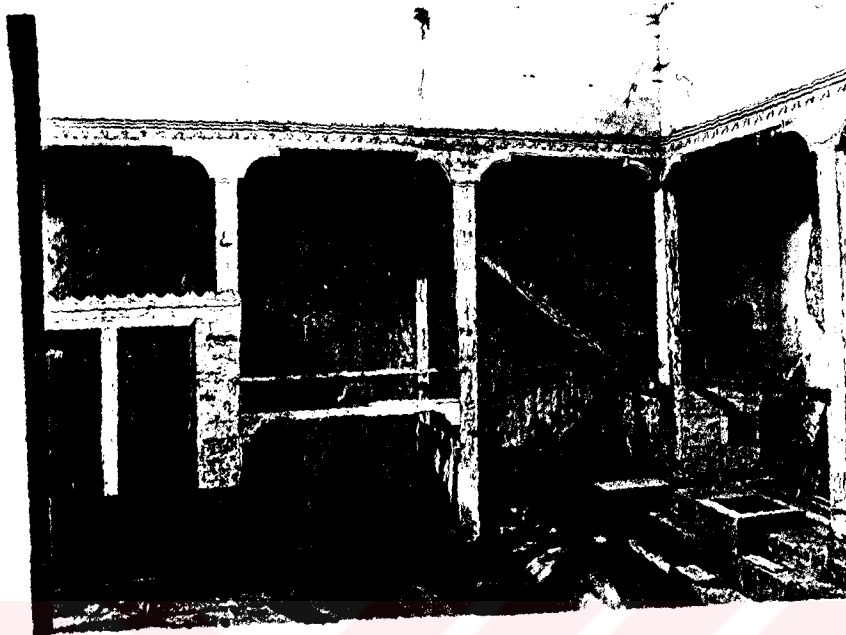

Foto.no.254

Foto.No.255

Foto.No.256

Foto.No.257

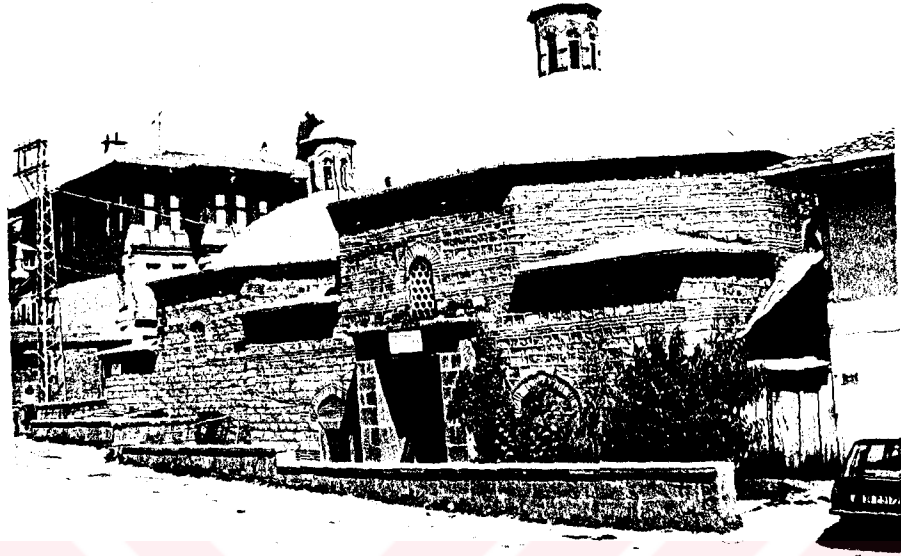

Foto.No.258

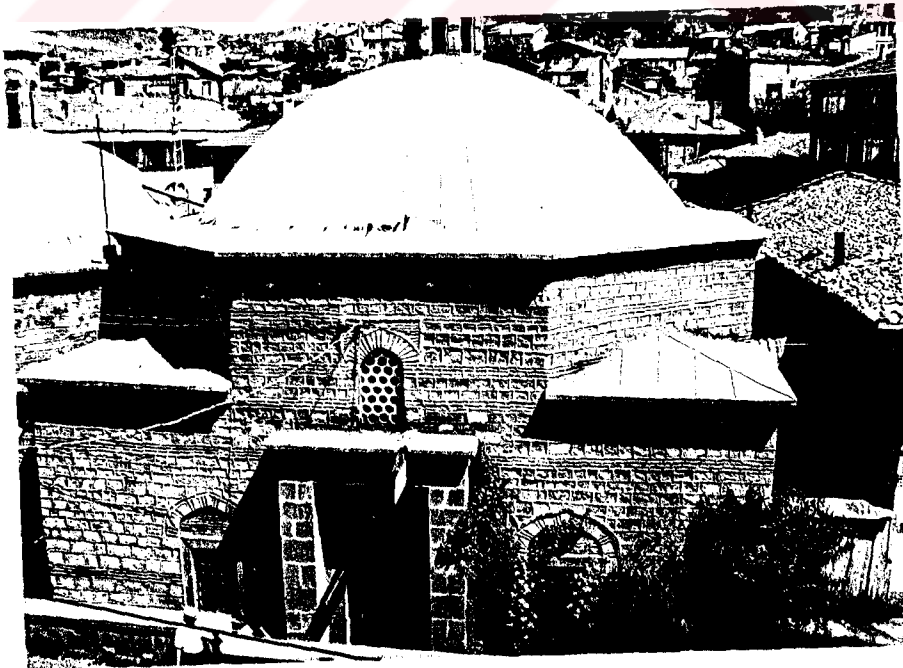

Foto.No.259

Foto.No.260

Foto.No.261

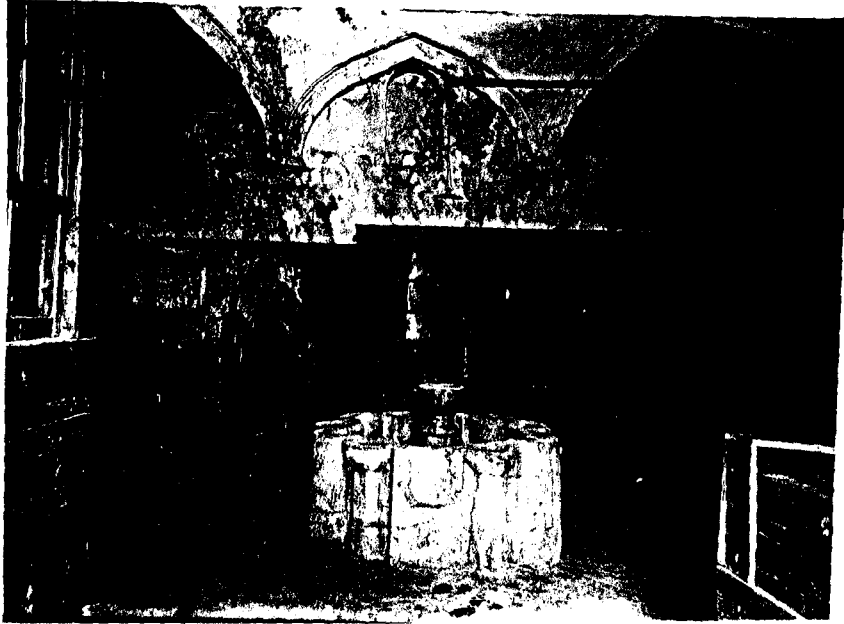

Foto.No.262

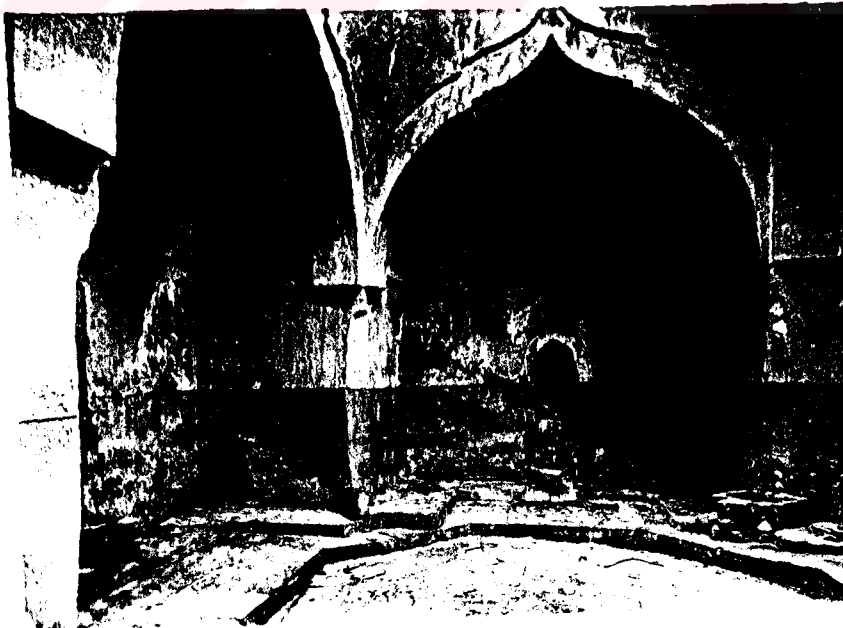

Foto.No.263

Foto.No.264

Foto.No.265

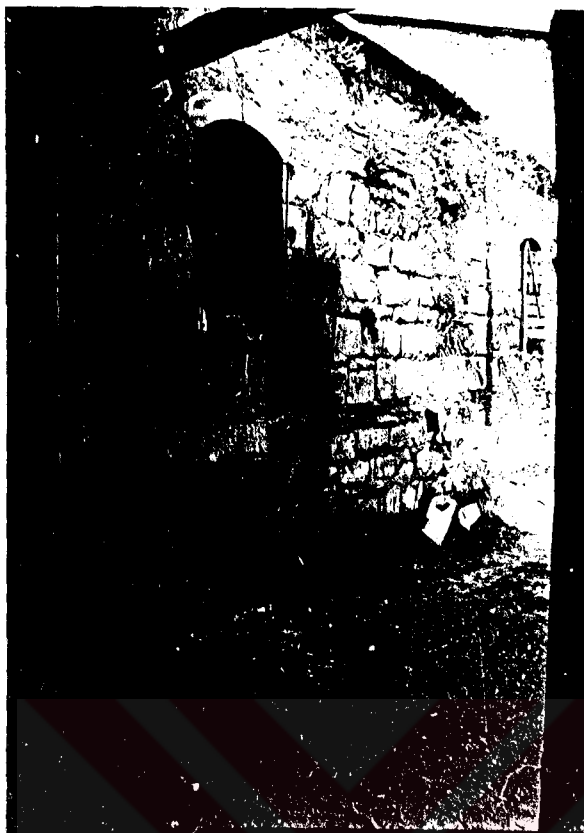

Foto.No.266

Foto.No.267

Foto.No.268

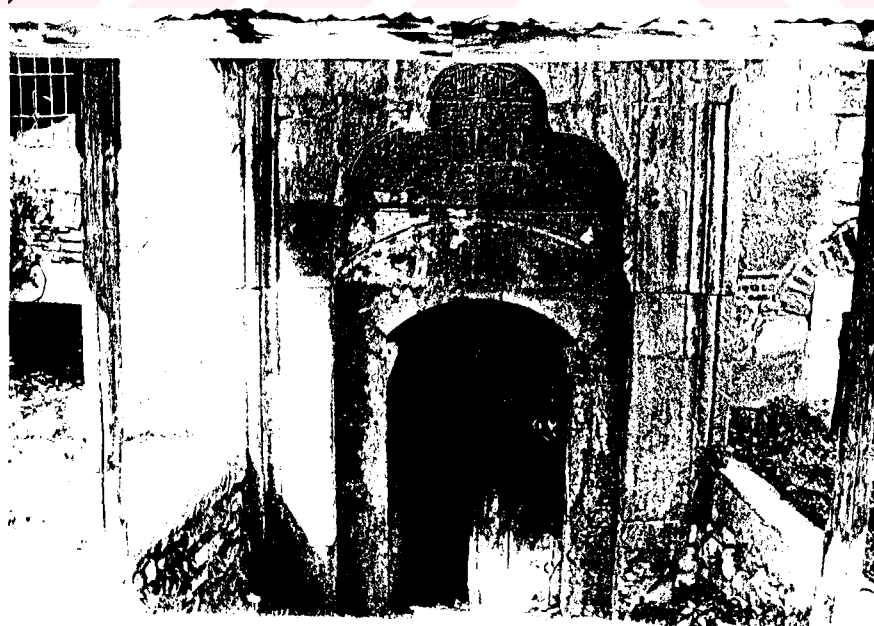

Foto.No.269

Foto.No.270

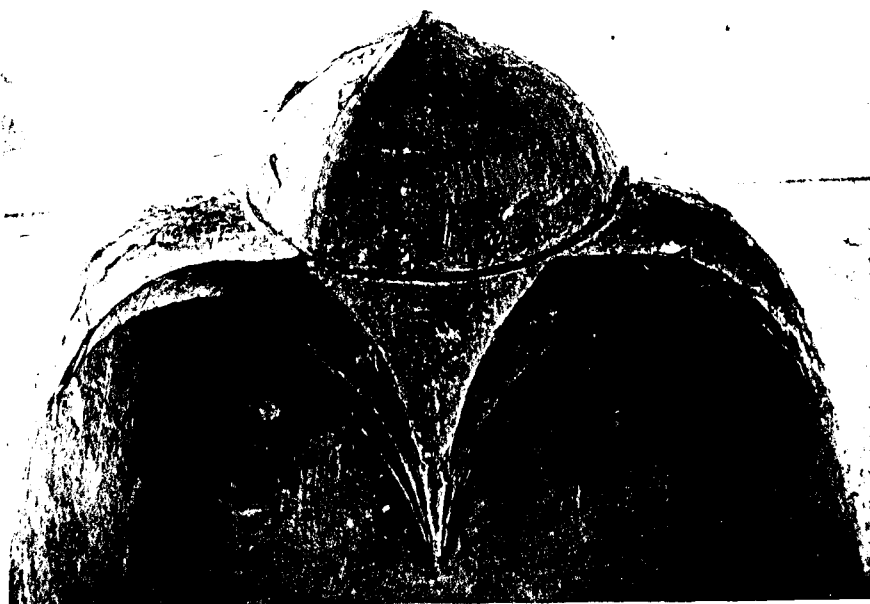

Foto.No.271

Foto.No.272

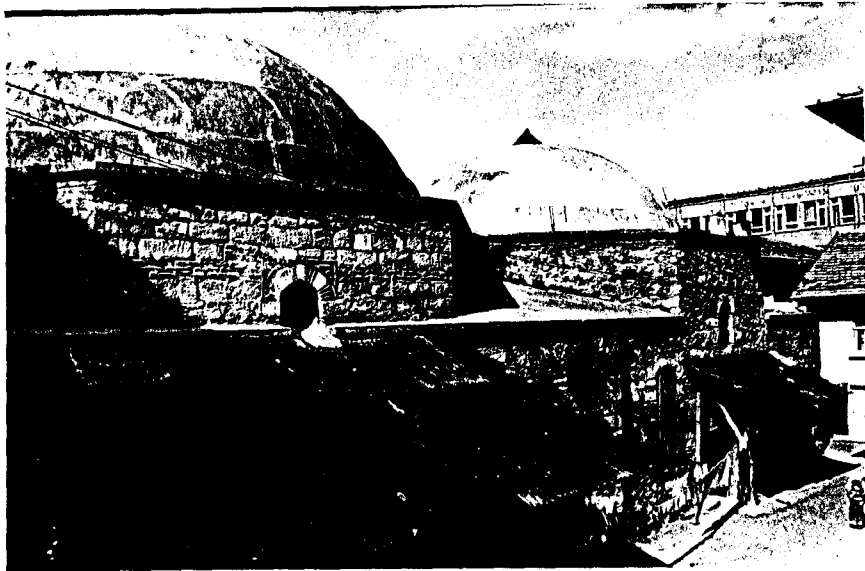

Foto.No.273

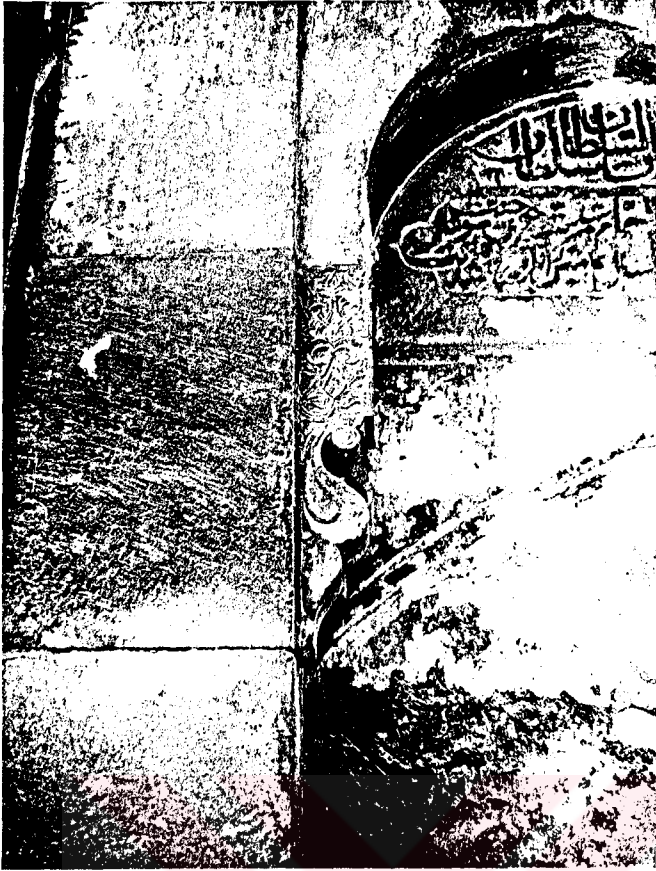

Foto.No.274

Foto.No.275

Foto.No.276

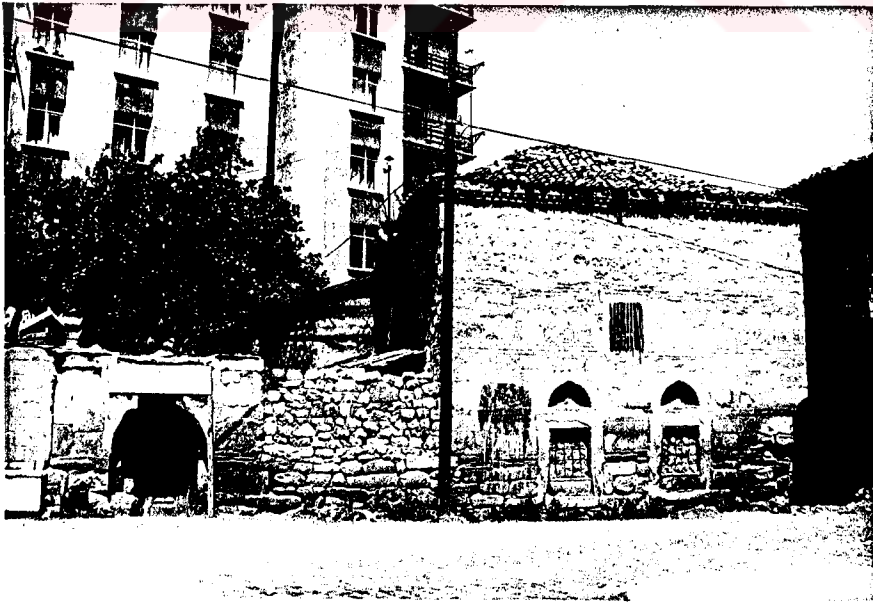

Foto.No.277

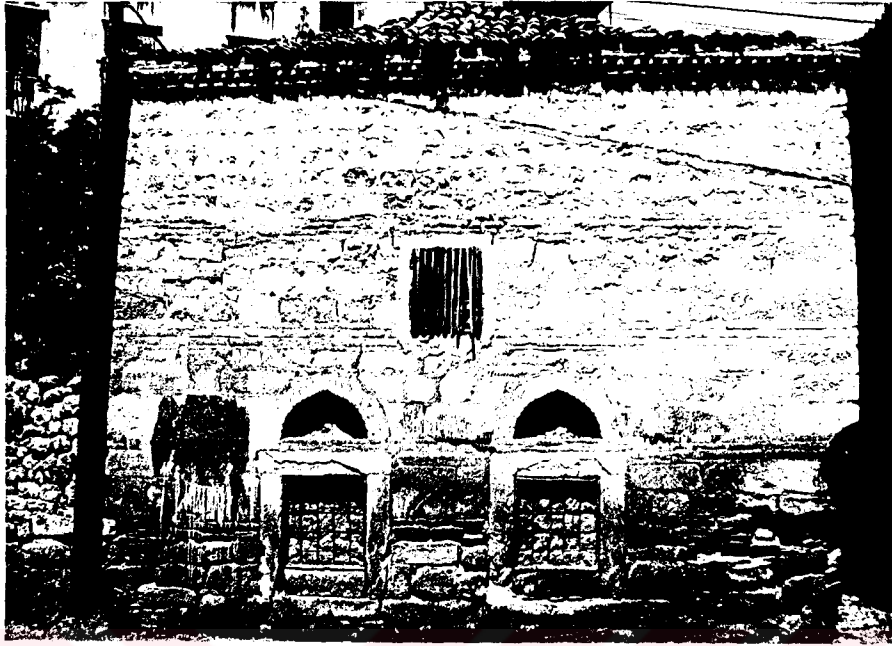

Foto.No.278

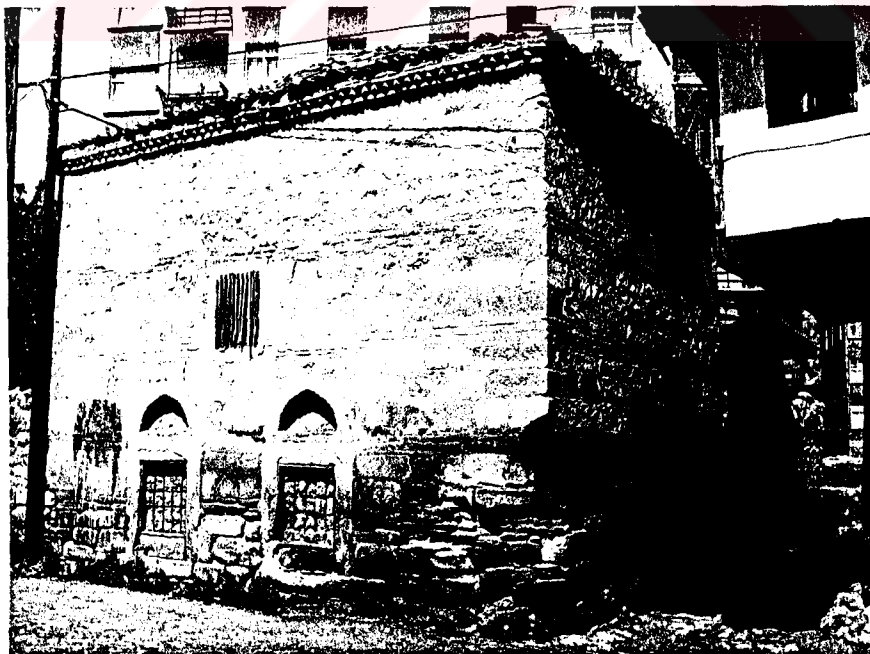

Foto.No.279

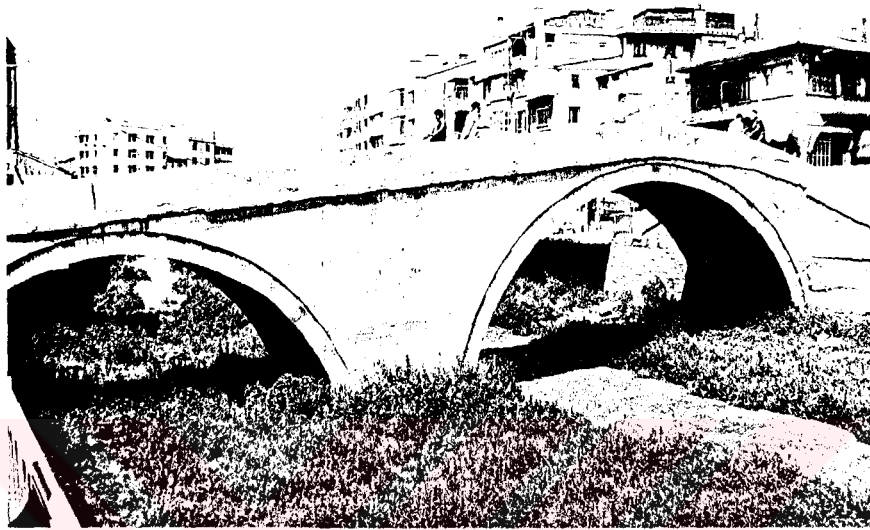

Foto.No.280

Foto.No.281

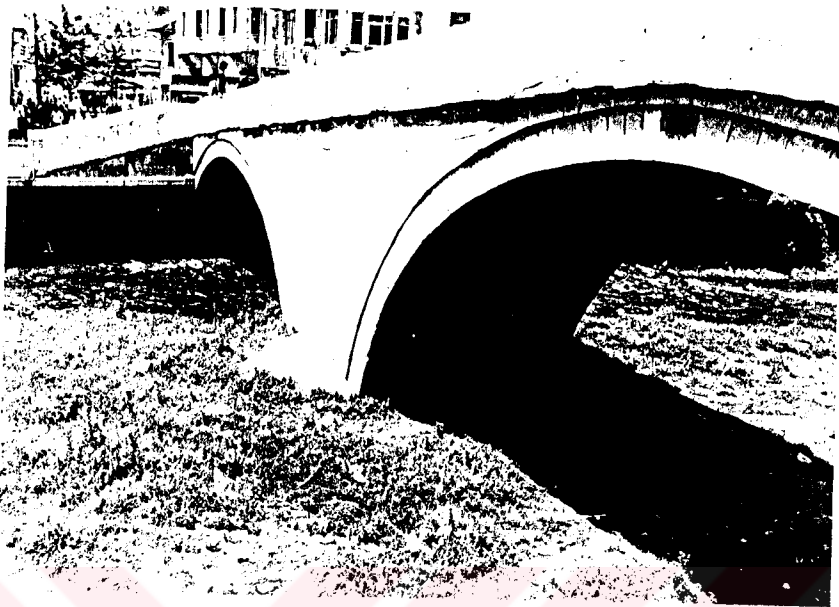

Foto.No.282

Foto.No.283

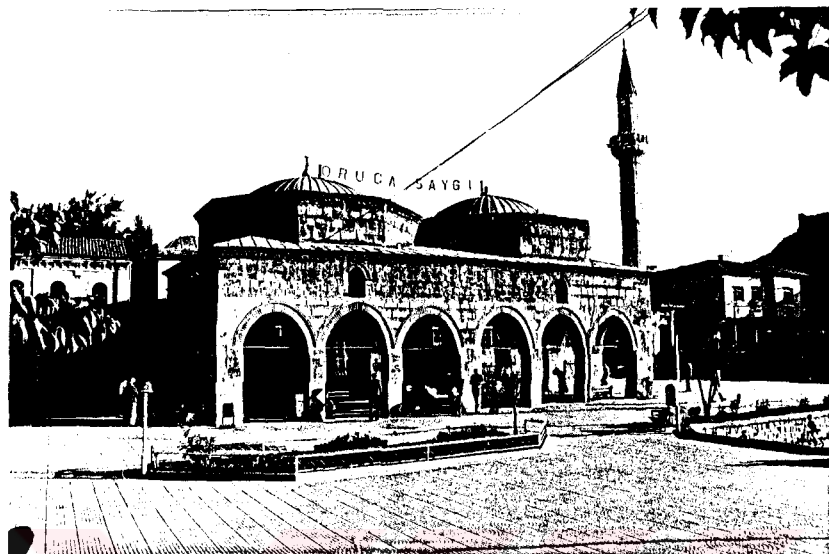

Foto.No.284

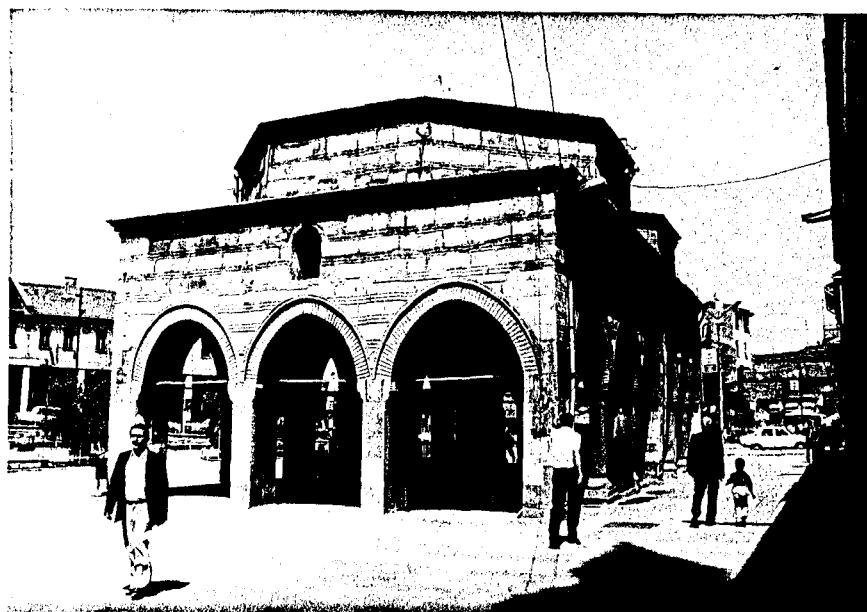

Foto.No.285

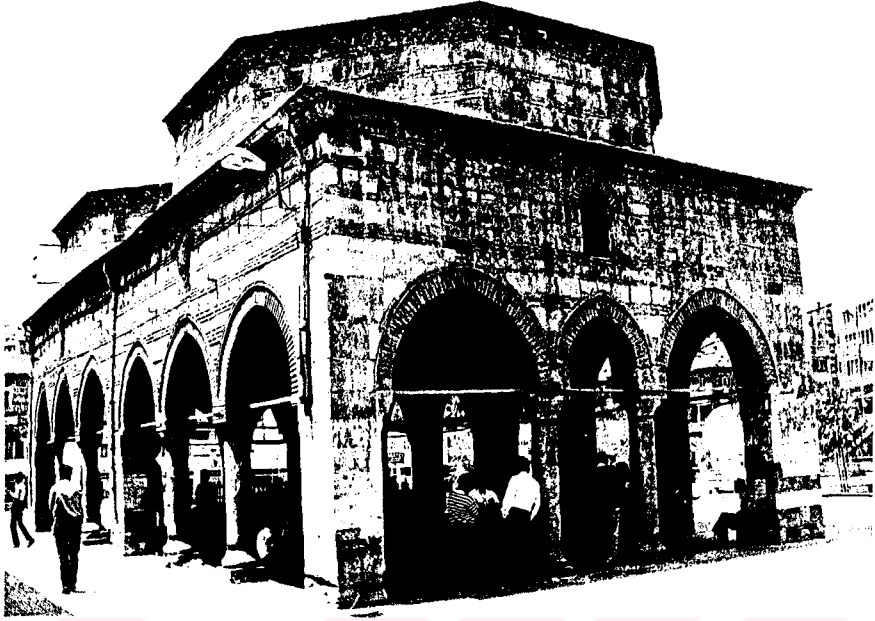

Foto.No.286

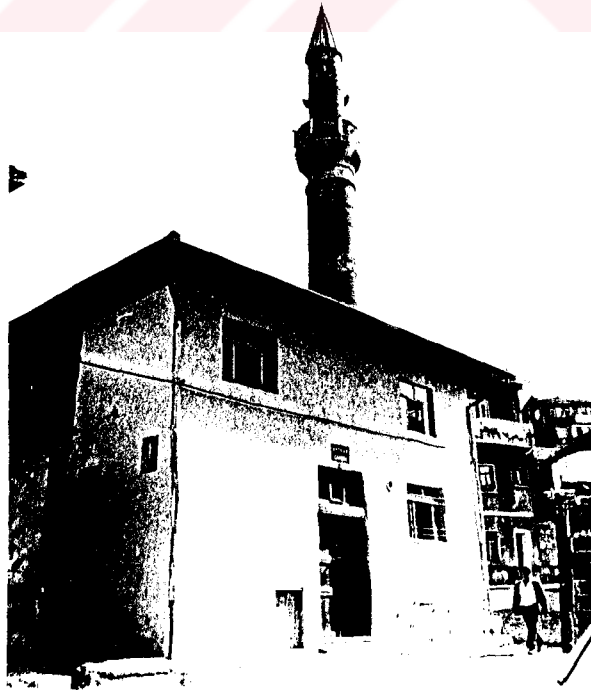

Foto.No.287

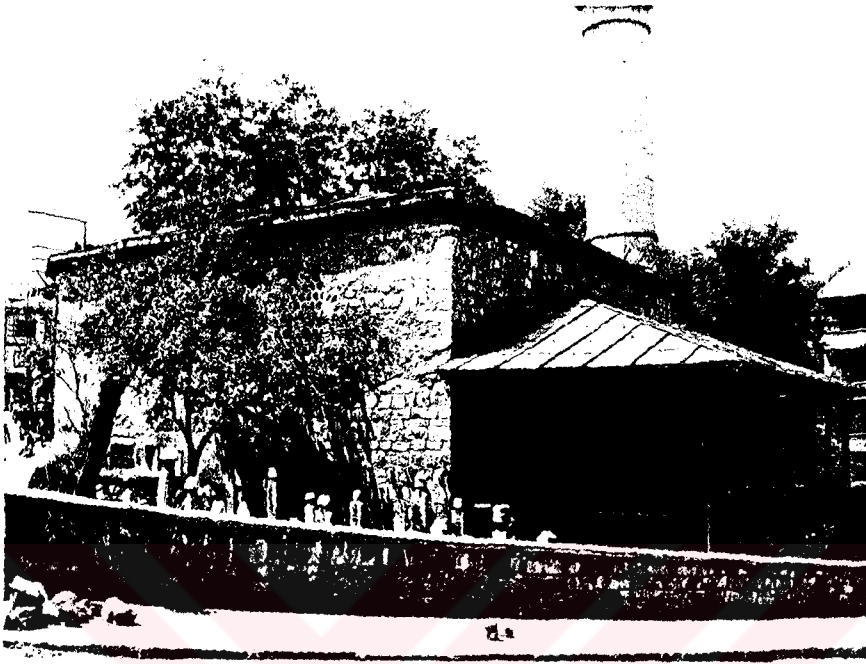

Foto.No.290

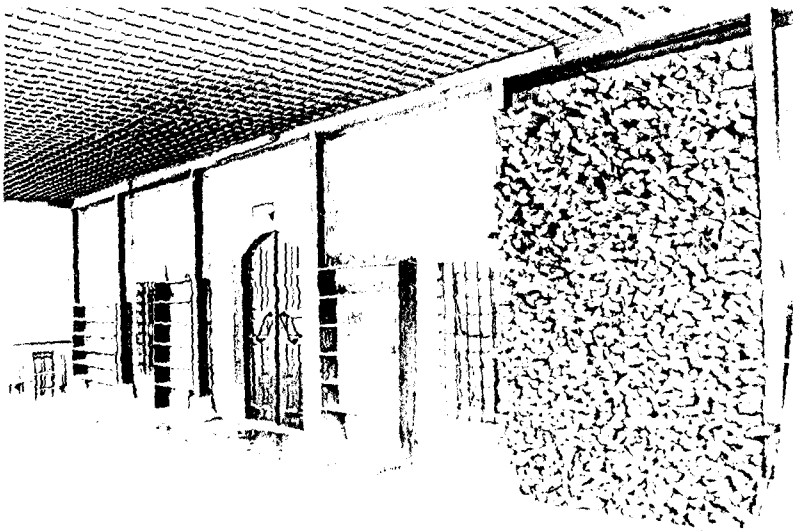

Foto.No.291

Foto.No.292

Foto.No.293

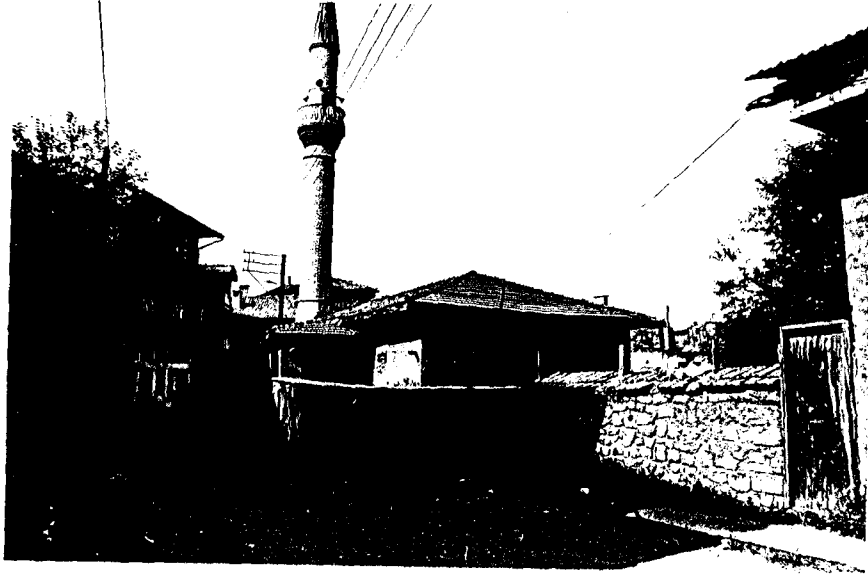

Foto.No.294

Foto.No.295

Foto.No.296

Foto.No.297

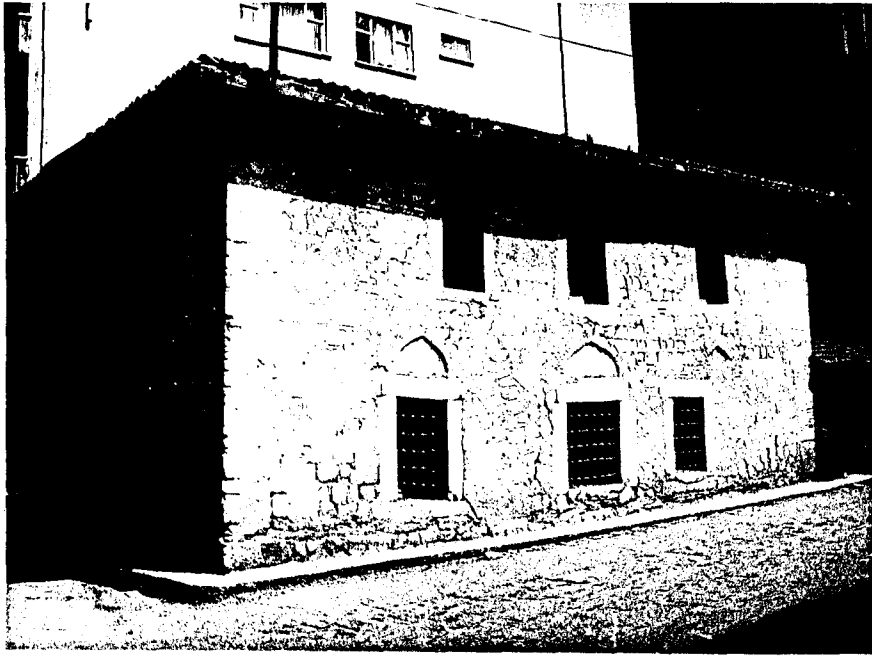

Foto.No.298

Foto.No.299

Foto.No.300

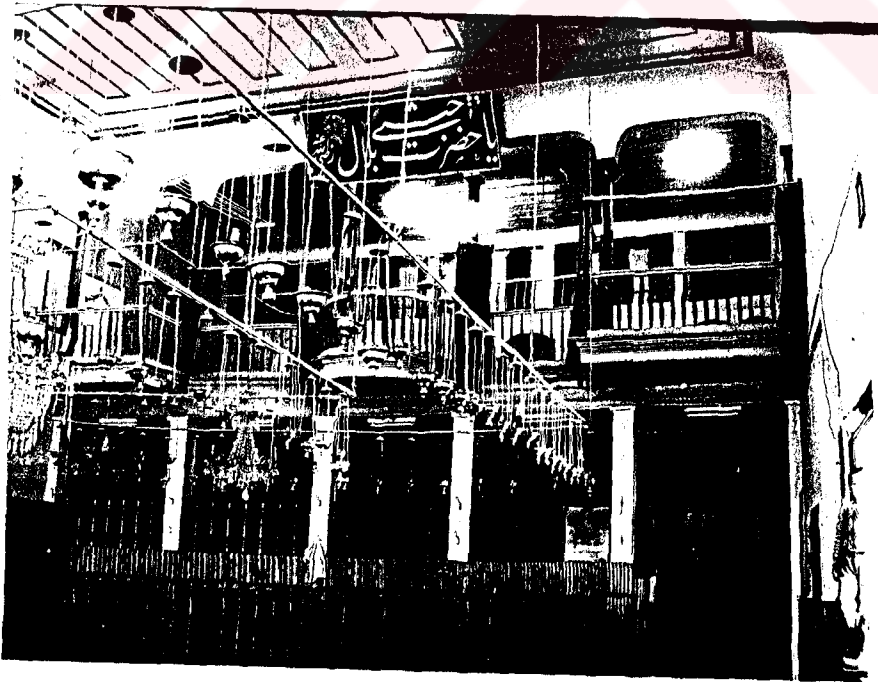

Foto.No.301

Foto.No.302

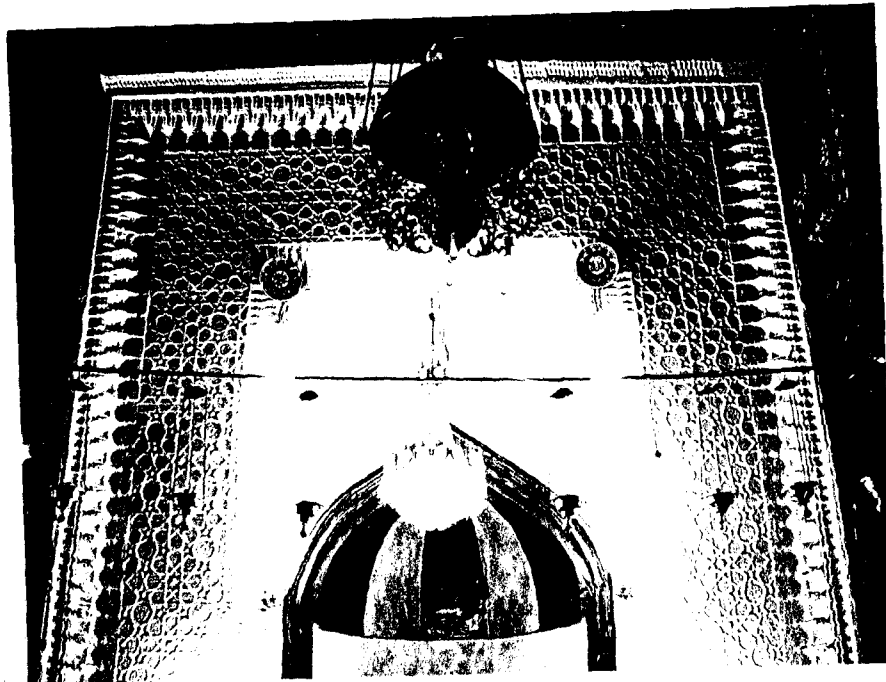

Foto.no.303

Foto.No.304

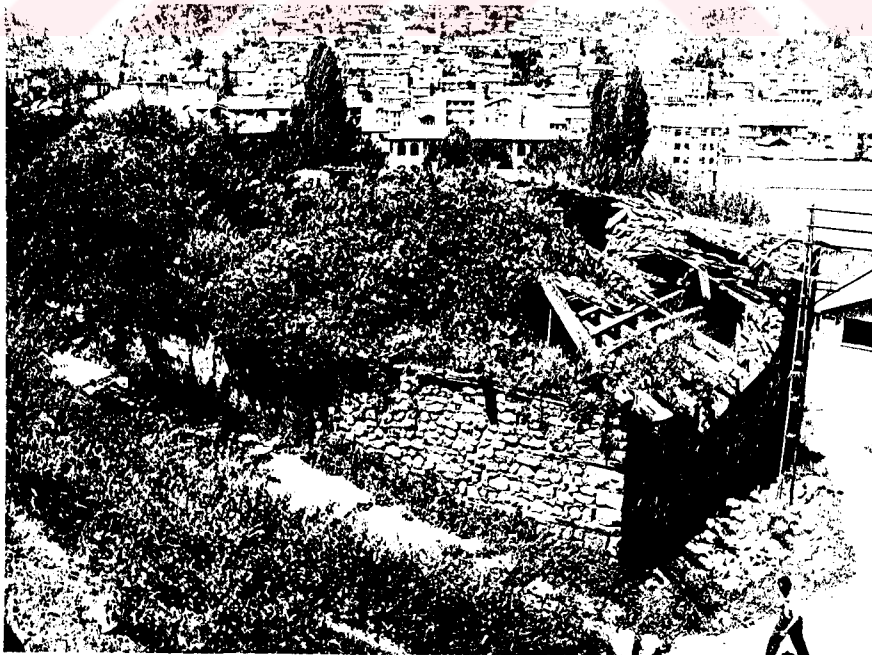

Foto.No.305

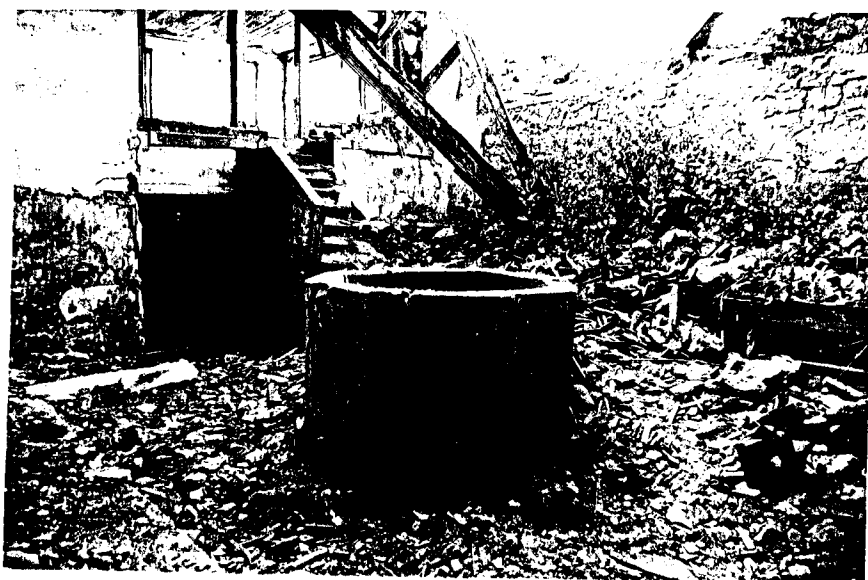

Foto.No.306

Foto.no.307

Foto.No.308

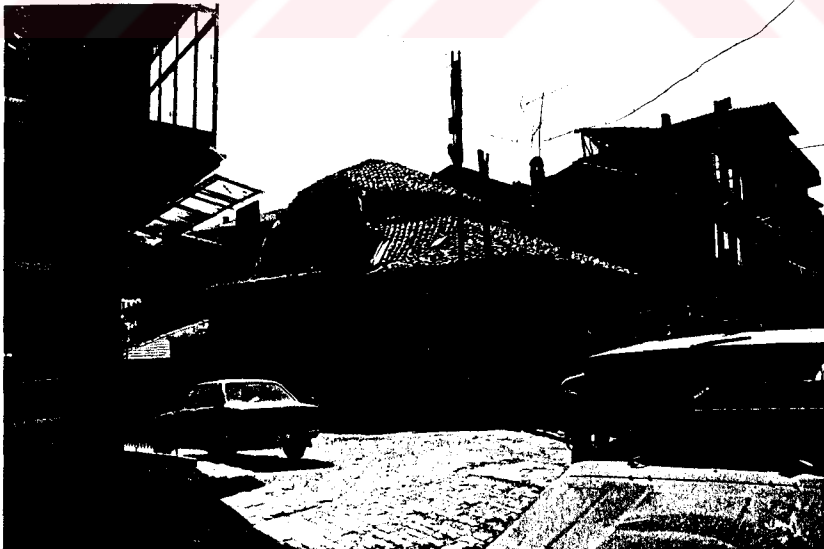

Foto.No.309

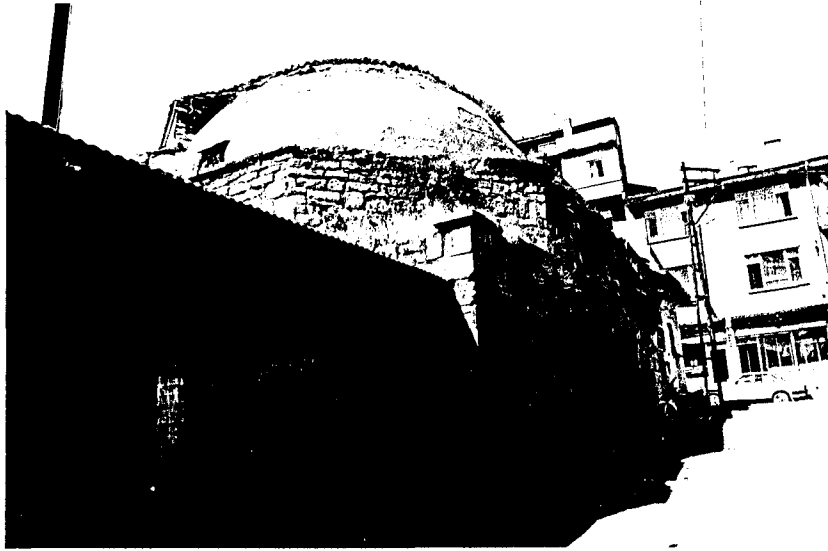

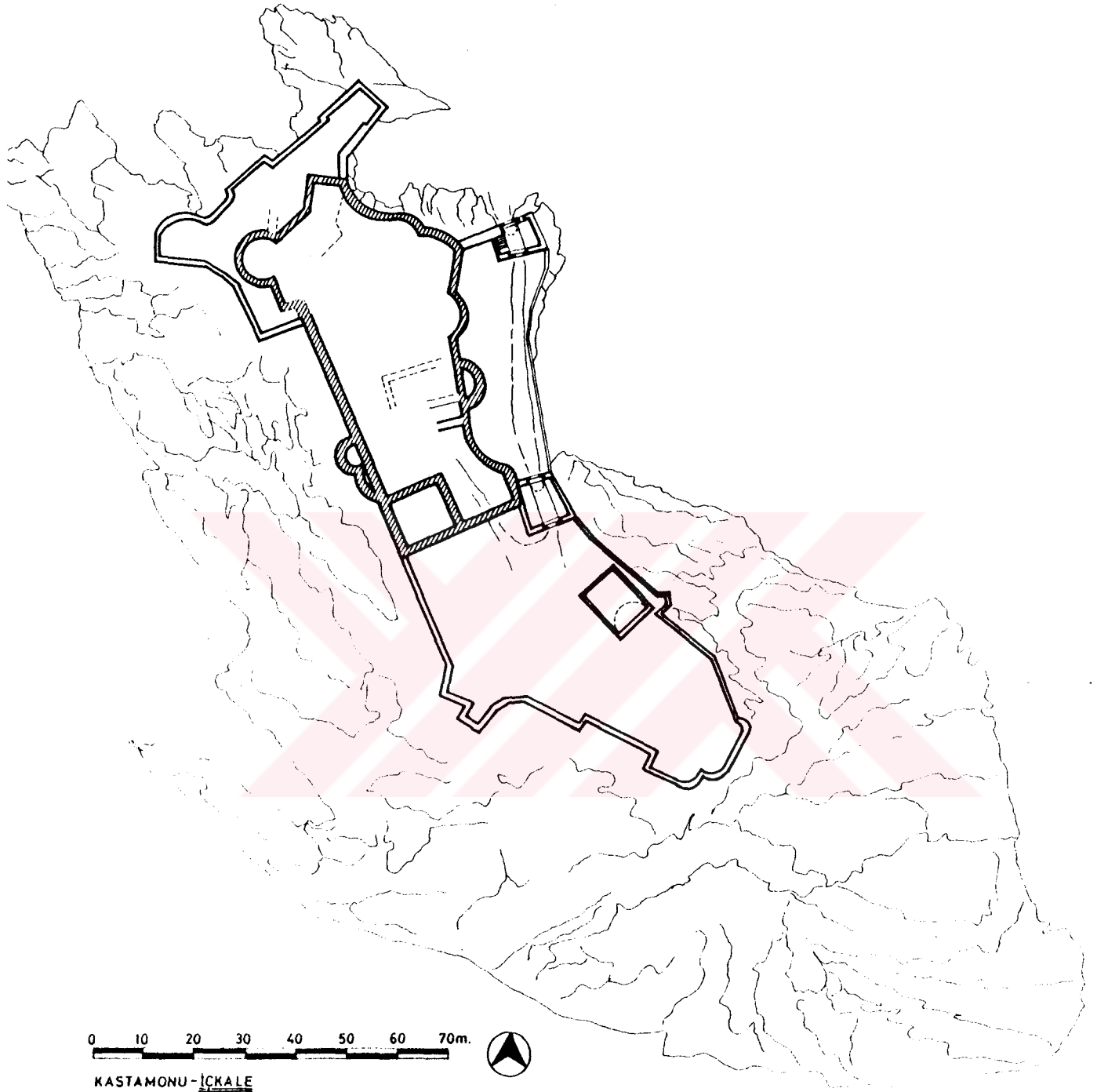
Foto.No.310

Foto.No.311

LEVHA NO. 1

ŞEKİL NO. 1

0 10 20 30 40 50 60 70m.

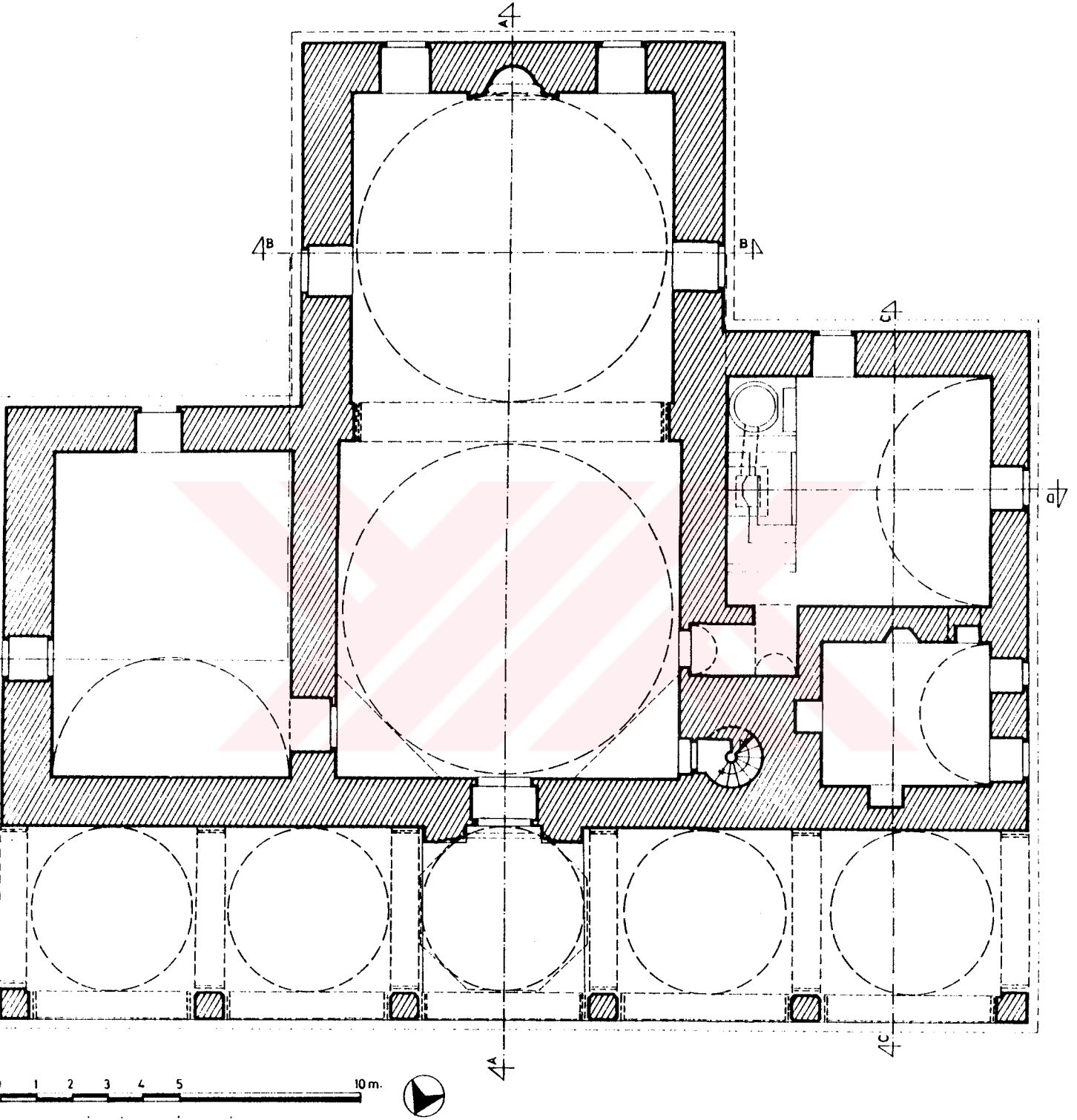

KASTAMONU-İÇKALE
(AKOK'TAN İŞLENEREK)

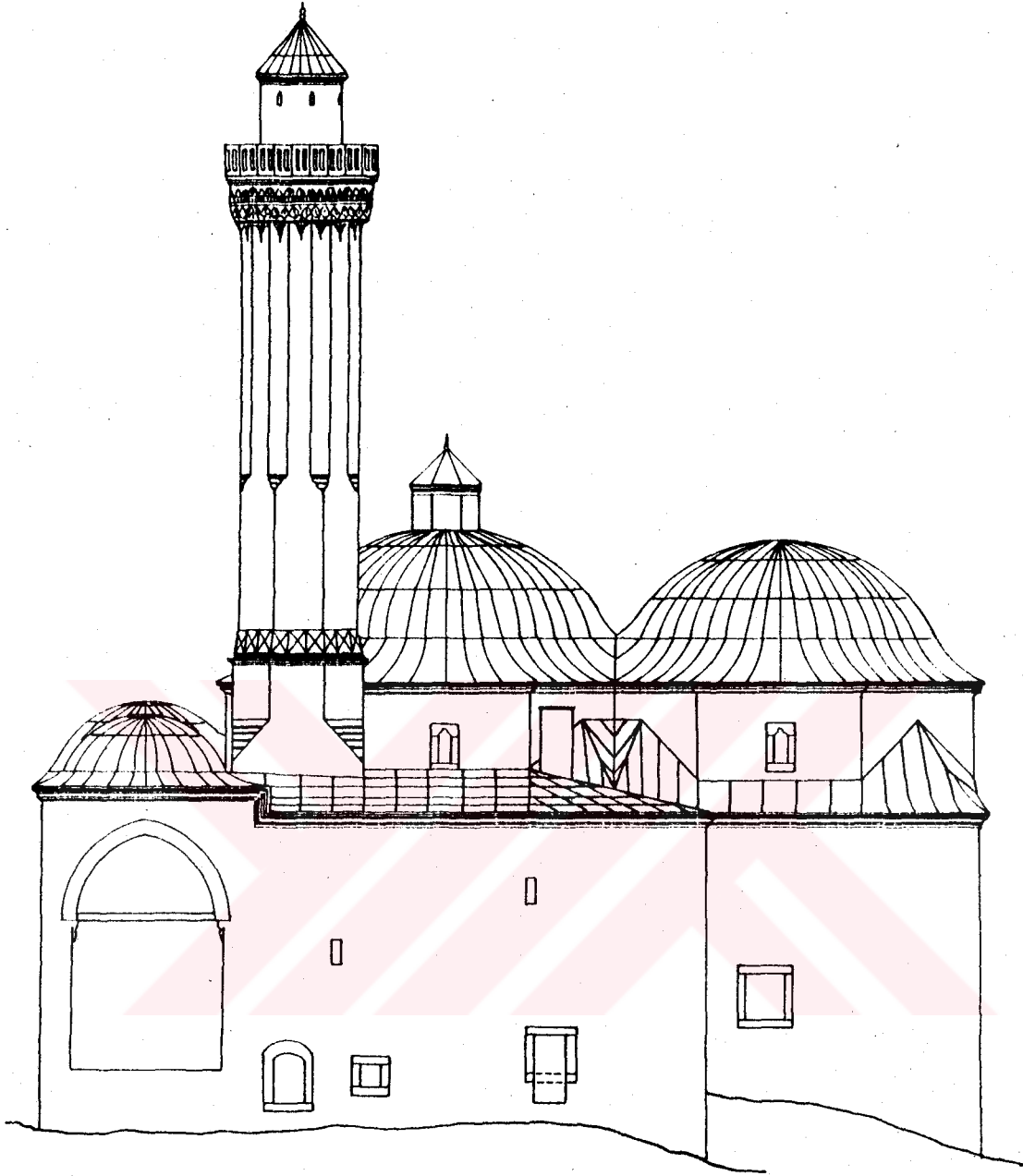
■ MUHTEMEL BİZANS DEVRİ SINIRI

KASTAMONU-İSMAIL BEY KÜLLİYESİ
VAZİYET PLANI-(N.ŞAHİN-E.MORÇÖL'DEN)

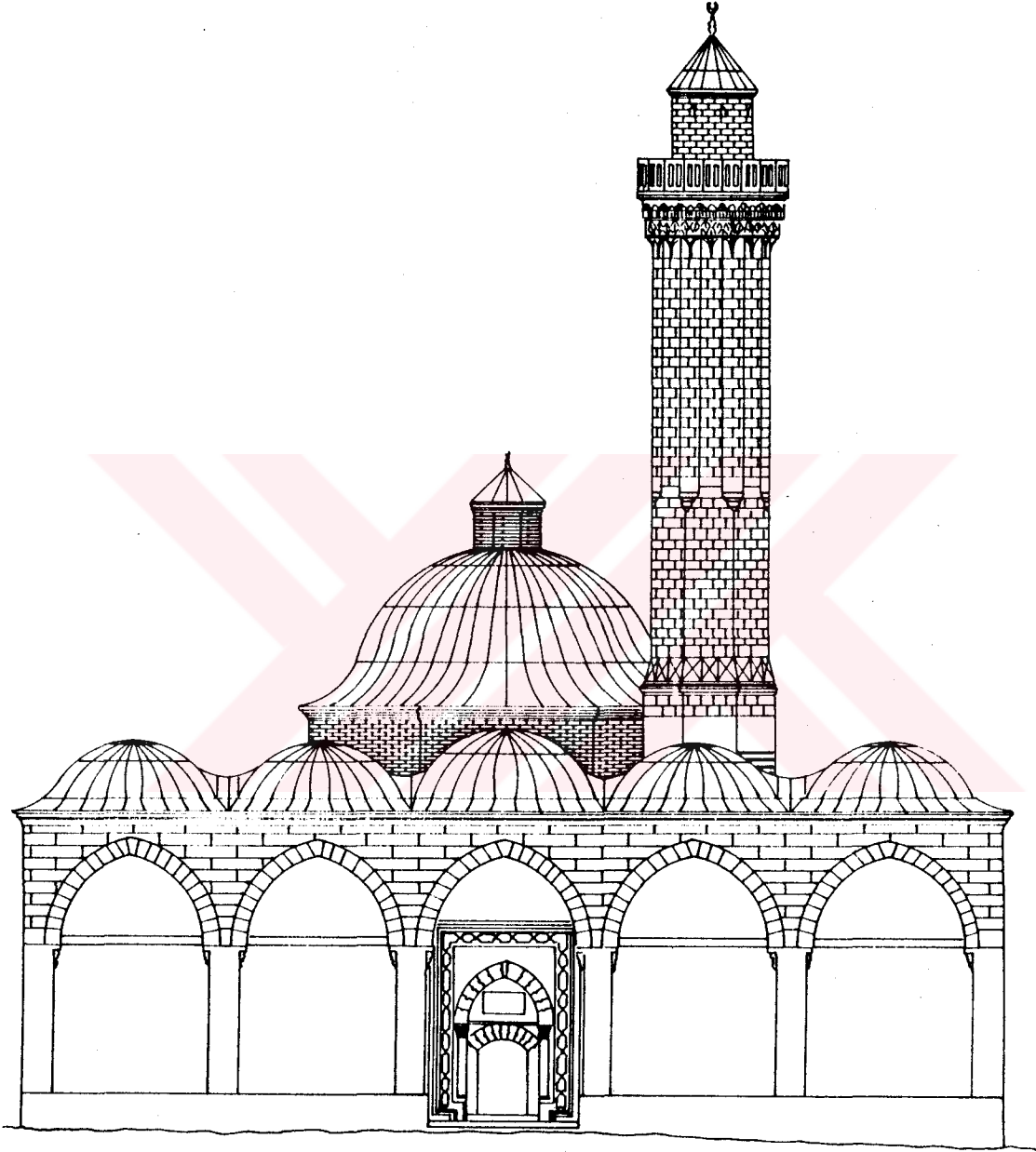

KASTAMONU-İSMAIL BEY İMARETİ
ROLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

0 1 2 3 4 5 10m.

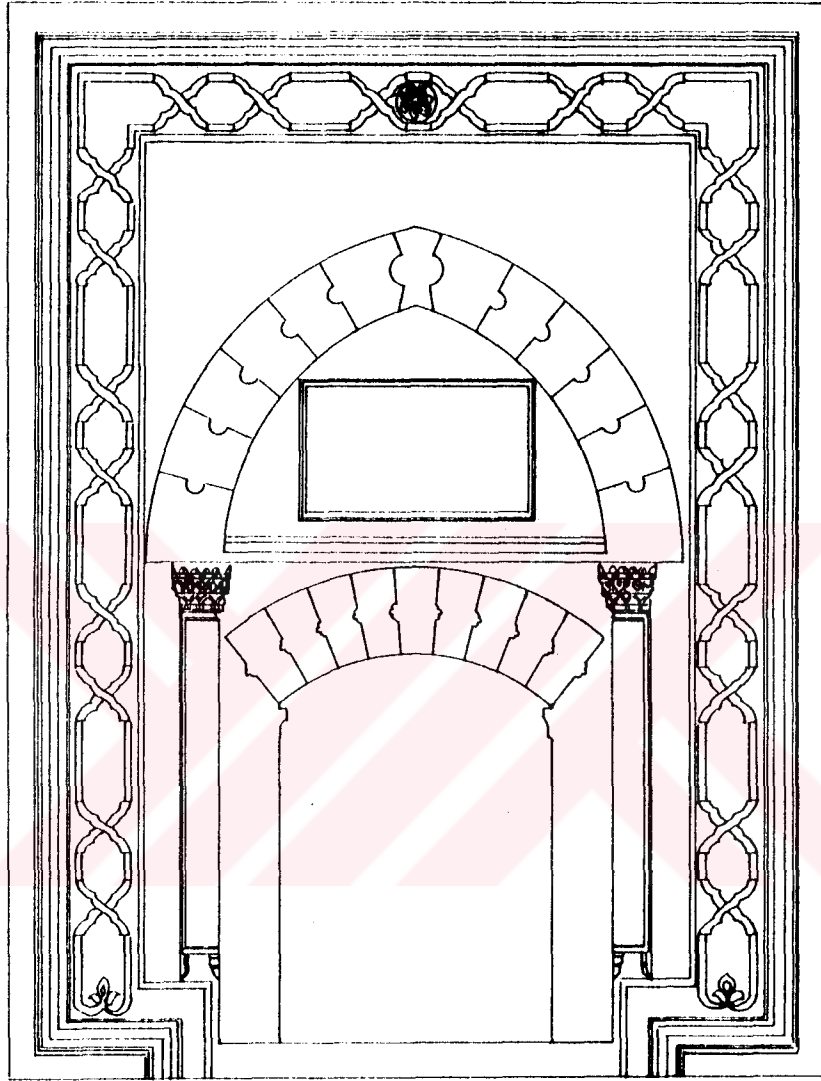
KASTAMONU-İSMAIL BEY İMARETİ
BATI CEPHE (V.G.M'DEN İŞLENEREK)

0 1 2 3 4 5 10m.

KASTAMONU-İSMÂİL BEY İMARETİ

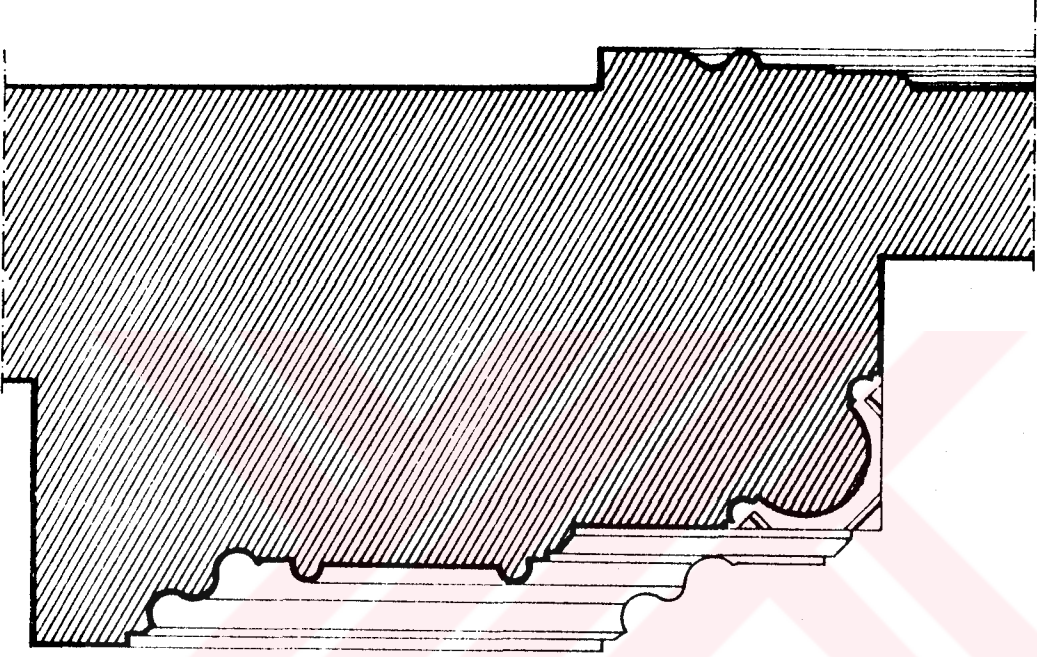
ÖN CEPHE (V.G.M'DEN TAMAMLANARAK)

0 05 1 2 3m.

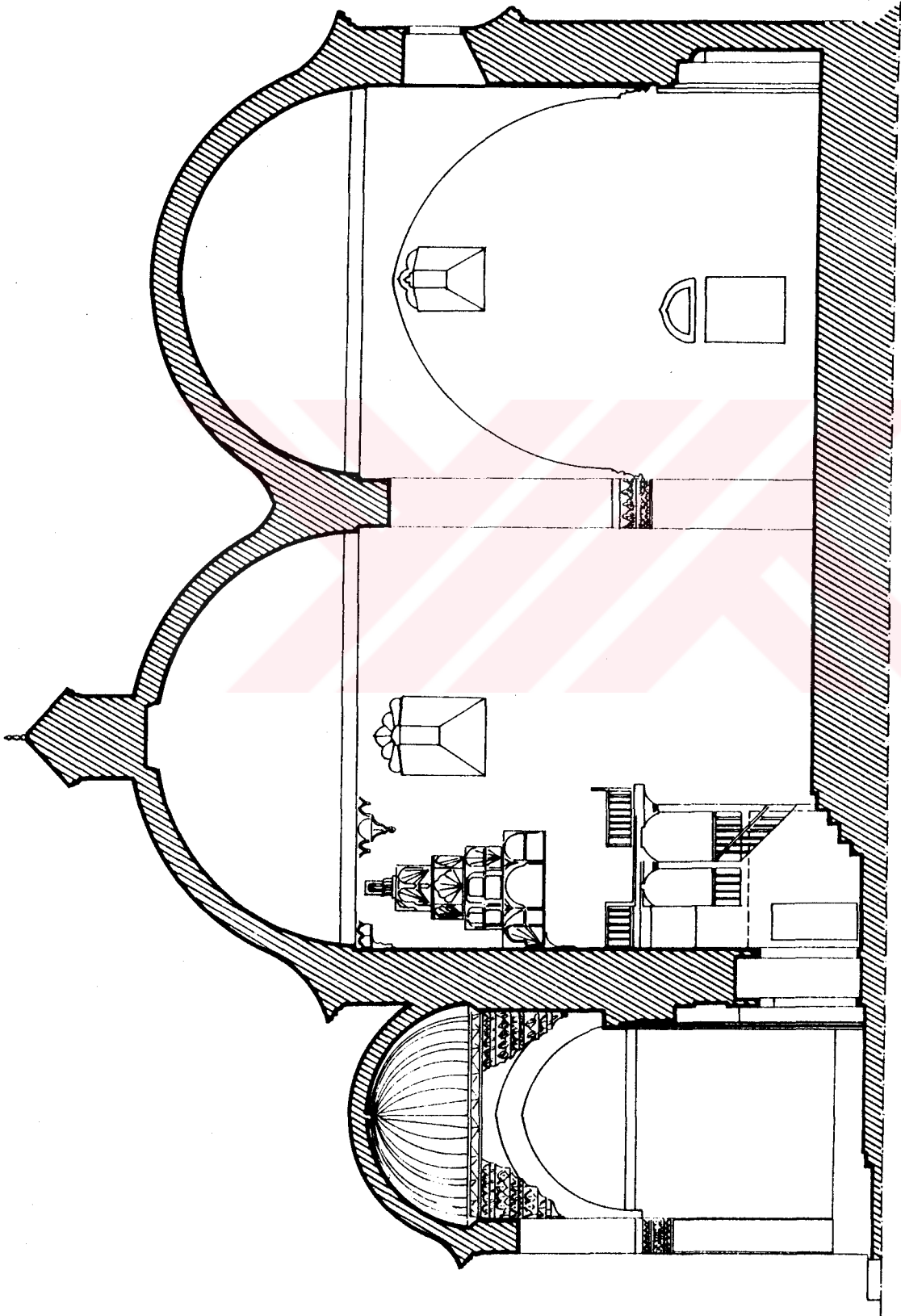
KASTAMONU-İSMAIL BEY İMARETİ

PORTAL-ÖNDEN GÖRÜNÜŞ

0 10 20 30 40 50 100cm.

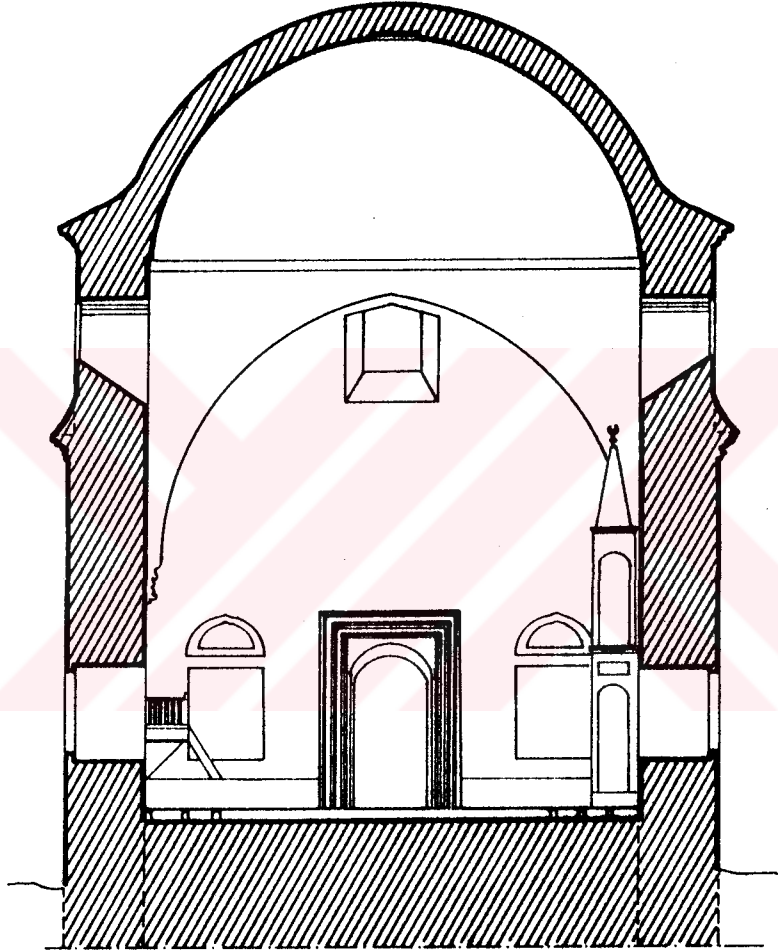
KASTAMONU-İSMAİL BEY İMARETİ
PORTAL PROFİLASYONU
RÖLÖVE VE ÇİZİM:Z.K.BİLİCİ

0 1 2 3 4 5 10m.

A-A KESİTİ

(V.G.M'DEN İŞLENEREK)

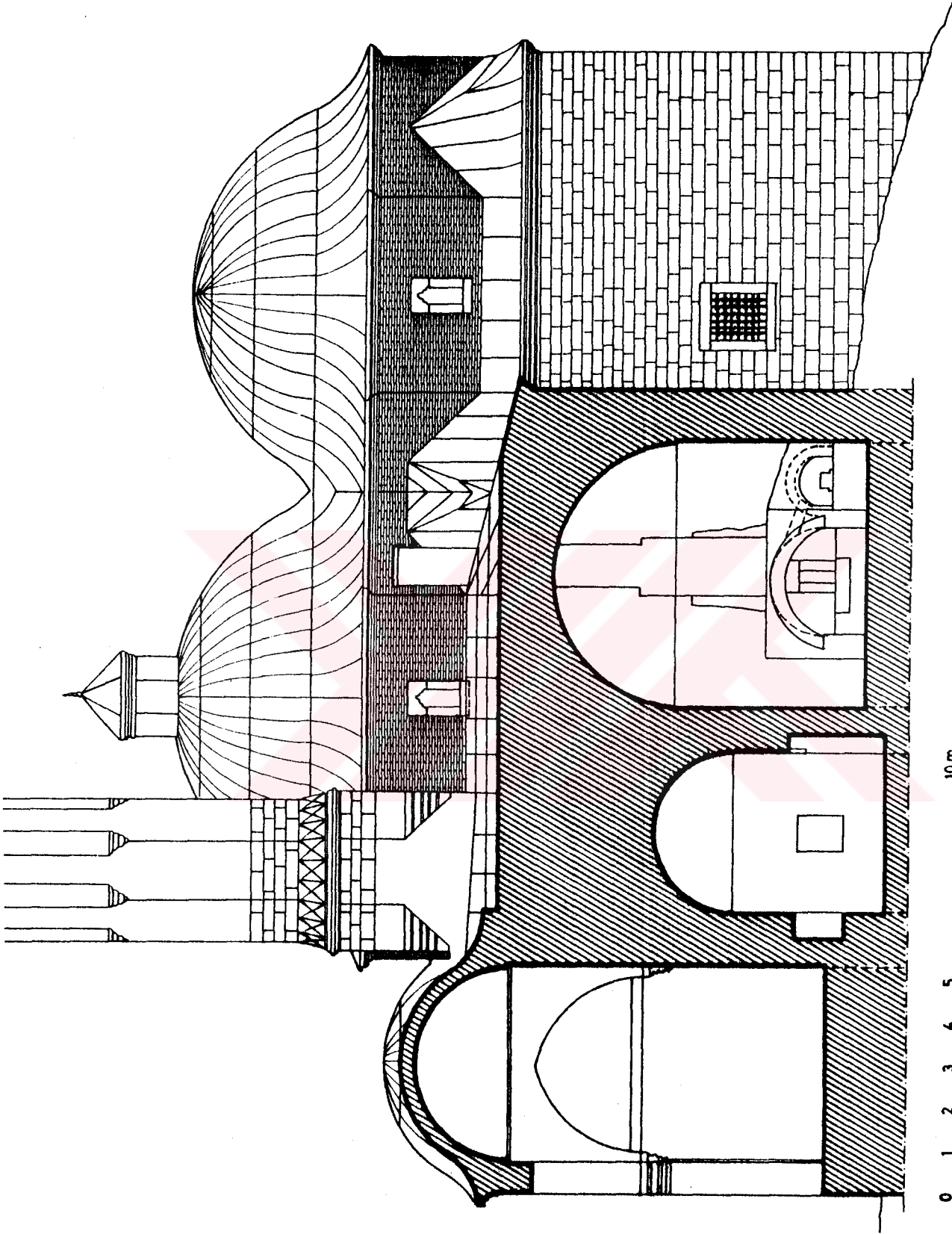

0 1 2 3 4 5 10m.

B-B KESİTİ
(V.G.M'DEN İŞLENEREK)

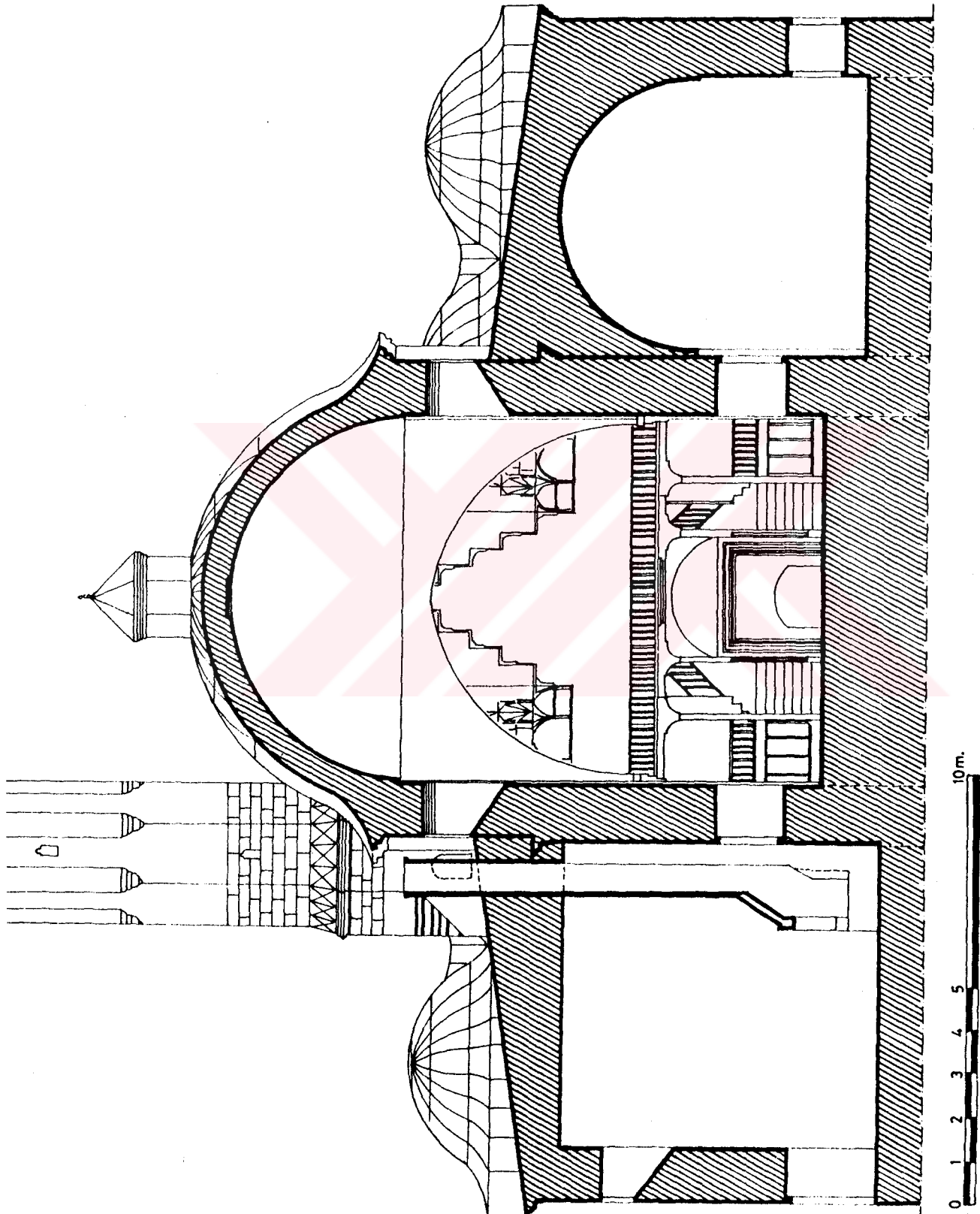
LEVHA NO.10

ŞEKİL NO.10

0 1 2 3 4 5 10 m.

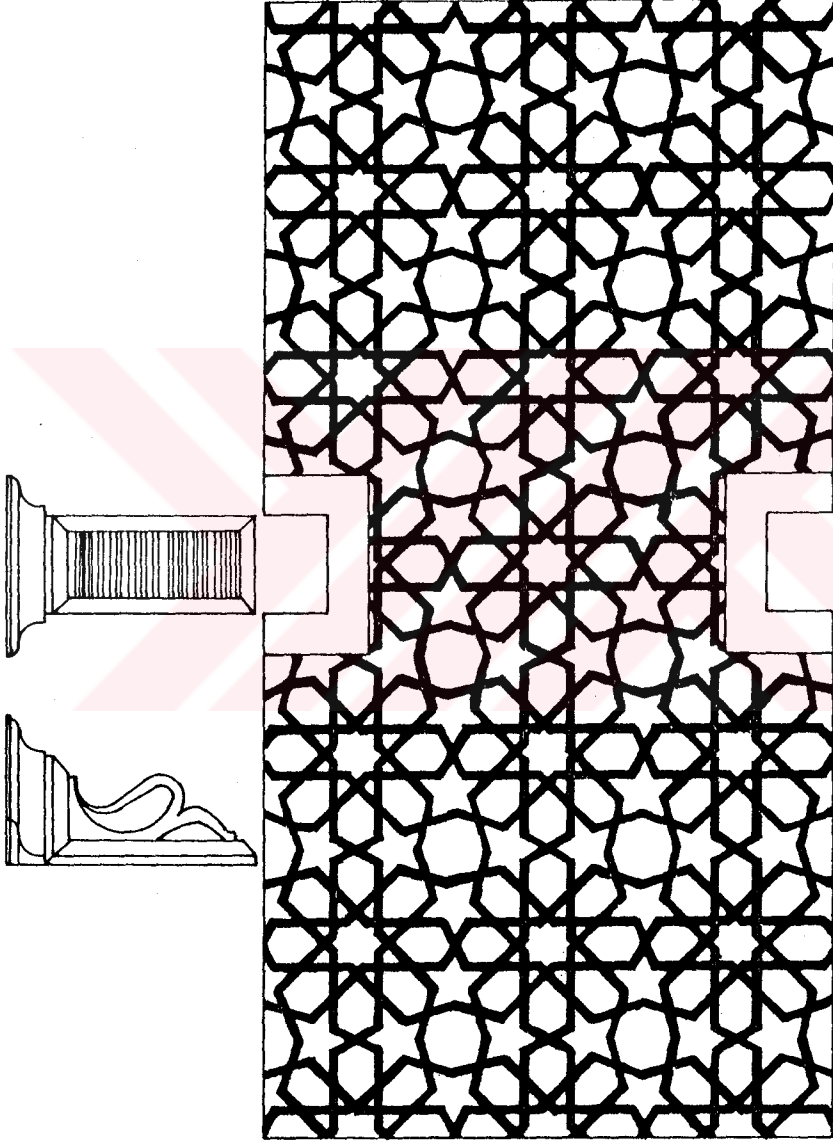
C-C KESİTİ (V.G.M'DEN TAMAMLANARAK)

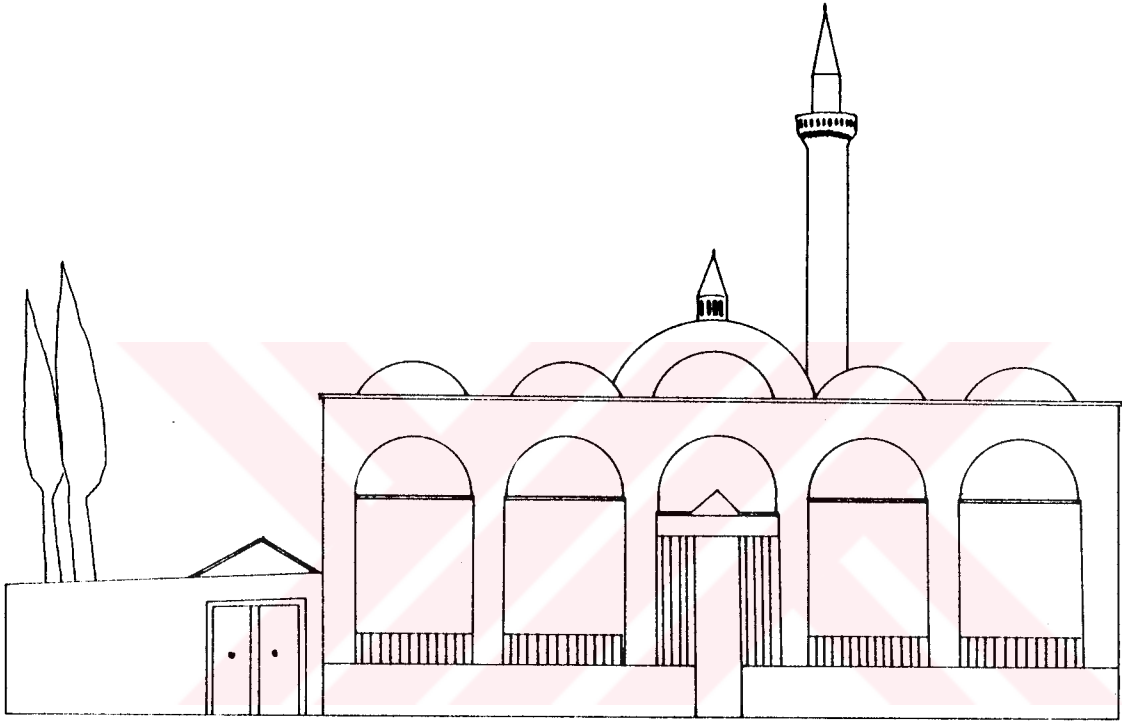
0 1 2 3 4 5 10m.

D-D KESİTİ

(V.G.M'DEN İŞLENEREK)

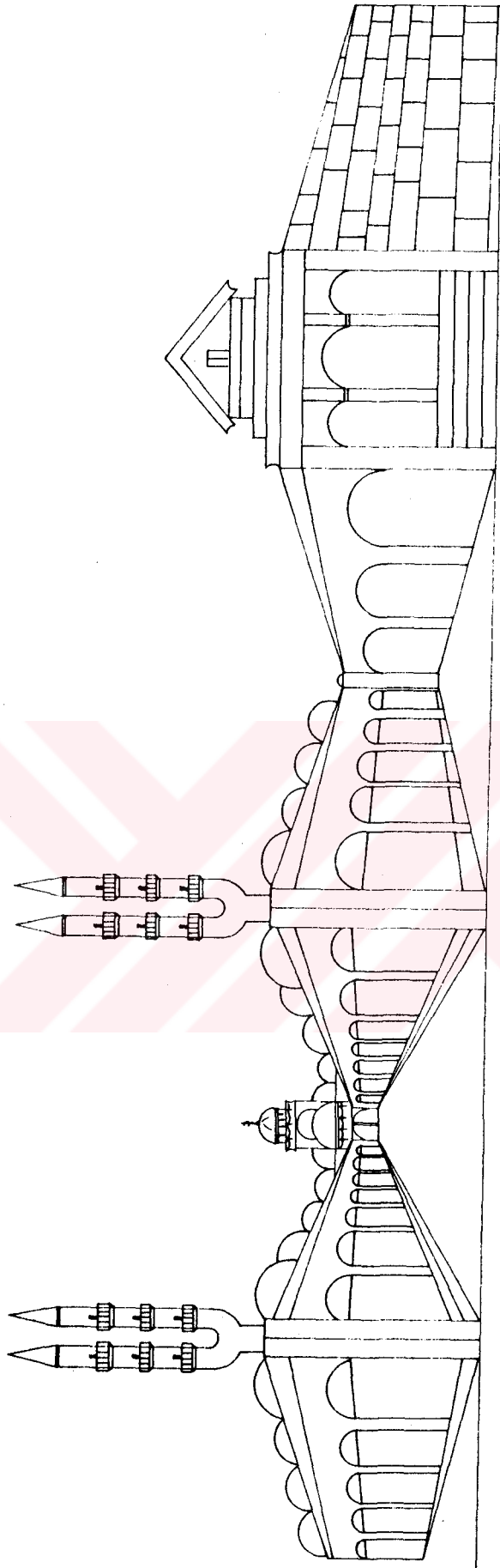

KASTAMONU-ISMAIL BEY İMARETİ
PORTAL-KEMER KARNINDAKİ SÜSLEME

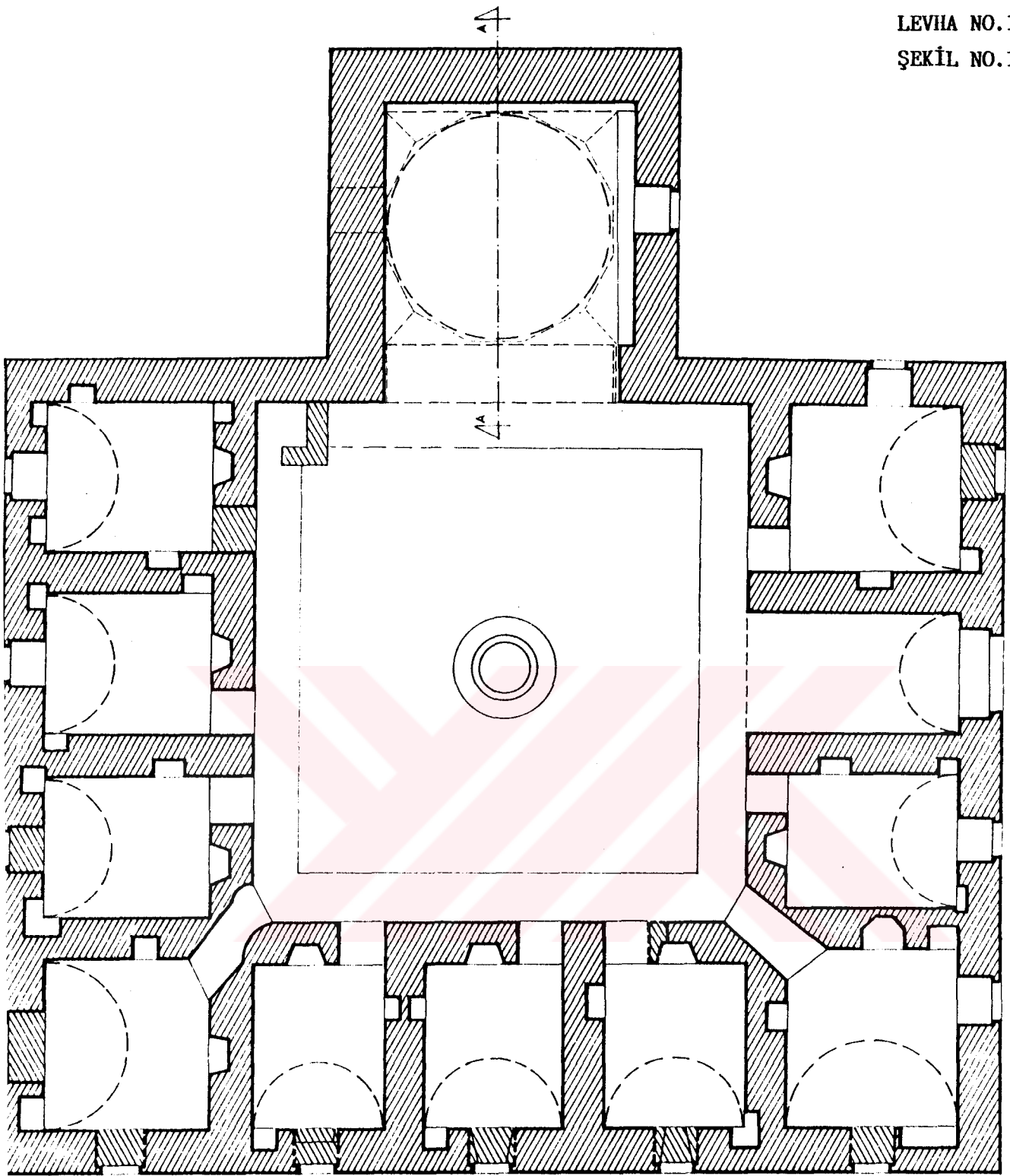

KASTAMONU-İSMAIL BEY İMARETİ

SON CEMAAT YERİ SOL DUVARINDAKİ TASVİR

KASTAMONU-İSMAIL BEY İMARETİ
SON CEMAAT YERİ SAĞ DUVARINDAKİ TASVİR

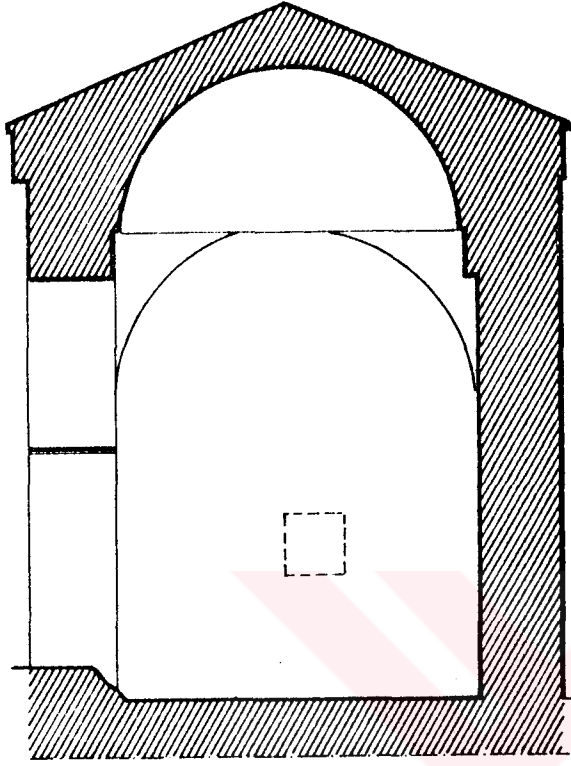
1 2 3 4 5 10 m.

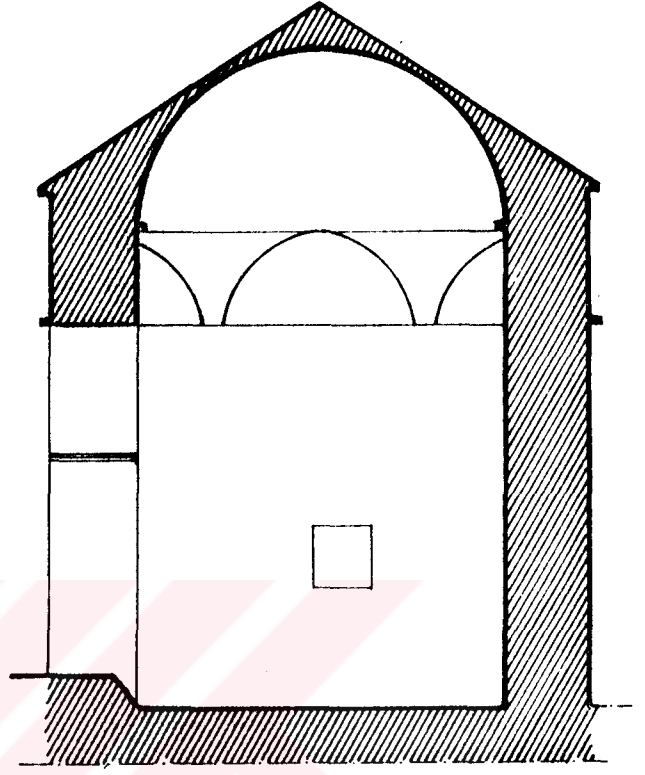
YENİ EKLENTİ

KASTAMONU-İSMAIL BEY MEDRESESİ

RÖLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

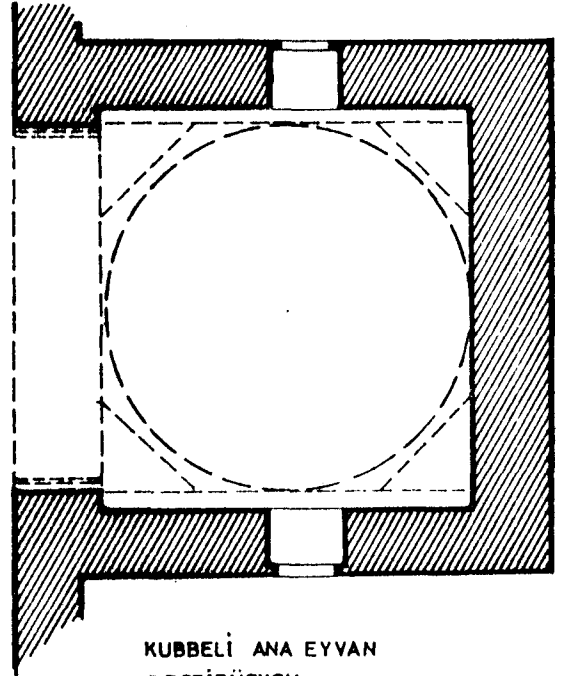
A-A KESİTİ

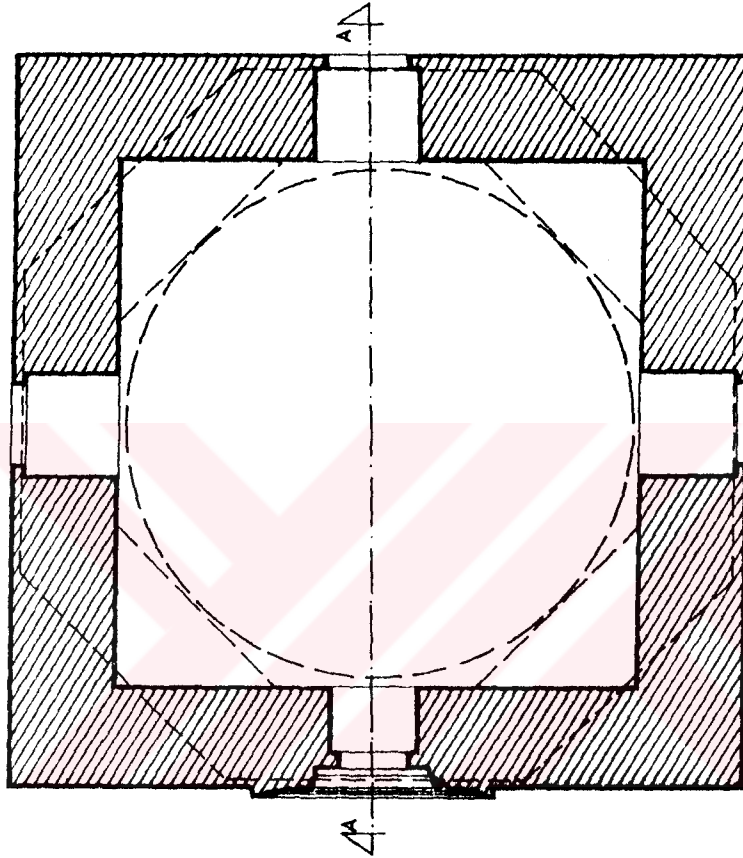
A-A KESİTİ
RESTİTÜSYON
A

0 1 2 3 4 5 m.

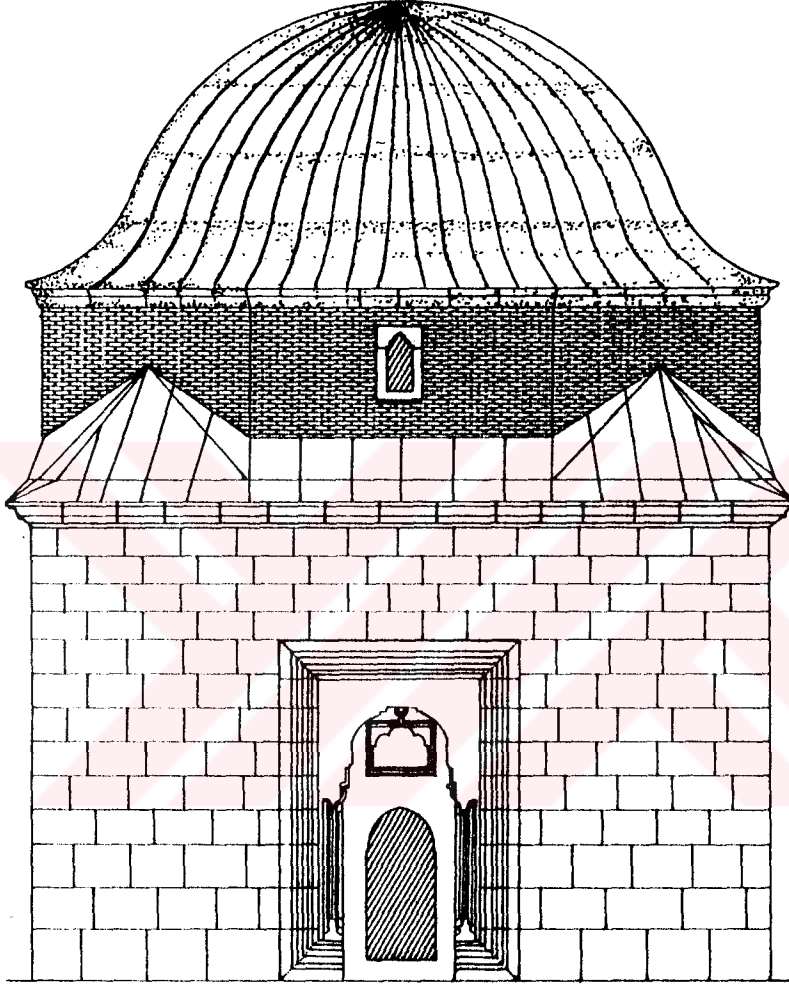
KASTAMONU-İSMAIL BEY MEDRESESİ
KUBBELİ ANA EYVAN

KUBBELİ ANA EYVAN
RESTİTÜSYON
B

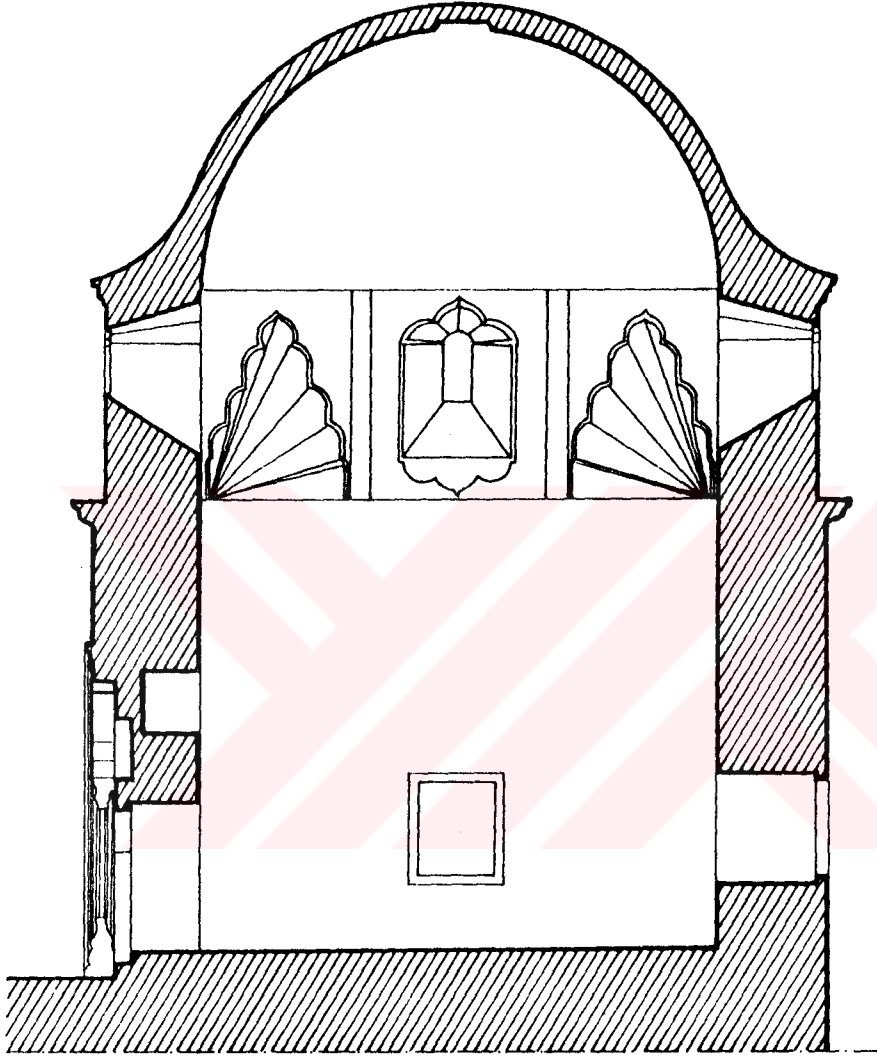

KASTAMONU-İSMAIL BEY TÜRBESİ
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

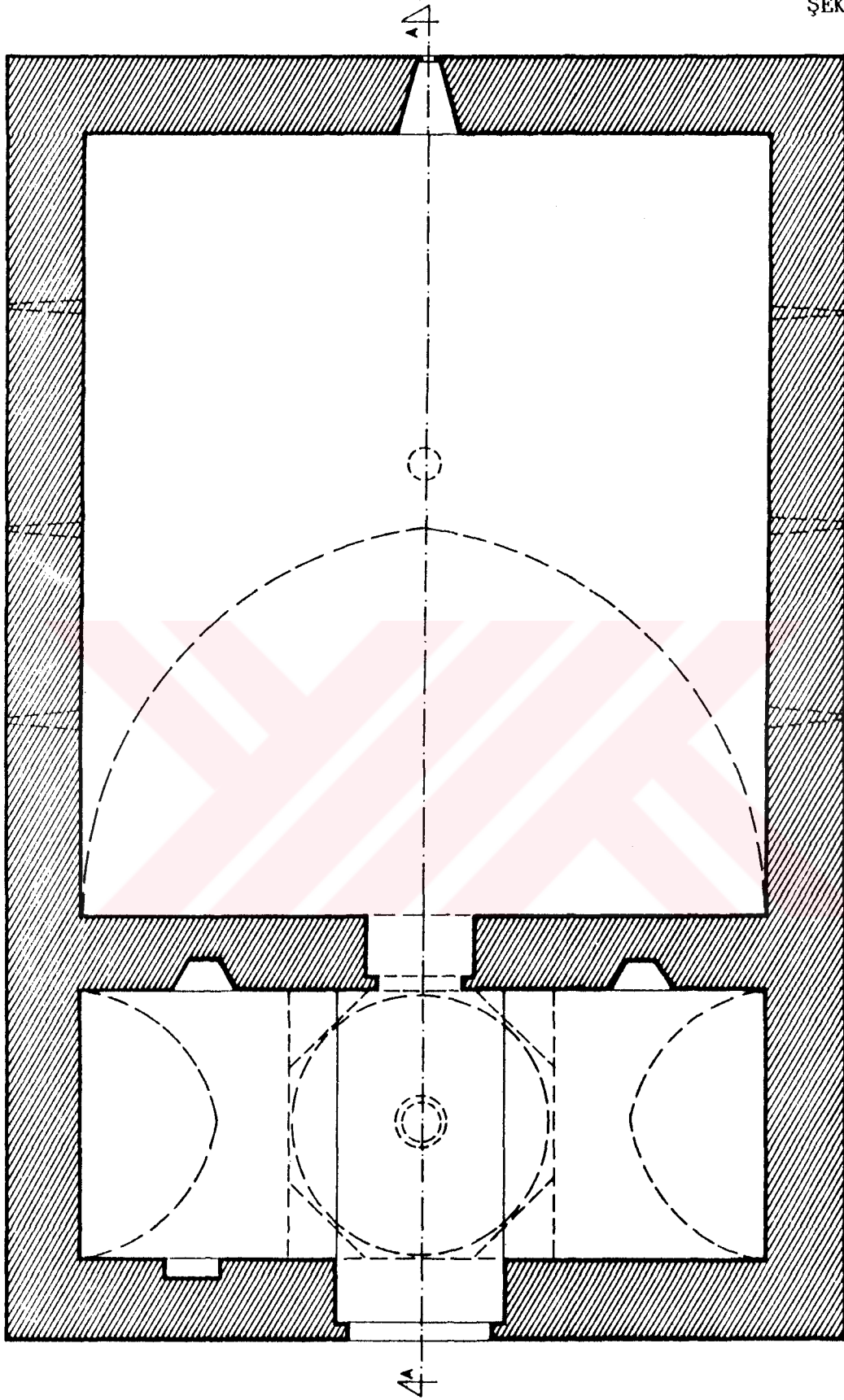
0 1 2 3 4 5 m.

ÖN CEPHE (V.G.M'DEN TAMAMLANARAK)

0 1 2 3 4 5m.

A-A KESİTİ

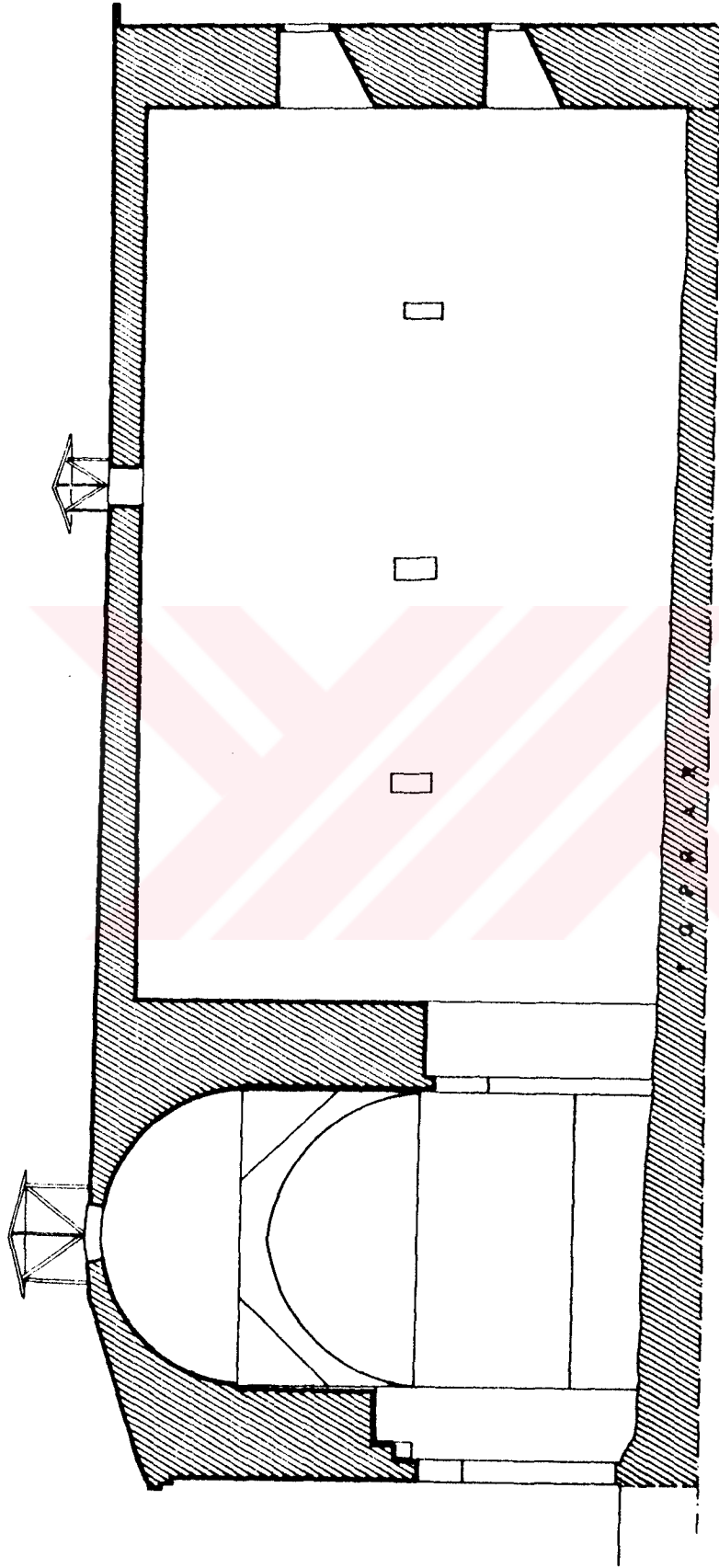

0 1 2 3 4 5 10m.

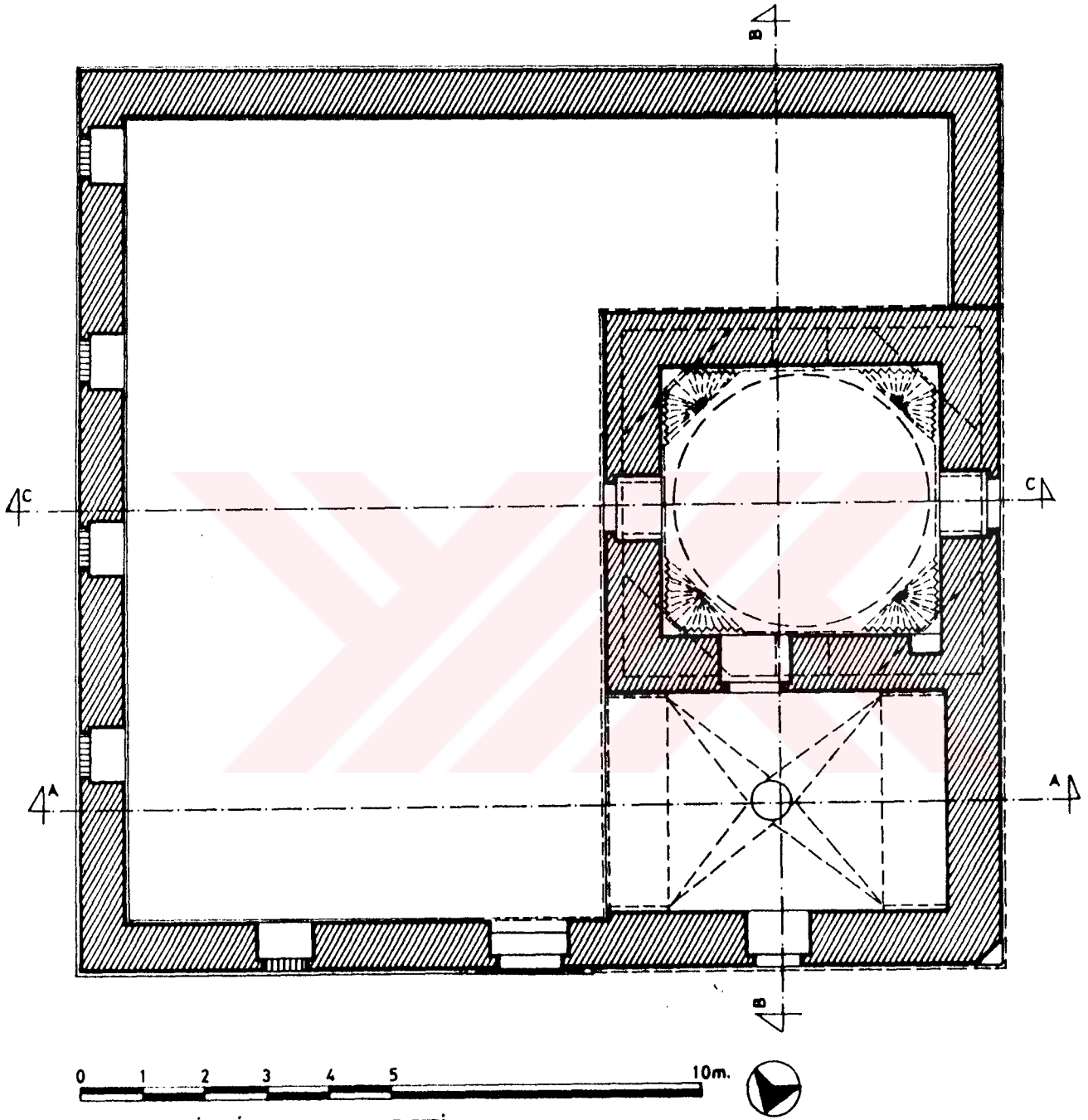
KASTAMONU - İSMAIL BEY HANI (DEVE HANI)

RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

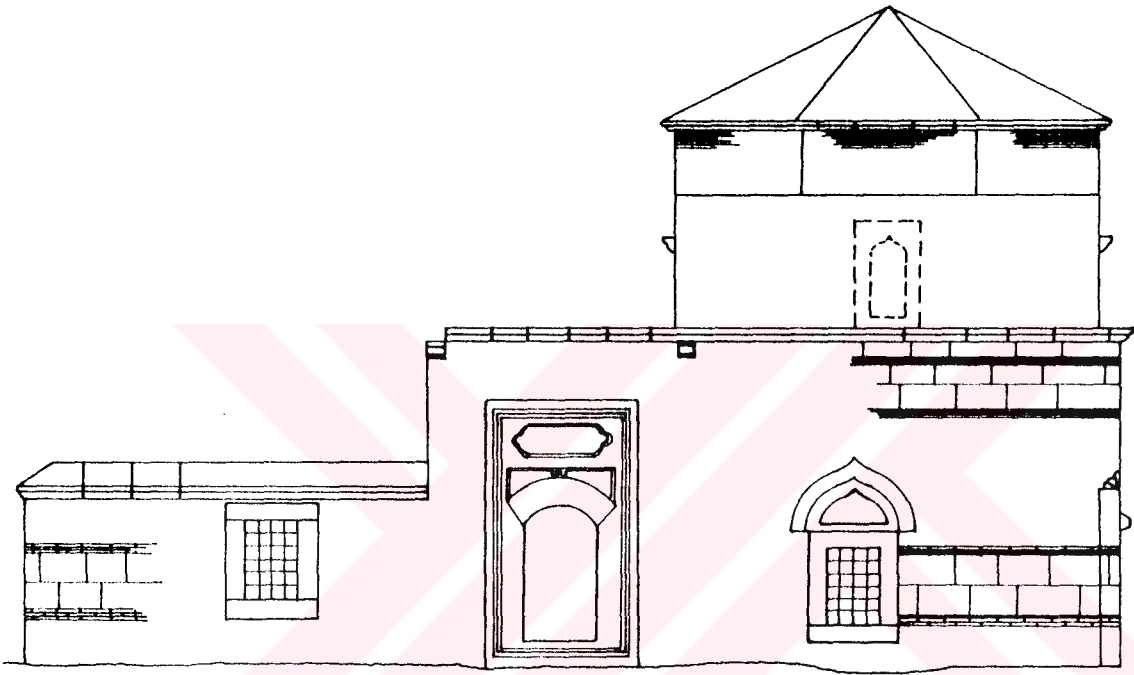

0 1 2 3 4 5 10 m.

A-A KESİTİ

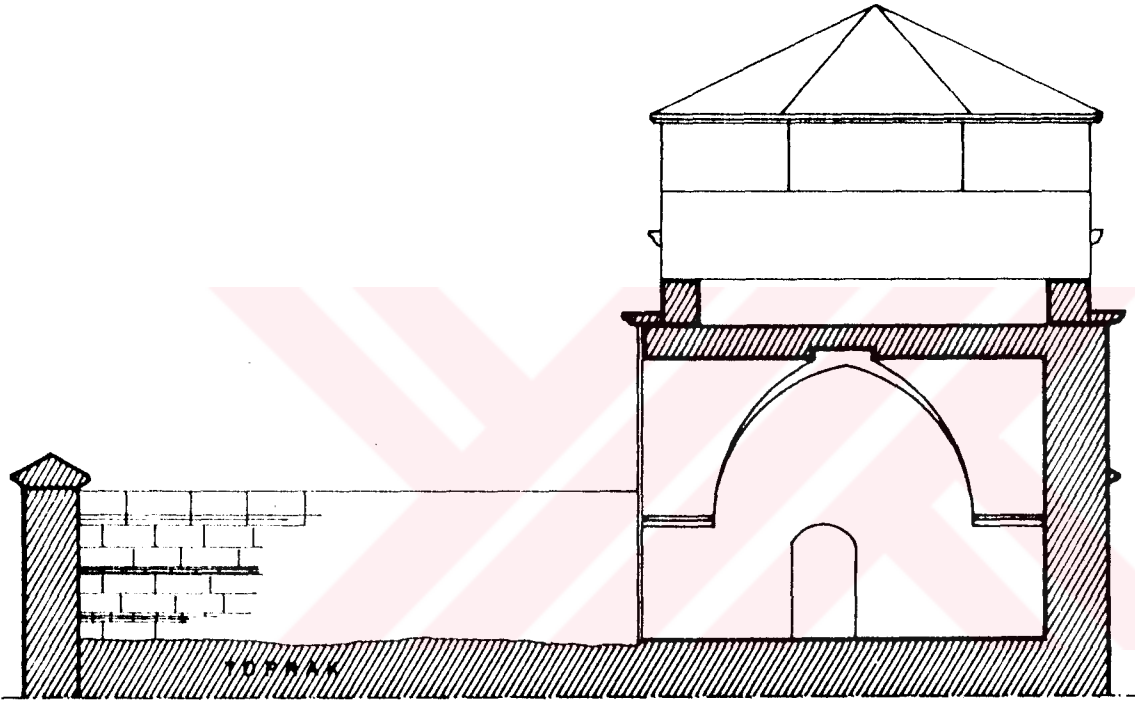

KASTAMONU-İSMAIL BEY SIBYAN MEKTEBİ
RÖLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

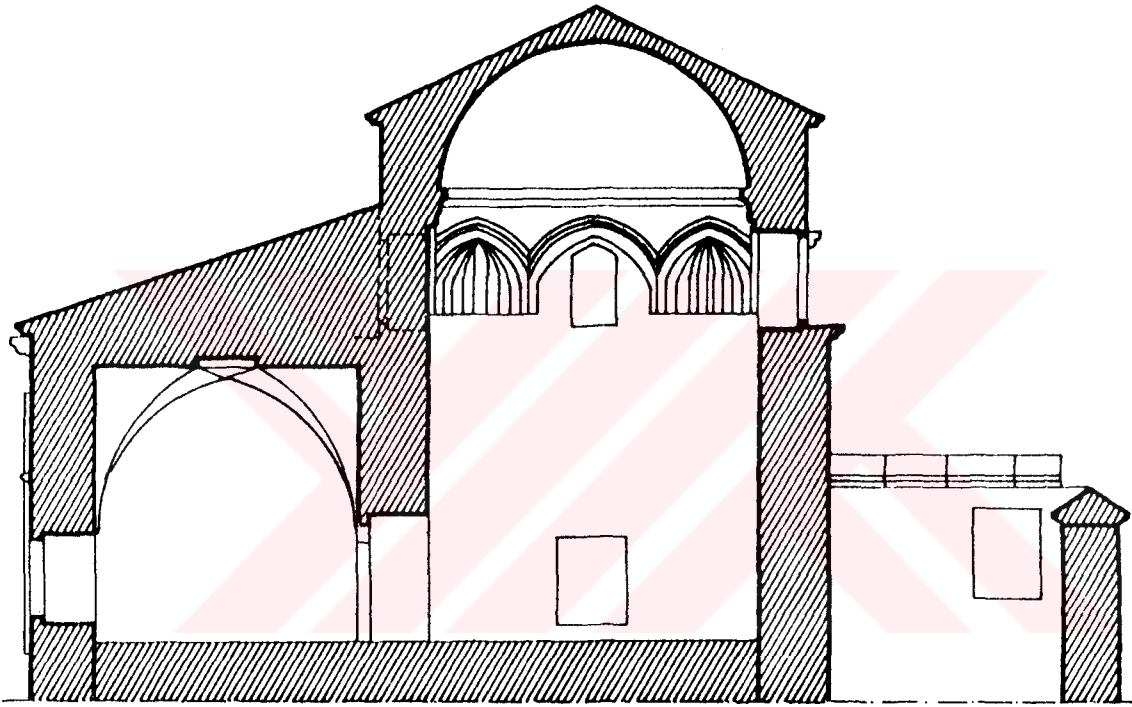
0 1 2 3 4 5 10m.

KASTAMONU-İSMAIL BEY SİBYAN MEKTEBİ - ÖN CEPHE
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ (V.G.M'DEN KONTROL EDİLEREK)

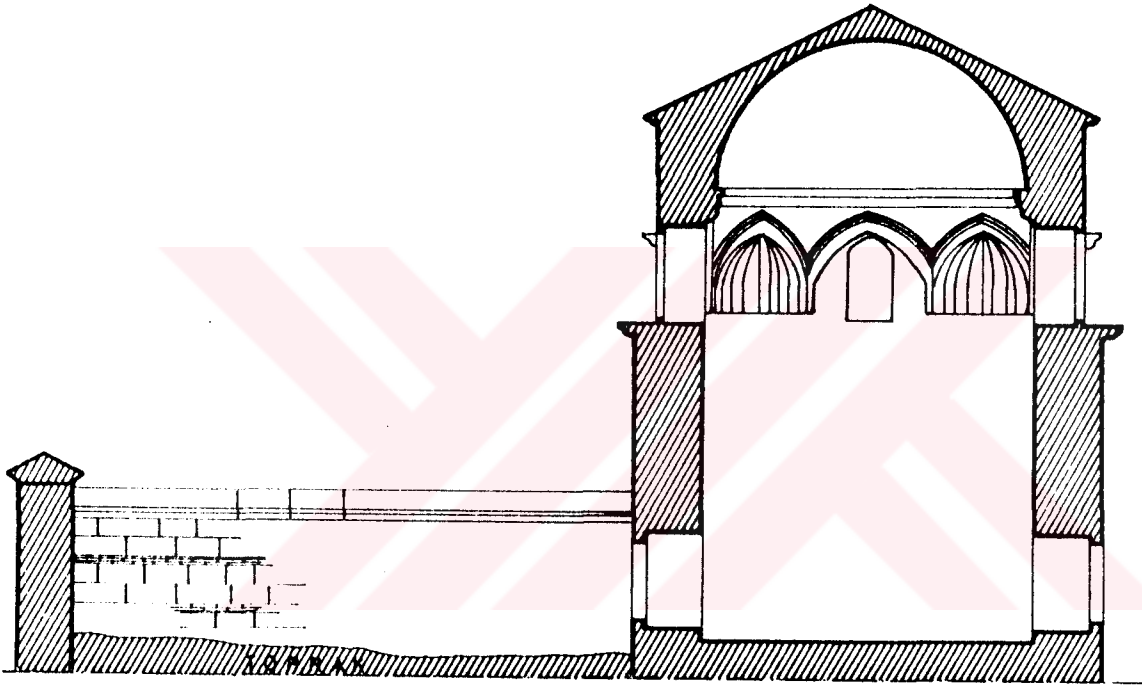
0 1 2 3 4 5 10m.

A-A KESİTİ

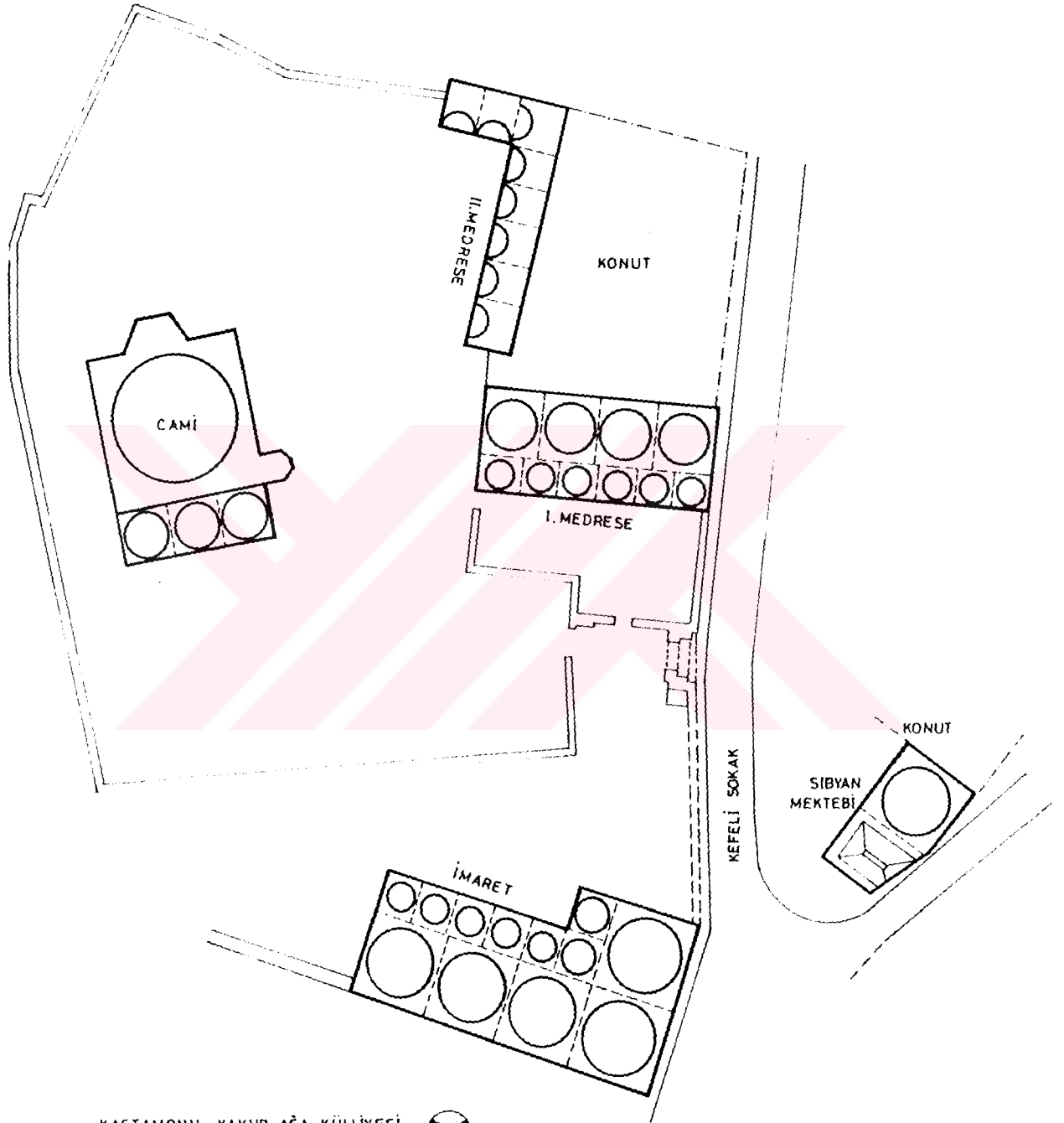
0 1 2 3 4 5 10m.

B-B KESİTİ

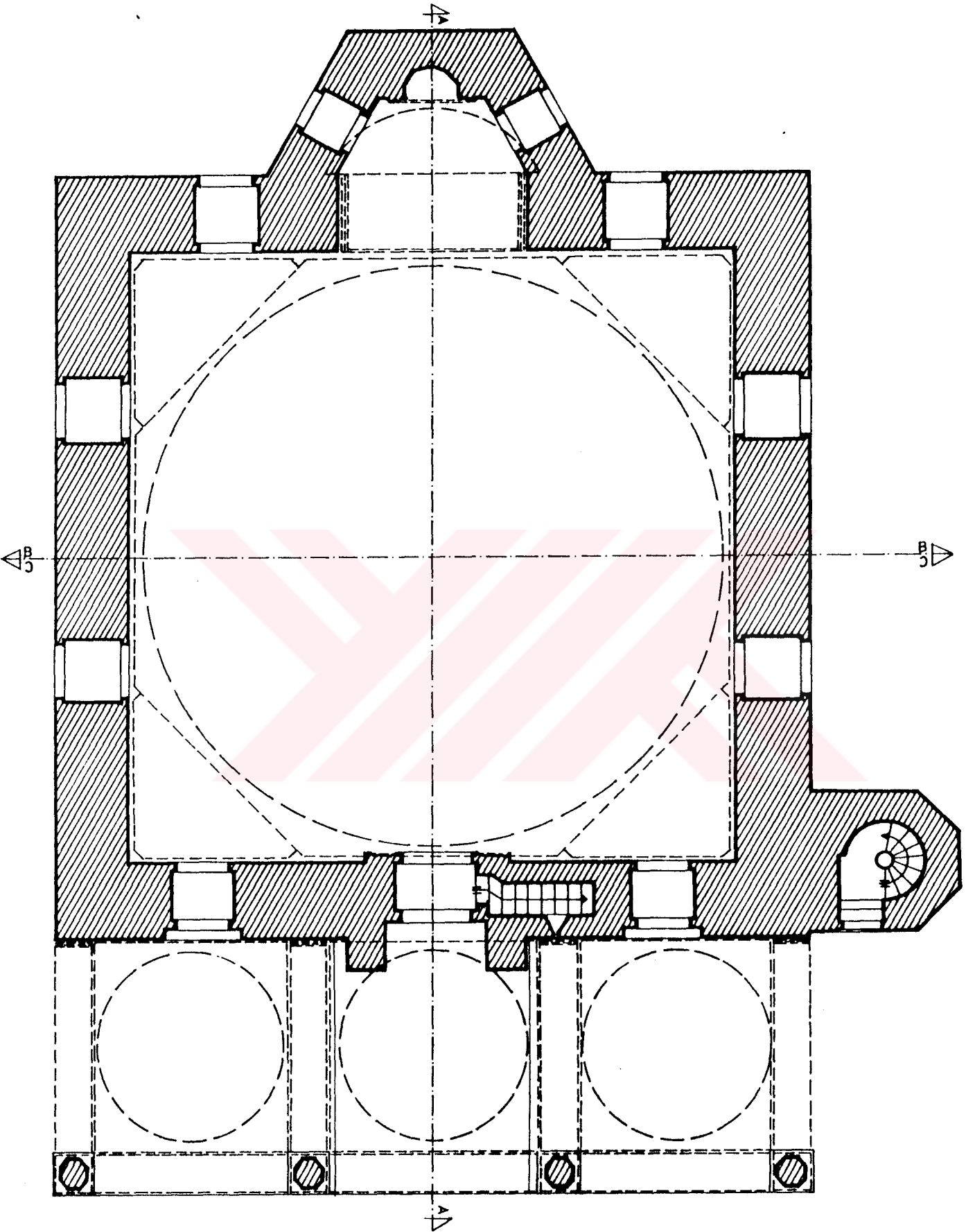
0 1 2 3 4 5 10m.

C-C KESİTİ

KASTAMONU - YAKUP AĞA KÜLLİYESİ
VAZİYET PLANI - KROKİ

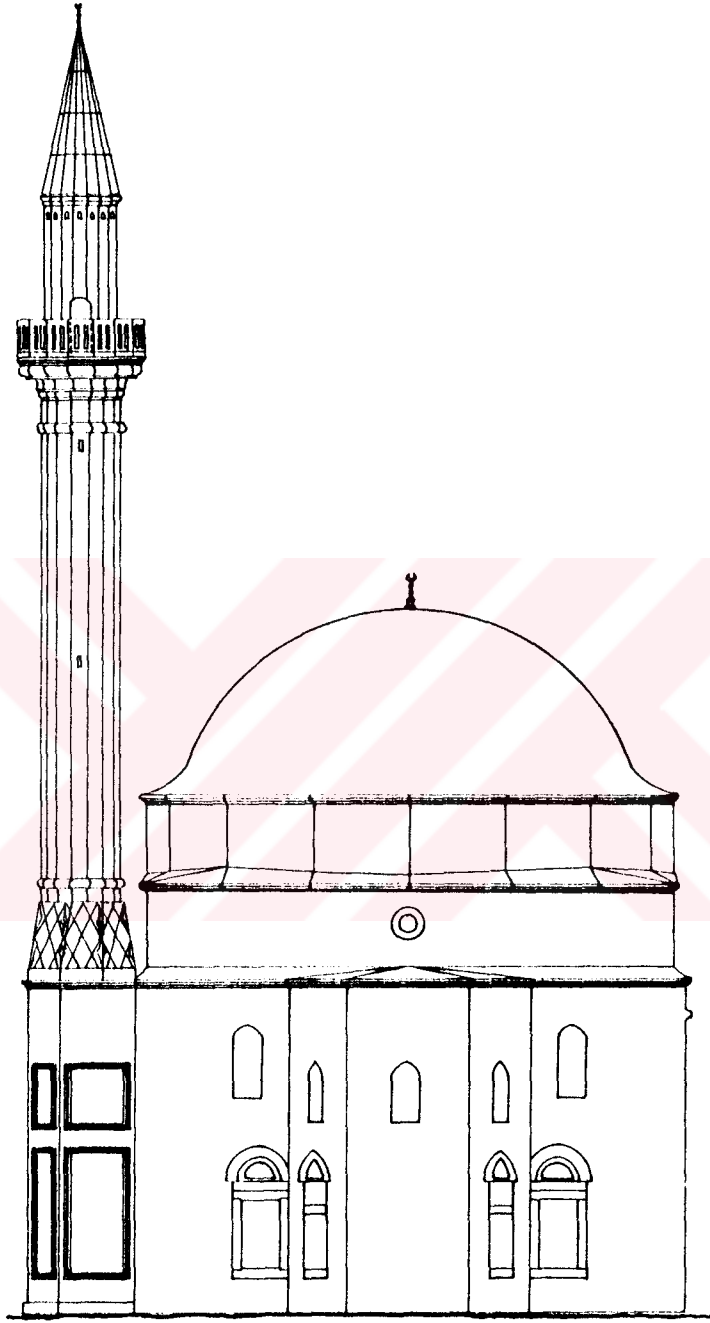

0 1 2 3 4 5 10m.

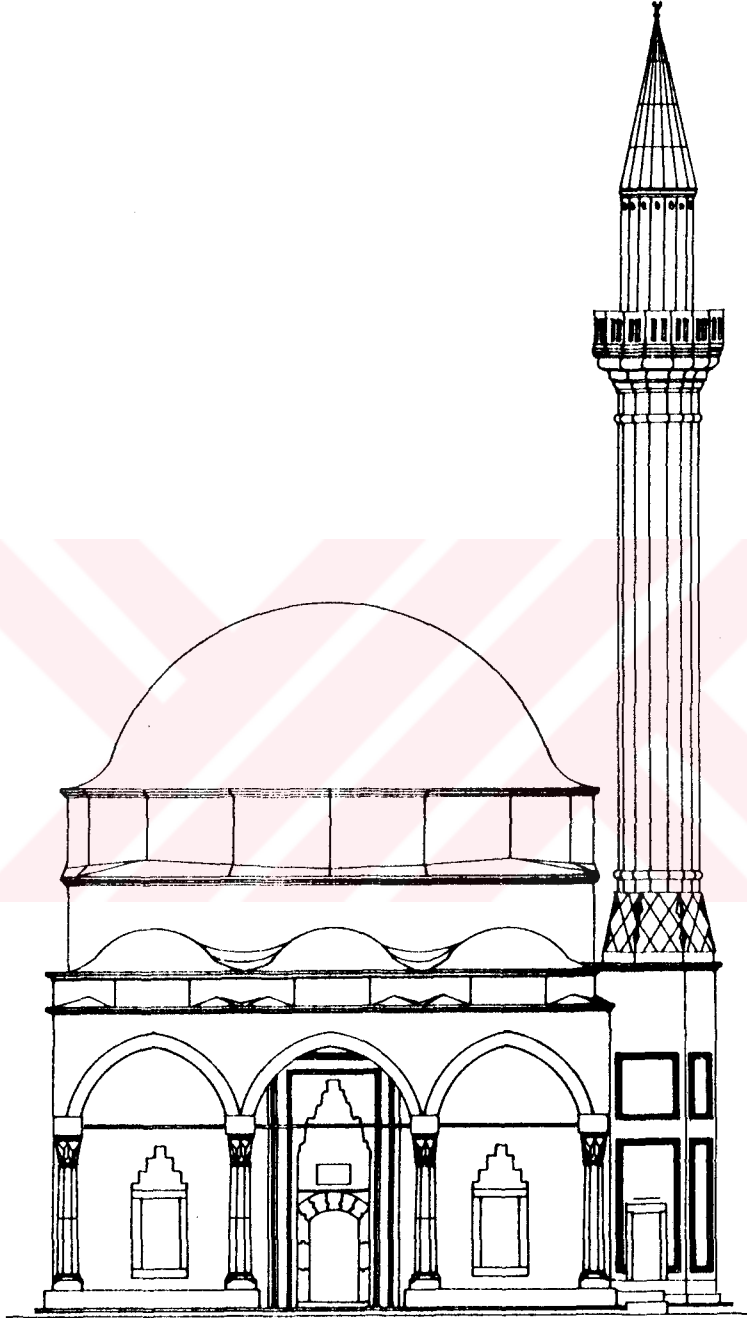

KASTAMONU-YAKUP AĞA CAMİSİ
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

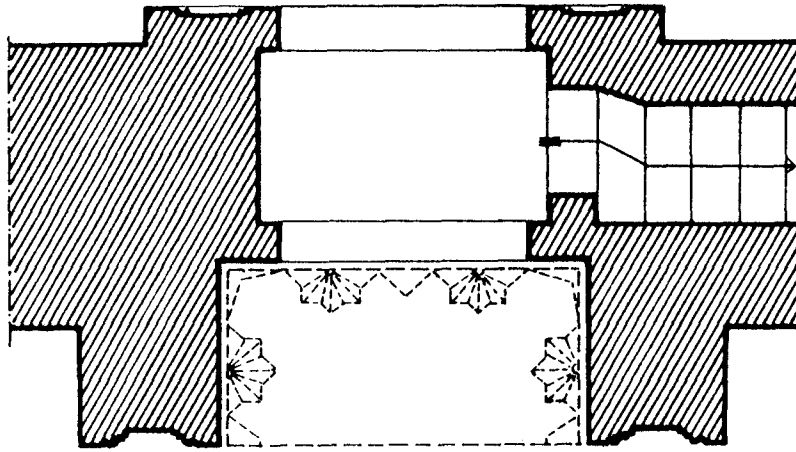
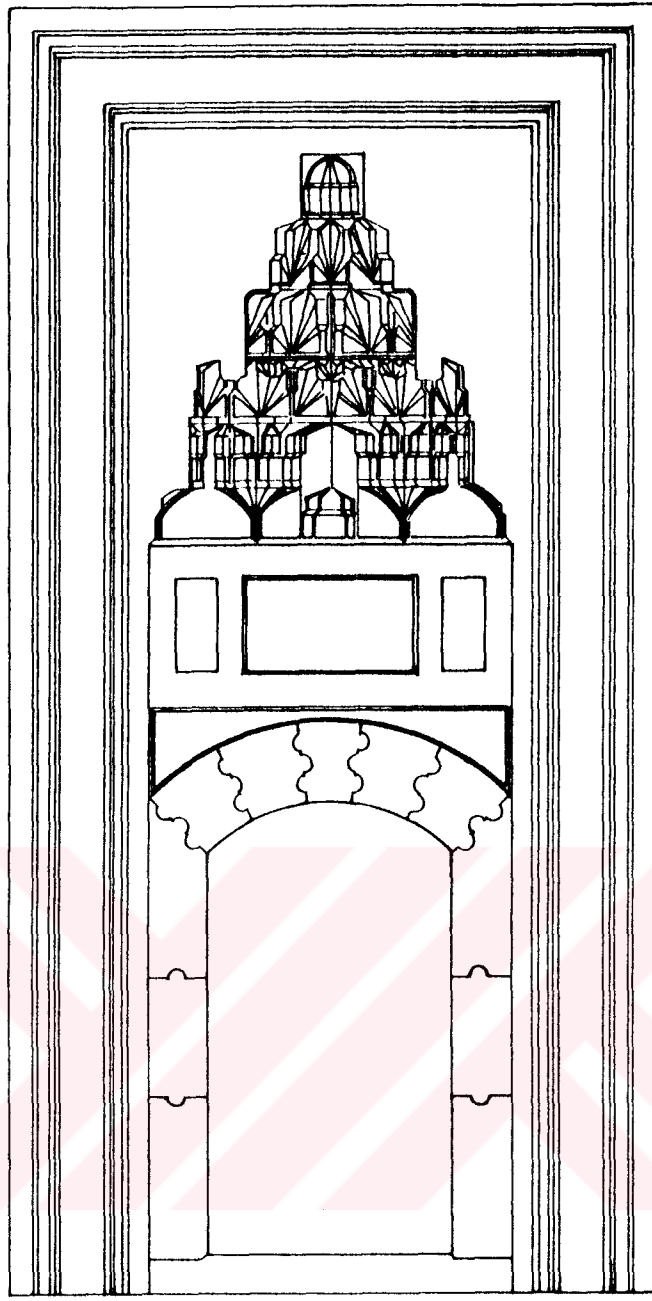
0 1 2 3 4 5 10m.

GÜNEY CEPHE (V.G.M'DEN SADELEŞTİRİLEREK)

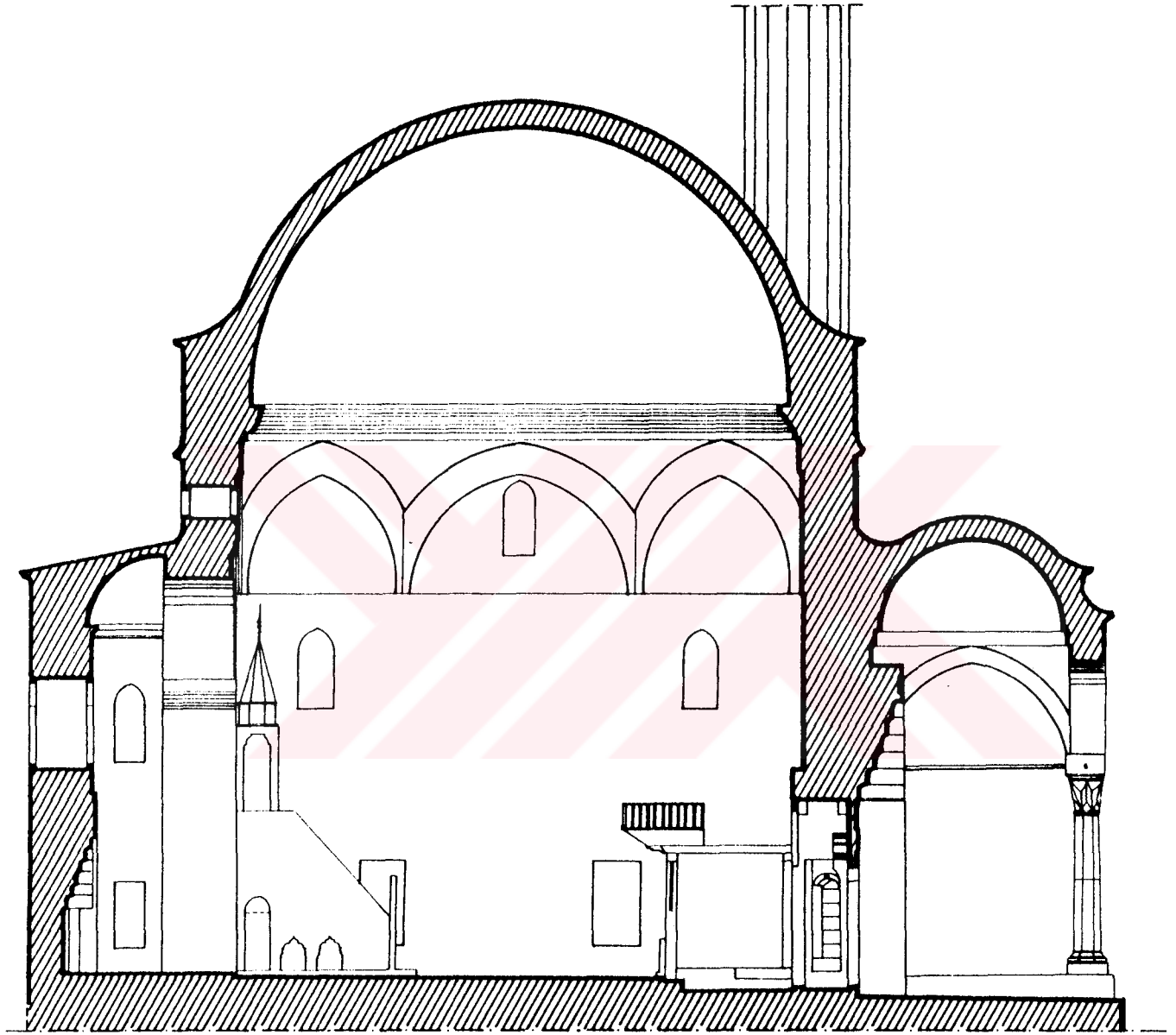
0 1 2 3 4 5 10m.

KUZEY CEPHE (V.G.M'DEN SADELEŞTİRİLEREK)

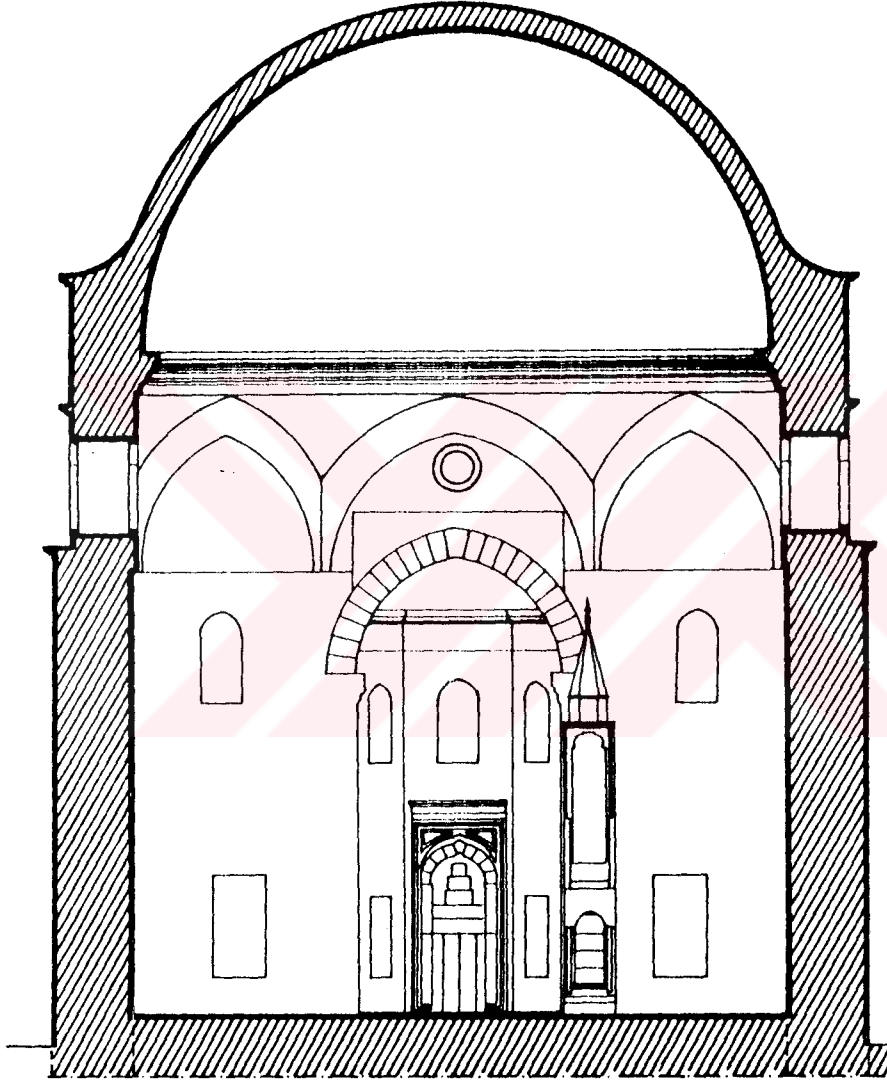
0 0.5 1 2 3 4m.

KASTAMONU-YAKUP AĞA CAMİSİ
PORTAL-ÖNDEN GÖRÜNÜŞ VE PROFİLASYON

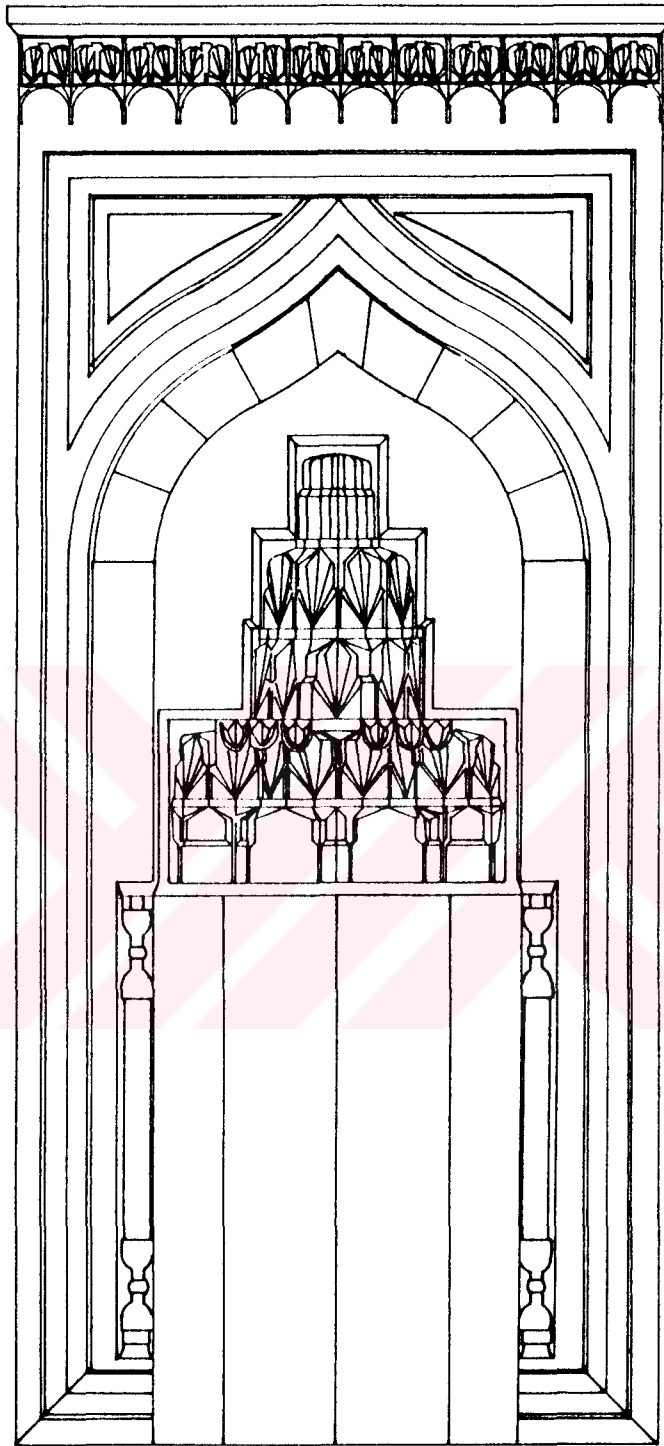
0 1 2 3 4 5m.

A-A KESİTİ (V.G.M'DEN İŞLENEREK)

0 1 2 3 4 5 10m.

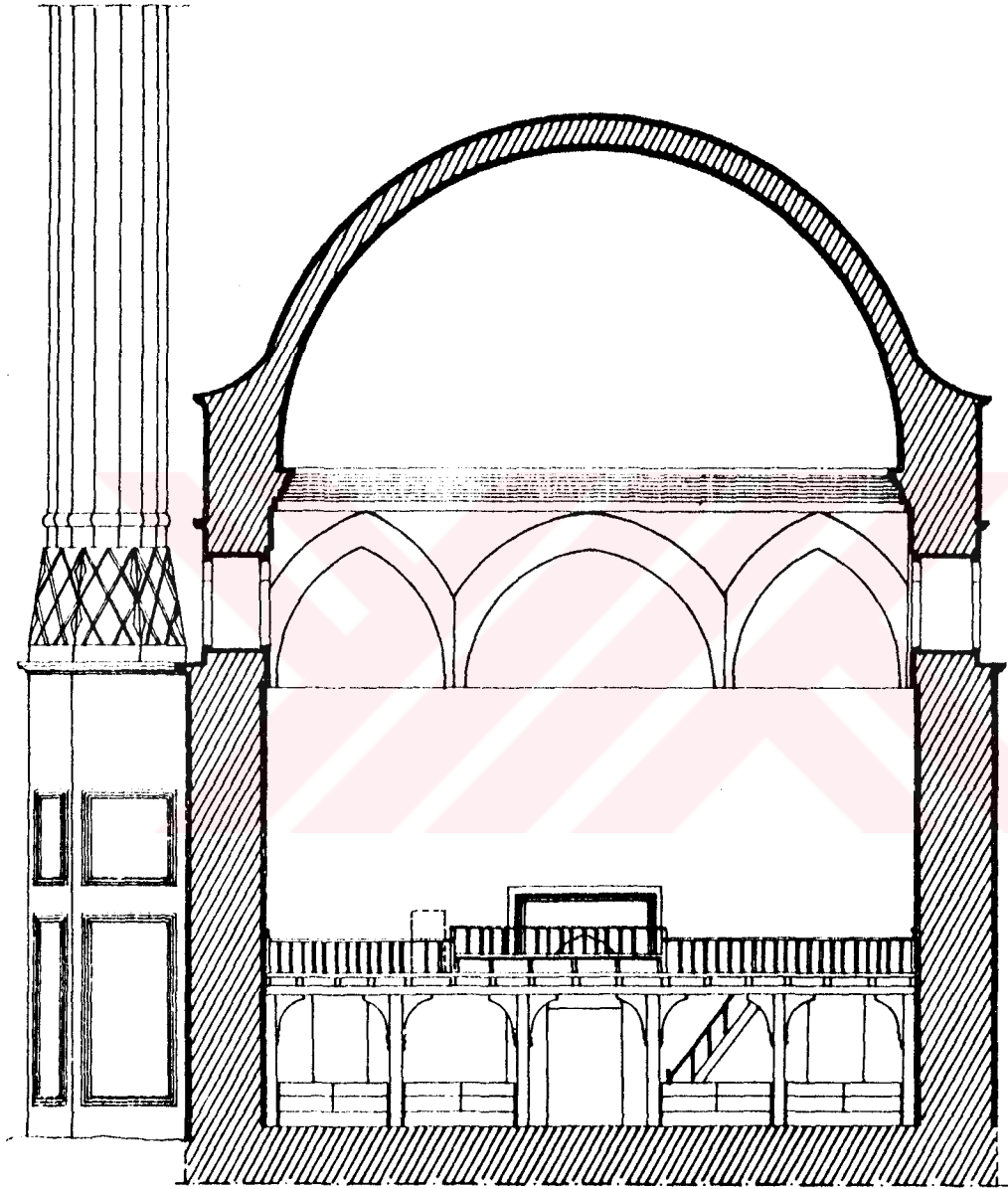
B-B KESİTİ (V.G.M'DEN İŞLENEREK)

0 0.5 1 2m.

KASTAMONU-YAKUP AĞA CAMİSİ

MİHRAP- ÖNDEN GÖRÜNÜŞ

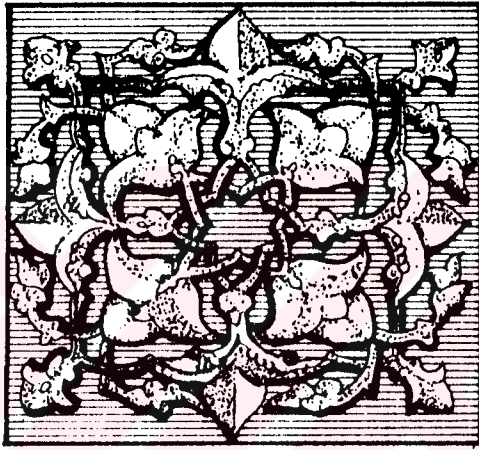

0 1 2 3 4 5 10m.

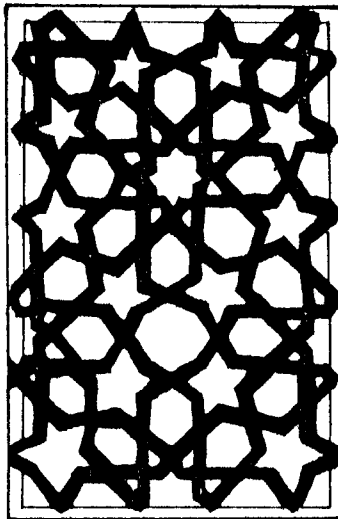
C-C KESİTİ (V.G.M'DEN İŞLENEREK)

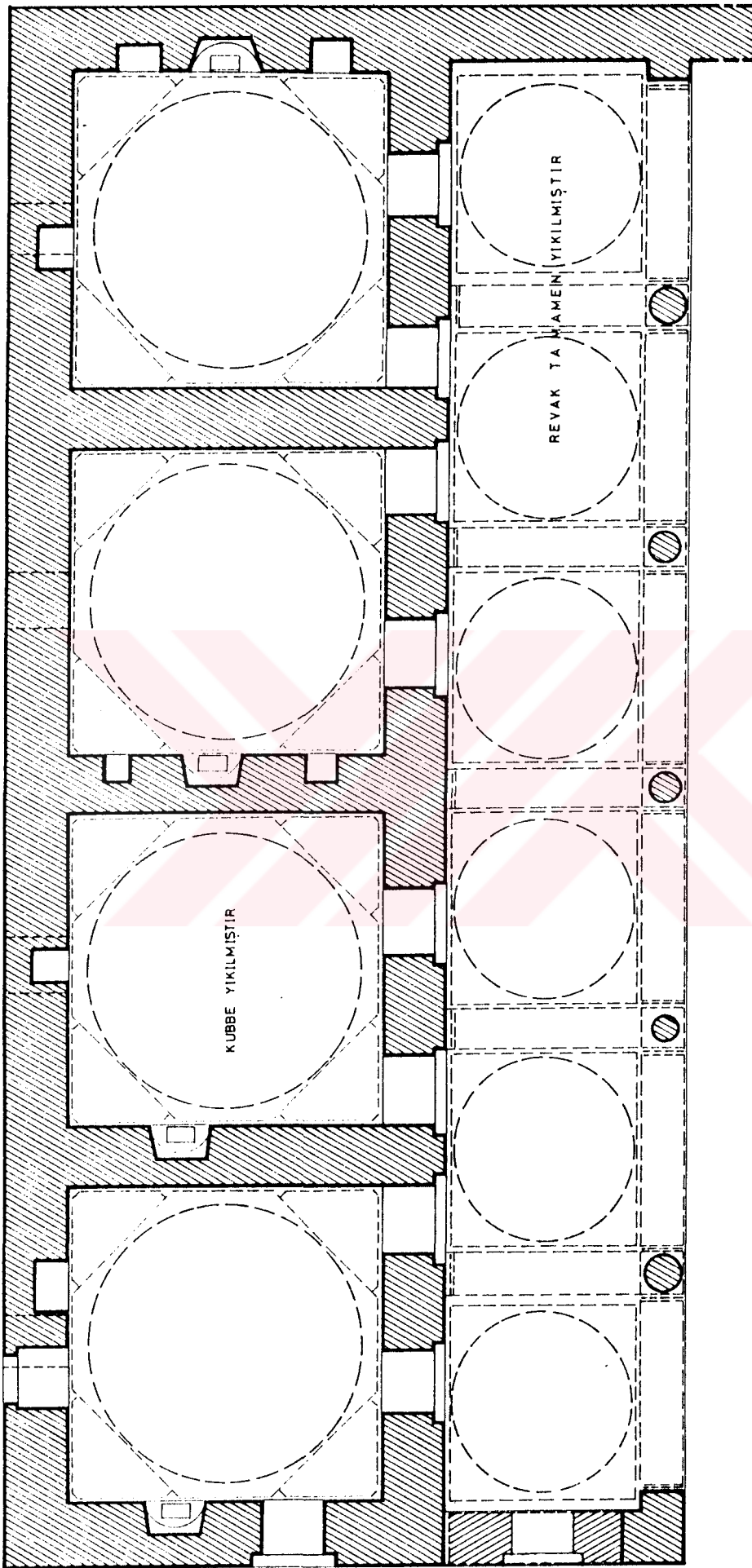
A

B

C

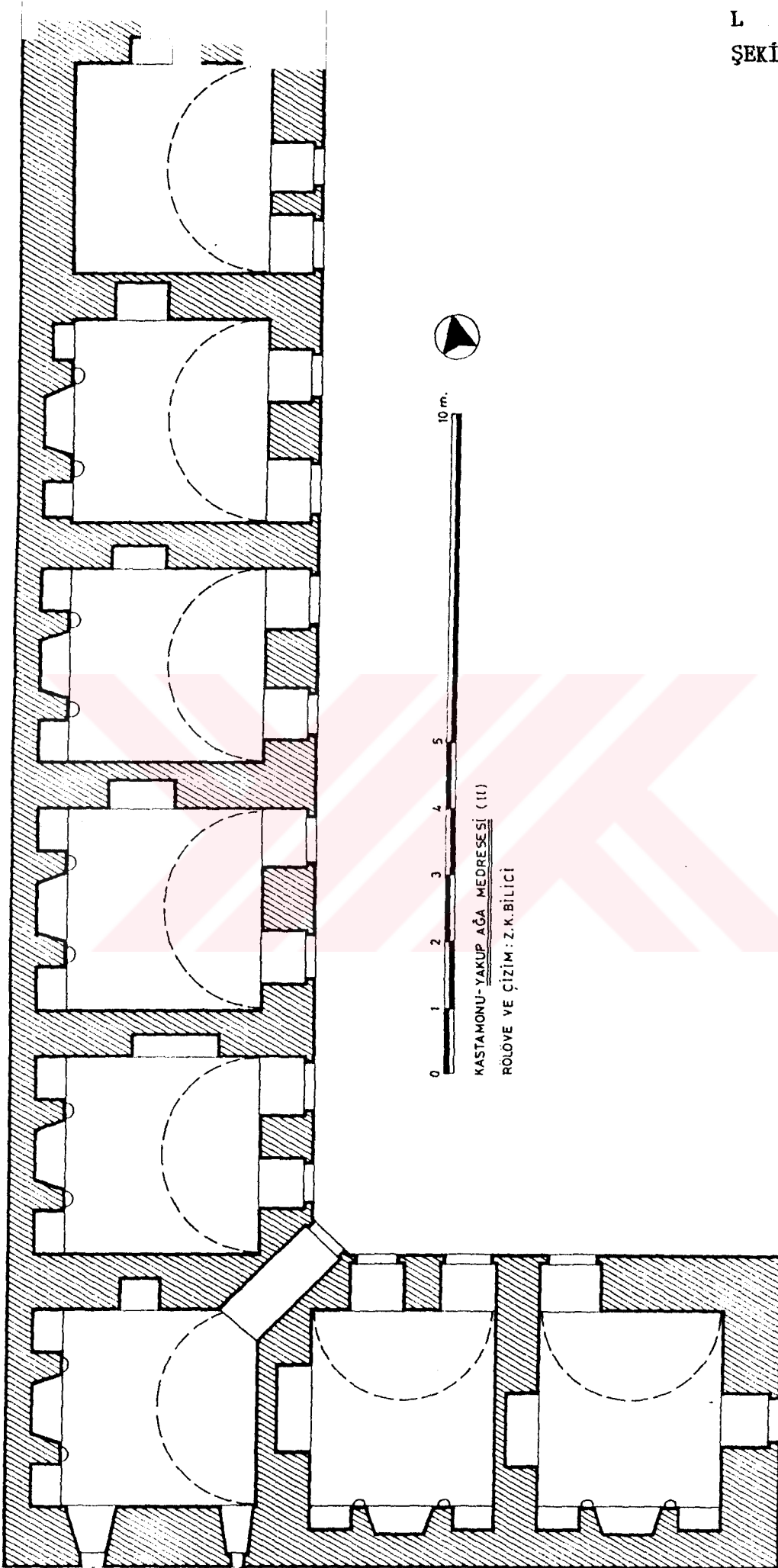
YENİ EKLENTİ

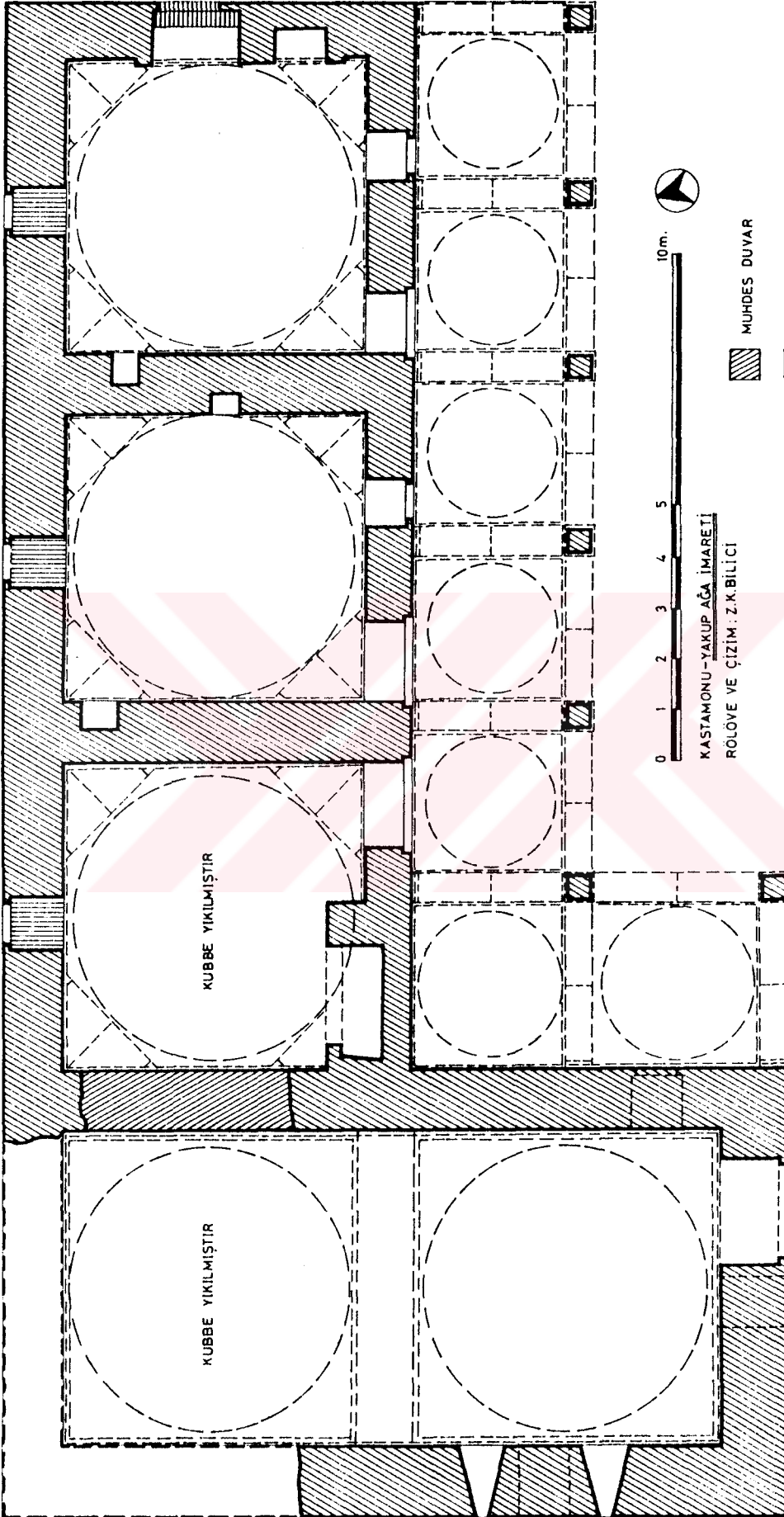

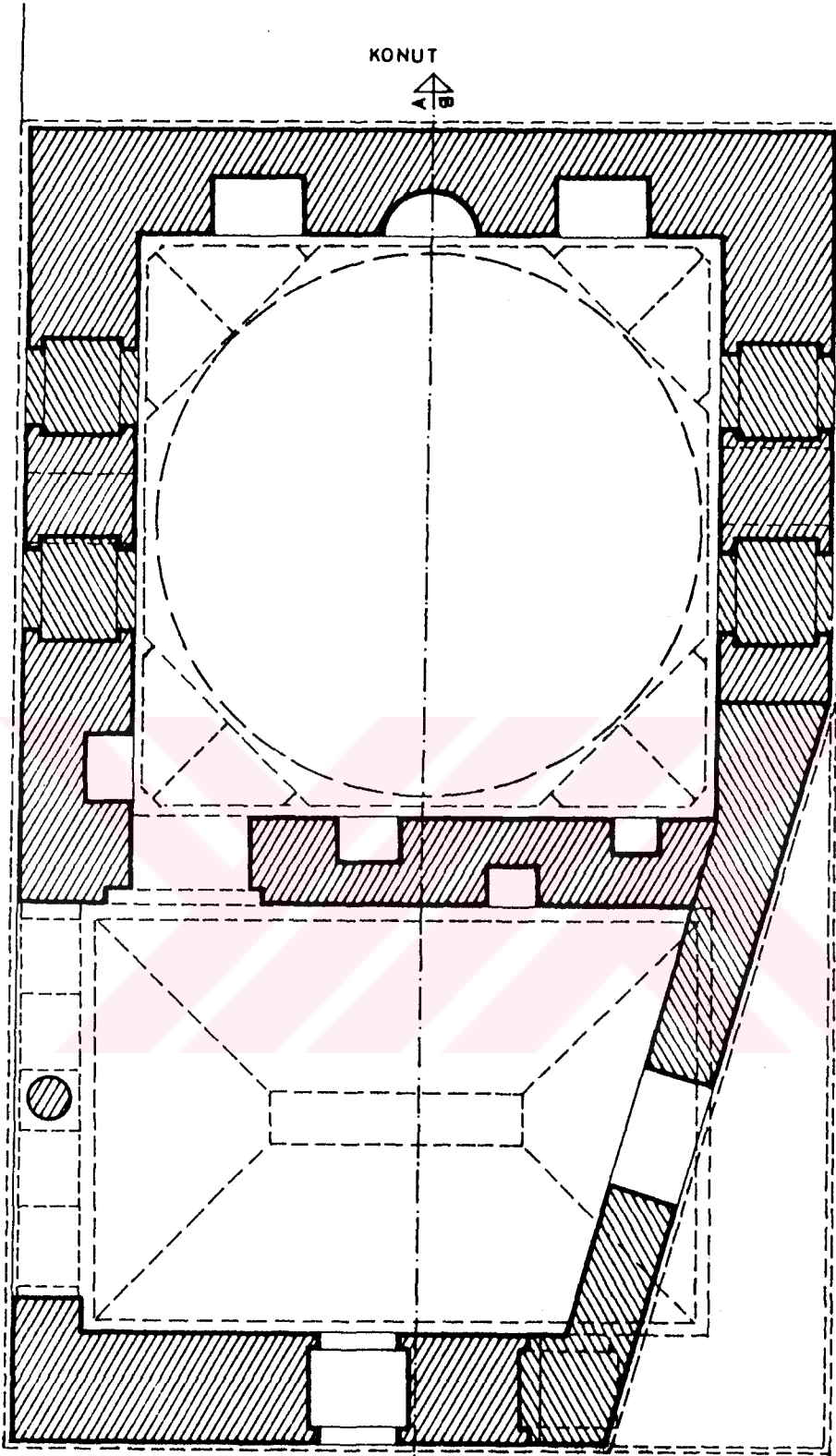
10 m.

KASTAMONU-YAKUP AĞA MEDRESESİ (1)
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

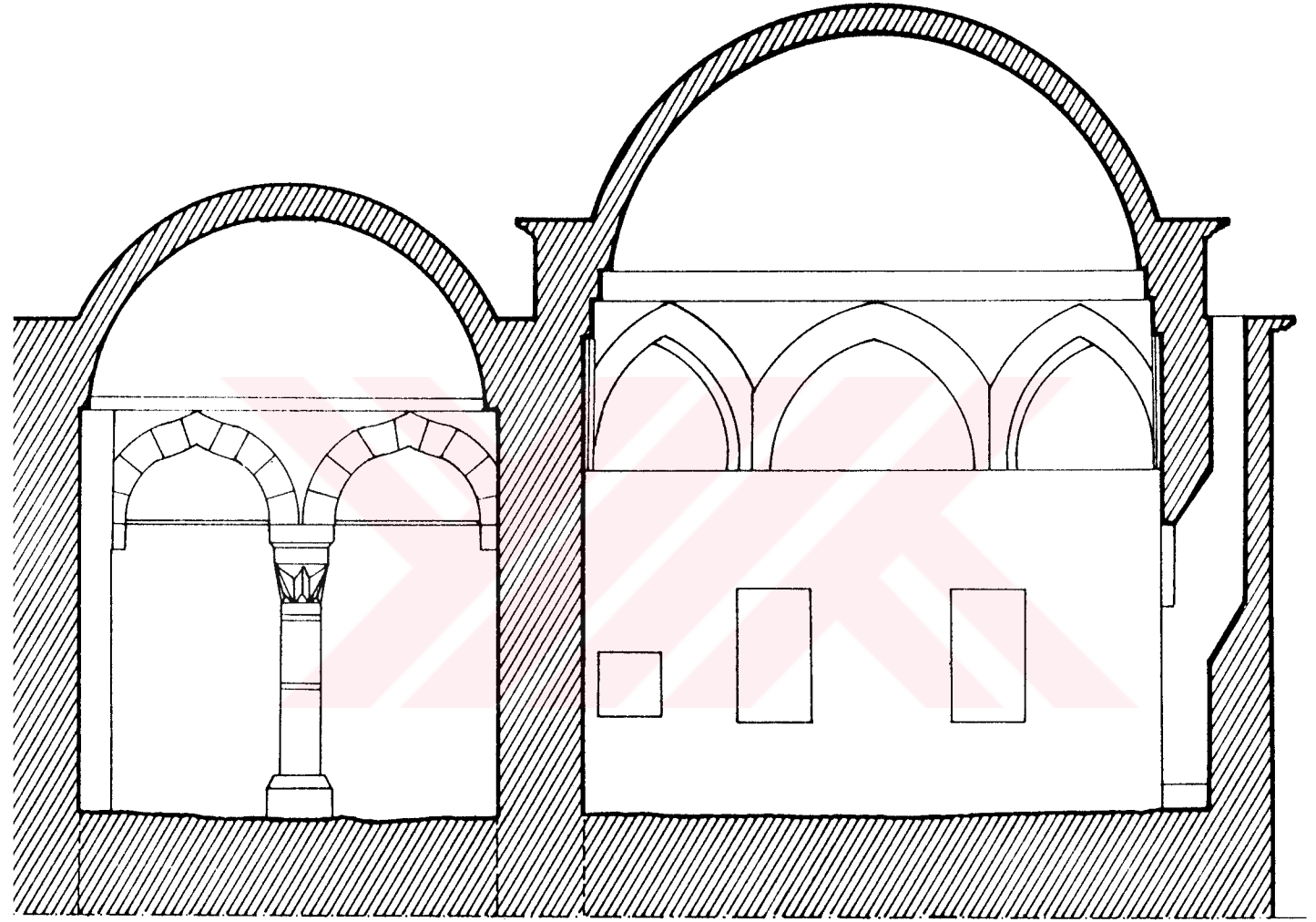

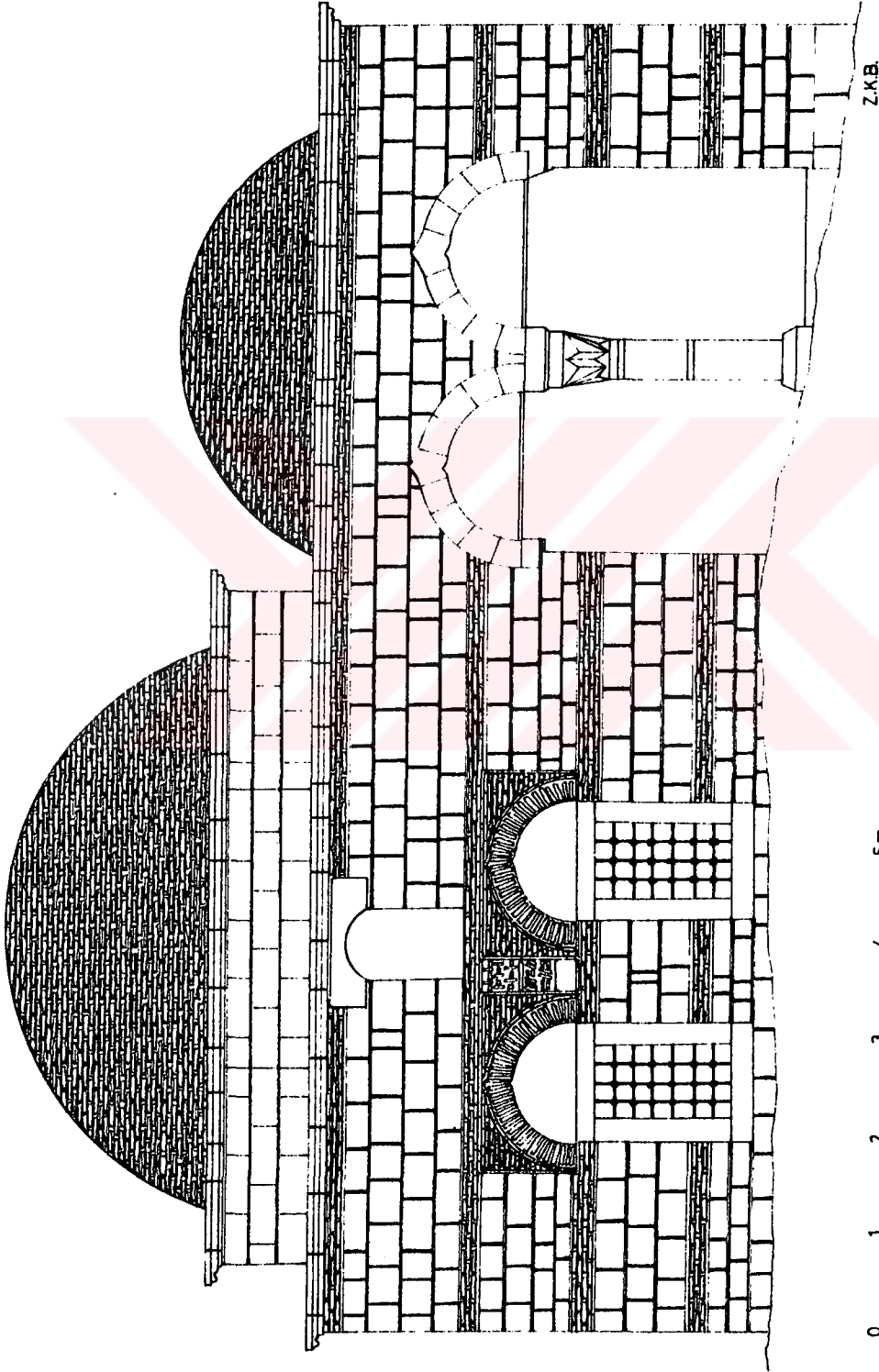
KASTAMONU-YAKUP AĞA SIBYAN MEKTEBİ
RÖLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

 YENİ EKLENTİ VE KAPATILAN KISIMLAR

1 2 3 4 5m.

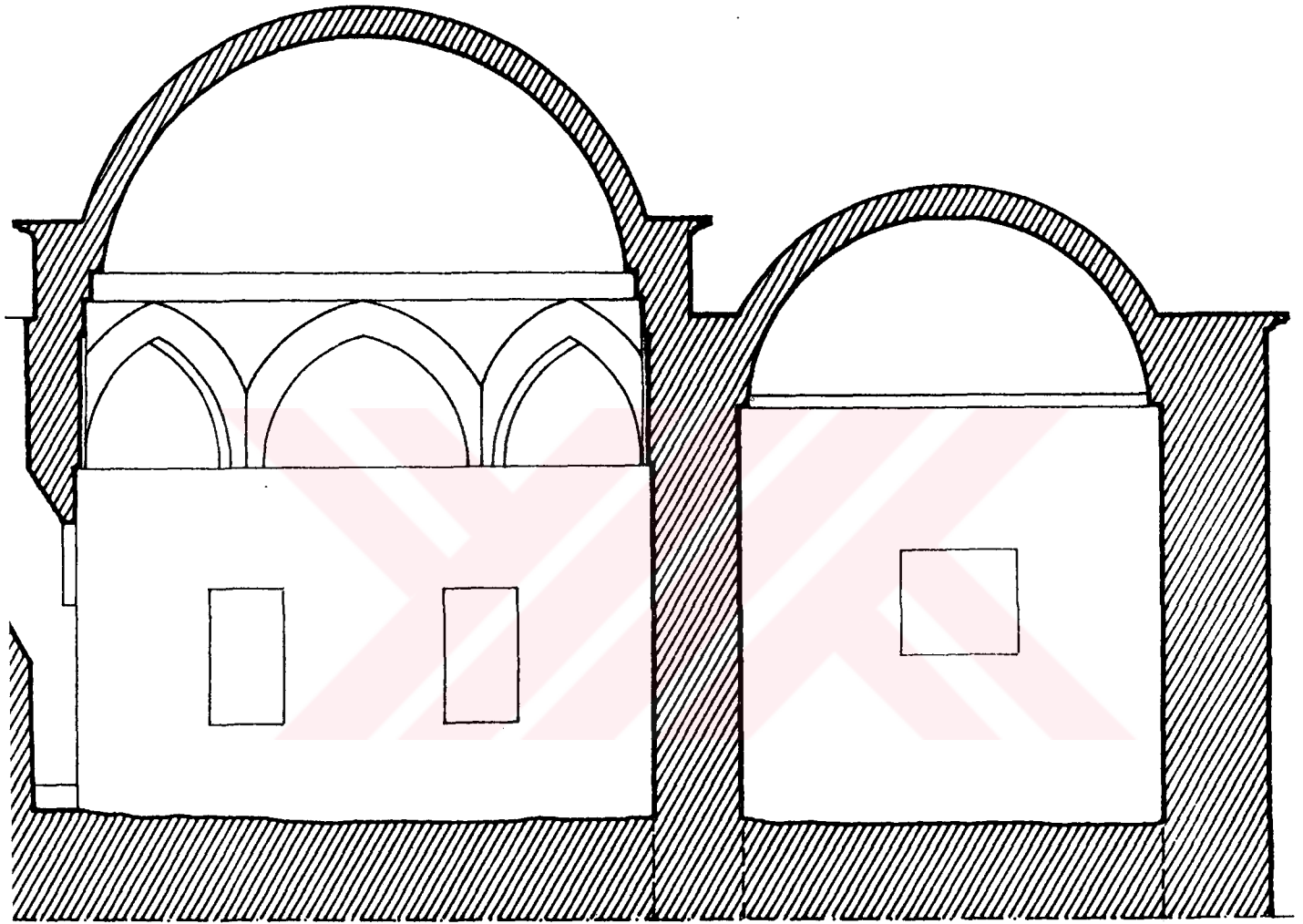
KESİTİ

KASTAMONU - YAKUP AĞA SİBYAN MEKTEBİ
ÖN CEPHE - RESTİTÜSYON

LEVHA NO.43

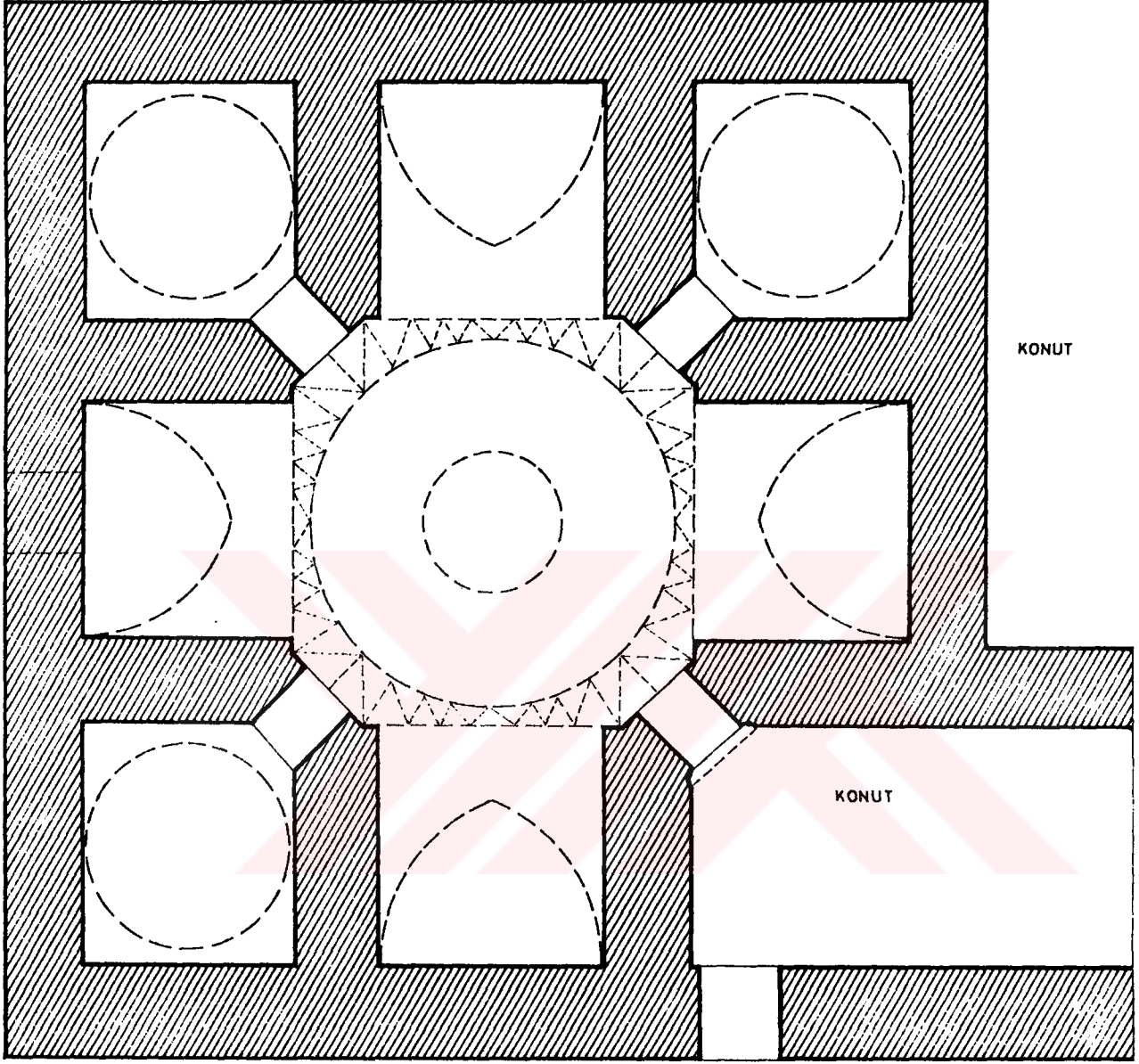
ŞEKİL NO.43

1 2 3 4 5m.

KESİTİ

KONUT

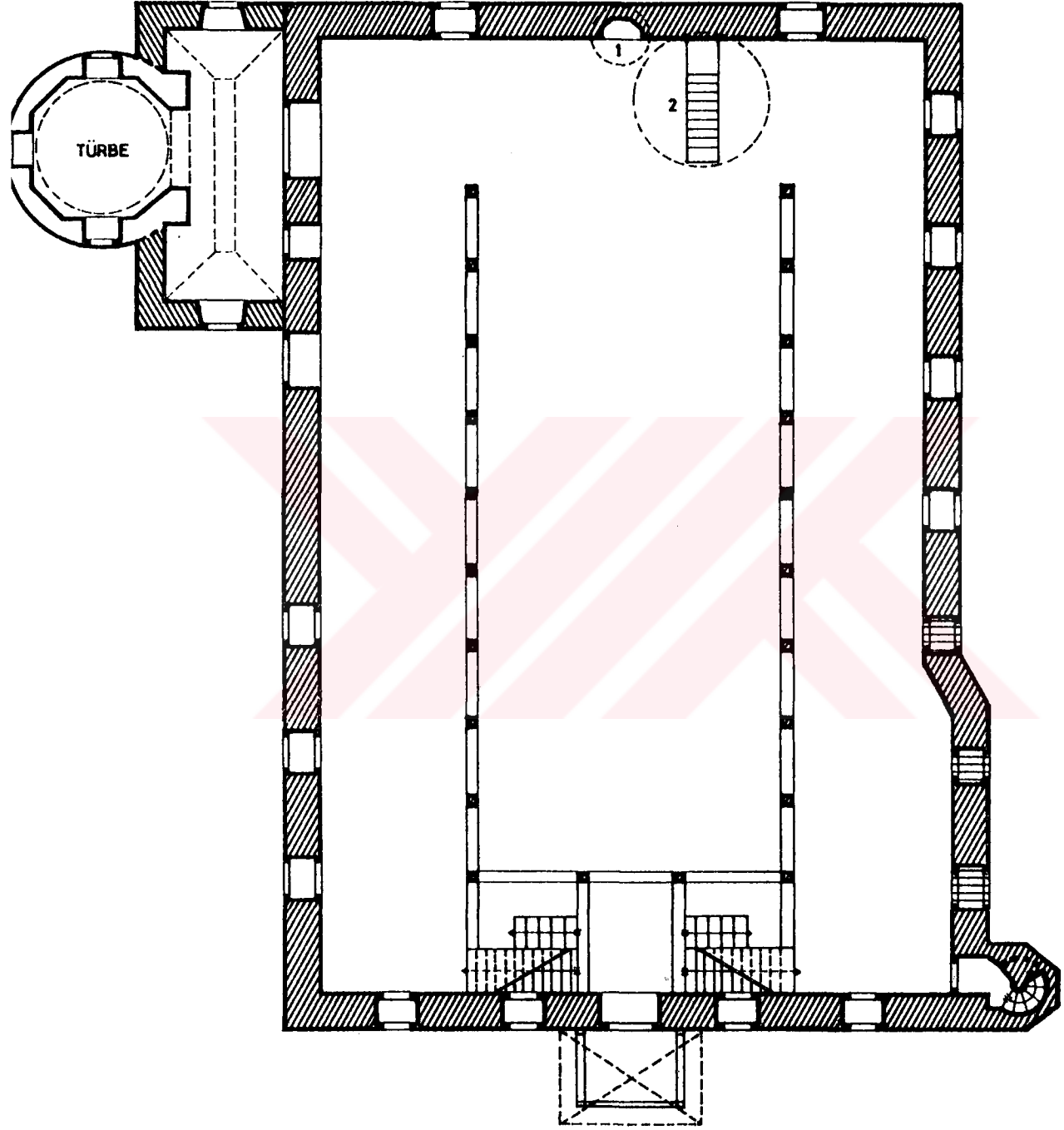

0 1 2 3 4 5m.

KASTAMONU-YAKUP AĞA HAMAMI

RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLTİCİ

0 1 2 3 4 5 10 20m.

KASTAMONU- ATABEY CAMİSİ VE TÜRBESİ

RÖLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

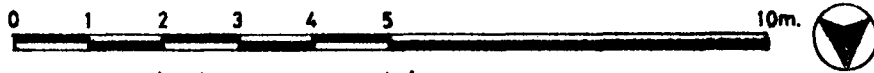
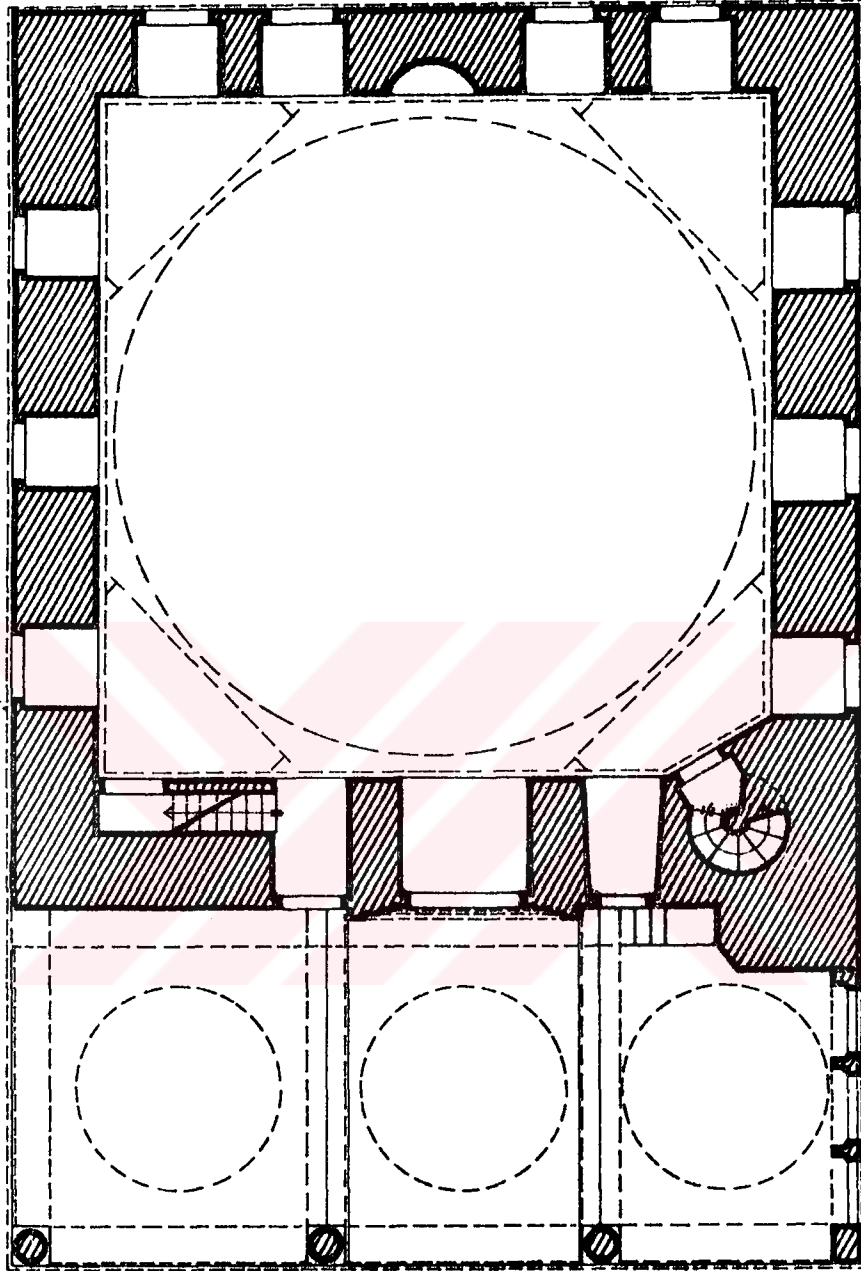
1-2 ESKİ BİNADAN KALAN UNSURLAR

MUHDES YAPI

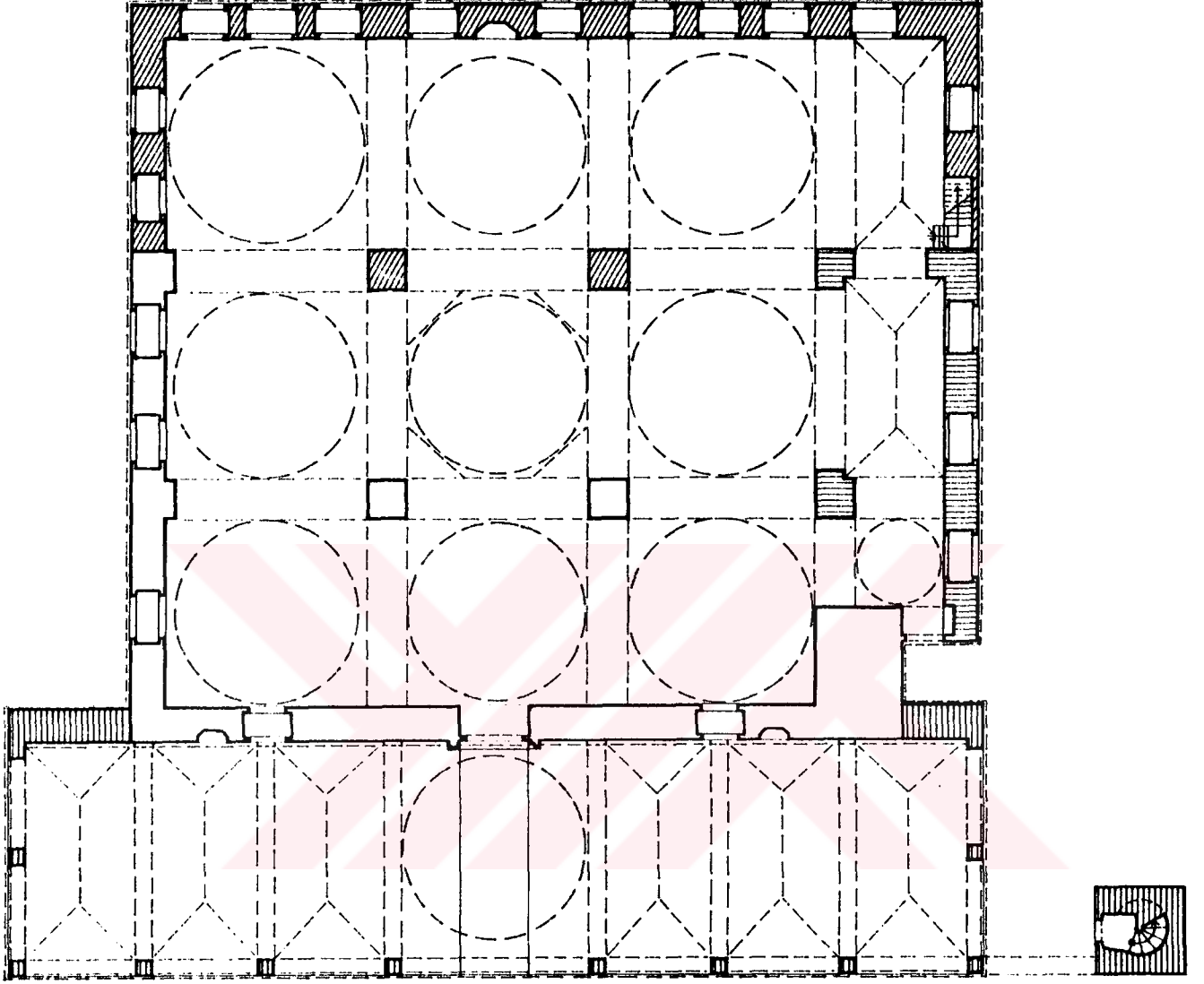

KAPATILAN KISIMLAR

KASTAMONU-İBNI NECCAR CAMİSİ

RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLCİ

0 1 2 3 4 5 10 15m.

KASTAMONU - NASRULLAH CAMİSİ

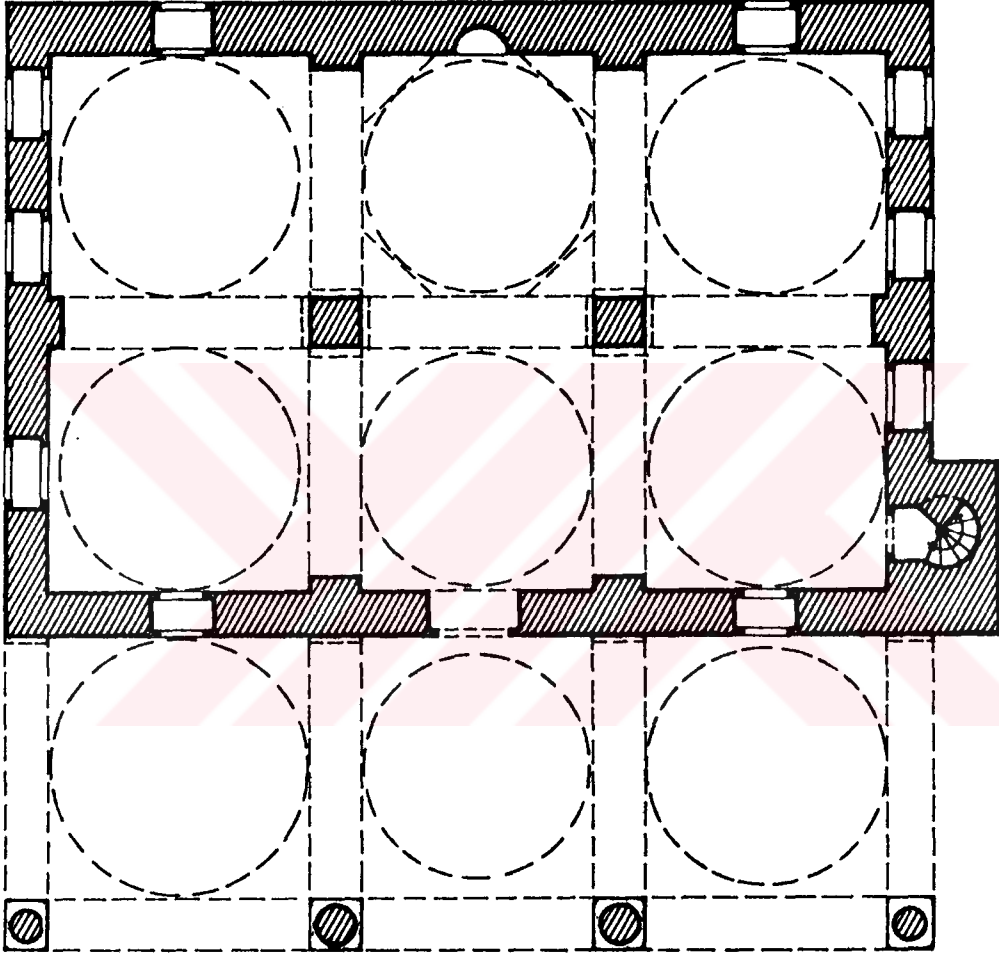
ROLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

□ 1506

▨ 1746

▧ 18.YÜZYIL İLK ÇEYREĞİ

▩ 1875

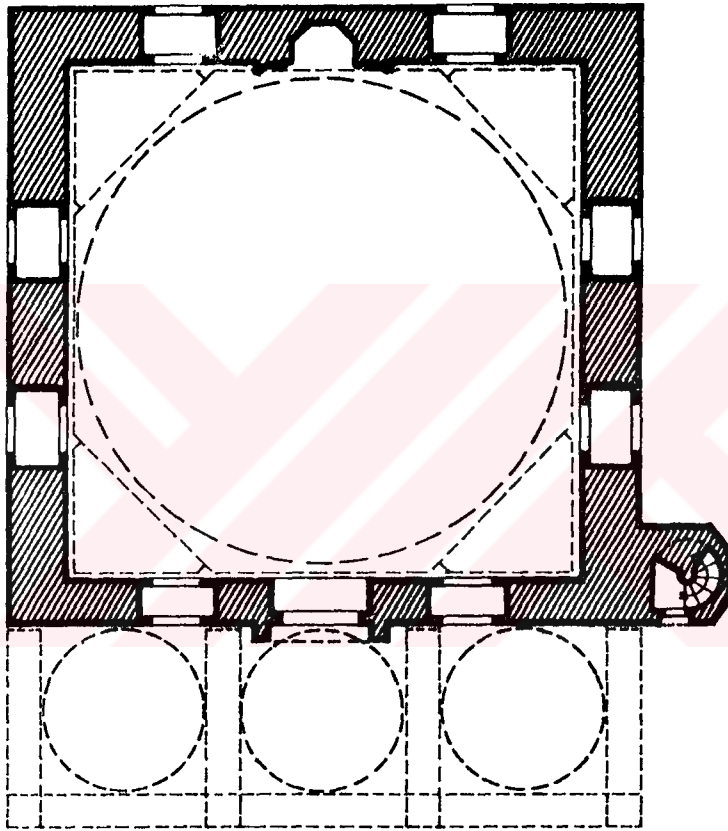

0 1 2 3 4 5 10 5m.

KASTAMONU-NASRULLAH CAMİSİ

RESTİTÜSYON Z.K.B.

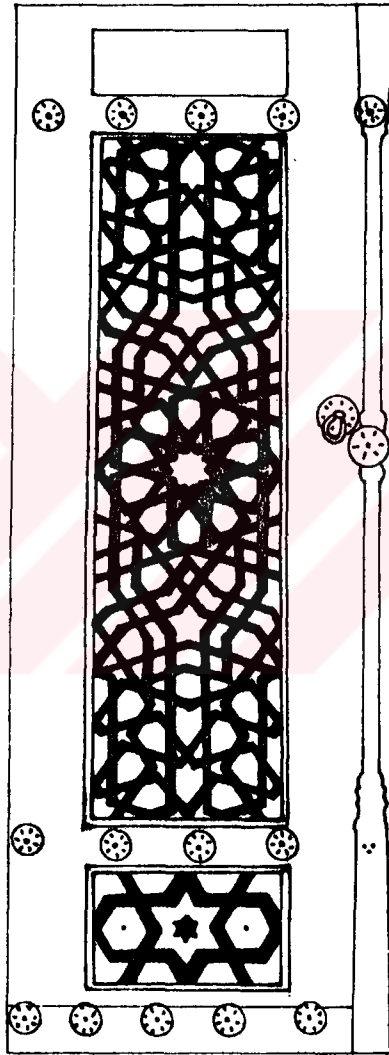

0 1 2 3 4 5 10m.

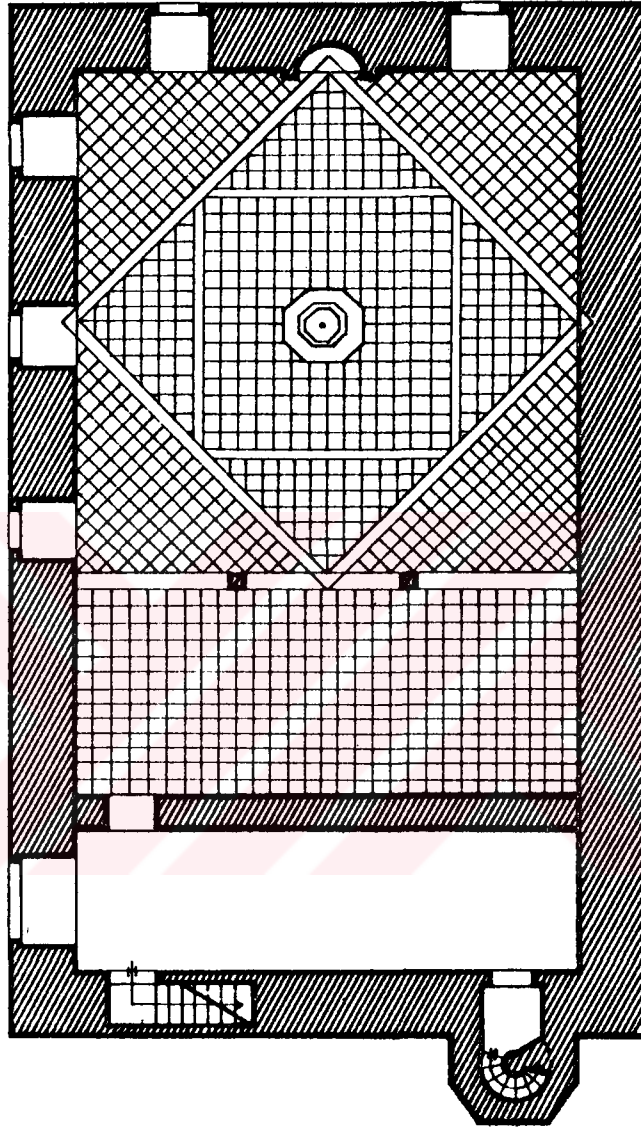
KASTAMONU-SİNAN BEY CAMİSİ
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K. BİLİCİ

Kastamonu-Sinan Bey Camisi

Kapı Kanadı

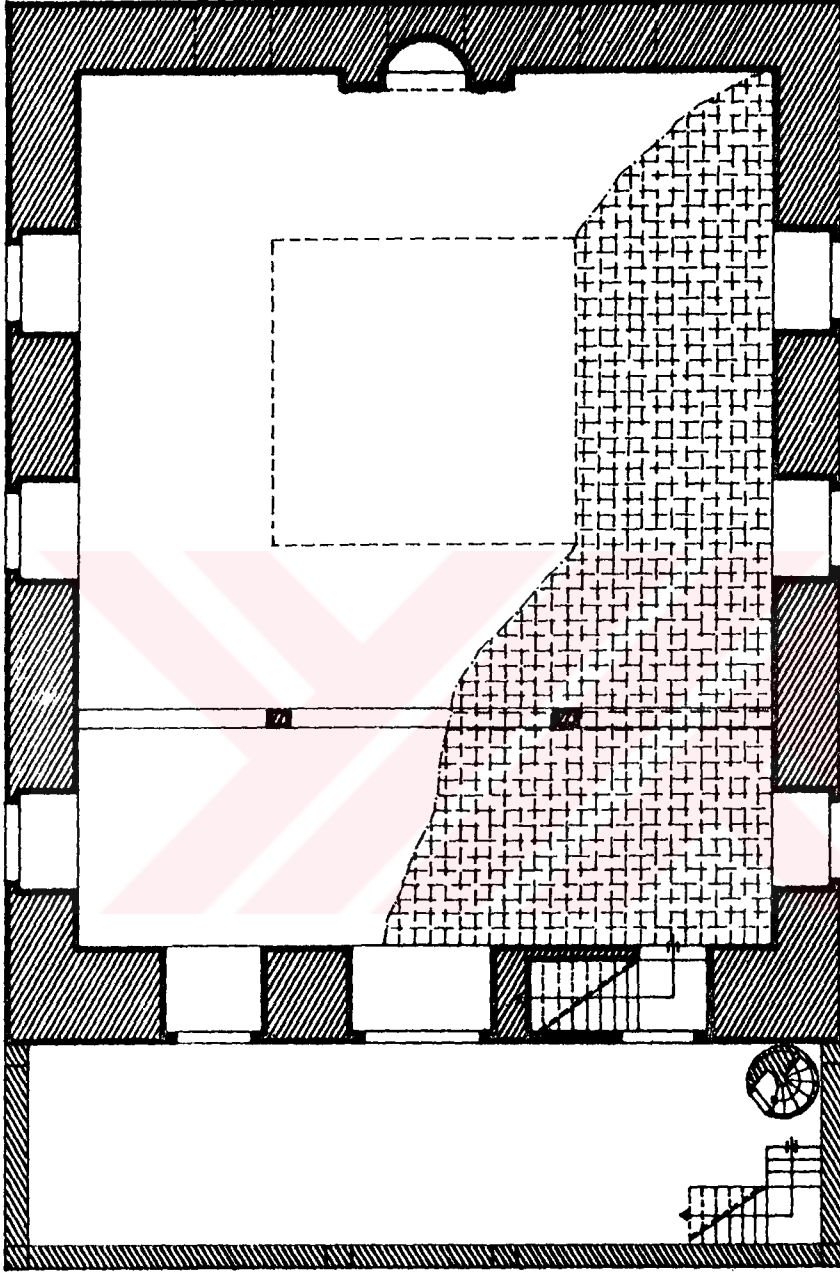
Çizim: S.Bilici

0 1 2 3 4 5m.

KASTAMONU - HASAN EFENDİ CAMİSİ
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

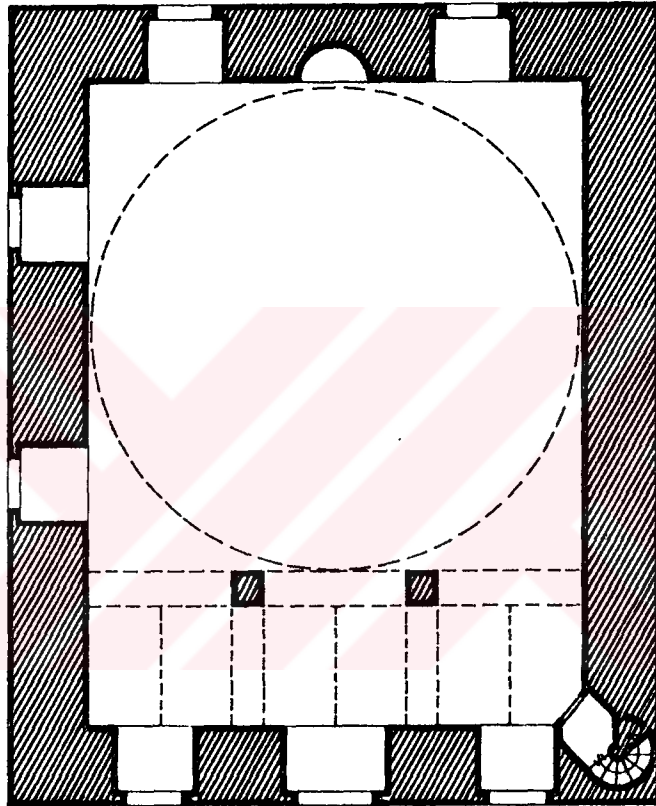
0 1 2 3 4 5 10m.

KASTAMONU - MUSA FAKİH (Zeyirzade) CAMİSİ

RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K. BİLİCİ

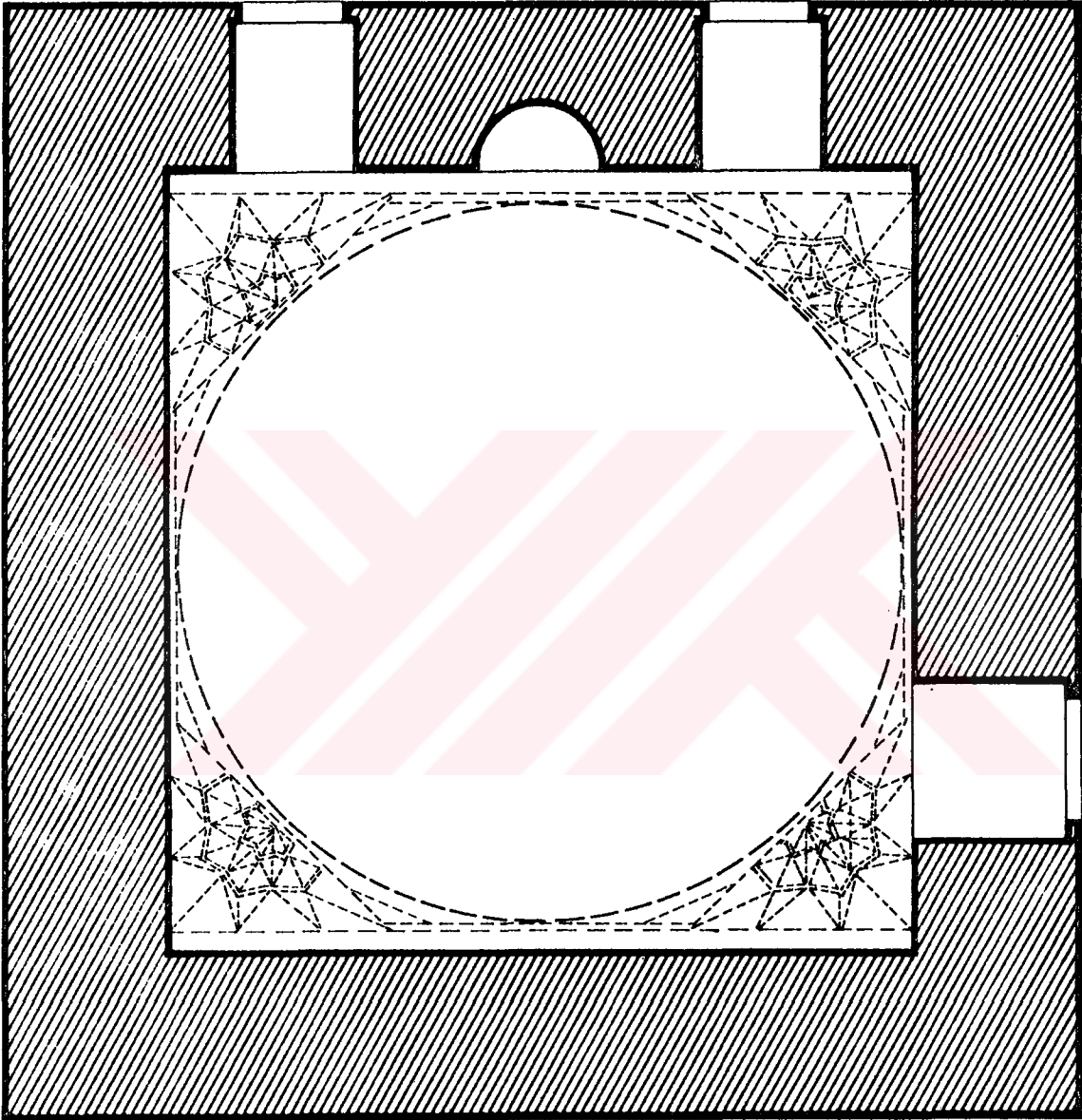
 YENİ EKLENTİ

0 1 2 3 4 5m.

KASTAMONU-ALACA MESCİT
RÖLÖVE VE ÇİZİM:Z.K.BİLİCİ

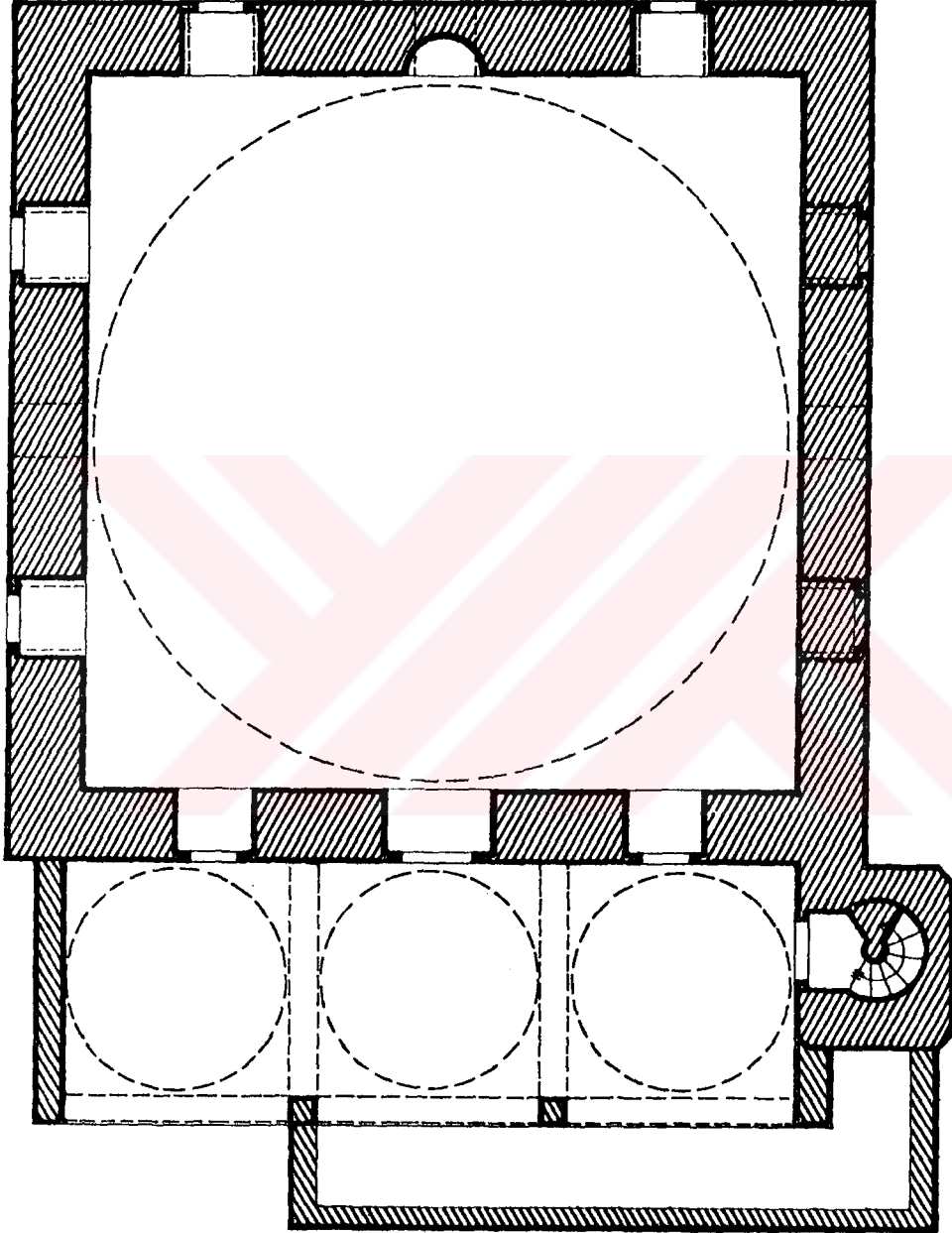

0 1 2 3 4 5m.

KASTAMONU-KUBBELİ MESCİT

RÖLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLCİ (V.G.M'DEN KONTROL EDİLEREK)

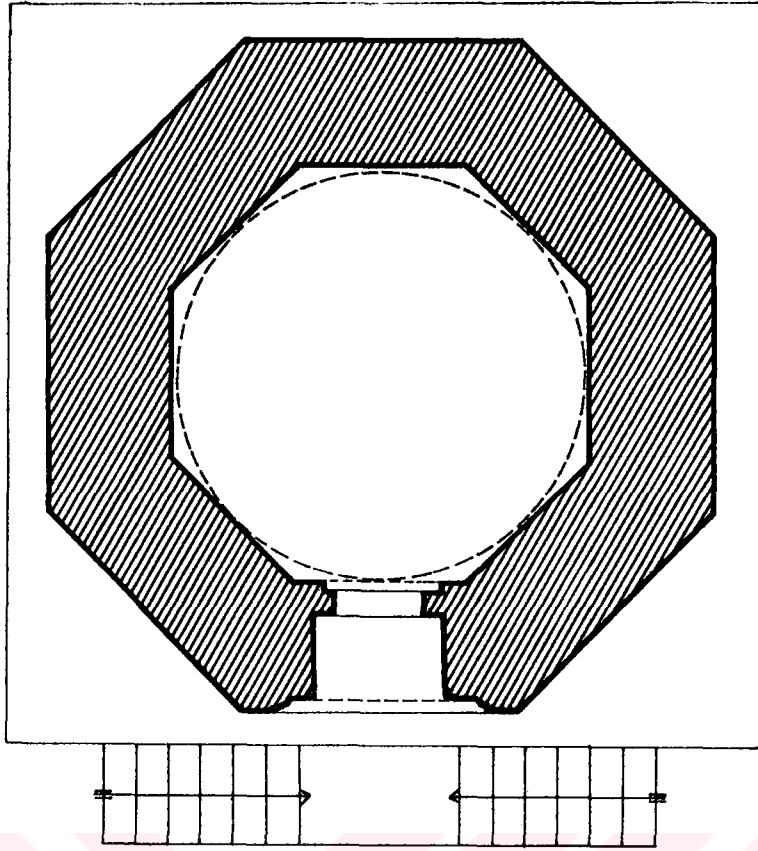
0 1 2 3 4 5 10m.

KASTAMONU - TOPÇUOĞLU CAMİSİ

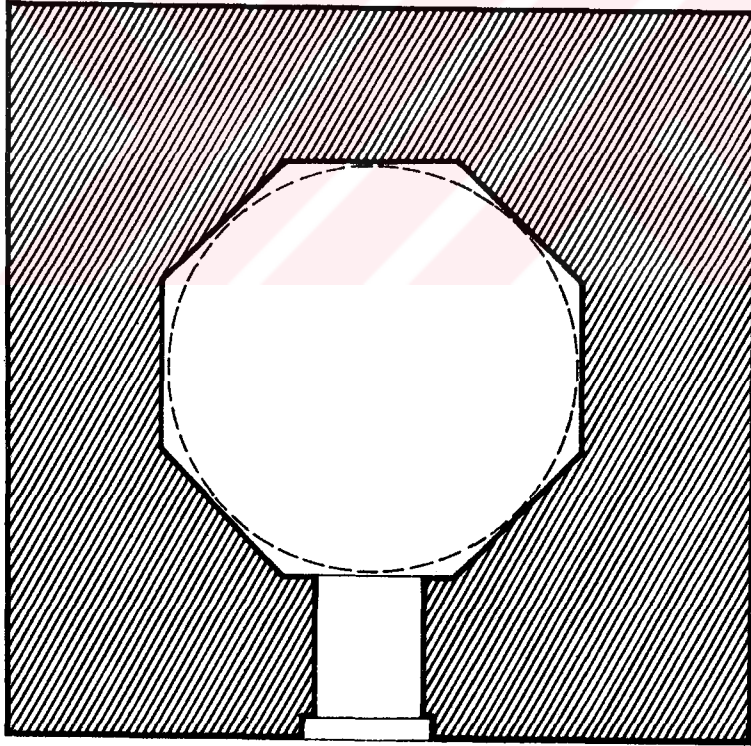
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

YENİ EKLENTİ

ÜST KAT

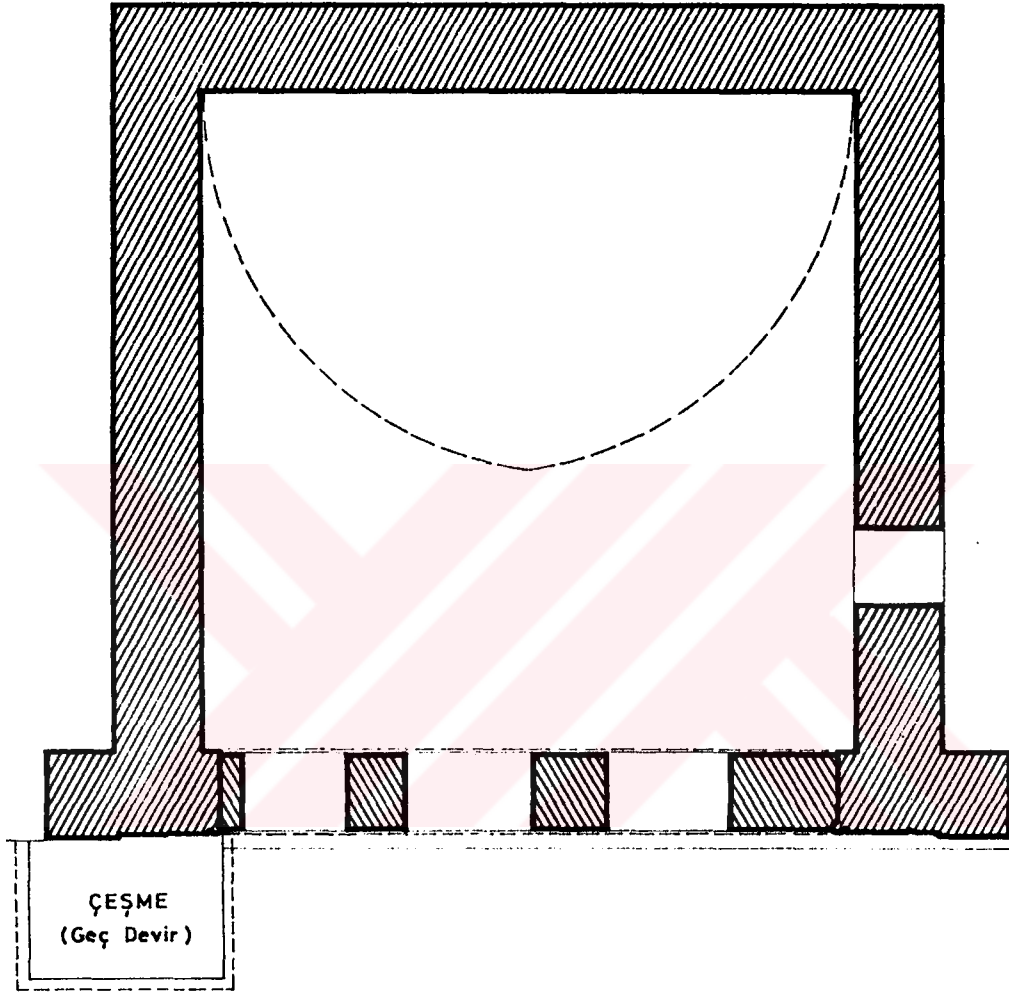

ALT KAT

KASTAMONU-KARANLIK EVLİYA TÜRBESİ

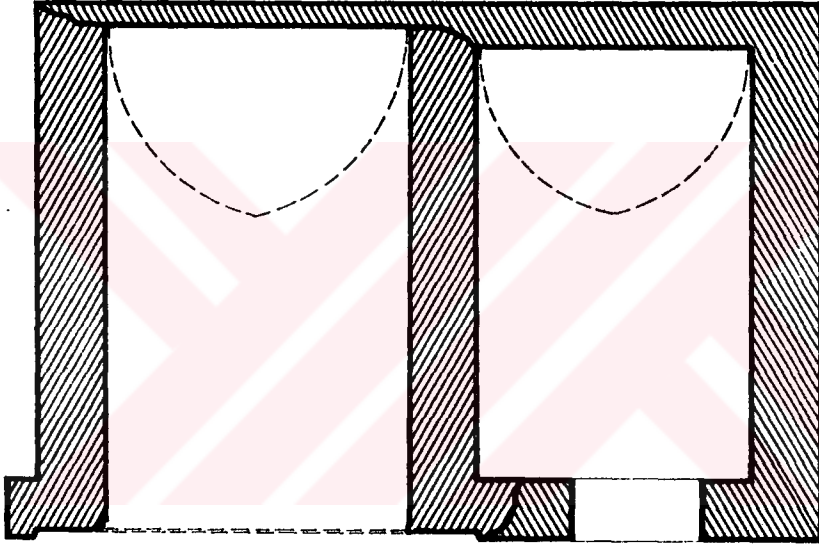
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

KASTAMONU - İSA DEĞEDE TÜRBESİ (ATABEY TÜRBESİ)

RÖLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

 YENİ EKLENTİ

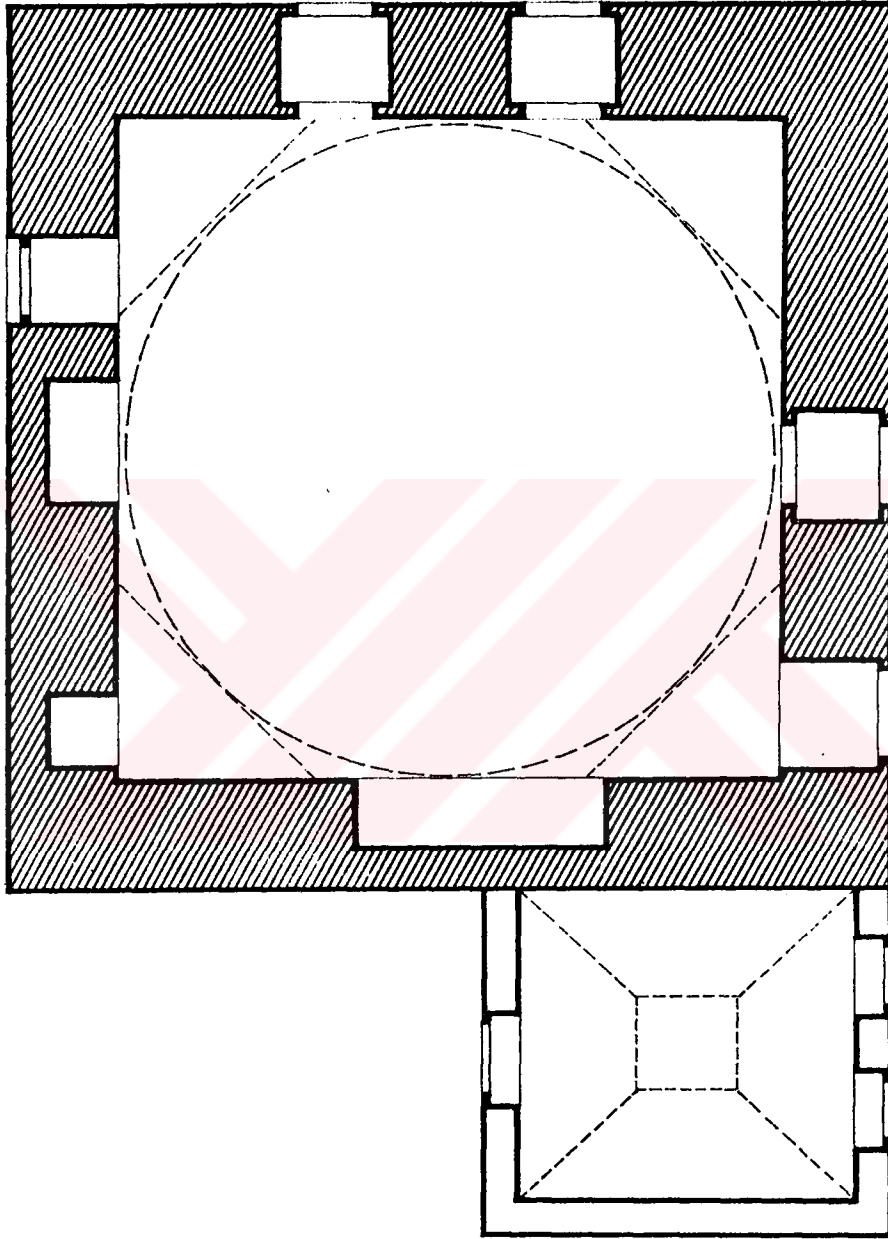

0 1 2 3 4 5m.

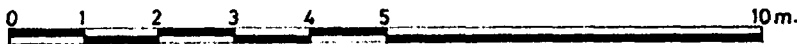
KASTAMONU-AŞIKLI SULTAN TÜRBESİ DENİLEN BİNA
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ

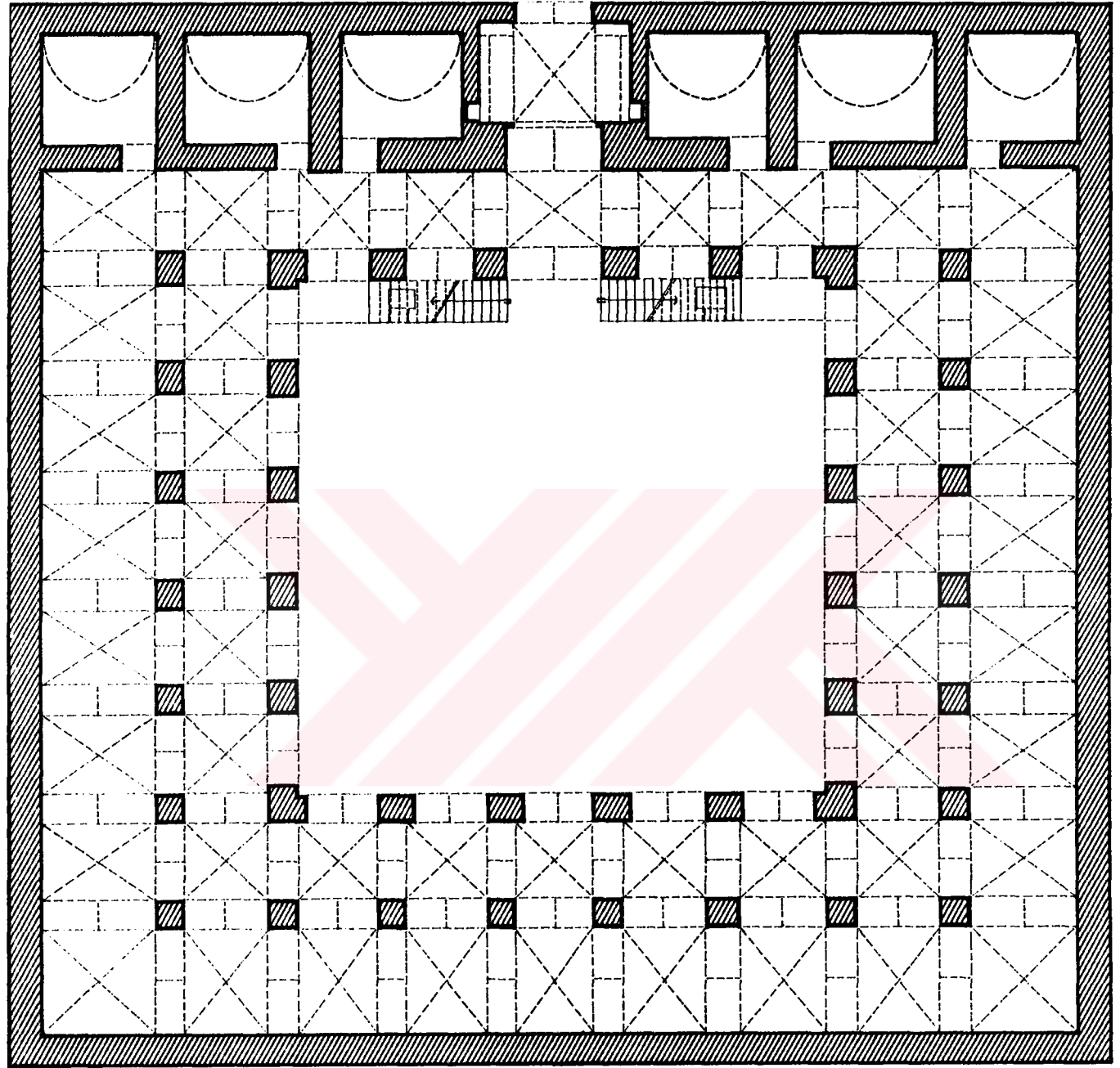
 YENİLENEN KISIMLAR

KÜTÜPHANE

KASTAMONU-ŞEYH SABAN-I VELİ TÜRBESİ
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLCİ

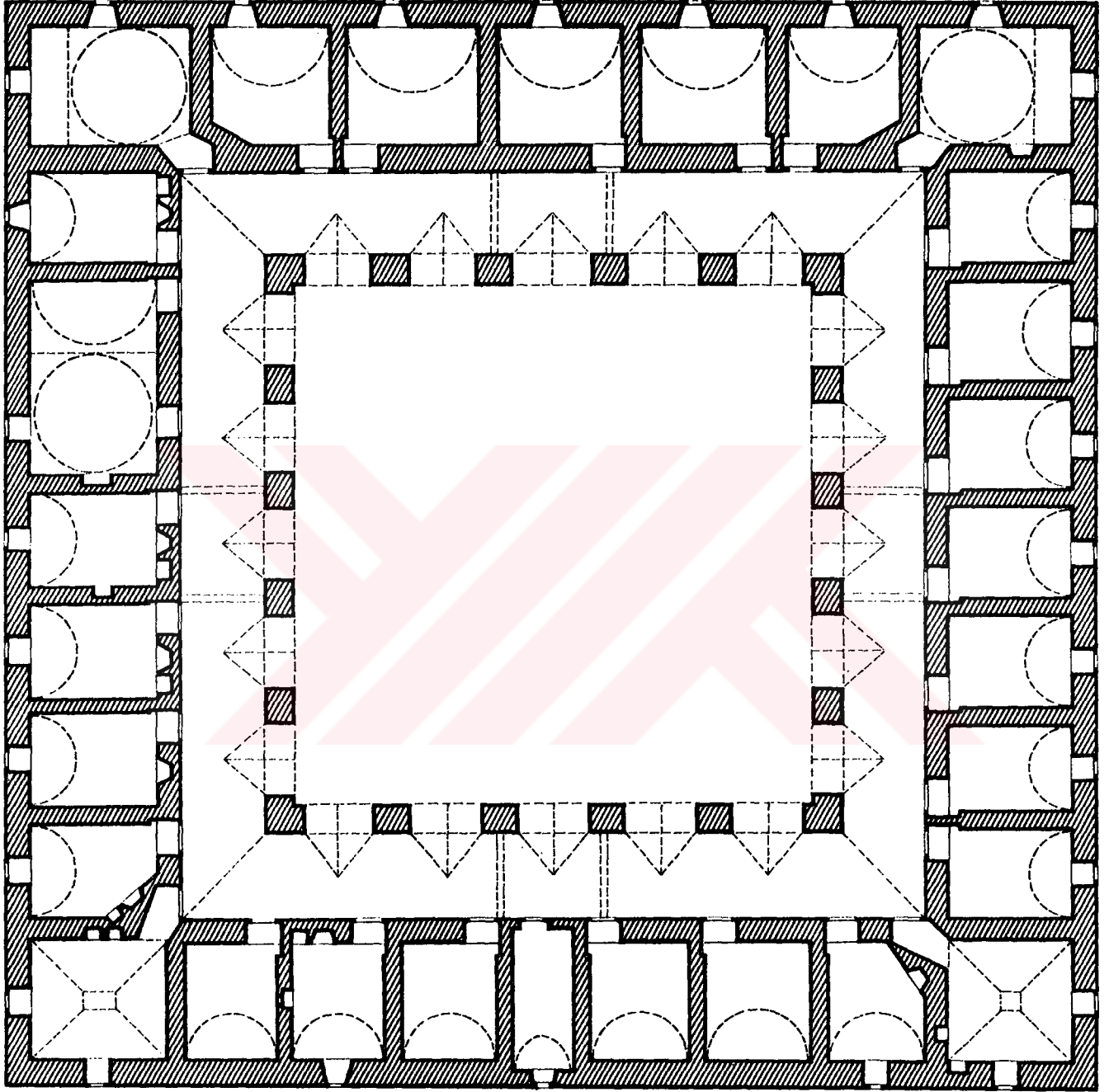
0 1 2 3 4 5 10 20m.

KASTAMONU-İSMAIL BEY HANI

ALT KAT- RESTİTÜSYON

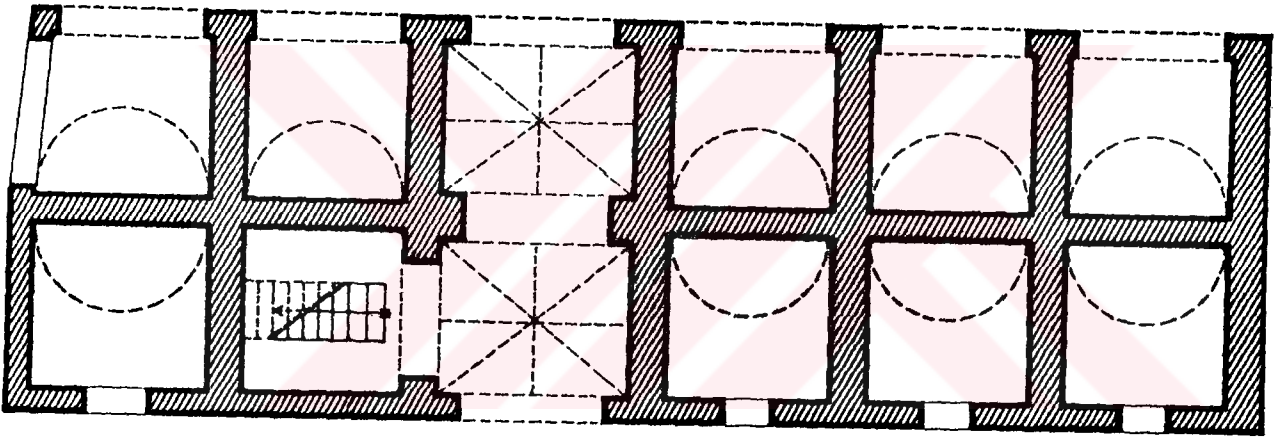
RÖLÖVE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ (V.G.M'DEN KONTROL EDİLEREK)

0 1 2 3 4 5 10 20m.

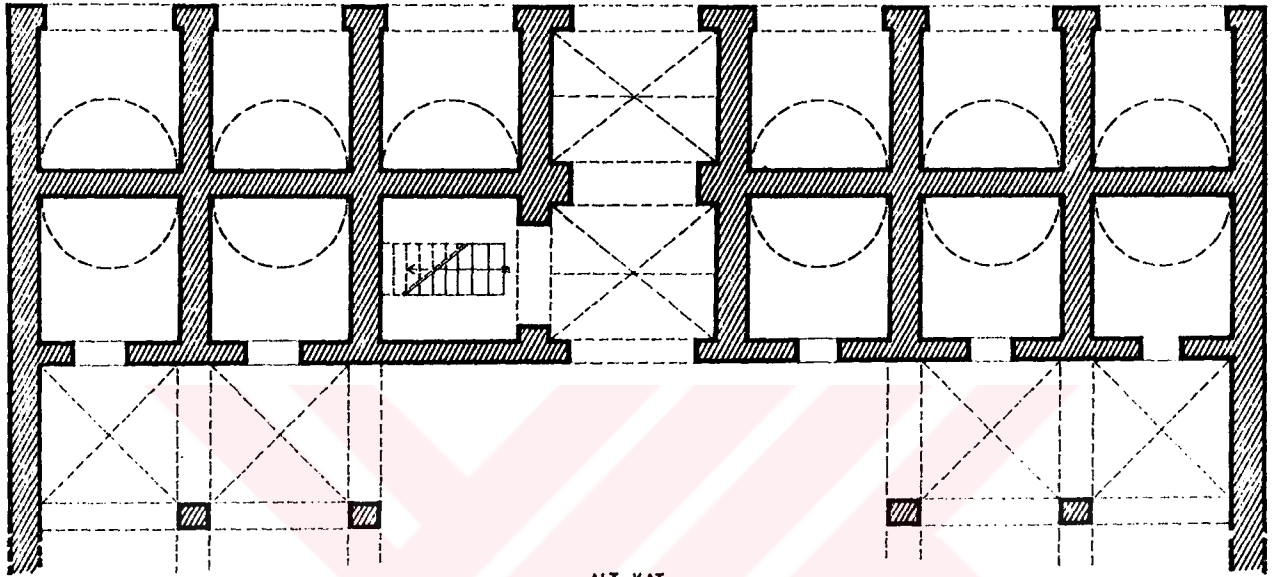
KASTAMONU-İSMAIL BEY HANI (V.G.M.DEN TAMAMLANARAK)

ÜST KAT

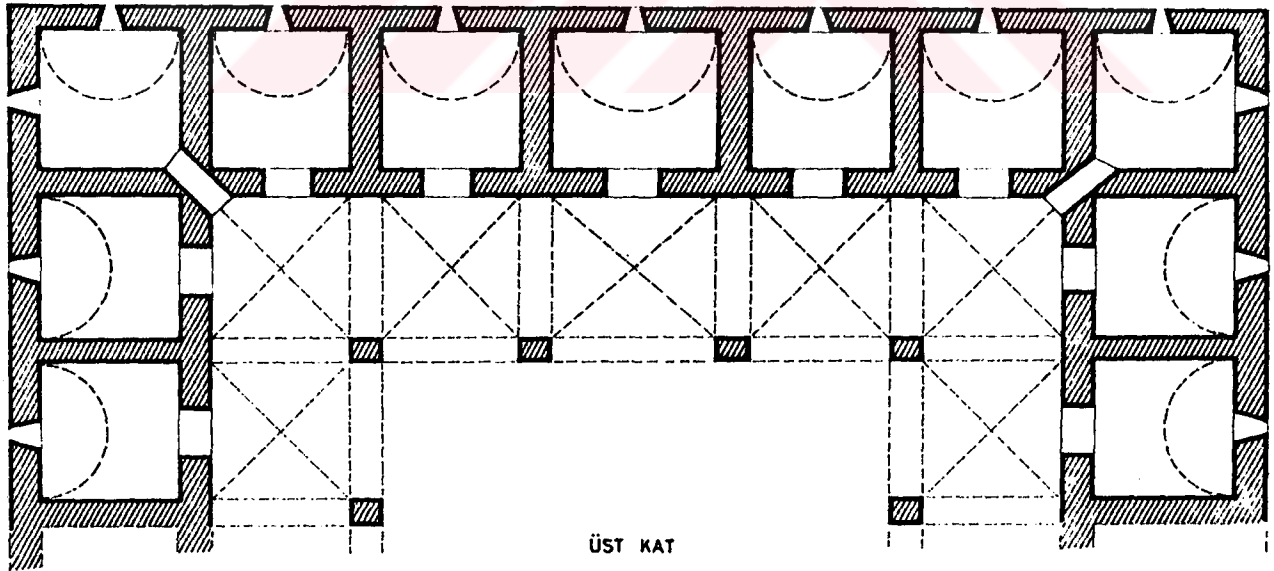

KASTAMONU - BALKAPANI HANI
KROKİ
ALT KAT

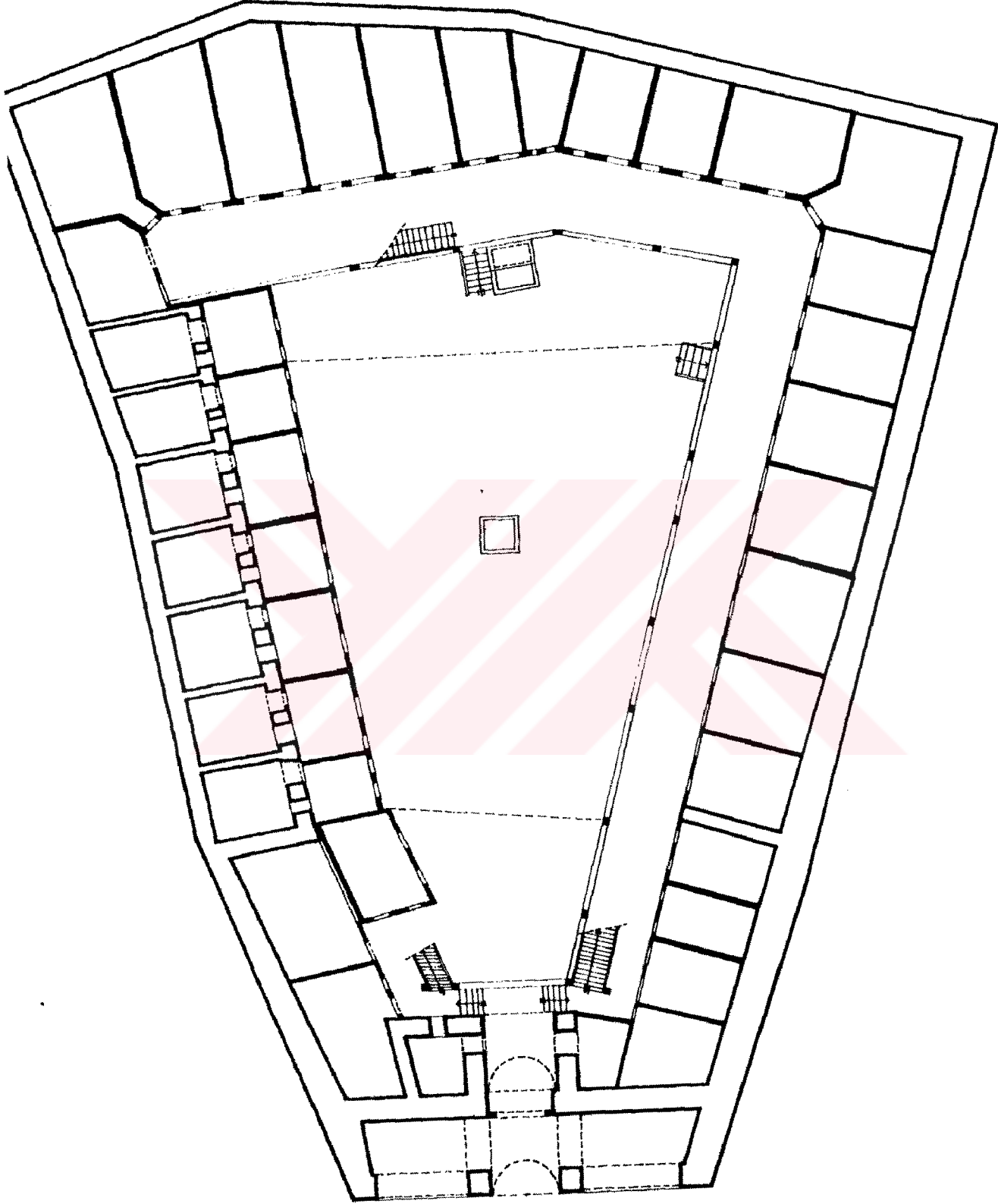
ALT KAT

ÜST KAT

KASTAMONU - BALKAPANI HANI
KISMİ RESTİTÜSYON

LEVHA NO.65
ŞEKİL NO.63

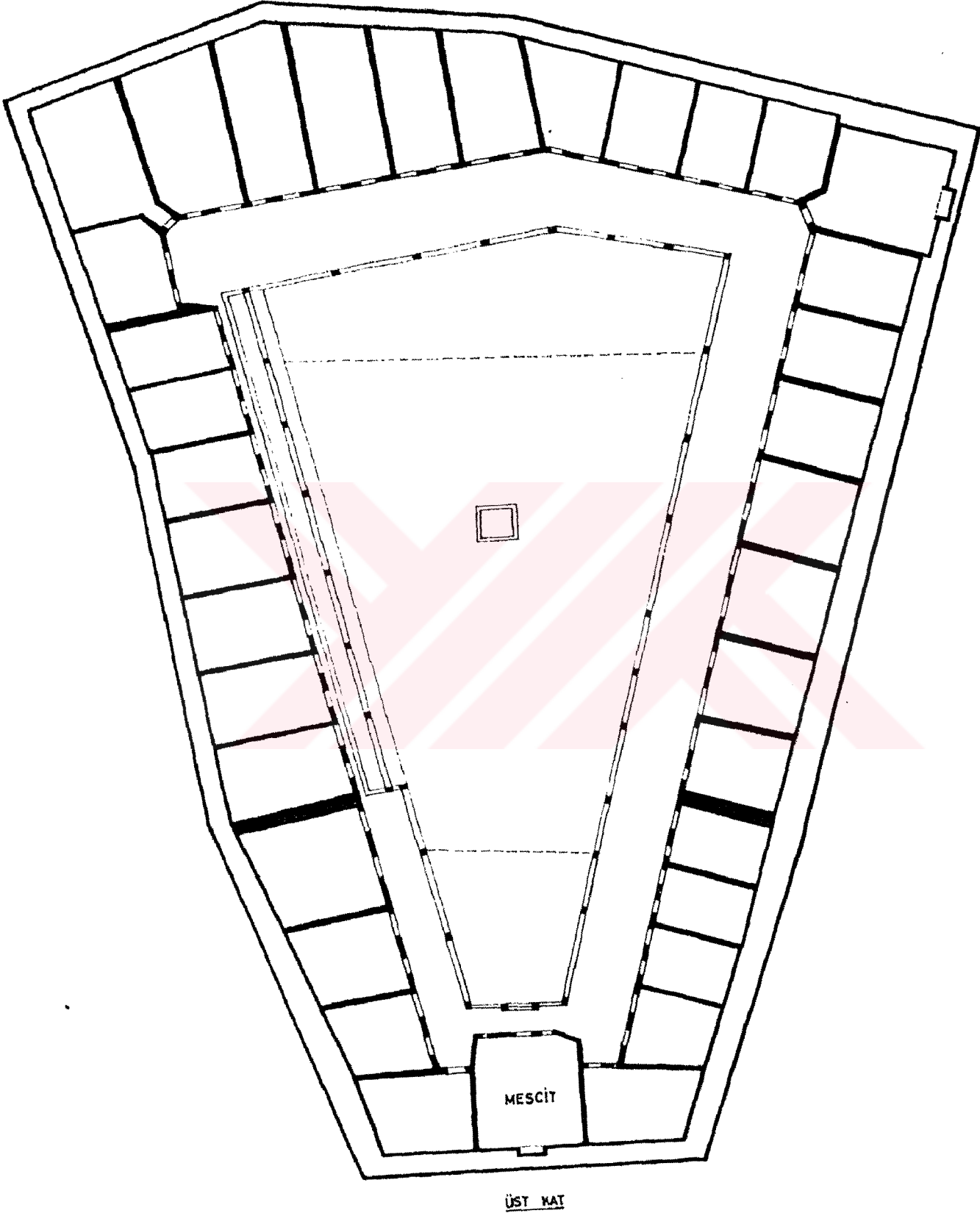

0 1 2 3 4 5 10 20m.

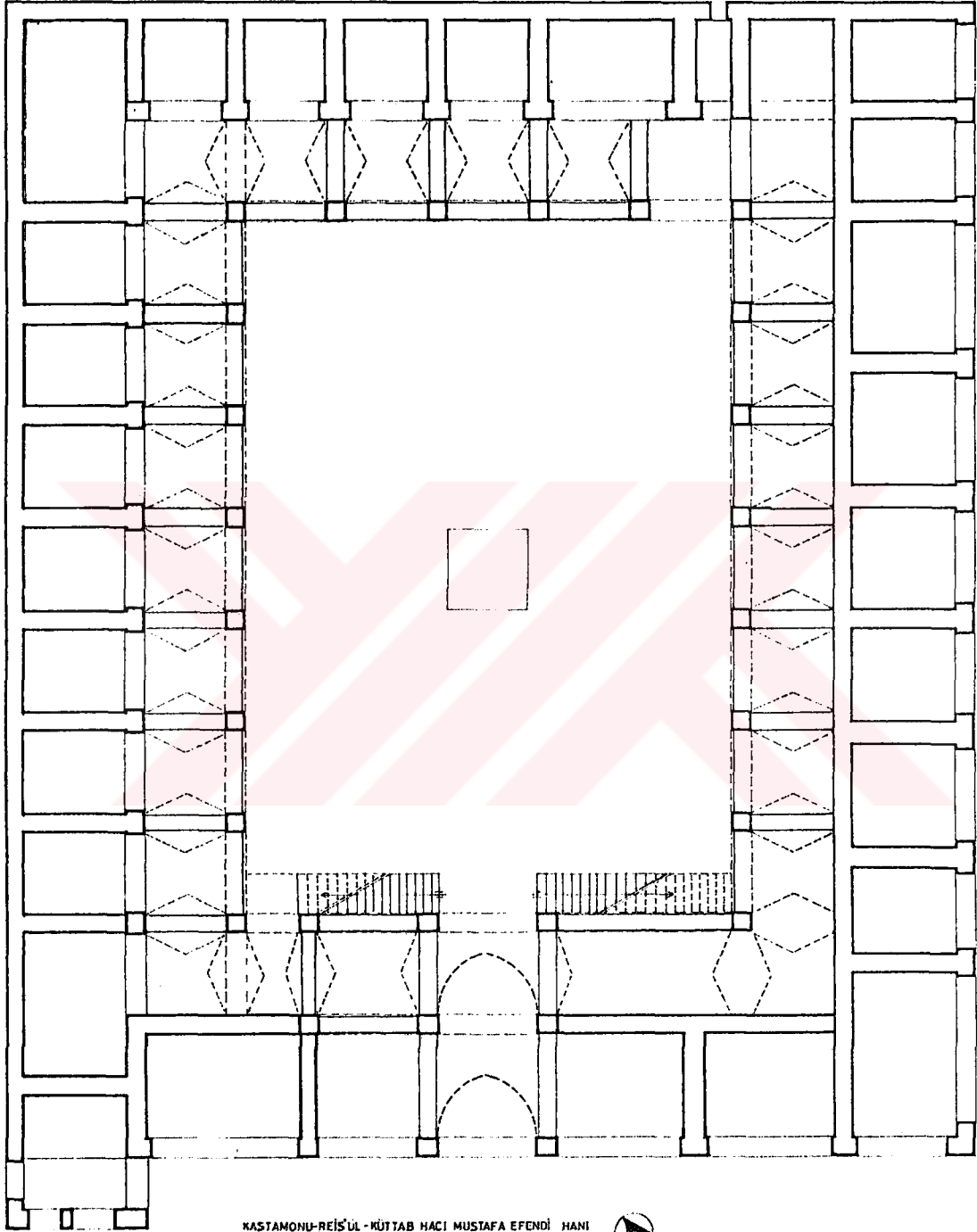
KASTAMONU-YANIK HAN
RÖLÖVE VE ÇİZİM: Z.K.BİLİCİ
ALT KAT

LEVHA NO.68
ŞEKİL NO.68

LEVHA NO.67

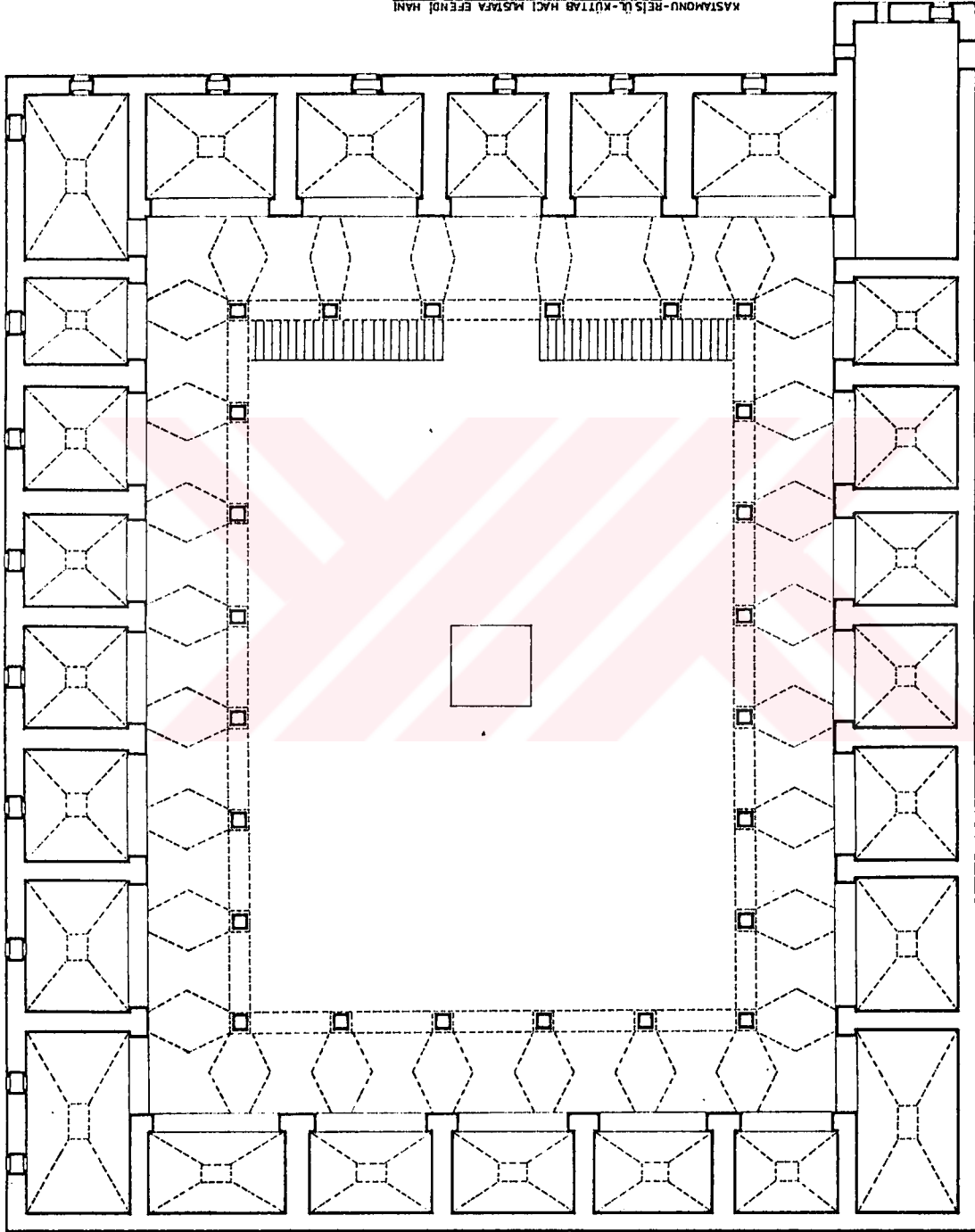
ŞEKİL NO.67

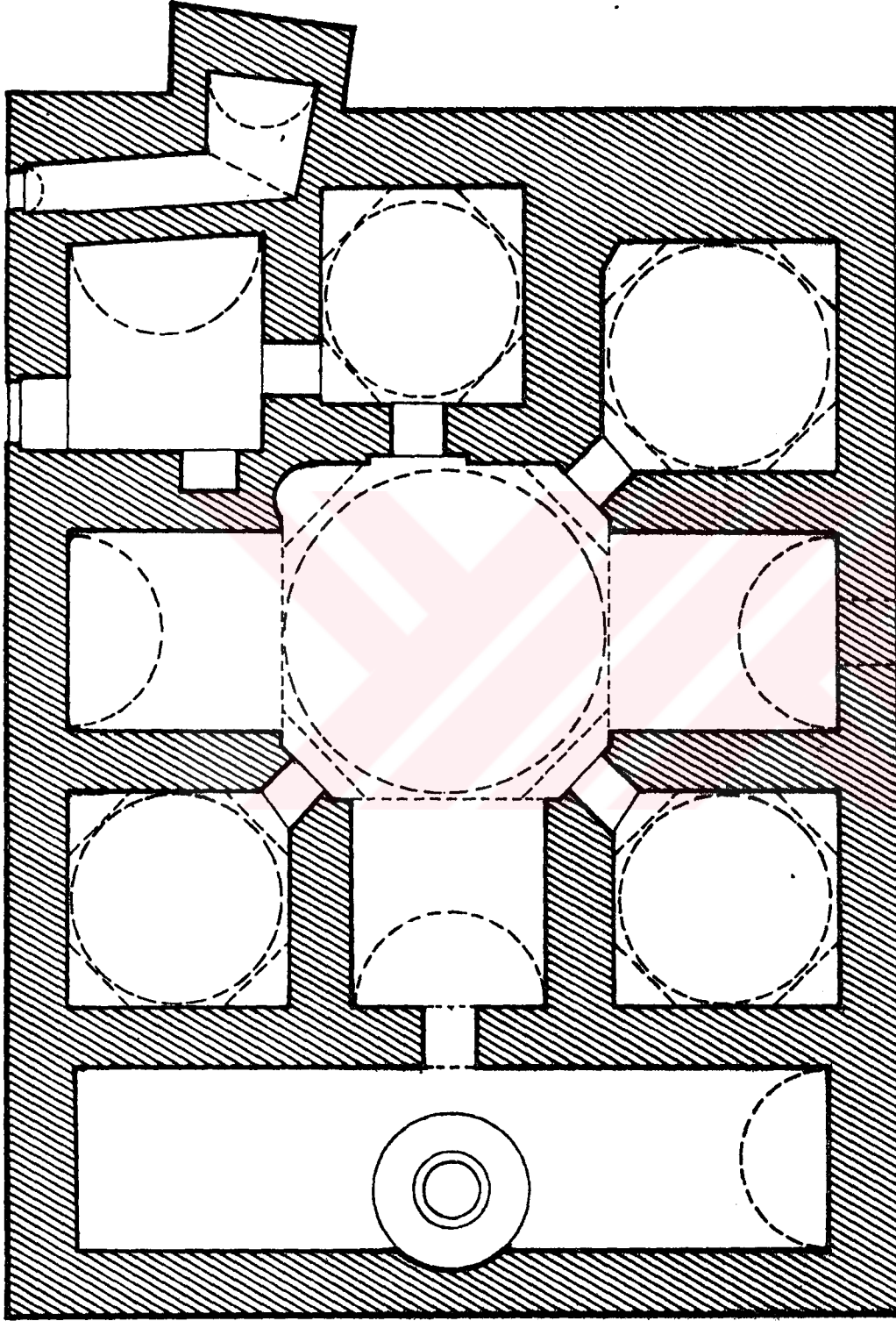
KASTAMONU-REİS'UL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ HANI
ALT KAT - KROKİ

KASTAMONU-REİS İL-KÜTTAP HACI MUSTAFA EFENDİ HANI
ÜST KAT

LEVHA NO.68
ŞEKLİ NO.68

10 m.

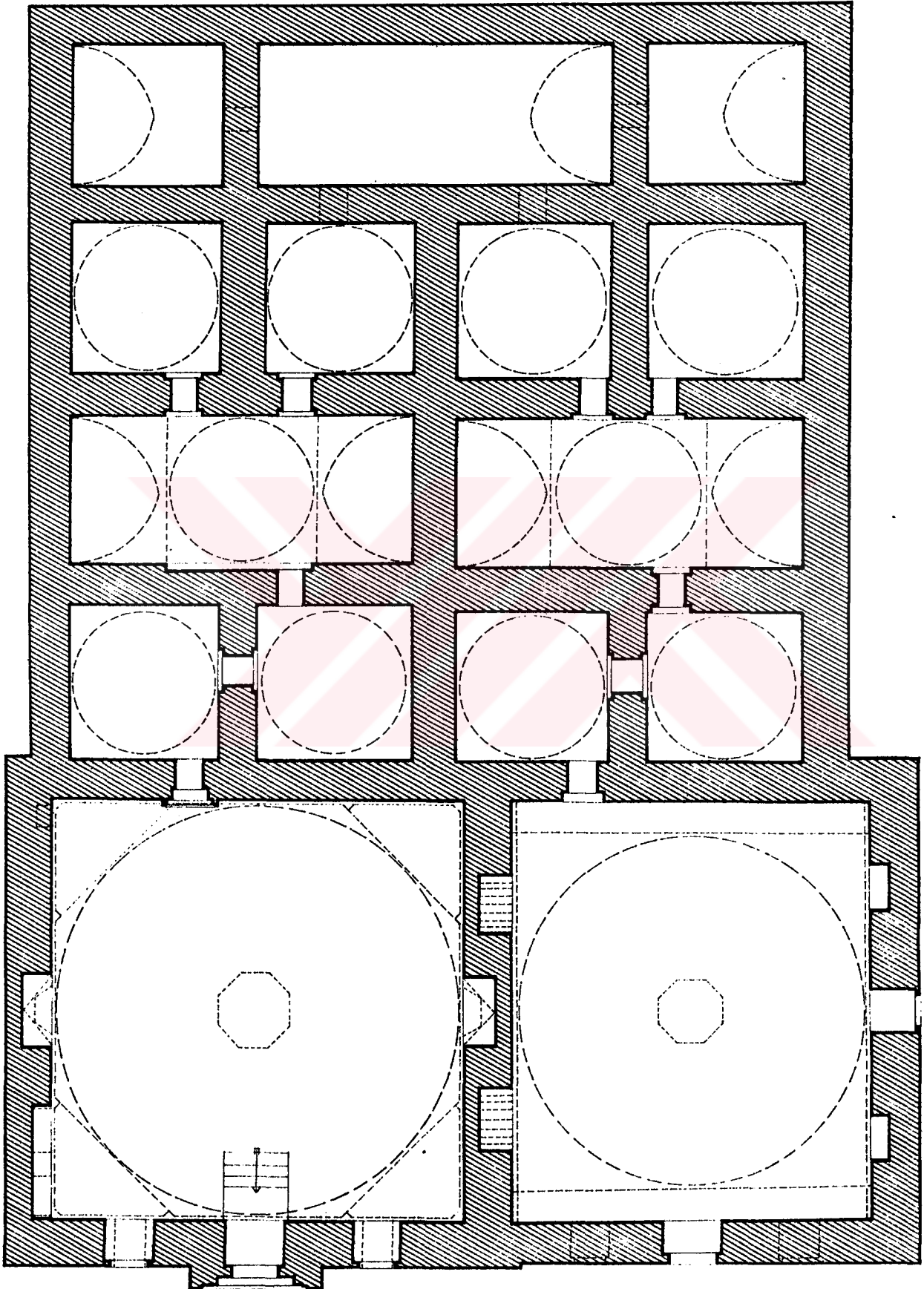
KASTAMONU - FRENKŞAH HAMAMI

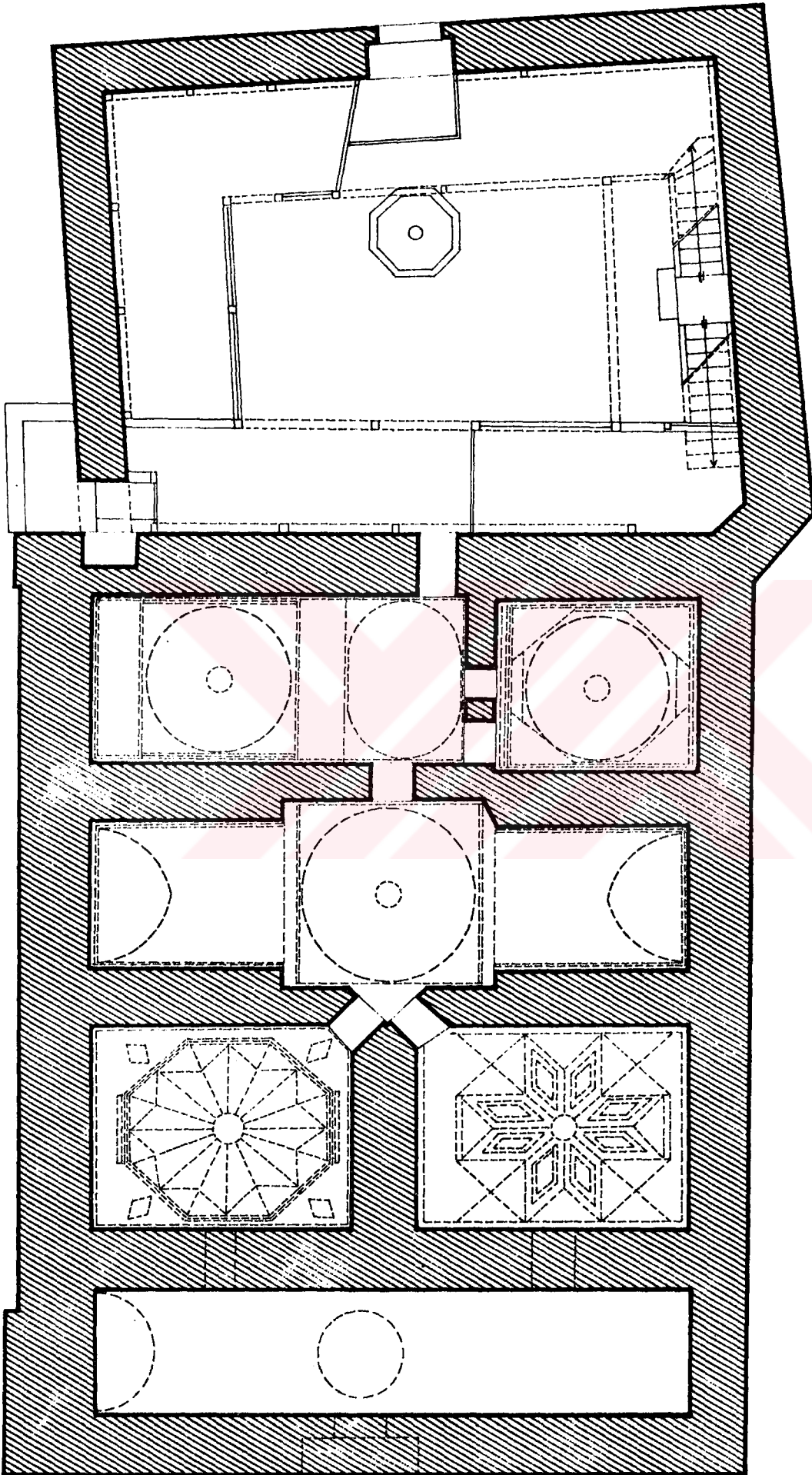
RÖLÖVE: Z.K.BİLİCİ

ÇİZİM : S.BİLİCİ

LEVHA NO.73

ŞEKİL NO.73

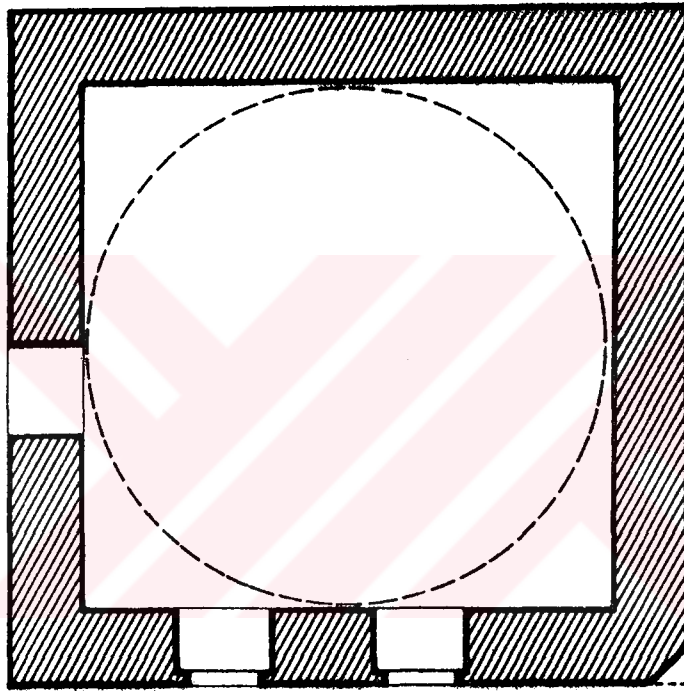

10m.

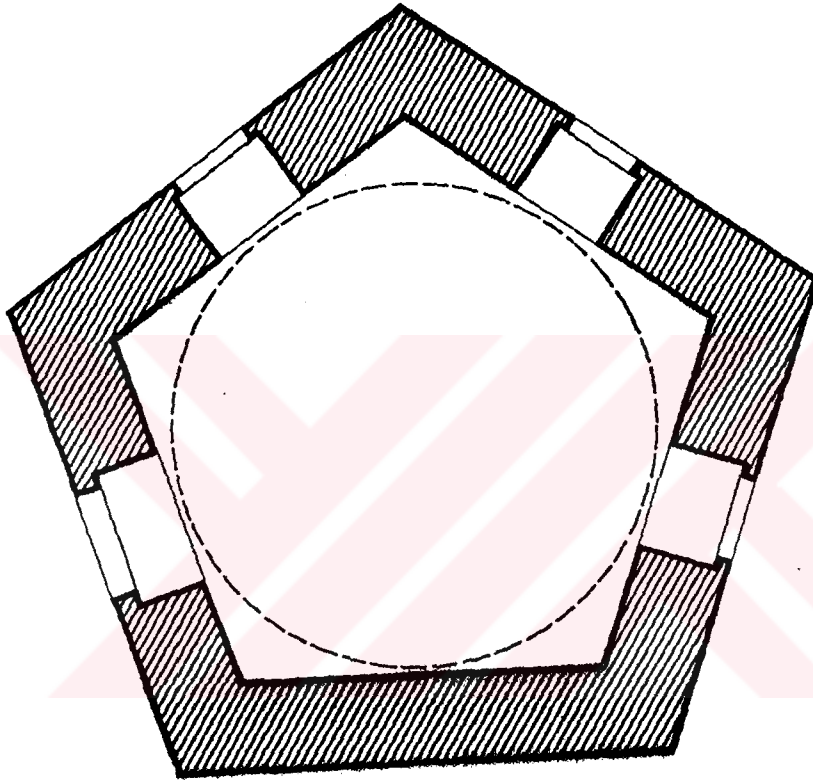
KASTAMONU - DEDE SULTAN HAMAMI

V.G.M'DEN İŞLENEREK

KASTAMONU-SİNAN BEY SİBYAN MEKTEBİ
KROKİ

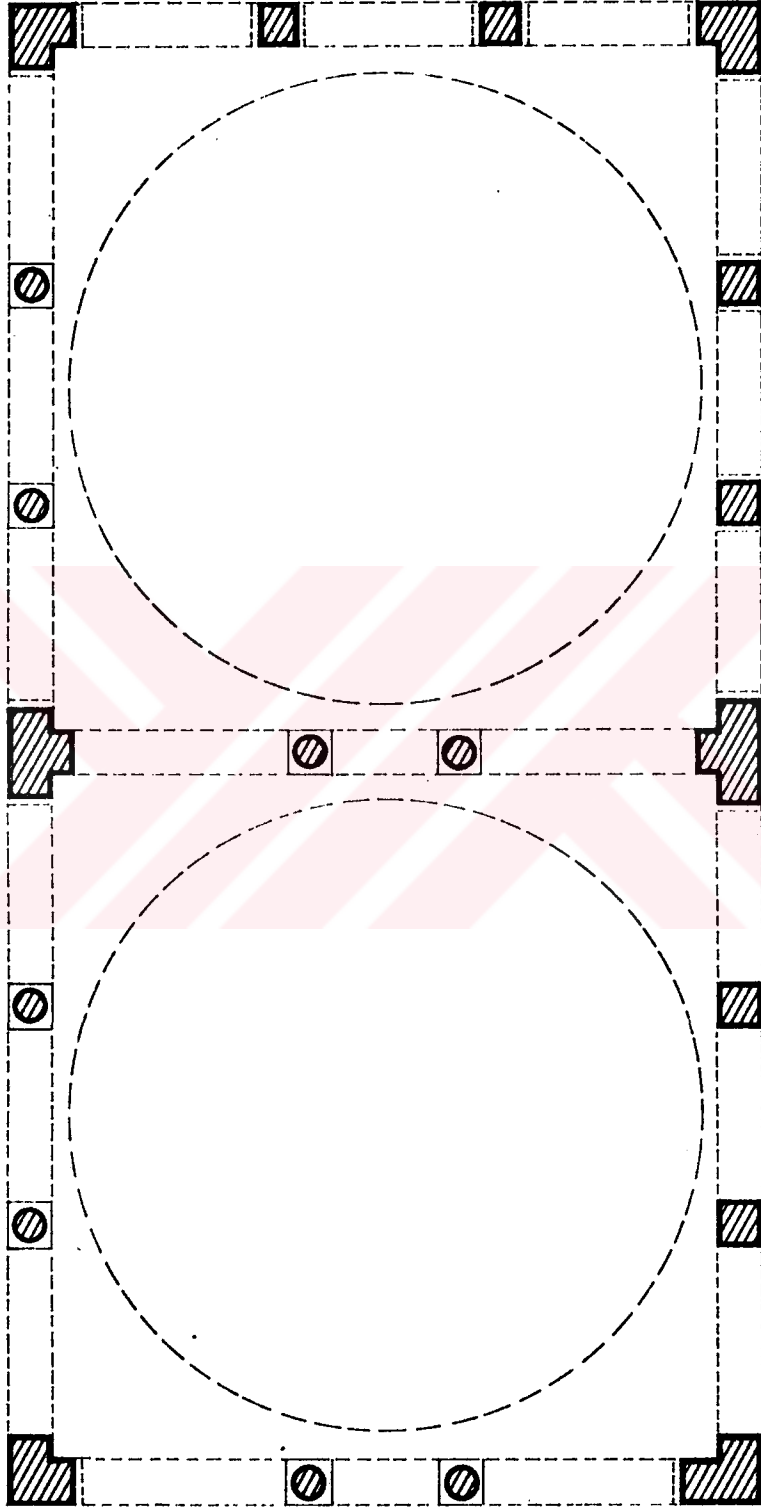

0 1 2 3 4 5m.

KASTAMONU-REİS'ÜL-KÜTTAB HACI MUSTAFA EFENDİ KÜTÜPHANESİ

RÖLÖVE VE ÇİZİM : Z.K.BİLİCİ

KASTAMONU-NASRULLAH ŞADIRVANI, KROKİ

